"RESEARCH AND EDUCATION"

Scientific Research Center

INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/8

ISSN: 2181-3191

30 MAY, 2022 YEAR

International Scientific Conference

RESEARCHEDU.ORG

Google Scholar

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“RESEARCH AND EDUCATION”
Scientific Research Center

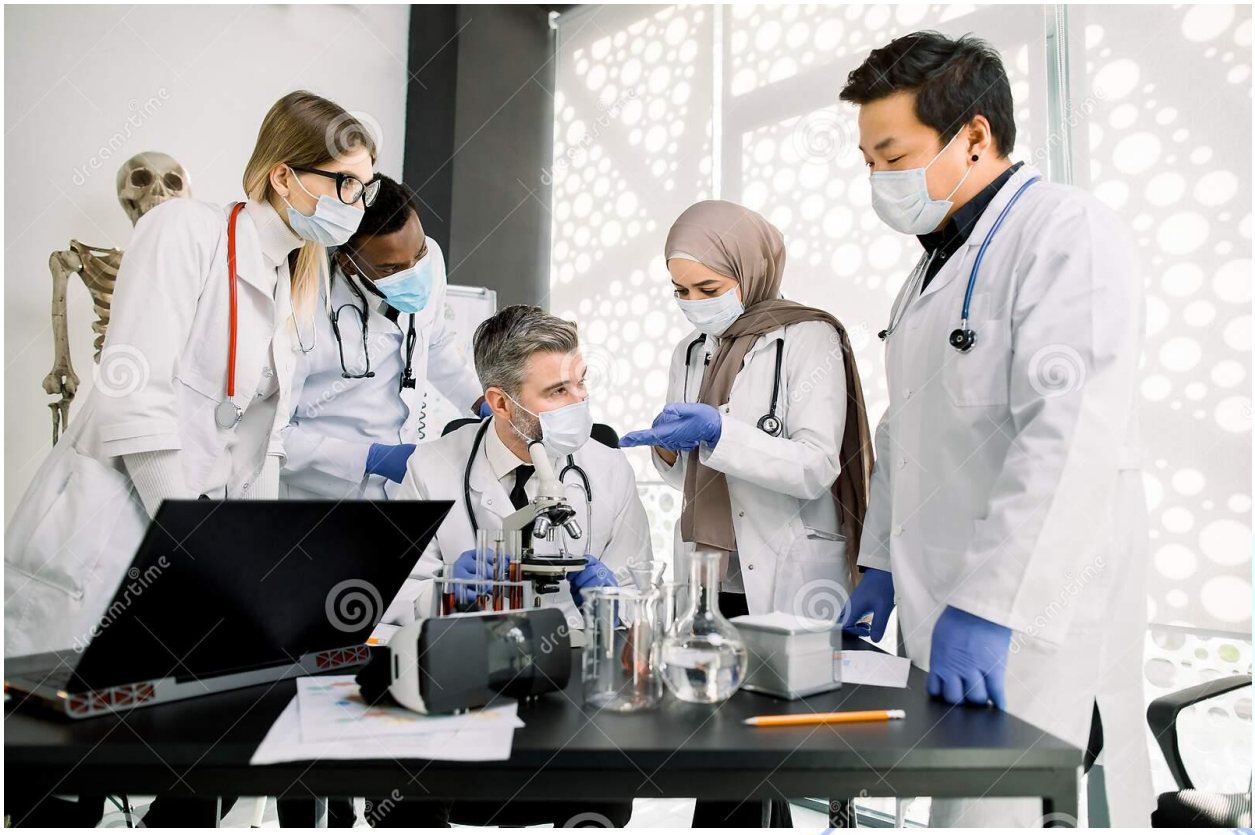

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/8”

www.researchedu.uz

Languages of publication: oʻzbek, english, русский, қазақ, точик, қарақалпақ

UZBEKISTAN, TASHKENT
2022/ MAY 30

GRAMMATICAL GENDER IS A REFLECTION OF NATURAL GENDER IN MODERN LINGUISTICS

Laylo Xalilova
Gulistan State University
Teacher of the Department "Distance education".
E-mail l.khalilova_89@mail.ru

ABSTRACT

This article is about gender in modern linguistics. In everyday speech, the word “gender” is associated with the biological and social differences between women and men. In addition, people might know that languages can have masculine and feminine words. So at first blush, it may seem that grammatical gender is a reflection of natural gender in grammar.

Keywords: Gender, anthropocentric approach, linguistic phenomena, stereotypical ideas, sex, masculine and feminine, socio-sexual relations, male and female.

In recent decades, linguistics has been intensively developing new directions of research based on anthropocentric approach to the study of linguistic phenomena. A special place in such linguistic areas is occupied by gender studies, to which is currently observed in our country all growing interest. Basic Concept of Gender Studies is gender, which is understood as specific set cultural characteristics that determine social behavior women and men, their relationship with each other. Gender studies focus on cultural and social factors that determine the attitude of society towards men and women, the behavior of individuals in connection with belonging to one or the opposite sex, stereotypical ideas about qualities - everything that transfers the problem of gender from the field of biology to the sphere social life and culture.

Culture and language are permeated with gender relations, and gender as sociocultural superstructure over biological reality and how the system of socio-sexual relations reflects the internally contradictory and simultaneously dynamic ratio of male and female substrates.

Studying gender from this perspective involves attraction of data from other sciences to its research. Psycholinguistics, ethnolinguistics, cognitive linguistics, intercultural communication, pragma linguistics, sociolinguistics and other sciences provide material for linguistic analysis of gender. Gender viewed in linguistics as a cognitive phenomenon, manifested both in linguistic clichés and in the peculiarities of speech behavior of communicants. The relevance of this work is dictated by the need to consider in detail the development of gender studies in linguistics as a new direction of Uzbek humanitarian knowledge. The purpose of this article is a review of the literature on linguistic gender studies in our country. Particular attention was devoted to scientific works, considering the following aspects: the history of the emergence and formation of gender linguistics, differentiation of the concepts of "gender" and "sex", definition options gender, determining the possibility of using gender as text formation parameter. As part of the preparatory phase research, an analysis of the scientific works of A.V. Kirilina, E.I. Goroshko, O.A. Voronina, G. Brandt, I.I. Khaleeva and others.

In the article "Gender Problems in Linguistics" E.I. Goroshko notes that the concept of "gender" has entered the modern linguistic paradigm much later than in other humanities, namely in the second half of the last century. Initially works in these areas arose in the West, and the first systemic descriptions of male and feminine speech features were made on the basis of languages from Germanic and Romance language groups.

In the course of analyzing the areas of gender mainstreaming, we found out that the three mainstream approaches to gender studies had a serious impact on the development of Uzbek linguistics. Among of these areas, researchers distinguish the following:

1. The first approach is reduced to the interpretation of exclusively social the nature of the language of women and men and is aimed at identifying those linguistic differences that can be explained by the features of the redistribution social power in society. In this case, the "masculine" or "feminine" language is defined as some functional derivative of the main language, used in cases where speech partners are at different levels of social hierarchy.

2. Socio-psycholinguistic approach scientifically reduces "Feminine" and "masculine" language to the peculiarities of linguistic behavior floors. For scientists working in this area, statistical indicators or definition of average parameters have nine fundamental importance and constitute a framework for building psycholinguistic theories of male and female types of speech behavior.

3. Representatives of the third direction generally focus on the cognitive aspect of differences in language behavior of the sexes. For them turns out to be more significant not only to determine the frequency of differences and operating with its indicators, but also creating holistic linguistic models of the cognitive foundations of language categories.

It is also important that in the modern scientific paradigm all three approaches are considered complementary and only in their together, they have explanatory power.

It is also important to note the fact that the focus of attention of researchers turned out to be the speaker's personality and his / her speech behavior. As a result a psycholinguistic experiment describes a set of requirements, presented by female and male audiences to the speaker and to the text, defined as "speaker's macro factor" and "text macro factor". In modern domestic science, there is a large a variety of methodological attitudes in the study of gender, going back to different understandings of its essence in discussions supporters of bio- and socio-deterministic approaches.

Theoretical material examined for the preparation of this articles, can be used as a base for more detailed addressing gender differences, which are the focus of many modern linguistic research as well as research ways and features of the manifestation of the author's gender identity in text.

BIBLIOGRAPHY

1. Goroshko E.I. Gender Issues in Linguistics / E.I. Pea [electron. resource]. - Access mode: http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm (date access: 12/20/2012).

2. Goroshko E.I. Functional asymmetry of the brain, language, gender: analytical review / E.I. Pea. - M.; Kharkov: Publishing House "Inzhek", 2005. - 285 p.

3. E.A. Kartushina Gender aspects of phraseology in mass communication: author. dis. ... Cand. philol. nauk / E.A. Kartushin. - Izhevsk: [b.i.], 2003. - 175 p.

4. Kirilina A.V. Linguistic gender studies / A.V. Kirilina, M.V. Tomskaya // Notes of the Fatherland. - 2005. - No. 2 (22). - S. 22-43p.p.

ПОНЯТИЕ ПОСЛОВИЦЫ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ, ЕЕ ОТЛИЧИЕ ОТ ДРУГИХ ЖАНРОВ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

Собирова Фотима Собир қизи
магистр лингвистики 2 курса,
Узбекский государственный университет мировых языков
Email: sodirovafotima9409@gmail.com

Аннотация: В научной литературе обсуждается понятие пословиц и их отличия от других жанров фольклора.

Ключевые слова: фольклор, русские писатели, пословица, ооксфордский словарь, поговорках.

Abstract: The scientific literature discusses the concept of proverbs and their differences from other genres of folklore.

Keywords: folklore, Russian writers, proverb, Oxford dictionary, sayings.

要約：科学文献は、諺の概念と民間伝承の他のジャンルとの違いについて議論しています。

キーワード：民間伝承、ロシアの作家、ことわざ、オックスフォード辞書、ことわざ。

Пословица - меткое выражения, созданные народом, а также переведенные из древних письменных источников и заимствованные из произведений литературы, в короткой форме выражающие мудрые мысли. Многие пословицы состоят из двух соразмерных, рифмующихся частей. Пословицы, как правило, имеют прямой и переносный смысл (мораль). Часто существует несколько вариантов пословиц с одной и той же моралью (моральная инварианта). Пословицы отличаются от поговорок более высоким обобщающим смыслом.

В пословицах запечатлен весь познавательный опыт народа, его морально-этические, социально-эстетические, художественные и воспитательные идеалы. Они хранят историю движения народа по пути цивилизации, отражают характер народа, его симпатии и антипатии, связи с соседними народами. Пословицы впитали в себя все тонкости оценочного отношения к действительности, ее восприятия и отражения. Фольклор-это народное творчество, очень нужное и важное для изучения народной психологии в наши дни. Фольклор включает в себя произведения, передающие основные важнейшие представления народа о главных жизненных ценностях: труде, семье, любви, общественном долге, родине. На этих произведениях воспитываются наши дети и сейчас. Знание фольклора может дать человеку знание о русском народе, и в конечном итоге о самом себе. Русские писатели, поэты и критики обращали внимание на идейно-художественные особенности пословиц и поговорок, призывали учиться на их примере образности, меткости и сжатости выражения мысли. Многие из них занимались сбором этих перлов народной поэзии и языка.

Пословица - краткое народное изречение с назидательным содержанием, народный афоризм.[1]

Пословица-краткое изречение, поученье, более в виде притчи, иносказанья или в виде житейского приговора; пословица есть суть языка, народной речи, не сочиняется, а рождается сама; она переходит в поговорку или простой оборот речи, а сама о себе говорит. Пословица недаром молвится. Пень не околица, глупая речь не пословица.[2]

Пословицей именуется краткое, устойчивое в речевом обиходе, ритмически организованное образное изречение, обладающее способностью к многозначному употреблению в речи по принципу аналогии.[3]

[1] Ожегов 1999: 568.
[2] Даль 2002: 368.
[3] Аникин, Круглов 1987: 141.

Пословицы - это краткие, меткие по силе мысли народные изречения или суждения о жизненных явлениях, выраженные в художественной форме.[4]

Особенно много высказываний о пословицах и поговорках содержится в статьях А.М. Горького, который постоянно указывал на необходимость учиться художественному мастерству на лучших произведениях народнопоэтического творчества, и в том числе на пословицах и поговорках. “Именно пословицы и поговорки, - писал он, - выражают мышление народной массы в полноте особенно поучительной… Вообще пословицы и поговорки образцово формируют весь жизненный, социально-исторический опыт трудового народа, и писателю совершенно необходимо знакомиться с материалом, который научит его сжимать слова, как пальцы в кулак…”[5]

Оксфордский словарь дает следующее определение пословицы: “Пословица - это предложение, суждение, утверждение, передающееся из поколения в поколение, используемая людьми в определенной ситуации. Пословица имеет поучающую функцию, учит жить «на ошибках”.

Пословица - короткое утверждение, выражающее в сжатой форме накопленный жизненный опыт народа и используемый в речи по случаю в качестве обобщения ситуации. Пословицы обычно дидактичны и имеют скрытый смысл.[6]

Таким образом, хотя нет до сих пор определение пословицы, которое бы четко отражало ее сущность, которое бы выражало все признаки пословицы, которые бы в совокупности составляли цельность такой словесной организации, при которой каждый из признаков связан с другими на основе единой их целенаправленности. Тем не менее, из приведенных выше определений, можно вывести рабочее определение, тем самым, указав на многозначительность трактовки определения пословицы. Итак, пословицы - краткие, меткие по силе

[4] Вавилова, Василенко, Рыбакова 1978: 103.
[5] Мудрое слово Разумов 1958: 7.
[6] Гальперин 1977: 181

мысли народные изречения, устойчивые в речевом обиходе образные изречения, ритмически организованные, выраженные в художественной форме.

В пословицах и поговорках нашла отражение вся многогранная жизнь народа, все сферы деятельности человека, т. е. они представляют собой обобщение многовекового жизненного опыта народа, содержат эиоционально-экспрессивную оценку поступков человека, событий, явлений. Поэтому они “…не сочиняются, а появление их как бы вынуждается силою обстоятельств, как крик или возглас, невольно сорвавшийся с души; это целые изречения, сбитые в один ком, в одно междометие; это цвет народного ума, самобытной стати, это житейская народная правда, своего рода судебник, никем не судимый”,- писал В.И. Даль.[7] Одним из сложных вопросов современного литературовндения и лингвистики является вопрос о разграничении пословиц и поговорок. Эти два термина большинством исследователей воспринимаются как синонимические понятия. Но многие исследователи отличают пословицы и поговорки не только от других жанров устного народного творчества, но и различают между собой.

Пословицы и поговорки отличаются от других произведений народного творчества лаконичностью, способностью к воспроизведению во все времена и в любой сфере деятельности, широтой употребляемости, устойчивой художественной формой, особым складом, ритмом, нередко рифмой, пословицы - поучительностью.

Поговорка - это окольное выражение, переносная речь, простое иносказание, обиняк, способ выражения, но без притчи, без суждения, заключения, применения; это одна первая половина пословицы”.[8] По народному определению, поговорка - это цветочек, а пословица - ягодка. Отличие пословицы от поговорки сам народ видит в том, что пословица - суждение полное, завершенное, зрелое - ягодка: Поговорка - цветок, пословица - ягодка.[9] Пословица всегда поучительна в широком смысле слова, но ее поучительность

[7] В.И. Даль 1984: 3-4
[8] В.И. Даль 1984: 8
[9] В.И. Даль 1984: 9

не всегда назидание. Пословица может и просто толковать о чем-либо, однако в ней всегда есть “вывод” или нечто такое, что полезно помнить, принять к сведению. Поговорка же назидательно - поучительного характера не имеет.

Различна и их структура. Пословица состоит из двух частей: из обиняка, картины, общего суждения и из приложения, толкования поучения; нередко вторая часть опускается, представляется сметливости слушателя, и тогда пословицу почти не отличишь от поговорки. Поговорка-это окольное выражение, переносная речь, простое иносказание, обиняк, способ выражения, но без притчи, без суждения, заключения, применения; это одна первая половина пословицы. Поговорка не договаривает, иногда и не называет вещи, но условно, весьма ясно намекает. Она не говорит “он пьян”, а скажет “у него в глазах двоится”.[10] Такое понимание пословиц и поговорок вошло в широкий лингвистический и литературоведческий обиход. Рассмотрим их определения в научной с справочной литературе.

По “Словарю литературоведческих терминов” поговорка - это “…широко распространенное выражение, образно определяющее какое-либо жизненное явление и дающее ему эмоционально-экспрессивную оценку”. Пословица - это “…краткое устойчивое в речевом обиходе, ритмически организованное изречение, обладающее способностью к многозначному употреблению в речи по принципу аналогии”.[11] Как вид устного народного творчества, пословица характеризуется таким типом образного построения, при котором воспроизводится экономно избранная конкретная ситуация с выделением таких сторон ее, которые взятые в известной своей части, отвлеченно от других сторон, могут стать обобщенной формой передачи мысли. Принципы создания образа в пословице и поговорке связаны со спецификой пословично - поговорочного жанра. Пословица предельно кратка, она выражает общее суждение в одном предложении. Не давая развернутого изображения явлений жизни, пословица

[10] В.И. Даль 1984: 3
[11] СЛТ 1974: 272-276

находит свои специфические, предельно емкие и меткие образные формы. Одной из распространенных форм выражения общего отвлеченного суждения в пословицах является иносказательная передача его через единичные факты, явления или действия. Суждение потеряло бы свое значение, если бы пословица воспринималась буквально, в своем прямом смысле. Однако не все пословицы прибегают к общей иносказательной образности. Многие пословицы употребляются и в прямом значении слов. По мнению В.П. Юдина, «пословицы - это краткие народные изречения афористического характера. Они имеют одновременно буквальный и переносный (образный) план или только переносный план и в грамматическом отношении составляют законченные предложения. Поговорками называют устойчивые изречения, отличающиеся особой краткостью, имеющие буквальный или переносный смысл и обладающие незавершенностью умозаключения”.[12] Русские писатели, поэты и критики обращали внимание на идейно-художественные особенности пословиц и поговорок, призывали учиться на их примере образности, меткости и сжатости выражения мысли. Многие из них занимались сбором этих перлов народной поэзии и языка.

Пословица - краткое народное изречение с назидательным содержанием, народный афоризм.[13] Пословица - краткое изречение, поученье, более в виде притчи, иносказанья или в виде житейского приговора; пословица есть собь языка, народной речи, не сочиняется, а рождается сама; она переходит в поговорку или простой оборот речи, а сама о себе говорит. Пословица не даром молвится.

Наш вывод является основой для нашего мышления, думаю, это обусловливается, прежде всего, тем, что очень мало издавалось трудов общего характера, но гораздо больше текстов и необоснованных определений. Те же авторы, которые пытались привести чёткую классификацию пословиц и

[12] Юдин 1999: 11
[13] Ожегов 1999: 568

поговорок, основывались на понятии тематики, поэтому приходили к разным точкам зрения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ли Чунъли Сопоставительный анализ фразеологизмов, выражающих характер человека, в русском и китайском языках Специальность 10.02.20. Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук. Масква 23.05.2018
2. Ожегов 1999: 568.
3. Даль 2002: 368.
4. Аникин, Круглов 1987: 141.
5. Вавилова, Василенко, Рыбакова 1978: 103.
6. Мудрое слово Разумов 1958: 7.
7. Гальперин 1977: 181
8. В.И. Даль 1984: 3-4-8-9
9. СЛТ 1974: 272-276
10. Юдин 1999: 11
11. Ожегов 1999: 568

TOYLASH QUTISIGA PAXTA MAHSULOTLARINI JOYLASH VA SHIBBALASH

Bekdjayeva Fotima Egamberdi qizi
Guliston davlat universiteti QXMS va QIT kafedrasi
QXMS va QIT mutaxasisligi magistratura bo‘limi 1-bosqich talabasi
e-mail: bekdjayevafotima@g-mail.com

Annotatsiya: Bitta 215-230 kg keladigan tola toyini zichlash uchun zichlagich porsheni 18 va 22 marta pastga va tepaga yuradi, uning har yurishiga 12-15 soat vaqt sarflanadi. Zichlagichning pastga yurishini kuchaytirish uchun tola ushlagichlar ishlatiladi, shu bilan unga sarf bo‘layotgan elektr energiya quvvatini kamaytirish mumkin.

Kalit so‘zlar: toylash, toylash qutisi, shibbalash, zichlagich, tola toyi, porshen, mehanik zichlagich, suyuqlik.

PUTTING AND SHIPPING OF COTTON PRODUCTS IN THE FEEDING BOX

Abstract: To compact a single 215-230 kg fiber bundle, the compaction piston moves up and down 18 and 22 times, each time it takes 12-15 hours. Fiber grips are used to increase the flow of the compactor, which can reduce the power consumption

Key words: lubrication, lubrication box, shear, compactor, fiber binder, piston, mechanical compactor, fluid.

Kondesordan chiqayotgan tayyor mahsulotlarni toylash yashigiga taqsimlagich yordamida tushirib zichlanadi, bunda ular 150-200 kg/m3 gacha tig‘izlanib va shundan so‘ng toylash jarayoni amalga oshiriladi. Agarda tolalar bo‘limiga o‘z holida tushadigan bo‘lsa , unda bu bo‘limlarning hajmi juda katta bo‘lishi kerak. Shuning

uchun tolalarni toylash jarayonidan avval zichlash jarayonini amalga oshirish kerak. Shibbalangan va yashikda tig‘izlangan tolaning hajm og‘irligini –zichlashning hajm zichligi deyiladi. Paxtani dastlabki ishlash jarayonining oxirgi davri tola va tolali mahsulotlarni toylash jarayonidir. Toylash-bu tolani saqlashda, tashishda hamda yong‘indan muhofaza etishda juda qulay jarayondir. Buning uchun toyni mato bilan o‘rab qoyish va keyin metall tasmalar bilan bog‘lash maqsadga muvofiq bo‘ladi.[1.160 b]

Toylash uchun tushayotgan tola toylagichning yordamida 800-900 kg/m3 gacha zichlanadi , lekin tola chiqayotganda shishib chiqishi natijasida uning zichligi 550-600 kg/m3 gacha tushadi. Bular keyingi jarayonlarda, ya’ni tolali toyni tashishda, yuklashda va saqlashda katta qulaylik yaratadi. Bu jarayonlarni amalga oshirish uchun tolani toylash jarayoni- zichlash va toylash jarayonlariga bo‘linadi. Paxta tozlash korxonalarida zichlagichning ikki turi ishlatiladi, ya’ni mexanikaviy va suyuqlik bilan ishlaydigani qo‘llaniladi. Mexanikaviy zichlagichning tuzilishi oddiy bo‘lib, ishlashi qoniqarli , lekin zichlagich porshenining zichlash kuchi kerakli miqorda bo‘lmaydi, bu esa toyning og‘irligini belgilovchi ko‘rsatkichdir. Ularning ishlash kuchi 40kN ga tengdir. Bitta 215-230 kg keladigan tola toyini zichlash uchun zichlagich porsheni 18 va 22 marta pastga va tepaga yuradi, uning har yurishiga 12-15 soat vaqt sarflanadi. Zichlagichning pastga yurishini kuchaytirish uchun tola ushlagichlar ishlatiladi, shu bilan unga sarf bo‘layotgan elektr energiya quvvatini kamaytirish mumkin. Zichlagichning ishini yengillashtirish va soddalashtirish hamda eletroenergiya sarfini kamaytirish uchun press qutisini to‘ldirish uchun tolaning ma’lum miqdorigacha qisilishini ta’minlash maqsadida tola ushlagichlarning turish holatiga qarab zichlash plitasining yurishini kamaytirish lozimdir. [2-104b]

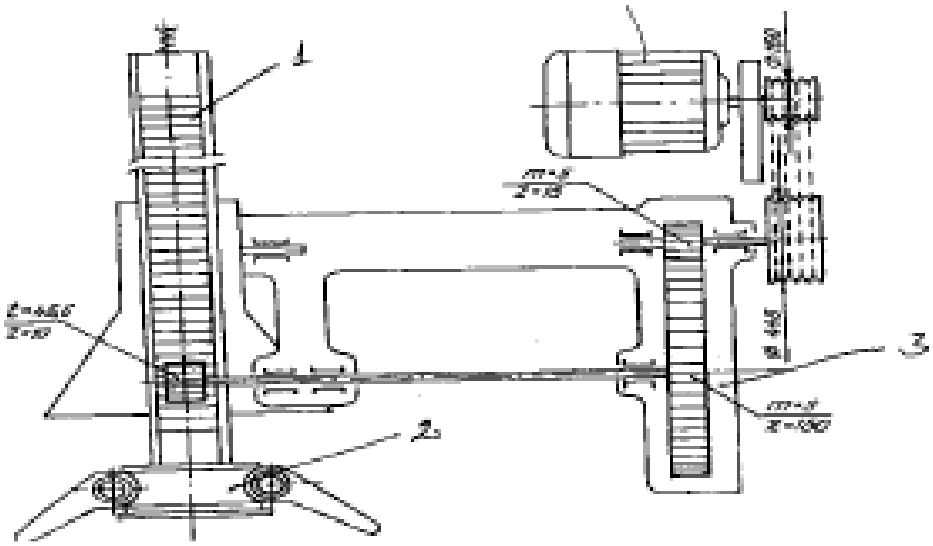

B374 toylagich zichlagichining kinematik sxemasi

1- Zichlagich porshen; 2-ilg‘oqli plita; 3-reduktor; 4-elektromotor

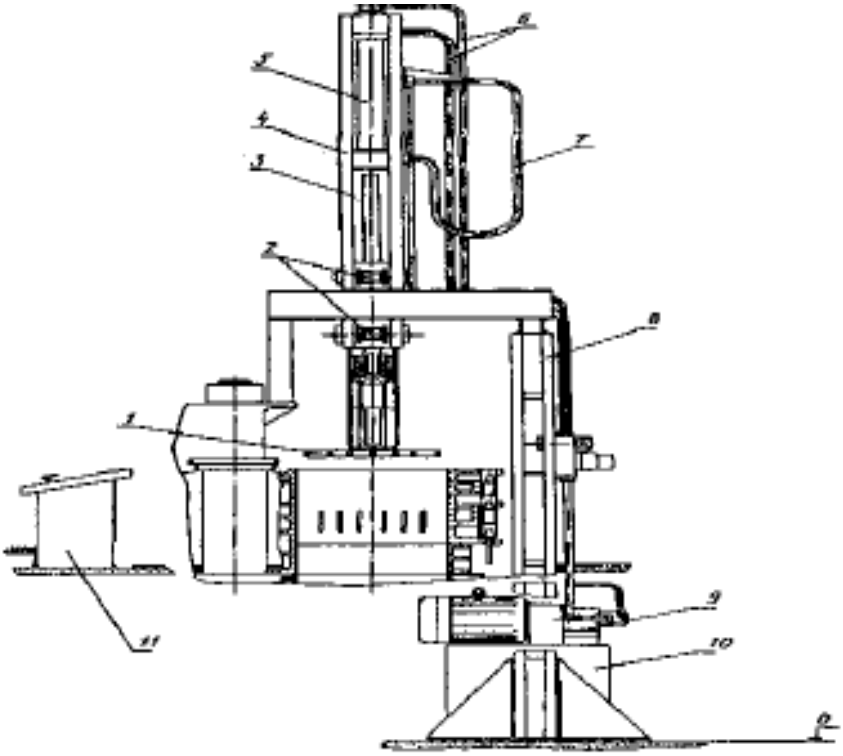

K20.801 rusumli gidravlik zichlagich

1- Zichlovchi plita 2-yo‘naltiruvchi valiklar ; 3- gidrotsilindir ; 4- stamina; 5- shtok; 6-quvurlar; 7- ortiqcha yog‘ni quyuvchi shlang; 8- asosi; 9-gidrorivod; 10- bak ; 11- boshqaruv pluti. [3-350b]

Shibbalagichlarning texnik ko‘rsatkichlari 1-jadval [4]

Ko'rsatkichlari	УТВ	Б-374А	К20.801
Shibbalagichning sarf qiluvchi kuchi, kN	40	50	100
Shibbalagichning yurishi, mm	1600	1826	1850
Shibbalagichning toylash bo'linmasi oralig'i, mm	900	1100	3800
Shibbalagichning tola ushlagichga bo'lgan masofasi,	800	800	800
Shibbalagichning ko'tarilishi va tushishi vaqti, min	4.0	4.0	4.0
Shibbalagichning yurish tezligi, m/s	0.25	0.25	0.18
Boshqaruvchi o'qning aylanishtezligi, min^{-1}	350	350	-
Suyuqlikning sarf bo'lishi: umumiy boshlang'ichda	 - -	 - -	 - -
Elektr energiyaning sarf bo'lishi quvvati,kVt	4.5	10	33.2
Vazni, kg	1500	1580	2860

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M.T. Xodjiyev. M.I. Hikmatova.

Tabiiy tolalarga dastlabki ishlov berish. O‘quv qo‘l lanma. T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006. — [160 bet.]

2. M.T.Tillayev

“Paxtani dastlabki ishlash texnologiyasi va jihozlari” fanidan paxtani jinlash hamda chigitni linterlash qismidan talablarga amaliy malaka ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha qo‘llanma. Toshkent, TTESI,2009 [104-bet]

3. M.T.Tillayev “Paxtani dastlabki ishlash texnologiyasi va jihozlari” fanidan o‘quv-uslubiy majmua. Toshkent, 2011y [350-bet]

4. O‘zbekiston “sifat paxta mahsulotlarini standartlash va sertifikatlash markazi” [Elektr resurs] E-mail; sifat@bcccom.uz www.webcentre.ru\-sifat

O‘ZBEK VA YAPON TILIDA MAJHUL NISBATNING O‘XSHASH VA FARQLI JIHATLARI

Asatullayeva Dilrabo G‘ulomovna
O‘zbekiston davlat Jahon tillari Universiteti
Lingvistika fakulteti 2-bosqich magistranti
Email: asatullaevadilrabo88@gmail.com

Annotatsiya: Yapon tilida fe’l so‘z turkumi ko‘lamidagi majxul nisbatning qo‘llanilishi va ishlatilishi haqida fikr mulohaza yuritamiz.

Kalit so‘zlar: men, bilvosita majhul nisbat, yapon tilida fe’llar, o‘timli fe’l.

Annotation: in the Japanese language, we express our opinion on the application and use of the compound ratio in the scale of the verb constellation.

Keywords: I, indirect majhul ratio, verbs in Japanese, transitive verb.

注釈：日本語では、動詞の星座のスケールでの複合比の適用と使用について意見を表明します。

キーワード：私、間接majhul比、日本語の動詞、他動詞。

O‘qish, izlanishga hech qachon kech emas. Kelib, kasb o‘rganayotganingiz ertangi kuningizga befarq emasligingizdan dalolat. Biroz qiyin bo‘lar. Lekin o‘zingizni, farzandlaringiz kelajagini o‘ylasangiz, shunga qunt qiling. Qiyinchilik o‘tib ketadi, siz boylik yaratayapsiz, - dedi Prezident Sh.Mirziyoyev[14]

[14] www.prezident.uz O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag’ishlangan tantanali marosimdagi nutqi 13.05.2022-y.

Yapon tilida o‘zbek tiliga o‘xshash grammatikalar ko‘p. Yapon xalqi uchun o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun qiyin emas, chunki gapning kesimi so‘zlarning oxirida joylashgan va jumlalarning so‘z tartibi taxminan bir xil, ammo tushunish qiyin bo‘lgan ba’zi grammatikalar mavjud. Majhul nisbat tushunchasi shu jumladandir.

Majhul nisbat tushunchasi-bu gapning egasi noma’lum yoki ish harakat kimdur tomonidan bajarilganda ishlatiladi. Va u ko‘pincha kundalik hayotda, darsliklarda va ommaviy axborot vositalarida qo‘llaniladi. Yapon tili ko‘pincha “men” bilan sub’ekt sifatida gapirilganligi sababli, harakatlar va harakatlarni bajarishda, albatta, harakatlar va harakatlarni qabul qilishda majhul nisbat ishlatiladi va ko‘pincha "men" bilan sub’ekt sifatida gapirishadi. Misol：

（私は）姉のアイスクリームを食べてしまいました。

1) (men) Opamning muzqaymog‘ini yedim.

（私は）姉にアイスクリームを食べられました

2) (men) Opam muzqaymog‘imni yedi.

1-gap va 2-gapda gapning egasi "men" dir. Shu 2 ta gapni o‘zbek tiliga tarjima qilsangiz, sal boshqacharoq gap kelib chiqadi.

1) Opamning muzqaymog‘ini yeb qo‘ydim.

2) Opam muzqaymog‘imni yeb qo‘ydi.

O‘zbek tiliga tarjima qilinganda 1-va2- gaplar turlicha tarjima qilinadi.1-gapning egasi "men", 2-gapning egasi esa"opam". Albatta, 2-gapni "men" sub’ekt sifatida tarjima qilish mumkin, lekin uni o‘zbek tiliga tarjima qiladigan bo‘lsak majhul nisbat bo‘lib, "men" sub’ekt emas balki, "muzqaymoq" sub’ekt bo‘ladi.

Shuning uchun majhul nisbatni tarjima qilishda bunday muammo kelib chiqadi. Biz ushbu ishimizda biz ana shunday muammolarga e’tibor qaratamiz, nima uchun o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun majhul iboralarni tushunish qiyinligi, tarjima qilishda qanday muammolar yuzaga kelishi va bu muammolarni yechishda qanday metodlardan foydalangan yaxshi degan mavzularni tahlil qilib chiqamiz.

Yapon va o‘zbek tillarida majhul nisbatdagi gaplar

Birinchidan, nima uchun majhul nisbat yapon tilida tez-tez ishlatilishi haqida quyidagi 2 ta gapni ko‘rib chiqamiz.

1) シュミットさんは私にいけばなについて質問しました

2) わたしはシュミットさんにいけばなについて質問されました。

“Janob Shumitto menga ikebana haqida savol berdi”. Gapning asosiy qismi ya’ni markazi Shumittosan bo‘lib, “men” gapning to‘ldiruvchi qismi ya’ni fon qismi hisoblanadi.

Keyingi gapda esa, “Men janob Shumitto tomonidan ikebana haqida so‘raldim”. Bu gapda gapning egasi ya’ni markazi “men” bo‘lib, janob Shumitto gapning to‘liruvchisi ya’ni fon qismi hisoblanadi.

Ma’ruzachi voqeaning qaysi qismini markaz va qaysi qismini fon sifatida ko‘rishiga qarab, yaponcha ibora fe’l shaklini o‘zgartiradi, masalan "Shumitto-san mendan ikebana haqida so‘radi" yoki "men Shumittosandan ikebana haqida so‘radim."

Biroq O‘zbek tilidagi passiv gaplar Yapon tilidagi passiv gaplardan farqli o‘laroq, kundalik suhbatda ko‘p qo‘llanilmaydi.Kundalik suhbatda ishlatiladigan majhul nisbatdagi gaplar juda kam.O‘zbek majhul nisbat gaplari ko‘pincha gazeta va yangiliklar kabi rasmiy maqsadlarda ishlatiladi.

Endi esa yapon tili majhul nisbat shaklidagi gaplarni ko‘ramiz.

1.私は先生にほめられました。ega「私」＋ ish-harakat bajaruvchi shaxs「先生」＋ kesim「ほめられました」.

1. 私は誰かに車をとられました。ega「私」＋ ish-harakat bajaruvchi shaxs「誰か」＋ bilvositalikni yuzaga keltiruvchi bo‘lak「車」＋ kesim「とられました」.

2. この人は世界中で知られています。ega「この人」＋ o‘rin-payt xoli「世界中」＋ kesim「知られています」[15]

[15] Minna no Nihongo yapon tili o’quv qo’llanmasining o’zbek tilidagi tarjima va grammatik tahlili (I qism) Loyiha rahbari (プロジェクト担当) **Husanov Ravshanbek** 1-nashr: 2007 yil, fevral.

Birinchi, ikkinchi, uchinchi gaplarni ko‘rib, qo‘shimchalar o‘zgarishida biroz farq borligiga ko‘zimiz tushishi mumkin.

文１：先生は**私を**ほめました　—　**私は**先生にほめられました。

文２：誰かが**私の車を**とりました　—　**私は**誰かに**車を**とられました。

文３：**この人を**世界中で知られています　—　**この人は**世界中で知られています。Birinchi va uchinchi gaplardagi to‘ldiruvchining egaga aylanishi va 「～を」 qo‘shimchasining 「～は」ga aylanishi u qadar hayron qoldirmaydi, ammo ikkinchi gapdagi qo‘shimchalar va gap bo‘laklari tartibining o‘zgarishi biroz hayron qoldiradi. Ya’ni aniq nisbatdagi gapdagi**私の車を**bo‘lagi majhul nisbatdagi gapda ajralib ketgan va ikkisi ham alohida qo‘shimchalar bilan ifodalangan: **私は**誰かに**車を**とられました。[16]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Minna no Nihongo yapon tili o‘quv qo‘llanmasining o‘zbek tilidagi tarjima va grammatik tahlili (I qism) Loyiha rahbari (プロジェクト担当) **Husanov Ravshanbek** 1-nashr: 2007 yil, fevral.
2. Minna no Nihongo I みんなの 日本語 © by 3A Corporation初級I翻訳・文法解説ウズベク語版 Tarjima va grammatik tahlil 2001-yil.
3. www.prezident.uz Prezident Shavkat Mirziyoyev Farg‘ona shahrida ochilgan kasb-hunarga o‘qitish markazi faoliyati bilan tanishdagi nutqi 13.05.2022 y.
4. http://www.google.com.
5. http ://wikipediya .com
6. http ://ziyo.uz
7. http://bilirn;.com
8. http://referat.ru

[16] Minna no Nihongo I みんなの 日本語 © by 3A Corporation初級I翻訳・文法解説ウズベク語版 Tarjima va grammatik tahlil 2001-yil

BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHI O‘QUVCHILARINING JISMONIY RIVOJANISH TARAQQIYOTI

Alimjonov Sherzod Erkinjon og‘li, Matyakubova Noila Poziljon qizi
Namangan davlat universiteti,
E-mail: alimjonovsherzod125@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boshang‘ich maktab yoshi o‘quvchilarining rivojlanishi, ya’ni maktabgacha yoshidagi bolalarning boshlang‘ich maktabga qadam bosishidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: 6-7 yoshli bolalar, anatomik-fiziologik rivojlanishi, aqliy tayyorgarligi, tayyorgarlik darajalariga bog‘liqligi, ijtimoiy-psixologik tayyorgarligi

PHYSICAL DEVELOPMENT DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: This article describes the development of primary school students, i.e., the shortcomings of preschool children entering primary school and ways to overcome them.

Key words: 6-7 years old children, anatomical and physiological development, mental readiness, depending on the level of preparation, socio-psychological readiness.

Bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi ko‘p jihatdan ularning maktabgacha ta’lim muassasalarida tayyorgarlik darajalariga bog‘liq. Bola avvalo maktabga jismoniy jihatdan tayyor bo‘lishi kerak. 6 yoshli bolalarning anatomik-fiziologik rivojlanishi o‘ziga xos tarzda kechadi. Bu yoshda bola organizmi jadal rivojlanadi. Uning og‘irligi oyiga 150 dan 200 gacha, bo‘yi esa 0,5 sm gacha ko‘payadi. 6 yoshli bolalar turli tezliklarda, tez va yengil yugura oladilar. Ular sakrash, konkida yugurish,

changida uchish, so‘zish singari harakatlarni ham bemalol bajara oladilar. Musiqa bo‘yicha mashg‘ulotlarda bu yoshdagi bolalar xilma-xil ritmik va plastik harakatlarni bajaradilar, turli mashqlarni aniq, tez, yengil va chaqqon bajara oladilar. Shuningdek, 6-7 yoshli bolalar nerv sistemasini mustahkamlash, ularni surunkali kasalliklardan xalos etish, ko‘rish va eshitish qobiliyatiga alohida e’tibor berish, shuningdek, umurtqa pog‘onasining to‘g‘ri rivojlanishiga ahamiyat berish, nihoyatda muhim. Kattalar shu yoshdagi bolalar bilan ish olib borar ekanlar, bu yoshdagi bolalar organizmi hali o‘sishi davom etayotganligini doimo hisobga olishlari lozim. Masalan, bolani majburan yozishga o‘rgatish hali barmoq muskullari to‘liq, rivojlanmaganlik sababli ularga ma’lum darajada zarar keltirishi yoki uni chiroyli yoza olmasligi, o‘z-o‘zidan bolani o‘ziga nisbatan ishonchini yoki o‘qishga nisbatan qiziqishini kamayishiga olib kelishi mumkin. Keyingi o‘rinda bolaning aqliy tayyorgarligidir. Ko‘pincha aqliy tayyorgarlik deyilganda bolaning ma’lum bir dunyoqarashi, jonli tabiat, insonlar va ularning mehnatlari haqidagi bilimlari tushuniladi. Ushbu bilimlar maktabda beradigan ta’limga asos bo‘lishi mumkin, Lekin so‘z boyligi, ma’lum xatti-harakatlarni bajara olish layoqati bolaning maktabga aqliy tayyorgarligining asosiy ko‘rsatkichi bo‘la olmaydi. Maktab dasturi bolalardan taqqoslay olish, taxlil ega olish, umumlashtira olish, ma’lum bir xulosa chiqara olish, shuningdek yetarli darajada rivojlangan bilish jarayonlarini talab etadi. Masalan, 6-7 yoshli bola tabiat haqida ayrim hodisalargagina emas, balki organizmning tabiat bilan bog‘liqligini va o‘zaro ta’sirini ham tushunishi va o‘zlashtirishi mumkin. 6-7 yoshli bolalar aqliy rivojlanishning natijasi bo‘lib, yuqori darajada rivojlangan ko‘rgazmali obrazli tafakkur bilan bola atrof olamdagi predmetlarning asosiy xususiyatlarini va predmetlar orasidagi bog‘liqlikni ajrata olishidir. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish lozimki, ko‘rgazmali-harakatli va ko‘rgazmali-obrazli tafakkur nafaqat 6-7 yoshli bolalar, balki kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning aqliy rivojlanishida ham asosiy funksiyani bajaradi, Bu borada bolada ma’lum bir ko‘nikmalarning tarkib topganligi ham nihoyatda muhimdir.

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi nafaqat uning aqliy va jismoniy tayyorgarligi, balki shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyogarligiga ham bog‘liq.

Maktabga o‘qish uchun kelayotgan bola yangi ijtimoiy mavqeyini - turli majburiyatlari va huquqlari bo‘lgan va unga turli talablar qo‘yiladigan - o‘quvchi mavqeyini olish uchun tayyor bo‘lmog‘i lozim. Katta bog‘cha yoshdagi bolalar asosan, maktabda o‘qish uchun ehtiyoj yozadilar, Lekin bu xohish va ehtiyoj motivi turlicha bo‘lishi mumkin. "Menga chiroyli forma, daftar, qalam va ruchkalar sotib olib berishadi. "Maktabda o‘rtoqlarim ko‘p bo‘ladi va men ular bilan mazza qilib o‘ynayman?’, "Maktabda uxlatishmaydi" "Maktabning tashqi ramzlari, shubhasiz maktabdagi bolalarni juda qiziktiradi, lekin bu maktabda muvaffaqiyatli o‘qish uchum asosiy sabab bo‘la olmaydi", "Men otamga o‘xshagan bo‘lishim uchun o‘qishim kerak", "Yozishni juda yaxshi ko‘raman", "O‘qishni o‘rganaman” "Maktabda qiyin misollarni yechishni o‘rganaman". Ushbu xohish va harakat bolaning maktabda muvaffaqiyatli o‘qishi uchun tabiiy ravishda asos bo‘la oladi. Bolaning endi o‘zini katta bo‘lganini, bog‘cha bolasi emas, balki ma’lum bir majburiyatlari bor o‘quvchi bo‘lishnni anglashi, jiddiy faoliyat bilan shugullanayotganligini bilishi nihoyatda muhim. Bolaning maktabga borishini istamasligi ham salbiy holat hisoblanadi. Maktabda shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik balalarda tengdoshlari, o‘qituvchilari bilan munosabatga kirisha olish xususiyatini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi, Har bir bola bolalar jamoasiga qo‘shila olishi. ular bilan hamkorlikda harakat qila olishi, ba’zi vaziyatlarda ularga yon bosib, boshqa vaziyatlarda yon bosmaslikka erisha olishi zarur. Ushbu xususiyatlar bolaning maktabdagi yangi sharoitlarga tez moslasha olishini ta’minlab beradi. 6-7 yoshli bolalar o‘qishdagi asosiy qiyinchalik, ko‘pincha bu yoshdagi bolalar o‘qituvchini uzoq vaqt davomida tinglay olmaydilar. O‘quv harakatlariga uzoq vaqt o‘z diqqatlarini to‘plab olmaydilar. Bunga sabab, faqat, shu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanmaganligida emas, balki bolaning kattalar bilan muloqotga kirisha olishi xususiyatiga ham bog‘liq. Bolaning mustaqil ravishda harakat qilishida unga o‘zi mustaqil bajara oladigan aqliy va jismoniy xarakatlarni berish lozim. Natijada bolada o‘ziga bo‘lgan ishonch ortib boradi. Chunki, shu xususiyati rivojlangan bolalar erkin muloqotga kirisha oladilar, qiziqtirgan narsalar haqida so‘ray oladilar. Natijada ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishlari ortadi va o‘qituvchi

gapirayotgan narsalarni diqqat bilan uzoq vaqt eshita oladilar. Demak, bolaning maktabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o‘qishida shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Maxkamjonov K. Nasriddinov F. Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini takomillashtirish. -Toshkent.1995.-74 b. 7.

2.Tulenova X. B. Maktabgacha tarbiya muassasalarida 5-7 yoshli bolalar jismoniy tarbiyasini takomillashtirish. Dis….ped.fan.nom. –Toshkent.2000. -160 b.

3.F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b.

4. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

5.U.Tursunov, «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», o‘quv qo‘llanma, Qo‘qon, 1992.

OILANING JAMIYAT HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA ROLI

Abdusalimova Fotima Valijon qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,
Chet tillar fakulteti, Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaning jamiyatdagi o‘rni va oila a'zolarining roli haqida so‘z boradi. Oiladagi muhitning unda tarbiya topadigan farzandlarga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sog‘lom muhitda ulg‘aygan farzandlar qanchalik jamiyatga foyda keltirishi haqida baxs yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Oila, jamiyat, ta'lim-tarbiya, jamiyat hayotida oilaning o‘rni, yoshlarning oila haqida qarashlari.

Kirish: Oila – bir necha insonlarni ishonch, muhabbat, sadoqat tuyg‘ulari bilan birlashtirib turuvchi kichik jamiyatdir. Har bir inson shu zamon va makonda yashar ekan uning yaxshi amallari va shu asnoda yomon amallari ham yashab turgan zamonasiga birdek tegishli bo‘ladi. Oila barcha xalqlar va elatlar orasida qadim-qadimdan muqaddas sanalib kelingan. Ota-bobolarimiz biz uchun meros qoldirgan asarlarida, yozma va og‘izaki manbalarda o‘z aksini topgan. Qadimda o‘zbek halqining hayotida ham oila va oilaviy munosabatlarga alohida e'tibor berilgan. Bizning mukammal shaxs bo‘lib yetishishimizda ham oilaning o‘rni muhim. Ilmli, e’tiqodli oiladan jamiyatga foydasi tegadign farzandlar dunyoga keladi deb ishonilgan. Oila jamiyatning asosidir. Oila yoshlarni tarbiyalovchi ilk maskandir.

Oila yagona birlik sifatida ishlaydi, bu holda ota-onalar tabiiy ravishda bolalarga g‘amxo‘rlik qiladilar va ular o‘zlarini boqish imkoniyatiga ega bo‘lgunlaricha, ularni hayot uchun zarur narsalar bilan ta'minlaydilar. Aka-uka va opa-singillar bir-biriga g‘amxo‘rlik qilishlari ham oiladagi muhitning natijasidandir. Oilada ota-ona,

shuningdek, ularning farzandlari mas'uliyatli fuqaro bo‘lib ulg‘ayishlari uchun odob va axloqiy me'yorlarni o‘rnatish uchun masuldirlar.

Oilada ota-onaning o‘rni beqiyos. Chunki har bir ilmli erkak va ayoldan ilmli-ahloqli farzandlar tarbiya topadi. Shuni takidlashimiz kerakki, farzand tarbiyasiga bizning hayotimizda hayot-mamot masalasi kabi qaralishi zarur. Ya’ni bizning ongimizda toki biz o‘z-o‘zimizni isloh va tarbiya qilmas ekanmiz kelajakda farzandlarimizga beradigan tarbiyamizda ancha qiyinchiliklarga ro‘baro bo‘lishimiz va xatolarga qo‘l urushimiz mumkinligi mayoqdek yo‘l ko‘rsatib turishi zarur. Siz va biz tarbiyalayotgan farzandlar jamiyatning ongli va mas'uliyatli a’zosi bo‘lishlari lozim. Ya’ni bir narsani yodda saqlashimiz kerak, inson faqat jamiyatdagina rivojlanishi mumkin. Boshqa insonlar bilan bo‘lgan o‘zaro muloqot va mehnat insonlarning kamol topishiga va rivojlajishiga yordam beradi. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida “Boshqa odamlarga foydasi tegmaydigan inson o‘likdir - deb yozadi. U bu so‘zlari bilan nima demoqchi. Jamiyat a’zosi ekanmiz uni rivojlantirish va uning gullab-yashnashi uchun xizmat qilishimiz darkor. Aslida oilaning jamiyatdagi o‘rni va mavqeyini saqlash uchun qadimdan katta e'tibor qaratilgan. Oila a’zolarining bir-biriga samimiy munosabatlari, mehr-u oqibatliligi esa ana shu oilada muhim bo‘lgan kabi jamiyatda oilaning tinchligi va oila a’zolari bir-biri bilan murosaali yashashi juda muhim sanaladi.

Oila mustahkamligining asoslari nimada? Rasuli akram alayhissalomning bir muborak hadislarida “Agar kim uylansa, yaxshi niyat bilan oila qursa dinining yarmi mukammal bo‘libdi, qolgan yarmida Allohga taqvo qilsin, Allohdan qo‘rqsin” deya marhamat qilganlar. Ya’ni bu hadisda oila qurayotganda ham o‘z juftingizning ilmi, axloq-odobiga tayangan holda qaror qilish ta'kidlangan.

Ko‘pgina tadqiqotlarga ko‘ra, oilaviy vaqt o‘tkazish bolaning ruhiy farovonligini mustahkamlashi isbotlangan. Bolaning oilasi bola uchun qancha ko‘p vaqt ajratsa, uning ruhiy tushkunlik xavfi shunchalik kamayadi. Sog‘lom oilaviy munosabatlar bolaga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi va ruhiy farovonlikka yordam beradi. Biroq, salbiy oilaviy munosabatlar ruhiy salomatlik muammolarini keltirib chiqarishi

ham tayin. Farzand va ota-ona o‘rtasidagi munosabatlar bolaning hayotini yanada xavfsiz va barqaror his qilishiga yordam beradigan barqaror oilaviy hayotni ta'minlaydi. Agar oilada bolalarga sog‘lom kurash usullarini va sog‘lom amaliyotlarni o‘rgatilsa, masalan, jismoniy mashqlar aql-idrokni o‘rnatishga yordam berilsa, ular odamda ruhiy stressg chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, stress va ruhiy jihatdan chidamli shaxslar jamiyatning mustahkamligiga ham yordam beradi.

Hozirda yurtimizda oilani mustahkamlash, rivojlantirish, oilaviy muhitini yaxshilash, oilaviy an’analarni saqlab qolish borasida tadqiqotlar olib borilayapti. Buning sababi xalqimizga xos bo‘lmagan ayrim illatlar - oilaviy ajrimlar, turli nizolarni keltirib chiqarayapti. Bunday illatlar muqaddas bo‘lmish oila va uning a’zolarini ikki o‘t orasida qoldirmoqda. Aynan shu ajrimlar va ikki inson bir-birini tushunmasligi, o‘rtada farzandlarni sarson qilmoqda. Farzandlar otasiz yoki onasiz qolishmoqda. Aksariyat holda ular ikkisidan ham mahrum, o‘z farzandlarini tan olishmaydi yoki voz kechib ketishmoqda. Bu esa jamiyat hayotida oilaning o‘rni yo‘qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Aytingchi, bu siz o‘zbek xalqining urf-odatlari va dunyo qarashlarlariga to‘g‘ri keladimi? Har qanday bolani o‘z farzandidek ko‘ruvchi, mehr-muhabbatga to‘la hayotni in’om etuvchi bu o‘zbek xalqimizga xosmi?Farzandining yoshi qirqdan o‘tgan bo‘lsada bolam, bo‘tam degan, farzandini qo‘liga olgan birinchi kundanoq faqat farzandi uchun yashagan bu o‘zbek xalqidir. Agar oila bo‘lmasa, hayot ham bo‘lmaydi! Oila faqat sizning ehtiyojingizni qondirish uchun emas, balki oila a’zolariga ham xizmat qilish uchundir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari
2. O‘zbekiston Respublikasi oila haqida sayt.

UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA VOLEYBOL SPORT TO‘GARAKLARINING TA’SIRI

Ahmadjonov Humoyun Pahlavon o‘g‘li,
Aliyev Botir Bahodirjon o‘g‘li
Namangan davlat universiteti,
E-mail: ahmadjonovhumoyun127@gmail.com

Annotatsiya: O‘quvchilar uchun umumta’lim maktablarida tashkil etiladigan sinfdan tashqari ishlar va uning tarkibiy qismi bo‘lgan Valebol sport to‘garaklarining ahamiyati hamda o‘quvchi bolalar jismoniy sifatlariga, ya’ni chaqqonlik, tezkorlik, kuch, chidamlilik, egiluvchanlik ta’siri haqida nazariy ma’lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: sinfdan tashqari ishlar, Jismoniy sifatlari, chaqqonlik, tezkorlik,kuch,chidamlilik,egiluvchanlik Jismoniy rivojlanish, Sport o‘yinlari.

THE EFFECT OF VALEBOL SPORTS CLUBS ON THE PHYSICAL PREPARATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Annotation*:* about the importance of extracurricular activities for students in secondary schools and Valeball clubs, which are part of it, and the impact on the physical qualities of students, ie agility, speed, strength, endurance, flexibility theoretical information and practical recommendations.

Key words*:* extracurricular activities, Physical qualities, agility, speed, strength, endurance, flexibility Physical development, Sport games.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga katta etibor qaratildi. Ma’naviy-marifiy qadriyatlar, milliy urf-odatlar va an’analar tiklandi, ayniqsa jismoniy tarbiya va sport bilan bog‘liq ko‘pgina tadbirlar amalga oshirildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni[17] buning yorqin dalili sifatida keltirish mumkin. Umumta’lim maktablarida olib borilayotgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining o‘rni juda ham ahamiyatli bo‘lib, ushbu mashg‘ulotlar maktab o‘quvchilariga bazaviy tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yish uchun hizmat qilmoqda. Sport to‘garaklari sinfdan tashqari ishlarning asosiy shakli ekanligini hisobga olib, sport to‘garaklari ichida biz yuqorida keltirib o‘tgan “Valebol sport to‘garaklari”ning o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligiga ta’sirini ushbu tadqiqot ishimiz orqali ilmiy asoslashga urindik.

Asosiy qism. Umumta’lim maktablaridagi „*Sinfdan tashqari ishlar*” faoliyati juda ham keng qamrovli bo‘lib,uning oziga xos tarifi „ Umumiy ta’lim maktablarida o‘quv kuni yakunlanganidan so‘ng sinfdan tashqari vaqtda o‘tkaziladigan jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlari, sport hamda sog‘lomlashtirish tadbirlari tizimini sinfdan tashqari ishlar (STI) deb atash qabul qilingan. Bundan tashqari Sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirishda„Maktab jismoniy tarbiya jamoasi’’ asosiy vazifalarni bajaradi va quydagicha tariflanadi.

Maktab jismoniy tarbiya jamoasi (keying qatorlarda MJTJ deb yoziladi) bu o‘quvchilar jismoniy tarbiyasini amalga oshirishda maktab va oilaga yordam beradigan o‘quvchilarning ko‘ngilli, o‘zlarining xohishi va tashabbusi bilan faoliyat ko‘rsatadigan jamoatchilikka asoslangan tashkilotidir.

Biz mazkur faoliyatni amalga oshirishda Maktab jismoniy tarbiya jamoasining asosiy uch kengashi mavjud. *Ular:*

---

[17] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni

1.*Ommoviy tashkiliy ishlar kengashi.*

2.*O‘quv –sport ishlari kengashi*.

3.*<<.Alpomish>> va << Barchinoy>> salomatlik testi kengashi.*

Asosan mazkur kengash faoliyati ko‘pgina sog‘lomlashtiruvchi tadbirlarni o‘zida jamlaydi.

Maktab sport musobaqalari sinfdan tashqari ishlarning ommaviy shakli sifatid. Sinfdan tashqari ishlarning musobaqa shakli. Umumiy ta’lim maktabida olib boriladigan jismoniy tarbiya jarayoni va bu jarayon tarkibidagi barcha jismoniy tarbiya ishlariga yakun rolini bajaradi, ommaviy tarzda uyushtiriladigan tadbirlardan biri sanaladi. Albatta musobaqalarni tashkillash va o‘tkazish o‘ziga xos quydagicha ketma -ketlikda amalga oshiriladi. Dastlab o‘tkaziladigan musobaqaning nizomi yoziladi va uni o‘tkazish dasturi tuziladi. Har qanday musobaqa nizomi bir necha bo‘limlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Musobaqaning mazmuni yoki dasturi, musobaqaning turi va qo‘yilgan vazifalari bilan belgilanadi.

Yuqoridagi barcha malumotlar sizga ommoviy tashkiliy ishlar faoliyatini tanishtirib o‘tish uchun bayon etildi.

Sport to‘garak mashg‘ulotlari sinfdan tashqari ishlari asosiy ko‘rinishi deb hisoblashimizga quydagi asosiy sabablarni keltirdik. *Ular:*

1. Maktablarda sport to‘garaklarining ko‘lamining kengligi.

2. O‘quvchilarning ko‘pchiligi sport to‘garaklariga qatnashishi.

3. Sport to‘garalari turli kasalliklarga va zararli odatlarga nisbatan imunitet ekanligi.

4. Sport to‘garaklari o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligiga ta’sirini yuqoriligi va kelgusida sport faoliyati bilan muntazam shug‘ullanishlari uchun ba’za ekanligi bilan izohlash mumkin.

Mazkur faoliyatni tashkil etishni biz maktab jismoniy tarbiya fani dasturidan chetlashmagan holda sport fanlari qatoriga kiruvchi Valebol sport to‘garak mashg‘ulotlari misolida ko‘rib chiqamiz.

Tajriba qismi. Biz quyda Namangan viloyati Chust tumani XTB ga qarashli 9-umumta’lim maktabida tashkillangan Valebol sport to‘garaklariga muntazam qatnashuvchi 12 nafar o‘g‘il bolalarni tajriba hamda Namangan viloyati Chust tumani XTB ga qarashli 75-maktabning shu yoshdagi 19 nafar Gandbol sport to‘garagi a’zolarini nazorat guruhi sifatida tanlab oldik. O‘quvchilarni jismoniy sifatlarining rivojlanishini kuzatish davomida quydagi natijalarni 1-jadvalda qayd etdik.

Maktab o‘quvchilarning (10-11 yosh) tajribadan keyin bo‘lgan jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlari

1-jadval

№	*Sinov turlari*	*Sinaluvchilar Soni*	*Tajriba*	*Nazorat*	*t*	*P*
1	*Yuqori startdan yugurush (30m)*	*19-n*	*5,7 ± 0,09* *6,4 ± 0,06*	*6,3 ± 0,05* *6,8 ± 0,04*	*1,23* *1,02*	*>0.05* *>0.05*
2	*3x10 mokisimon yugurish*	*19-n*	*7,7 ± 0,15* *7,9 ± 0,16*	*8,3 ± 0,06* *9,0 ± 0,07*	*1,23* *1,02*	*>0.05* *>0.05*
3	*Arg‘amchidan sakrash (30 soniya)*	*19-n*	*38,3 ± 1,46* *45,5 ± 1,19*	*32,6 ± 0,71* *39,2 ± 0,84*	*1,38* *1,25*	*>0.05* *>0.05*
4	*Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)*	*19-n*	*143,4 ±0,72* *133,5 ±1,63*	*137,3 ±0,77* *126,6 ±1,66*	*2,43* *2,04*	*>0.05* *>0.05*
5	*150 gr koptokni uloqtirish (sm)*	*19-n*	*26,7 ±0,51* *23,2 ± 0,49*	*22,5 ± 0,34* *18,8 ±0,33*	*1,79* *0,94*	*>0.05* *>0.05*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni

2. A.Abdullayev, R.Rasulov, A.Xasanov UMUMIY O‘RTA VA KASB-HUNAR TA’LIMI TIZIMLARIDA JISMONIY TARBIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR Toshkent 2009. -200. b.

3. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

4. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.

5. R.Abdumalikov ,T.T. Yunusov. va boshqalar. «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya taolimining rivojlanishi», metodik tavsiyanoma. T.,

YENGIL ATLETIKA SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA’SIRI

Abduxakimova Nargiza Sobitovna,
Abdunazarova Mashhura Abdusattor qizi,
Namangan davlat universiteti,
E-mail: abduhakimovanargiza227@gmail.com

Annotatsiya: o‘quvchilar uchun umumta’lim maktablarida tashkil etiladigan sinfdan tashqari ishlar va uning tarkibiy qismi bo‘lgan Athletics sport to‘garaklarining ahamiyati hamda o‘quvchi bolalar jismoniy sifatlariga, ya’ni chaqqonlik, tezkorlik, kuch, chidamlilik, egiluvchanlik ta’siri haqida nazariy ma’lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: sinfdan tashqari ishlar, jismoniy sifatlari, chaqqonlik, tezkorlik, kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, jismoniy rivojlanish, sport o‘yinlari.

THE EFFECT OF ATHLETICS SPORTS CLUBS ON THE PHYSICAL PREPARATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: about the importance of extracurricular activities for students in secondary schools and Athletics clubs, which are part of it, and the impact on the physical qualities of students, ie agility, speed, strength, endurance, flexibility theoretical information and practical recommendations.

Key words: extracurricular activities, Physical qualities, agility, speed, strength, endurance, flexibility Physical development, Sports game

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishga katta etibor qaratildi. Ma’naviy-marifiy qadriyatlar, milliy urf-odatlar va an’analar tiklandi, ayniqsa jismoniy tarbiya va sport bilan bog‘liq ko‘pgina tadbirlar amalga oshirildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni[18] buning yorqin dalili sifatida keltirish mumkin. Umumta’lim maktablarida olib borilayotgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining o‘rni juda ham ahamiyatli bo‘lib, ushbu mashg‘ulotlar maktab o‘quvchilariga bazaviy tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yish uchun hizmat qilmoqda. Sport to‘garaklari sinfdan tashqari ishlarning asosiy shakli ekanligini hisobga olib, sport to‘garaklari ichida biz yuqorida keltirib o‘tgan “Athletics sport to‘garaklari”ning o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligiga ta’sirini ushbu tadqiqot ishimiz orqali ilmiy asoslashga urindik.

Asosiy qism. Umumta’lim maktablaridagi „*Sinfdan tashqari ishlar*” faoliyati juda ham keng qamrovli bo‘lib,uning oziga xos tarifi „ Umumiy ta’lim maktablarida o‘quv kuni yakunlanganidan so‘ng sinfdan tashqari vaqtda o‘tkaziladigan jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish mashg‘ulotlari, sport hamda sog‘lomlashtirish tadbirlari tizimini sinfdan tashqari ishlar (STI) deb atash qabul qilingan. Bundan tashqari Sinfdan tashqari ishlarni amalga oshirishda„Maktab jismoniy tarbiya jamoasi’’ asosiy vazifalarni bajaradi va quydagicha tariflanadi.

Maktab jismoniy tarbiya jamoasi (keying qatorlarda MJTJ deb yoziladi) bu o‘quvchilar jismoniy tarbiyasini amalga oshirishda maktab va oilaga yordam beradigan o‘quvchilarning ko‘ngilli, o‘zlarining xohishi va tashabbusi bilan faoliyat ko‘rsatadigan jamoatchilikka asoslangan tashkilotidir.

Biz mazkur faoliyatni amalga oshirishda Maktab jismoniy tarbiya jamoasining asosiy uch kengashi mavjud. *Ular:*

[18] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni

1.*Ommoviy tashkiliy ishlar kengashi.*

2.*O‘quv –sport ishlari kengashi*.

3.*<<.Alpomish>> va << Barchinoy>> salomatlik testi kengashi.*

Asosan mazkur kengash faoliyati ko‘pgina sog‘lomlashtiruvchi tadbirlarni o‘zida jamlaydi.

Maktab sport musobaqalari sinfdan tashqari ishlarning ommaviy shakli sifatid. Sinfdan tashqari ishlarning musobaqa shakli. Umumiy ta’lim maktabida olib boriladigan jismoniy tarbiya jarayoni va bu jarayon tarkibidagi barcha jismoniy tarbiya ishlariga yakun rolini bajaradi, ommaviy tarzda uyushtiriladigan tadbirlardan biri sanaladi. Albatta musobaqalarni tashkillash va o‘tkazish o‘ziga xos quydagicha ketma -ketlikda amalga oshiriladi. Dastlab o‘tkaziladigan musobaqaning nizomi yoziladi va uni o‘tkazish dasturi tuziladi. Har qanday musobaqa nizomi bir necha bo‘limlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Musobaqaning mazmuni yoki dasturi, musobaqaning turi va qo‘yilgan vazifalari bilan belgilanadi.

Yuqoridagi barcha malumotlar sizga ommoviy tashkiliy ishlar faoliyatini tanishtirib o‘tish uchun bayon etildi.

Sport to‘garak mashg‘ulotlari sinfdan tashqari ishlari asosiy ko‘rinishi deb hisoblashimizga quydagi asosiy sabablarni keltirdik. Ular:

1. Maktablarda sport to‘garaklarining ko‘lamining kengligi.

2. O‘quvchilarning ko‘pchiligi sport to‘garaklariga qatnashishi.

3. Sport to‘garalari turli kasalliklarga va zararli odatlarga nisbatan imunitet ekanligi.

4. Sport to‘garaklari o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligiga ta’sirini yuqoriligi va kelgusida sport faoliyati bilan muntazam shug‘ullanishlari uchun ba’za ekanligi bilan izohlash mumkin.

Mazkur faoliyatni tashkil etishni biz maktab jismoniy tarbiya fani dasturidan chetlashmagan holda sport fanlari qatoriga kiruvchi Athletics sport to‘garak mashg‘ulotlari misolida ko‘rib chiqamiz.

Tajriba qismi. Biz quyda Namangan viloyati Chust tumani XTB ga qarashli 9-umumta’lim maktabida tashkillangan Athletics sport to‘garaklariga muntazam qatnashuvchi 12 nafar o‘g‘il bolalarni tajriba hamda Namangan viloyati Chust tumani XTB ga qarashli 75-maktabning shu yoshdagi 19 nafar Gandbol sport to‘garagi a’zolarini nazorat guruhi sifatida tanlab oldik. O‘quvchilarni jismoniy sifatlarining rivojlanishini kuzatish davomida quydagi natijalarni 1-jadvalda qayd etdik.

Maktab o‘quvchilarning (10-11 yosh) tajribadan keyin bo‘lgan jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlari

1-jadval

№	*Sinov turlari*	*Sinaluvchilar Soni*	*Tajriba*	*Nazorat*	*t*	*P*
1	*Yuqori startdan yugurush (30m)*	*19-n*	*5,7 ± 0,09* *6,4 ± 0,06*	*6,3 ± 0,05* *6,8 ± 0,04*	*1,23* *1,02*	*>0.05* *>0.05*
2	*3x10 mokisimon yugurish*	*19-n*	*7,7 ± 0,15* *7,9 ± 0,16*	*8,3 ± 0,06* *9,0 ± 0,07*	*1,23* *1,02*	*>0.05* *>0.05*
3	*Arg‘amchidan sakrash (30 soniya)*	*19-n*	*38,3 ± 1,46* *45,5 ± 1,19*	*32,6 ± 0,71* *39,2 ± 0,84*	*1,38* *1,25*	*>0.05* *>0.05*
4	*Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)*	*19-n*	*143,4 ±0,72* *133,5 ±1,63*	*137,3 ±0,77* *126,6 ±1,66*	*2,43* *2,04*	*>0.05* *>0.05*
5	*150 gr koptokni uloqtirish (sm)*	*19-n*	*26,7 ±0,51* *23,2 ± 0,49*	*22,5 ± 0,34* *18,8 ±0,33*	*1,79* *0,94*	*>0.05* *>0.05*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24- yanvardagi “Jismoniy tarbiya va sportni takomillashtirish va ommalashtirish chora - tadbirlari to‘g‘risidagi 5924-sonli farmoni.

2. A.Abdullayev, R.Rasulov, A.Xasanov UMUMIY O‘RTA VA KASB-HUNAR TA’LIMI TIZIMLARIDA JISMONIY TARBIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR Toshkent 2009. -200. b.

3. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

4. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.

5. R.Abdumalikov ,T.T. Yunusov. va boshqalar. «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya taolimining rivojlanishi», metodik tavsiyanoma. T.

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA HARAKATLI O‘YINLARNI O‘QUVCHILAR HARAKAT SIFATLARIGA TA’SIR ETISHDAGI AHAMIYATI

Ibragimov Muslim Artikmashrabovich,
Aliyev Botir Bahodirjon og‘li
Namangan davlat universiteti
E-mail: ibragimovmuslim177@gmail.com

Annotatsiya: o‘quvchilar uchun umumta’lim maktablarida tashkil etiladigan sog‘lomlashtirish tadbirlari hamda maktab o‘quvchilarning salomatligi va jismoniy sifatlariga sog‘lomlashtirish tadbirlarining ta’siri haqida nazariy ma’lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: harakat sifati, jismoniy rivojlanish, sog‘lomlashtirish tadbirlari, harakatli o‘yinlar.

THE IMPORTANCE OF MOVING GAMES IN SECONDARY SCHOOLS IN INFLUENCING THE QUALITIES OF STUDENT MOVEMENT

Annotation: Theoretical information and practical recommendations on the health activities organized for students in secondary schools and the impact of health activities on the health and physical qualities of schoolchildren.

Key words: Quality of movement, Physical development, Wellness activities, Action games.

O‘zbekiston Respublikasi Mustaqillikka erishgandan so‘ng juda ko‘plab rivojlanish jarayaonlarini amalga oshirdi, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasida ham ko‘plab rivojlanishlar amalga oshirildi va bir qator qaror, farmonlar ijro etildi.

Bunga misol qilib Yurtboshimiz tomonidan 2020-yil 24-yanvardagi 5924-sonli farmonlari “O‘zbekiston respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish to‘g‘risida” [19] gi farmonlarini ko‘rsatish mumkin. Bu esa yosh avlodni so‘g‘lom va barkamol qilib tarbiyalovchi jismoniy madaniyat oldiga katta masuliyatli vazifalar qo‘yadi. Yosh avlodni jismoniy baquvvat qilib tarbiyalashga imkon beradigan, ularning jismoniy sifatlarini rivojlantirishiga qaratilgan o‘yinlarini to‘plash, hayotga, maktabga tadbiq etish, rivojlantirish yo‘llari va usullarini qayta ko‘rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Ma’lumki, umumtalim maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dastur bo‘limlarining o‘qitilish o‘quv soatlarining asosiy hajmi harakatli o‘yinlar tashkil etib, 1-sinf o‘quvchilari uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 38 soatni, 2-3-sinf o‘quvchilari uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 36 saotni, 4-sinflar uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 12 saotni tashkil etadi. Bundan ko‘rinib turibdiki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining asosiy olib boriladigan jarayonlari harakatli o‘yinlarga qaratilgan bo‘lib, hayotiy zarur bo‘lgan harakat ko‘nikma, malakalarini va unga bog‘liq bo‘lgan bilimlarni egallashga qaratilgan.

Shularni hisobga olgan holda umumta’lim maktablarida harakatli o‘yinlarni takomillashtirish, o‘quvchilar yoshiga mos ravishda harakatli o‘yinlarni tanlash, ulardan keng foydalanish, dars mashg‘ulotlariga yuqori darajada kiritish, katta tanaffuslarda tashkil etishning yangi ko‘rinishlarini ishlab chiqish zaruriyati tug‘iladi. Maktab yoshidagi o‘quvchiarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish va egallagan harakat ko‘nikma va malakalarini hayotda keng qo‘llay olishda harakatli o‘yinlarning o‘rni beqiyosdir.

Mazkur sog‘lomlashtirish tadbirlarini muntazam tashkil etish natijasi sifatida quydagilarni misol qilib keltirdik.

Ular:

a) *o‘quvchilarning nazariy darslarda toliqishini bartaraf etish.*

[19] O’zbekiston Respublikasi prezidentining “Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora tadbirlari tog‘risida” 2020-yil 24-yanvardagi 5924- sonli farmoni. Mabuot.uz

b) *harakatga bo‘lgan ehtiyojini qondirish.*

d) *sog‘lomlashtirish.*

e) *o‘quvchilarni uyushqoqligini taminlash.*

f) *jismoniy rivojlanishini oshirish.*

g) *harakat faolligini rivojlantirish* kabi ko‘plab vazifalarni amalga oshirishda muhim o‘rin tutganligidir. . Ushbu faoliyatni tashkllashga doir quyida o‘yinlar keltirilgan.

Umumta’lim maktablarida 1-4 sinf o‘quvchilarining harakat faolligini rivojlantirishga tavsiya etilgan “Katta tanaffusdagi harakatli o‘yinlar” dasturi

№	O‘yinlarning ta’sir yo‘nalishi	Tavsiya etilgan harakatli o‘yinlar nomi va ularning tashkillash usullari	Harakatli o‘yinlarni o‘tkazish qoidalari	Harakatli o‘yinlar muddati
	Chaqonlik ni rivijlantirish uchun	***Kim chaqqon o‘yini*** Ushbu o‘yin doira shaklida joylgan stullar, va musiqa yordamida butun sinfga birgalikda tashkllaniladi	Makur o‘yin talabi musiqaga reaksiya ko‘rsatgan holda chaqqonlik bilan stulga joylashishi kerak boladi. Har urinishdan so‘ng stullar bittaga kamayib boradi. O‘yin bitta stul qolgunga qadar davom etadi.	10 minut
		Orol,botqoq,dengiz. Ushbu o‘yin uchta doira chizilib, doiralar ichiga orol,botqoq,dengiz yoziladi. O‘yin sinf ikki guruga ajratilgan holda tashkillanadi.	Sinf ikki guruhga ajratilgandan so‘ng tartib bilan sanaydilar va 5 m metrda qarama qarshi joylashadi. Guruhdagi ishtirokchilar o‘z raqamini esda saqlaydi. Qaysi raqam va joy nomi (orol)aytilganda shu raqamdagilar aytilgan joyga birinchi yetib borishi kerak bo‘ladi	10 minut

	Tezkorlikni rivojlantirish uchun	***Kun va tun o‘yini.*** Mazkur o‘yin ikki jamoa kun va tun bo‘lib bellashiladi. Jamoalar noananaviy start holatida bir-biriga teskari holatda joylashadilar.	O‘yin ikki jamoani tez qaror qabul qilib komondaga reaksiya ko‘rsatishini aniqlanadi. O‘yinda qaysi jamoa nomi aytilsa o‘sha jamoa turgan joydan 10 m masofada raqib jamoa qo‘liga tushmaslik uchun urinadilar va qaysi jamoada uchta o‘yinchi qo‘lga tushib qolsa o‘sha jamoa mag‘lub bo‘ladi	10 minut

Shunday qilib, pedagogik sharoitlarning yaratilishi, jismoniy mashqlar majmuasining to‘g‘ri tashkil qilinishi harakatli o‘yinlarga asoslangan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini yuqori sifatli o‘tkazishga imkoniyat yaratadi hamda mashg‘ulotlarni qiziqarli o‘tkazishga yordam beradi. Jismoniy sifatlarni tarbiyalash, muvozanatni o‘lchash jihatdan murakkab harakatlarni o‘zlashtirib olish qobiliyati tarbiyalanadi, kassalikka chalinish foizlari pasayib boalarning immun tizimiga ijobiy ta’sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. A.Abdullayev, R.Rasulov, A.Xasanov UMUMIY O‘RTA VA KASB-HUNAR TA’LIMI TIZIMLARIDA JISMONIY TARBIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR Toshkent 2009. -200. b.

2. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

3. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.

4. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ -2004.-447.b.

5. R.Abdumalikov ,T.T. Yunusov. va boshqalar. «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya taolimining rivojlanishi», metodik tavsiyanoma. T., O‘zDJTI nash, 1992.

6. I.N. Sarkizov-Sirazini. «Tansihatlik – tuman boylik», T., «Medisina», 1966.

7. U.Tursunov, «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», o‘quv qo‘llanma, Qo‘qon, 1992.

TALABALARNING PEDAGOGIK AMALIYOTINI TASHKIL QILISH

Saydaxmetova Shaxnoza Ravshanbekovna
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Kimyo va uni o‘qitish metodikasi v.b. dotsenti PhD
E-mail: Saydaxmetova_shaxnoza77@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada malakaviy pedagogik amaliyotni tashkil etish va olib borish haqida so‘z boradi. Talabalarning kreativligini oshirish va bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash mazmuni va uslubi muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: maktab, oliy ta’lim, malakaviy pedagogik amaliyot, innovasion texnologiyalar, kreativlik.

ORGANIZATION OF PEDAGOGICAL PRACTICE OF STUDENTS.

Abstract: This article discusses the organization and conduct of qualified teaching practice. The content and methods of increasing the creativity of students and training future specialists were discussed.

Key words: school, higher education, qualified pedagogical practice, innovative technologies, creativity.

Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda zamonaviy ilm-fan va tarbiyaning zarurligi, bugungi va ertangi kunimizni, yoshlarimiz taqdirini hal qiladigan yuksak malakali muallim va murabbiylar, professor-o‘qituvchilar, haqiqiy ziyolilarga bog’liq ekanligi e’tirof etilmoqda. Ta’lim sohasida o‘qituvchilarga bo‘lgan e’tibor ularning erkin ijod qilishi faoliyatini yangi qirralarni ezgu maqsadlarini amalga oshirishga imkon yaratmoqda. Shuning uchun ham bugungi kunda bu kasbni egallashni xohlovchi yoshlar soni kundan-kunga oshib bormoqda. “2022 yil - Inson qadrini ulug‘lash va

faol mahalla yili” Davlat dasturining ustuvor vazifalari amalga tadbiq qilish borasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.11.2020 yildagi PF-6108-son O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi farmoni hamda 12.08.2020 yildagi PQ-4805-son “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi qarorlarining ijrosi yuzasidan Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog‘cha tarbiyalanuvchilari, o‘quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o‘rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta’limning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash, Kimyo va biologiya fanlarini rivojlantirish, ushbu yo‘nalishlarda ta’lim sifati va ilm-fan natijadorligini oshirish borasida ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda.

Malakaviy pedagogik amaliyot o‘tkazish: talabalarning kimyo fanidan olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llash orqali ko‘nikmalarni shakllantirib malaka hosil bo‘lishiga olib keladi. O‘qitish jarayonida o‘qituvchilar tomonidan innovasion texnologiyalardan foydalanish turli fanlarni o‘qitishda stereotiplarni bartaraf etishga, pedagogik vaziyatlarga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishga, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘z navbatida bo‘lajak o‘qituvchilarni yetishtiruvchi pedagogika oliy ta’lim tashkiloti talabalar uchun 1-kursdan boshlab darslarning 4 kunini oliy ta’lim muassasasida, 2 kunini maktabda bevosita amaliyot o‘tash tartibida tashkil etishni belgilandi. O‘zbekiston Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi amalga oshirilmoqda. “Zamonaviy maktab” loyihasi doirasida 2020—2022-yillarda butun respublika bo‘yicha, xususan uzoqda joylashgan tuman va qishloqlarda 48 ta yangi maktablar qurilishi, 748 ta maktablarda rekonstruksiya va kapital ta’mir ishlari amalga oshiriladi. Yuz marta gapirgandan bir marta ko‘rgan yaxshi deydi dono xalqimiz.

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti kimyo va uni o‘qitish metodikasi kaferdasi Yangi hayot tumanidagi 330-umumta’lim maktabi bilan hamkorlikni yolga qo‘ygan. Bu maktab bugungi kundagi yangi zamonaviy jihozlangan

yangi ko‘rinishdagi maktablardan biri hisoblanadi. Talabalarning pedagogik amaliyotining bunday maktablarda tashkil qilinishi ta’lim sohasida hukumat farmon va qarorlarining ijrosining ta’minlanayotganligining in’ikosidir. Innovasion ta’limda qo‘llaniladigan metodlar va pedagogik texnologiyalar haqida so‘z borganda amaliyotchi talabalarni aynan shunday muhitga olib kirish va o‘z qarashlarini shakllantirishlarida kreativlikning ahamiyatini yoritish muhimdir. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida nostandart fikrlaydigan ijodkorlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Zamonaviy ta’limning asosi o‘quv fanlari emas, balki o‘quvchilarning fikrlashi va faolligi bo‘lishi kerak. Har qanday oliy o‘quv yurtining vazifasi nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni bitirishi, balki talabalarni tubdan yangi texnologiyalarni ishlab chiqishga, ularni ishlab chiqarish muhitining real sharoitlariga moslashtirishga qo‘shishdir. Shu bilan birga, o‘quv jarayonida talabalarning quyidagi qobiliyatlarini rivojlantirish muhim: ijodiy faollik, ijodiy fikrlash, tahlil qilish, baholash bugungi kun talabining o‘zgaruvchan ehtiyojlariga tez moslashish qobiliyati. Bunday ko‘nikmalarni egallash ko‘p jihatdan bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash mazmuni va uslubiga ham bog‘liqdir. Pedagogik amaliyotini tashkil qilishda maktab va oliy ta’limning o‘zaro hamkorligi talabalarning olgan bilimlarini amalda sinab ko‘rish imkoniyatini tug‘diradi va ta’lim sifatini oshirish muammolarini hal qiladi. O‘qituvchi kasbining benihoyat qadrliligini tushunishi, mashaqqatli va shu bilan birga sharafli kasb ekanligini his qilish orqali kasbga muhabbati ortadi. Talaba malakaviy pedagogik amaliyotning birinchi bosqichida - kuzatuv amaliyoti tashkil qilinib faol talabadan→ kuzatuvhi, tahlil qiluvchi, o‘rganuvchi; ikkinchi bosqichida - analiz qiluvchi, baholovchi faol va ijodiy qo‘llovchi bosqichlaridan o‘tadi. Talabalarga II kursdan ishlash imkoniyatining yaratilishi uning kasbiy rivojlanish davridagi muammolarni hal etishda metodist o‘qituvchilar bilan birgalikda doimiy muloqoti amalga oshiradi. Ustoz-shogid tizimining bunday ko‘rinishi samarali hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sh.R. Saydakhmetova. Teaching organic chemistry as organization and development of students educational activity. /International Virtual Conference on Innovative Thoughts, Research Ideas and Inventions in Sciences ITRIIS 2021 Eurasia conference.com January 20th, 2021 Newyork, USA, p.-342-345

2. Saydaxmetova Sh.R., Bozorov U.E., Uralova F.B., Baxtiyorova A.Z., Suyarova M.K. Kimyo darslariga innovasion texnologiyalarini qo‘llash. /O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti “Tabiiy fanlarning zamonaviy yutuqlari va o‘qitishda innovatsiyalar” Respublika ilmiy-amaliy anjumani 10 aprel Toshkent-2021 b.-251-254 azilatlarini rivojlantirishga hissa qo‘shadi.

DORIVOR AMARANT O‘SIMLIGINING AHAMIYATI

Yuldashev Akmal Axmadjonovich
AndDUPI fakultet dekani, biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: a.yu/genetikus@mail.ru
Abduxalilova Madinaxon Abdurayim qizi
AndDUPI Aniq va tabiiy fanlar fakulteti, biologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
E-mail: .madinaxon14092004@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada dorivor o‘simliklarning ahamiyati va amarant o‘simligining sistematik, geobotanik tavsifi, shuningdek, ushbu o‘simlik tarkibiga kiruvchi ayrim moddalarning inson salomatligida tutgan o‘rni haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Amaranthus, amaranthaceae, antioksidant, skvalen, gipoksiya, xolisterin, metabolitik.

IMPORTANCE OF MEDICINAL PLANTS AND AMARANTH

ANNOTATION

The article provides information on the importance of medicinal plants and a systematic, geobotanical description of the amaranth plant, as well as the role of certain substances in this plant in human health.

Keywords: Amaranthus, amaranthaceae, antioxidant, squalen, hypoxia, cholesterol, metabolic.

Mamlakatimiz inson salomatligi uchun foydali bo‘lgan o‘simlik turlariga nihoyatda boy. Farmaseftikaning jadal sur’atlar bilan rivojlanishi va yangi yuqori samarali sintetik dorilar yaratilishiga qaramay dorivor o‘simliklar va dorivor

mahsulotlarga bo‘lgan talab kundan kunga ortib bormoqda. Bu o‘simliklardan bugungi tezkor globallashuv davrida sohadagi qator muammolarni hal etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2018-yil 12-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida Xalq tabobati sohasini tartibga solish chora-tadbirlari to‘grisida’’gi PQ-3968-sonli, 2020-yillning 10-aprelidagi “O‘zbekiston Respublikasida Xalq tabobatini rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida’’gi PQ-4668-sonli, 2020-yil 10-apreldagi “Yovvoyi holda o‘suvchi dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4670-sonli qarorlari qabul qilindi. Dorivor o‘simliklar va ulardan olinadigan preparatlarga talabni yanada oshirishga sabablardan biri, sintez yo‘li bilan olingan har bir kimyoviy dorivor preparatni uzoq vaqt uzluksiz ravishda iste’mol qilish, inson va hayvonlar organizimida turli ko‘ngilsiz holatlarga olib kelishidir. Shunga ko‘ra butun dunyoda o‘simlik dorivor preparatlari bo‘lgan – fitopreparatlarga va dorivor o‘simliklarga bo‘lgan ehtiyoj ko‘paymoqda [1].

O‘zbekiston tibbiyotida qo‘llaniladigan dori vositalarining 38-40 foizini dorivor o‘simliklardan olinadigan preparatlar tashkil qiladi. Ba’zi og‘ir kasalliklarni davolashda ishlatiladigan muhim ahamiyatli ayrim dorivor preparatlarni (yurak glikozidlari, qator alkaloidlar, terpenlar, saponinlar, steroid,fenolli birikmalar va boshqa biologik faol moddalar)shu vaqtgacha sintez yo‘li bilan olib bo‘lmaydi.Ularni olish manbai hozirgi vaqtgacha faqat o‘simliklar bo‘lib qolmoqda [2].

Yer yuzida dorivor o‘simliklarning 10-12 ming turi borligi aniqlangan. 1000 dan ortiq o‘simlik turininng kimyoviy va farmokologik xossalari tekshirilgan. O‘zbekistonda dorivor o‘simliklarning 700 dan ortiq turi mavjud [3]. Shulardan biri amaranthus o‘simligidir.

Amarant-***Amaranthus*** amarantdoshar-***Amaranthaceae*** oilasiga mansub o‘simlik bo‘lib, Amerika, Yevropa, Afrika, Osiyo va Rossiya viloyatlarida o‘stiriladi. O‘zbekiston florasida amaranthusning bir avlodi va 10 ta turi o‘sadi [2]. Dorivor maqsadlarda amaranthus moyi diqqatga sazovor hisoblanadi. Amarant moyining dorivorlik va foydali xususiyatlari moddani tashkil etuvchi ikkita komponentga

asoslangan kuchli antioksidant bo‘lgan E vitamin, skvalen, immunitetni faol tarzda mustahkamlanishida ahamiyatga ega, amarant moyida skvalen moddasi mavjudligi aniqlangani davrimizning eng muhim bo‘lgan kashfiyotlaridan biri hisoblanadi. Tibbiyotda alohida o‘ringa ega bo‘lgan bu modda 1906-yili Yaponiyalik olim Mitsumaro Sudjimoto tomonidan dengiz tubida hayot kechiruvchi akula jigaridan ajratib olingan. Ma’lumotlarda qayd etilishicha, dengiz chuqurligida yashovchi akulalarning gipoksiya sharoitida yashashi uchun skvalen o‘ta muhim modda ekan [4].

Bundan tashqari amaranthus moyi tarkibida foydali yog‘ kislotalari, A, B, D guruh vitaminlari mavjud. Uning shunday tarkibi tufayli amarant moyi quyidagi ta’sirlarga ega hisoblanadi, immunitet tizimini mustahkamlaydi, yallig‘lanishga qarshi xususiyatlarga ega, qon tiqinlari shakllanishiga to‘sqinlik qilib, xolisterinni tushiradi, qon tomirlarini kuchaytiradi, metabolitik jarayonlarni tiklaydi [5].

Dorivor o‘simliklarga bo‘lgan talab ortib borayotgan bu davrda dorivor o‘simliklarni asrab avaylash va ularni yanada chuqquroq o‘rganish borasida ilmiy tadqiqotlar olib borish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Shu asnoda dorivor o‘simliklar orasida alohida o‘ringa ega bo‘lgan amarant o‘simligini vegetatsiya davrida anatomik tuzilishini o‘rganish o‘simlikning dorivorlik xususiyatlari qay tartibda o‘zgarib borishini tahlil etish imkonini beradi. Shunga ko‘ra o‘simlik vegetatsiyasini unib chiqish, o‘sish, shonalash, gullash va pishish fazalarida anatomik jihatdan o‘rganib fundamental tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Azimova Dilnoza Jigar va o‘t yo‘llari kasalliklarini davolashda qo‘llaniladigan dorivor o‘simliklar // Journal of natural Science 2022. №1 (6). – B 131-132.
2. Ahmedov O‘., Ergashev A., Abzalov A. va boshqalar. Dorivor o‘simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya. Toshkent 2018. – B 45-46.
3. Toxirov B.B., Dorivor o‘simliklarning o‘ziga xos xususiyatlari haqida yangi ma’lumotlar // Science and education scientific journal 2022. №3 – B 112.
4. Кретов И.Т., Соболев С.Н., Мирошниченко Л.А., Жаркова И.М . Масло из семян амаранта // масложировая промышленность. 2006. №1. – С.22-23.
5. Sala M., Berardi S., Bondioli P. Amaranth seed: the potentials // Riv. Ital. sostanze grasse. 1998. Vol. 78. N11. – P 503-506.

ПРЕДМЕТ И ЗАДАЧИ НАУКИ СТРОИТЕЛЬНОЙ МЕХАНИКИ

Джизакский Политехнический Институт

Email: isokjulanov@gmail.com

Жуланов Исок Одилович

АННОТАЦИЯ

Строительная механика в связи с активным строительством мостов, железных дорог, плотин, кораблей и крупных промышленных сооружений в первой половине 19 века начала развиваться самостоятельно как наука.

Ключевые слова: строительная механика, статических неопределенных систем, деформация, расчетная схема, нестержневые системы.

SUBJECT AND OBJECTIVES OF THE SCIENCE OF BUILDING MECHANICS

ABSTRACT

Structural mechanics in connection with the active construction of bridges, railways, dams, ships and large industrial facilities in the first half of the 19th century began to develop independently as a science.

Key words: building mechanics, static indefinite systems, deformation, calculation scheme, non-rod systems.

Единичный объект, построенный (построенный) человеком, называется ***сооружением*** ... Устройства необходимы для удовлетворения жизненных потребностей людей и повышения качества их жизни. Они должны быть удобными, прочными, устойчивыми и безопасными.

Строительство — древняя человеческая профессия и древний вид искусства. Доказательством тому являются результаты множества археологических раскопок, проведенных в разных уголках мира, а также сохранившиеся до наших дней старинные здания и сооружения. Их совершенство и красота говорят об искусстве и большом опыте древних строителей даже с точки зрения современных знаний.

Специальная наука занимается расчетом конструкций, ***Строительную механику*** часто называют ***строительной механикой*** ... Строительная механика в связи с активным строительством мостов, железных дорог, плотин, кораблей и крупных промышленных сооружений в первой половине 19 века начала развиваться самостоятельно как наука. В 20 в. в результате развития вычислительных методов и вычислительной техники строительная механика поднялась на современный высокий уровень. Отсутствие методов расчета таких конструкций не позволяло реализовать легкие, экономичные и в то же время надежные конструкции.

Считается, что строительная механика возникла в 1638 году после публикации статьи великого итальянского ученого Галилео Галилея, озаглавленной «Беседы и математические данные о двух новых областях науки, касающихся механики и местного движения…».

Ряд его открытий о сопротивлении лучей изгибу ценны и сегодня. Однако ему не удалось создать теорию изгиба балок, поскольку он ошибочно полагал, что все волокна балок растягиваются при изгибе. Более того, связь между напряжениями и деформациями в то время не была установлена. Позже Р. Гук (1678) сформулировал этот закон в простейшей форме: что есть удлинение, то и сила, следующая «ХУТ11 во второй половине века». Проведены экспериментальные исследования, выявившие наличие как сжимающих, так и растягивающих напряжений в искривленном свете.Это, в свою очередь, привело к решению проблемы искривления света, вызванной Галилеем. Работы Эйлера и

Лагранжа, достижения высшей математики сыграли важную роль в развитии механики того времени.

Развитие методов расчета статических неопределенных систем связано, например, с именами БП. Клапейрона (уравнение трех моментов для расчета постоянных лучей), Дж. К. Максвелла и О. Мора (определение перемещений в упругих системах при заданных внутренних силах). К 30-м гг. XX После выделения были усовершенствованы основные вычислительные методы расчета упругостатических неопределенных систем: метод сил, метод перемещений и смешанный метод, а также их многочисленные модификации.

Ломоносов одним из первых ученых в России заинтересовался проблемами энергетики, в частности, созданный им закон сохранения энергии является одним из основных законов строительной механики, и на его основе разработал универсальный метод определения перемещений.

Русский механик И. Кулибин (1733 - 1818) внес большой вклад в развитие механики, особенно в области экспериментальных методов. Он первым применил правило веревочного многоугольника для расчета усилий и спроектировал арочный деревянный мост через Неву длиной 300 м. Один из самых ярких проектов металлического моста также принадлежит И. Кулибину. Он предложил ее как трехдуговую систему.

Дальнейшее развитие теория и практика мостостроения получили в трудах Д. Юравского (1821 - 1891). Разработал теорию расчета плоских ферм. Ему же принадлежит создание теории сохранения напряжения при изгибе.

Существенный вклад в формирование и развитие строительной механики Ф.С. Ясинский (1856-1899) (исследования по теории устойчивости ветвей), В.Л. Кирпичев (1845-1913) (законы подобия, отличные учебники по строительной механике).

Конец 19 - начало 20 вв. На развитие механики оказали влияние такие всемирно известные ученые, как А. Н. Крылов (теория корабля, приближенные методы решения задач механики), С. П. Тимошенко (теория изгиба и

устойчивости, проблемы пластин и оболочек, хорошо известные учебники). величин и тока), Г. В. Колосов (плоская задача теории упругости), И. Г. Бубнов (вариационные методы), Б. Г. Галеркин (теория пластин и оболочек, приближенные методы).

Много работ по статике сооружений великого инженера, академика В. Г. Шухова (1853-1939). Благодаря его таланту во всем мире получили широкое распространение гиперболоидные раскрывающиеся башни, наливные речные и морские суда, решетчатые склады. Он же положил начало развитию наиболее актуального раздела строительной механики — оптимизации конструкций.

Работы известных ученых Н. И. Мускелишвили (плоские задачи теории упругости), М. В. Келдиша (задачи плоской механики), М. А. Лаврентьева (применение функций комплексных переменных в механике), Власова В. З. (теория оболочек), И. М. Рабиновича (теория стержневых систем).)) и др.

С появлением компьютеров произошли значительные изменения в статике и динамике конструкций. Широкое распространение получил метод конечных элементов, на основе которого создан ряд мощных автоматизированных комплексов (Лира, Феникс и др.) для расчета зданий и сооружений, позволяющих с высокой точностью и расчетностью оценивать напряженное состояние конструкций. оптимальные структуры.

Строительной механикой в самом широком смысле называют науку о методах расчета конструкций на прочность, жесткость и устойчивость под действием статических (строительная статика) и динамических (строительная динамика) нагрузок.

Строительная механика является как теоретической, так и практической наукой. С одной стороны, он развивает теоретические основы вычислительных методов, с другой стороны, является вычислительным инструментом, поскольку решает важные практические задачи, связанные с прочностью, жесткостью и устойчивостью конструкций.

Действие нагрузок приводит к деформации отдельных элементов и всей конструкции в целом. ***Механика деформированных твердых*** материалов, которая занимается расчетом и теоретической оценкой результатов их воздействия ... Часть этой науки занимается расчетом ***практической механики (сопротивления материалов)*** простейших конструкций или их отдельных элементов. Другая ее часть заключается в том, что ***строительная механика*** позволяет рассчитывать и без того разнообразные и очень сложные многоэлементные конструкции. В методах теоретической механики широко используется механика деформируемого твердого тела, постоянно изучающая равновесие и движение тел, считающихся абсолютно твердыми.

Для правильного расчета конструкций необходимо правильно применять основные законы механики с учетом механических свойств материала, взаимодействия элементов, деталей и основания конструкции. На этом основании строится ***расчетная схема сооружения*** в виде механической системы и ее ***математическая модель*** в виде системы уравнений.

В классической строительной механике рассматриваются только стержневые системы. Однако практические потребности предопределили появление новых специализированных курсов бессистемной механики, где будут рассматриваться нестержневые системы. «Строительная механика корабля» (рассматриваются методы расчета плит и оболочек), «Структурная механика летательных аппаратов» (расчет плит и оболочек относительно конструкций самолета), «Структурная механика ракеты» (основная часть данного курса посвящена расчет) курсы заключаются в следующем. Эти курсы позволяют широко применять методы теории упругости, более сложные, чем методы классической строительной механики. Его методы становятся все более популярными где трубы должны рассчитываться исходя из любых рам и ферм бесконечной длины, сплошных поворотов, буровых установок, пандусов и площадок.

Используются разные элементы:

1) ***стержни*** - плоские или криволинейные элементы, размеры которых значительно меньше длин *a* и *b л* (рис. 1, *a* -б). О с Назначение новых игл - восприятие осевых сил (растяжения и сжатия), а также изгибающих и крутящих моментов. Определенный вид инструмента представляет собой гибкую нить (тросы, канаты, цепи, ремни), работающую только в условиях растяжения, не оказывая сопротивления воздействиям сжатия и изгиба. При меньшем их количестве они состоят из расчетных схем многих инженерных сооружений: ферм, рвов, шпангоутов, современных стержневых конструкций и так далее.

2) ***пластины*** - элементы толщиной *t* меньше остальных размеров *a* и *b* ; пластины могут быть прямыми (рис. 1, *г*) и изогнутыми в одном или двух направлениях (рис. 1, *г, д*). Возьмите с внутри плит , чтобы двигаться в двух направлениях, что является наиболее полезным в ряде случаев и экономит эти материалы. Расчет ровных пластин и систем из них намного сложнее, чем расчет проволочных систем.

3) ***массивные тела*** - все три размера элементов одинаковы (рис. 1, рис . *E*).

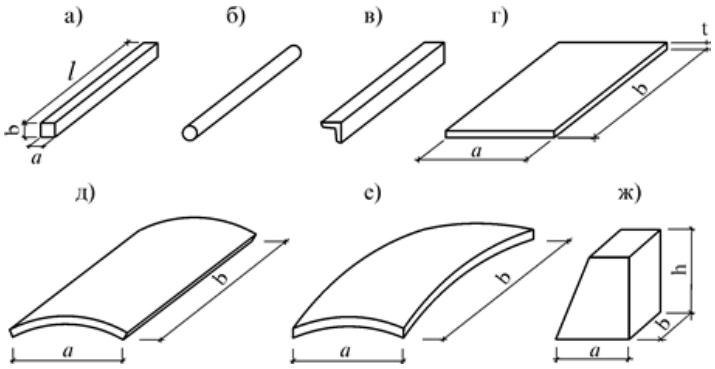

Рис. 1

Простейшие конструкции, составленные из таких элементов, можно разделить на следующие виды - ***стержневые конструкции*** (рис. 2, *а, б*), ***складчатые конструкции*** (рис. 2, *внутри*), ***оболочки*** (рис. 2, *г*)

и ***массивные конструкции*** - удерживающие стены (рис. 1.4, *г*) и каменные колонны (рис. 2) *д*):

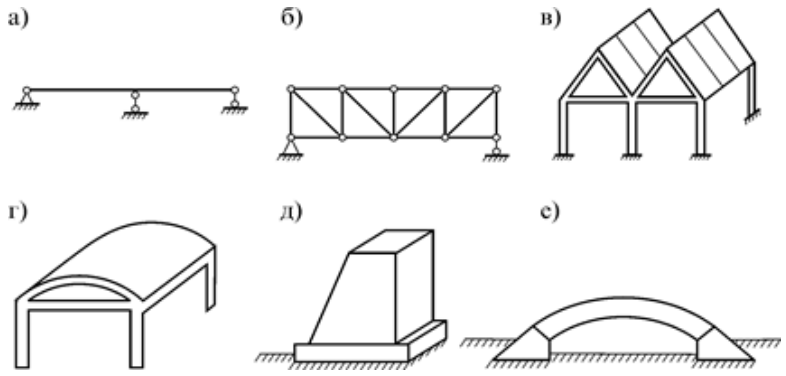

Рис. 2

Современные строители научились возводить очень сложные конструкции, состоящие из разных элементов разной формы и типа. Например, очень распространена конструкция с массивным фундаментом, средняя часть может состоять из колонн и плит стержневого типа, а верхняя часть может состоять из плит или оболочек.

В заключение основными задачами строительной механики, *а именно механики* инженерных сооружений, являются разработка методов определения прочности, жесткости, устойчивости инженерных сооружений и получение данных для их надежного и экономичного проектирования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Анохин, Н.Н. Строительная механика в примерах и задачах: ч. I. Статически определимые системы/ Н.Н. Анохин. – М.: Высшая школа, 1999.
2. Дарков, А.В. Строительная механика/ А.В. Дарков, Н.Н. Шапошников.– М.: Высшая школа, 1986.
3. E. Odilxo‘jaev va boshqalar «Qurilish mexanikasi» 1972 yil.
4. E. Odilxo‘jaev va boshqalar «Qurilish mexanikasidan misol va masalalar» 1972 yil.
5. Q.S. Abdurashidov va boshqalar «Qurilish mexanikasi» T.:, «O‘zbekiston», 1999 yil.
6. X.SH. To‘raev va boshqalar «Qurilish mexanikasi» (Nazariy asoslari va amaliy masalalar) Moliya – 2000.

“ҚИРҚ ЙИГИТ” ҚАЛЪАСИ

Бекбосынов Жалғасбай,

Саатов Батирбек

Тошкент архитектура қурилиш институти “Архитектура” факультети

“Архитектура тарихи ва назарияси” кафедраси магистрантлари

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола ўрта асрлар бошида Орол бўйи минтақасида жойлашган “Қирқ йигит” қалъасига бағишланган.

Калит сўзлар: гидрографик, дельта, мудофаа, мабил, горнизон, археология.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена ране средневековьей крепости “Кирк джигит” в Приаралье.

Ключевые слова: гидрография, дельта, оборона, мобильный, гарнизон, археология.

ANNOTATION

This article is devoted to the wound of the medieval fortress "Kirk Dzhigit" in the Aral Sea region.

Keywords: hydrographic, delta, defense, mobile, garrison, archeology.

Қадим Хоразмнинг Орол бўйи худудларидан савдо карвон-йўлларининг илк шакилланиш даврларлари ва уларнинг ўзгариб бориши минтақадаги гидраграфик шароит билан боғлиқ. VII-VIII асрларда Орол дельтаси яхлид гидрографик холатини археолог олимлар қуйидагича таърифлайди: Амударёнинг асосий ирмоғи Ток-қалъага бориб кўп ирмоқларга тарқалиб

оқабошлайди[1]. Орол бўйи минтақасида шарқдан Қизилқум саҳроси, ғарбдан Устюрт платоси, жанубдан Огузлар юрти, шимолдан денгиз билан қуршалган, натижада бир гуруҳ дарё ирмоқлари йўналиш негизида янги “Қуанишжарма” дельтаси пайдо бўлади, ва дарё уша пайтда “Жойхун”деб, денгиз эса “Кердер кўли” деб номланган (1-расм).

Дарё куйи қисмида кўплаб ирмоқларга бўлиниб унинг бўйларида Кят, Миздехқон, Дарсан, Вардарак, Кердер, Куйик қалъа, Багдад, Қирқ йигит, Қўрғонча каби қалъалар вужудга келган. Бу қалъалардан бири Қирқ йигит, хозирги Қораўзак туманида жойлашган.

1

Қалъа тўғри тўрт бурчакли, жанубий девори ўртасида ярим айлана буржли минора излари сақланган бўлиб Хоразм анъанавий мудофаа қўрғон деворини эслатади.

Ёдгорлик хозирда қаттиқ шикасланган фақатгина мудофаа деворлари пойдевори излари сақланган.

1-расм

Деворлар узунлиги 110 ва 120 м 13,200 м.кв ни ташкил қилади. қалъанинг паҳсали деворлари қолдиқлари ва ундаги ярим айлана бурж миноралар билан мустаҳкамланганлиги Хоразм мудофаа меъморчилик мактабига мансуб [2,31.б].

Қалъа ичида қурилиш излари сақланмаганлигига қараганда Хоразмшохлар давлатининг мавсумий ғарбий мудофаа истеҳкоми бўлган бўлиши мумкин. Қирқ йигит қалъаси мудофаа деворлари ичкарисида мабил, отовлар ёки чодир билан харбийларга вақтинчалик горнизон сифатида хизмат кўрсатган бўлиши эхтимали бор.

Ўрта асрларда харбий юришларда чодирлардан кенг фойдаланилганлиги ҳақидаги қўл ёзмалар ва рассомлар ижодларида ўз аксини топган. Илмий қўлёзмаларда “Чодир шаҳарсозлиги” атамасида ёритилган. Унда кўчма чодирлар қурилиши эсга олиниб ёғоч устунга ёпиладиган мато ва уларнинг бири нечта типлари ва шарқ миниатюрасида муҳирланганлиги билан асосланади [3,36-37 б]. Меъморчилик анъаналарини ўрганишда қурилиш излари бизгача тўлиқ сақланганмаган холатларда, қалъалардан қолган пойдевор излари, топилган археологик ашёлар бу қўрғонлардан кандай мақсадларда фойдаланилганлигини билиш жуда қийин. Шу сабабли илмий ишларимизда, тадқиқот усулларида махаллий фольклор ва этнаграфик материаллардан хам унумли фойдаланиш муҳум ўрин тутади.

2

Масалан Орол бўйидаги Қирқ-қиз достонида бизнинг эрамизгача VI-VII-II асрларда яшаган қавумларнинг ботқоқликни экин майдонларига айлантиргани, қўрғонлар қурган ва бошқа маданият излари кўринади. Бу маълумотларда апасияклар, ороллилар маданияти ёдга олинади, Қирқ-қиз тимсоли қорақалпоқ рассомларининг ҳам ижодларида ҳам ўз аксини топган. 1938 йилда Хоразм вилояти худудида олиб борилган археологик қазишмалар пайтида Беруний шахридан 27-км шимолда Қирқ қиз-қалъа (мил.I-VI асрлар) қадимги манзилгоҳ топилган. Олимлар, бу қадимий Хоразмнинг шимолий-ғарбий қисмининг чегараларини химоя қилиш учун мустаҳкам истеҳкомлар занжири таркибидага кирувчи мудофаа қалъаси деган фикрни билдирган.

Мудофаа қўрғон Қирқ-йигитнинг қалъаси атамасини олгани маҳаллий топоном, Қорақалпоқ фалклор достонларида хам учраб улар Қирқ-ботир тимсолида гавдаланади. масалан Соппасли сипра бахши, унинг “Қорақалпоқларнинг қирқ ботири” номли достонлар парчаси халигача Хоразмдаги қорақалпоқларнинг ёдида сақланган. Бу достонларда кўрсатилишича босқинчилик азобидан қорақалпоқларнинг бир қисми Қримдан Волга, Орол, Қозоғстон, Бухоро хонликлари орқали Хоразмга келганлигини

1965-йили Тахтакўпир туманининг Ленин номидаги хўжалигида яшовчи муйтан уруғи вакилларидан ёзиб олинган [4,7 б]. Кейинчалик бу дастондаги ботирлар тимсоли қорақалпоқ рассомлари ижодларида ифодаланган (2-расм).

2-расм

Қримда қорақалпоқ халқининг
Қирқ ботири эди оғаси,
Теридан эди ёқаси.
Қирқ ботир йўлга отланса,
Қирғинлар эди ораси
Қирқ ботирдан айрилиб,
Йиғлаб қолди боласи.
(5, .36 б)

3

Ёдгорлик дастлаб 1958 йилда ЎзБ.Р ФА Қорақалпоғистон бўлими комплекс тарихий илмий-археологик тадқиқод ишлари давомида топилган. маданий катлами борлиги билан ташкил этилган. Кўплаб топилган кулолчилик буюмлари тахлил килиниши асосида ёдгорликнинг тахминий санъаси VII-IX асрларга оид. Археологик тадқиқотлар хулосалари ёдгорликни Кердер маданиятига мансуб деб топилган ва у VII-IX асрларга оид [6,6.б]. Хоразм давлатининг Орол худудларида савдо йўлларининг ҳавсизлиги таъминлаш мақсадида харбий истеҳқом горнизонлар Амударё бўйларига яқин худудларга жойлашган масалан Хоразм пойтахти Кят яқинидаги Қизил-қалъа жойлашгани дарёнинг қуйи қисмида Белтау тепалигининг ғарбидаги оҳирги манзил Қирқ йигит қалъасигача етиб борган.

Масалан Амударё дельталарида кеч ўрта асрларда шакилланган Арзи қалъаси излари яхши сақланган ёдгорликда Хоразмнинг анъанавий қалъаларни

сунъий хандаклар ёрдамида душмандан мудофаланган бўлса Арзи қалъаси атрофи хам дарёдан ирмоқ орқали тўлдирилган.

Мудофаа девори ичида эса 25-30 дона қора-уй отовлар излари яхши сақланган. Шу сабабли Орол бўйи минтақасидаги иқлим шороит хисобга олинган, ва аскарларнинг вақтинчалик чегара худудларга келиб кетиши учун хизмат қилган бўлиши мумкин[7, 7,8,9,10,11.б].

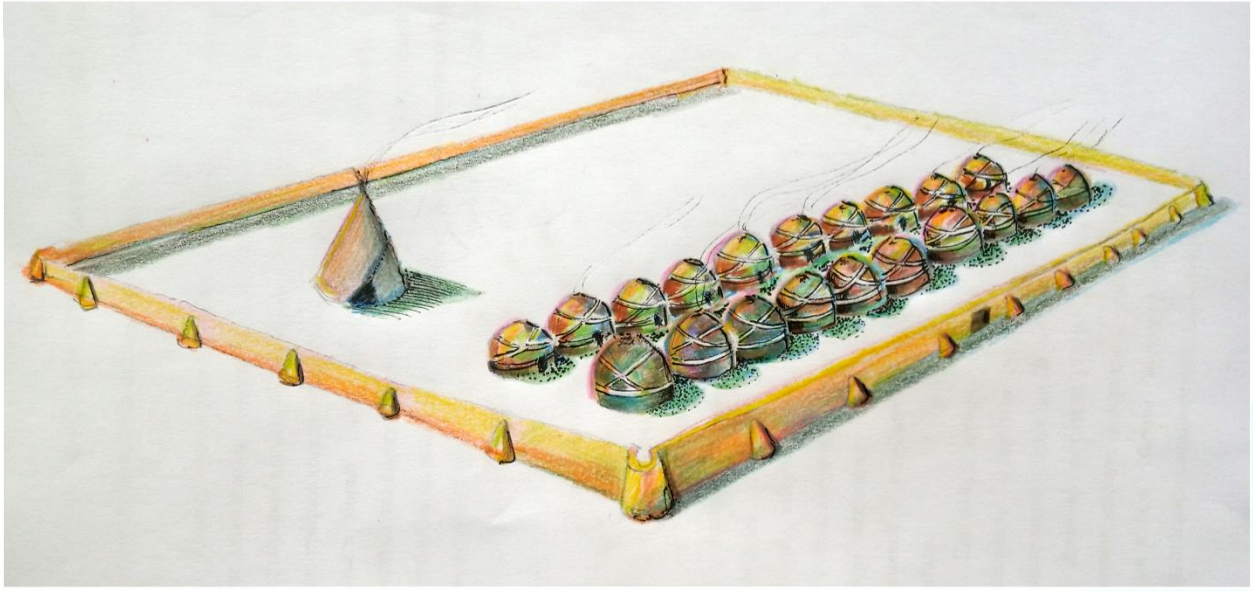

График реконструкция; О.А.Машарипов бўйича

4

АДАБИЁТЛАР

1. **В.Н. Ягодин** АРХЕОЛОГИЯ ПРИАРАЛЬЯ Выпуск VII КОМПЛЕКС АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВНА ВОЗВЫШЕННОСТИ КРАНТАУ ТАШКЕНТ Издательство “ФАН” Академии наук Республики Узбекистан 2008.
2. **Ягодин В.Н. С.М.Мадияров** Материалы к своду памятников истории и культуры Каракалпакский АССР, 1985 с 31.
3. **Бону Азизова** Миниатуралардаги чодир шаҳарсозлиги Мозийдан Садо илми-амалий, маънавий-маърифий журнал 4(72).2016й. 36-37б.

4. Есбергенов Х., Қонырат тарихий ва маданий эсталиклар: Билим. – Нукус, 1993й.

5. Гудкова А,В., Ягодин В.Н. Археологические исследование а правобережной части Приаральской дельтқ р. Амударьи в 1985-1959 гг. – МХЭ, вкп.6 М., 1963.

6. Манылов Ю.П. Средневековые Хорезмские памятники Восточнего чинка. – В кн.: Древняя и средневековая культура юго-восточного Устюрта. Ташкент, 1979.

7. Машарипов.О.А Древний Хорезмский замок “Кирк-джигит”(Сорок богатерей) Наука и образование: проблемы, идеи, инновации Материалы VII Международной научно-практической конференции “Наука и общество в современных условиях” 7,8,9,10,11 стр. г.Уфа, Российская Федерация 29-30 октября 2019г.

DEMOGRAFIYADA OILA VA UNING TARAQQIYOTI

Dilshoda Inomjonova
Andijon davlat universiteti, Tabiiy fanlar fakulteti
Geografiya yo‘nalishi talabasi
dilshodainomjonova20@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oila paydo bo‘lishi va rivojlanishini ilmiy o‘rganish, oilaning jamiyat taraqqiyotidagi mahsuli, oilaning shakllari, demografik taraqqiyotdagi o‘rni, oilaning demografik mezonlari, ijtimoiy holati, oilaning demografik vazifasi uning demografik faoliyati.

Kalit so‘zlar: monogam oila, ko‘pxotinlik oila, ekzogam oila, oilaning demografik vazifalari, uning demografik rivojlanishi, oilaning ijtimoiy vazifalari, ijtimoiy rivojlanishi, oilaning iqtisodiy vazifalari, iqtisodiy rivojlanishi, uy-ro‘zg‘orchilik.

ANOTATION

A scientific study of the origin and development of a family in this article, the product of the family in society, the skeptics of the family, the role of the demographic development, the demographic criteria of the family, the social status, and the demographic function of the family are its demographic activities.

Key words: monogamous family, polygamous family, eczogamous family, the demographic functions of the family, its demographic development, the social functions of the family, its social development, the economical functions of the family, its economic development, housekeeping.

Oila jamiyat taraqqiyotining mahsuli sifatida o‘zining paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixiga ega. Oilaning dastlabki shakli ibtidoiy jamoa tuzumi davrida paydo bo‘ldi. Ma’lumki, ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida insonlar to‘da-to‘da bo‘lib yashaganlar. Ular orasidagi jinsiy munosabatlar tartib - qoidaga ega bo‘lmagan. Bir nechta erkak va bir nechta ayol farzandlari bilan bir oila bo‘lib yashaganlar, o‘zaro turmush kechirishgan. Oilaning bunday shakli fanda “Poligamiya” - ko‘p nikohlik, deb ataladi. Quldorlik jamoa tuzumi davrida esa jamiyat taraqqiyotida yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar asosan, xususiy mulkning paydo bo‘lishi natijasida, oilaning tarkibi ham, shakli ham o‘zgardi. Dexqoncxilik va chorvacxilikning rivojlanishi ijtimoiy ishlab chiqarishda erkaklar qadrini oshirdi, moddiy maxsulotlar yaratishda erkaklar ulushi yuqori bo‘la boshladi. Natijada ota huquqiga asoslangan patriarhal oila vujudga keldi. Endi bir erkak oila boshlig‘i bo‘lib, u xotinlari, farzandlari va qullari bilan oila bo‘lib yashardilar. Bunday oilalar ko‘pxotinlik, ya’ni “poliginiya” asosida tashkil bo‘lgan poligamiya oila shakli bilan monogam - bir nikohli oila o‘rtasidagi oraliq oilalarni tashkil etganlar. Quldorlik davridan feodalizm jamoa tuzumi davriga o‘tish, hamda feodalizm ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi oilaning “monogam”, ya’ni yakka nikohlilik ko‘rinishining paydo bo‘lishiga asos bo‘ldi. Ushbu davrda xo‘jalik yuritishda ota-ona farzandlari, nabira - chevaralari bilan birga ishtirok etishgan. Ular birgalikda ekin ekib, xosil yig‘ib, moddiy boylik yaratishgan. Ushbu davrda ota -ona, o‘g‘il-qiz, kelin -kuyov, nabiralari birga bir nechta bo‘g‘inli oila bo‘lib yashashgan. Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari sharoitida esa, yirik -yirik sanoat korxonalarining paydo bo‘lishi natijasida, mayda dehqon xo‘jaliklar, mayda hunarmand oilalar inqirozga uchradi. Bolalarning mehnatidan foydalanish, ularga ishchi kuchi sifatidagi talab asta -sekin kamayib boradi. Ko‘p bo‘g‘inli katta oila bo‘lib yashash hollari yo‘qola boshladi va oilaning yangi tuzilishi er -xotin va bolalardan iborat bo‘lgan nuklear - yadro oila yuzaga keladi.

Oila paydo bo‘lishi va rivojlanishini ilmiy o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, oilaning tashkil bo‘lishida asosiy omil-nikoh va qarindoshlik munosabatlari bo‘lib, bu hol oilaga berilgan ilmiy ta’rifda o‘z ifodasini topgan. Oila-insonlarning tabiiy biologik,

nikoh, qon-qarindoshlik, iqtisodiy, huquqiy, ma’naviy munosabatlarga asoslangan turmush birligi va o‘zaro javobgarlik orqali bog‘langan ijtimoiy guruhidir. Oilaning bugungi shaklida oila a’zolari bir-birlari bilan umumiy turmush, ma’naviy xuquqiy, psixologik munosabatlar va o‘zaro javobgarlik xis-tuyg‘ulari bilan bog‘lanib turadilar. Oilada har bir oila a’zosining o‘z ijtimoiy o‘rni bordir. Oila asosini er - xotin tashkil etadi. Lekin oilada er-xotin uning farzandlari, otaonasi, aka-uka, opa -singil va boshqa qarindosh-urug‘lar ham yashashlari mumkin. Demak oila turli mezonlar asosida tashkil topar ekan, ushbu mezonlarni o‘z mazmuniga ko‘ra, shartli ravishda demografik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlarga ajratish mumkin.

1.Oilaning demografik mezonlarga ko‘ra turlari: Ma’lumki oila tashkil bo‘lishiga avvalo erkak bilan ayol o‘rtasidagi nikoh birligi asos bo‘ladi. Ana shu nikoh birligiga asosan oila ikki turga bo‘linadi. Poligam - ko‘p nikohli oilalar, bunday oilalar yuqorida qayd etilganidek bir erkak, bir nechta ayol bilan nikohda turishi, oila ko‘rishi mumkin. Monogam - bir nikohli oilalar, ya’ni bir erkak bir ayol bilan nikohda turadi, oila quradi. Qayta tuzilgan - ikkinchi nikohli oilalar.

2.Oila unda istiqomat etuvchi oila a’zolarining tarkibiga ko‘ra turlari: Oddiy (nuklear) oila, unda er-xotin nikohga kirmagan, ya’ni turmush qurmagan farzandlari bilan yashaydi. Bunday oilalar turlari eng ko‘p tarqalgandir. Murakkab (ko‘p bo‘g‘inli) oilalar, bunday oilalarda ikki yoki undan ortiq, avlod vakillari istiqomat etishadi. Masalan, ota-ona oila qurgan farzandi va nabiralari bilan yoki bobo, buvi, ota-ona va farzand o‘z bolalari bilan istiqomat etishadi.

3. Oila yadrosini tashkil etgan er-xotin hayotligiga, shu oilada birga yashash va yashamasligiga ko‘ra turlari: Tugal (to‘liq) oilalar, er -xotin hayot bo‘lgan va birga yashagan oilalar. Tugalmas (noto‘liq) oila. Bunday oilalarda oila asosini tashkil etgan er xotinning biri hayot emas yoki shu oilada yashamaydi.

4. Oilada istiqomat etuvchi oila a’zolarinint miqdoriga ko‘ra: Kichik oilalar (2 - 4 kishilik) O‘rta oilalar (5 - 6 kishilik) Katta oilalar (7 - 8 va undan ko‘p kishilik) mavjuddir.

5.Bolalar soniga ko‘ra: farzandsiz, bir bolali, kam, o‘rtacha va ko‘p bolali oilalar (davlatlarda, turli davrlarda ushbu mezonlar turlichadir.) Oila jamiyatda tutgan ijtimoiy o‘rniga, ya’ni er- xotinning ijtimoiy sinfiga, guruhiga qarab ham turlarga bo‘linadi. Oilaning bunday ijtimoiy turlari, turli ishlab chiqarish usuli xukmron jamiyatda turlicha bo‘lgan.

Oilalar ijtimoiy holatiga ko‘ra 2 guruhga bo‘lish mumkin:

1. Er-xotin bir xil ijtimoiy guruhga mansub oilalar (ishchi oilalar, xizmatchi oilalar, dehqon, tadbirkor, savdogar, olimlar, san’atkor, xunarmand oilalar).

2.Er-xotin turli ijtimoiy guruhga mansub oilalar.

3.Er-xotinni ma’lumotlariga ko‘ra turlari: o‘rta ma’lumotli, o‘rta maxsus, yordamchi maktab ma’lumoti va oliy ma’lumotga ega bo‘lgan oilalar, ma’lumotsiz (savodsiz) oilalar.

4. Oilaning “yoshiga” ko‘ra yosh oila (1 yilgacha, 3-5 yillik, 6-10 yillik turmush tajribasiga ega bo‘lgan oilalar), o‘rta yoshdagi oila, yetuk oila.

5. Oilaning hududiy jihatlariga ko‘ra: shahar, qishloq va aralash tipdagi oilalar. Hamda aralash tipdagi oilalar.

6. Er xotinning millatiga ko‘ra; Bir millatli (er xotin bir bir xil millatga mansub) va baynalminal (er-xotin turli millatga mansub) oilalar.

7. Olaning yuridik xususiyatiga ko‘ra rasmiy oila (nikohdagi oila) va norasmiy (nikohga kirmagan, nikohdan tashqari).

Oila paydo bo‘lgandan to hozirgi davrga qadar u bajarib kelgan vazifalar chuqur ilmiy tahlil etilsa, ularni asosan uch yo‘nalishda ifodalash mumkin. Bu yo‘nalishlar farzandlarning tutilishi, ularni tarbiyalash va moddiy extiyojini qondirishdir. Shuning uchun ham oila vazifalarini uch guruhga ajratish maqsadga muvofiqdir. Oilaning vazifalarini: Oilaning demografik vazifasi. Oilaning ijtimoiy vazifasi. Oilaning iqtisodiy vazifasi. Oilaning demografik vazifasiga - uning demografik faoliyati, ya’ni oilada farzandlarning tug‘ilishi, inson naslini, jamiyatni davom ettiruvchi avlod yaratish kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bo‘riyeva M, Tojieva Z., Zokirov S. Aholi geografiyasi si va demografiya asoslari. Toshkent. 2011.

2. Bo‘riyeva M. “Demografiya asoslari” (o‘quv qo‘llanma) Toshkent. 2001.

3. Bo‘riyeva M.R. O‘zbekistonda oila demografiyasi. Toshkent, 1997.

4. Bo‘riyeva M.R. Oila va demografiya asoslari.(ma’ruzalar matni) Toshkent 1999.

5. Mallaboyev T. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Namangan. 2012.

6. Kopilov V.A. Geografiya naseleniya. M. 1999.

7.www.ziyonet.uz

8. www.nuu.uz

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINING O‘SISHIDA BOLALAR ADABIYOTINING O‘RNI

Erdanova Dilbar Xursanovna
Surxondaryo viloyati Denov tumani 14-DMTT tarbiyachisi

ANNOTATSIYA

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga ta’lim-tarbiya berishda badiiy adabiyotlardan, jumladan, o‘zbek xalq ertaklari va boshqa millat xalqlari ertaklaridan foydalanish, mashg‘ulotlar e`davomida bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishda tarbiyachilar nimalarga tibor berishlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Badiiy adabiyot, maktabgacha ta’lim, ta’lim, tarbiya, ertak, hikoya, topishmoq, nutq, kitob, mashg‘ulot.

Maktabgacha tarbiya yoshidaga bolalar bilan ishlashda badiiy so‘z katta ahamiyatga egadir. Bolalar xalq ertaklari, she’r, hikoyalar eshitishni yaxshi ko‘radilar. Bolalar adabiyoti, avvalo o‘zining qiziqarli mazmuni, badiiy obrazlarining go‘zalliga, tilning ifodaliligi, she’riy so‘zlarning musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi. Ayni vaqtda u bolalarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi. V.G. Belinskiy bolalar kitobi tarbiya uchun yoziladi, «Tarbiya - buyuk ish, u insonning taqdirini hal qiladi» - degan edi. Badiiy adabiyotning qiymati bolaning har bir jihatdan o‘sishiga ta’sir ko‘rsatishidadir. Badiiy adabiyot bolaga jona-jon o‘lka tabiatining kishilarning mehnati va hayotini, ularning qilayotgan ishlari va ko‘rsatayotgan qahramonliklarini, bolalar hayotidan olingan voqeaalar, bolalarning o‘yinlari, ermaklari va qilayotgan mehnatlarini hikoya qilib beradi. Kishilarning ichki dunyosini yoritib, ularning xarakterlari, his-tuyg‘ulari, xatti-harakatlarini, shuningdek, tasvirlangan hodisalarga yozuvchining munosabatini ko‘rsatib, badiiy adabiyot asarlari bolani hayajonlanishga, asar qahramonlariga achinishga yoki ularni qoralashga majbur qiladi. Eng yaxshi

badiiy adabiyot asarlari bolalarda biror narsaga yaxshi-yomon, adolatli-adolatsiz, to‘g‘ri-noto‘g‘ri deb, o‘zlariga xos bir yordam beradi. Bolalar kitobning qiziqarli mazmuni do‘stlik, halollik, mehnatsevarlik, o‘rtoqlik namunalarini ko‘rsatadi. Bolalar badiiy adabiyot asarlari estetik jihatdan tarbiyalashga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Badiiy asarlarning yorqin obrazlari, jonajon tabiatning shoirona manzaralari, she’rlarning musiqaviyligi, tilning o‘tkirligi, ifodaliligi bolalarga yoqadi. Bolalar badiiy so‘z qudratini his etadilar, uncha katta bo‘lmagan ertaklar, xalq ashula hamda she’rlarini tez va osongina eslab qoladilar.

Badiiy so‘zga muhabbatni ilk yoshdan boshlab tarbiyalab borish zarur, bola maktabga ana shu muhabbat bilan o‘tadi va keyinchalik Vatan adabiyotini sevadigan bo‘lib qoladi. Xalq, og‘zaki ijodi - ertaklar, topishmoqlar, maqollar, qo‘shiqlarning ko‘plari uzoq o‘tmishda va hozirgidan tubdan farq qiladigan voqeligidan tubdan farq qiladigan turmush sharoitida yaratilgan xalq ijodi asarlaridan faqat tarbiya vazifalariga javob beradiganlari tanlab olinadi.

Maktabgacha te’lim tashkiloti dasturida ko‘rsatilgan asarlarning ko‘pchiligi bolalar adabiyotining oltin fondini tashkil etadi. Har yili bolalar uchun yangi kitoblar nashr etib turiladi. Tarbiyachi bosmadan chiqayotgan kitoblarni kuzatib borishi, jurnallardagi tanqidiy maqolalarni o‘qishi va bolalar kitoblarining muhokama etilishida ishtirok etishi kerak. Tarbiyachi har bir yosh guruhida bolalarni juda ko‘p bolalar badiiy adabiyoti asarlari bilan tanishtirib borishi lozim. Maktabgacha te’lim tashkilotlarida tashkil etilgan “Til va nutq” markazining muhim vazifasi ham bolalarning asarlar mazmunini o‘zlashtirib olishlariga, ularni to‘g‘ri tushunishlariga erishishdir. Bolalar asarlarning bir qismini yod olishlari, bir qismini esa matnga yaqinroq qilib aytib bera olishlari lozim.

Tarbiyachilar bolalarda birgalashib eshitish malakalarini, uyushqoqlik bilan savollarga javob berish va o‘qib berilgan asar asosida savollar berish, illyustrasiyani diqqat bilan ko‘zdan kechirish, kitobga yaxshi munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini tarbiyalashi zarur. Bolalarda kitobga berilish, bilishga qiziqish, tinglangan asar haqidaga taassurotlarni o‘rtoqlashish istagi va ko‘nikmasini tarbiyalashi lozim.

Bolalar kitobi bolaga tushunarli bo‘lgan, uning aqli va qalbiga yetib borgan, ya’ni bola yozuvchining hikoya qilayotgan narsasini tushunadi hamda his eta olgan taqdirdagina u o‘zining tarbiyaviy rolini bajaradi. Tarbiyachilar bolalarning asarlar haqidagi bilimlarini mustahkamlab borish uchun oldingi yosh guruhlarida ularning qaysi asarlar bilan tanishganlarini bilishlari kerak. Buning uchun yil boshida oldingi guruh dasturini ko‘rib chiqish va takrorlash materialini belgilab olishi lozim. Tarbiyachi taqvim-reja tuzish paytida yaqin bir-ikki hafta ichida bolalarga o‘qib beradigan asarlarini tavsiya ro‘yxatidan belgilab oladi. Bunda u bolalarda his - tuyg‘u va xulq-atvorni, tevarak-atrofga har xil qiziqish hamda munosabatlarni tarkib toptirishdek muhim tarbiyaning umumiy vazifalariga amal qiladi. Bolalarning qiziqqan narsalarini, ularning o‘zaro munosabatlarini, o‘yinlarini kuzatish yaxshi kitob tanlashga ancha yordam beradi. Har bir asarni tevarak-atrofdaga ma’lum hodisalar bilan bog‘lash va o‘sha vaqtdagina o‘qib berish lozim, deb o‘ylash noto‘g‘ri. Albatta, kitobdagi hodisalarga bog‘liq mavzuni o‘qib berish kerak. Lekin boshqa vaqtda ham bunday kitob o‘qishni o‘tkazish lozim.

Tarbiyachi asar tanlagach, bolalarga uni qanday yetkazish lozimligini aniqlab olishi kerak. Notanish so‘zlari ko‘p bo‘lgani uchun bolalar mazmunini tushuna olmaydigan asarni o‘qimagan ma’qul.

Badiiy adabiyotdan foydalanadigan mashg‘ulotlar g‘oyat osoyishta sharoit yaratilishini talab etadi. Muhimi, xech narsa bolalarni eshitishdan chalg‘itmasligi lozim. Mashg‘ulotlarni tez uyushtirish, uni bolalar adabiyotiga xos sog‘lom, optimistik xarakterda, xushchaqchaqlik bilan o‘tkazish kerak. Tarbiyachi bolalarni xushmuomalalik va osiyishtalik bilan o‘tirishga taklif etib, bolalarning qanday o‘tirganini tekshirib, mashg‘ulotni boshlaydi. Mashg‘ulot boshlangan vaqtdayoq bolalarning diqqatini jalb etish juda muhim.

Xulosamiz o‘rnida , ruhshunos D. V. Elkonin fikrini keltirib o‘tmoqchimiz. U shunday deydi: "Bola hayot tarzining o‘zgarishi, kattalar bilan yangi munosabatlarning va yangi turdagi faoliyatlarning shakllanishi nutq shaklini va uning vazifasini (xizmatini) farqlashga olib keladi. Muomalaning yangi vazifalari vujudga keladi, bola

o‘z taassurotlarini, kechinmalarini, rejalarini (niyatini) kattalarga yetkazishga harakat qiladi. Nutqning yangi shakli - monolog tarzida xabar qilish, ko‘rgan va eshitganlari to‘g‘risida hikoya qilish paydo bo‘ladi", bolalarni hikoya qilishga o‘rgatish jarayonida barkamol tarbiya berishning xilma-xil masalalarini hal qiladi, aqliy rivojlanishga yordam beradi. Hikoya qilib berishda mantiqiy tafakkur, diqqat rivojlanadi, nutq grammatik jihatdan shakllangan bo‘lib, o‘zini tutish, jamoa oldida so‘zga chiqish malakasi hosil bo‘ladi”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova F., Qodirova M. Bolalar nutqini o‘stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent - 2013 yil.
2. D.R. Babayeva “Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi ” Toshkent-2018
3. Ishmuhamedov R.J. Innovasion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari - T.: TDPU, 2005.
4. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.

O‘QITUVCHI VA UNING O‘QUVCHILAR BILAN SHAXSIY FAOLIYATI

G‘ofirjonova Asila Ismailjonovna,
Muradova Mashxura Yunusjonovna,
Namangan davlat universiteti
E-mail: gofurjonovaasila225@gmail.com

ANNOTATSIYA

O‘qituvchining sifatlari, unga qo‘yiladigan talablar, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabat, o‘qituvchining o‘quvchi hayotidagi roli haqida nazariy ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchisining sifatlari, yuksak ma’naviyatga ega bo‘lish, o‘qituvchining roli, o‘qituvchining dunyoqarashi.

PERSONAL ACTIVITIES WITH THE TEACHER AND HIS STUDENTS

ANNOTATION

Theoretical information about the qualities of the teacher, the requirements for him, the relationship between teacher and student, the role of the teacher in the life of the student.

Key words: teacher qualities, high morale, teacher role, teacher outlook.

Shunday bir kasb borki, jamiyat uchun zarur bo‘lgan biror mutaxassis uning ishtiroki va mehnatisiz o‘z kasbini mukammal egallab chiqa olmaydi. Bu -o‘qituvchilik kasbidir. O‘qituvchilik sharafli, lekin juda murakkab kasbdir. Chunki har qanday odam ham bu murakkab kasbni egallab ololmaydi. O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’lim to‘g‘risidagi 1997 yil 29 avgust oyida qabul qilingan qonunda hozirgi zamon o‘qituvchisi qaysi sifatlarga ega bo‘lishi kerakligi shunday sanab o‘tiladi: pedagogik

faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon; milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma’naviy barkamol; O‘zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to‘g‘ri anglagan, e’tiqodli fuqaro, ixtisosga doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan, o‘qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi odam bo‘lishiga chin ko‘ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko‘maklashadigan, erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo‘lmog‘i darkor. Bundan tashqari hozirgi zamon madaniyatli kishisi ega bo‘lishi kerak bo‘lgan barcha sifatlarga, jumladan yuksak ma’naviyatga ega bo‘lish, fan–texnika taraqqiyoti va undan kundalik turmushda foydalanish yo‘llari bilan qiziqish, o‘z xatti–harakatlari bilan har jihatdan oilada, mahallada, jamoatchilik o‘rtasida ijobiy namuna bo‘la olish va boshqalardir. Mustaqil O‘zbekiston Respublikasida o‘qituvchilarga g‘amxo‘rlik qilishning juda ko‘p qirralari mavjud, bular ; «O‘qituvchilar kuni» umumxalq bayrami sifatida nishonlanishi, turli faxriy unvonlar ta’sis etilganligi, maoshi, turli imtiyozlari va xokazolar. O‘zbek xalqi qadimdan ustozni e’zozlab kelgan xalq bo‘lishi bilan shuhrat qozongan. « Ustoz otangdan aziz », « Usta qanday-shogird shunday », « Ustoz bilimli- shogird ilmli » singari xalq maqollarida ham o‘z ifodasini topgan. Texnika taraqqiyotini jadallashtirish va ishlab chikarish samaradorligini oshirish sharoitida odamlarning umum ta’lim va kasbiy tayyorgarligiga har bir kishining mehnatga eng birinchi ijtimoiy burch sifatida ongli, ijodiy munosabatni shakllantirishga nisbatan qo‘yiladigan talablar ham oshib bormoqda. Hozir mamlakatimizda amalga oshirilayotgan umum ta’lim va hunar ta’limini isloh qilish tadbirlari, ta’lim to‘g‘risidagi qonun, kadrlar tayyorlash milliy dastur va boshqalar mana shu talablarga javob beradi. Maktab islohotini amalga oshirishda o‘qituvchi xal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shuni aytish kerakki, milliy dasturda ko‘zda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish sur’atlari ko‘p jixatdan umum ta’lim va kasb-hunar maktabi o‘qituvchisining

faolligiga, uning nazariy va amaliy tayyorligi sifatiga va darajasiga bog‘liq. Hozirgi zamon ijtimoiy voqeligi zamonaviy ishlab chiqarishning ilmiy yo‘nalishlarining asoslarini, uni intensivlashtirishning yetakchi yo‘nalishlarini o‘rganishni yanada puxtaroq yo‘lga qo‘yishni talab etadi. O‘quvchilarning kompyuter savodxonligini ta’minlash esa, ayniqsa zarurdir. Umuman ta’limni ishlab chiqarish mehnati bilan qo‘shib olib borish prinsipini yanada to‘laroq ro‘yobga chiqarishga, ta’lim berish samaradorligini oshirishga, yoshlarni mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlashni tubdan yaxshilashga, zamonamizning ongli quruvchilarini tarbiyalashga yanada qat’iyroq tarzda erishmoq kerak. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonunda o‘quv jarayonining asosi xisoblangan dars bilan bir qatorda umum ta’lim maktabining yuqori sinflarida, akademik lisey va kollejlarda ma’ruzalar o‘qish, seminar va vmashg‘ulotlari o‘tkazish, suhbatlar, praktikumlar, konsultasiyalar uyushtirish, toki umum ta’lim maktabi, kollej va oliy o‘quv yurti ish mazmuni va shakli o‘rtasida uzluksizlikni ta’minlash zarurligi ta’kidlab o‘tildi. Bu talablar fan o‘qituvchilaridan har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlari to‘g‘risida ma’lumotga va chuqur bilimga ega bo‘lishni: pedagogik muammolarni prognoz qilish va hal etishning metodik jihatdan asoslangan yo‘llarini qidirib topish, o‘quvchi shaxsiga pedagogik ta’sir ko‘rsatishning strategik mahoratini tanlay bilishni taqozo kiladi. Biroq, o‘qituvchining funksiyasi u dars paytida ko‘rsatgan faoliyat bilangina cheklanib qolmaydi. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtlarda bajariladigan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etadi, sinf, guruh rahbari vazifasini bajara borib, bolalarning ota–onalari bilan ish olib boradi. Bunday sharoitlarda o‘quvchilarning o‘quv va o‘qishdan tashqari faoliyatini yagona ta’lim tarbiya jarayoni sifatida rejalashtirish va tashkil qilishga nisbatan kompleks va izchil yondoshishning o‘qituvchi faoliyatidagi roli ortib boradi. Bunday faoliyat o‘quvchilarni bilimlar bilan qurollantirishga hamda bilish, muloqot va mehnatning ongli sub’ektlari sifatida ular shaxsini shakllantirib borishga qaratilmogi kerak. O‘qituvchi mehnatini pedagogik–psixologik tadqiq etish shuni isbot etganki, o‘quvchilarning o‘quv faoliyati samaradorligiga g‘oyat katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchining ilmiy jihatdan bilimdonligi, uning shaxsiga xos ijobiy fazilatlar

o‘quvchilarga tarbiya berishning, ularda ongli faollikni hamda mustaqil ijodiy bilishga bo‘lgan intilish faolligini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Xulosa

O‘qituvchining dunyoqarashi – undagi pedagogik madaniyatning hamda tarbiyachi sifatidagi mahoratning muhim komponenti hisoblanadi. Bugungi kunda o‘zini pedagoglik kasbiga bagishlagan talaba yoshlar shuni yaxshi bilishlari kerakki, hozirgi zamonning yoshlarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, hozirgi zamonning g‘oyat dolzarb va keskin muammolari yuzasidan bahs-munozaralar o‘tkaza olish, odamlarni ishontira olish, mustaqil to‘g‘ri xulosa va umumlashmalar chiqara olish mahoratini egallab olishlari g‘oyat muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maxkamjonov K. Nasriddinov F. Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini takomillashtirish. -Toshkent.1995.-74 b. 7. 2.Tulenova X. B. Maktabgacha tarbiya muassasalarida 5-7 yoshli bolalar jismoniy tarbiyasini takomillashtirish. Dis….ped.fan.nom. –Toshkent.2000. -160 b.

2. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b.

3. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

4. 5.U.Tursunov, «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», o‘quv qo‘llanma, Qo‘qon, 1992.

MILLIY HARAKATLI O‘YINLARNING O‘QUVCHILAR YOSHIGA MOS TANLANISHI VA JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA QO‘LLASHNING AHAMIYATI

Ibragimov Muslim Artikmashrabovich,
Siddiqova Feruza Abdulxayevna
Namangan davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Umumta’lim maktabidagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun yoshiga mos, milliyligimizni ifoda etuvchi o‘yinlar va ularni o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligiga ta'siri haqida nazariy ma’lumotlar va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: yoshga mos ravishda milliy harakatli o‘yinlarni tanlash, kichik maktab yoshi, jismoniy tayyorgarlik.

SIGNIFICANCE OF NATIONAL GAMES IN THE AGE OF CHILDREN'S AGE AND THEIR IMPORTANCE IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES

ANNOTATION

Theoretical information and practical recommendations on age-appropriate, national games and their impact on students' physical fitness are provided for primary school students.

Key words: selection of national action games according to age, small school age, physical training.

O‘zbekiston Respublikasi Mustaqillikka erishgandan so‘ng juda ko‘plab rivojlanish jarayaonlarini amalga oshirdi, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohasida ham ko‘plab rivojlanishlar amalga oshirildi va bir qator qaror, farmonlar ijro etildi.

Bunga misol qilib Yurtboshimiz tomonidan 2020-yil 24-yanvardagi 5924-sonli farmonlari “O‘zbekiston respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish to‘g‘risida”[20] gi farmonlarini ko‘rsatish mumkin. Bu esa yosh avlodni so‘g‘lom va barkamol qilib tarbiyalovchi jismoniy madaniyat oldiga katta masuliyatli vazifalar qo‘yadi. Yosh avlodni jismoniy baquvvat qilib tarbiyalashga imkon beradigan, ularning jismoniy sifatlarini rivojlantirishiga qaratilgan, jismoniy madaniyatini milliylashtirishda xalqimizning unitilib borayotgan milliy o‘yinlarini to‘plash, hayotga, maktabga tadbiq etish, rivojlantirish yo‘llari va usullarini qayta ko‘rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Ma’lumki, umumtalim maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dastur bo‘limlarining o‘qitilish o‘quv soatlarining asosiy hajmi harakatli o‘yinlar tashkil etib, 1-sinf o‘quvchilari uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 38 soatni, 2-3-sinf o‘quvchilari uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 36 saotni, 4-sinflar uchun dastur bo‘limlarining harakatli o‘yinlarga berilgan saotlar hajmi 12 saotni tashkil etadi. Bundan korinib turibdiki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining asosiy olib boriladigan jarayonlari harakatli o‘yinlarga qaratilgan bo‘lib, hayotiy zarur bo‘lgan harakat ko‘nikma, malakalarini va unga bog‘liq bo‘lgan bilimlarni egallashga qaratilgan .

Shularni hisobga olgan holda umumtalim maktablarida harakatli o‘yinlarni takomillashtirish, o‘quvchilar yoshiga mos ravishda harakatli o‘yinlarni tanlash, harakatli o‘yinlarga milliylikni singdirish, ya'ni milliy harakatli o‘yinlarni maktab kun tartibida keng foydalanish, dars mashg‘ulotlariga yuqori darajada kiritish, tashkil etishning yangi usullarini ishlab chiqish zaruriyati tug‘iladi.

Asosiy qism. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, ya'ni 7-11 yoshli o‘quvchilar uchun ko‘proq harakatli o‘yinlar dastur bo‘limlarining asosiy tarkibiy qismlarini egallaydi va bunga o‘zgartirishlar kiritishga urindik, ya'ni harakatli o‘yinlar o‘rniga xalqimizning og‘zdan-og‘zga o‘tib kelgan lekin xozrda unutib borilayotgan, milliyligimizni aks ettiradigan xalq milliy o‘yinlarimizni maktab dars mashg‘ulotlariga kiritishga urindik.

[20] O’zbekiston Respublikasi prezidentining “Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora tadbirlari tog‘risida” 2020-yil 24-yanvardagi 5924- sonli farmoni. Mabuot.uz

Bu yoshdagi bolalar uchun harakatli o‘yinlar jismoniy tarbiya darsining asosi bo‘lib hisoblanadi. Shuning uchun maktab dasturida o‘yinlarga boshqa materiallarga nisbatan ko‘proq o‘rin ajratiladi. Buning sababi shundaki, dasturga kiritilgan turli xil jismoniy mashlarni bolalar xilma-xil o‘yinlar vositasida osongina idrok qiladilar va o‘zlashtiradilar. Masalan, yugurib kelib uzunlikka sakrashni o‘rgatish uchun alohida mashg‘ulot o‘tkazilganda o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan vazifa amalgam oshirilmay qolishi mumkin. Chunki mashqni tushuntirish, ko‘rsatish berish, bajarish va uning qanday bajarilganligini aniqlash, xatolarni tuzatish bolalar uchun juda zerikarli bo‘ladi. Agar bu vazifani hal qilish uchun “Bo‘ri zovur ichida” o‘yinidan foydalanilsa, maqsadga osongina erishiladi. III-IV sinflar uchun harakatli o‘yinlarniasosan darsning asosiy va yakunlovchi qismida o‘tkazish tavsiya etiladi, chunki dastur meteriali darsning kirish qismida saf mashqlarini o‘tkazishni talab qiladi. O‘yinlarda yugurish, sakrash va uloqtirish yoki irg‘itish mashqlariga alohida e’tibor berish lozim. Bu yoshdagi bolalar bilan oddiy va o‘rtacha murakkab o‘yinlarni o‘tkazish bilan birga, agar jamoa yetarli darajada tayyorlangan bo‘lsa, ancha murakkabroq, ya’ni jamoalarga bo‘linib o‘ynaladigan o‘yinlarni ham o‘tkazish mumkin. Jamoa o‘yinlari yetarli darajada chaqqonlik, hozirjavoblik, farosatlilikni va jismoniy tayyorgarlikni talab etadi va ayni vaqtda bu xususiyatlarni takomillashtiradi.

Izlanishlar natijasida umumtalim maktabi o‘quvchilari uchun yoshga mos ravishda o‘yinlar kompleksini ishlab chiqdik va ushbu jadval asosida tadbiq qilishga harakat qildik

MILLIY O‘YINLARNING O‘QUVCHILAR YOSHIGA MOS TANLANISHI

Sinf	Yoshi	Millliy harakatli o‘yinlar	Izoh
1	7-8	„Oq ayiqlar” „Olmaxonlar” „Bo‘ri zovurda”	Bu o‘yinda ko‘proq harakat yo‘nalishini o‘zgartirib yurish va yugurish malakasi mustahkamlanadi. Qisqa masofaga tez yugurish malakasi xosil qilinadi. Uzunlikka sakrash va qisqa-qisqa yugurish malakasi xosil qilinadi.

2	8-9	,,Ovchilar” ,,Boyo‘g‘li” ,,Chumchuqlar”	O‘ng va chap qo‘l bilan predmetni otishni o‘rganadilar. Chaqqonlik va ehtiyotkorlik tarbiyalanadi Birjoydan ikkinchi joyga tez-tez sakrab yurish malakalari xosil qilinadi
3	9-10	,,Insiz quyon” ,,Ovchilar va o‘rdaklar” ,,To‘pni tutish	Chaqqonlik sifati tarbiyalanadi Mustaqillik va tashabbuskorlik, do‘stlik hislatlari tarbiyalanadi Diqqat-e’tiborli, ziyrak bo‘lish malakasi xosil qilinadi
4	10-11	,,Kun vat un” ,,Oq terakmi, ko‘k terak?” ,,Chillak”	Xushyorlik, sezgirlik sifatlari tarbiyalanadi. Qo‘rqmaslik, qa’tiyatlilik hamda hamjihat harakat qilish malakasi tarbiyalanadi Qatiyatlilik va iroda sifatlari tarbiyalanadi va mustaxkamlanadi.

Tadqiqot qismi. Unutib borilayotgan milliy harakatli o‘yinlarimiz yosh avlodning milliy qadryatlarini rivojlantiribgina qolmay, balki birmuncha murakkab bo‘lgan, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun zerikarli hisoblangan vazifalarni oson, samarali va qiziqish bilan o‘zlashtirishiga zamin yaratib beradi. O‘quvchilarning harakat zaxirasini oshirib, hayotiy zarur bo‘lgan harakat ko‘nikmalari va malakalarini egallashga ko‘maklashadi. Biz quyida Farg‘ona viloyati Dang‘ara tumani XTB ga qarashli 40-umumta’lim maktabidagi 2-,,A" sinf o‘quvchilarini tajriba hamda shu maktabning 2-,,B" sinf o‘quvchilarini nazorat guruhi sifatida tanlab oldik. Milliy harakatli o‘yinlar asosida tashkil etilgan dars mashg‘ulotlaridagi o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarlik holatini kuzatish davomida quyidagi natijalarni quyidagijadvalda qayd etdik.

№	Testlar	Jinsi	n	Tajriba x ± m	Nazorat x ± m	t	P
1	Yuqori startdan 30m.ga yugurish	O‘ Q	15 11	6,9 ± 0,05 7,3 ± 0,06	7,8 ± 0,06 7,5 ± 0,11	0,52 0,41	>0.05 >0.05
2	3x10m.ga mokisimon yugurish	O‘ Q	15 11	8,9 ± 0,12 9,3 ± 0,19	9,8 ± 0,08 10,2 ± 0,11	0,52 0,41	>0.05 >0.05
3	Arg‘amchida sakrash (30 soniya)	O‘ Q	15 11	22,5 ± 0,52 27,4 ± 0,71	18,7 ± 0,45 24,9 ± 0,85	0,79 3,45	>0.05 <0.05

4	Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)	O‘ Q	15 11	126,3 ± 0,86 122,8 ± 1,16	124,5 ± 0,73 119,6 ± 1,11	0,87 0,48	>0.05 >0.05
5	150gr koptokni uloqtirish	O‘ Q	15 11	19,8 ± 0,52 17,0 ± 0,58	17,6 ± 0,31 15,8 ± 0,52	0,95 1,45	>0.05 >0.05

Xulosa

Shunday qilib, pedagogik sharoitlarning yaratilishi, jismoniy mashqlar majmuasining to‘g‘ri tashkil qilinishi milliy harakatli o‘yinlarga asoslangan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini yuqori sifatli o‘tkazishga imkoniyat yaratadi hamda mashg‘ulotlarni qiziqarli o‘tkazishga yordam beradi. Jismoniy tarbiya ish rejala- rining usuliy nuqtai nazardan to‘g‘ri tuzilishiga yordam beradi. Yuqorida qayd etilganlar asosida to‘plangan ma'lumotlar pedagogik kuzatishlar va nazorat me'yor ko‘rsatkichlarining tahlili bo‘yicha ma'lum bo‘ldiki, 7-11 yoshli bolalarning jismoniy tayyorgarligi tajriba-sinov maktabida yuqori darajada, shu bilan birga ularning salomatligi nisbatan yuqori va bolalarning kasalga chalinishi kamaydi. Jismoniy sifatlarni tarbiyalash, birinchidan, muvozanatni o‘lchash jihatdan murakkab harakatlarni o‘zlashtirib olish qobiliyatini tarbiyalashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora tadbirlari tog‘risida” 2020-yil 24-yanvardagi 5924- sonli farmoni. Mabuot.uz
2. Abdullaeva M. Bolalar o‘yinlarida o‘zaro munosabatlar Boshlang‘ich ta'lim.- Toshkent, 2000.
3. Atoev A.K. O‘zbek xalq milliy o‘yinlaridan foydalanish // Sovet maktabi.-Toshkent, 1988.
4. Yuldosheva R. O‘zbek xalq o‘yinlarining tarbiyaviy ahamiyati. - T.: O‘qituvchi. 1992
5. Usmonxo‘jaev T.S. 1001 o‘yin. - T.: Ibn Sino.1990
6. Kerimov F.A.’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. -Toshkent. ’’Zar qalam’’ -2004
7. www.xalqoyinlari.uz

SPECIAL CEMENT FOR CONCRETE PREPATION

Teshaboeva Nodira Djuraevna
Star.prep.kaf. “GKK”
Email: teshaboyevanodira1953@gmail.com

No‘monov Jasurbek Omonullo o‘g‘li
(ORCID: 0000-0001-6778-8232)
Email: jasurbeknumonov@gmail.com
Fergana Polytechnic Institute

ABSTRACT

The article shows that the cement mixture is a system consisting of various components, including cement, additives and water, during production.

Key words: cement, concrete, components, frost resistance.

Cement mortar at the time of manufacture is a system consisting of various components, including cement, aggregates and water. Each solid in this case, regardless of its distribution in the system, is a separate phase - a set of individual parts of the system that are identical in composition and in all properties and are separated from the rest of the system by an interface.Cement grains are very small, their dimension is in the range of 1 - 100 microns. The more dispersed the substance, the greater its specific surface area. The specific surface of cements, determined by the method of air permeability, is on average 3000 - 3500 cm^2 / g. This method is quite suitable for practical needs and is widely used. However, it is not accurate enough, since it does not reflect the true surface of cement grains, which usually have a developed microrelief, microcracks and microcracks. [1-3]

In our case, each grain of sand can be separated from similar particles by interlayers of water or cement particles, but since the composition and properties of sand grains practically do not differ from one another, they are considered as one phase. Similarly, all particles of cement introduced into the composition of the mortar are considered to be another solid phase.Cement mortar at the time of manufacture is a system consisting of various components, including cement, aggregates and water. Each solid in this case, regardless of its distribution in the system, is a separate phase - a set of individual parts of the system that are identical in composition and in all properties and are separated from the rest of the system by an interface.For this reason, the real microgeometric surface of a cement particle is many times larger than its apparent geometric surface. Significantly more reliable are the indicators of the specific surface, determined by the adsorption of nitrogen. According to these methods, the specific surface area of modern cements averages about 20,000 cm2/g. It is easy to calculate that the total surface of the cement powder used to produce 1 m3 of concrete at a cement consumption of 400 kg/m3 is 800,000 m2. And if we add here the surface of aggregates (their specific surface is much less than that of cement, but it still needs to be taken into account), then it turns out that the surface of particles of solid phases in 1 m3 of concrete mixture approaches 1 km^2.Let us assume that 180-190 liters of water are introduced in the manufacture of 1 m3 of concrete mix. Theoretically, such an amount of water should be distributed over this huge surface of solid particles and a practically homogeneous mixture should be obtained. Mixing of components is one of the important tasks in the technology of concretes and mortars. [3-5]

In particular, uniform mixing contributes to a more complete and rapid physical and chemical interaction of cement particles with water. Water introduced into the concrete mixture during its manufacture should, first of all, evenly and, moreover, with the thinnest layer, moisten the entire total surface of cement particles and aggregates.

But water has a significant surface tension, i.e. between the water molecules located in its surface layer at the phase boundary, there are significant cohesive forces that prevent it from flowing. Since, of all geometric bodies, a ball has the smallest ratio

of surface to volume, i.e., it has the most “economical” surface development, it is precisely due to surface tension that a liquid in a free state tends not to spread into a thin film, but to form spherical drops. Including the conclusion, Therefore, the large surface tension of water prevents its uniform distribution on the solid particles of the concrete mixture.Some substances, namely surfactants (hereinafter referred to as surfactants) are able to significantly reduce the surface tension of water at a given interface, for example, at the interfaces water - solid, water - air. An example of the manifestation of the action of these substances, known to everyone since childhood, is soap bubbles. It is possible to inflate a soap bubble even more than 20 cm in diameter. This can be done because there are surfactant molecules on both sides of the thinnest water shell of the bubble. [5-8]

REFERENCES

1. Moskvin V.M., Ivanov F.M., Alekseev S.N., Guzeev E.A ..Corrosion of concrete and reinforced concrete, methods of protection. M., Stroyizdat, 1980p.

2. Тешабаева Н. Д., Умирзаков З. А. Значение физиологических свойств почвообразования //Проблемы современной науки и образования. – 2020.№. 1 (146).

3. Djuraevna T. N. Surface identification methods used in land management and land cadastre //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 8. – С. 98-103.

4. Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – Т. 1. – №. 8. – С. 27-30.

5. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 18. – С. 418-423.

6. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

7. Berdaliyeva Y. X. et al. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.

8. Yokubov Sherzodbek Shavkat, and Abduvohidov Parviz Abdurafiq O‘G‘Li. "KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH." *Ta’lim fidoyilari* 25.5 (2022): 23-25.

DIODNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASIGA MAGNIT MAYDON VA YORUG‘LIKNING TA`SIRINI O‘RGANISH

Gulyamov Gafur,
Namangan muxandislik-qurilish institute
Davlataliyeva Navbaxor Muhammadjon qizi
Namangan davlat universiteti talabasi
dildor.macs@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishimizda diodning volt-amper xarakteristikasiga magnit maydoni va yo‘rug‘likni ta`sirini o‘rganib chiqilgan. Dioddan tok oqa boshlaganda ko‘ndalang kesim bo‘ylab yuzaga keluvchi Xoll kuchlanishi magnit maydonning oshishi bilan ortib boradi. Buning natijasida dioddan o‘tayotgan tok magnit maydonning qiymatiga proporsional ravishda kamayib borishini sabablari o‘rganilgan. Magnit maydoni dioddagi fototoklarni maydonning ortishi bilan monoton ravishda kamayishiga sabab bo‘lishi izoxlangan.

Kalit so‘zlar: Xoll kuchlanishi, VAX-volt-amper xarakteristika, fotomagnitoEYuK

INVESTIGATION OF THE INFLUENCE OF THE MAGNETIC FIELD AND LIGHT ON THE VOLT-AMPERE CHARACTERISTICS OF DIODES

Abstract: In this work, the influence of the magnetic field and direction on the current-voltage characteristics of the diode is investigated. When current begins to flow through the diode, the Hall voltage across the cross section increases with increasing magnetic field. As a result of the cause, the current flowing through the diode decreases in proportion to the magnitude of the magnetic field. This is explained by the fact that

the magnetic field causes a monotonic decrease in the photocurrents in the diode with increasing field.

Key words: Hall voltage, I–V characteristics, photomagnetic EMF

Agar biz p-n o‘tishga bir vaqtning o‘zida ham magnit maydon ham yorug‘lik ta`sir qildirganimizda quyidagi formulaga ega bo‘lamiz.

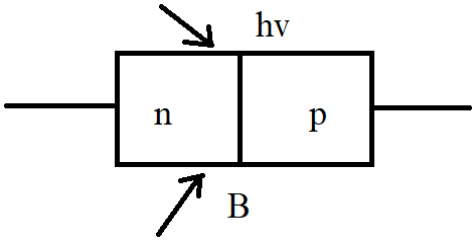

$$j = j_s\left(e^{\frac{e\varphi_0}{kT} - \frac{e\left(\varphi_0 - U - U_1 + J\left((R_b - AU^n) + aR_x J\beta\right)\right)}{kT_e}} - 1\right) + \frac{U}{R_u} - J_f \qquad (1)$$

Bu yerda Rb baza qarshiligi,R-Xoll doimiysi, Ru-sirqish qarshiligi, Jf-fototok

Ushbu ifodaga k := 1.38*10$^{(-23)}$; q := 1.62*10$^{(-19)}$; U1 := 0; Js := 10$^{(-9)}$; Rb := 200; Ru := 50000; Jf := 10$^{(-4)}$; T := 300; te := 300; R := 1000; l := 1; l := 1 berilgan son qiymatlarini qo‘yib VAXni grafigini olganimizda

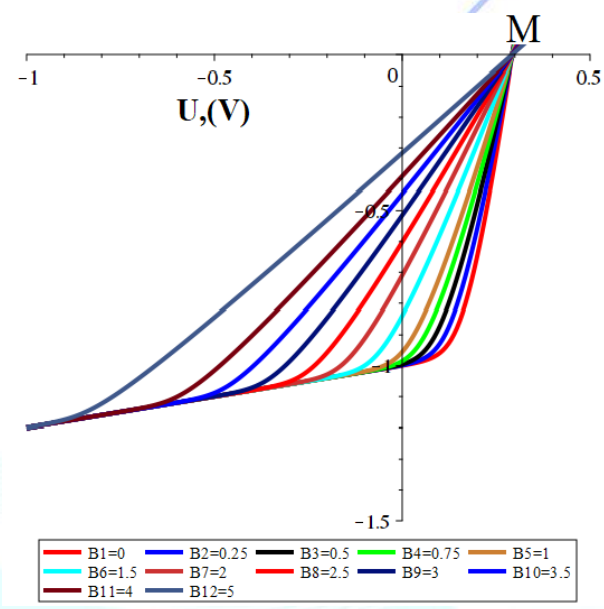

1-rasm.Magnit maydon va yorug‘lik ta`sirida VAX

Bu grafikdan ko‘rinadiki magnit va foto ta`sirida VAXda fotomagnitoEYuK hosil bo‘lib, magnit maydon ortishi bilan fototokning kamayishi kuzatiladi. Magnit maydon 0<B<5 oralig‘ida qisqa tutashuv fototoki 1 dan 0.3 gacha kamayishi kuzatiladi. Bu xodisani qo‘yidagicha izohlaymiz:

P-n o‘tishga va Lorens kuchiga fototok perpendikulyar yo‘nalgan bo‘lib, Lorens kuchi hisobiga fotoelektron va fotokovaklarning trayektoriyalari egiladi. P-n tekisligi bo‘ylab Xoll kuchlanishi p-n o‘tish potensial to‘siq balandligini o‘zgartirib yuboradi. Buning natijasida p-n o‘tish ko‘ndalang kesimida potensial to‘siq balandligi va xajmiy zaryad kengligi o‘zgaruvchan bo‘ladi. Dioddan o‘tayotgan tok asosan potensial to‘siqning eng kam bo‘lgan sohasidan o‘ta boshlaydi. Potensial to‘siq katta bo‘lgan sohalarda esa tok zichligining qiymati keskin kamaya boshlaydi. Buning natijasida natijaviy dioddan o‘tayotgan to‘la tok magnit maydonining ortishi bilan keskin kamaya boshlaydi.

Dastlab magnit maydoni bo‘lmaganda tok zichligi p-n o‘tishning butun kesimi bo‘ylab bir xil bo‘lgan bo‘lsa magnit maydoni tok zichligining diod kesimi bo‘ylab notekis taqsimlanishiga sabab bo‘ladi. Dioddan oqayotgan tok p-n o‘tishning chetiga qisilgandek bo‘ladi.

Agarda Xoll kuchlanishi diod ko‘ndalang kesimi bo‘ylab potensial to‘siq balandligining bir tarafdan ikkinchi tomonga oshirib borsa, potensial to‘siqning ko‘tarilgan sohalarida tok zichligi keskin kamayadi. Bu xodisani diodning tok o‘tayotgan ko‘ndalang kesimini magnit maydoni ta`sirida kamayib borayotganday tasavvur qilish mumkin. Boshqacha qilib aytgandigan bo‘lsak diodning tok

o‘tkazuvchi ko‘ndalang kesimini effektiv qiymatini magnit maydoni ortishi bilan kamayib borayotganday tasavvur qilishimiz mumkin.

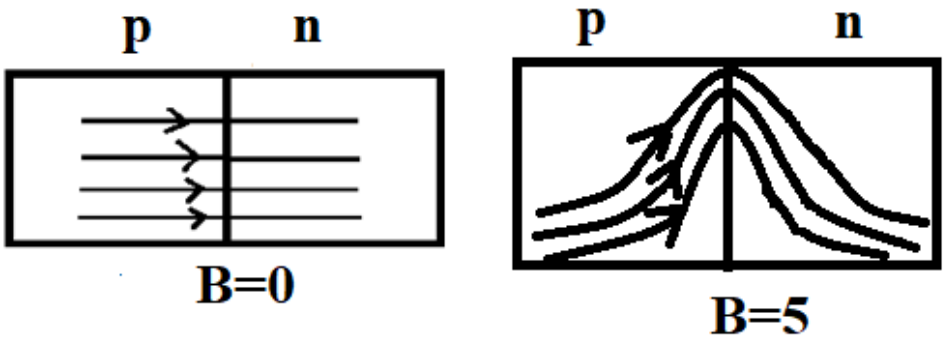

2 rasm. Dioddan o‘tayotgan toklarning kuch chiziqlari orasidagi bog‘lanishlar sxematik ravishda tasvirlangan.

1 rasmda M nuqtadan turli magnit maydondagi VAXlarni kesishishi kuzatiladi. Buning fizik sababini qo‘yidagicha izoxlash mumkin. Salt yurish kuchlanishida (Uxx) dioddan oqayotgan tok 0 ga teng bo‘lganligi sababli diod ko‘ndalang kesimi bo‘ylab Xoll kuchlanishi yuzaga kelmaydi. Buning natijasida potensial to‘siqning balandligi turli magnit maydonlari uchun ham o‘zgarmay qolaveradi. Bu esa turli magnit maydondagi VAXlarning bir nuqtada kesishishiga sabab bo‘ladi. Dioddan tok oqa boshlaganda ko‘ndalang kesim bo‘ylab yuzaga keluvchi Xoll kuchlanishi magnit maydonning oshishi bilan ortib boradi. Buning natijasida dioddan o‘tayotgan tok magnit maydonning qiymatiga proporsional ravishda kamayib boradi. Yuqorigagi aytilgan fikrlar rasmlarda ko‘rsatilgan VAXlarning magnit maydondagi siljishini tushuntirib beradi.

Magnit maydoni dioddagi fototoklarni maydonning ortishi bilan monoton ravishda kamayishiga sabab bo‘ladi degan xulosaga kelamiz.

ADABIYOTLAR

[1] В.И. Стафеев, Э.И.Каракушан “Магнитодиоды ”, Наука, 1975г

[2] Dezheng Yang , Fangcong Wang va boshqalar, “A Large Magnetoresistance Effect in p–n Junction Devices by the Space-Charge Effect”, Adv. Funct. Mater. 2013, 23, 2918–2923

[3] G Gulyamov, A Gulyamov, B Shahobiddinov, G Majidova “Relation of quasi–level fermi of hot electrons and holes with the current–voltage characteristics of the p-n junction. Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (4), 8-15

[4] N. A. Porter , C. H. Marrows , J. Appl. Phys. 2011 , 109 , 07c703 .

[5] C. Wan , X. Zhang , X. Gao , J. Wang , X. Tan , Nature 2011 , 477 , 304 .

[6] L. H. Wu , X. Zhang , J. Vanacken , N. Schildermans , C. H. Wan , V. V. Moshchalkov , Appl. Phys. Lett. 2011 , 98 , 112113 .

[7] J. J. H. M. Schoonus , P. P. J. Haazen , H. J. M. Swagten , B. Koopmans , J. Phys. D: Appl. Phys. 2009 , 42 , 185011

[8] S. A. Wolf , D. D. Awschalom , R. A. Buhrman , J. M. Daughton , S. von Molnar, M. L. Roukes , A. Y. Chtchelkanova , D. M. Treger , Science 2001 , 294 , 1488

СРАВНЕНИЕ ДИФФУЗИОННЫХ ЕМКОСТЕЙ ТРЕХМЕРНЫХ 3D И ДВУМЕРНЫХ 2D p-n—ПЕРЕХОДОВ

Косимова Мамура Одилжоновна
Наманганский инженерно-строительный институт
докторант
E-mail: omamuraqosimova@gmail.com

Сайфиддинов Осимхон Обиддин ўғли
Наманганский инженерно-строительный институт
Студент
Dcos1mxon@gmail.com

АННАТОЦИЯ

В данном исследовании теоретически показано, что диффузионная емкость трехмерного (3D) диода с p-n переходом больше, чем у двумерного диода (2D).

Ключевые слова: p-n переход, диффузионная емкость, однослойной SL MoS_2, двумерного 2D диода, трехмерного 3D диода.

COMPARISON OF THE DIFFUSION CAPACITIES OF THREE-DIMENSIONAL 3D AND TWO-DIMENSIONAL 2D p-n-JUNCTIONS

Abstract: In this study, it is theoretically shown that the diffusion capacitance of a three-dimensional (3D) diode with a p-n junction is greater than that of a two-dimensional diode (2D).

Keywords: p-n junction, diffusion capacitance, single-layer SL MoS2, two-dimensional 2D diode, three-dimensional 3D diode.

В последние годы двумерные (2D) полупроводниковые материалы вызывают большой интерес в области электроники в связи с их высоким потенциалом в производстве многогранных электронных устройств. Полупроводниковые материалы 2D показывали эффективность поглощение света. Поэтому эти материалы являются основным источником для оптоэлектронных приборов, а особенно фотодетекторам [1-4].

Исходя из высшее изложенного, нашей целью является теоретическое исследование диффузионной емкости 2D- и 3D-полупроводников.

Используя приведенное в нашей предыдущей работе [5] выражение, для диффузионной емкости трехмерной 3D $p-n$-перехода можно получить, её график в логарифмическом масштабе.

$$C = \frac{\pi e I_s}{2kT} e^{\frac{eU}{kT}} \qquad \textbf{(1)}$$

используя выражение, можно получить его график в логарифмическом масштабе.

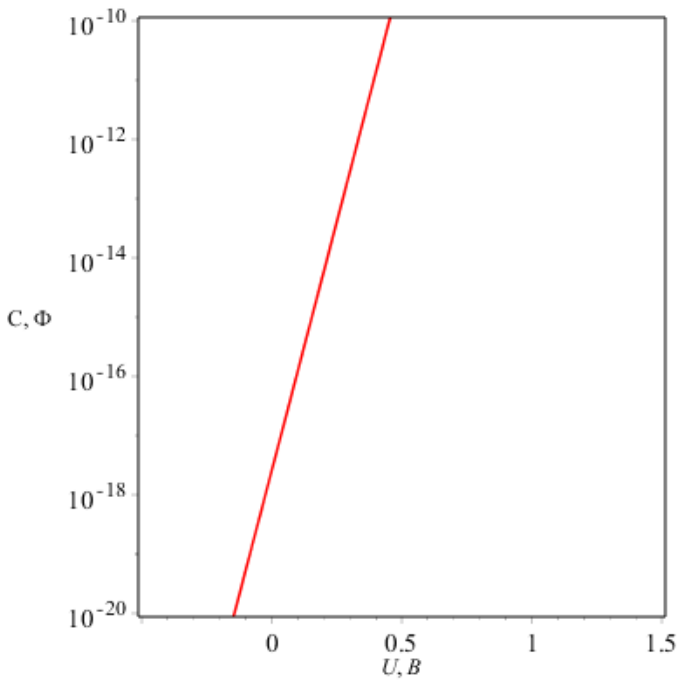

Рис.1. Зависимость диффузионной емкости трехмерного 3D $p-n$ перехода от напряжения.

Диффузионная ёмкость двумерного 2D $p-n$- перехода определяется следующим соотношением [6]:

$$C_{dif} = \frac{q^2 n_i^2 (L_n + L_p)}{2kTN_d} \exp(\frac{qU}{kT}) \qquad (2)$$

График выражения (2) в логарифмическом масштабе выглядит следующим образом

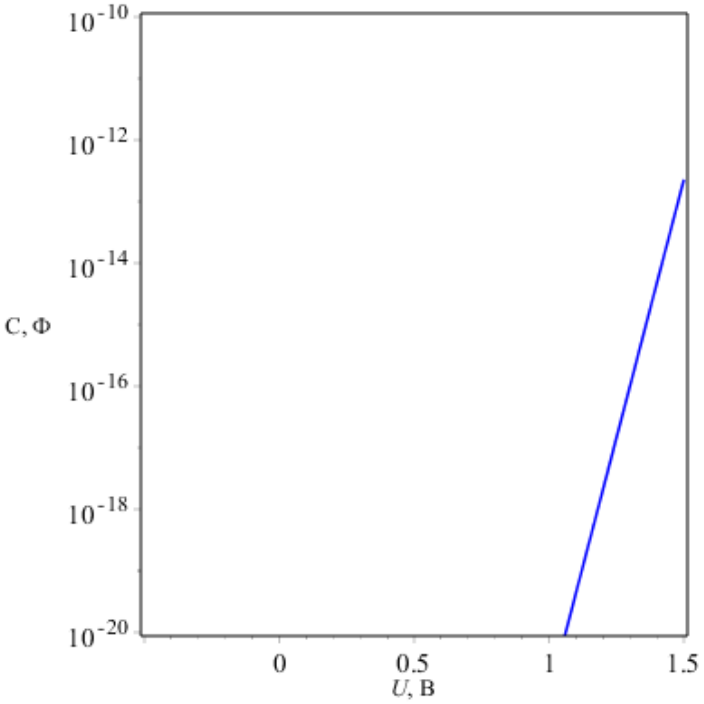

Рис.2 . Зависимость диффузионной емкости однослойной SL MoS_2 двумерного 2D диода от напряжения

Сравнение диффузионных емкостей трехмерных 3D и двумерных 2D

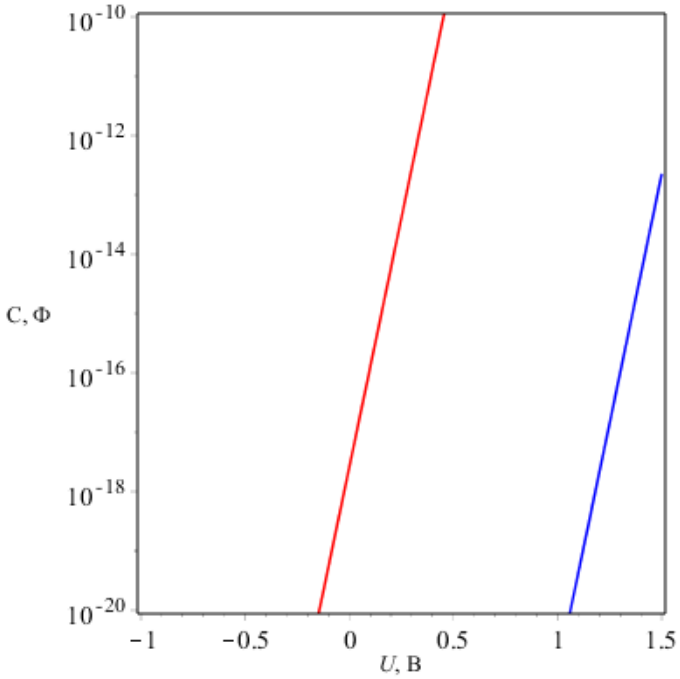

- переходов:

Рис.3. Зависимость диффузионной емкости трехмерных 3D и двумерных 2D диодов $p-n$**- переходов от напряжения**

Как видно из рис.2, диффузионная емкость однослойной SL MoS_2 двумерного 2D диода больше, чем диффузионной емкости трехмерного 3D диода Si.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. M. Buscema, J.O.Island, D.J. Groenendijk, S. I. Blanter, G.A. Steele, H.S.J. van der Zant, and A. Castellanos-Gomez, “Photocurrent generation with two-dimensional van der Waals semiconductors”. Chemical Society Reviews, 44(11), 3691–3718. (2015). https://doi.org/10.1039/c5cs00106d

2. M. Buscema, D.J. Groenendijk, G.A. Steele, H.S.J. van der Zant and A. Castellanos-Gomez, “Photovoltaic effect in few-layer black phosphorus PN junctions defined by local electrostatic gating. Nature Communications” 5(1). (2014). https://doi.org/10.1038/ncomms5651

3. A. Pospischil, M.Furchi, T.Mueller, “Solar-energy conversion and light emission in an atomic monolayer p–n diode”. *Nature Nanotech* **9,** 257–261 (2014). https://doi.org/10.1038/nnano.2014.14

4. B.W.H., Baugher, H.O.H. Churchill, Y. Yang and P. Jarillo-Herrero, “Optoelectronic devices based on electrically tunable p–n diodes in a monolayer dichalcogenide. Nature Nanotechnology”, 9(4), 262–267. (2014). https://doi.org/10.1038/nnano.2014.25

5. G. Gulyamov, M.G. Dadamirzayev, M.O. Kosimova “Influence of deformation and light on the differential resistance and diffusion capacity of a p-n junction in a strong electromagnetic field”. Scientific Bulletin of Namangan State University (2021). https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol6/iss6/1

6. F. A. Chaves, P.C. Feijoo Guerro, and D. Jiménez, “The 2D PN Junction Driven Out-of-Equilibrium”. Nanoscale Advances. (2020). https://doi.org/10.1039/D0NA00267D

КРЕМНИЙ АСОСЛИ P-N ЎТИШ ДИОДЛАРИ КВАЗИ ФЕРМИ САТҲИГА ЁРУҒЛИК ВА ДЕФОРМАЦИЯ ТАЪСИРИ

Шахобиддинов Баҳодир Бахтиёр ўғли,
Номозов Иқболжон Иброхим ўғли
Наманган муҳандислик-қурилиш институти,
160103, Наманган, Ўзбекистан
E-Mail: bahodirshahobiddinov@gmail.com

Аннотация: Бу ишда p-n ўтишли диодлар характеристикасига ёруғлик ва деформация таъсири ўрганилган Ферми квазисатҳларининг ёруғлик ва деформация таъсирида ўзгаришлари билан p-n ўтишли диоднинг вольтампер характеристикасини боғлиқлиги кўриб чиқилган.

Калит сўз: ЭЮК – электир юрутувчи куч, ВАХ - вольт – ампер характеристикаси, квазихимпотенциал.

EFFECT OF LIGHT AND DEFORMATION ON SILICON-BASED P-N PASS DIODES QUASI FARM LEVEL

Abstract: In this work, the influence of light and deformation on the characteristics of diodes with a p-n junction was studied, and the relationship between the volt-ampere characteristics of a diode with a p-n junction and the change in Fermi quasi-surfaces under the action of light and deformation was also considered.

Key words: EYUK – electromotive force, VAC – current-voltage characteristic, quasi-impotential.

Биз p – n ўтишли яримўтказгичларга ёруғлик билан бир вақтда ташқи деформация таъсирини ҳам кўрадиган бўлсак, бизга маълумки ютилаётган фотон

энергияси тақиқ зона энергиясига тенг $\hbar\omega=E_g$ бўлса бу фотоеффектнинг қизил чегараси ҳисобланади. Агар шарт $\hbar\omega<E_g$ бўлса ички фотоефект кузатилмайди. Қачонки $\hbar\omega>E_g$ шарт бажарилса электрон ва коваклар генерацияланишни бошлайди [1].

Агар таъқиқ зона кенглиги ташқи таъсир билан ўзгартирилмаса қизил чегара частотаси ўзгармайди, акс ҳолда тақиқ зона кенглигини ўзгартириб ёруғликни ютилишини бошқариш мумкин.

Бизга маълумки Ферми сатҳига ёруғлик тасири қуйдаги ифодалар ёрдамида аниқланади [2].

$$F_e = kT_e \ln\left(\frac{n}{N_c}\right) = kT_e \ln\left(\frac{n_0 + I\beta\alpha\tau_e}{N_c}\right) \quad (1)$$

$$F_h = -E_g - kT_h \ln\left(\frac{p}{N_v}\right) = -E_g - kT_h \ln\left(\frac{p_0 + I\beta\alpha\tau_h}{N_v}\right) \quad (2)$$

$$E = \pm kT \ln\left(\frac{n_0 + \Delta n}{n}\right) \quad (3)$$

Деформациянинг ёруғлик ютилиш коэфицентига боғлиқлик формуласини ёзамиз $\alpha = A(h\nu - \Delta E_g)^r = A(h\nu - E_g + \Xi\varepsilon)^r$, ифода даражасидаги r тўғридан – тўғри рухсат этилган ўтишда $r=1/2$ га, тўғридан – тўғри тақиқланган ўтишда $r=3/2$ га тенг бўлади. Буларни инобатга олган ҳолда $h\nu \approx E_g$ ифода орқали ютилиш коэффицентини $\alpha = A(\Xi\varepsilon)^r$ каби ёзишимиз мумкин [1].

Юқоридагилардан фойдаланиб (1), (2), (3) ифодаларни яъни квази Ферми сатҳи ва фотоЭЮКга деформация таъсирини қуйдагича ёзишимиз мумкин.

$$F_e = kT_e \ln\left(\frac{n}{N_c}\right) = kT_e \ln\left(\frac{n_0 + I\beta\tau_e A(\Xi\varepsilon)^r}{N_c}\right) \quad (4)$$

$$F_h = -E_g - kT_h \ln\left(\frac{p}{N_v}\right) = -E_g - kT_h \ln\left(\frac{p_0 + I\beta\tau_h A(\Xi\varepsilon)^r}{N_v}\right) \quad (5)$$

$$E = \pm kT \ln\left(1 + \frac{I\beta\tau_p A(\Xi\varepsilon)^r}{n}\right) \quad (6)$$

Юқоридаги ифодалардаги даража *r* ни тўғридан – тўғри рухсат этилган ўтиш учун *r=1/2* га тенг деб олиб, квази Ферми сатҳини маълум бир интенсивлик $I_1 = 6\cdot10^{18}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ ва $I_2 = 10^{19}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ да деформация таъсирини кўриб чиқамиз. Бу 1 ва 2 - расмларда донор ва аксептор аралашмали яримўтказгич-ларнинг квази Ферми сатҳини $I_1 = 6\cdot10^{18}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ ва $I_2 = 10^{19}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ интенсивликларда деформация таъсирида ўзгариши келтирилган. Бу расимларда катта интенсивликда квази Ферми сатҳини каттароқ қийматларда ўзгаришини кузатишимиз мумкин. Ундан ташқари *p* ва *n* соҳадаги асосий бўлмаган ток ташувчиларнинг Ферми квазисатҳлари, асосий ток ташувчилар Ферми квазисатҳларига нисбатат кучлироқ ўзгармоқда. Демак $I_1 = 6\cdot10^{18}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ ва $I_2 = 10^{19}$ см$^{-2}$с$^{-1}$ интенсивликлар учун деформациянинг маълум бир қийматлари (масалсн: $\varepsilon_1=4\cdot10^{-6}$ ва $\varepsilon_2=6\cdot10^{-6}$) таъсиридаги асосий ва асосий бўлмаган заряд ташувчилар Ферми квазисатҳларининг ўзгаришидан ҳосил бўлган ЭЮКлар фарқидан деформация таъсиридаги фотоЭЮКни аниқлашимиз мумкин [1].

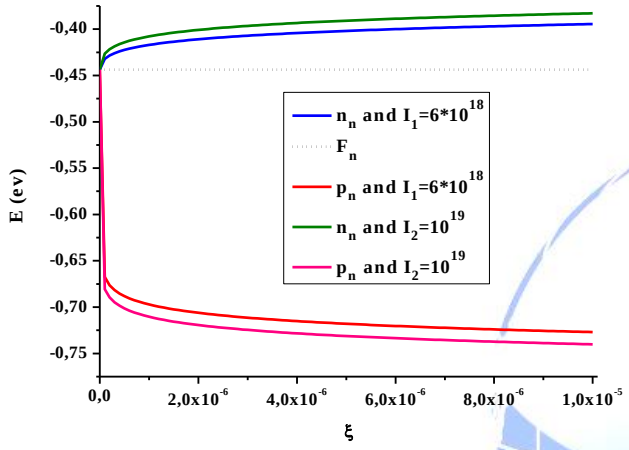

1 – расм

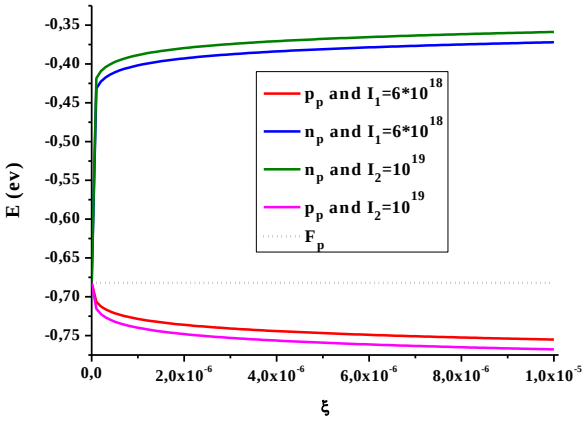

2-расм

Ферми сатҳини деформацсия таъсиридаги фотоЭЮК лари бизга ёруғлик ва деформация таъсиридаги *p - n* ўтишдаги электрон ва ковакларнинг квазихимпотенциалларини аниқлаш имконини беради.

АДАБИЁТЛАР

1. G. Gulyamov ,G.N.Majidova ,B.B.Shahobiddinov, F.R. Muxitdinova Changes in fermi quasi levels in silicon pn transitions under exposure to light and deformation and their influence on volt-ampere characteristics of diodes. Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (8), 10-19

2. Г. Гулямов, А.Г. Гулямов, Г.Н. Мажидова. Влияние деформации на фототоки в p-n-переходах // «Альтернативная энергетика и экология».– Россия, г.Саров, 2016.-№15-16. С. 24–30. (01.00.00, №9)

ҲАЙНРИХ БЁЛЛ ВА РЕАЛИЗМ

Шаҳноза Куванова Омоновна
Қарши давлат университети эркин тадқиқотчиси
E-mail: kuvanova_7576@list.ru
Суюнов Бекзод Хасан ўғли
Қарши давлат университети учинчи курс талабаси
E-mail: suyunov_2003@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ҳ.Бёлл сара ҳикоялар мажмуасида уруш ва уруш келтирган оқибатларнинг реал манзарасини жонли тарзда баён этган. У ажойиб романлари учун Нобель мукофатига сазовор бўлди.

Таянч сўзлар: роман, ёзувчи, матн, ўқиш, яратиш, бадиий тасвир, яшаш, ижодкорлик.

ANNOTATION

In a collection of short stories, Byoll vividly described the real picture of war and the consequences of war. He as awarded the Nobel Prize for his outstanding novels.

Key words: novel, wreiter, text, reading, creation, artistic image, life, creativity.

Олмон ёзувчиси ва романнависи, суҳандон ва драматург Ҳайнрих Теодор Бёлл 1917 йилнинг 21 декабрида Кёльн шаҳрида ҳунарманд-косиб оиласида туғилган. Ҳайнрих Бёллнинг болалик ва ўсмирлик йилларида оиласи Кёлннинг турли ҳудудларида истиқомат қилганлиги туфайли, уларнинг хонадони тез-тез кўчишга мажбур бўлган. Шунинг учун ҳам ёш Ҳ.Бёлл Кёлндаги барча ҳудудлар тарихини, анъаналарини жуда яхши билган. Унинг асарлари орқали Кёлн манзаралари кўз ўнгимизда аниқ тиниқ гавдаланади.

Ҳайнрих ёшлик йиллариданоқ жуда кўп мутолаа қиларди. Айниқса, у XIX аср жаҳон адабиётидан О. Бальзак, Ч. Диккенс ва Ф. Достойевскийларнинг романларини, немис адабиётидан эса Ф. Кафка, Клайст Ҳёлдирлин каби ёзувчиларнинг асарларини берилиб ўқийди. Ҳайнрих 1924-1928 йилларда халқ мактабида, кейин қирол Вилҳелм давлат гимназиясида таҳсил олгач, Бонда китоб савдосини ўрганди. 1938 йилда у давлат хизматига киради. 1939 йилнинг ёз ойида Кёлнда германистика ва мумтоз филология йўналиши бўйича ўқишга қабул қилинади, лекин афсуски, у сентябр ойида ҳарбий хизматга чақирилади ва урушда 1945 йилгача қолиб кетади. Уруш йиллари Ҳ. Бёлл, асосан, яқинларига хатлар ёзиб, урушдан кейинги йилларда улар асосида беллетристик асарлар битди.

1945 йилнинг ноябр ойида Ҳ. Бёлл урушдан қайтади. Урушдан кейин у яна университетда ўқишни давом эттиради. Ҳайнрих Бёлл университетда ўқиш билан бир пайтда кўпгина ҳикояларни журналлар саҳифаларига эълон қилади. У урушдан қолган вайроналарни, табиатнинг ва атроф-муҳитнинг ночор ҳолга туширилганлиги одамларни руҳан ва маънан эзилиши, озиқ-овқат танқислиги каби ҳолатларни ўз кўзи билан кўрган ва ўзининг «Поезд ўз вақтида келди» («Der Zug war pünktlich») илк ҳикоялар тўпламини 1949 йилда ёзишига сабаб бўлди. 1950 йилда эълон қилинган «Саёқ Спа…дан келаётирсанми?» («Wanderer, kommst du nach Spa») сара ҳикоялар мажмуасида уруш ва уруш келтирган оқибатларнинг реал манзараси жонли тарзда баён этилган. «Пичоқли одам» («Der Mann mit den Messern», 1948), «Қаерда эдинг, Адам?(«Wo warst du, Adam»,1951), «Бир аскар тўрвасининг тарихи» («Abenteuer eines Brotbeutels», 1953), «Почта откриткаси» («Die Postkarte», 1953), «Доктор Муркенинг сукути» («Doktor Murkes gesammeltes Schweigen»,1955), «Ёмон романлардагидек» («Wie in schlechten Romanen»,1956), «Ирланд кундалиги» («Irisches Tagebuch», 1957), «Тутқич бермаслар» («Die Spurlosen», 1957), «Тўққиз яримдаги биллиард» («Billiard um halbzehn»,1959), каби турли жанрларда ёзилган машҳур асарлари фикримизнинг далилидир. 1953 йилда Ҳайнрих Бёлл ёзган «Бир сўз демади»(

«Und sagte kein einziges Wort») романида Богнер жуда ҳам камбағалликдан тўйган, лекин яхши яшаш учун курашишга ҳам иштиёқи йўқ одам сифатида тасвирланади. Ёзувчи ўзининг «Эгасиз уй» («Haus ohne Hüter»,1954) романида ҳам уруш даври воқеаларини қаламга олган. Унда асар қаҳрамони бўлган қуйи табақага мансуб одамларнинг ҳаётга бўлган лоқайд қарашлари ифодаланган. Бундан ташқари яна иккита отасиз боланинг тақдири реал манзараларда ҳикоя қилинади. 1950- йилларнинг ўрталарига келиб Ҳайнрих Бёлл асарлари бутун дунё буйлаб тарқала бошлайди. 1951-йил 1-майда халқаро анжуманда у ўзининг 1949-йилда ёзилган «Die schwarzen Scharfen» («Қора тўда ёхуд яширин ҳарбий отряд») номли хикоясини ўқиб беради ва бу уни машҳур бўлиб кетишига сабаб бўлади. У мазкур хикояси учун «47- йиллар гурухи» мукофотига сазовор бўлди. Биз Ҳайнрих Бёллнинг сатирик асарларини ўқир эканмиз ёзувчининг қанчалик сўз сеҳргари эканлигини эътироф этамиз. У сўзларни ўз ўрнида қўллаб, асил мақсади, зулумсиз тинч ва озод яшашни ҳохлашини аник баён этган.

Ҳайнрих Бёлл ўзининг »Катарина Блумнинг йўқолган обрўси ёхуд зулум кандай килиб чиққан ва у нимага олиб килиши мумкин» («Die verlorene Ehre der Katharina Blum oder; Wie Gewalt entstehen und wohin sie fueren kann») номли асарида терроризмнинг сабаблари ва окибатлари ҳақида сўз юритади. Ёзувчи бу асар учун 1972-йилда «Бухнер» мукофотига сазовор бўлган. Ҳ. Бёлл 1970-йилда Германия ёзувчилар РЕИ кулуби президенти сифатида фаолият кўрсатган. 1972-йилда «Хоним билан тушилган гуруҳ портрети» («Gruppenbild mit Dame», 1972) романи учун Нобель мукофатига сазовор бўлди. «Аёллар дарё манзаралари олдида» («Frauen vor Flusslandschaft»,1985) адибнинг китобхонларга манзур бўлган сўнги асаридир.

Ҳайнрих Бёллнинг ҳар бир асари ўзига хос, бадиий тасвирга бой ва ҳаққонийлиги билан ажралиб туради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Шавкат Каримов. Немис адабиёти тарихи. Мумтоз сўз. Тошкент, 2010,- Б. 138.

2. Улуғбек Ҳамдамов. Жаҳон адабиёти: модернизм ва постмодернизм. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Академнашр, 2020. – Б. 165.

3. Қозоқбой Йўлдошев. Ёниқ сўз. Янги аср авлоди. Тошкент, 2006, - Б. 388.

MATEMATIKANI O‘QITISHDA KASBGA YO‘NALTIRILGAN MASALALAR MAZMUNING AHAMIYATI

Akmalov Abbos Akramovich,
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasi dotsenti

Abduvahobov Doston Abdumannop o‘g‘li
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi
Email: abduvahobovdoston@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika fanini o‘qitishda kasbga yo‘naltirilgan masalalardan foydalanish, shuningdek, masalalarning xususiyatlari va ushbu masalalarning mazmuniy jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Matematika, ta’lim, kasb, masala, atama, mazmun, xususiyat kasbga yo‘naltirilgan masala, kasbiy vaziyat, kasbiy muammo.

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONALLY-ORIENTED ISSUES IN TEACHING MATHEMATICS

Abstract: this article covers the use of professional oriented issues in the teaching of mathematics as well as the characteristics of the issues and the meaningful aspects of these issues.

Keywords: Mathematics, education, profession, issue, term, content, feature is a matter oriented to the profession, professional situation, professional problem.

Matematika tarixiga nazar solsak, matematikaning rivoji 2 ta ehtiyoj bilan asoslanadi. Birinchi ehtiyoj matematikaning o‘z ichki ehtiyojlari sabab bo‘lsa, ikkinchi ehtiyoj kundalik hayot va amaliyot taqozo etadi. [1] Matematika fanini o‘rgatishda ham o‘quvchilarga ham ta’limiy, ham amaliy tatbiqini o‘rgatish bugungi zamonning dolzarb muammosidir. Matematikani o‘rganuvchilar tomonidan uning hayotiy, kundalik vaziyatlarda yoki kasbiy sohalarda qo‘llanilishi haqida yetarlicha ma’lumot yo‘qligi, qo‘llash sohalari bo‘yicha tasavvurga ega emas ekanliklari esa matematikani o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini susaytiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etishda matematikani keng imkoniyatlaridan foydalanish, uning boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatish shuningdek, kasbiy sohalarda mavjudligi haqida ilmiy faktlar, masalalar va tushuntirishlar berish imkoniyatlari mavjuddir. Bu orqali ta’lim oluvchilarning kelajakdagi kasb egallashlarida matematikaning o‘rni naqadar muhim ekanini anglaydilar.

Matematikani o‘qitish jarayonida sof matematik masalalar bilan birga o‘z o‘rnida kasbga yo‘naltirilgan masalalardan foydalanish uning amaliy ahamiyatini ochib beradi. Kasbga yo‘naltirilgan masalalar – mazmunida kasbiy atama, tushuncha, vaziyat yoki muammoli holatni ifodalaydigan va matematik usullar bilan hal etiladigan matematik masalalardir. Kasbga yo‘naltirilgan masalalar amaliy masalalar tarkibiga kirib, u o‘zining farqli hislati sifatida o‘zida kasbiy tushuncha, mazmunni saqlashi bilan ajralib turadi. Kasbga yo‘naltirilgan masalalarni mazmunga ko‘ra 3 ta turga ajratishimiz mumkin:

- Masala shartida kasb atamalari va tushunchalari qo‘llangan, ammo yechishda matematik formulalardan foydalaniladigan matematik masala;
- Masala sharti kasbiy mazmunga ega bo‘lgan, lekin yechishda matematik metodlardan foydalanishni talab etadigan matematik masala;
- Masala sharti kasbiy mazmunga ega va yechimi mustaqil tanlangan metodlar yordamida aniqlanadigan masala.

Kasbga yo‘naltirilgan masalalarni berilishiga ko‘ra tahlil qilaylik.

1-masala. Tovar-xom ashyo birjasida armatura narxi oyning boshidan $y = \frac{1}{2}x^2 - 2x + 4$ qonuniyat bilan tushishni boshladi. Lekin 4-kuni yana boshlang‘ich narxiga qaytgan bo‘lsa u holda qaysi kunda narx eng past darajaga tushgan? [2]

Yechish: y-narx, x- kun va $y = ax^2 + bx + c$ funksiya grafigi parabolaning uchini $x_0 = -\frac{b}{2a}$, $y_0 = ax_0^2 + bx_0 + c$ formulalardan foydalanib aniqlaymiz.

$$a = \frac{1}{2}\ ;\ \ b = -2\ ;\ \ c = 4 \quad \Longrightarrow \quad x_0 = -\frac{-2}{2 \cdot \frac{1}{2}} = 2\ ;$$

$$y_0 = \frac{1}{2} \cdot 2^2 - 2 \cdot 2 + 4 = 2$$

Natija: $x_0 = 2$ $y_0 = 2$ **Javob.** 2-kun 2000 so‘mga baholangan va u eng past qiymati bo‘lgan. **Eslatma.** O‘quvchilarga berilgan grafikni ko‘rsatish maqsadga muvofiq bo‘lib ular masalani aniqroq tushunadilar.	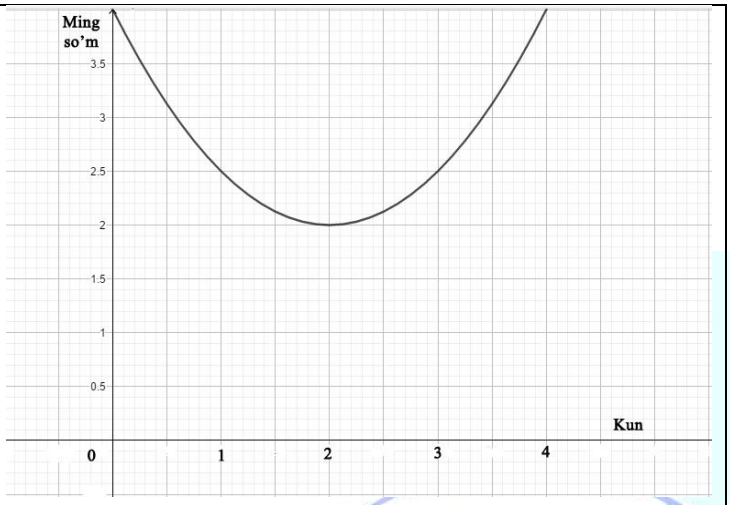

Masala shartida ma’lum kasb vaziyati keltirilgan va bunda qonuniyat ham aniqlangan. Savol sifatida esa narx eng past darajaga tushgani haqida berilgan. Masala matematik usul bilan yechiladi ammo ushbu vaziyat, qonuniyat to‘laqonli kasbiy vaziyatga yaqinligi e’tiborga olinmagan. Ushbu masalaning asosiy e’tiborli jixati masala shartidagi “Tovar-xom ashyo birjasida armatura narxi” jumlasi va “narx” tushunchalaridir. O‘quvchilarga bu orqali kasbiy tushunchalar shakllantirish nazarda tutiladi. Ya’ni nafaqat matematik bilim, ko‘nikma va malakalar tekshirilishi shuningdek, kasbiy tushunchalarga ega bo‘lishiga e’tibor qaratiladi.

2-masala. Yo‘lni asfalt qiluvchi kompaniyaning brigadasi buyurtmaga asosan sutkada yo‘lning 180 m masofasiga asfalt yotqizishi lozim edi. Lekin brigada bu topshiriqni 20% oshirib bajarmoqchi. Buning uchun brigada sutkada qancha masofani asfalt qilishi kerak?

Yechish: Berilganiga ko‘ra a=180 va 20% oshirib bajarishiga ko‘ra p=120%. Izlanayotgan qiymatni x deylik.

U holda $x = \frac{a}{100} \cdot p = \frac{180}{100} \cdot 120 = 216$

Javob: Brigada sutkada 216 m masofani asfalt qilishi kerak

Ushbu masalada muayyan kasbiy vaziyat masala shartida berilib, uning yechimini foizga doir masalalarga keltirib ko‘rsatilgan. Ammo bu masalaning asosida ish faoliyatini ya’ni ishchi guruhning bir sutkalik rejadagi ishini ortig‘i bilan bajarish, mehnat unumdorligini oshirishga qaratilganligi, kasbiy maummoni hal etishi, masala sharti va yechiming kasbiy vaziyatga yaqinligi ta’lim oluvchilarning aniq kasbiy vaziyatlarda matematikani qo‘llash imkoniyatlarini shakllantirishlari mumkin.

Berilgan masalalar orqali kasbga yo‘naltirilgan masalalar tuzishda aniq kasbiy vaziyatlarni keltirish va muammoni hal etish natijasida ma’lum foydali ko‘nikmalarga ega bo‘lish imkoniyatini beradigan masalalar tuzish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. A.Abduraxmonov, A.Narmonov, N.Narmuratov. Matematika tarixi. –T.: <<Fan va texnologiya>>, 2016, 204 bet.

2. A.A.Akmalov, D.A.Abduvahobov. THE USE OF PRACTICAL AND MEANINGFUL PROBLEMS IN THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS // EPRA International Journal of Research and Development. Volume:5 / Issue:10 / October 2020. pp. 62-65

QUYOSH FOTOELEMENTINING QUVVATIGA MAGNIT MAYDON TA`SIRI

Majidova Gulnoza Nurmuxamedovna,
Namangan muxandislik-qurilish instituti
m.gulnoza.1985@gmail.com
Mirzakbarov Azamatjon Abdulnosir o‘g‘li
mirzakbaravazamatjonbek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishimizda quyosh fotoelementining quvvatiga magnit maydonni ta`sirini o‘rganib chiqilgan. Magnit maydonining yo‘nalishini o‘zgartirish yo‘li bilan fotoelementda ishlab chiqarilayotgan foydali quvvatga ta`sir o‘tkazish mumkin. Magnit maydon ta`sirida fotoelementning quvvati kamayishi va buning sabablari tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: Xoll kuchlanishi, geterostruktura, VAX-volt-amper xarakteristika, baza qarshilik, sirqish qarshilik

EFFECT OF MAGNETIC FIELD ON THE POWER OF THE SOLAR PHOTO ELEMENT

Annotation: In this study, the effect of a magnetic field on the power of a solar photocell was studied. By changing the direction of the magnetic field, it is possible to influence the useful energy produced by the photocell. The reasons for the decrease in the strength of the photocell under the influence of a magnetic field are explained.

Keywords: Hall voltage, heterostructure, I–V characteristic, base resistance, leakage resistance.

Xozirgi kunda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan energiya olish eng keng foydalanilayotgan talablardan biri bo‘lib kelmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari orasida ko‘p ishlatiladigani bu quyosh elementidir. Ya’ni quyosh energiyasini elektr energiyasiga aylantirish ham arzon ham qulay hisoblanadi[1-3].

Aynan hozirda geterostrukturali, perovskidli va organik birikmalar asosida olinyapgan fotoelementlarning effektivligini o‘rganib solishtirilmoqda.

Biz ushbu ishimizda quyosh fotoelementining quvvatiga magnit maydonni ta`sirini o‘rganib chiqdik.

p-n o‘tishning VAXsiga magnit maydon va yorug‘likni ta`sir ettirib

$$j = j_s\left(e^{\frac{e\varphi_0}{kT}-\frac{e\left(\varphi_0-U-U_1+J((R_b\text{-AU}^n)+\text{aR}_x J\beta x)\right)}{kT_e}}-1\right)+\frac{U}{R_u}-J_f$$

olgan ifodamizni kuchlanishni ko‘paytirib fotoelementning quvvatini ifodalovchi formula keltirib chiqarib olamiz.

$$P = \left(j_s\left(e^{\frac{e\varphi_0}{kT}-\frac{e\left(\varphi_0-U-U_1+J((R_b\text{-AU}^n)+\text{aR}_x J\beta x)\right)}{kT_e}}-1\right)+\frac{U}{R_u}-J_f\right)\cdot U \qquad (1)$$

(1) Ifodaga berilgan son qiymatlarni qo‘yish orqali qo‘yidagi grafikga ega bo‘lamiz.

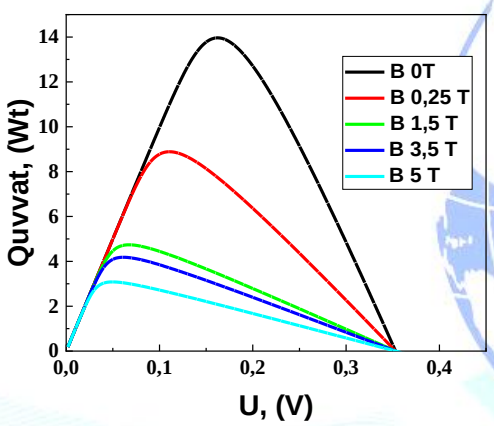

1 rasm. Turli magnit maydon ta`sirida quvvatni kuchlanishga bog‘liqligi.

B ortib borgan sari fotoelementning maksimal quvvati kamayib borar ekan.

Ushbu ishida p-n o‘tishning VAXsiga magnit maydonning son qiymatidan tashqari yo‘nalishi ta`sir qilishi ham o‘rganilgan. Dioddan o‘tayotgan tok zichligi

yo‘nalishi bilan magnit maydonning yo‘nalishi orasidagi burchak potensial to‘siq balandligiga ta`sir qiladi. Buning natijasida dioddan o‘tayotgan tok magnit maydoning yo‘nalishiga bog‘liq bo‘ladi [4,5].

Bu esa o‘z navbatida diodning VAXiga magnit maydonnining p-n o‘tish tekisligiga qanday yo‘nalgan ekanligiga bog‘liq bo‘ladi. ishda magnit maydonnining p-n o‘tish tekisligiga perpendikulyar yo‘nalishi bilan xosil qilingan burchagi dioddagi kuchlanishga $V = V_0 + \Delta V \sin^2 \alpha$ ko‘rinishida o‘zgarishini tajribada aniqlangan. Biroq bu yerda ikkinchi xad $\Delta V \sin^2 \alpha$ imperik tanlab olingan. Nazariy jixatdan asoslanmagan.

Bizga ma`lumki magnit maydonda xarakatlanayotgan zaryadlarga ta`sir qiluvchi kuch Lorens kuchi bo‘lib $F = qB\vartheta \sin\alpha$ burchak sinusining birinchi darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Shuning uchun na`munada yuzaga keluvchi Xoll kuchlanishi xam $\sin\alpha$ ga proporsional bo‘lishi kerak. Basharti tok kuch chiziqlarining magnit magnit maydonida egilishini xisobga oladigan bo‘lsak u xolda Xoll kuchlanishining p-n o‘tish tekisligiga perpendikulyartashkil etuvchisi yuzaga keladi. Bu esa p-n o‘tishga qo‘shilgan tashqi kuchlanishga qo‘shimcha Xoll kuchlanishiga proporsional bo‘lgan qo‘shimcha kuchlanishni xosil bo‘lishiga olib keladi[6,7]. Agarda magnit maydoni xisobiga yuzaga keluvchi Xoll kuchlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan potensial to‘siq balandligini o‘zgarishini hisobga olsak, dioddan o‘tayotgan tokning magnit maydoniga bog‘liqligini qo‘yidagi ko‘rinishda yozishimiz mumkin [8].

$$P = \left(j_s \left(e^{\frac{e\varphi_0}{kT} - \frac{e\left(\varphi_0 - U - U_1 + J((R_b - \mathrm{AU}^n) + \mathrm{aR_x J}\beta \sin\alpha)\right)}{kT_e}} - 1 \right) + \frac{U - J((R_b - \mathrm{AU}^n)}{R_u} - J_f \right) \cdot U \quad (3)$$

Bu yerda potensial to‘siqning balandligini o‘zgarishi $\sin\alpha$ gaproporsional bo‘ladi.

Fotoelementning quvvatini burchakka bog‘liqligini grafiklarini olaylik.

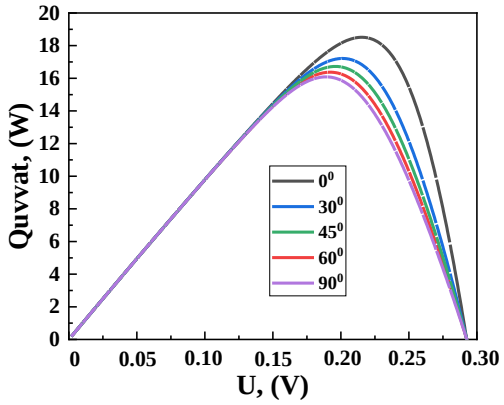

2-rasm Turli burchaklar uchun quvvatning kuchlanishga bog‘liqlik grafiklari keltirilgan.

(2) rasmda fotoelement quvvatining (3) ifodalardan foydalangan holda turli burchaklar uchun quvvatning kuchlanishga bog‘liqlik grafiklari keltirilgan. Grafiklardan ko‘rinib turibdiki turli burchaklar uchun quvvat grafiklari ham turlicha bo‘lgan. α burchak 0 bo‘lgan xol uchun fotoelementning quvvati berilgan magnit maydonida eng katta qiymatga erishgan. Shunday qilib magnit maydonining yo‘nalishini o‘zgartirish yo‘li bilan fotoelementda ishlab chiqarilayotgan foydali quvvatga ta`sir o‘tkazish mumkin[9,10].

ADABIYOTLAR

1. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013
2. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011
3. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008
4. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013

5. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011

6. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008

7. Singh.P,Ravindra.N.M, “Temperature dependence of solar cell performance – an analysis”, Sol.Energy Mater. Sol.Cells 101,36-45, 2012

8. Mengjin Yang,Yuanyuan Zhou, Yining Zeng and other, “Square-Centimeter Solution- Planar CH3NH3PbI3 Perovskite Solar Cells with Efficiency Eceeding15”,Adv Mater, 2015, 28 september

9. В.Л.Бонч-Бруевич, С.Г.Калашников «Физика полупроводников», Наука, М.1977.

10. G.Gulyamov, A.G.Gulyamov. “On the tensovensitivity of p-n junction under illuminatian”, Semiconductors,2015,vol.49, pp 819-822

БИР ЎЛЧАМЛИ СИГНАЛЛАРГА ИШЛОВ БЕРИШДА ДОБЕШИ ВЕЙВЛЕТИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Сафарова Гулноза Тошпўлатовна,
Эшманова Нигора Фарходовна
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети
e-mail: gsafarova743@gmail.com

Аннотация: ушбу ишда бир ўлчамли сигналларга ишлов беришнинг охирги йилларда кенг қўлланилаётган усулларидан бири Добеши вейвлетлари ҳақида маълумот берилган. Сигналларни фильтрлаш, уларни силлиқлаш, сигнал хусусиятларини аниқлаш масалалари қаралган.

Калит сўзлар: вейвлет, Добеши вейвлети, сигнал, фильтрлаш, юқори частота, қуйи частота, деталлаштириш коэффициентлари, Гаус шовқини.

DAUBECHIES WAVELET IN PROBLEMS OF ONE-DIMENSIONAL SIGNAL PROCESSING

Abstract: this article provides information on Daubechies wavelets, one of the most widely used methods of processing one-dimensional signals in recent years. The issues of filtering signals, smoothing them, determining the signal properties are considered.

Key words: wavelet, Dobechi wavelets, signal, filtering, high frequency signal, low frequency signal, detail factor, Gaussian noise.

Вейвлетлар маълумотларни сиқиш, сигналларга ва тасвирларга ишлов беришдан ташқари, сигналларни шовқиндан тозалаш учун ҳам ишлатилади. Масалан, вейвлетлар ёрдамида орқа фонда кучли шовқин бўлган суҳбатларнинг аудио ёзувидаги овозларни ажратиш мумкин. Сигналларни “тозалаш”да вейвлетларни қўллаш алгоритми маълумотларни сиқиш алгоритмига маълум маънода ўхшайди.

Сигнал моделини қуйидаги формула ёрдамида ифодалаш мумкин [1, 3]: $v(t)=S(t)+\sigma N(t)$. Бу ерда $v(t)$ – қабул қилинган сигнал, $S(t)$ – фойдали сигнал, $N(t)$ – шовқин, σ– шовқин даражаси. Кўп ҳолларда $N(t)$ - Гаус шовқини деб фараз қилиш мумкин ва ундаги маълумотлар сигналнинг юқори частотали соҳасида жойлашган. Мос равишда фойдали маълумот – қуйи частотали соҳада жойлашади. Сигнални юқори ва қуйи частотали фильтрларга ажратиб, қуйи частотали қисмини тўлиқ ўчириб юбориш ёки белгиланган чегарадан қуйи қийматларни нолга тенглаштириб юбориш мумкин. Бу жараён деталлаштириш коэффициентларини фильтрлаш дейилади [5].

Юқори частотали соҳада нолдан фарқли коэффициентлар сони қанча кам бўлса, ушбу усул шунча самарали ишлайди [2].

1-расмда 7-тартибли Добеши вейвлетлари ёрдамида сигнални қайта ишлашга мисол келтирилган (ёйиш чуқурлиги 5 ни ташкил этади). Графикда қизил ранг билан бошланғич сигнал, кўк ранг билан силлиқланган сигнал келтирилган. Графикдан кўриниб турибдики, қисқа муддатли вейвлетлар силлиқланган, лекин умумий ҳолда эгри чизиқ бошланғич сигнал графиги билан мос тушади.

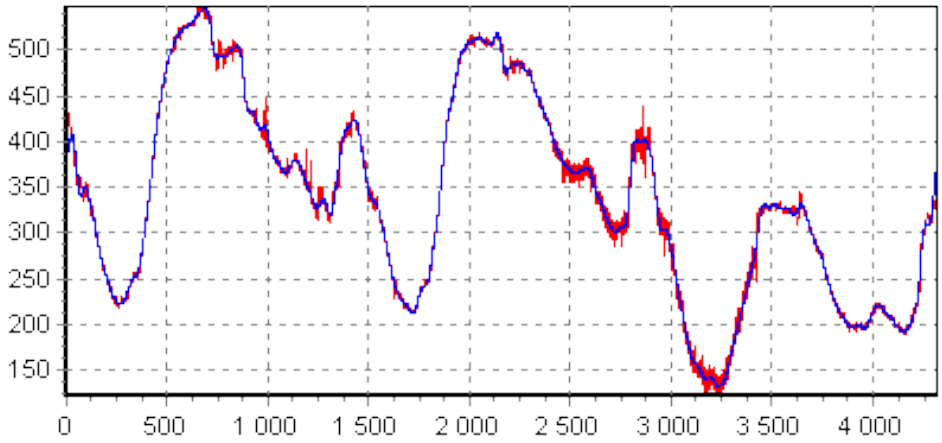

1-расм.

Шуни таъкидлаш керакки, ёйиш чуқурлиги катталашган сари ҳосил бўлган график янада силлиқлашиб бораверади. Бошқача қилиб айтганда, фақатгина қисқа муддатли локал вейвлетлар фильтрланибгина қолмай, балки бошланғич сигналнинг айрим хусусиятлари ҳам фильтрланади. 2-расмда 1-расмдаги сигнал ёйиш чуқурлиги 7-даража.

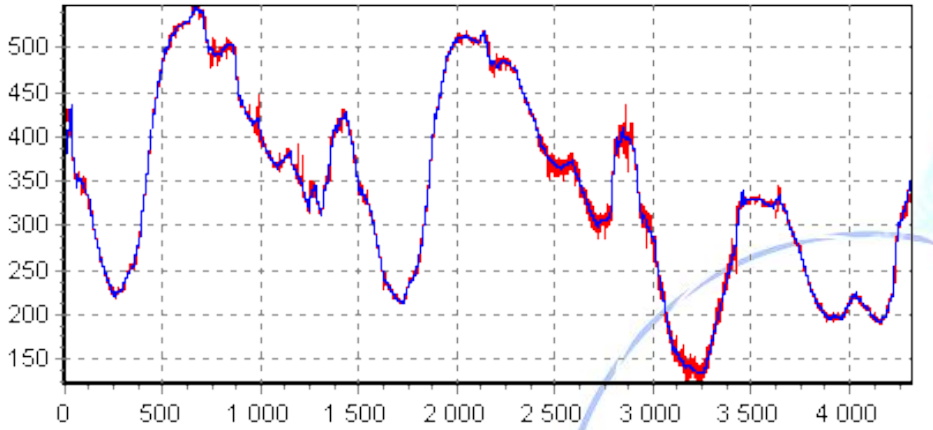

2-расм.

Вейвлетлар силлиқлашдан ташқари сигналларнинг хусусиятларини ҳам аниқлаш учун ҳам ишлатилади. 3-расмда кичик локал хатоликлари бўлган синусоида графиги келтирилган.

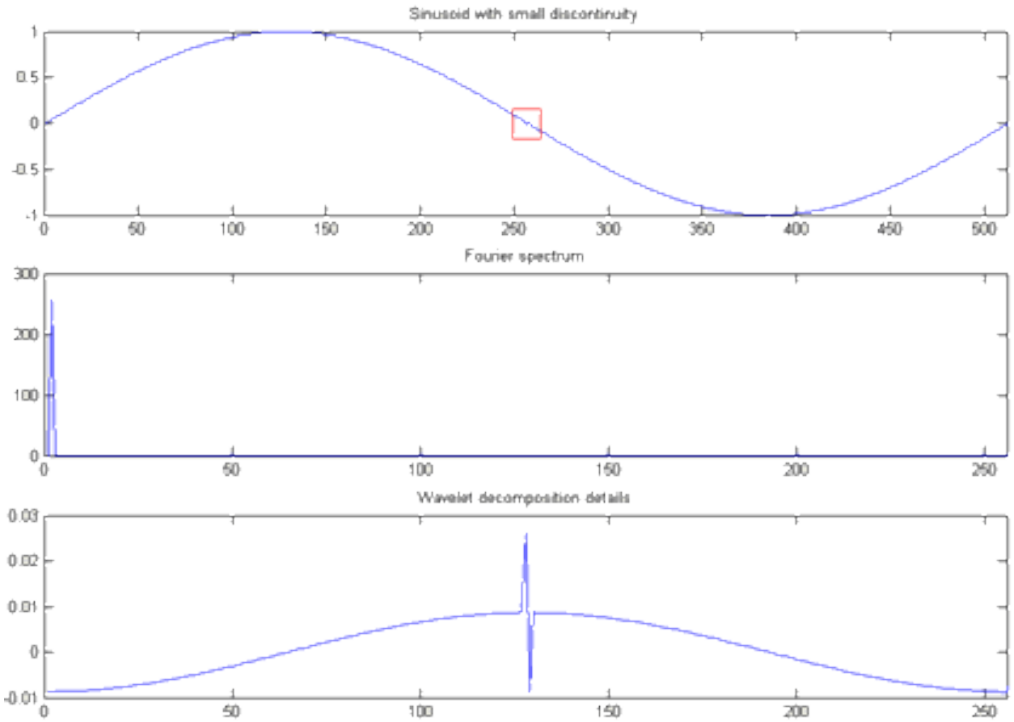

3-расм.

Агар сигнал спектограммасига қаралса, белгиланган нуқтада деярли ҳеч қандай алоҳида хусусиятлар сезилмайди. Лекин деталлаштириш коэффициентлари графигида бу фарқлар сезиларли (3-расм).

Вейвлетларни ишлатиш имкониятлари кўриб ўтилгандан жуда кўп. Статистик қайта ишлаш, ортиқча маълумотларни камайтириш, криптография ва стеганография, мультимедия маълумотларини қайта ишлаш – бу вейвлетлар ишлатиладиган соҳаларнинг кичик бир қисми бўлиб ҳисобланади [2, 4].

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Добеши И. Десять лекций по вейвлетам. – Ижевск: РХД, 2001. – 464с.
2. Малла С. Вейвлеты в обработке сигналов – М.: Мир, 2005 – 672с.
3. Чуи К. Введение в вейвлеты – М.: Мир, 2001 – 412с.
4. Новиков Л.В. Основы вейвлет-анализа сигналов – Спб: МОДУС+, 1999 – 151с.
5. Воробьев В.И., Грибунов В.Г. Теория и практика вейвлет-преобразования – ВУС, 1999 – 206с.

DIODNING EFFEKTIV MAGNITOQARSHILIGI VA VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASINI O‘RGANISH

Majidova Gulnoza Nurmuxamedovna,
Namangan muxandislik-qurilish instituti
m.gulnoza.1985@gmail.com
Adasheva Madinabonu Ahmadjon qizi
Namangan muhandislik qurilish institute,
160103, Namangan, O‘zbekiston
madinaadasheva45@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishimizda magnitoqarshilik va p-n o‘tishli diodning magnitoqarshiliklarini solishtish orqali magnit maydoni go‘yoki effektiv baza qarshiligini oshirishiga sabab bo‘lishini ko‘rish mumkin. Baza qarshiligi mavjud bo‘lmasa magnit maydondagi tokli p-n o‘tishli diodning potensial to‘sig‘ini effektiv balandligini boshqarish orqali volt-amper xarakteristikalarini o‘zgarishini ko‘rishimiz mumkin. Bundan tashqari xajmiy soha kengligini o‘zgarishini izohlangan. Potensial to‘sig‘ining effektiv balandligini tokga, magnit maydonga bog‘liq xolda o‘zgarishi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Xoll kuchlanishi, baza qarshilik, sirqish qarshilik, magnitoqarshilik

RESEARCH OF EFFECTIVE MAGNETIC RESISTANCE OF DIODOV AND VOLT-AMPERNYCH CHARACTERISTICS

Annotation: In this paper, comparing the magnetic resistance and magnetic resistance of a diode with a p-n junction, it can be seen that the magnetic field allegedly increases the effective resistance of the base. In the absence of a base resistor, a change in the current-voltage characteristics can be seen by controlling the effective height of

the potential barrier of a current-carrying p-n-diode in a magnetic field. In addition, the change in the width of the volumetric sphere is explained. The change in the effective height of the potential barrier depends on the strength of the current, the magnetic field.

Key words: Hall voltage, base resistance, leakage resistance, magnetic resistance.

Magnitoqarshilik va p-n o‘tishli diodning magnitoqarshiliklarini solishtirish uchun ularni xajmiy soha kengligini o‘zgarishiga qaraydigan bo‘lsak. [1] ishlarida sohaning o‘zgarishi parallel ravishda ko‘chishi, [2] ishlarida esa magnit maydon ta`sirida hajmiy sohaning kengligi o‘zgarishi qo‘yidagicha tus olar ekan.

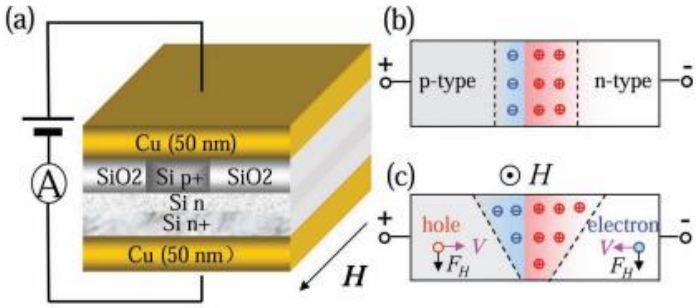

Rasm.1. a) Berilgan na`muna b) B=0 bo‘lgan hol uchun hajmiy soha kengligi c) B mavjud bo‘lgan hol uchun hajmiy soha kengligi

Sababi Lorents kuchi ta’siri bo‘lmagan paytda xajmiy zaryad kengligida elektr maydon p va n sohalarda esa diffuziya jarayonlari muvozanat xolatiga bog‘liq xolda maydon ta’sirida o‘tayotgan zaryad tashuvchilar bilan diffuziyalanayotgan zaryad tashuvchilar teng bo‘lguncha almashinish bo‘lib turadi (b holat). p-n o‘tishli diodga magnit maydon ta’siri berilganda elektron va kovaklar magnit maydoni va tok yo‘nalishiga perpendikular ravishda og‘adilar. Buning natijasida yuzaga kelgan Xoll kuchlanishi diodning p-n o‘tishdagi xajmiy zaryad sohasini tubdan o‘zgartirib yuboradi. p-n o‘tish kesimining turli sohalarida xajmiy zarad qalinligi va p-n o‘tish potensial to‘siq balandligi o‘zgaruvchan bo‘lib qoladi (a holat) .

Lorents kuchi ta’siri n va p sohada burilish paydo bo‘ladi natijada zaryadlarni na’munaning chetlariga xaydaydi. Buning natijasida maydon o‘tishning qarshiligini keskin o‘zgarishiga sabab bo‘ladi. Qarshilik ortib tokni kamayishiga olib keladi.

Ularni effektiv qarshiligini solishtirib ko‘raylik.

$T = Te$ ga teng bo‘lsa

$$j = j_s\left(e^{\frac{e(U+U_1+JRb)}{kT}} - 1\right) \quad (1)$$

(1) ifodaga magnit maydon ta`sir ettirilganda tokni hisoblash formulasi qo‘yidagicha tus oladi.

$T = Te$ ga teng bo‘lsa

$$j = j_s\left(e^{\frac{e\left(U+U_1-J\left(Rb+\frac{RxB}{l}\right)\right)}{kT}} - 1\right) \quad (2)$$

(1)va (2) ifodalarga k := 1.38*10$^{(-23)}$; q := 1.62*10$^{(-19)}$; T := 300; Te1 := 300; varphi := 0.6; U1 := 0; Js := 10$^{(-12)}$; Rb1 := 400; Rb2 := 450; R := 1000; B1 := 0; l := 1;B2 := 0.5;son qiymatlarni qo‘yib VAXni grafigini olamiz [3].

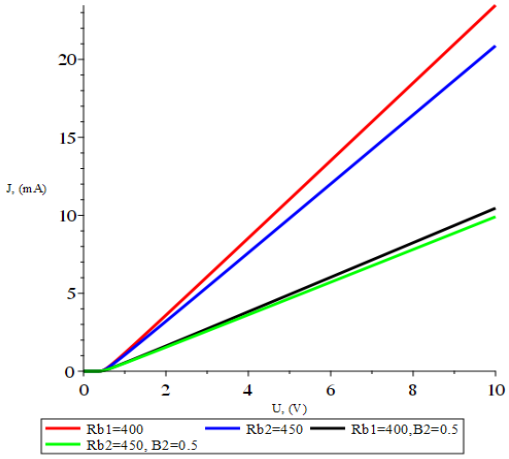

Rasm.2. Magnit maydon ta`siri mavjud bo‘lgan va bo‘lmagan holatlar uchun VAX

Olingan grafiklardan turli kuchlanishlar uchun mos kelgan tok kuchini qiymatlarini bilgan holda diodning qarshiligini topishimiz mumkin[4-6].

Effektiv qarshilikni $\frac{\Delta R}{\Delta R_b} = \frac{R_2 - R_1}{R_{b2} - R_{b1}}$ turli kuchlanishlarga bog‘lanishini tushuntirsak.

U<1 da kuchlanish kamayishi bilan diod qarshligi kuchli modulasiyalanar ekan. U>1 shartda diod qarshiligi modulyasiyasi yo‘qolar ekan. Grafikdan ko‘rinadiki magnit maydoni go‘yoki effektiv baza qarshiligini oshirishiga sabab bo‘lar ekan[7,8].

Magnit maydondagi tokli p-n o‘tishli diodning potensial to‘sig‘ining effektiv balandligini oshirishga sabab $\overline{\varphi} = \varphi_0 + \frac{J \cdot R \cdot B}{l} f(\alpha)$ bo‘lsa, magnit maydoni baza qarshiligini oshirishga $Rb = Rb(0) + \frac{R \cdot B}{l}$ sabab bo‘lar ekan.

Xulosa

Bu matematik jihatdan bir xil natija beradi, lekin fizik mohiyatiga ko‘ra baza qarshiligi mavjud bo‘lmasa magnit maydondagi tokli p-n o‘tishli diodning potensial to‘sig‘ini effektiv balandligini boshqarish orqali volt-amper xarakteristikalarini o‘zgarishini ko‘rishimiz mumkin. Bundan tashqari xajmiy soha kengligini o‘zgarishini izohlash mumkin bo‘ladi. Potensial to‘sig‘ining effektiv balandligini tokga, magnit maydonga va burchakga bog‘liq xolda o‘zgarishi mumkin.

ADABIYOTLAR

[1] В.И. Стафеев, Э.И.Каракушан “Магнитодиоды ”, Наука, 1975г

[2] Dezheng Yang , Fangcong Wang va boshqalar, “A Large Magnetoresistance Effect in p–n Junction Devices by the Space-Charge Effect”, Adv. Funct. Mater. 2013, 23, 2918–2923

[3] G Gulyamov, A Gulyamov, B Shahobiddinov, G Majidova “Relation of quasi–level fermi of hot electrons and holes with the current–voltage characteristics of the p-n junction. Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (4), 8-15

[4] N. A. Porter , C. H. Marrows , J. Appl. Phys. 2011 , 109 , 07c703 .

[5] C. Wan , X. Zhang , X. Gao , J. Wang , X. Tan , Nature 2011 , 477 , 304 .

[6] L. H. Wu , X. Zhang , J. Vanacken , N. Schildermans , C. H. Wan , V. V. Moshchalkov , Appl. Phys. Lett. 2011 , 98 , 112113 .

[7] J. J. H. M. Schoonus , P. P. J. Haazen , H. J. M. Swagten , B. Koopmans , J. Phys. D: Appl. Phys. 2009 , 42 , 185011

[8] S. A. Wolf , D. D. Awschalom , R. A. Buhrman , J. M. Daughton , S. von Molnar, M. L. Roukes , A. Y. Chtchelkanova , D. M. Treger , Science 2001 , 294 , 1488

CONDITIONS FOR OBTAINING HYDOPHOBIC CEMENT

Teshaboeva Nodira Djuraevna
Star.prep.kaf. “GKK”
teshaboyevanodira1953@gmail.com

No‘monov Jasurbek Omonullo o‘g‘li
(ORCID: 0000-0001-6778-8232)
Fergana Polytechnic Institute
E-mail: jasurbeknumonov@gmail.com

Abstract: The article describes the methods of obtaining hydrophobic cement by means of waterproof additives.

Key words: concrete, water permeability, frost resistance, cement.

Hydrophobic cement is obtained by introducing special hydrophobic additives during grinding of cement clinker, and only in this operation does the production of hydrophobic cement differ from the technology of conventional cements. In addition, already prepared cement can be given hydrophobic properties by regrinding it in mills in the presence of water repellents. [1-2]

The production of hydrophobic cement is based on the formation of chemisorption films that appear on cement grains as a result of the interaction of hydrophobic additives with free lime, which is released from cement clinker silicates.

Many centuries before our time, the use of hydrophobic organic substances was practiced to increase the water resistance of air lime. Fats, oils and some other organic compounds with hydrophobic properties are widespread in the animal and plant kingdoms. Everyday encountering such substances in the natural environment, people

have long used them not only for food, but also for various domestic and industrial needs, including in construction equipment. [1-9]

So, for example, in ancient Rome, lard and coagulated animal blood were added to lime, and in ancient Russia - cottage cheese, flax chopped along with flaxseed, a decoction of spruce bark and other substances.

Just as our even more distant ancestors, when producing fire by friction, did not suspect the law of the transformation of one type of energy into another, so the craftsmen and architects of the ancient and Middle Ages used organic surface-active additives, the physicochemical properties of which were discovered only many centuries later.Organic additives to air lime, which in the old days was the main and most important binder, were used until the 18th century. inclusive. Second half of the 18th century and the whole nineteenth century. were an era of rapid development of hydraulic binders. The need for water-repellent and similar additives, as it seemed then, disappeared, and they were forgotten. [1-4]

For example, under various names (ceresite, cerolite, etc.), mixtures of calcium oleate and aluminum oleate with calcium hydroxide were used. (The latter component was usually taken in excess to facilitate uniform distribution of oleates during their introduction into the concrete or mortar mixture). There were also preparations from bitumen, waxes and resins used in the form of emulsions in the manufacture of concretes and mortars. Sometimes the hydrophobization of concrete products was carried out by successive impregnation with solutions of soap and aluminum alum in water, or with a solution of paraffin in dichloroethane or carbon tetrachloride, or other compounds. [5-7]

The development of such methods for the hydrophobization of concrete was mainly of an empirical nature.Some of the original theoretical concepts used by the world concrete science at that time were revised. In the process of research, it turned out. What deserves special attention is not hydrophobic, but hydrophobic additives. The former, for example, paraffin, stearic acid or calcium salts of higher fatty acids, when mixed with cement, do not react with it and remain in it as a mechanical impurity.

The second, for example, water-soluble soaps of fatty, petroleum or resin acids, are not hydrophobic in themselves, but form hydrophobic substances as a result of chemical interaction with cement. [7-9]

Thus, the first fundamental condition for obtaining hydrophobic cement is the use of non-hydrophobic, namely, hydrophobic additives. Additives of this type include substances containing large asymmetrically polar molecules and capable of interacting with calcium or magnesium ions when adsorbed on the initially hydrophilic surface of cement grains. As a result of this interaction, calcium or magnesium hydrophobic salts (soaps) oriented in a strictly defined order are formed.

LITERATURE

1. Teshaboeva N.D. Improving the structure and properties of concrete in a dry hot climate with a hydrophobic-plasticizing additive.

2. Teshaboeva N.D.Khaydarov A. Building Materials Determined In The Architectural Monuments Of Central Asia. Article Published: 27 December 2020 | Articles | Pages- 77-80 | Article on Google Scholar | See Doi on CrossRef | Get Article Crossref doi. DOI https://doi.org/10.37547/tajas/Volume02Issue12-12.

3. Teshaboeva N.D. Takes into account seismic zones when designing unstructured structures. FARPI ITJ NTJ. 2019.№1.

4. Teshaboeva N.D.Khaydarov A.Influence Of Surface Additives On Strength Indicators Of Cement Systems. Article Published: 27 December 2020 | Articles | Pages- 81-85 | Article on Google Scholar | See Doi on CrossRef | Get Article Crossref doi. DOI https://doi.org/10.37547/tajas/Volume02Issue12-13

5. Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 8. – C. 27-30.

6. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.

7. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

8. Berdaliyeva Y. X. et al. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.

9. Yokubov Sherzodbek Shavkat, and Abduvohidov Parviz Abdurafiq O‘G‘Li. "KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH." *Ta’lim fidoyilari* 25.5 (2022): 23-25.

DUNYO BO‘YICHA NOAN’ANAVIY GAZ RESURSLARINING TARQALISHI VA ISBOTLANGAN ZAXIRALARI

Axmedov Xolxo‘ja Raxmatullayevich
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: maqolada noananaviy manbalardagi gaz resurslarining dunyo bo‘yicha tarqalganligi bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan, shuningdek, ko‘mirli metan resurslari O‘zbekistondagi ko‘mir konlari xaqida ma’lumotlar keltirilgan.

So‘nggi yillarda metan resurslarini ahamiyatli hajmi aniqlangan regionlar, O‘zbekistonda ko‘mirning razvedka bo‘lgan zaxiralari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: butun, кo‘mirli metan, potensial, resurslar, gazgidrat.

Annotation: The article provides information on the distribution of non-conventional gas resources around the world, as well as coal methane resources in Uzbekistan.

There are data on the regions where significant methane resources have been identified in recent years, as well as explored coal reserves in Uzbekistan.

Keywords: whole, coal methane, potential, resources, gas hydrate.

MEA so‘nggi baholashiga muvofiq texnik olinadigan tabiiy gazning butun dunyo bo‘yicha potensial resurslari 790 trln. m^3tashkil qiladi.Shundan 328 trln. m^3noan’anaviy gaz. Noan’anaviy gazlarning alohida tiplari bo‘yicha qirqimda eng ko‘p ulushi slanetsli gazlarga to‘g‘ri keladi (200 trln m^3). Zich jinslardagi gaz resurslari 81 trln m^3, ko‘mirli metan gazlar – 47 trln m^3tashkil qiladi. Texnik olinadigan gazlarning hajmi geologik resurslardan kam [1].

Noan’anaviy gazlarning texnik olinadigan resurslarining regional tarqalishi, an’anaviy manbalardan yuqori darajada bir tekis tarqalganligi bilan farqlanadi.

Noan’anaviy gazlarning eng ko‘p ulushi ATRda (94 trln m^3 yoki barcha noan’anaviy gaz resurslarining 28,7% tashkil qiladi), ikkinchi o‘rinda - Shimoliy va Janubiy Amerikaning rivojlangan mamlakatlariga to‘g‘ri keladi [1].

Ko‘mirli metan. Dunyoda ko‘mir uyumlari 100 ta geologik havzalarda namoyonlangan. Dunyodagi 70 ortiq davlat ko‘mir resurslarni sanoat miqyosidagi ahamiyati va ko‘mirli metan qazib olish uchun muvofiq potensialga ega (ko‘mir qatlamidagi metan – MUP). Ko‘mir qazib olish bo‘yicha birinchi o‘ntalik mamlakatlarga Xitoy, AQSh, Hindiston, Avstraliya, JAR, Rossiya, Indoneziya, Polsha, Qozog‘iston va Kolumbiya kiradi. Bu davlatlarning ko‘mir qazib olish bo‘yicha ulushi dunyo bo‘yicha umumiy qazib olinadigan ko‘mirning 90 % ni tashkil qiladi. Aynan shu davlatlarga (Kolumbiyadan tashqari) ko‘mirli metanning dunyo bo‘yicha olinadigan resurslarining 80 % to‘g‘ri keladi.

So‘nggi yillarda metan resurslarini ahamiyatli hajmi Avstraliya, Xitoy va Indoneziyada aniqlangan. Avstraliyada ko‘mirli metan gazining eksport qilish maqsadida bir qancha SPG terminallarini qurish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, Indoneziya (Sumatra va Kalimantan orollari) ko‘mirli metan gazlarining katta qisimiga ega (13 trln m^3), Xitoyda ham ko‘mirli metan gazi resurslarining katta qismi joylashgan (36 trln m^3gacha, Xitoy Xalq Respublikasining rasmiy ma’lumotlari bo‘yicha olinadigan resurs 10 trln. m^3).

Ko‘mirli metan resurslarini baholash, boshqa noan’anaviy gaz resurslari kabi shartli qiymatlari ulushi yuqoridir. Ko‘mirli metanning umumdunyo resurslari ARI 100 trln. m^3dan 216 trln m^3gacha baholangan bo‘lib, olinadigan resurslar 24 trln m^3. OOO “Gazprom VNIIGAZ” baholash bo‘yicha dunyoda ko‘mirli metanning geologik resurslari 200-250 trln. m^3tashkil qiladi, MEA bo‘yicha olinadigan resurslar - 47 trln. m^3tashkil qiladi. AQSH, Kanada va Avstraliya davlatlarida ko‘mirli metan resurslari eng ko‘p o‘rganilgan.

Zich jinslaridagi gaz resurslari. MEA baholashi bo‘yicha, zich jinslardagi gaz resurslari 81 trln. m^3ni tashkil qiladi. Lekin, zarur hajmdagi tadqiqot ishlari yetarli bo‘lmaganligi uchun shartli baholangan. Zich jinslardagi gaz resurslari Hindiston,

Xitoy va bir qator Yevropa mamlakatlariga ma’lum. So‘nggi vaqtlarda Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada zich jinslaridagi gazlarga ko‘proq e’tibor berilmoqda.

Xitoy Xalq Respublikasining Yer va Tabiiy Resurslar Vazirligining so‘nggi baholashi bo‘yicha, Xitoy hududida zich kollektorlardagi gazning prognoz zaxirasi 11,95 trln. m^3ni tashkil qiladi. Suluge va Ordos havzalarida zich kollektorlardagi yirik konlarning maydoni 40 ming km^2yetadi, pronoz zaxirasi 4 mlrd. m^3baholangan, razvedka bo‘lgan zaxirasi 15 % ni tashkil qiladi. Syuytszyaxe Sichuan havzasidagi konda prognoz zaxira 3,36 trln. m^3ni tashkil qiladi, razvedka bo‘lgan zaxiraning ulushi 12 % ni tashkil qiladi.

Yevropada zich jinslardagi gaz/slanetsli gaz resurslari Vengriyada aniqlangan (Mako Trough koni) bo‘lib, olinadigan resurslar 1,1 trln. m^3baholangan [1].

Gaz gidratlari. Bugungi kunda, dunyoda 230 ortiq gazgidrat uyumlari aniqlangan. AQSH geologik xizmati Departamenti (USGS) ma’lumotlari bo‘yicha, faqat, Shimoliy Amerika qitasi uchun gazgidratli uyumlardagi gaz resurslari potensiali bir necha trillion kub futda aniqlangan bo‘lib, bu uyumlar seysmik zondlash va chuqur quduqlarni burg‘ulash va kern olish, geofizik tadqiqotlarning to‘liq kompleksini o‘tkazish yo‘li bilan aniqlangan. Gazgidratli to‘plamlar chuqur suvli dengiz va okean qirg‘oq bo‘ylarida tarqalgan, bo‘lib, ularni global energiya manbayiga aylantirgan.

Yuqorida qayd qilinganidek, ba’zi baholashlar bo‘yicha gazgidratli gaz resurslarining 97-98 % dengiq kontinental chegaralarda tarqalgan va 3-2 % quruqlikdagi doimiy muzlik bo‘lgan rayonlarda tarqalgan. Arktika gaz gidratlarining tadqiqot ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, doimiy muzlik regionlarida gazgidratli gazlar 130 metrdan 2000 metrgacha chuqurlikda uchraydi. Dunyo okeani maydonining taxminan 10 % potensial gazgidratli hisoblanadi.

Dengiz kontinental chekkalarida gazogidratlarning mavjudligi, seysmik to‘lqin qaytirsh gorizontlari anomaliyalari (bottom-simulatingreflectors – BSR) bo‘yicha aniqlangan bo‘lib, qaytgan seysmik to‘lqinlar dengiz yuzasidan 100 metrdan 1100 metrgacha chuqurlikda joylashgan gidratli yotqiziqlarning quyi yuzasini belgilagan. Sharqiy va G‘arbiy AQSH, Kanada yaqinida, Peru, Kosta-Rika, Gvatemal va Meksika,

Yaponiya qirg‘oqlarida, Meksika bo‘g‘ozida chuqur suvli burg‘ulash orqali gazgidratlari ochilgan. Gazgidratli yotqiziqlar, shuningdek, O‘rtayer, Qora, Kaspiy, Janubiy Xitoy dengizlarida, Kaliforniya, Janubiy Koreya, Hindiston qirg‘oqlarida va boshqa joylarda aniqlangan [3].

Bugungi kunda, gazgidrat to‘plamlarining ko‘pi, ma’lum bir miqdorda mufassal o‘rganilgan. Bular eng avval Rossiyadagi Messoyax konida, AQShning janubiy-sharqiy Atlantika qirg‘oq bo‘yi Bleyk tizmasida, Kaskadia kontinental chekkasidagi (Kanadaning Tinch okean chekkasi) maydonda, Yaponiya sharqiy qirg‘og‘i Nankay egikligida Makkenzi daryosi quyilishidagi (Kanada) Alyaskaning shimoliy yon bag‘ridagi gazgidrat to‘plarida.

O‘zbekistonda ko‘mir resurslari. O‘zbekistonda ko‘mirning razvedka bo‘lgan zaxirasi 1900 mln tonnani tashkil qilib, shundan 1853 mln tonnasi qo‘ng‘ir ko‘mir, 47 mln. tonnasi toshko‘mir. Ko‘mirning prognoz resurslari 5,7 mlrd tonnadan yuqori baholangan. Toshko‘mirning katta zaxirasi janubiy regionlarda – Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlariga tarqalgan. Hozirgi vaqtda, uchta kondan ko‘mir qazib olinmoqda: Angren ko‘mir koni, Sharg‘un va Boysun toshko‘mir konlari.

O‘zbekistonda ko‘mir qazib olish 2020 yilning mart oyidan oldingi oylarga nisbatan 13,4 foizga o‘sgan, 2019 yilning mart oyiga nisbatan esa, 30,8 foizga o‘sgan va 353 ming tonnani tashkil qilgan. (Goskomstat ma’lumotlari bo‘yicha).

2020-yilning fevral oyida ko‘mir qazib olish, oldingi oylarga nisbatan 18,9 foizga kamaygan, 2019-yilning fevral oyiga nisbatan esa 2,4 foizga o‘sgan, 311,3 ming tonnagacha qazib olingan [2].

ADABIYOTLAR

1. Институт энергетической стратегии (ЗАО «ГУ ИЭС») Институт проблем нефти и газа РАНЭкспертно-консультационный центр «Мировая энергетика» МОСКВА 2013 Мастепанов А.М., Степанов А.Д., Горевалов С.В., Белогорьев А.М.; Нетрадиционный газ как фактор регионализации газовых рынков/ под

общ. ред. д.э.н. А.М. Мастепанова и к.г.н., доц. А.И. Громова – М.: ИЦ «Энергия», 2013. – 128 с.

2. https://miningwiki.ru/ugol

3. Трудноизвлекаемая нефть: потенциал, состояние и возможности освоения, Олег Приўепа, Элик Халимов, Нефтегазовая Вертикаль 5/2011

ФУРФУРОЛИДЕНДИКАРБАМИД МОЛЕКУЛАСИНИНИНГ КВАНТ-КИМЁВИЙ ХИСОБИ

Мухаммедов Саидмурод Боходиржон ўғли
Фарғона политехника институти таянч докторанти
E-mail: saidmurod2378@gmail.com

Исақов Хаятулла
Андижон давлат университети кимё кафедраси профессори

Аннотация: Ушбу мақолада фурфурол ва карбамид реакцияси натижасида олинган фурфуролидендикарбамид молекуласининг электрон тузилиши, геометрик параметрлари, атом зарядлари ва ИҚ-спектрини замонавий услуб квант-кимёвий хисоблаш орқали олинган маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: фурфурол, карбамид, Gaussian98, квант-кимёвий хисоб, атом заряди, ИҚ-спектр, фурфуролидендикарбамид

QUANTUM-CHEMICAL CALCULATION OF FURFUROLIDENDIUREA MOLECULE

Abstract: This article presents the electronic structure, geometrical parameters, atomic charges and IR spectra of the furfuralidendiurea molecule obtained by the reaction of furfural and urea by modern methods of quantum chemical calculations.

Key words: furfural, urea, Gaussian98, quantum chemical calculation, atomic charge, IR spectrum, furfuralidendiurea

Маълумки, моддаларнинг реакцион қобилиятлари кўп омилларга боғлиқ бўлиб, бир қатор функционал гуруҳларининг мавжудлиги умумий тушунча

ҳисобланади ва ҳозирги кунда замонавий квант-кимёси доирасида мазкур масаланинг фундаментал тушунчаларини ойдинлаштириш зарурати вужудга келди.[1] Молекулаларнинг физик-кимёвий хусусиятлари ва реакцияга киришиш фаоллиги уларнинг электрон тузилиши ва энергия хоссалари билан боғлиқ. Бугунги замонавий кимёда модда молекуласининг атомлараро ва молекулалараро таъсирлашувчанлиги, унинг фазовий тузилишларини аниқлаш бўйича квант-кимёвий хисоблаш усули кенг қўлланилмоқда. Квант-кимёвий хисоблаш мураккаб органик модда молекуласинг хоссаларини аниқлашда энг тезкор, аниқ ва қулай бўлган усулдир [2]. Квант кимёси органик бирикмаларнинг реактивлиги ҳақидаги экспериментал маълумотларни тушунтириш ва юзага келиши мумкин бўлган реакцияларни назарий жиҳатдан аниқлаш имконини беради. Ушбу хисоблашларни амалга оширишда Gaussian98 дастуридан кенг фойдаланилмоқда. Ушбу дастури кимёгарлар орасида квант-кимёвий ҳисобларини амалга ошириш учун энг машҳур воситадир. Бунинг асосий сабаблари – ушбу дастурнинг қамровининг кенглиги, тезкорлиги, юқори самарадорлик ва фойдаланувчи учун қулайлигидир. Дастур квант механикасининг асосий қонунларига асосланиб, молекуляр тизимларнинг энергиялари, молекуляр тузилмалари ва тебраниш частоталарини каби хусусиятлардан келиб чиқадиган молекулаларнинг бошқа кўплаб хусусиятларини аниқлаш имконини беради. Олинган натижалар асосида ўрганилган модда молекуласининг бошқа бирикмаларини олиш бўйича назарий жиҳатдан аниқ ва ишончли хулосаларга эга бўлишга ёрдам беради. [3]

Фурфуролидендикарбамид молекулаласини геометрик параметрларини топиш учун квант-кимёвий ҳисоблар компютер дастури Gaussian 98 да зичлик фунционали DFT/B3LYP усулида 3-21 G базис тўплами билан амалга оширилди [4]. Фурфуролидендикарбамид молекуласининг оптималлаштирилган геометриясини топилди. Натижада молекулани ташкил этган атомларининг зарядлари, атомлараро боғ узунликлари аниқланди. Қуйидаги 1-расмда молекуланинг атомлар зарядлари келтирилган.

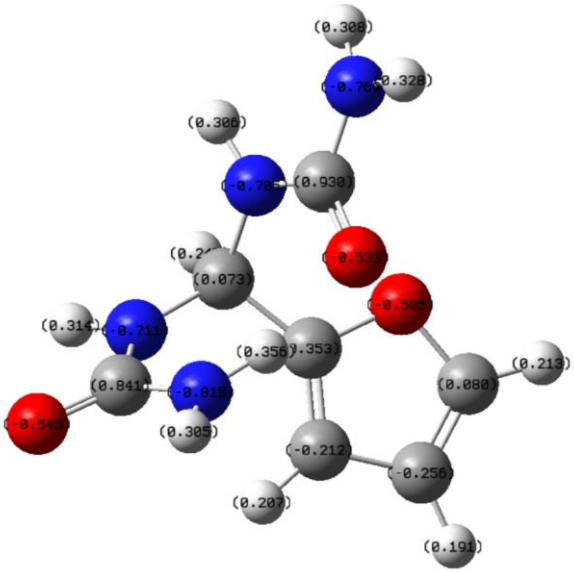

1-расм. Фурфуролидендикарбамиднинг электрон заряд тақсимоти

Ушбу тасвирдан кўриниб турибдики, услерод атомларида энг юқори атом зарядлари q ≈ 0,930; 0,841е ларни ташкил этган бўлса, энг паст зарядлар азот атомида q ≈ -0,818; -0,769 е ни кўрсатди.

Дастур ёрдамида оптимал холатга келтирилган фурфуролидендикарбамид молекуласини ИҚ-спектроскопияда қайд этиши мумкин бўлган тегишли ютилиш частоталари аниқланди. Қуйидаги 2-расмда молекуланинг ИҚ-спектр тасвири келтирилган.

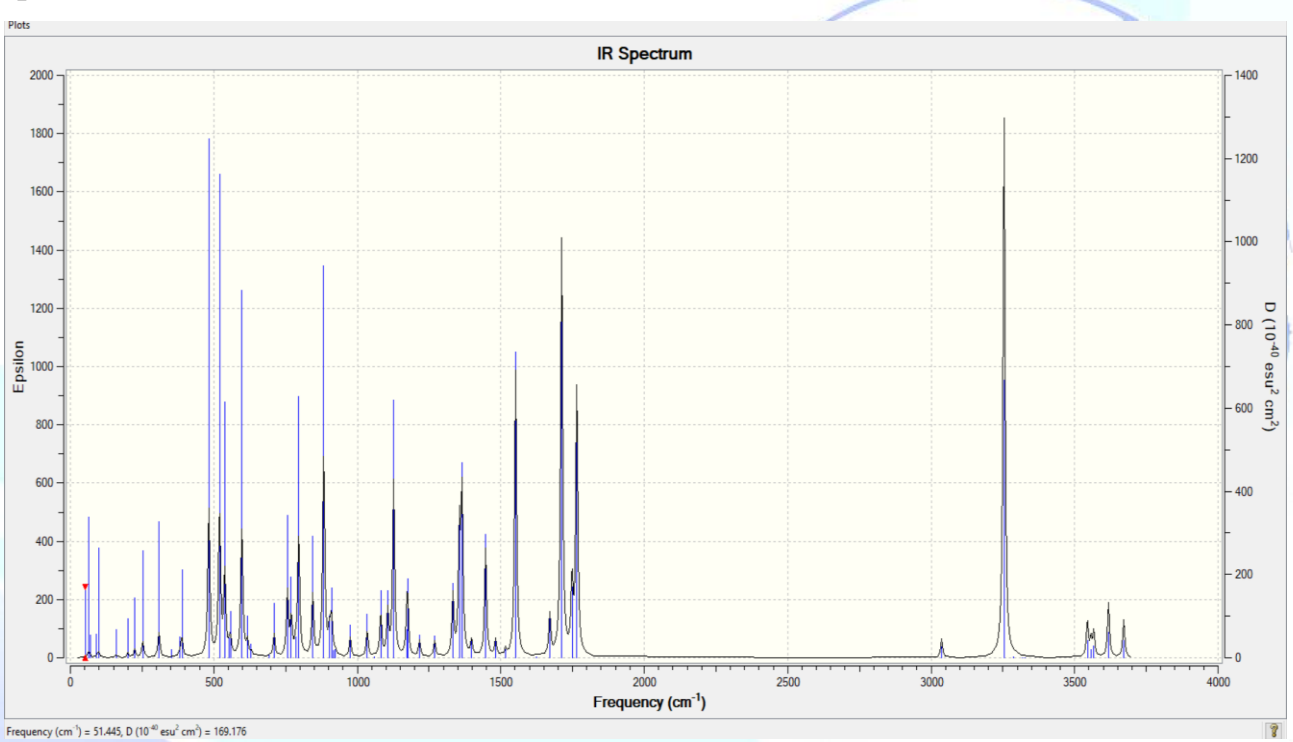

2-расм. Фурфуролидендикарбамиднинг ИҚ-спектр тасвири

Дастур ёрдамида аниқланган молекуланинг ИҚ-спектрида кўришимиз мумкинки, тегишли частоталарда молекулани ташкил этган функционал гурухларнинг натижалари келтирилган. Фурфуролидендикарбамидни ташкил этган NH_2 ва NH функционал гурухларнинг ютилиш частоталари 3250 ва 3500 см–1, C=O эса 1600 см–1 да, NH_2 деформацион ҳолати 1500 см–1, C–N, фуран ҳалқаси, C-C, C-H, N-C-N каби боғланишлар тегишли равишда 1300 см–1, 1000 см–1, 900 см–1, 700 см–1, 600 см–1 ларда намоён бўлиши аниқланди.

Хулоса. Фурфуролидендикарбамид молекуласининг электрон тузилиши, ИҚ-спектри, атомларда электрон зарядлар тақсимоти ҳамда геометрик катталиклари Gaussian дастури ёрдамида юқори аниқликда ҳисобланди. Фурфуролиденкарбамиднинг комлексларини олиш бўйича молекула атомларнинг реакцион қобилиятлари аниқланди. Олинган натижалар асосида реакциянинг эҳтимолий ҳосилалари баҳоланди ва фурфуролиденкарбамид асосида олинадиган маҳсулотларнинг юқори унум билан чиқиши назарий жиҳатдан асосланди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бейдер Р. Атомы в молекулах: Квантовая теория. М., 2001. 532с
2. Аскаров И.Р., Киргизов Ш.М., Мамарахмонов М.Х., Алимбоев С.А. Синтез и квантово-химическое изучение реакции ацетилферроцена с изомерами аминобензойной кислоты. // Universum: Химия и биология : электрон. научн. журн. 2020. № 1(67). Стр 42-44.
3. QUANTUM-CHEMICAL STUDY OF FURFURAL MOLECULE// Universum: химия и биология : электрон. научн. журн. Askarov I. [и др.]. 2022. 5(95). URL: https://7universum.com/ru/nature/archive/item/13417
4. M.J.F. Frisch and etc. / Gaussian 98. Revision A.5, Gaussian Inc.- Pittsburg (PA), 1998.

ЭЛЕКТРОН РАҚАМЛИ ХАРИТАЛАРДАГИ КОНТУРЛАР ЧЕГАРАСИ УЛАРНИ МАЙДОН (ПОЛИГОН) КЎРИНИШДА ЧИЗИШНИНГ ARCGIS ДАСТУРИЙ ТАЬМИНОТИ ОРҚАЛИ АВТОМАТЛАШГАН УСУЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Абдукадирова Мухаррамхон Араббоевна,
Фарғона политехника институти,
ГК ва К кафедраси ассистенти
E-mail: muharramabdukadyrova@gmail.com

Ёкубов Шерзодбек Шавкат ўғли
Фарғона политехника институти магистри
(ORCID: 0000-0001-7118-073X)
E-mail: sherzodbekyokubov95gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada рақамли хариталардаги контурлар чегараси уларни майдон (полигон) кўринишда чизишнинг ArcGIS дастурий таьминоти орқали автоматлашган усулини такомиллаштириш бўйича маълумотлар бериб ўтилган.

Калит сўзлар: харита, ГИС, ArcGIS, майдон, контур, худуд, полигон слой.

IMPROVING THE AUTOMATED METHOD OF DRAWING THE BOUNDARIES OF CONTOURS ON ELECTRONIC DIGITAL MAPS IN THE FORM OF A FIELD (POLYGON) USING THE SOFTWARE ARCGIS

Annotation: This article provides information on how to improve the automated method of drawing the contour boundaries of digital maps in the form of a field (polygon) using the software ArcGIS.

Keywords: map, GIS, ArcGIS, area, contour, territory, polygon layer.

Кириш. Хариталар чизишнинг эскича усулига назар соладиган бўлсак, у анчагина кўл меҳнати талаб қиладиган услубдир.

Бугунга келиб эса бундай машаққатли ишларни компьютерлашган тизим тўлиқ қамраб олди. Бу тизимда эса харита элементларининг аниқлиги, ҳамда сифатининг яхшиланишига эришилади.[1-4]

Бугунга келиб Республика бўйича барча қишлоқ хўжалик хариталари тўлиқ ArcGIS дастурий таъминоти форматига келтирилган. ArcGIS дастури картографик маълумотларни яратиш, тахлил қилиш ва тасвирлаш учун жуда қулай дастур ҳисобланади. Бизга маълумки, хариталар контурлардан иборат, уларнинг майдонларини ҳисоблаш ишлари қочонки контур элементларидан фойдаланиб бурилиш нуқталари орқали майдон кўринишига келтирсагина, контур майдонини тўлиқ ҳисоблай оламиз. Ўртача оладиган бўлсак битта туманда 13 тача массив бўлади. Ҳар бир массивда ўртача 800 та контур мавжуд Ҳар бир контурни контур элементларидан фойдаланиб бурилиш нуқталари орқали майдон (полигон) кўринишига келтириш, яъни чизиш ишлари анчагина вақт талаб қилади. Дастурий таъминотлар бизга харита чизиш ишларидаги оғир қўл меҳнатидан холос этган бўлса, ArcGIS дастурий таъминотининг янги авлодлари, яъни ArcGIS 10.2 эса контурларни майдон (полигон) қилиш ишларини автоматик равишда бажариш имкониятини яратди.[1-5]

ArcGIS дастурий таъминотида контурларни автоматик равишда чизиш учун қандай ишларни амалга ошириш лозим.? Демак, биз биринчи галда электрон рақамли харитани картографик жихатдан тўлиқ тайёрлаб олишимиз лозим. Бунда контурга қўйиладиган талаб: контур тўлиқ ёпилиши керак. Шундай контурлар борки, улар тўлиқ ёпилмаган, бундай ҳолларда дастурда чизиқли қатлам яратилиб контур чегаралари ёпилади ва бу жараён фақатгина контурларни автоматик равишда чизиш ишларини бажариш учун яратилади. Энди контурни автоматик равишда чизиш кетма-кетлигини кўриб чиқамиз.

Демак, массивдаги барча чизиқли қатламлар (гидрография, йўллар, кўчалар)ни белгилаб оламиз, сўнгра дастурнинг маълумотлар ойнасидан "Construct polygons" орқали дастурда яратилган "Контур" қатлам (слой)ини қўшиб оламиз ва "ok" буйруғини белгилаймиз. Шу тариқа барча контурлар автоматик равишда белгиланган қатламимизда майдон (полигон) кўринишида шаклланади

Яратилган майдон шаклидаги контурлар асосида биз қуйидаги қулайликларга эга бўламиз: контурнинг исталганча атрибутив маълумотларини киритиш, фермер хўжаликлари ер майдонларининг чегараларини автоматик равишда чизиш, контурларнинг йигиндиси орқали массив чегараларини яратиш кабилардир.[5-8]

Хулоса. Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, замонавий технологияларни соҳага доим татбиқ қилиб бориш лозим. Натижада бажарилаётган ишлар қисқа вақт давомида янада аниқ ва сифатли бўлишига эришилади.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Abdukadirova M. A., Mirzakarimova G. M. The importance of installation of base gps stations in permanent activity in Fergana region //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 9. – C. 483-488.

2. Arabboyevna A. M. et al. In orthophotoplane technology photomod mosaic module //International Journal Of Discourse On Innovation, Integration And Education. – 2020. – T. 1. – №. 4. – C. 93-97.

3. Berdaliyeva Y. X. et al. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.

4. Abduqodirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. GIS TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA KARTANING GEOGRAFIK ASOSINI TUZISH, UNI TAHRIR QILISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING.

– 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 309-311.

5. Abdukadirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. The use of Geo Information System in the Establishment of Land Balance //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 441-445.

6. Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li, and Abduvohidov Parviz Abdurafiq o‘g‘li. "KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH." *Ta’lim fidoyilari* 25.5 (2022): 23-25.

7. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

8. Abdukadirova M. A., Mirzakarimova G. M. Value of geodetic works in construction of hydrotechnical structures //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1307-1312.

NAFAS YO‘LLARI KASALLIKLARIDA ISHLATILADIGAN AYRIM DORIVOR O‘SIMLIKLAR

To‘rayeva Parizoda Axliddin qizi
AndUPI Aniq va tabiiy fanlar o‘qitish metodikasi fakulteti,
biologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
E-mail: madinaxon14092004@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston hududida tarqalgan o‘simliklarni, nafas yo‘llari kasalliklarida foydalaniladigan turlari, damlama va preparatlar tayyorlashda qo‘llaniladigan qismlari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: nafas yo‘llari kasalliklari, bronxial astma, yo‘tal, o‘pka shamollashi, dorivor o‘simliklar, sigirquyruq.

Some medicinal plants used in respiratory diseases

Abstract: This article describes the plants distributed in the territory of Uzbekistan,the types used in respiratory diseases,the parts used in the preparation of tinctures and preparations

Keywords: respiratory diseases,bronchial asthma, cough, pneumonia, herbs, cow dung.

Yer yuzida o‘simliklar keng tarqalgan bo‘lib:oziq-ovqat,kosmetika va farmatsevtika sanoatida ishlatiladi.Dorivor o‘simliklarning yer-yuzida 10-12ming turi borligi aniqlangan.1000dan ortiq o‘simliklarni kimyoviy,formokologik xususiyatlari tekshirilgan.O‘zbekistonda dorivor o‘simliklarning 7000dan ortiq turi borligi aniqlangan bo‘lib,shulardan tabiiy holda o‘sadigan va madaniylashtirilgan 120 ga yaqin turlardan ilmiy va xalq tabobatida foydalaniladi[1].

Mamlakatimiz hududida yovvoyi holda o‘sadigan va o‘stiriladigan o‘simliklar 4150ga yaqin. Ulardan 577tasi shifobaxsh xususiyatga ega.Tabobatda ishlatiladigan preparatlarning 45% i shifobash o‘simliklardan tayyorlanadi.[2]

Dorivor o‘simliklardan tayyorlanadigan preparat va damlamalar turli kasalliklarda foydalaniladi. Ovqat hazm qilish,nafas yo‘llaridagi,yurak,nerv sistemasi va turli shamollashlarda foydalaniladi.Hususan nafas yo‘llari kasalliklari yo‘tal,bronxial astmada,o‘pka tuberkulyezida,balg‘amni ko‘chirishda ishlatiladi.Dorivor o‘simliklar tog‘ etaklari,o‘rmon,cho‘l va adir zo‘nalarida keng tarqalgan. Bu o‘simliklar turli oilalarga mansub bo‘lib,ularning turli qismlari preparat va damlamalar tayyorlashda foydalaniladi.Murakkabguldoshlar (Astradosh) lar oilasiga mansub botqoq sushenikasi(Gnaphalium Uliginosum)ning barcha qismlaridan,bo‘yimadaron(Achillea Millefolium)ning yer ustki qismidan,ko‘k bo‘tako‘z(Centaurea cyanus)ning gullaridan,qoraandiz(Inula helenium)ning ildizpoya va ildizidan turli damlamalar tayyorlanadi ,nafas yo‘llari kasalliklarida foydalaniladi.Dukkakdoshlar(Fabaceae)lar oilasiga mansub qizilmiya(Glycyrrhiza glabra)ning ildizpoya va ildizidan tayyorlangan damlamalari nafas yo‘llari kasallanganda balg‘am ko‘chiruvchi sifatida qo‘llaniladi.Ra’noguldoshlar(Rosaceae)lar oilasiga mansub pashshao‘t(filipendula utmaria)ning ildizi va gulidan,manjetka(Alchemilla vulgaris)ning yer ustki qismidan balg‘am ko‘chirishda, o‘pka shamollaganda foydalaniladi.Qarag‘aydosh(Pinaceae)lardan qarag‘ay(Pinns sylvestus)ning qubbasidan,Zig‘irdoshlar(Linaceae) oilasidan zig‘ir(usitatissimum)ning urug‘i va undan olinadigan moylaridan,Zig‘irak(Linaria vulgaris)ning poyasidan kasalliklarda foydalaniladi.Zubturum dosh(Plantaginaceae) oilasidan zubturum(Plantago major)ning barglari va yer ustki qismidan,uchqatdosh(Caprifoliaceae)lar oilasidan marjon daraxt(tambucus nigra)ning guli va mevasidan,gulxayridoshlar(malvaceae) oilasidan gulxayrining(Althaea medicinal) ildizi,ildizpoya ba’zan barglaridan,soyabonguldosh(Umbell ferae) oilasidan arpabodiyon(Anisium vulgare)ning mevasidan tabobatda foydalaniladi.

Bu o‘simliklardan biri sigirquyruq -sigirquyruqdoshlar(scrophulariaceae) oilasiga mansub 2yillik o‘t-o‘simlik.1-yili faqat ildizoldi barglari ,2-yili shoxlanmagan poyasi chiqadi.Gullari ro‘vak gulto‘plamini hosil qiladi.Mevasi sertuk ko‘sakcha.Iyun-avgust oylarida gullaydi ,mevasi avgust-sentabrda yetiladi.Sigirquyruq turlari Ukraina,Belarussiya,O‘rta Osiyo,Sibirdagi qumli yerlarda,o‘rmon chetlarida o‘sadi.Tibbiyotda sigirquyruq turlarining guli ishlatiladi.Sigirquyruq tarkibida triterpen saponinlar,2.5foizi shilliq modda,11foiz gacha qand,kumarinlar,efir moyi,karotin va boshqa moddalar bor.Sigirquyruq gulining damlamasi balg‘am ko‘chiruvchi va yumshatuvchi vosita sifatida yuqori nafas yo‘llari kassalliklarini davolshda qo‘llaniladi[3]

Xulosa qilib aytganda, O‘rta Osiyo ning cho‘,adir,tog‘ etaklari va yaylovda o‘sadigan o‘simliklarning deyarli ko‘pciligi dorivordir.Ulardan oqilona foydalanish lozim.Dorivor o‘simliklardan tabobatda foydalanib,insonlar salomatligini yanada mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. A.A.Yuldashev.,M.A.Abduxalilova., Amaranthus o‘simligining dorivorlik xususiyatlari//Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari.Buxoro.2022.

2.Munisxon Faxriddinxon qizi Mutalibxonova.,Dorivor o‘simliklar ahamiyati va maymunjon o‘simligi//Central Asian Academic Journal of Scientific Research.2021.N1.-B 241

3.M.A.Jo‘rayeva., Dorivor o‘simliklar atlasi.Toshkent.Noshir.2019.-B.10-168

ПРОИЗВОДСТВО ОТДЕЛОЧНЫХ ПЛИТ ДЛЯ С ТЕН НА ОСНОВЕ МЕСТНОГО РАКУШЕЧНИКА

Гончарова Наталья Ивановна
Ферганский политехнический институт
М3-20 СОИ Пан Владислав, магистрант
(ORCID 0000-0001-8846-4392)
e-mail: n.goncharova@ferpi.uz

Аннотация: В статье приведены исследования, подтверждающие возможность применения в производстве отделочных плит ракушечника Ферганского региона Узбекистана с производством плит по фильтр прессовой технологии. Технические показатели плит отвечают установленным требованиям.

Ключевые слова: шлам ракушечника, цементно-ракушечные композиции, фильтр-прессовая технология, особенности технологии, применение.

PRODUCTION OF FINISHING PLATES FOR WALLS BASED ON LOCAL SHELL

Abstract: The article presents studies confirming the possibility of using shell rock from the Ferghana region of Uzbekistan in the production of finishing slabs with the production of slabs using filter press technology. The technical indicators of the plates meet the established requirements.

Keywords: shell rock sludge, cement-shell compositions, filter-press technology, technology features, application.

Для отделки стен, цоколей малоэтажных гражданских зданий используются блоки и плиты из природного или искусственного материала. Безусловно природные облицовочные материалы являются идеальными, однако они дорогостоящи и увеличивают вес здания, что для сейсмических районов Узбекистана является нежелательным фактором. Среди эффективных искусственных материалов, изготавливаемых на основе местного сырья и вторичных отходов и применяемых в настоящее время для облицовки стен применяются цементно-стружечные плиты, цементно-опилковые плиты и другие.

Проведены исследования по производству отделочных плит на основе цемента с отходами распиловки местного известняка-ракушечника [11-28].

Ракушечник – это разновидность известняковой пористой породы, имеющей осадочный тип образования. Залежи ракушечника имеются и в Ферганском регионе Узбекистана.

Известняки-ракушечники желтого и желтовато-серого цвета имеют органогенную структуру и пористую текстуру. Они состоят из органических остатков – 47–63 %, цементирующего карбоната кальция – 30–40 % и глинистых частиц – 7–13 %.

Приведенный состав ракушечника относит его к экологически чистому материалу, на котором не размножается грибок.

Строительный ракушечник имеет предел прочности при сжатии 5–15 кгс/см^2. Средняя плотность ракушечника составляет 700–2300 кг/м^3. За счет высокой пористости ракушечник имеет низкий показатель теплопроводности – 0,2–0,6 Вт/(м·К) и относится к единственному в мире материалу, обладающему защитными свойствами от радиации.

При распиловке ракушечника остается большое количество шлама, который требует утилизации [1-17].

На основе цемента и ракушечника различной дисперсности по фильтр прессовой технологии получен композитный материал для отделочных плит размерами 180х180х180мм и 200х200х200мм.

Выбор фильтр прессовой технологии обоснован тем, было что при получении цементно-ракушечных материалов, содержащих пористый ракушечник для улучшения удобоукладываемости смеси принято повышенное содержание воды (В/Ц= 0,5-0,7), следствием чего явилось снижение прочности, морозостойкости, водонепроницаемости. Использование же смесей с пониженным водовяжущим отношением связано с трудностью перемешивания и укладкой жестких смесей литьевым способом и виброформованием. Методом

прессования возможно получение изделий из смесей с достаточно низким значением водоцементного отношения, что требует высоких прессующих давлений. Получаемый же материал обладает неоднородной, хаотичной структурой.

Технология фильтрационного прессования заключалась в следующем: цемент и ракушечник разной дисперсности смешивали в определенных соотношениях, затем добавлялась вода в количестве 40…. 70% от массы цемента, после чего прикладывалось давление от 5 до 10 МПа в течение 1,5-4минут. В процессе формования из смеси удалялся избыток воды (до 60% от воды затворения) через фильтрующий элемент, предусмотренный конструкцией пресс-формы. Затем изделия отправляли на твердение, которое можно проводить как при естественных условиях, так и при тепловлажностной обработке.

Данные экспериментов показывают, что составы, содержащие от 70-80% тонкодисперсного ракушечника-шлама, 20-30% портландцемента и полифункциональной добавки К-9 позволяют получать отделочные плиты с прочностью на сжатие 25-30 МПа и до 10 Мпа на растяжение [1-38].

Таким образом, показана возможность использования шлама местного ракушечника для изготовления отделочных плит размером 180х180х180 мм со

средней плотностью 820-1900кг/м^3, пределом прочности на сжатие 25-30кг/см^2, морозостойкостью от F50 до F70. Показатель теплопроводности – 0,32 Вт/(мК).

Данные отделочные плиты рекомендованы для внешней отделки фасадов и внутренней отделки.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Davlyatov S. M., Makhsudov B. A. Technologies for producing high-strength gypsum from gypsum-containing wastes of sulfur production-flotation tailings //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 724-728.

2. Бабков В.В., Каримов Н.Х., Джакупов К.К., Каримов И.Н., Недосеко И.В., Газизов Х.В. Использование дисперсного известняка-ракушечника в составах смешанных цементов / / Материалы 1-го Международного совещания но химии и технологии цемента (апрель 1996 г.)/ РХТУ. - Москва. - 1996. - С. 128-129.

3. Плиты цементно-ракушечные облицовочные. Технические условия ТУ 5714-055-02069450-96 / В.В.Бабков, К.К.Джакупов. И.В.Недосеко. - 1996. - 18 с.

4. Akhrarovich A. K., Muradovich D. S. Calculation of cylindrical shells of tower type, reinforced along the generatrix by circular panels //European science review. – 2016. – №. 3-4. – С. 283-286.

5. Muratovich D. S. Study of functioning of reservoirs in the form of cylindrical shells //European science review. – 2016. – №. 9-10.

6. Adilhodzhaev A. et al. The study of the interaction of adhesive with the substrate surface in a new composite material based on modified gypsum and treated rice straw //European Journal of Molecular & Clinical Medicine. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – С. 683-689.

7. Акрамов Х. А., Давлятов Ш. М., Хазраткулов У. У. Методы расчета общей устойчивости цилиндрических оболочек, подкрепленных в продольном направлении цилиндрическими панелями //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 29-34.

8. Egamberdiyev B. O. et al. A Practical Method For Calculating Cylindrical Shells //The American Journal of Engineering and Technology. – 2020. – Т. 2. – №. 09. – С. 149-158.

9. Davlyatov S. M., Kimsanov B. I. U. Prospects For Application Of Non-Metal Composite Valves As Working Without Stress In Compressed Elements //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 09. – С. 16-23.

10. Mirzaraximov M. A. O., Davlyatov S. M. APPLICATION OF FILLED LIQUID GLASS IN THE TECHNOLOGY OF OBTAINING A HEAT RESISTANT MATERIAL //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 4-7.

11. Мамажонов А. У., Юнусалиев Э. М., Давлятов Ш. М. БЕТОН С МИНЕРАЛЬНЫМ НАПОЛНИТЕЛЕМ-ГЛИЕЖЕМ, ЭЛЕКТРОТЕРМОФОСФОРЫМ ШЛАКОМ И ДОБАВКОЙ АЦФ-3М //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 220-226.

12. Абдуллаев И. Н. и др. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ УСТРОЙСТВЕ ФУНДАМЕНТОВ ГЛУБОКОГО ЗАЛОЖЕНИЯ //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 526-532.

13. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А. БИТУМИНИРОВАННЫЙ БЕТОН ДЛЯ ПОДЗЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ЗДАНИЙ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 122-125.

14. Абобакирова З. А., Бобофозилов О. ИСПОЛЗОВАНИЕ ШЛАКОВЫХ ВЯЖУЩИХ В КОНСТРУКЦИОННЫХ СОЛЕСТОЙКИХ БЕТОНАХ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6.

15. Абобакирова З. А., кизи Мирзаева З. А. СЕЙСМИК ҲУДУДЛАРДА БИНОЛАРНИ ЭКСПЛУАТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС

ХУСУСИЯТЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 147-151.

16. Абобакирова З. А., угли Содиков С. С. СВОЙСТВА ЦЕМЕНТНОГО КАМНЯ ОПТИМАЛЬНОГО СОСТАВА С ДОБАВКАМИ В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 81-85.

17. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

18. Гончарова Н. И. и др. Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 32-35.

19. Ivanovna G. N., Asrorovna A. Z., Ravilovich M. A. The Choice of Configuration of Buildings When Designing in Seismic Areas //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 32-39.

20. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухаммедзиянов А. Р. Сейсмостойкость Малоэтажных Зданий Из Низкопрочных Материалов //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 209-217.

21. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Қўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

22. Мамажонов А. У., Юнусалиев Э. М., Абобакирова З. А. Об опыте применения добавки ацф-3м при производстве сборных железобетонных изделий //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 216-220.

23. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.

24. Кодиров, Г. М., Набиев, М. Н., & Умаров, Ш. А. (2021). Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 36-39.

25. Umarov, S. A. (2021). Development of deformations in the reinforcement of beams with composite reinforcement. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(9), 511-517.

26. Akhrarovich, A. X., Mamajonovich, M. Y., & Abdugofurovich, U. S. (2021). Development Of Deformations In The Reinforcement Of Beams With Composite Reinforcement. The American Journal Of Applied Sciences, 3(05), 196-202.

27. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухамедзянов А. Р. Энергосбережение в технологии ограждающих конструкций //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 107-112.

28. Гончарова Н. И. и др. Разработка солестойкого бетона для конструкций с большим модулем открытой поверхности //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 53-57.

29. Abobakirova Z. A. Reasonable design of cement compositionfor refactory concrete //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 556-563.

30. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A. Reception mixed knitting with microadditive and gelpolimer the additive //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 87-91.

31. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Kimsanov Z. Technological Features of Magnetic Activation of Cement Paste" Advanced Research in Science //Engineering and Technology. – 2019. – Т. 6. – №. 5. – С. 12.

32. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

33. Asrorovna A. Z. Effects Of A Dry Hot Climate And Salt Aggression On The Permeability Of Concrete //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 6-10.

34. Abobakirova Z. A. Regulation Of The Resistance Of Cement Concrete With Polymer Additive And Activated Liquid Medium //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 172-177.

35. Мирзажонович Қ. Ғ., Мирзабабаева С. М. БИНОЛАРНИ ЎРОВЧИ КОНСТРУКЦИЯЛАРИНИ ТУЗЛАР ТАЪСИРИДАГИ СОРБЦИОН ХУСУСИЯТИНИ ЯХШИЛАШ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 86.

36. Мирзабабаева С. М., Мирзажонович Қ. Ғ. БЕТОН ВА ТЕМИРБЕТОН КОНСТРУКЦИЯЛАР БУЗИЛИШИНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 91.

37. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

38. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

QASHQADARYO VILOYATINING SUG‘ORILADIGAN YERLARI VA EKIN TURLARI

Xujamova Muhabbat Tog‘ay qizi
Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti
E-mail:xujamovamuhabbat@gmail.com

Annotatsiya. Hozirgi rivojlanish davrida dehqonchilikka katta e’tibor qaratilmoqda. Shu sababli, ushbu maqola mazmuni Qashqadaryo viloyatining sug‘oriladigan yerlari hamda ekin turlariga qaratildi.

Kalit so‘zlar. Resurs, o‘simlik, yaylov, tekislik, vegetatsiya, hosildorlik, tog‘oldi, chala cho‘l, cho‘l, qishloq xo‘jaligi.

IRRIGATED LAND AND CROP TYPES OF KASHKADARYA REGION

Annatation. In the current era of development, a lot of attention is paid to agriculture. Therefore, the content of this article focuses on irrigated lands and crops in Kashkadarya region.

Keywords. Resource, vegetation, pasture, plain, yield, foothills, semidesert, desert, agriculture.

Qashqadaryo viloyatning o‘simlik resurslari qishloq xo‘jaligida foydalanish nuqtai nazarda yaylov chorvachiligi muhim ahamiyatga ega. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, Qashqadaryo viloyati yer jamg‘armasidan foydalanish tuzilmasida yaylov sifatida foydalaniladigan yerlar eng katta maydoni (1514.4 ming gektarni) tashkil etadi.

Yaylov sifatida foydalaniladigan yerlarning katta qismi cho‘l va tog‘ oldi chala cho‘l zonalariga to‘g‘ri keladi. Yaylovlarning o‘rtacha hosildorligi har gektarga 1.2 sentnerdan 3.3 sentnergacha o‘zgaradi. Tekislik yaylovlarning katta qismi uchun

vegetatsiya davri qor qoplamining yupqa bo‘lishi yoki deyarli hosil bo‘lmasligi va qishining qisqa bo‘lishi yil davomida foydalaniladi va eng arzon ozuqa beradi.

Viloyatda 2001-yilda hamma tumanlar bo‘yicha qishloq xo‘jalik reja va amalda ekin qaydnomasida paxta, beda, makka, bog‘ va uzum, g‘alla va boshqa ekinlar ekish rejasi va amalda bajarilganligi hamda foiz hisobida berilgan. Jami viloyatlar bo‘yicha jami yerlar rejasida (482743 ga) bo‘lsa, amalda esa (472801 ga) foiz hisobida 98 %, shundan paxta rejada (164000 gektar) bo‘lsa amalda (162679 ga) bajarilgan bu foizda 90 % ni bildiradi. Bu bo‘lsa rejada (46700 ga) amalda (44149 ga) rejadan kam bajarilgan. Foiz hisobida 95%. Makka rejada(33744 ga) amalda esa (9212ga) 27 % ni tashkil etadi. Bog‘ va uzum rejada (36863 ga) berilgan amalda esa (37002 ga) rejadan ortiq bajarilgan va 100% bajarilgan. G‘alla rejada (131000 ga) amalda (131000 ga)100 % bajarilgan. Boshqa ekinlar (70436 ga) amalda (88705 ga) rejadan 126 foiz ortiq bajarilgan. To‘plangan 5 yilik ma'lumotlardan foydalanib, ekilgan ekinlar va ekish qaydnomasini yillar davomida o‘zgarishi o‘rganildi. 2001 – yilda (482743 ga) rejada berilgan edi. Amalda esa (472801 ga) reja to‘liq bajarilmagan. 2002 –yilda rejada (470756 ga) berilgan amalda esa (485612 ga) reja ortig‘i bilan bajarilgan. 2003 –yilda jami rejada (487265 ga) amalda esa (487327 ga) reja100 % bajarilgan. 2004-yilda rejada (495594 ga) amalda (495594 ga) reja 100 % bajarilgan. 2005 –yilda (500537 ga) amalda (500537 ga reja 100 % bajarilgan.)

Qashqadaryo vohasi sug‘oriladigan yerlariga manbalardan olingan suv miqdorining yillararo o‘zgarishini o‘rganish maqsadida Amu-Qashqadaryo irrigatsiya havza boshqarmasidan ma'lumotlar to‘plandi. Bunda Qashqadaryo, Eski Anhor va Qarshi magistral kanalidan sug‘orilgan.

1-jadval

Qashqadaryo vohasi sug‘oriladigan erlariga olingan suv miqdorining yillararo o‘zgarishi (mil.m^3)

Yillar	Qashqadaryodan	EskiAnhordan	Qarshi magistral kanaldan	Jami
1981	1242,1	313,1	3379,5	4934,7
1982	1023,4	252,1	3272,8	4548,3
1983	896,3	349,3	4237,5	5483,1
1984	868,9	448,1	4572,7	5889,7
1985	1121,5	350,9	4581,6	6054,0
1986	571,1	265,5	4086,2	4922,8
1987	980,7	340,5	4224,3	5545,5
1988	1321,1	395,1	4574,5	6290,7
1989	1126,1	248,5	4511,3	5885,9
1990	1184,1	349,6	4365,7	5899,4
1991	1275,6	348,3	4301,4	5925,3
1992	1894,5	388,2	3821,5	6104,2
1993	1843,2	328	3752,7	5923,9
1994	1846,3	428,7	3962,8	6237,8
1995	1048,7	334,4	4182	5565,1
1996	1205,3	517,4	4603	6325,7
1997	1786	567,8	4708,2	7062,0
1998	1284,5	601,5	4711,4	6597,4
1999	644,3	236,3	1710,2	2590,8
2000	725,8	248,9	3524,2	4498,9
2001	908	329	3517,3	4754,3
2002	776,2	342,6	3729,1	4847,9
2003	1214,4	400,8	3744,7	5359,9
2004	1171,9	417,5	3776,8	5366,2
2005	1652,8	367,6	3627	5647,4
2006	1206,5	328,7	3500,2	5035,4
2007	*1214,7*	*375,3*	*4050,4*	*5640,5*
2008	*1253,4*	*386,0*	*4141,0*	*5780,3*
2009	*1292,0*	*396,6*	*4231,5*	*5920,1*
Ўрта.	1192,4	367,5	3979,4	5539,2

Jadval Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzulgan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Baratov P. – O‘rta Osiyo daryolari va ularning xo‘jalikdagi ahamiyati.- Toshkent: Fan, 1967. –

2. Rasulov A.R., Hikmatov F. H., Aytbaev D.P. Gidrologiya asoslari. –Toshkent: Universitet, 2003. -327 b.

3. Yunusov G.X.,Xikmatov F.X. Vodny balans novooroshaemoy territorii Kashkadarinskoy oblasti. - Vopros geografii i geoekologiya.Qozog‘iston, Almata, 2013, №1, 23-27.

4. Yunusov G.X., Xikmatov F.X.Struktura poter rechnx vod i vodny balans oroshaemx territoriy (monografiya). - Toshkent, Fan va texnologiya, 2013.-142 s.

5. http://www.avesta.tj

6. http://www.astronet.ru

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA INSON HUQUQLARINING KAFOLATLARIGA E’TIBOR

Mo‘minjonov Bobur Qobiljon o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
“Ommaviy axborot vositalari huquqi” bo‘limi magistranti
E-mail: boburmominjonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mustaqil davlatning asosiy vazifalaridan biri o‘z fuqarolarining demokratik huquq va erkinliklarini ta’minlash va kafolatlashdir. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlari va erkinliklari ta’minlanganlik darajasi, inson huquq va erkinliklari borasida davlatning o‘z ichki kafolatlari va xalqaro huquqiy kafolatlari, yuridik hamda ijtimoiy kafolatlarining huquqiy asoslari taxlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: davlatning o‘z ichki kafolatlari, xalqaro huquqiy kafolatlari, yuridik kafolitlar, ijtimoiy kafolatlar.

Insonlarning huquq va va erkinliklarining eng muhimi, Konstitutsiyada belgilangan huquq va erkinliklarni kafolatlash, ya’ni amaml qilinishini ta’minlashdir. Buning uchun mukammal tizim yaratilishi zarur. Huquq va erkinliklarning kafolatlari Konstitutsiyada belgilangan huquq va erkinliklarni ta’minlashni nazarda tutuvchi huquq normalari va maxsus mexanizmdan iborat bo‘ladi. Konstitutsiyada huquqiy normalar belgilansa-da, ularning amalga oshishini ta’minlovchi mexanizm bo‘lmasa, bu huquq va erkinliklar qog‘ozda qolib ketaveradi.

Huquq va erkinliklarni ta’minlash masalasi jamiyatni rivojlantirishdagi ustuvor vazifa deb qaralishi, inson huquqlari va erkinliklarini so‘zda yoki qog‘ozda emas,

amaliy hayotda joriy qilish zarurligi haqidagi birinchi Prezidentimiz fikrlari[21] huquq va erkinliklarni ta’minlash muhim ekanligi ta’kidlangan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlarini xalqaro normalarga mos qilib o‘rnatar ekan, ularni kafolatlashga ham alohida e’tibor qaratgan va uni doimiy takomillashtirib kelmoqda.

Konstitutsiyamizning o‘zida inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari uchun alohida X-bob ajratilganligining o‘zi kafolatga kuchli e’tibor berilganligini ko‘rsatadi. Agar e’tibor beradigan bo‘lsak boshqa davlatlarning Konstitutsiyasida ushbu kafolatlar uchun alohida bob ajratilmagan.

Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari ikki ko‘rinishi mavjud:

1. Davlatning o‘z ichki kafolatlari.
2. Xalqaro huquqiy kafolatlar.

Inson huquqlari va erkinliklari kafolatlari institutlari tizimiga ahamiyati ortib borayotgan Ombudsman ya’ni, Oliy Majlisning inson huquqlari bo‘yicha vakilini va Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazini kiritish mumkin.

Inson huquq va erkinliklari kafolatlari malakali yuridik xizmat va malakali himoyachi (advokat) xizmatidan to‘liq ravishda konstitutsiyaviy, jinoiy, fuqaroviy va ma’muriy ishlarda foydalanish imkoniyatida namoyon bo‘ladi. Bu tushuncha O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 116-moddasi 2-qismida “Tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakaliy yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi” deb aniq ko‘rsatilgan.

Huquq va erkinliklarning kafolatlari bo‘lib, ularni buzganlik uchun javobgarlik belgilangan. Bunda asosan hokimiyat vakillari va mansabdor shaxslarning javobgarligi haqida alohida to‘xtalib o‘tish zarur. Odatda, bunday javobgarlik umumiy xarakterga ega bo‘lib, u O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeks va Jinoyat Kodeksining tegishli moddalarida aniq ifodalangan.

Xalqaro-huquqiy kafolatlar to‘g‘risida gapiradigan bo‘lsak, bu holat xalqaro ommaviy huquq tomonidan tartibga solinishini eslashimiz lozim.

---

[21] *I.A.Karimov O‘zbekistonda demokratik o‘zgarishlarini yanada chiqkrlashtirish va fuqarolik jamiyati асосларини шакиллантиришнинг асосий йўналишлари. – Т; Ўзбекистон, 2002.- 21-бет.*

Ikkinchi jahon urushigacha davlat va shaxs o‘rtasidagi munosabatlar, asosan, davlat miqyosida hal etilgan. Totalitar tuzumlarning yemirilishi natijasida jahon jamoatchiligining e’tiborini inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlanishi o‘ziga qaratdi. Bular BMTning Ustavida, 1948 yil 10 dekabrda qabul qilingan "Inson huquqlari to‘g‘risidagi Deklaratsiya"da, Inson huquqlari to‘g‘risidagi 1966 yilgi xalqaro Paktlarda o‘z ifodasini topgan. Bu xalqaro hujjatlarda insonning global muammolari huquqiy jihatdan keng yoritilgan. Inson huquqlarining xalqaro himoyasini hozirda BMT va uning tegishli maxsus tashkilotlar amalga oshirmoqda. Ular Yevropa Kengashi tomonidan 1950-yilda qabul qilingan "Inson huquqlari himoyasi va asosiy erkinliklari to‘g‘risida"gi Yevropa Konvensiyasiga asosan ish olib borishadi. Agarda fuqaro o‘z huquqi himoyasi yuzasidan o‘z davlatidan yordam olmasa, unda inson huquqlari bo‘yicha Yevropa sudiga murojaat qilishi mumkin.

Konstitutsiyamizning 43-moddasida "Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta’minlaydi" deb anik belgilangan.Ushbu modda Konstitutsiyaviy prinsiplarning asosi, o‘zagi, xarakterini ifodalagan bo‘lib, unda inson manfaatlariga xizmat qilish, erkinlik kafolati, davlatning ijtimoiy maqsadi va asl g‘oyasi aks etgan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishilgach, umuminsoniy qadriyatlarni tiklash va demokratik jamiyat qurish yo‘ldan borishda inson erkinligiga, jamiyat va davlatning birligida insonning tutgan o‘rnini yuksak baholashga katta ahamiyat berildi. Demokratik davlatda jamiyat a’zolari huquq va erkinliklarining kafolatlari doimiy harakatdagi mexanizm singari bo‘lmog‘i lozim. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining mazmunida davlat fuqaroning huquq va erkinliklarini ta’minlashga, jamiyat uchun xizmat qilishga butun kuchini safarbar etishi lozimligi haqidagi g‘oyalar mavjud.

Konstitutsiyamizning 19-moddasida "hech kim sud qarorisiz fuqarolarni huquq va erkinliklaridan mahrum etishga yoki ularni cheklab qo‘yishga haqli emas" deb belgilangan. Bu esa agar javobgar bo‘lsa, hattoki, davlat organlarini ham sud-huquqiy javobgarlikka tortish mumkinligini bildiradi. Kafolat tizimida iqtisodiy omil muxim

ahamiyatga egadir. Chunki iqtisodiy hayot qanchalik farovon bo‘lsa, huquqning amaldagi kafolat sifati shunchalik yuqori bo‘ladi. Bularning hammasi davlatning Konstitutsiyasi bilan belgilanadi va kafolatlanadi.

Konstitutsiyamizning 44-moddasida "Har bir shaxsga o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g‘ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi." deb belgilangan. Ushbu konstitutsiyaviy qoidaninng asosiy mohiyati shundaki, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari buzilganda, u sud orqali himoya qilinadi. Insonlarga tegishli huquq va erkinliklar ko‘p qirrali xususiyatga egadir. Shaxsiy huquq va erkinliklar turkumiga misol uchun yashash huquqi, erkinlik huquqi, shaxsiy daxlsizlik huquqi kabilar kiradi.

Inson o‘z vijdon erkinligi va harakatida erkindir. Masalan Konstitutsiyamizning 24-moddasiga asosan, yashash huquqiga qilingan tajovuz eng og‘ir jinoyat deb topilishiga olib keladi. Har bir fuqaro o‘z harakatidan kelib chiqib, asosiy huquq va erkinliklarini qonun himoyasi orqali amalga oshirishi mumkin. Demokratik huquqiy davlatda Konstitutsiya tomonidan sud himoyasining berilishi bu juda katta ahamiyat kasb etadi. Buning o‘ta muhimligi Konstitutsiyamizning Muqaddimasida ham o‘z ifodasini topgan.

Konstitutsiyamizning 45-moddasida “Voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg‘iz keksalarning huquqlari davlat himoyasidadir” deb belgilangan. Aholining himoyaga muhtoj qatlamini alohida muhofaza qilish davlat siyosatining bosh yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Chunki, O‘zbekistonning davlat qurilishi va iqtisodiyotini islox qilish dasturining besh tamoyillaridan biri - kuchli ijtimoiy himoya hisoblanadi.[22]

O‘zbekiston davlat mustaqilligiga erishganidan so‘ng, yangi iqtisodiy sharoitga o‘tish davrida ijtimoiy himoya qilish dasturini yaratdi. Davlat asosiy bosh islohotchi sifatida tanilgani bois asosiy ijtimoiy himoya mexanizmlari ham davlat tomonidan yaratilishi o‘z vaqtida samara bera boshladi. Bu ijtimoiy siyosatda mamlakat

[22] *I.A.Karimov O‘zbekiston – bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li. – T.: O‘zbekiston.1993.- 42-43-betlar.*

aholisining eng muhtoj qatlamlariga katta e’tibor berilmoqda. Yangi O‘zbekistonni o‘z hayotidan rozi, baxtli insonlar mamlakatiga, har tamonlama rivojlangan ijtimoiy makonga aylantirish, ushbu yo‘nalishdagi islohatlarimizning asosiy maqsadidir[23]**.** Mamlakatimizda yoshlarga oid siyosat davlat faoliyatining ustivor yo‘nalishi ekanligi Konstitutsiyamizning 46-moddasiga ko‘ra “Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidir” deb belgilangan va Bu esa jamiyat a’zolari o‘rtasidagi munosabatda fuqarolarning jinsidan qat’iy nazar, qonun oldida tengligini kafolatlaydi. Shuningdek, ularning hayotiy munosabatlarini tartibga soladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, inson huquqlari va erkinliklari cheksiz davom etib boruvchi va takomillashib boradigan jarayonlardan bir hisoblanadi. Shu bois, inson huquqlariga oid normativ-huquqiy hujjatlarini har bir inson doimo o‘rganib o‘z qalbi va ongiga singdirishi, milliy o‘zlikni anglashga hamda huquqiy insonparvar demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati shakllantirilishiga o‘z xissasini qo‘shmog‘i kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Azizxo‘jaev A.A. va boshq. Konstitutsiyaviy huquq (izohli lug‘at).-T.: Akademiya, 2001.

2. I.A.Karimov O‘zbekistonda demokratik o‘zgarishlarini yanada chiqkrlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakillantirishning asosiy yo‘nalishlari. – T; O‘zbekiston, 2002.

3. I.A.Karimov O‘zbekiston – bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li. – T.: O‘zbekiston.1993.

4. Yangi O‘zbekiston strategiyasi Sh.M.Mirziyoyev. – T.: 2021.

5. Saidov A, Sultonov S. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va inson huquqlari . – T.: “Adolat” 1998.

[23] *Yangi O‘zbekiston strategiyasi Sh.M.Mirziyoyev. – T.: 2021. – 199-bet.*

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA HUQUQ USTUVORLIGINI TA’MINLASH SOHASIDAGI AMALIY ISHLAR

Parxatov Mardonbek Davronbekovich
Toshkent davlat yuridik universiteti
Ommaviy axborot vositalari huquqi yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA

So‘ngi yillarda o‘z rivojlanish tarixida yangi sahifa ochgan Respublikamizda davlat va jamiyat hayotida huquq ustuvorligini ta’minlashda bir qator islohatlar orqali muqim barqarorlik amalga oshirildi. Mazkur ishda huquq ustuvorligini ta’minlash bo‘yicha va uning nazorati bo‘yicha davlatimizda amalga oshirilayotgan ishlar va ularning huquqiy mezanizmlari haqida fikr yuritiladi. Mazkur ishda huquq ustunligini takomillashtirish bo‘yicha tavsiya va takliflar berilgan bo‘lib, undan qonun ijodkorligi sohasida foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: huquq ustuvorligi, demokratik davlat, qonuniylik, huquqiy ong va huquqiy madaniyat.

ANNOTATION

In recent years, the Republic, which has opened a new page in its history of development, has achieved a stable stability through a series of reforms to ensure the rule of law in the life of the state and society. This work focuses on the work being done in our country to ensure the rule of law and its control, and their legal mechanisms. This work provides recommendations and suggestions for improving the rule of law, which can be used in the field of lawmaking.

Keywords: rule of law, democratic state, legitimacy, legal consciousness and legal culture.

So‘ngi yillarda sud-huquq sohasida, davlat boshqaruvi sohasida amalga oshirilgan islohatlar natijasida tom ma’noda ijtimoiy adolat tiklandi. Fuqarolarga bevosita Prezident portali va Xalq qabulxonalari orqali murojat qilish imkoniyatining yaratilishi natijasida o‘zlarining mavjud muommolari va turli xil davlat organlaridagi o‘zboshimchalik va huquqbuzarliklar to‘g‘risida xabar berish va o‘zlarining buzulgan huquqlarini tiklash imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

“Huquq ustuvorligi – bu qonunlar va ularga muvofiq chiqarilgan huquqiy hujjatlarga barcha davlat organlari, mansabdor va boshqa shaxslarning og‘ishmay amal qilishiga aytiladi”. Huquq ustuvorligini ta’minlashda birinchi navbatda barcha narmativ huquqiy hujjatlar qat’iy mayor asosida va belgilangan tartibda qabul qilinishi va barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar unga qat’iy amal qilishi ta’minlash lozim. Aynan yuqoridagi fikrlar Konstitutsiyamizning 15-moddasida ham o‘z ifodasini topgan bo‘lib “O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi.

Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar”[24] deb mustahkamlab qo‘yilgan.

Huquq ustuvorligi - bu qonunlarning realligidan, jamiyatda chinakam demokratik muhit va haqiqiy huquqiy rejim o‘rnatilganligidan dalolat beradi. Qonuniylik bu davlat tomonidan qonunlar tizimini jamiyat taraqqiyoti talablariga mos ravishda takomillashtirib borish va davlat organlari, jamoat birlashmalari, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan qonunlarga qat’iy rioya etish va ularni og‘ishmay amalga oshirishda namoyon bo‘ladigan davlat va jamiyat hayotining prinsipidir. Jamiyatda qonuniylikning darajasini huquqiy tartibotning qay darajada o‘rnatilganligi va unga amal qilinishi orqali aniqlanadi. Qonuniylikning mazmuni huquqiy me’yorlarga qat’iy va og‘ishmay rioya etishlarida ifodalansa, huquqiy-tartibot esa jamiyat a’zolarining yurishturishlari, ularning subyektiv huquq va burchlariga muvofiq kelishida ifodalanadi. Boshqacha qilib aytganda, huquqiy-tartibot huquqiy munosabatlar doirasida shu munosabatlarning ishtirokchilari o‘z subyektiv huquqlarini amalga

[24] O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.02.2021-y., 03/21/671/0093-son.

oshirishlari va huquqiy burchlarini bajarishlari natijasida vujudga keladi. Huquqiy tartibotga amal qilish uchun eng avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish lozim.

Qonuniylik prinspi-bu barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar, xizmatchilar, jamoat birlashmalari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning qonun va boshqa qonun hujjatlariga og‘ishmay amal qilishidir. Bundan ko‘rishimiz mumkinki qonunlarga amal qilish barchamizning vazifamizdir. Shu o‘rinda takidlab o‘tish joizki birinchi Prizidentimiz Islom Karimov “*Qonuniylik va huquqiy tartibot tantana qilmasa, shaxsning huquqlari va erkinliklar, qattiq intizom, ichki uyushqoqlik va ma’suliyat ustuvir bo‘lmasa, qonun va an’analar hurmat qilinmasa, huquqiy davlatni tasavvur qilib bo‘lmaydi*”,[25] - deb qonuniylikning ahamiyatini aniq ko‘rsatib bergan edilar. Zeroki qonunlarga amal qilish rivojlanish va farovonlik garovi ekanligini jahon tajribasi isbotlagan.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev 2017-yil 22-dekabr kuni Oliy Majlisga murojaatnomasida “Barchamiz bir haqiqatni unutmasligimiz kerak: qonunning birdan-bir manbai va muallifi tom ma’noda xalq bo‘lishi shart.”[26] – degan tamoyilni ilgari surdi. Bundan shu narsa anglashiladiki xalqimizning huquqiy savodxonligi qanchalik yuqori bo‘lsa jamiyatda huquq ustuvorligi ta’minlanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni hamma birdek tushunishi uchun albatta ular sharhlanishi lozim. Huquqiy madaniyat va huquqiy ongning rivojlanishida huquqni sharhlash muhim rol o‘ynaydi. Jamiyat hayotida huquqiy munosabatlar o‘rnatilishida har bir shaxsdan yetarlicha huquqiy ongga ega bo‘lish talab etiladi.

Huquqiy ong - jamiyat a’zolarining mavjud huquqiy munosabatlar va huquqni tushunishi, huquq-tartibot haqidagi tasavvurida o‘z aksini topadi. Huquqiy ong nafaqat amaldagi huquq, balki uning tarixi, shuningdek boshqa jamiyatlardagi voqeliklarni bilishni ham o‘z ichiga oladi[27].

---

[25] Karimov.I.A.. “O’zbekiston-kelajagi buyuk davlat”.-T.: “O’zbekiston”. 1992. 38-bet.
[26] O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 2017 yil 22 dekabr. https://president.uz/uz/lists/view/1371 URL: https://lex.uz/statistic
[27] Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. — T., 2018. — 280 b.

Huquqiy madaniyat o‘z navbatida qonunni tushunish, qabul qilish hamda unga ongli ravishda rioya etish, ijro etish kabi xususiyatlarni ham qamrab oladi[28].

So‘ngi yillarda jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasida jadal ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan 2019 yil 9-yanvarda Prizidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” farmoni e’lon qilindi. Ushbu farmon doirasida qilingan ishlar ya’ni jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasini oshirish bo‘yicha Adliya vazirligi tomonidan “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi. Yana shuningdek Advice.uz huquqiy axborot tizimining ishlab chiqilishi orqali aholining huquqiy maslahat olish imkoniyatini yaratildi. Shu bilan birgalikda konsepsiyaga muvofiq Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Huquqiy targ‘ibot ishlari a’lochisi” ko‘krak nishoni joriy etildi[29]. Bu kabi ishlar aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyat darajasi oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Davlat boshqaruvi sohasida Ijro.gov.uz ijro intizomining idoralararo yagona elektron tizimi joriy etilishi orqali davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunlar, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon, qaror, farmoyish va topshiriqlarining ijrosi bo‘yicha nazorat va hisobdorligi tashkil qilindi. Bu esa ularning faoliyatidagi huquqiylikni ta’minlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov.I.A. “O‘zbekiston-kelajagi buyuk davlat”.-T.: “O‘zbekiston”. 1992.

2 Mirziyoev Sh.M. 2017-yil 22-dekabr kungi Oliy Majlisga murojaatnomasi.

3. Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 9-yanvardagi “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida” farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

5. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. — T., 2018.

6. Корельский В.М., Перевалов В.Д.Теория государства и права. — М., 2013.

[28] Корельский В.М., Перевалов В.Д.Теория государства и права. — М., 2013. — 335 с.

[29] *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021-y., 06/21/26/1111-son*

MAHALLIY VAKILLIK ORGANLARINING NAZORAT FAOLIYATI TUSHUNCHASI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Shukurov Dilshod Shokir o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Ommaviy axborot vositalari huquqi yo‘nalishi magistranti
E-mail: dilshodshukuurov@gmail.com

Annotatsiya: Dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari tajribasidan ma’lumki, boshqaruv vakolatlarining markaziy organlardan mahalliy organlar zimmasiga o‘tkazilishi demokratiya qaror topishining zaruriy shartlaridan biri hisoblanadi. Xususan, quyi ma’muriy bo‘g‘inlarda xalq o‘zi saylab qo‘ygan vakillar tomonidan mahalliy boshqaruvning amalga oshirilishi va nazorat qilinishi eng adolatli va demokratik tamoyillarga to‘liq mos keladi. Mazkur tezisda mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyati, uning maqsad hamda vazifalari atroflicha tahlil qilingan. Tezisda tahlil qilingan ma’lumotlardan mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyatiga doir ilmiy ishlarda foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: mahalliy boshqaruv, mahalliy vakillik organlari, siyosiy partiyalar, xalq deputatlari Kengashi, nazorat faoliyati.

CONCEPT, GOALS AND OBJECTIVES OF LOCAL REPRESENTATIVE BODIES

Annotation: The experience of the most developed countries of the world shows that the transfer of power from central to local authorities is one of the prerequisites for democracy. In particular, the exercise and control of local government by elected representatives at the lower levels of government is fully in line with the most just and democratic principles. This thesis provides a detailed analysis of the control activities

of local representative bodies, its goals and objectives. The information analyzed in the thesis can be used in scientific work on the control activities of local representative bodies.

Keywords: local government, local representative bodies, political parties, the Council of People's Deputies, oversight activities.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma’lumki, davlat hokimiyati manbayi bevosita xalq bo‘lgandagina, boshqaruv demokratik va qonuniy ruhda faoliyat yuritadi. Mazkur tamoyil mahalliy boshqaruvga ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqadordir. Mahalliy davlat hokimiyatida xalq o‘z vakillari orqali, ya’ni mahalliy vakillik organlari orqali boshqaruvni amalga oshirsa, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish asoslari chuqurroq ildiz otadi.

Mahalliy vakillik organlari tushunchasi fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi ishtirokining vakillik shakli ma’nosida qo‘llaniladi. Ushbu organlarning vakillik xususiyati ularning saylov yo‘li bilan tashkil etilishi, masalalar jamoa tomonidan erkin muhokama asosida hal qilinishidan, oshkoralikdan, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, ular saylaydigan, tasdiqlaydigan yoki tayinlaydigan mansabdor shaxslar vakillik organi oldida mas’ul bo‘lishidan va hisob berib turishidan, qonuniylikdan, fuqarolarni davlat ishlarini boshqarish ishiga keng ko‘lamda jalb etishidan, jamoatchilik fikrini doimo hisobga olishidan iborat[30].

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mahalliy davlat hokimiyatini tizimiga alohida hamda boshqa davlat konstitutsiyalaridan farqli tarzda yondashilgan, O‘zbekiston Konstitutsiyasida mahalliy davlat hokimiyati organlari tizimi fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari tizimidan alohida qilib belgilangan. Faqat O‘zbekiston Konstitusiyasidagina mahalliy davlat hokimiyati degan tushuncha qo‘llanilgan. Chunonchi, Qozog‘iston Konstitutsiyasida “Davlatning hududiy tuzilishi va o‘zini-o‘zi boshqaruv”, Belorussiya Konstitutsiyasida “Mahalliy boshqaruv va o‘zini-o‘zi boshqaruv”, Qirg‘iziston, Rossiya va Estoniya Konstitutsiyalarida

[30] O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

“Mahalliy boshqaruv”, Turkmaniston Konstitutsiyasida esa “Mahalliy ijro hokimiyati” alohida, “Mahalliy boshqaruv” alohida boblarda aks ettirilgan. Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasi mazkur masalada boshqaruvning o‘ziga xos yo‘lidan foydalangan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida alohida XXI bob “Mahalliy davlat hokimiyati asoslari”ga bag‘ishlangan. Konstitutsiyamizning 99-moddasida “Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo‘ysunadigan shaharlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo‘lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko‘zlab o‘z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar”[31] – deb mustahkamlab qo‘yilgan. Xuddi mana shu norma viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari kengashlari mahalliy vakillik organlari ekanligining konstitutsiyaviy asosidir. Shuningdek, bu norma O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi Qonunning 1-moddasida ham o‘z aksini topgan. Ya’ni: “viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo‘ysunadigan shaharlardan tashqari) xalq deputatlari Kengashlari davlat hokimiyatining vakillik organlaridir”[32] – degan norma belgilangan.

Xalq deputatlari Kengashi va hokim viloyat, tuman va shahar uchun umumiy bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish vazifalari amalga oshirilishini, joylarda qonunlar, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi qabul qilgan hujjatlar, yuqori turuvchi xalq deputatlari Kengashlari va hokimlar qarorlarining ijrosini, O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari o‘rtasidagi aloqalarni, aholini viloyat, tuman va shaharni boshqarishga jalb etishni ta’minlaydi[33].

Mahalliy vakillik organlarini shakllantirishda siyosiy partiyalarning o‘rni hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xususan, bu borada taniqli olim M.A.Lipchanskayaning fikriga ko‘ra, mahalliy davlat hokimiyat organlari faoliyatini tashkil etishda siyosiy

[31] O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi -2021. Lex.uz
[32] O’zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to’g’risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni
[33] O’zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to’g’risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni

partiyalar muhim rol o‘ynaydi, normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqishda ishtirok etadi[34].

V.Meytusning tadqiqotlarida esa, siyosiy partiyalar mahalliy hokimiyat organlari kabi demokratik tizimning muhim elementi ekanligi alohida e’tirof etilgan[35].

Dunyoning ba’zi mamlakatlari siyosiy hayotiga e’tibor bersak, mahalliy hokimiyat organlarining faoliyati milliy saylov jarayoni bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rishimiz mumkin. Chunonchi, Isroilda mahalliy va markaziy hokimiyat organlari o‘rtasidagi munosabatlarining xarakteri aynan saylov natijalari bilan bog‘liq holda ro‘yobga chiqadi[36].

Hozirgi vaqtda xorijiy mamlakatlarda faoliyatda bo‘lgan siyosiy partiyalarning sonini tadqiq etadigan bo‘lsak, ular Turkiyada 83 ta, Rossiyada 64 ta, Braziliyada 34 ta, Moldovada 26 ta, Yaponiya va Belgiyada 13 ta, Avstriya, Shveytsariya, Qozog‘iston va Tojikistonda 7 ta, Kanadada 6 ta partiya ro‘yxatdan o‘tkazilgan bo‘lsa ham, Rossiyada faol partiyalar soni 6 ta (umumiy soni 64 ta edi), Turkiyada 13 ta (umumiy soni 83 ta edi), AQShda 4 tani tashkil etishi alohida diqqatga sazovor[37].

O‘zbekiston Respublikasida bu sohadagi islohotlarni jadallashtirish maqsadida qabul qilingan “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitutsiyaviy qonun eng yirik qadamlardan biri bo‘ldi. Mazkur qonun asosida viloyat va Toshkent shahar hokimi nomzodlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tegishli xalq deputatlari Kengashlaridagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o‘tkazilganidan keyin xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etilishi belgilandi. Tegishli xalq

[34] Липчанская М.А., Волкова М.С. Принципы и основы правового регулирования государственно-партийного взаимодействия в современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2015. – № 1 (102). –С.147.
[35] Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – С.9.
[36] Vinarski-Peretz, H., & Kidron, A. The shadow dance of political climate: Engagement in political behavior in local government authorities // European Management Journal. 2018. –P.1.
[37] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/315.html (ma'lumot AQShning milliy baza materiallari tahlili asosida berilgan).

deputatlari Kengashi deputatlari umumiy sonining ko‘pchilik ovozini olgan viloyat va Toshkent shahar hokimi nomzodi tasdiqlangan sanaladi[38].

Shuningdek, mana shu norma O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyulda qabul qilingan SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarorida ham mustahkamlab qo‘yilgan. Ya’ni Senat qarorining beshinchi bobida Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarini tasdiqlash tartibi, oltinchi bobida esa Tuman (shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarini tasdiqlash tartibi atroflicha tartibga solingan[39].

Unga muvofiq, Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarining nomzodi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan mahalliy Kengashdagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o‘tkazilganidan so‘ng xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi. Nomzodni tasdiqlash to‘g‘risidagi masalani xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan taqdimnoma kiritilgan kundan e’tiboran uch kun ichida ko‘rib chiqadi[40].

Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbari lavozimiga nomzodga deputatlarning savollariga javob berish uchun 30 daqiqagacha vaqt ajratiladi. Nomzodni sessiyada muhokama qilish uchun 20 daqiqagacha vaqt ajratiladi. Nomzodini tasdiqlash yoki rad etish to‘g‘risidagi qarori ochiq ovoz berish yo‘li bilan qabul qilinib, kechi bilan uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi. Xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi deputatlari umumiy

[38] O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 11-apreldagi “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitusiyaviy qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007-y., 15-son, 151-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz, 05.09.2019 y., 03/19/563/3685-son.

[39] O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

[40] O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

sonining ko‘pchilik ovozini olgan viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarining nomzodi tasdiqlangan hisoblanadi[41].

Agar ovoz berish vaqtida nomzodlar deputatlar umumiy sonining ko‘pchilik ovozini ololmasa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti mazkur lavozimga nomzodlarni partiya guruhlari bilan qo‘shimcha maslahatlashuvlar o‘tkazganidan so‘ng bir oy ichida yana ikki marta taqdim etish huquqiga ega. Xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi taqdim etilgan nomzodlarni uch marta rad etgan taqdirda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti viloyat (Toshkent shahar) hokimi vazifasini bajaruvchini tayinlash, xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashini tarqatib yuborish huquqiga ega. Bunda xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashiga saylov tarqatib yuborish to‘g‘risida qaror qabul qilingan kundan e’tiboran uch oy ichida o‘tkaziladi[42].

E.S.Shugrina mahalliy davlat hokimiyat organlarining asosiy xususiyatlariga to‘xtalib o‘tar ekan, bu xususiyatlar sifatida quyidagilarni qayd etadi:

Birinchidan, mahalliy davlat hokimiyati – konstitutsiya doirasida belgilangan davlat hokimiyati hisoblanadi;

Ikkinchidan, mahalliy miqyosda davlat hokimiyatini amalga oshiradi;

Uchinchidan, mahalliy davlat hokimiyat organlari byudjeti, munitsipial shaklda mustaqil moddiy va moliyaviy asosga ega[43].

2014-yilda bo‘lib o‘tgan mahalliy xalq deputatlar kengashlarining saylov natijalari ko‘ra, tuman, shahar, viloyat, Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlari va Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi deputatlarining 2300 nafari O‘zXDP, 2250 nafari - O‘zLiDeP, 1077 tasi – Milliy tiklanish DP va 431 tasi – Adolat SDP vakillaridir[44].

---

[41] O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

[42] O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

[43] Шугрина Е.С. Муниципальное право. М.: Проспект. 2004. С. 4–5.

[44] https://uzanalytics.com/siyosat/3225/.

2017-yil 24-dekabrda Toshkent shahar xalq deputatlari tuman Kengashlariga o‘tkazilgan saylov natijalariga binoan siyosiy partiyalardan jami 278 (84,2 foiz) nafar deputat va fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari tomonidan esa 52 (15,8 foiz) nafar nomzod deputatlik o‘rinlarini egallashga muvaffaq bo‘lgan[45].

Aynan shu masalada davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev alohida ta'kidlab o‘tganlaridek, “siyosiy partiyalar hokimiyat uchun kurashish huquqiga ega. Lekin shunga qaramasdan, ular o‘rtasida raqobat, fikrlar, pozitsiyalar xilma-xilligi mutlaqo sezilmayapti”[46].

Sh.Mamadaliyev partiyalarning ommaviylashmaganligi, saylovchilar orasida yetarli darajada obro‘-e'tibor qozonmayotganligining asosiy sabablari deya quyidagilarni sanab o‘tadi:

· partiyalar siyosiy mafkurasining yetarli darajada shakllanmaganligi;

· partiyalar matbuotidagi siyosiy qiyofaning noaniqligi, respublika va jahonda sodir bo‘layotgan voqealarning O‘zbekiston nuqtai nazaridan yetarli darajada sharhlanmayotganligi, partiyalarning fuqarolar siyosiy madaniyatini shakllantirishga kam e'tibor qaratayotganligi;

· O‘zbekiston fuqarolari o‘zlarining siyosiy huquqlarini yetarlicha anglab yetmaganliklari, siyosiy faollikning yetishmasligi;

· partiya, fuqarolarning siyosiy huquqlarini amalga oshirishga ko‘mak beruvchi fanning zamon talab va ehtiyojlaridan orqada qolayotganligi va boshqalar[47].

Mazkur muammolarning yechimi aholi huquqiy ongi va madaniyatining o‘sishi, siyosiy partiyalar faoliyatining kuchayishi hamda mahalliy vakillik organlari faoliyatida ularning ishtirokini tubdan takomillashtirish zarur.

Shundan xulosa qilishimiz mumkinki, yurtimizda faoliyat yuritayotgam beshta siyosiy partiya o‘rtasida bo‘layotgan raqobat hamda ularning mahalliy vakillik organlarini tashkil etishdagi ishtirokini tahlil qilish mahlliy vakillik organlari

[45] Yangibayev A. Siyosiy partiyalarning davlat hokimiyati vakillik organlarini shakllantirishda va ularning faoliyatida ishtirok etishi // Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ... diss. avtoref. –T., 2019. – B.15.
[46] Mirziyoyev Sh.M. Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo‘lishi kerak // Xalq so‘zi. – 2017-y. 13-iyul.
[47] Mamadaliev Sh. O‘zbekiston siyosiy partiyalari: shakllanish jarayonlari va rivojlanish istiqbollari. –T.: O‘zR IIV Akademiyasi, 2004. – B.27.

tomonidan hokim faoliyatini nazorat qilishda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini va nazoratni kuchaytirish uchun siyosiy partiyalar tomonidan o‘z dasturiy vazifalarini belgilashda ko‘plab ishlarni amalga oshirish zarurligini yaqqol tasdiqlab turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi -2021. Lex.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni

4. Липчанская М.А., Волкова М.С. Принципы и основы правового регулирования государственно-партийного взаимодействия в современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2015. – № 1 (102). –С.147.

5. Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – С.9.

6. Vinarski-Peretz, H., & Kidron, A. The shadow dance of political climate: Engagement in political behavior in local government authorities // European Management Journal. 2018. –P.1.

7. O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 11-apreldagi “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitusiyaviy qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007-y., 15-son, 151-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz, 05.09.2019 y., 03/19/563/3685-son.

INSON HUQUQLARI BO‘YICHA XALQARO NAZORAT INSTITUTI TUSHUNCHASI VA ASOSIY XUSUSIYATLARI

Mo‘minjonov Bobur Qobiljon o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
“Ommaviy axborot vositalari huquqi” bo‘limi magistranti
E-mail: boburmominjonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaqtda dunyoda xalqaro xavfsizlik va tinchlik, inson huquqlarini himoya qilish masalalari xalqaro huquqiy normalar bilan tartibga solinadi, ularga rioya qilish amaldagi xalqaro huquqiy tartibotining asosini tashkil etadi. Ushbu asoslari inson huquqlari bo‘yicha xalqaro nazorat instituti tushunchasi va asosiy xususiyatlari taxlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inson huquqlari, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro nazorat instituti, unversal davriy tahlil xalqaro huquqiy kafolatlar.

Hozirgi globallashib borayotgan dunyoda xalqaro xavfsizlik va tinchlik, inson huquqlarini himoya qilish masalalari xalqaro huquqiy normalar bilan tartibga solinadi, ularga rioya qilish amaldagi jahon huquqiy tartibotining asosini tashkil etadi. Shu munosabat bilan xalqaro huquq va tartibni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish, xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashish, migratsiya kabi zamonaviy muammolarni hal etishda davlatlar murojaat etayotgan xalqaro huquqiy vositalar va normalar orasida xalqaro nazorat instituti muhim o‘rin tutadi.

Inson huquqlari sohasida xalqaro standartlarni ishlab chiqishda insoniyatning umuminsoniy qadriyatlarini shakllantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko‘rsatgan BMT Nizomi, shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilishda inson huquqlari bilan bog‘liq asosiy xalqaro hujjatlar muhim rol o‘ynaydi.

Biz qat'iy ishonamiz – Birlashgan Millatlar Tashkiloti bundan keyin ham xalqaro munosabatlarda xal qiluvchi o‘rin tutadi

1948 yildan beri Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida inson huquqlari bo‘yicha 100 dan ortiq shartnoma va deklaratsiyalar tuzilgan. BMT tarkibida inson huquqlarini himoya qilish bilan shug‘ullanuvchi bir qator organlar mavjud . Odatda ularni ikkita toifaga bo‘lish mumkin:1. Умумий мақсадли органлар.

2. Ixtisoslashgan, ya'ni, faqat inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan.Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро назорат ёки мониторинг [48] davlatlarning xalqaro majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning yangi shakllantiruvchi mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlari sohasida xalqaro nazorat ko‘lamining kengayishi bir qator omillar bilan bog‘liq:

birinchidan, xalqaro-huquqiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, huquqiy va boshqa jihatlari bilan ajralib turadigan inson huquqlari muammosi keng qamrovli va ko‘p qirrali bo‘ldi;

ikkinchidan, xalqaro tashkilotlar, shu jumladan, xalqaro inson huquqlari tashkilotlari faoliyati faollashdi, shu munosabat bilan inson huquqlariga rioya qilish va himoya qilishning amaldagi tartib va mexanizmlarini takomillashtirish zarur;

uchinchidan, shaxs o‘z huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun xalqaro organlarga (sudlar, qo‘mitalar, komissiyalar) murojaat qilish huquqiga ega:

to‘rtinchidan, inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar faoliyati inson huquqlarini ta’minlash va himoya qilish jarayonining muhim omiliga aylandi.

Shunday qilib, yuqorida aytilganlar inson huquqlari sohasida xalqaro nazorat masalalarini har tomonlama o‘rganish, shu jumladan huquqni qo‘llash amaliyotida xalqaro nazoratni amalga oshirishning asosiy tamoyillarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Xalqaro huquqshunoslarning mutlaq ko‘pchiligi xalqaro nazoratni shartnoma bo‘yicha o‘z zimmalariga olgan majburiyatlarning bajarilishini tekshirish deb hisoblashadi, ya'ni, faktik holatlarni aniqlash va ularni qonun talablariga muvofiqligi

[48] Rus tilidagi ilmiy adabiyotlarda "nazorat" atamasi, ingliz tilida - "monitoring" atamasi qo'llaniladi.

nuqtai nazaridan baholash. Xalqaro nazorat faoliyati mazmunining keng talqini R.M.Valeyev, O.I.Tiunova, I.I.Kotlyarov xalqaro majburiyatlarni buzishda uning oldini olish roli va ularni vijdonan, to‘liq va o‘z vaqtida bajarish maqsadi haqida gapiradi.

Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro tashkilotlar amaliyoti, shuningdek, ilmiy adabiyotlarni ko‘rib chiqish xalqaro nazoratni amalga oshirishning quyidagi bosqichlarini aniqlash imkonini beradi:

birinchidan, majburiyat va vakolatlarni belgilash, dastlabki ma'lumotlarni to‘plash bo‘yicha davlatlar bilan o‘zaro hamkorlikni o‘z ichiga olgan tayyorgarlik ishlari va ba'zi hollarda davlatlarning tegishli taklifini talab qiladi (masalan, maxsus protseduralar bo‘yicha);

ikkinchidan, monitoring, shu jumladan ham davlat, ham boshqa manbalar tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlarni ko‘rib chiqish, ayrim hollarda esa, haqiqiy holatni joyida o‘rganish uchun mamlakatga tashrif buyurish;

uchinchidan, davlatlar tomonidan inson huquqlariga rioya etilishiga oid xalqaro organlar tavsiyalarini, ayrim hollarda majburiy bo‘lgan qarorlarni (masalan, Inson huquqlari bo‘yicha Yevropa sudining qarorlarini) umumlashtirish va qabul qilish;

to‘rtinchidan, davlat tomonidan tavsiyalarning bajarilishini monitoring qilish orqali amalga oshiriladigan kuzatuv.

Ilmiy adabiyotlarda va davlatlarning xalqaro shartnoma amaliyotida xalqaro nazorat institutining quyidagi usullari qayd etilgan: axborot almashinuvi; xalqaro majburiyatlarni bajarish bo‘yicha maslahatlashuvlar; hisobotlar, kuzatishlar; tashriflar, xalqaro tekshiruvlar va tekshiruvlar; sud va arbitraj nazorati.

Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida xalqaro majburiyatlarni amalga oshirishda dunyoning turli burchaklarida sodir bo‘layotgan qurolli to‘qnashuvlar, davlatlarda favqulodda holat e'lon qilinishi va shartnoma bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarishdan chetlashtirish bo‘yicha qarorlar qabul qilinishi , inson huquqlarining qo‘pol ravishda buzilishi faktlarining mavjudligi muammoli jihatlardan dalolat beradi.

Zamonaviy xalqaro huquq fanida davlatlarning inson huquqlari bo‘yicha xalqaro-huquqiy majburiyatlarini chetlab o‘tishlariga tobora ko‘proq e'tibor qaratilmoqda.

Shu bilan birga, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalar boshqa xalqaro shartnomalardan bir qator xususiyatlari bilan ham farqlanadi:

birinchidan, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalar umuminsoniy qo‘llanilishiga qaratilgan bo‘lib, bu holat turli sabablarga ko‘ra (irqi, jinsi, dini, millati va boshqalar) kamsitilmaslik tamoyilining mustahkamlanishi bilan ta’kidlanadi;

ikkinchidan, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalar noma'lum muddatga tuziladi (1948 yildagi Genotsid jinoyatining oldini olish va jazolash to‘g‘risidagi konventsiya bundan mustasno, 10 yilga tuzilgan va uning amal qilish muddati har keyingi 5 yilda uzaytiriladi) va davlatlar hududi, shu jumladan va qaram hududlar;

uchinchidan, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalarda ko‘p hollarda konvensiyani ratifikatsiya qilish yoki unga qo‘shilishda izoh qo‘yish imkoniyati ko‘zda tutilmaydi. Masalan, 1966-yildagi Inson huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro paktlar, 1960-yildagi Ta'lim sohasidagi kamsitishlarga qarshi YuNESKO konventsiyasi (9-modda) , 1987-yildagi Qiynoqlar va g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala yoki jazoning oldini olish to‘g‘risidagi Yevropa konventsiyasi (21-modda) , Inson huquqlarini himoya qilish bo‘yicha Evropa konventsiyasining 1983 yildagi o‘lim jazosini bekor qilish to‘g‘risidagi 6-sonli bayonnomasi (4-modda) e'tiroz bildirishni taqiqlaydi;

to‘rtinchidan, inson huquqlari va erkinliklarining asosiy qoidalari va talqini inson huquqlari bo‘yicha xalqaro va mintaqaviy shartnomalarda bir xil bo‘lib, bu davlatlar uchun milliy qonunchilikni amalga oshirishni osonlashtiradi;

beshinchidan, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalarda davlatlar xalqaro shartnomalar bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarishdan chetga chiqishlari uchun aniq mezonlarni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, xarakterli tendentsiya inson huquqlari sohasidagi konventsiyalarga qo‘shilgan va ratifikatsiya qilingan davlatlar sonining ko‘payishi

hisoblanadi.Xalqaro tan olish, ayniqsa, insonning asosiy huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi konventsiyalarga xosdir.

Xulosa qilib, quyidagi asosiy fikrlarni aytish mumkin:

brinchidan, inson huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi xalqaro shartnomalar nafaqat davlatlarning ularga rioya etishi bo‘yicha huquq va majburiyatlarni belgilabgina qolmay, balki shaxslarga bevosita tegishli huquq, erkinlik va majburiyatlarni ham beradi.

ikkinchidan, inson huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi xalqaro shartnomalar davlatlarning milliy qonunchilikka muayyan cheklashlar kiritish huquqini nazarda tutadi. Biroq, bu cheklovlar shaxsning xalqaro sud institutlariga murojaat qilish huquqiga taalluqli emas. Davlatlarning xalqaro shartnomalarga o‘z fuqarolariga xalqaro sud institutlarida sud himoyasi huquqini bermaslik to‘g‘risidagi e'tirozlarini qonuniy deb tan olish mumkin emas.

uchinchidan, shaxs, hatto milliy qonunchilikda nazarda tutilmagan bo‘lsa ham, sud orqali himoyalanish huquqiga ega bo‘lishi kerak. Ushbu ish bo‘yicha sudga murojaat qilish xalqaro huquq normalariga asoslanishi kerak, chunki xalqaro inson huquqlari huquqining majburiy normalari ichki qonunlardan ustundir;

to‘rtinchidan, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalarda inson huquqlari sohasidagi xalqaro nazorat institutining asosiy va maxsus tamoyillari shakllantirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Sh.M.Mirziyoyev.-Toshkent: “O‘zbekiston nashriyoti, 2021.-347b
2. Inson huquqlari:darslik/A.R. Muminov.M.A. Tillabayev: -T.: Adolat, 2013.-B.138.
3. I.A.Karimov O‘zbekistonda demokratik o‘zgarishlarini yanada chiqkrlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakillantirishning asosiy yo‘nalishlari. – T; O‘zbekiston, 2002.
4. Saidov A.X. Mejdunarodnoye pravo prav cheloveka. M.: 2002.
5. Saidov A, Sultonov S. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va inson huquqlari . – T.: “Adolat” 1998.

АНАЛИЗ ДЕФОРМАЦИЙ И НАПРЯЖЕНИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ДВУТАВРОВОЙ БАЛКИ

Давлятов Шохрух Муратович
(ORCID 0000-0002-9552-897X)
Ферганский политехнический институт
e-mail:davlatshoh@ferpi.uz
Маматемиров Ботир
М2-20 (магистрант)

Аннотация. В статье проведено дальнейшее исследование нагружения строительных двутавровых балок. Анализируются напряжения и деформации получаемые при деформировании балки с прямой стенкой и гофрированной.

Ключевые слова: двутавровая балка, напряжения, деформация, строительство, металлическая конструкция.

ANALYSIS OF DEFORMATIONS AND STRESSES OF A CONSTRUCTION I-BEAM

Abstract: The article carried out a further study of the loading of construction I-beams. The stresses and deformations obtained during the deformation of a beam with a straight wall and a corrugated one are analyzed.

Key words: I-beam, stresses, deformation, construction, metal structure.

С каждым годом количество зданий, возведенных из металлических конструкций, растет, что обуславливается большим числом преимуществ [1 – 2]. Зачастую в сооружениях, выполненных из металлоконструкций, встречаются балки, а именно двутавровые, которые могут иметь различную форму стенки, например, гофрированную.

В данной работе продолжится исследование двутавровой балки на предмет ее деформирования. В исследовании [3-26] проводился анализ формы стенки гофрированных балок и была выявлена наиболее оптимальная, ею оказалось треугольная.

На рис. 1 показаны деформации, вызванные нагружением двутавровых балок одной и той же силой в 200 кН и при одинаковом времени воздействия силы на верхние полки балок.

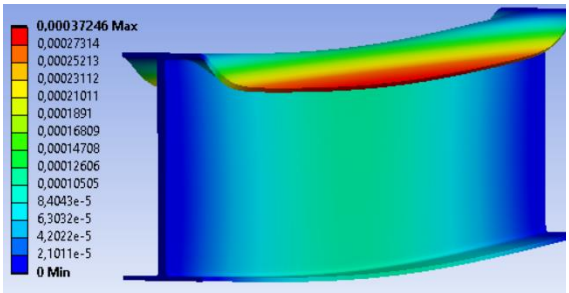

а

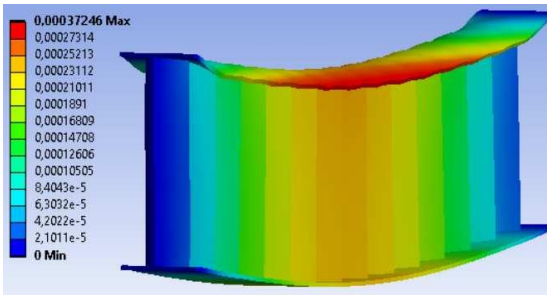

б

Рис. 1. Деформации: а – в балке; б – в гофрированной балке

Исследование продолжится также в программе Ansys [4-16] с применением тех же начальных условий, описанных в статье [3-30]. В данном случае будет производиться сравнение гофрированной треугольной двутавровой балки с двутавровой балкой с прямой стенкой той же толщины и той же длины с последующим определением наиболее оптимальной формы балки для применения в строительной сфере.

Наибольшей деформации подвергаются середины двутавровых балок, в них образуется прогиб. Максимальные деформации видны в строительной балке с гофрированной стенкой. Балка с прямой стенкой показывает наилучшее сопротивление деформированию.

На рис. 2 показаны напряжения, образующиеся в теле балок при их нагружении.

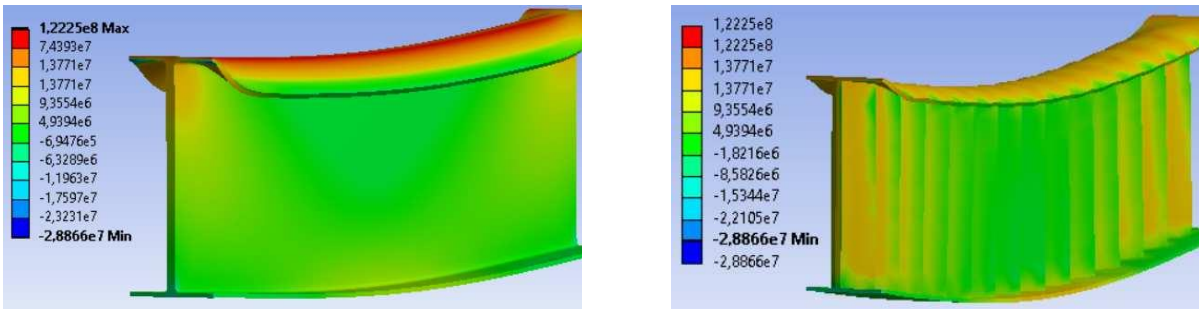

а *б*

Рис. 2. Напряжения: а – в балке; б – в гофрированной балке

Полученные данные свидетельствуют о том, что при таких геометрических размерах и начальных условиях наиболее благоприятные результаты показывает строительная двутавровая балка с прямой стенкой, у нее наблюдаются меньшие деформации, чем у гофрированной балки с треугольным профилем стенки.[30-39]

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

37. Davlyatov S. M., Makhsudov B. A. Technologies for producing high-strength gypsum from gypsum-containing wastes of sulfur production-flotation tailings //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 724-728.

38. Ахмедов Ж. Д. Оптимизация преднапряженных перекрестных ферменных систем //Промислове будівництво та інженерні споруди. К.: ВАТ “Укрдніпроектстальконструкція ім. ВМ Шимановського. – 2010. – Т. 4.

39. Akhrarovich A. K., Muradovich D. S. Calculation of cylindrical shells of tower type, reinforced along the generatrix by circular panels //European science review. – 2016. – №. 3-4. – С. 283-286.

40. Muratovich D. S. Study of functioning of reservoirs in the form of cylindrical shells //European science review. – 2016. – №. 9-10.

41. Adilhodzhaev A. et al. The study of the interaction of adhesive with the substrate surface in a new composite material based on modified gypsum and treated rice straw

//European Journal of Molecular & Clinical Medicine. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – С. 683-689.

42. Акрамов Х. А., Давлятов Ш. М., Хазраткулов У. У. Методы расчета общей устойчивости цилиндрических оболочек, подкрепленных в продольном направлении цилиндрическими панелями //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 29-34.

43. Egamberdiyev B. O. et al. A Practical Method For Calculating Cylindrical Shells //The American Journal of Engineering and Technology. – 2020. – Т. 2. – №. 09. – С. 149-158.

44. Davlyatov S. M., Kimsanov B. I. U. Prospects For Application Of Non-Metal Composite Valves As Working Without Stress In Compressed Elements //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 09. – С. 16-23.

45. Mirzaraximov M. A. O., Davlyatov S. M. APPLICATION OF FILLED LIQUID GLASS IN THE TECHNOLOGY OF OBTAINING A HEAT RESISTANT MATERIAL //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 4-7.

46. Мамажонов А. У., Юнусалиев Э. М., Давлятов Ш. М. БЕТОН С МИНЕРАЛЬНЫМ НАПОЛНИТЕЛЕМ-ГЛИЕЖЕМ, ЭЛЕКТРОТЕРМОФОСФОРЫМ ШЛАКОМ И ДОБАВКОЙ АЦФ-3М //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 220-226.

47. Абдуллаев И. Н. и др. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ УСТРОЙСТВЕ ФУНДАМЕНТОВ ГЛУБОКОГО ЗАЛОЖЕНИЯ //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 526-532.

48. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А. БИТУМИНИРОВАННЫЙ БЕТОН ДЛЯ ПОДЗЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ЗДАНИЙ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 122-125.

49. Абобакирова З. А., Бобофозилов О. ИСПОЛЗОВАНИЕ ШЛАКОВЫХ ВЯЖУЩИХ В КОНСТРУКЦИОННЫХ СОЛЕСТОЙКИХ БЕТОНАХ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6.

50. Абобакирова З. А., кизи Мирзаева З. А. СЕЙСМИК ҲУДУДЛАРДА БИНОЛАРНИ ЭКСПЛУАТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 147-151.

51. Абобакирова З. А., угли Содиков С. С. СВОЙСТВА ЦЕМЕНТНОГО КАМНЯ ОПТИМАЛЬНОГО СОСТАВА С ДОБАВКАМИ В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 81-85.

52. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

53. Гончарова Н. И. и др. Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 32-35.

54. Ivanovna G. N., Asrorovna A. Z., Ravilovich M. A. The Choice of Configuration of Buildings When Designing in Seismic Areas //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 32-39.

55. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухаммедзиянов А. Р. Сейсмостойкость Малоэтажных Зданий Из Низкопрочных Материалов //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 209-217.

56. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Қўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

57. Мамажонов А. У., Юнусалиев Э. М., Абобакирова З. А. Об опыте применения добавки ацф-3м при производстве сборных железобетонных изделий //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 216-220.

58. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.

59. Кодиров, Г. М., Набиев, М. Н., & Умаров, Ш. А. (2021). Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, *1*(6), 36-39.

60. Umarov, S. A. (2021). Development of deformations in the reinforcement of beams with composite reinforcement. *Asian Journal of Multidimensional Research*, *10*(9), 511-517.

61. Akhrarovich, A. X., Mamajonovich, M. Y., & Abdugofurovich, U. S. (2021). Development Of Deformations In The Reinforcement Of Beams With Composite Reinforcement. *The American Journal Of Applied Sciences*, *3*(05), 196-202.

62. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухамедзянов А. Р. Энергосбережение в технологии ограждающих конструкций //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 107-112.

63. Гончарова Н. И. и др. Разработка солестойкого бетона для конструкций с большим модулем открытой поверхности //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 53-57.

64. Abobakirova Z. A. Reasonable design of cement compositionfor refactory concrete //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 556-563.

65. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A. Reception mixed knitting with microadditive and gelpolimer the additive //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 87-91.

66. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Kimsanov Z. Technological Features of Magnetic Activation of Cement Paste" Advanced Research in Science //Engineering and Technology. – 2019. – Т. 6. – №. 5. – С. 12.

67. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

68. Asrorovna A. Z. Effects Of A Dry Hot Climate And Salt Aggression On The Permeability Of Concrete //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 6-10.

69. Abobakirova Z. A. Regulation Of The Resistance Of Cement Concrete With Polymer Additive And Activated Liquid Medium //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 172-177.

70. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

71. Мирзажонович Қ. Ғ., Мирзабабаева С. М. БИНОЛАРНИ ЎРОВЧИ КОНСТРУКЦИЯЛАРИНИ ТУЗЛАР ТАЪСИРИДАГИ СОРБЦИОН ХУСУСИЯТИНИ ЯХШИЛАШ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 86.

72. Мирзабабаева С. М., Мирзажонович Қ. Ғ. БЕТОН ВА ТЕМИРБЕТОН КОНСТРУКЦИЯЛАР БУЗИЛИШИНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 91.

73. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

74. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ НАДЕЖНОСТИ И ДОЛГОВЕЧНОСТИ ЭНЕРГОЭКОНОМНЫХ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Мирзаахмедов Абдухалим Тахирович

доц. к.т.н.

E-mail: a.t.mirzaahmedov@ mail.uz

Ферганский политехнический институт

Байматов Сардорбек Игамбердиевич

Магистрант группы М1 -20 “АЗиС”

sardorboymatov19960306@mail.ru

Аннотация: В статье приведены прогнозы надежности и долговечности энергоэкономных строительных конструкций на основании теории оптимальных конструкций.

Ключевые слова: надежность, долговечность, энергоэкономичных зданий и сооружений, эксплуатационные показатели, испытаний конструкций.

PREDICTION OF RELIABILITY AND DURABILITY OF ENERGY-SAVING BUILDING STRUCTURES

Abstract: The article presents forecasts of reliability and durability of energy-efficient building structures based on the theory of optimal structures

Key words: reliability, durability, energy-efficient buildings and structures, operational performance, structural testing.

Проблема надежности и экономичности строительных конструкций относится к числу основных проблем не только в нашей республике, но и во всем

мире. Это объясняется увеличивающимися требованиями к качеству зданий и сооружений в целях повышения надежности и долговечности. Решение этой проблемы имеет исключительно важное практическое значение, поскольку она открывает пути для создания научно-обоснованных методов нормирования расчетных параметров строительных конструкций и указывает. принципы проектирования надежных, долговечных и в то же время энергоэкономичных зданий и сооружений [1-3].

Надежность и долговечность строительных конструкций, в свою очередь, зависят от большого количества постоянно действующих и частично изменяющихся недетерминированных факторов.

Для достижения максимальной надежности конструкций необходимо их проектировать так, чтобы они функционировали и в том случае, когда параметры всех элементов одновременно будут находиться вблизи допустимых пределов.

Теория надежности оперируется случайными величинами, наряду с обычными детерминированными. Это требует некоторой перестройки мышления, так как случайная величина представляет собой не обычное число, а вектор в функциональном пространстве в соответствии с заданной для нее функцией распределения [4-6].

Надежность обеспечивает техническую возможность использования строительных конструкций по назначению в нужное время и с требуемой эффективностью. Нормы определяют надежность, как свойство конструкции выполнять заданные функции, сохраняя эксплуатационные показатели в заданных пределах течение требуемого промежутка времени или требуемой наработки. Это свойство комплексное, включающее в себя безотказность, долговечность конструкции, в целом и ее составных частей.

Решение проблемы надежности предполагает изучение статистических свойств внешних воздействий, изучение статистических свойств материалов и конструкций, а также исследование поведения конструкций при случайных воздействиях. На основе полученных результатов исследований может быть

найдена количественная оценка надежности и долговечности конструкций. Для решения инженерных вопросов требуется задание нормативных значений надежности и долговечности [7-8].

Отыскание этих значений требует решения задач, родственных задачам теории оптимальных конструкций. На основе общей теории могут быть далее развиты отдельные приложения - теория методов сокращенных испытаний конструкций на надежность и долговечность, теория проектирования конструкций повышенной живучести, а также могут быть разработаны нормативные инженерные методы расчета конструкций, не содержащие в явной форме теоретико - вероятностных элементов [9-10].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРА

1. Болотин В.В. Методы теории вероятностей и теории надежности в расчетах сооружений. -М.: Стройиздат, 1982. –351 с.
2. Ржаницын А.Р. Теория расчета строительных конструкций на надежность. -М.: Стройиздат, 1978. -273 с.
3. Мирзаахмедов А.Т. Алгоритм расчота стержневых систем с учетом нелинейной работыжелезобетона. М.: Фергана, 2021. -100 с.
4. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.
5. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.
6. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А., Максумова С. Р. Алгоритм расчета предварительно напряженной железобетонной фермы с учетом нелинейной работы железобетона //Актуальная наука. – 2019. – №. 9. – С. 15-19.
7. Mirzaakhmedova U. A. Inspection of concrete in reinforced concrete elements //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 621-628.

8. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Prestressed losses from shrinkage and nonlinear creep of concrete of reinforced concrete rod systems //EPRA International journal of research and development (IJRD). – 2020. – Т. 5. – №. 5. – С. 588-593.

9. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А. Алгоритм расчета железобетонных балок прямоугольного сечения с односторонней сжатой полкой //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2 (145).

10. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

BOLA ASRAB OLGAN OILA BILAN OLIB BORILADIGAN FAOLIYAT

Fayzullayeva Xolida Ahmadjon qizi
Sirdaryo viloyati Xovos tuman 6-maktab
amaliyotchi psixologi

Abduvohidov Abbos Narzullayevich Sirdaryo viloyati
Boyovut tuman 53-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Talabalarga Oila tiplari va yetim bola asrab olgan oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat va oila omilining insonga butun umur davomida ta’siri, ijtimoiy jihatdan o‘z-o‘zini belgilab olishga, uning ijtimoiy-ijodiy faolligi, oilaviy munosabatlar qadriyatlar haqida tushunch berish.

Kalit so‘zlar lug‘ati: O‘zbekcha - Oila Ota-ona Oilaning ijtimoiy maqomi Oilaning turlari Oila a’zolari Yetimlik Ijtimoiy yordam Asrab olish Oilaning ijtimoiy-madaniy darajasi Oilaning vazifalari.

Oila shaxs tarbiyasida boshqa ijtimoiy institutlar bilan taqqoslaganda birinchi darajali rolni bajaradi. Chunki, aynan oilada individual qobiliyatlar, shaxsiy, kasbiy qiziqishlar, axloqiy normalar shakllanadi. Oila omili insonga butun umur davomida ta’sir etadi. Ijtimoiy jihatdan oila inson turli ijtimoiy rollarni egallaydigan jamoa hisoblanadi. Oila insonning o‘z-o‘zini belgilab olishga, uning ijtimoiy-ijodiy faolligini oshishiga yordam beradi. Oilaviy munosabatlar oliy qadriyat hisoblangan bizning respublikamizda O‘zbekistonda oilaning ijtimoiy maqomi nihoyatda balanddir va o‘z mavqe’ini hozirgacha ushlab turibdi. Biroq bu holatdagi oila inqirozi ko‘pgina oilalar, shu jumladan, o‘zbek oilalariga ham ta’sir qiladi.

Manbalarda oiladagi mavjud muhit, oila a’zolarining bir-birlari bilan o‘zaro munosabatiga ko‘ra oilalarning quyidagi turlari ko‘rsatilgan:

1)tinch, baxtli oilalar (ularda vazifalar muvaffaqiyatli bajariladi, oila a’zolari o‘rtasida o‘zaro ziddiyatlar yuzaga kelmaydi; har bir ishni bajarishdan oldin maslahatlashiladi, agarda muammolar yuzaga kelsa, birgalikda, hamjihatlikda hal qilinadi);

2)ijtimoiy xavf mavjud bo‘lgan oilalar (farzandlarni tarbiyalashda muammolar ko‘zga tashlanadi);

3)notinch oilalar (doimiy janjallar hukmron bo‘lib, farzand tarbiyasida katta qiyinchiliklar seziladi);

4)asotsial oilalar (ota-onalar axloqsiz hayot kechirishadi; oilada sanitariya-gigiena qoidalariga amal qilinmaydi, bolalar nazoratsiz qoldiriladi).

Farzandlarni tarbiyalash va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirishda oilalarga quyidagi shakllarda yordam ko‘rsatiladi:

Maslahat berish — farzandlar tarbiyasi, ularning ta’lim olishlarini tashkil etishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish, samarali shakl, metod va vositalardan foydalanishga oid maslahat beriladi.

Metodik yordam ko‘rsatish — ota-onalar metodik bilimlardan xabardor qilinadi, bolalarning fiziologik va psixologik rivojlanishlarini nazorat qilish, ularni to‘g‘ri parvarishlar va tarbiyalash bazasidan zarur yordam ko‘rsatiladi, oilalarning psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi, yordamga muhtoj bolalarga tibbiy, psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatiladi.

Ijtimoiy himoya qilish — xavf mavjud bo‘lgan, notinch yoki asotsial oilalarda bolalar ota-onalar giyohvand, ichuvchi, shafqatsiz ota-onalardan himoya qilinadi; bolalarni anomal hulqli ota-onalardan ajratib olish, ularni maxsus ta’lim muassasalariga joylashtirish yoki farzandlikka berish, bu borada hujjatlarni rasmiylashtirish ishlarini bajaradi.

Farzandlikka olgan oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlari va mazmuni

1. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlari

2. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat vazifalari

3. Farzandlikka oluvchi oilani qidirish.

4. Axborot berish

5. Bo‘lg‘usi qabul qiluvchi ota-onalarni o‘rganish.

Bola bo‘lgan muassasa va oilalarga tashrif buyurish (bolalar uyi, inqirozli oila) va boshqalar. Bo‘lg‘usi bola qabul qiluvchi oilani o‘rganish. Boshlang‘ich ta’lim: ma’ruza qilish, hikoya, suhbat o‘tkazish, video-filmlar ko‘rsatish. Bolani oilaga oylashtirish, ota-onalarga chuqur ta’lim berish. Tashhis qo‘yish (ilk) Ijtimoiy-pedagogik faoliyat metodlari Anketa so‘rovlari, suhbat, intervyu o‘tkazish Anketa so‘rovlari o‘tkazish, suhbat Vositachilik Kuzatuv, suhbat Tashhis qo‘yish (guruhlashgan) Test o‘tkazish, suhbat, hujjatlarni o‘rganish Ta’lim berish Ma’ruza, suhbat, kuzatuv, mashg‘ulotlar Patronaj Kerakli metodlardan o‘z o‘rnida foydalanish kerak.

Bola asrab olish borasidagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat ijtimoiy ta’minot bo‘limlarining xodimlari, shifokorlar, psixologlar, defektologlar va huquqshunoslar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Goziyev E.G. Mamatov M.M. va boshkalar "O‘spirin psixologiyasi" ToshD.U 1992
2. Goziyev E.G Utanov B "Xamkorlik psixologiyasi" T., Tosh D.U. 1992
3. Lyaudis V.L. - Metodika prepodavaniya psixologii, iz.vo 2000 URAO
4. Davletshin M.G. Obshaya psixologiya T. 2002
5. Filatova O.G Sotsialnaya psixologiya SP 2000

TA’LIMDA PLAGIATNI OLDINI OLISH

Kosimova mukammal Umaraliyevna,
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg‘ona filiali o‘qituvchisi,
Email: mukammalkosimova11@gmail.com
Mo‘minov Asadbek Mamurjon o‘g‘li
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg‘ona filiali talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola plagiat, uning ta`rifi, ta`lim sohasiga keltiradigan zararlari, hozirgi holatdagi uning avj olganligi va plagiatni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar haqida so‘z ketadi.

Kalit so‘zlar: plagiat, antiplagiat, originallik.

Hozirda o‘quvchi va talabalarning bilim saviyalari aksariyat hollarda talab darajasida emas.Buning eng asosiy omillaridan biri esa bu – plagiat. Plagiat ilm o‘rganuvchining shaxsiy qarashini susaytirib, uni bilim olishda dangasalik tomon olib boradi.

Plagiatning lug‘aviy ma`nosi lotincha “plagio” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘g‘irlayman” degan ma`noni bildiradi. Plagiat-boshqa birov tomonidan yozilib, mualliflik huquqiga ega bo‘lgan asarni maqola, she`r, hikoya va yana hokazolarni shaxsiylashtirish hisoblanadi. Boshqa shaxs tomonidan yozilgan har qanday narsani hech qanday asossiz o‘ziniki qilish,o‘zlashtirish demakdir. Plagiat ba`zida qasddan, ba`zida esa tasodifan tarzda amalga oshishi mumkin. Qasddan o‘zlashitishda shaxs biron manfaat yuzasidan boshqa shaxsning mualliflik huquqiga tajovuz qiladi. Tasodifan esa o‘zi bilmagan holatda boshqa birovning shaxsiy ishidan foydalanadi. Lekin,qonunda ikkala holatda ham choralar ko‘rish,balki ba`zi hollarda javobgarlikka

tortish ham belgilab qo‘yilgan. Mualliflik huquqini davo qiluvchi har qanday shaxs, agar buni dalillar asnosida isbotlay olsa, albatta qonun doirasida unga mualliflik huquqi qaytariladi va plagiatni amalga oshirgan shaxsga nisbatan javobgarlik joriy qilinadi.

Ta`lim sifati maktab, texnikum, oliygoh barchasida shaxsiy rivojlanish, mustaqil o‘rganishni amalga oshiriish bilan rivojlanib o‘sib boradi. O‘quvchi va talabalar bilimlarini o‘zlari mustaqil izlanishlari, topgan ma`lumotlarini tahlil qilishlari va o‘zlariga kerakliklarini tanlab olib o‘rganishlari bilan mustahkamlaydi hamda ularda shaxsiy pozitsiya rivojlanadi.Buning natijasida ularda har qanday fikrga nisbatan shaxsiy munosabat va erkin fikr bildira olish qobiliyati shakllanadi. Buning natijasi o‘laroq darslar davomida o‘quvchida shaxsiy izlanishlari natijasida paydo bo‘lgan savollar o‘rtaga tashlanadi va unga yechim topishga kirishiladi.Bu yon atrofdagi o‘quvchi-talabalarda ham faollikni orttirib,jamoa muhitini yaxshilanishiga olib keladi.Guruh ichida ilmiy mavzularda bahslar,savollar hamda yechimlar o‘rtaga tashlanadi.Natijada talaba va o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlari yuzaga chiqadi. Ular faol tarzda ijtimoiy yoki ilmiy sohalardagi muammolarnni o‘rtaga tashlanadi. Tabiiyki savol bor ekan unga javob axtariladi, yechim topishga harakat qiladi. Bu ham o‘z navbatida jamiyatni rivojlanishiga, takomillashuviga sabab bo‘ladi. Huddi shu holatga qarama-qarshi holatni vujudga keltiradigan, ya`ni talabalarni aqliy faoliyatini susaytiradigan, ularda shaxsiy fikrlashni faolsizlantiradigan narsa – plagiat. Plagiat natijasida o‘quvchi yoki talaba tayyor materialni hech qanday izlanishsiz,muammosiz ko‘chirib oladi va darslarni onson tarzda ko‘chirmachilik orqali bajaradi.Bu esa o‘z-o‘zidan o‘quvchidagi individual qobiliyatlarini pasaytirib,uning shaxsiy fikridan mahrum qiladi.Shaxsiy fikri bo‘lmagan,har bir ishni tayyor holatini hech qiyinchiliksiz ko‘chirishga o‘rganib qolgan talaba nafaqat o‘zining keyingi hayotini sust bo‘lishiga,balki kelajakdagi malakali kadr masalasiga ham salbiy ta`siz ko‘rsatgan bo‘ladi. Malakali kadr jamiyat ichida bo‘lmas ekan har sohada qoqilishlar, pasayishlar paydo bo‘ladi. Bu keyinchalik keng ko‘lamli savodsizlik va ijtimoiy holatni yomonlashuviga olib keladi. Chunki doimiy tarzda ko‘chirmachilik qilib kelgan talabada yangilishga bo‘lgan intilish qolmaydi,ilmiy izlanishlar susayib

ketadi.Natijada bu davlatni zamonga mos ilmlarda ortda qolishiga va iste`molchi maqomiga tushib qolishiga sabab bo‘ladi.

Plagiatni oldini olishda eng avvalo,o‘quvchilarning fikrini isloh qilish lozim. Ularga bilim olar ekan bu ishdan asl maqsadni to‘g‘ri yo‘lga qoyishni o‘rgatish kerak. Ya`ni o‘uvchi yoki talaba bilim olar ekan,uning maqsadi ustozida baho olish yoki oliygohni bir amallab bitirib diplomga ega chiqib olish bo‘lmasligi kerak. Ularga maqasadni yanada yuqori qo‘yishni,olayotgan bilimi kelajakda nafaqat o‘ziga, balki butun jamiyatga manfaat keltirishi mumkinligi haqida o‘rgatilsa,u olayotgan bilimini yanada mustahkam olishga,yanada ko‘proq ishlarni amalga oshirishga harakat qiladi. Yana bir yechim o‘laroq plagiat aniqlangan hollarda jazoni keskin va qat`iy tarzda yo‘lga qo‘yish kerak bo‘ladi. Bu masalada yana G‘arbga murojaat qilishga majbur bo‘lamiz. Ulardagi ta`lim sifatining yuqoriligi ko‘p hollarda aynan shu antiplagiat tadbirlariga ham bevosita bog‘liq. Jazoning qattiq hamda qat`iy amalga oshirilishi, ba`zi hollarda o‘quvchini ta`lim joyidan chetlatilishiga olib keladi. Bu o‘z navbatida talabani plagiatdan keskin cheklanishiga sabab bo‘ladi. Plagiatni aniqlashning ham o‘ziga xos usullari mavjud.Hozirgi elektronlashgan davrda plagiatning bir necha oson va samarali yo‘llari mavjud.Turli hil dastur va ilovalardan plagiatni aniqlashda foydalanish mumkin.Masalan, “Turnitin”, “Prepostseo”, “Kvettekst” va yana bir qancha samarali dastur va ilovalar mavjud.Bularning ishlash jarayoni umumiy holatda o‘xshash. Barchasiga matnni kerakli qismi joylanadi va u bu matnni boshqa matnga qanchalik o‘xshashligini natija o‘laroq chiqarib beradi. Bundan plagiat yoki plagiat emasligi haqida xulosa qilish mumkin bo‘ladi. Umumiy holda plagiatni oldini olish ta`limda har doim dolzarb va bunga qarshi kurashishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bailey, S. (2011). Academic writing. A handbook for international students. Routledge.
2. “Plagiat,ko‘chirmachilik va oqibatlar”,Behzod, 2019.19.06.
3. “Maktab topshiriqlarida plagiatni tekshirish uchun 5 ta plagiat tekshiruvi”, 2022.18.03.

USE OF GRAPHIC ORGANIZERS AND EVALUATION OF EFFICIENCY IN PHYSICS TEACHING

Mislidinov Baxtiyor Zaynidinovich
Namangan engineering and construction institute
E-mail:baxtiyormislidinov@gmail.com

Abstract: The article discusses the use of Venn diagrams in teaching physics lectures.In this case, the analysis of the properties of the electric and magnetic fields is explained on the basis of the Venn diagram and the efficiency coefficient is determined.

Key words: interactive methods, Venn diagram, electric and magnetic field, electromagnetic wave, confidence interval, average value, efficiency coefficient.

FIZIKA O‘QITISHDA GRAFIKLI ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH VA SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Annotasiya: Maqolada fizikadan ma’ruza mashg‘ulotlarini o‘qitishda Venn diagrammasidan foydalanish tadbig‘i keltirilgan. Bunda elektr va magnit maydonga xos xususiyatlar tahlili Venn diagrammasi asosida tushuntirilgan va samaradorlik koeffisiyenti aniqlangan.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, Venn diagrammasi, elektr va magnit maydon, elektromagnit to‘lqin, ishonchlilik oralig‘i, o‘rta qiymat, samaradorlik koeffitsiyenti.

Today, there are more than 100 types of interactive methods, each of which can be used effectively in the educational process, depending on the nature of the educational material, the age and psychological characteristics of students. Interactive methods are methods that help to organize the interaction of students in the acquisition of knowledge, skills, competencies and certain ethical qualities, as well as their

interaction with the teacher [1]. The essence of the interactive method is to rely on the creativity of students and create an atmosphere of free discussion in the classroom [2].The use of interactive methods of pedagogical technology in the teaching of lectures in physics serves to increase the effectiveness of the quality of education. To date, the Venn diagram has been used in the teaching process in the teaching of English [3], in the teaching of teachers [4], and in the teaching of mathematics [5]. However, this method has not been sufficiently studied in the teaching of lectures in physics.In this paper, we use the Venn diagram, a graphic organizer, to teach topics related to the electric and magnetic field.

The purpose of using the method of "Venn diagram": to develop students' ability to compare two or more objects and concepts, to identify their differences and commonalities.

In this method, the teacher can explain the lectures directly on the topic or the students can fill in the Vennas independently in groups.This, in turn, allows students to actively participate in the lesson.

During the training, the experimental groups were given lectures on the topics of electric and magnetic fields using Venn diagrams.The control groups were trained without the use of Venn diagrams.The application of the Venn diagram to the physics lectures is shown in Figure 1.

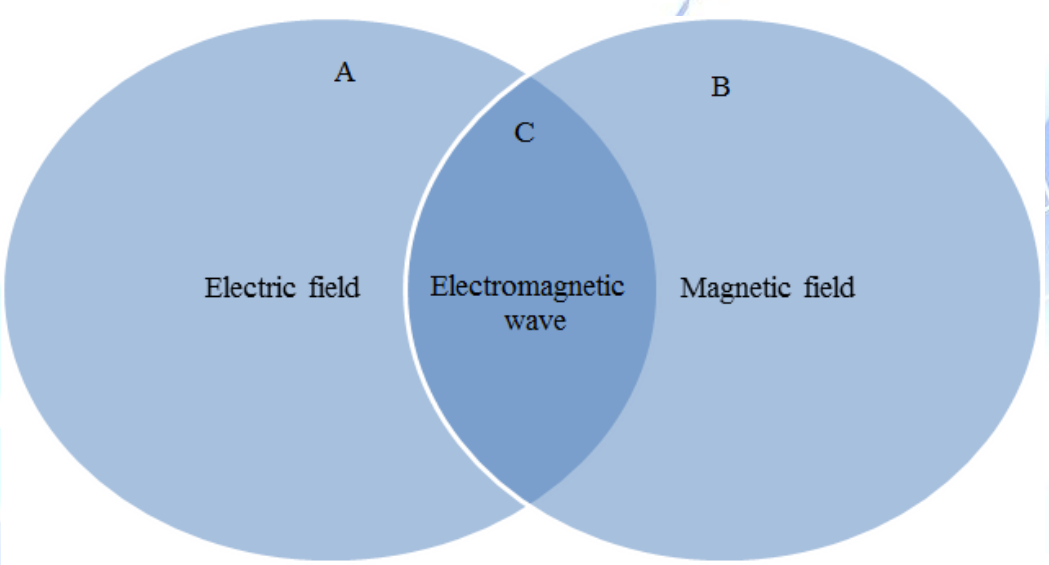

Figure 1. Comparison of electric and magnetic fields.

Part A of the diagram illustrates the characteristics of the electric field. Students create an electric field around the electric charge, the electric field is proportional to the electric charge, the electric field is perpendicular to the magnetic field, the electric field is measured using an electrometer, the magnetic field around the current Ersted experience and other features complement the presence.

Part B of the diagram highlights the characteristics of the magnetic field. Students will learn about the formation of a magnetic field around moving charges, the magnetic field is measured on a teslameter (magnetometer), the magnetic field is proportional to the speed of an electric charge, the magnetic field is perpendicular to the electric field, Faraday's experiment on the formation of induction current complement the features.

Part C of the diagram analyzes the characteristics of the electromagnetic wave, the differences and commonalities of the electric and magnetic fields.According to Maxwell's theory of a single electromagnetic field, an alternating electric field creates an alternating magnetic field, and an alternating magnetic field creates an alternating electric field.These two variable fields are of a circular nature, i.e., the lines of force of the generating field are concentrically surrounded by the lines of force of the emerging field. The result is a system of interconnected electric and magnetic fields.Electromagnetic waves are the sum of waves in electric and magnetic fields created by moving charges. Electromagnetic waves are transverse waves.They move in a vacuum at a speed $c = 3 \cdot 10^8$ m / s equal to the speed of light in a vacuum.The speed of electromagnetic waves depends on the characteristics of the medium of the wavelength.The frequency of an electromagnetic wave is the same for all environments.It also returns from the barrier like light waves, breaks down at the boundaries of environments, and interferes. In other words, all the properties of electromagnetic waves are similar to those of light.So the conclusion is that light is made up of electromagnetic waves. Not only light, but also infrared, ultraviolet, X-ray and gamma, radio and microwave radiation are electromagnetic.

Here is an analysis of the experimental work.In this study, an experimental test group and a control group were formed.116 students were selected for the experimental

group and 120 for the control group. The results of the experiments on the topics of the electric and magnetic fields are shown in the form of a diagram in Figure 2.

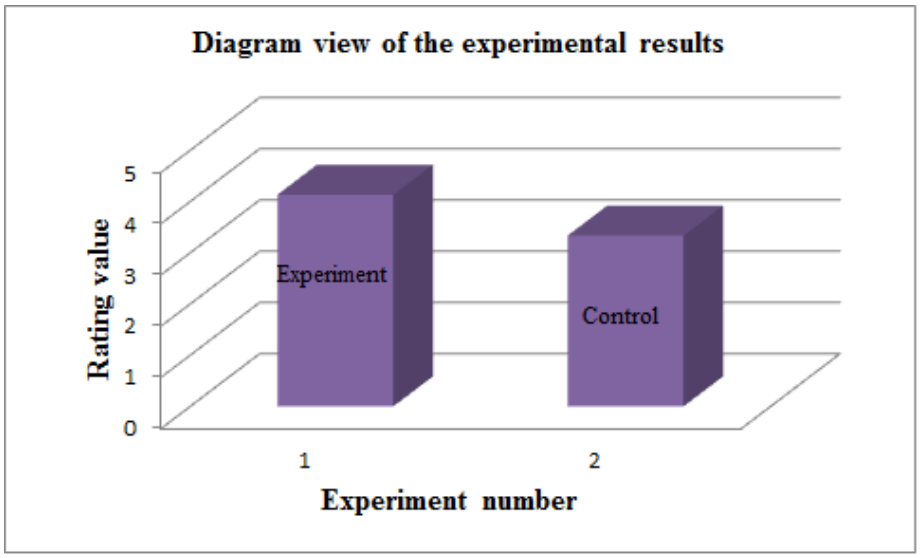

Figure 2. Diagram view of the experimental results.

In summary, according to the Student's Criteria for the Department of Electric and Magnetic Fields, the confidence interval of the grade was determined with a probability of 0.95.The coefficient of efficiency in teaching the subjects of the department of electric and magnetic fields is 1.24. It can be seen that the effectiveness of the use of Venn diagrams in the teaching of physics is high in the experimental group.

References

1. Sharopova Z.F Educational technologies.T.:Navro‘z.2019.158 p.

2. Tojiyev M, Ziyamuhamedov B, Uralova M.Designing lessons on pedagogical technology and pedagogical skills.T .: Tafakkur-Bo‘stoni, 2012 .116 pages.

3.Junaid, “Venn diagram method for students’ ability in writing at intensive english class of unismuh makassar”.Exposure journal. vol. 1, no. 1, pp.77, 2012

4. Otto. C. A, Everett .S. A ,” An Instructional Strategy to Introduce Pedagogical Content Knowledge Using Venn Diagrams”, Journal of science teacher education,vol.24, issue 2,pp.395-398,2013. DOI 10.1007/s10972-012-9272-5

5.Dovie L. Kimmins and J. Jeremy Winters “Teaching Children Mathematics” Vol. 21, No. 8, pp.486-489.2015

6. Raymond A. Serway , John W. Jewett ’’Physics for Scientists and Engineers with Modern physics’’, Brooks/cole 20 Channel Center Street Boston, MA 02210 USA-2013,1257 pages.

7. Mislidinov Baxtiyor Zaynidinovich, Muminov Azam Latifxanovich ,.USE OF VENN DIAGRAM IN PHYSICS TEACHING AND EVALUATION OF ITS EFFICIENCY.Namangan State University Scientific Bulletin, No. 2021.5, 444-449.

8.Mislidinov Baxtiyor Zaynidinovich, Muminov Azam Latifxanovich. INCREASING THE EFFICIENCY OF TEACHING PHYSICS ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES. Sources of knowledge, No. 2021.11, 88-91.

9.Abdushukurov A.A.Probability theory and mathematical statistics.Tashkent University Publishing House, 2010.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVIDA OILAVIY MUHITNING AHAMIYATI

Yuldasheva Shahlo Nosirjonovna
Surxondaryo viloyati Uzun tumani
3-sonli DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Bolaning oilada ijtimoiylashuv jarayoni, oilaviy muhitni qanday yaratish? Hamda bolalarni sog‘lom qilib ijtimoiy hayotga tayyorlash haqida ota-onalarning amal qilishi lozim bo‘lgan qoidalar va ijtimoiylashuv jarayonini ahamiyati haqida artoflicha so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy, oila, jarayon, ta`lim, tarbiya, muhit, rivojlanish, tayyorlash, shaxs, institute, bolalik, salomatlik, odob.

THE IMPORTANCE OF THE FAMILY ENVIRONMENT IN THE SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: The process of socialization of the child in the family, how to create a family environment? There was also a lot of talk about the rules that parents should follow and the importance of the process of socialization to prepare children for a healthy social life.

Keywords: Social, family, process, education, upbringing, environment, development, training, person, institute, childhood, health, etiquette.

Bizning kelajagimiz nimaga bog‘liq tarbiya-farzandlarimiz tez o‘zgarib borayotgan dunyomizda hayotga tayyorlar ekan, ta’lim oladi va rivojlanadi. Oilalar eng muhim institut sifatida bolalarni tarbiyalash va ijtimoiylashtirish jarayonida kata ahmiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu inson hayotidagi o‘ziga xos

davr bo‘lib, bu davrda salomatlik shakllanadi va shaxsiy rivojlanish amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu davr bolaning atrofidagi kattalarga - ota-onalarga va tarbiyachilarga to‘liq bog‘liqdir. Bolaning salbiy xulq-atvori bo‘lgan ko‘plab ota-onalar jismoniy jazo, tahdid, qo‘rqitishdan foydalanadilar, haddan tashqari jiddiylik ko‘rsatadilar. Ular farzandlarining barcha a'zolari tomonidan himoya va sevgiga muhtojligini tushunishmaydi. Esingizda bo‘lsin, bola hayot unga nimani o‘rgatganini o‘rganadi.

- ❖ Agar bola masxara qilinsa, u uyatchan bo‘lishni o‘rganadi.
- ❖ Agar bola sharmanda bo‘lsa, u o‘zini aybdor his qilishni o‘rganadi.
- ❖ Agar bola sabrli bo‘lishga majbur bo‘lsa, u sabrli bo‘lishni o‘rganadi.
- ❖ Agar bola rag‘batlantirilsa, u o‘ziga ishonchni o‘rganadi.
- ❖ Agar bola maqtovga sazovor bo‘lsa, u minnatdorchilikni o‘rganadi.
- ❖ Agar bolaga halol munosabatda bo‘lsa, u adolatni o‘rganadi.
- ❖ Agar bola xavfsiz joyda o‘ssa, u ishonishni o‘rganadi.
- ❖ Agar bolaga rozilik bilan munosabatda bo‘lishsa, u o‘zini sevishni o‘rganadi.

Bolangizni kuniga necha marta quchoqlaysiz? Mashhur terapevt Virjiniya Satir bolani kuniga bir necha marta quchoqlashni tavsiya qildi. Shu bilan birga, u har bir inson omon qolishi uchun 4 marta quchoqlash mutlaqo zarurligini, sog‘liq uchun esa kuniga kamida 8 marta quchoqlash kerakligini aytdi. O‘yin maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyatidir. O‘yinda u o‘zini muhim, mustaqil his qiladi. O‘yinda u kattalar dunyosini ichkaridan boshdan kechirayotgandek, uni his-tuyg‘ular, rollar va syujetlar bilan to‘ldiradi. Farzandlaringiz bilan o‘ynang va siz ularni xursand qilasiz! Maktabgacha yoshdagi bolalik davri - bu kattalar va bola o‘rtasidagi aloqalar bola tomonidan juda oson va kerakli bo‘lgan vaqt. Vaqt o‘tishi bilan, agar bunday aloqalar o‘rnatilmasa, etuk bolangiz bilan o‘zaro tushunish qiyin, ba'zan esa imkonsiz bo‘ladi. Ota-onalar har doim boladagi eng yaxshi narsaga ishonishlari kerak. Farzandingiz bilan munosabatlarni o‘rnating, shunda u siz bilan o‘zini qulay his qiladi va ishonch bilan:

- ✓ Uni tinglang; U bilan imkon qadar ko‘proq vaqt o‘tkazing; U bilan tajribangizni baham ko‘ring;

✓ Unga bolaligingiz, g‘alabalaringiz va muvaffaqiyatsizliklaringiz haqida gapirib bering; Bolani qanday bo‘lsa, shunday qabul qiling, shunda u har qanday sharoitda ham unga bo‘lgan sevgingizning o‘zgarmasligiga ishonch hosil qiladi;

✓ Bolani, agar u o‘ziga ishonsa, hamma narsani qila olishiga ilhomlantiring; Farzandingizni xayoliy ideal ostida "haykal qilishga" urinmang, uni buzmang, balki u bilan umumiy hayot kechiring, nafaqat ob'ektni, balki undagi shaxsiyatni ham qadrlang.Bola uchun oila uni bog‘laydigan birinchi va asosiy bo‘g‘indir. Oilada bolaning ijtimiy hayotga tayyorlashda muloqot qilish muhimdir. Aynan muloqot bolaning ijtimoiy rivojlanishining manbai hisoblanadi. Aslida, muloqot kim bilan sodir bo‘lishi unchalik muhim emas. Bu uning tengdoshlari yoki kattalar bo‘lishi mumkin. Ammo, agar bola muloqot qilishni boshlagan va unga muhtoj bo‘lgan birinchi shaxs uning onasi (yoki otasi yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxs) ekanligini hisobga olsak, bu oila birinchi va asosiy "sotsiallashtirish instituti" hisoblanadi.

Xulosamiz o‘rnida, oila ijtimoiylashuv jarayonida juda muhim rol o‘ynaydi. Oilada ham, jamiyatda ham muloqot bola uchun juda muhimdir. Axir, boshqa odamlar bilan muloqot qilish jarayonida u belgilangan qoidalarga muvofiq yashashni, nafaqat sevimli mashg‘ulotlarini, balki boshqa odamlarning manfaatlarini ham hisobga olishni, muayyan xatti-harakatlar normalarini o‘zlashtirishni o‘rganadi. Ijtimoiylashtirish insonning hayotdagi befarq va passiv pozitsiyasiga yo‘l qo‘ymaydi. Ijtimoiylashuv bolalarning atrofdagi voqelikni chuqur o‘zlashtirishiga, ularning ham amaliy guruh, ham individual ish ko‘nikmalarini anglashiga asoslanadi. Darhaqiqat, oilada ijtimoiylashuv eng tabiiy va og‘riqsiz tarzda amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.L. Chebanova “Bolalarni tarbiyalash va ijtimoiylashtirishda oilaning roli” Read more at:https://minikar.ru/uz/eto-interesno/process-socializacii-rebenka-v-seme-semeinaya-socializaciya/

2. Vasilkova Yu.V. Vasilkova T.A. Ijtimoiy pedagogika. - M., 2003 yil

3. Kon I. S. Bola va jamiyat. - M., 2003 yil

4. Kreyg G. Rivojlanish psixologiyasi. - Sankt-Peterburg, 2000 yil

5. Kulchinskaya E.I. Oilada bolalarning his-tuyg‘ularini oshirish. - Kiev, 1983 yil

О РОЛИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ

Хисматова Халиса Фаитовна
Ташкентский государственный педагогический университет
имени Низами
E-mail: x.xismatova@ mail.ru

Аннотация. Данная работа направлена на организацию разнообразной самостоятельной работы. Особое внимание уделяется формированию у студентов навыков самостоятельного теоретического анализа, а также развитию практических навыков решения типовых и нестандартных задач.

Ключевые слова: Самостоятельная работа, развитие, анализ, задачи, презентация, требования, актуальность, результативность.

ON THE ROLE OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER INSTITUTIONS

Abstract. This work is aimed at organizing a variety of independent work. Particular attention is paid to the formation of students' skills of independent theoretical analysis, as well as the development of practical skills for solving typical and non-standard problems.

Key words: Independent work, development, analysis, tasks, presentation, requirements, relevance, effectiveness.

Самостоятельная работа студентов педагогических ВУЗов -одна из главных и ключевых моментов в образовательном процессе, позволяющая более глубоко и основательно изучать базовый предмет. Но, помимо этого, у обучающихся

развивается логическое, а также творческое мышление. Ведь для самостоятельного выполнения той или иной задачи требуются навыки и умение, являющиеся необходимым фактором в профессиональной деятельности. Лишь в таком сочетании будущий педагог сможет в дальнейшей педагогической работе развить у своих уже учеников интерес к изучаемому предмету, т.к. занятия у подобных учителей как правило, бывают интересными и познавательными.

На основе вышесказанного, предлагается ряд различных видов самостоятельных работ, способствующих всестороннему развитию студента:

Несомненно, молодежь должна научиться работать с научной литературой. Данный вид работы подразумевает систематический анализ прочитанного и изученного материала с последующим его конспектированием. К сожалению, практика показывает, что в последнее время обучающиеся все хуже справляются с этой работой. Очевидно, это связано с более поверхностным восприятием полученной информации человеком в нынешний компьютерный век. Поэтому данный вид самостоятельной работы необходимо развивать на ранних этапах учебного процесса, что повлияет на выполнение последующего перечня работ.

Тезис- любое высказывание или изложение какой-либо теории; Описание любых идей, основные идеи лекций, докладов, исследовательских работ. Охватывает содержание ряда диссертаций, тем.

Тезаурус - это словарь академических дисциплин, позволяющий найти синонимы и антонимы неизвестных слов.

Резюме – итоговый результат выступления, отчет, краткое изложение публикации.

Рецензия- комментарий, анализ, оценка какой-либо научной работы. В процессе рецензирования научных работ определяется актуальность проблемы, оценивается ее постановка и обсуждение, уровень новизны, авторский подход и практическая чувствительность.

Доклад - семинар по научной работе, предназначенный для локального общения. Требования: текст доклада присылается после устного сообщения;

Доклад – в течение 5-7 минут; кратко, интересно, логично, подача материала должна быть с «Яркими примерами». Прилагаются - тезисы, цифры, факты. Не исключаются и цитаты, афоризмы, мудрые высказывания ученых. После доклада возможна дискуссия между студентами. Результат-молодые люди умеют высказывать и доказывать свои размышления на определенную тему.

Аннотация представляет собой краткое описание с точки зрения содержания, целей, форм и других характеристик какой-либо работы. Предлагается в качестве рекомендации.

Презентация – демонстрация выполненной работы на определенную тему. Текст презентации может быть представлен с помощью наглядных пособий с использованием писем, буклетов, наглядных приспособлений.

Устное выступление (публичное выступление) – выборочное речевое сообщение, подкрепленное схемами, слайдами, таблицами, демонстрациями. Принципы: последовательность (все действия должны быть подчинены основной цели); должны присутствовать целеустремленность и логика, подкрепление (эмоциональная и вызывающая раздражение в конце выступления). Требования к докладчику: знание проблем, общение с аудиторией, грамотная речь (вербальная и невербальная). Доброжелательный настрой по отношению к аудитории.

Таким образом, можно заключить, что самостоятельная деятельность студентов, в какой бы форме она ни осуществлялась, всегда имеет в процессе обучения единую главную цель - индивидуальное познание.

Учитывая, что речь идет, прежде всего, о студентах именно педагогических ВУЗов, то умение применять данное познание в социальной жизни должно использоваться не только самими выпускниками в своей профессиональной деятельности, но и передаваться ими к своим ученикам в перспективе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1.Костюнина Н.Ю. Нескучная педагогика.Практикум.С.4

2. Головко О.Н. Исследовательская работа по оценке профессиональной осведомленности студентов технического вуза: электронный научный журнал «Педагог XXI века» № 3, 2017. –С.60

РАСЧЕТА ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ПРИ ОДНОМЕРНОМ РАСПРЕДЕЛЕНИИ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ

Мирзаахмедов Абдухалим Тахирович

доц. к.т.н.

Ферганский политехнический институт

E-mail: a.t.mirzaahmedov@ mail.uz

Байматов Сардорбек Игамбердиевич

Магистрант группы М1 -20 “АЗиС”

E-mail: sardorboymatov19960306@mail.ru

Аннотация: В статье приведены расчеты железобетонных элементов при одномерном распределении температуры и влажности.

Ключевые слова: арматура, статический момент, напряженнно-деформированного состояния, температурная деформация, кривизна сечения.

CALCULATION OF REINFORCED CONCRETE ELEMENTS WITH ONE-DIMENSIONAL DISTRIBUTION OF TEMPERATURE AND HUMIDITY

Abstract: The article presents calculations of reinforced concrete elements with a one-dimensional distribution of temperature and humidity.

Key words: reinforcement, static moment, stress-strain state, thermal deformation, section curvature.

Как известно, при одномерном распределении температуры, влажности и симметричном сечении и расположении арматур относительно оси y центр тяжести приведенного сечения определяется формулой:

$$Y_u = \frac{S_n}{A_{red}} \qquad (1)$$

Приведенная площадь к не нагретому бетону A_{red} и статический момент S_n этой площади относительно оси $\overline{z}$ определяется зависимостями:

$$A_{red} = \sum_{j=1}^{n} b_j \cdot h_j \cdot \beta_{bj} + \frac{E_s}{E_b} \sum_{j=1}^{m} A_{sj} \cdot \beta_{sj} \qquad (2)$$

$$S_n = \sum_{j=1}^{n} b_j \cdot h_j \cdot \beta_{bj} \cdot \overline{Y_j} + \frac{E_s}{E_b} \sum_{j=1}^{m} A_{sj} \cdot \beta_{sj} \cdot \overline{Y_{sj}} \qquad (3)$$

$$\overline{Y_j} = \sum_{1}^{j-1} h_j + \frac{h_j}{2} \qquad (4)$$

Общие температурно-усадочные деформации описываются уравнением:

$$\varepsilon_{tuj} = \varepsilon_{tu} + \frac{1}{\rho_{tu}} \cdot Y_j \qquad (5)$$

Формулы для определения величин относительной деформации центра тяжести приведенного сечения и кривизны в плоскости *x o y* примут вид:

$$\varepsilon_{tu} = \frac{\sum_{j=1}^{n} \left[\alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) - \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right)\right] A_{red,j} + \sum_{j=1}^{n} \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{su}\right) \cdot A_{sj}}{A_{red}} \qquad (6)$$

$$\frac{1}{\rho_{tu}} = \frac{\sum_{j=1}^{n} \left[\alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) - \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right)\right] A_{red,j} + \sum_{j=1}^{n} \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{su}\right) \cdot A_{sj} \cdot y_{sj}}{I_{red}} \qquad (7)$$

$$t_j = \frac{\bar{t}_{j-1} + \bar{t}_j}{2} \qquad (8)$$

Напряжения в бетоне:

$$\sigma_{bj} = \left[\varepsilon_{tu} + \frac{1}{\rho_{tu}} \cdot y_j - \alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) + \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right)\right] \cdot E_b \cdot \beta_{bj} \qquad (9)$$

Напряжения в арматуре:

$$\sigma_{sj} = \left[\varepsilon_{tu} + \frac{1}{\rho_{tu}} \cdot y_{sj} - \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{s0}\right) \right] \cdot E_s \cdot \beta_{sj} \qquad (10)$$

Определение напряженно-деформированного состояния железобетонного элемента симметричного сечения испытывающие только температурное воздействие (подсушенные железобетонные элементы при втором или повторных нагревах) или только влажностное воздействие является частными случаями [1-3].

При воздействии только температуры формулы (6) – (7) будут иметь вид. Температурная деформация центра тяжести (и.т. определяется аналогично вышеприведенной последовательности, но при этом учитывается изменчивость моделей упругости бетона и арматуры только от температуры) приведенного сечения [4-5]:

$$\varepsilon_t = \frac{\sum_{j=1}^{n} \alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) \cdot A_{red,j} + \sum_{j=1}^{n} \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{so}\right) \cdot A_{s,j}}{A_{red}} \qquad (11)$$

Кривизна сечения:

$$\frac{1}{\rho_t} = \frac{\sum_{j=1}^{n} \alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) A_{red,j} \cdot Y_j + \sum_{j=1}^{n} \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{su}\right) \cdot A_{sj} \cdot y_{sj}}{I_{red}} \qquad (12)$$

Напряжения в точке *j*:

$$\sigma_{bj} = \left[\varepsilon_t + \frac{1}{\rho_t} \cdot Y_j - \alpha_{btj}\left(t_j - t_0\right) \right] E_b \cdot \beta_{bj} \qquad (13)$$

Напряжения в арматуре:

$$\sigma_{sj} = \left[\varepsilon_t + \frac{1}{\rho_t} \cdot Y_{sj} - \alpha_{sj}\left(t_{sj} - t_{s0}\right) \right] E_s \cdot \beta_{sj} \qquad (14)$$

Усадочная деформация центра тяжести (и.т. определяется аналогично вышеприведенной последовательности, но при этом учитывается изменчивость модуля упругости бетона только от влажности) приведенного сечения:

$$\varepsilon_u = \frac{\sum_{j=1}^{n} \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right) \cdot A_{red,j}}{A_{red}} \qquad (15)$$

Кривизна сечения:

$$\frac{1}{\rho_u} = \frac{\sum_{j=1}^{n} \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right) A_{red,j}}{I_{red}} \qquad (16)$$

Напряжения в бетоне:

$$\sigma_{bj} = \left[\varepsilon_t + \frac{1}{\rho_u} \cdot Y_j - \beta_{uj}\left(u_{upj} - u_j\right)\right] E_b \cdot \beta_{bj} \qquad (17)$$

Напряжения в арматуре:

$$\sigma_{sj} = \left(\varepsilon_u + \frac{1}{\rho_u} \cdot Y_{sj}\right) E_s \cdot \beta_{sj} \qquad (18)$$

Приведенные формулы дают возможность, определять напряженно – деформированные, состояния железобетонных брусьев и плит при одномерном распределении температуры и влажности [6-7].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРА

1. Ржаницын А.Р. Теория расчета строительных конструкций на надежность. -М.: Стройиздат, 1978. -273 с.

2. Мирзаахмедов А.Т. Алгоритм расчота стержневых систем с учетом нелинейной работыжелезобетона. М.: Фергана, 2021. -100 с.

3. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

4. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

5. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А., Максумова С. Р. Алгоритм расчета предварительно напряженной железобетонной фермы с учетом нелинейной работы железобетона //Актуальная наука. – 2019. – №. 9. – С. 15-19.

6. Mirzaakhmedova U. A. Inspection of concrete in reinforced concrete elements //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 621-628.

7. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Prestressed losses from shrinkage and nonlinear creep of concrete of reinforced concrete rod systems //EPRA International journal of research and development (IJRD). – 2020. – Т. 5. – №. 5. – С. 588-593.

BINOLARNING KONSTRUKTIV ELEMENTLARIDA UCHRAYDIGAN SHIKASTLANISH VA DEFORMATSIYALARNI BARTARAF ETISH

Mirzaaxmedova O‘g‘iloy Abduxalimjonovna,
Maxmudov Akbarjon Akmaljon o‘g‘li
1 – 18 BIQ guruhi talabasi
Farg‘ona politexnika instituti
E-mail: mirzaahmedova@fer.uz (ORCID 0000-0001-5227-1089)

Annotatsiya: Maqolada binolarning konstruktiv elmentlarini almashtirishning asosiy sabablari va konstruktsiyalarida uchraydigan shikastlanish va deformatsiyalarni bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: elementlarni almashtirish, konstruktsiyalarning xizmat muddatlari, elementlarning yemirilishi, montaj mexanizmlari, rekonstruktsiya, to‘sinli – nakatli konstruktsiyalar.

ELIMINATION OF DAMAGE AND DEFORMATIONS OF STRUCTURAL ELEMENTS OF BUILDINGS

Abstract: The article presents the main reasons for the replacement of structural elements of buildings and recommendations for eliminating damage and deformations in their structures.

Keywords: replacement of elements, service life of structures, demolition of elements, mounting mechanisms, reconstruction, girder-concrete structures.

Binolarning konstruktiv elmentlarini almashtirishning asosiy sabablari ularning turli xil sharoitlarda ekspluatatsiya qilinishi va konstruktsiyalar materiallarining har xil

uzoqqa chidamliligidir. Masalan, yog‘och materiallaridan tayyorlangan orayopma va yopma konstruktsiyalari ma’lum vaqtdan so‘ng almashtirilishi zarur bo‘ladi.

Hozirgi paytda orayopma va yopma konstruktsiyalari xizmat muddatiga mos keluvchi temirbetondan tayyorlanmoqda. Ayrim mamlakatlarda turli muddatli uzoqqa chidamlilikka ega bo‘lgan konstruktsiyalarni almashtirishda boshqacha yo‘l tutiladi. Masalan, Germaniyada yog‘och orayopmalarni “to‘ntarib qo‘yish” usuli qo‘llaniladi. Bunda yog‘och orayopma to‘lig‘icha chiqarib olinadi, elimentlar saralanadi, yaroqsizlari almashtiriladi va o‘z o‘rniga to‘ntarib o‘rnatiladi. Buning natijasida to‘sin va to‘shamalar qurilish ko‘tarilishiga ega bo‘ladi, pol taxtalari esa yemirilmagan sirtga ega bo‘ladi. Buning natijasida orayopmaning xizmat muddati taxminan 30 yilgacha uzayadi. Deyarli barcha turdagi binolarda konstruktsiyalar almashtiriladi, biroq ulardagi almashtirishlar me’yori turlicha bo‘ladi.

Har qanday binoda xam tom yopmasi, eshik va derazalar, pollar, pardozi, muxandislik jihozlari almashtiriladi. An’anaviy binolarda orayopmalar, tom yopmalari va ba’zan zinapoya elimentlari ham almashtiriladi. Orayopmalar ichki konstruktsiya bo‘lganligi sababli, ularni almashtirishda boshqa konstruktiv elementlarni ham almashtirishga to‘g‘ri keladi. Umuman, orayopmalar qisman yoki to‘liq almashtiriladi [1-2].

Orayopmalarning qisman almashtirilishi, birinchi navbatda, yuqori namlik mavjud bo‘lgan xonalarda amalga oshiriladi. Ko‘p hollarda faqat chordoq va yer osti qavati ustidagi orayopmalar almashtiriladi. Bundan tashqari, binoning qayta rejalashtirilishida, sanitariya xonalarining o‘rni o‘zgarganda, yangi sanitariya tugunlari barpo qilinganda, alohida xonalar yoki binoning to‘lig‘icha vazifasi o‘zgartirilgan hollarda ham orayopmalar qisman almashtiriladi. Bino to‘liq rekonstruktsiya qilinganda orayopmalar to‘liq almashtiriladi, bunda barcha asosiy elimentlarning xizmati taqriban bir xil bo‘lishiga erishish zarur bo‘ladi [2-4].

Orayopmalarni to‘liq almashtirishi ish hajmi katta bo‘lganda, yaroqsiz uchastkalar salmog‘i yuqori bo‘lganda, hamda orayopmalarning asosiy konstruktiv elimentlari yemirilishga uchragan hollarda o‘zini oqlaydi. Orayopmalarni

almashtirishni qurilish usullari va konstruktsiyalarining vaqt davomida rivojlanishini hisobga olgan holda ikki turga bo‘lish mumkin: faqat yog‘ochdan tayorlangan orayopmalarni to‘liq almashtirish va metall to‘sinlarni qoldirib qisman almashtirish. Har ikkala holda ham binodagi bir qator boshqa konstruktsiyalar ham birgalikda almashtiriladi.

Konstruktsiyalarni almashtirib ta’mirlash ishlarini bajarish ancha murakkab jarayondir. Bunda konstruktsiyalar o‘lchamlarining turli xilligi, ish joyining torligi, ishlarni tashkil etish qiyinligi, konstruktsiyalarni loyiha o‘rniga uzatish murakkabligi, mashina-mexanizmlarni ishlatish qiyinligi va boshqa omillar katta ta’sir ko‘rsatadi. Orayopmalarni almashtirishda qo‘llaniluvchi konstruktiv elimentlarni uch guruhga bo‘lish mumkin: kichik o‘lchamli yoki yengil; o‘rtacha o‘lchamli; katta o‘lchamli yoki og‘ir [5-7].

Quyidagi jadvalda orayopmalar konstruktsiyalarining asosiy xarakteristikalari va ularni mantaj qilishda qo‘llaniluvchi mexanizmlar turlari keltirilgan.

Orayopmalar rekonstruktsiyalarining xarakteristikalari	Kichik o‘lchamli	O‘rtacha o‘lchamli	Katta o‘lchamli
Buyum massasi	0,2 t. gacha	0,2-0,5 t.	0,5t. dan ortiq
Ko‘tarish mexanizmlari turlari	Kranlar va eshik-derazalar o‘rniga quyilgan ko‘targichlar		Minorali kranlar
O‘rnatish joyiga uzatish usuli	Qo‘lda	Surib chiqariluvchi to‘sinlar	Minorali kranlar
Orayopmani almashtirish turi	Qisman	Qisman va to‘liq	To‘liq

Konstruktsiyalar turlari	Nakatli to‘sinlar,	bruslar	To‘shamalar
Pollar asosi	Ayrim turlarida ko‘zda tutilgan	-	Ko‘zda tutilgan
Konstruktsiya xarakteristkasi	Yig‘ma-quyma, yig‘ma	-	Yig‘ma
Asosiy materiallar	Temirbeton, yog‘och	-	Temirbeton

Rekonstruktsiya amaliyotida yog‘och konstruktsiyalarni uzoqqa chidamliligi yuqori bo‘lgan temirbeton konstruktsiyalarga almashtirish asosan an’anaviy usulga aylanib bormoqda. Bunda dastlab XX asrning 50-60-yillarida kichik o‘lchamli yig‘ma temirbeton konstruktsiyalar qo‘llanilgan bo‘lsa, hozirda katta (yirik) o‘lchamli konstruktsiyalarga almashtirish maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi. Chet ellarda, ko‘proq Yevropa davlatlarida, binolarni rekonstruktsiya qilishda asosan to‘sinli – nakatli konstruktsiyalar yig‘ma-quyma ko‘rinishda ko‘proq qo‘llaniladi. Bundan tashqari, yengil metall profilli konstruktsiyalar ham uchrab turadi. Ular quyma to‘sinlar uchun asos vazifasini o‘taydi.

Bino va inshootlarni kapital ta’mirlash, rekonstruktsiya qilish va modernizatsiyalashda quyma temirbeton alohida o‘rin egallaydi. Bunda aksariyat hollarda tashqi ta’sirlardan himoyalangan joylarda ishlar olib boriladi, bu esa quyma temirbetonni qo‘llash uchun juda qulay hisoblanadi [6-9]. Kapital ta’mirlash, rekonstruktsiya qilishda quyma temirbeton qo‘llanilishi mexnat sarfi, vaqt sarfi va narxi bo‘yicha o‘zini to‘liq oqlaydi.

Binolarni rekonstruktsiya qilishda tomlar bir necha holatlarda almashtiriladi:

1) tom yopmasining materialini zamonaviy materiallarga almashtirish (tom tunukasi, ruberoidlarni shaxarsozlik va boshqa sharoitlarga ko‘ra shifer, cherepitsa va b. materiallarga almashtirish). Bunda ko‘p xollarda tom qiyaligi o‘zgartiriladi, yog‘och

stropilalar kuchaytiriladi, suv tushirish tizimi yangilanadi va h. Ayrim hollarda nishabli yog‘och-tunuka tomlar nishabli temirbeton elementlarga almashtiriladi.

2) tomlarni tubdan boshqa qurishda zamonaviy temirbeton konstruktsiyalardan kichik qiyalikdagi tomlar barpo etiladi. Bunda bir necha variantlardagi yechimlar ko‘zda tutiladi:

a) isitilmaydigan sovuq chordoqli birlashtirilgan tom;

b) isitiluvchi chordoqli yoki texnik qavatli birlashtirilgan tom;

v) kam qavatli binolar uchun sovuq chordoqli yoki chordoqsiz birlashtirilgan tom. [10-17]

Bunday tomlarda maxsus temirbeton panellar qo‘llaniladi. Binolar zich joylashgan hududlarda foydalaniluvchi tomlar barpo qilish maqsadga muvofiqdir. Bunda ko‘plab eski binolar saqlanib qolinadi va vujudga kelgan binolarning buzilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Foydalaniluvchi tomlarda ko‘kalamzorlar, gulzorlar barpo qilish mumkin, kichik daraxtlar va butalarni tuvak va yashiklarda o‘stirish mumkin bo‘ladi. Foydalaniluvchi tomlarda dam olish maydonlari, turli kafe va xizmat ko‘rsatish shaxobchalari, bog‘lar yaratilishi mumkin [12-18].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. КМК 1.03.03-97. Инструкция о составе, порядке разработки, согласования на капитальный ремонт зданий и сооружений. – Т: 1996, - 30 с.

2. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

3. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

4. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А., Максумова С. Р. Алгоритм расчета предварительно напряженной железобетонной фермы с учетом нелинейной работы железобетона //Актуальная наука. – 2019. – №. 9. – С. 15-19.

5. Mirzaakhmedova U. A. Inspection of concrete in reinforced concrete elements //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 9. – C. 621-628.

6. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Prestressed losses from shrinkage and nonlinear creep of concrete of reinforced concrete rod systems //EPRA International journal of research and development (IJRD). – 2020. – T. 5. – №. 5. – C. 588-593.

7. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Algorithm of calculation of ferro-concrete beams of rectangular cross-section with one-sided compressed shelf //Problems of modern science and education. Scientific and methodical journal.–2019. – 2019. – T. 12. – C. 145.

8. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А. Алгоритм расчета железобетонных балок прямоугольного сечения с односторонней сжатой полкой //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2 (145). – С. 50-56.

9. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 618-624.

10. Makhkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Rigidity of bent reinforced concrete elements under the action of shear forces and high temperatures //Scientific-technical journal. – 2021. – T. 4. – №. 3. – C. 93-97.

11. Мирзабабаева С. М. и др. Влияние Повышенных И Высоких Температур На Деформативность Бетонов //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 40-43.

12. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.

13. Abobakirova Z. A. Reasonable design of cement compositionfor refactory concrete //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 9. – C. 556-563.

14. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A. Reception mixed knitting with microadditive and gelpolimer the additive //Scientific-technical journal. – 2021. – T. 4. – №. 2. – C. 87-91.

15. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

16. Berdaliyeva Y. X. et al. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.

17. Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li, and Abduvohidov Parviz Abdurafiq o‘g‘li. "KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH." *Ta’lim fidoyilari* 25.5 (2022): 23-25.

18. Arabboyevna A. M. et al. In orthophotoplane technology photomod mosaic module //International Journal Of Discourse On Innovation, Integration And Education. – 2020. – T. 1. – №. 4. – C. 93-97.

SEMANTIC, DERIVATIONAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OFNEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH

Almardonova Mohinur Fazliddin qizi
Master student of The Uzbekistan State World Languages University
Alimova Gulnazhon Yuldoshaliyevna
Teacher of The Uzbekistan State World Languages University

ABSTARCT

Neology could be a branch of linguistics which deals with new words. In linguistics the term is neologism. These studies are associated with particular topics because the essence of neologisms, their derivation within the English language language, means by which they're created, their assimilation in spoken discourse, delimitations of recent words and nonce words, problems of nomination processes within the language, the impact of motivation within the origin of latest words, etc. Therefore, it's often said that neology expresses lots of disputable areas that it could still be considered a timely and relevant subject for linguistic investigations. the foremost ongoing problem is that of the term itself.

Keywords: Neologism, borrowed words, assimilation, dissimilation, transmission, nominal function, lexicalization, mass media, socio-cultural processes, globalization, acronym, socialization and lexicalization.

INTRODUCTION

The theory of derivation, initially, is clearly connected with the determination of correlation between the conceptual styles of thinking. It studies and concerns the creation, establishment, usage, appearing within the way of life and distribution of the names of some fragments from the target reality. the subject of the suggested theory is that the study of the end result of interaction of non-public thinking, language and

reality within the process of nomination. During the method of the joint situation of a sender and a receiver a specific feature of an object or an occurrence is picked out. It remains a fundament of naming. A. A. Potebnya considers the principal feature of an object as a “presentation” or an “inner form”, while its external name is decided by lexical and grammatical selective means of the language. in keeping with the scientist’s point of view, one among the features, which dominates is that the inner form [1]. Different contexts of the meaning of the expression and therefore the motivators of a speaker and receiver must be taken into consideration. within the point of the creation of lexical units with the flexibility of the performance of nominal functions, the specificity of every concrete language doesn't proceed only from the peculiarities of its grammatical structure. The potential of the conceptual thinking (how universal it could be) contains.

The reasons within which new words are created, and therefore the factors which manage their acceptance into the language, are typically taken really much as a right by the same old speaker. so as to work out a word, it's not crucial to bear in mind of how it's constructed, or whether it's simple or complex, whether or not it will be separated into two or more constituents. it's natural to be ready to use a word which is unaccustomed us once we discover what object or notion it denotes. Some words are more obvious than others. We may only have met the separate elements of the adjectives unfathomable, indescribable, to be able to recognize the familiar pattern of negative prefix + transitive verb form + adjective-forming suffix on which many words of comparable form, like uneatable, are formed. Knowing the pattern, we are able to guess their meanings: 'cannot be fathomed', “cannot be described”- although we don't seem to be surprised to search out other, similar-looking words, as an example unbelievable, unpredictable, that this analysis won't work. We recognize as 'transparent' the adjectives unassuming, unheard-of, while taking without any consideration the very fact that we cannot use assuming or heard-of. We recognize this as quite natural considering the actual fact that although we will use the verbs to drum, to pipe, to trumpet, we cannot use the verbs to piano, to violin and that we address the

apparent paradox of to dust, meaning either 'to remove dust from something‘ or 'to apply a dust-like substance to something‘ ineffectively.

MATERIALS AND METHODS

But once we go about new coinages, like tape-code, freak-out, beautician, we might not be able to explain our reactions to them without delay. We may find them acceptable and in accordance with our emotion about how words must be formed, or they're likely to look to us offensive, and in how contrary to the foundations. Innovations in vocabulary are enable to arouse quite strong feelings in folks that may otherwise not be within the habit of thinking considerably about the language [2]. Theory of nomination developed first of all because the theory directed to explanation of the way between the items to its meaning, i.e. way from subjective world to nomination of its certain fragments. that's concerned with onomasiology approach to the investigation of the language; approach, which is regarded to seem through substantial sides of language units from the purpose of view of its objective orientation, i.e. correlation with extra linguistic objective line as a method of designation [3].

An individual, creating new word, aims individualization and originality. Then the word goes through several stages of socialization (acceptance and recognition by society) and lexicalization. Word is perceived by mediators which share it among mass. they're typically teachers of universities, school teachers, reporters, workers of mass media. within the results of nomination the unit is made, which refers to at least one of the categories of nomination units (derived or compound word). Each style of nomination units is characterized by unique number of features. Such features are: synthesis/analysis of nomination, which allows to contrast nominations enclosed frame of 1 word to verbose nominations; globality of unit, its semantic integrity and motivation, which allows to contrast non-derivative word as holistic sign to all or any others demonstrating different stage of ruggedness. So, derived words are less rugged in their semantics than compound; absence or presence of predicative connection between component signs, which allows to single out simple

word without this connection and contrast it to all or any other units of nomination where this connection exists in latent type or it's externally expressed. [4]

New words and expressions or neologisms are created for brand new things regardless of their scale of importance. they will be all-crucial and keen on some social relationships, attitudes like a brand new sort of state, e. g. People’s Republic or something threatening the very existence of humanity, like warming or pandemics. Or again the thing is also rather insignificant and lives short term, like fashions in dancing, clothing, jewels, hairdo or footwear (e. g. roll-bracelet). In every situation either the old lexis are appropriately altered in meaning or new words are borrowed, or more often coined out of the present language material either in keeping with the patterns and methods already productive within the language at a given stage of its development or creating new ones.

The process of nomination may pass several stages. In other words, a brand new notion is known as by a terminological phrase consisting of words which in their turn are made of morphemes. The phrase is also shortened by ellipsis or by graphical abbreviation, and this transformation of form is achieved without change of meaning. Acronyms aren't composed of existing morphemes in keeping with existing word-formation patterns, but on the contrary revolutionize the system by forming new words and new morphemes out of letters. [5]

The language can redefine and reuse old words. The dictionary name, in turn, became generalized as a verb assuming to explore for something, not so crucially on the net. Everyone can find a ‘hamburger’ of two existing words- web + master otherwise you can fuse them together: lexpert =lexics + expert, someone who is an expert in uttering words. Such an amalgamated word is additionally called a portmanteau (from French, meaning a bag for carrying clothes, one that opens on two sides) since Charles Dodgson gave them this moniker in his 1872 classic "Through the Looking-Glass". Carroll himself coined some great portmanteaux, for example chortle (chuckle + snort), and slithy (slimy + lithe).

CONCLUSION

In this day and age English language like many other languages passes through "neologistic boom" in its spoken and written discourse. large amount of recent words (neologisms) and necessity of their interpretation led to formation of special particular branch of lexicology-neology-science about neologisms. This sector has been discussing linguistic interpretation of the phenomenon of neology, and bringing forward various definitions to the term neologism suggested by different scholars. Therefore, a neologism is taken into account to be a brand newly coined word or phrase or a new meaning for an existing word, or a word borrowed from another language. Furthermore, the subject saw evolution of neologism, i.e. the stages the word must withstand to enter the language. As we reside within the period of globalization, plenty of objects are created and much of latest words are came to an existence to call them. there's little question that country language currently is that the most generally used language for international communication both for business and education. Words and expressions are born, live for a brief time then wipe out or find their place in our vocabulary in keeping with the temporary or permanent usage of the phenomena they depict. Today an excellent number of linguists are attempting to reveal the foremost productive spheres of act. Accordingly, there are 4 leading spheres that are men and 75 women links, computer technologies, culture and science where business and language appear more or less stable.

The development of latest meanings in existing words proves another fruitful source of recent vocabulary that's getting used widely. Semantic extension expresses the qualitative aspect of vocabulary growth. Traditionally there are distinguished such semantic processes as metaphor, metonymy, extension or generalization of meaning, specialization or narrowing of meaning: pejorative words (words that have negative meaning) and melioration. Among these metaphor is predominating.

REFERENCES

1. Vorno E.F., Kashcheeva M.A., Malishevskaya E.V., Potapova I.A. Lexicology of

the English language. A guide for teachers: L.: Education, 1955.-170s

2. Elise Eva V.V. Lexicology of the English language - St. Petersburg: Publishing house of St. Petersburg State University, 2003. - 144 p

3. Zabotkina V.I New vocabulary of modern English. M. “High school”. 1989-124s.

4. Karpov A.K and others. Educational dictionary of linguistic terms and concepts.-Nizhnevartovsk: Publishing house of NGPI, 2002.-375s.

5. Kubryakova E. Nominative aspect of speech activity. Moscow, 1986.-159.

SOVET DAVRIDA ARXITEKTURA VA SHAHARSOZLIK

Axmedov To‘lqinjon Obidovich,
Rustamova Dildoraxon Qaxramon qizi
M3 20 “IOQ” guruh magistranti
Farg‘ona politexnika instituti
E mail: ahmedovtulqinjon@fer.uz

Annotatsiya: Maqolada sovet davrida arxitekturasi va shaharsozlik asoslari haqida materiallar keltilgan. O‘sha davrda barpo etilgan bino va inshoatlarning hajmiy – rejaviy, konstruktiv yechlari yuzasidan manbalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Yirik obektlar, sotsialistik industriya, sanatoriyalar, loyihalash ishlari, ishchilar klubi, madaniyat saroylari, pionerlar uyi, dam olish uylari.

ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING IN THE SOVIET PERIOD

Abstract: The article presents materials on the basics of architecture and urban planning in the Soviet era. Sources are given for space planning, design solutions for buildings and structures built at that time.

Keywords: Large scale farms, socialist industry, sanatoriums, design work, a workers' club, palaces of culture, pioneer houses, rest houses.

Sovet davrida sobiq ittifoq davlatida sotsialistik qurilish keng ko‘lamda olib borildi. Revolutsiyadan so‘ng fuqarolar urushlari natijasida vayron bo‘lgan shaharlar tashlandiq qishloq va xutorlar ko‘p edi, bularni tiklash, rivojlangan jamiyat qurish uchun, hamda kommunistik ideologiyani odamlar ongiga solish uchun kommunistlar qurilishdan keng foydalandilar. Sovet arxitekturasi shaharsozlikda sifat nuqtai – nazardan yangi etap ochib berdi.

Agrar Rossiyani kuchlik Industriallashgan va qishloq xo‘jaligi rivojlangan Davlatga aylanishi Arxitektura oldiga ham yuksak marralarni qo‘yli. Yuzlab yillar davomida qurilgan arxitektura obidalarini Burjuaziya ekspluatatorlar sinfiga mansub. Sovet arxitekturasi asosiga gumanistik g‘oyalar qiyildi. Sotsiyalistik tu shunchalar ya’ni oddiy odamlar mexnatkashlar haqida g‘amxo‘rlik tushunchalari ilgari surildi. Arxitektura faoliyatini harakteri Xalq Xokimiyatiga bo‘ysundirildi. Birinchi marotaba Qurilishni shaharlarni rekonstruksiyalashni asosiy qilib ilmiy Sotsiyalistik rejalashtirish qo‘yildi. Sotsiyalistik shaxarsozlik va arxitekturasi barcha qurilayotgan inshoatlar va komplekslarni yagona bir g‘oyaga birlashtirish va bir butun arxitektura ansanbllarini yaratish uchun shart sharoitlar yaratildi. Sovet davrini boshlanish chog‘ida birinchi tadbir, shaxar ishchilar sinfini yashash sharoitlarini yaxshilash, shaxarlardagi eng kambag‘allar yashaydigan (trushoba) kvartallaridagi zerikarli hayot tarzini yo‘qotishdan boshlandi. Sovet davlati o‘z boshidan fuqarolar urushini boshidan kechirib turgan og‘ir yillarda birinchi sanoat inshoatlari bilan bir qatorda yangi ishchilar shaxarchalari (posyolkalar) va kvartallarini qura boshladi [1-2].

Bular keyinchalik yirik sanoat korxonalari bilan bir qatorda Sovet arxitekturasining yirik ob’ektlariga aylandi (Shatyura GESi va posyolkasi, Dubrovskiy posyolkalari va b.) Sovet arxitekturasining belgilari, Sovet sotsialistik industriyasining to‘ng‘ichi Volxov GES qurilishida ayniqsa yorqin namoyjn bo‘ldi. Bu bilan bir qatorda Dnep ro GES qurilishini ham eslatib o‘tish joiz bo‘ladi. O‘z vaqtida Dunyodagi eng yirik inshoatni akademik B.A.Vesnin boshchiligida ishlab chiqilgan loyixa asosida qurildi juda yirik Ekektr stansiyaning binosining monumental qiyofasi va shakli o‘lchamlari xaybatli bo‘lgan damba inshoati va GES binosi Dnepr daryosi uzra tik ko‘tarilib turibdi. Rivojlangan jamiyat qurish uchun, hamda kommunistik ideolo giyani odamlar ongiga solish uchun kommunistlar progressiv texnikaviy vositalari qo‘llanilishi va chuqur ideologik va badiiy ta’sirlar bilan yo‘g‘irilgan kompozitsi yalarni qo‘llashga yo‘naltirdilar.

Birinchi jahon urushidan keyin ittifoqda bir qancha yangi sotsialistik mazmun bilan boyitilgan arxitektura komplekslar barpo qilindi. 1923 yilda Moskvada birinchi

umumittifoq qishloq ho‘jalik ko‘rgazmasini komp leks –ansambli yaratildi. Bu qurilishda an’anaviy rus va jahon me’morchiligi san’ atidan ijodiy foydalanildi va orginal o‘ziga xos texnikaviy uslublar ham keng qo‘l lanildi. Sovet arxitekturasini buyuk asarlaridan biri Lenin mavzoleyi edi (Akademik A.Shusyev 1924 yilda boshlang‘ich yog‘ochdan so‘ng granitdan qurilgan) mavzoley kompozitsiyasi ozini soddaligi shaklini aniq bo‘lishi bilan ajralib turadi. Ko‘p yillar bu mavzoley bir vaqtni o‘zida katta katta bayram namoyishlari tantanalarida tribuna vazifasini ham bajargan. Sovet madaniyati xalqchil sotsialistik xalq xarakterini o‘ziga bo‘ysundirib uning shartlari asosida yangi tipdagiqurilmalar, jamoa binolarini (Ishchilar klubi, madani yat saroylari, pionerlar uyi va saroylari, dam olish uylari va h.k.) ommaviy ravishda qurilishga olib keldi. Bundan tashqari Teatrlar, muzeylar (Toshkentdagi A.Navoiy nomidagi akadevik opera va balet teatri ham shu jumladan), Davlat Kutubxonasi Dinamo stadioni, Moskvadagi ”Lujniki deb nomlanadigan sport inshoati” Moskvani rekonstruksiya qilish bosh rejasi (1935) ga asosan ko‘p miqdorda maktablar, kasalxohalar, dam olish uylari, sanatoriyalar,Moskva rekani 50 km.lik qirg‘og‘iga granit qoplanishi, Metro qurilishi va b.Sotsialistik industriyani o‘sishi natijasida tez vaqtlarda yangidan qurilgan. Shaxarlar Uralda “Magnitogorsk”,Ukrainada “Zaporoj ’ye”, Uzoq sharqda Komsomol’sk, Shimolda “Igarka”,”Norilsk” ”Monchegorsk va boshqalar qurildi [3].

O‘sha davrda yangi xisoblangan bu tipdagi saroylar, madaniyat uylari SSSR ning ko‘plab shaharlarida koplab tirajlarda qurilgan. Bu binolardan teatr zali, o‘quv mashgulotlar zali, ko‘rgazmalar gallereyalari, kutubxona va o‘qish zali va jismoniy tarbiya o‘tkazish xonalari kabilarda foydalanish ko‘zda tutilgan.

Sotsialistik rekonstruksiya rejalari sobiq Ittifoqning ko‘plab shaxarlarida shu jumladan Rostov, Sverdlovsk, Chelyabinsk, Gorkiy, Novosibirsk va barcha ittifoqchi respublika markazlarida amalga oshirildi. Ko‘p joylarda bu rejani amalga oshirilishi amalda shaxarni qayta tug‘ilishiga olib keldi. Bu rekonstruksiya shaharlar ko‘rinishini xar tomonlama va chuqur ma’noda arxitektura ko‘rinishini o‘zgartirib yubordi. Yangi progressiv tuzilmalarni yaratilishi,yahgi qurilish materiallarini o‘zlashtirish Qurilish

ishlarini mexanizatsiyalashtirish, qurilishni tezkor usullarini qo‘llash [4-5]. Loyihalash ishlarini Davlat darajasida yo‘lga qo‘yilishi bu kabilar Sovet arxitekturasini kuchlik usullar bilan quvvatlantirdi. Sovet arxitekturasini yangidan yaratishda aka-uka Vesninlarni arxitektura maktabi katta rol o‘ynadi. Sovet madaniyatini Sotsialistik Xalq xarakterini o‘zida singdirib yangi tipdagi qurilmalar (Ishchilar klubi, Madaniyat saroylari, pionerlar uyi, dam olish uylari) larni kehg qurilishiga sabab bo‘ldi ikkinchi jahon urushidan keyin arxitekturani rivojlanishi SSSR Xalq Xo‘jaligini qayta tiklash bilan bog‘liq bo‘ldi. Arxitekturani rivojlanishini urushdan keyingi davrlarda ayniqsa 1955 yili qurilishiga yangi texnikani keng qo‘llanilishi oqibatida qurilish soxasida juda katta sifat o‘zarishlari sodir bo‘ldi. Bu vaqtda Moskvada Ittifoqda birinchi bor osmono‘par binolar qurildi. Bulardan ahamiyatliysi Moskva Davlat universiteti binosi bo‘ldi va kompleks ko‘rinishida qurildi. Bundan tashqari irtifoqdosh Respublikalar poytaxtlarida ham misli ko‘rilmagan qurilishlar olib borlidi. Sovet arxitekturasi bunday muxim texnik yutuqlari bilan bir qatorda urushdan keying vaqtlarda yolg‘on tendensiyalar binolarni ortiqcha bezaklash kabi yolg‘on va zararli yo‘nalish ham ayon bo‘ldi. Arxitekturada binoni tashqi ko‘rinishini korsartish keng yoyildi.

1955 yildan so‘ng sovet arxitekturasi koplab yangi va muxim ob’yektlar yaratdilar. Ular Volgograd va Bratsk GESi, Moskva markaziy stadioni, s’yezdlar saroyi va boshqalar [6-8]. Kommunistik partiyaning XIX s’yezdi (1952 yil) qarorida urushdan keyingi qayta qurish va tiklash ishlarini bajarishni yanada tezlashtirish maqsadida Mamlakatda temir beton zavodlarini qurish haqida qaror qabul qildi. 1954-yil 19-avgustda Sovet Xukumati qurilish uchun yig‘ma temir beton konstuksiyalar va detallar ishlab chiqarishni rivojlantirish haqida qaror qabul qildi. Bir xil ko‘rinishli Mikrorayonlar xatto ko‘cha va uylari bir biriga o‘xshash shaxar lar ko‘paydi. Zavodlarda tayorlanib quriladigan binolar tez orada eskirdi va bu binolar talabga lavob bermay qo‘ydi. Zavodlar esa o‘sha vaqt talabidan kelib–chiqib mahsulotini o‘zgartirmay 20-30 yillab ishlab chiqarda davom ettirib keldi.

Mamlakatda urushdan keyin uysiz boshpanasiz qolgan axolini tezroq uy joy bilan ta’minlash maqsadida, binolarni planirovkasini ham eng minimal ko‘satkichlar asosida

rejalashtirildi. Unda xech qayerda bo‘lmagan 1 xonali, 2 xonali xonadon lari bo‘lgan binolar, unda ham bir kishi uchun 6.0 m.kv. dan norma bilan – qurila boshlandi. Minimalizatsiya tendensiyasi natijasida yashash sharoiti sifati orqada qolib ketdi, kichik xonalar, bir xonali kvatiralarni loyixalash o‘sha vaqtda davr talabi bo‘lgan mamlakatda tez va oz vaqtda ko‘p dan ko‘p uysizlarni uy joy bilan ta’minlash birihchi galdagi vazifa edi [7-8]. Tez orada bu xolat odamlarni yashash sharoitlari talablariga lavob bermay qo‘ydi oradan 15-20 yillar o‘tib, odamlar bunday uylarda yashashga qiziqmay qo‘ydilar asosiy sabab uyni torligi pastligi va ilg‘orlab ketgan zamoh talabiga javob bera olmasligi edi. lekin juda ko‘plab eski planirovkali binolar hali ham iste’molda mavjud bo‘lib turibti. Bunday binolarda individuallikni yo‘qolganligi, binoga chiroy beradigan elementlarni yo‘qligi sababli Binolarni ko‘rki ham yo‘qoldi. Bunday binolar endi shaxar chiroyini buzib turibdi xolos. Xozir bunday 5 qavatli binolarni rekonstruktsiya qilish, 4 qavatli binolar ni esa buzib tashlab o‘rniga yangi keng zamonaviy va ko‘p qavatli binolar qurish oldimizdagi eng katta vazifa bo‘lib qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Tolkin A. Reconstruction of 5 storey large panel buildings, use of atmospheric precipitation water for technical purposes in the building //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 12. – C. 86 89.

2. Tolqin A. Ancient greek and ancient rome architecture and urban planning //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – T. 3. – №. 06. – C. 82 87.

3. T.Axmedov GOTIKA USLUBINING ARXITEKTURADAGI AHAMIYATI// Ilmiy taraqqiyot. 2021yil. 6 son. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/gotika uslubining arxitekturadagi ahamiyati

4. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 12. – C. 36 43.

5. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 224 228.

6. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 618 624.

7. Makhkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Rigidity of bent reinforced concrete elements under the action of shear forces and high temperatures //Scientific technical journal. – 2021. – T. 4. – №. 3. – C. 93 97.

8. Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li, and Abduvohidov Parviz Abdurafiq o‘g‘li. "KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH." *Ta’lim fidoyilari* 25.5 (2022): 23-25.

DAVLAT YER KADASTRIDA GIS TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Abduraxmonov Abduhokim Abduvahobovich
Farg‘ona Politexnika instituti
E-mail: a.abduraxmonov@ferpi.uz
Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li
Farg‘ona Politexnika instituti
E-mail: sherzodbekyokubov95@gmail.com
(**ORCID:** 0000-0001-7118-073X)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Davlat yer kadastrida GIS texnalogiyalarini qo‘llash, Suv ob`yektlarining gidrologik holatini o‘rganish va monitoringidagi GIS loyiha, GPS (Global Position System) –priyomniklari to‘g‘risida ma`lumotlar, Bir chastotali SR20, GS 20, GPS asboblari haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Davlatv yer kadastri, GIS, gidrologik, GPS, SR20, GS 20, ArcView, WGS-84.

USE OF GIS TECHNOLOGIES IN STATE LAND CADASTRE

Annotation: This article provides information on the application of GIS technology in the State Land Cadastre, GIS project for the study and monitoring of hydrological status of water bodies, GPS (Global Position System) receivers, Single frequency SR20, GS 20 , Information on GPS devices.

Keywords: State Land Cadastre, GIS, Hydrological, GPS, SR20, GS 20, ArcView, WGS-84.

Turli xil xalq xo‘jaligidagi kadastrlar (yer, shahar qurilishi, suv, o‘rmon, transport tizimi va h.k.) kartografik informatsiya bazasidagi yer,tabiiy, xo‘jalik, huquqiy holatning ishonchli va zaruriy ma`lumotlar majmuasiga ega bo‘lganligi geoinformatsiya tizimini tashkil etadi va ushbu kartografik informatsiya yerning maydoni, sifati, qiymati, yerdan foydalanuvchilar va yer egalari to‘g‘risida ma`lumot olish va yerdan foydalanishni nazorat etish uchun ham xizmat qiladi.

Kadastrning informatsion asosi mavjud yerlarning inventarizatsiyalash va kadastr tasviriga olish natijasida yaratiladi. [1-3]

Katta hajmdagi ma`lumotlarni yagona informatsion tizimda joylashtirish uchun kadastrni informatsion elementlar qatlamiga ajratiladi, ularning har biri aniq masalalarni yechishda mustaqil foydalaniladi.

GIS ni qo‘llashga asoslangan kadastrning avtomatlashtirilgan tizimi uchun raqamli kadastrli xaritalar, planlar qo‘llanilib, qabul qilingan koordinatalar tizimida aniqlanadi. Ob’yektni ta`riflash kadastrlik nomerlarda belgilanib, belgilar informatsion tizimning ma`lumotlar bazasini tashkil etadi. Shu tarzda raqamli kadastr kartametrik (grafik) va sementik (ifodalash) majmuasini ifodalab, kadastrning informatsion tizimi qismini tasvirlab ko‘rsatadi. Yer uchastkalarining o‘rni, ularning chegaralari va maydonini aniqlab undan resurslarni boshqarishda foydalaniladi.

Suv ob`yektlarining gidrologik holatini o‘rganish va monitoringidagi GIS loyiha

GIS- loyiha O‘zbekiston Gidrometeorologik ilmiy tekshirish institutida yaratilgan Arc View 3,2 ta`minotli dasturga ega va quyidagi tematik qavatlarni o‘z ichiga olgan:

- o‘rganilayotgan hududning tartibsiz ko‘rinishidagi yerning sun`iy yo‘ldoshidan olingan surat;
- vektor ko‘rinishidagi 1:200000 masshtabli topografik xarita;
- yerning sun`iy yo‘ldoshidan olingan suratni qayta ishlash natijasidagi rel`efning tasviri;
- vektor fayllari –suv yuzasining poligoni.

Vektor fayllari ob’yektining nomi, uzunligi, poligon maydoni va boshqa matn informatsiyalari bilan ta`minlangan.[4-10]

WGS-84 Dunyo geodezik koordinatalar tizimi 1984 -yil jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilingan bo‘lib, tizimning boshlang‘ich nuqtasi Yerning markazida berilgan Fazoviy to‘g‘ri burchakli koordinatalar tizimining Z o‘qi shartli Yer qutbi yo‘nalishiga parallel, X o‘qi WGS-84 shartli meridian tekisliklari bilan aniqlanadi. Y o‘qi koordinata tizimining o‘ng tomoniga joylashgan.

GPS (Global Position System) –priyomniklari to‘g‘risida ma`lumotlar

Qabul qilish (priyomnikli) moslamalarning asosiy vazifalari –Yer navigatsiyali sun`iy yo‘ldoshlari ishchi turkumini tanlash, navigatsiya signallarini qidirib topish, dal`nomerli signallarni uzatish, sinxronli tizimga kirish, navigatsiyali axborotlarni ajratish, moslama o‘rnatilgan joyning koordinatalarini aniqlash, ma`lumotlarni raqamli tabloda aks ettirishdan iborat. Hamma GPS signal qabul qiladigan antennaning yuqori qismidagi fazali markazga keltiriladi. Buning uchun antenna yoki asbob balandligi deyiladigan masofa o‘lchanadi va u priyomnikka kiritiladi, ma`lumotlarni yig‘ish uchun priyomnik ulanadi. Bunda priyomnik avtomatik tarzda nazorat testlarini bajaradi, imkon qadar barcha sun`iy Yo‘ldoshlarni izlaydi va qayd qiladi, GPS o‘lchashlarni bajaradi va o‘z xolatini hisoblaydi, fayl ochib, unga barcha ma`lumotlarni to‘playdi.Tasvir olish tugagach, priyomnik uziladi, fayl avtomatik tarzda bekilib, to‘plangan ma`lumotlar saqlanadi.[10-19]

Bir chastotali SR20, GS 20, GPS asboblari

Topografo-geodezik, kartografik va GIS ma`lumotlarini to‘plash maqsadida ishlab chiqilgan portativ GPS asboblari SR20, GS 20 murakkab dala sharoitiga moslangan.

Simsiz Bluetooth bog‘lanish texnologiyasining ta`minotli dasturiga ko‘ra, GIS ilovasiga ma`lumotlarni yetkazish, yerning sun`iy Yo‘ldoshlari va yer yuzasida joylashgan baza stansiyalardan DGPS va RTK tuzatmalarini qabul qilishga, shu bilan birga GIS dasturida tayyorlangan vektorli xaritalardan foydalanishga mo‘ljallangan.

SMARTSTATION tizim va unda yechiladigan masalalar

Taxeometr TPS 1200 va GPS priyomnigi GPS 1200 birgaligida tuzilgan SMARTSTATION tizim hozircha amaliyotda yagona hisoblanadi.

Taxeometrga o‘rnatilgan GPS priyomnigining antennasi RTK rejimida bir necha sekund ichida bazis stansiyasidan 50 km gacha bo‘lgan masofadagi nuqtalarning koordinatalarini 1 sm xatolikda tez aniqlaydi.

Topografik tasvir olish vaqtini keskin qisqartiradi. Asbobni boshqarish taxeometr klaviaturasi orqali amalga oshiriladi. Barcha o‘lchashlarning natijalari va boshqa axborotlar taxeometrning ekranida tasvirlanadi. To‘plangan ma`lumotlar karta xotirasidagi ma`lumotlar bazasida saqlanadi.[1-4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. N.M.Nishonboyev, Shaxar kadastrini yuritish. Toshkent - 2015
2. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.
3. Abduqodirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. GIS TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA KARTANING GEOGRAFIK ASOSINI TUZISH, UNI TAHRIR QILISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 309-311.
4. Shavkat o‘g‘li Y. S., Xalilovna B. Y. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – C. 312.
5. Abdukadirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. The use of Geo Information System in the Establishment of Land Balance //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 441-445.
6. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

7. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

8. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.

9. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.

10. Madaminovich A. B. The use of gis technology to create electronic environmental maps //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 438-440.

11. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.

12. Salyamova K D., Rumi D.F., Turdikulov Kh.Kh. Analysis of seismic stability of retaining earth structures with account of dissipative properties of soil. European science review 11–12 November – December. V 1 Vienna. 2018, P. 81-84.

13. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 24 (1), 59-63

14. Makhmud K., Khasan M. Horizontal Survey of Crane Paths //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 410-417

15. Abduraufovich Q. O., Valiyevich M. X., Dilshodbekoʻgʻli H. E. Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the south-western sahel) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1568-1574.

16. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT

VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 8. – C. 27-30.

17. Abduraxmonov A.A. Methods of Improving Physical and Mechanical Properties of Light Concrete on the Basis of Chemical Additives // Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. ISSN NO: 2770-0003. – C. 165 – 167

18. Abdukadirova M.A., Yokubov Sh.Sh., The Use of Geoinformation Systems in the Study of the Land Fund of Household and Dekhkan Farms // Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. ISSN NO: 2770-0003. – C. 163-164

POLIGONOMETRIYA YO‘LINI O‘TKAZISHDA OLINGAN DALA O‘LCHASH NATIJALARINI TENGLASHTIRISH VA UNING PUNKTLARI KOORDINATALARINI HISOBLASH

Axmedov Baxriddin Madaminovich
Farag‘ona Politexnika Instituti
Alisherov Shoxruxbek Mirzohidjon og‘li
Farg‘ona Politexnika Instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada poligonometriya yo‘lini o‘tkazishda olingan o‘lchash natijalarini tenglashtirish punktlar koordinatalari hisoblash va topish, o‘lchangan qiymatlarga mos ravishda tuzatmalar kiritish, ishchi sxemalarini tuzish va boshqalar haqida aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Poligonometriya, chekli xato, tenglashtirish, punktlar, koordinatalari hisoblash, o‘lchangan qiymatlar, sxema, sistema, aniqlik, kattalik, masshtab.

EQUIPMENT OF FIELD MEASURES RECEIVED IN POLYGONOMETRY ROAD AND CALCULATION OF COORDINATES OF ITS POINTS

Abstract: This article deals with the calculation and finding the coordinates of the points of equalization of the measurement results obtained during the polygonometry path, making corrections in accordance with the measured values, drawing up working schemes and more.

Keywords: Polygonometry, finite error, equation, points, calculation of coordinates, measured values, scheme, system, accuracy, magnitude, scale.

Poligonometriya yo‘lini o‘tkazishda punkt koordinatalarini hisoblash uchun faqat kerakli o‘lchashlarning o‘zigina emas, balki, berilayotgan yo‘lni hisoblashda zarur

bo‘ladigan ya’ni kattaliklar bilan matematik aloqalarida aniqlashda topiladigan ayrim ortiqcha kattaliklar o‘lchashlari ham bajariladi.

Ortiqcha o‘lchashlarning borligi o‘lchangan kattaliklarni tenglashtirish ishlarini bajarish zaruratini keltirib chiqaradi. [1-3]

Poligonometriya yo‘lini tenglashtirish kichik kvadratlar usuli qonuniyatlariga ko‘ra amalga oshiriladi va quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1) tuzatmani quyidagi shartni qanoatlantirgan holda aniqlansa, bu teglashtirishning qatiy usullari hisoblanadi

$$\left[p_\beta v_\beta^2\right]+\left[p_s v_s^2\right]=\min; \qquad (1)$$

2) agar o‘lchangan burchaklarga va koordinatalar orttirmasiga tuzatmalar ularning o‘zaro munosabatlarini hisobga olmasdan alohida aniqlansa(masalan: f_x va f_y bog‘lanmaslik xatolarini tomon uzunliklariga proportsional tarzda taqsimlansa) bu tenglashtirishning noqatiiy(to‘liq aniq emas) usuli hisoblanadi. [4-8]

Boshlang‘ich hisoblashlar.

Poligonometriya yo‘lidagi boshlang‘ich hisoblashlar ketma-ketligini.

a) burchak bog‘lanmaslik xatolari quyidagi formulalar orqali hisoblanadi:

ochiq poligonometriya yo‘li uchun

$$f_\beta=\sum\beta-\left[(\alpha_{oxxirgi}-\alpha_{boshgi})+180^0(n+1)\right] \qquad (2)$$

yopiq poligonometriya yo‘li uchun

$$f_\beta=\sum\beta-180^0(n-2) \qquad (3)$$

Olingan kattalikni chekli qiymat bilan quyidagi formula orqali solishtiriladi*

$$f_{\beta_{chekli}}=2m_\beta\sqrt{n+1} \qquad (4)$$

Burchak o‘lchash o‘rta kvadratik xatoligi kattaligi, tegishli klass yoki razryadga-poligonometriyaga oid instruktsiyadan olinadi. SHuning uchun quyidagi nisbat qanoatlanishi kerak

$$f_\beta \le f_{\beta_{chekli}} \qquad (5)$$

Agar keyingi tenglashtirish hisoblashlarida burchak bog‘lamaslik xatosi uchun tuzatma kiritish talab etilsa, u holda bog‘lanmaslikni quyidagi tuzatmalarni hisoblash bilan har bir burchaklarga teng taqsimlanadi

$$v_{\beta_i} = -\frac{f_\beta}{n+1} \qquad (6)$$

b)koordinata ottirmalaridagi bog‘lanmaslikni hisoblash. Buning uchun birinchi navbatda direktsion burchaklar topiladi

$$\alpha_{i+1} = \alpha_i \pm 180^0 + \beta_{chap} \qquad (7)$$

yoki

$$\alpha_{i+1} = \alpha_i \pm 180^0 - \beta_{o'ng} \qquad (8)$$

bu yerda, α_i va α_{i+1}-oldingi va keyingi chiziqlarning direktsion burchaklari,

β_{chap} va $\beta_{o'ng}$-tuzatilgan(yoki bog‘lanmaslik uchun tuzatilmagan) chap va o‘ng burilish burchaklari. [9-15]

So‘ngra quyidagi formulalar orqali koordinata ottirmalari olinadi

$$\left.\begin{aligned} \Delta x_i &= s_i \cos\alpha_i : \\ \Delta y_i &= s_i \sin\alpha_i \end{aligned}\right\} \qquad (9)$$

va orttirmalardagi bog‘lanmaslik xatolari f_x va f_y lar hisoblanadi.

Ochiq poligonometriya yo‘li yoki ochiq paligon uchun bog‘lanmaslik xatolari quyidagicha bo‘ladi

$$\left.\begin{aligned} f_x &= \sum \Delta x - (x_{oxirgi} - x_{boshgi}); \\ f_y &= \sum \Delta y - (y_{oxirgi} - y_{boshgi}) \end{aligned}\right\} \qquad (10)$$

Yopiq poligonometriya yo‘li yoki yopiq paligon uchun bog‘lanmaslik xatolari quyidagicha bo‘ladi

$$\left.\begin{aligned} f_x &= \sum \Delta x; \\ f_y &= \sum \Delta y \end{aligned}\right\} \qquad (11)$$

v) poligonometriya yo‘li(yoki poligoni) chiziqli absolyut f_s *va nisbiy* $\frac{f_s}{[s]}$ *bog‘lanmaslik xatolarini hisoblash.*

Poligonometriya yo‘lining bog‘lanmasligi quyidagi formulada aniqlanadi

$$f_s = \sqrt{f_x^2 + f_y^2} \qquad (12)$$

va chekli qiymati bilan taqqoslanadi, hamda quyidagicha aniqlanadi

$$f_{s_{chekli}} = 2M \qquad (13)$$

Poligonometriya yo‘lining nisbiy bog‘lanmasligi $\frac{f_s}{[s]}$ berilayotgan razryaddagi poligonometriyani tuzish instruktsiyasida ko‘rsatilgan ruhsat etilgan qiymat chegarasidan ortib ketmasligi kerak. [16-17]

Hisoblashlardan x va y koordinatalar quyidagi formulalar bilan olinadi

$$\left.\begin{aligned} x_{i+1} &= x_i + \Delta x_{i\,тузатилган}\,; \\ y_{i+1} &= y_i + \Delta y_{i\,тузатилган} \end{aligned}\right\} \qquad (14)$$

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Чеботарев А. С., Селеханович В. Г., Соколов М. Н. “Геодезия”. 2-қисм. М: Геодезиздат, 1962 й. §100-109; §122.
2. Селеханович В. Г. Логинова Г. П. “Задачник по геодезии” 2-қисм. М: Недра, 1970 й 7-боб.
3. Большаков В. Д., Гайдаев П.А ТМОГИ. М: “Недра” 1977, §58,62,,63,68.
4. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.
5. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.
6. Madaminovich A. B. The use of gis technology to create electronic environmental maps //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 438-440.

7. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.

8. Salyamova K D., Rumi D.F., Turdikulov Kh.Kh. Analysis of seismic stability of retaining earth structures with account of dissipative properties of soil. European science review 11–12 November – December. V 1 Vienna. 2018, P. 81-84.

9. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 24 (1), 59-63

10. Shavkat o‘g‘li Y. S., Xalilovna B. Y. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – C. 312.

11. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

12. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

13. Makhmud K., Khasan M. Horizontal Survey of Crane Paths //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 410-417

14. Abduraufovich Q. O., Valiyevich M. X., Dilshodbeko‘g‘li H. E. Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the south-western sahel) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1568-1574.

15. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.

16. Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 8. – C. 27-30.

17. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

DANAKLI MEVA KASALLIKLARIGA QARSHI KURASHISH YO‘LLARI

Mamatqulov Orifjon Odiljon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti
E-mail: orifjonmamatqulov435@gmail.com
Sodiqova Zabida Tolqinovna
Farg‘ona davlat universiteti
E-mail: zabidaxonsodiqova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududning iqlim sharoitidan kelib chiqqan danakli meva ekinlarini yetishtrish va ularni kasalliklarga qarshi kurashish chora tadbirlari bo‘yicha ilmiy tavsiyalar berilgan. Viloyatning tuproq va iqlim sharoiti xar xil ekanligini inobatga oladigan bo‘lsak bu yerdagi ekinlarni sug‘orish uchun sareflanadigan suv miqdorlari ham turlicha bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan har bir ekinlarni suv talabchanligini inobatga olgan holda va ularni zararkunanada xasharotlar bilan kasallanishini etiborga olgan holda yetishtrishning tavsiyalari berilgan.

Kalit so‘zlar: danakli mevalar, continental, sug‘orish, zovur, alternarioz, teshikchali dog‘lanish.

WAYS TO COMBAT FRUIT DISEASES

Abstract: This article provides scientific recommendations on the cultivation of legumes and their control measures against diseases caused by the climatic conditions of the region. Considering the different soil and climatic conditions of the region, the amount of water used to irrigate crops here also varies. From this point of view, it is recommended to cultivate each crop taking into account the water requirements and taking into account the fact that they are infested with pests.

Keywords: nuts, continental, irrigation, ditch, alternariosis, perforated staining

Farg‘ona viloyatining iqlim sharoiti keskin kontinental bo‘lib yozi issiq va qishning quruq sovuqligi bilan boshqa viloyatlardan farq qiladi. Farg‘ona viloyat hududining yana bir o‘ziga xos xususiyatlaridan bu hududning yaxlit bir iqlim sharoitida joylashmaganligi hisoblanadi. Masalan (Shohimardon) va So‘x tumani Qirg‘iziston hududining ichida eksklav holatda joylashgan bu o‘z navbatida qishloq xo‘jalik ekinlarini sug‘orish uchun sarflanadigan suv normasini erkin boshqara olmasligiga olib keladi.

Mazkur holat esa danakli mevalarni yetishtirishda hududning o‘zida yer osti suvlaridan foydalanishni talab etadi. Lekin bizning hududimizda sizot suvlarining minerallashganlik darajasi yuqori hisoblanadi shu sababli barcha turdagi sizot suvlaridan foydalanish tavsiya etilmaydi. Lekin tuproqning mexanik tarkibidan kelib chiqqan holda mazkur holatni ilmiy yo‘l bilan hal qilish mumkin.

Bunga quydagicha erishish imkoniyati mavjud hudud sharoitiga bog‘liq holda tik yoki yotiq zovur sxemalarini qurish va qayta tiklash orqali zovurlar suvda erigan mineral tuzlarni va sizot suvlarining sathini pasaytiruvchi asosiy omillardan biridir, mexanik tarkibga bog‘liq holda minerallashgan sug‘orish suvlaridan foydalanish borasida N.To‘raxonov, I.Mallabayevlar tomonida ko‘plab ishlar amalga oshirilgan. Jumladan mexanik tarkibi yengil bo‘lgan tuproqlarda minerallashganlik darajasi 6 gr/l gacha bo‘lgan suvlardan foydalanish ekinlarga va tuproqlarning sho‘rlanishiga ta’sir ko‘rsatmaydi mazkur me’yor paxta hom ashyosi uchun ishlab chiqilganligini inobatga oladigan bo‘lsak, danakli mevalarni suvga bo‘lgan talabini qondirish uchun foydalanish ilmiy jihatdan mumkin hisoblanadi.

Danakli mevalarga ko‘plab kasalliklar xavf soladi bular jumlasiga quydagilarni kiritish mumkin: 1) Alternarioz va 2) Teshikchali dog‘lanish bu tur kasalliklarni tanlab olinishiga sabab keng tarqalganligi, keltiriladigan zarar miqdori yirikligidir. Keling endi bu kasaliklarning belgilari va xususiyatlari haqida ma’lumotlar beraman.

Teshikchali dog‘lanish (Klayastosporioz) daraxtning novda, kurtak, gul va gul tugunini, meva va shoxlarini zararlaydi xo‘sh bundan kelib chiqadiki biz yuqorida sanab o‘tgan zararlanuvchi organlar o‘simlik o‘sish siklini barcha fazalarini qamrab

olgan va butun vegetatsiya davomida zararlashi mumkin. Bu kasallik daraxt barglarida kuzatiladigan bo‘lsa quydagi belgilar namoyon bo‘ladi dastlab bargda diametri 3-5 mm bo‘lgan och qizil tusli dog‘ paydo bo‘ladi va 1-2 hafta muddat o‘tgach bu dog‘ teshiladi va qurib to‘kiladi. Bunday holat asosan daraxtlarning pastki qismlaridagi barglarida ko‘proq kuzatiladi. Mevalarda bu kasallik pishuv davrining boshida ya’ni o‘rikning g‘o‘ralik davridanoq zararlashga kirishadi. Bunda mevalarda och qizil tusli dog‘lar paydo bo‘lib keyinchalik kattalashib boradi, mevalarning shaklini buzadi va keyinchalik qorayib chirish kuzatiladi va to‘likilib ketadi. Agar meva to‘kilib ketmasa zararlangan holda novdada qolsa kattalashmaydi va mazasi buziladi.

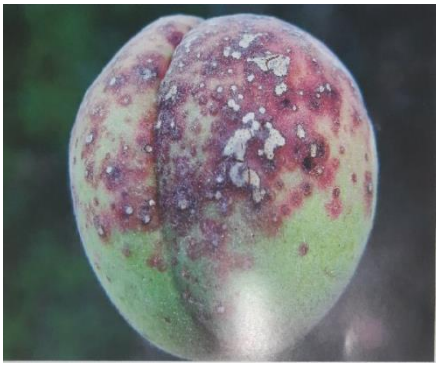

1-rasm. O‘rik mevasini teshikchali dog‘lanish kasalligi bilan zararlanishi.

2-rasm. Gilos o‘simligining teshikchali dog‘lanish kasalligi bilan zararlanishi.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR

1. Mamatkulov, O. O. ., & Numanov, J. O. . (2021). Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program. Middle European Scientific Bulletin, 18, 418-423. https://doi.org/10.47494/mesb.2021.18.908

2. .X.Kimsanov, K.R.Xakimova, O.O.Mamatqulov. Tuproqlar unumdorligini oshirish va hossa xususiyatlari. Monografiya. Toshkent, 2022.

3. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

4. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314

5. Numanovich, A. I., & Abbosxonovich, M. A. (2020). The analysis of lands in security zones of high-voltage power lines (power line) on the example of the Fergana region. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 2, 25-30.

6. Yuldashev, G., & Marupov, A. A. (2019). Main ways to improve the efficiency of agricultural land use in the Fergana valley sample. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(8), 68-74.

7. Marupov, A. A., & Ahmedov, B. M. (2021). General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory. Middle European Scientific Bulletin, 18, 446-451.

8. Abdukadirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. The use of Geo Information System in the Establishment of Land Balance //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 441-445.

9. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

10. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.

11. Makhmud K., Khasan M. Horizontal Survey of Crane Paths //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 410-417.

12. Abduraufovich Q. O., Valiyevich M. X., Dilshodbekoʻgʻli H. E. Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the south-western sahel) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1568-1574.

13. Salyamova K D., Rumi D.F., Turdikulov Kh.Kh. Analysis of seismic stability of retaining earth structures with account of dissipative properties of soil. European science review 11–12 November – December. V 1 Vienna. 2018, P. 81-84.

14. Yangiev Asror, Salyamova Klara, Turdikulov Khusanboy and Fayziev Xomitxon. Dynamics of an earth dam with account for rheological properties of soil under dynamic effect // IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 869 (2020) 072005 IOP Publishing doi:10.1088/1757-899X/869/7/072005

15. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 24 (1), 59-63

16. ogli Y.S.S., o‘g‘li A.P.A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

O‘ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASI, ISLOM BANKLARINING RIVOJLANISHI VA ISLOMIY SUG‘URTA ASOSLARI

Abdurahimova Dilora Karimovna PhD
Muxitdinova Dilnozaxon Faxriddin qizi
Toshkent moliya instituti
E-mail: dilnozakhonmukhitdinova@gmail.com

Annotatsiya. Jahon moliyasining kichik ulushiga qaramay, islomiy moliya tez sur’atlar bilan o‘sib bormoqda va keyingi o‘sish uchun ulkan salohiyatga ega. Hozirda islom moliyasi bank, lizing, sukuk (qimmatli qog‘ozlar) va qimmatli qog‘ozlar bozorlari, investitsiya fondlari, sug‘urta (takaful) va mikromoliyani o‘z ichiga oladi. Maqolada, islom moliyasida islom banklarining hozirgi kundagi faoliyati, islomiy sug‘urta-takaful bo‘yicha olib borilayotga ishlar, O‘zbekiston islom moliyasini rivjlanishi yuzasida ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: islom moliyasi, sukuk, ribo, murobaha, takaful, islom banki, investitsiya fondlari, islomiy qimmatli qog‘ozlar.

ISLAMIC FINANCE IN UZBEKISTAN, DEVELOPMENT OF ISLAMIC BANKS AND BASICS OF ISLAMIC INSURANCE

Abstract. Despite the small share of global finance, Islamic finance is growing rapidly and has tremendous potential for further growth. Currently, Islamic finance includes banking, leasing, sukuk (securities) and stock markets, investment funds, insurance (takaful) and microfinance. The article provides scientific proposals and practical recommendations on the current activities of Islamic banks in Islamic finance, the work on Islamic insurance and takaful, the development of Islamic finance in Uzbekistan.

Key words: Islamic finance, sukuk, ribo, murabaha, takaful, islamic banking, investment funds, islamic securities.

1960-yillarda Misrda islom bank tizimining paydo bo‘lishi olamshumul voqealik emas edi, ammo yarim asrdan ko‘proq vaqt davomida ushbu soha barqaror rivojlanib kelmoqda. So‘nggi yillarda Islom moliya tizimi tushunchasi ko‘plab mamlakatlar moliyachilarining so‘z boyligidan mustahkam o‘rin oldi. Darhaqiqat, turli mamlakatlarda, xattoki aksariyat aholisi islom diniga mansub bo‘lmagan davlatlarda ham, jumladan AQSH va Buyuk Britaniyada, ushbu moliyaviy institut an’anaviy bank xizmatlariga alternativ moliyalash tizimi sifatida barqaror rivojlanmoqda. Shuning uchun islom bankchiligini o‘rganish global iqtisodiyotda dolzarb mavzu hisoblanadi. An’anaviy bank tizimiga alternativ moliyalash shakllari mavjudligini bilish qiziqarli va foydalidir.

O‘zbekiston Respublikasi Islom taraqqiyot bankiga (ITB) 2003-yilda a’zo bo‘lgan. Ushbu qisqa muddatli hamkorlik davomida ITB guruhining O‘zbekistondagi portfeli ko‘p jihatdan hukumat bilan faol hamkorlik tufayli jiddiy miqdorda o‘sdi. Bu esa O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyaviy dasturlari qator ustuvor milliy loyihalarining moliyalanishi ma’qullanishida namoyon bo‘ldi. Ayni paytda ITBning O‘zbekistondagi portfeli Markaziy Osiyo hududida eng yirik (1,8 mlrd. dollardan ziyod) hisoblanadi.

Islom taraqqiyot banki guruhi tarkibiga bir qancha tashkilotlar kirib, shulardan Xususiy sektorni rivojlantirish islom korporatsiyasi (XSRIK) va Xalqaro islom savdo-moliya korporatsiyasi (XISMK) O‘zbekiston banklari bilan hamkorlik qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 21-dekabrdagi 596-sonli qarori bilan O‘zbekiston XSRIKga a’zo bo‘lgan va 2006-yildan boshlab mahalliy tijorat banklari va tadbirkorlar bilan hamkorlik qilib keladi. Xususan, Murobaxa (ustama haqi evaziga sotish) moliyalashtirish usuli orqali tijorat banklariga moliyalashtirish liniyalari ajratilgan. Ushbu liniyalardan O‘zbekistonda faoliyat olib borayotgan tadbirkorlar, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, qayta ishlash va

iqtisodiyotning boshqa sohalarida ishlab kelayotgan korxonalar o‘z faoliyatlarini yana-da rivojlantirish uchun foydalanadilar.

Mazkur yo‘nalishda XSRIK shu kungacha 15 ta tijorat banklari va 2 ta lizing kompaniyasi bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan va bugungi kungacha banklarga 285 million AQSH dollari miqdorida moliyalashtirish liniyalarini ajratish ma’qullangan.

Bundan tashqari, XISMK tomonidan, tadbirkorlarga qisqa muddatli (1 yil mobaynida qaytariladigan) savdoni moliyalashtirish liniyalari bir nechta mahalliy banklar bilan hamkorlikda taqdim etilmoqda. Bunda ham Murobaxa moliyalashtirish usuli ishlatilib asosan xom ashyo va uskunalar sotib olish uchun mo‘ljallangan. XISMK tomonidan ma’qullangan loyihalar qiymati 82 million AQSH dollarini tashkil etdi.

Bugungi kunda dunyo bO‘yicha Islom banklari daromadi yiliga 15-20 foiz, aktivlari esa 20 foizga oshmoqda.

Mamlakatimizda Islomiy moliyalashtirish ishlari 2004-yilda boshlangan bo‘lib, bu O‘zbekistonning Islom taraqqiyot banki (ITB) a’zoligiga qo‘shilishi bilan bog‘liq. Bu yurtimiz iqtisodiyoti uchun yangi yo‘nalish bo‘lib, unga bugun biznes tarafdan ham, aholi tomonidan ham ehtiyoj mavjud. Mamlakatimiz aholisining 90 foizidan yuqori qismi Islom diniga e’tiqod qilishi va e’tiqodi tufayli 15-20 foizga yaqin aholi an’anaviy kreditlash tizimidan foydalanmayotganini hisobga olsak, muqobil kreditlash tizimi orqali mazkur qatlam to‘liq qamrab olinishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga hamda xalqimizga qilgan 2020-yil dekabr oyidagi Murojaatnomasida “endigi vazifa – chuqur tarkibiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror o‘sishning poydevorini yaratishdan iborat” ekani bejiz ta’kidlanmadi. Iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirish uchun moliyaviy-investitsion resurslarni jalb etish usullaridan biri islomiy banking vositalari, islomiy kapital bozori hamda islomiy nobank va mikromoliyaviy muassasalardan foydalanish hisoblanadi. Shuningdek, moliyaviy xizmatlar, kapital va sug‘urta bozorlarini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Quvonarlisi shundaki, 2021-yil O‘zbekiston hukumatining islomiy moliyalashtirish uchun mustahkam poydevor yaratish, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yO‘lida real qadamlar qO‘yishdagi jiddiyligini namoyon etdi. 2022-yil qonunchilikni rivojlantirish va islom bank ishi, mikromoliya, lizing, takaful va sukuk uchun qulay muhit yaratish yili bo‘lishi kutilmoqda .

Xususan, 2021-yilda O‘zbekiston hukumati O‘zbekiston Respublikasida islom bank ishi bO‘yicha me’yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish uchun ITB tomonidan tanlangan xalqaro maslahatchilardan texnik va moliyaviy ko‘mak oldi.

Shuningdek, ITB ko‘magida Moliya vazirligi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi bilan hamkorlikda sukukning chiqarilishi va muomalasi bo‘yicha huquqiy va me’yoriy asoslar ustida ishlamoqda .

Bundan tashqari, 2021-yil mart oyida Apex Insurance sug‘urta kompaniyasi O‘zining islomiy sug‘urta oynasini ochdi, u orqali amaldagi qonunchilik doirasida shariatga muvofiqligi ma’qullangan “ Takaful ” mahsulotini taklif etadi. 2021-yilning yana bir ramziy voqeasi 2021-yil may oyida O‘zbekiston Islomiy moliya va takaful assotsiatsiyasining tashkil etilishi bO‘ldi . Assotsiatsiya nodavlat va notijorat tashkilot bo‘lib, uning mandati islom moliya sanoatini rivojlantirish maqsadida barcha islomiy moliya manfaatdor tomonlari bilan ishlash va ularni birlashtirishdan iborat.

Takaful - bu islomiy sug‘urtaning bir turi bO‘lib, unda a'zolar bir-birlarini yO‘qotish yoki buzilishdan kafolatlash uchun pul mablag‘lari tizimiga pul qO‘shadilar. Takaful brendi ostida sug‘urta qilish shariat yoki islom diniy qonunchiligiga asoslangan bO‘lib, unda shaxslar qanday qilib hamkorlik qilishlari va bir-birlarini himoya qilishlari kerakligini tushuntiradi. Takaful siyosati sog‘liqni saqlash, hayot va umumiy sug‘urta ehtiyojlarini qamrab oladi. Takaful sug‘urta kompaniyalari tijorat sug‘urtasi sohasidagi alternativa sifatida taqdim etildi, ular riba (foizlar) bO‘yicha islomiy cheklovlarga qarshi, al-maysir (qimor) va al-g‘arar (noaniqlik) tamoyillari - barchasi shariatda qonuniy emas. Takaful kelishuvidagi barcha tomonlar yoki sug‘urta qildiruvchilar bir-birlariga kafolat berishga va badal tO‘lash O‘rniga pul fondiga yoki O‘zaro fondga mablag qO‘shishga rozi bO‘lishadi.

Yig‘ilgan badallar tO‘plami takaful fondini yaratadi. Har bir ishtirokchining hissasi talab qilinadigan qamrov turiga va shaxsiy sharoitlariga asoslanadi. Takaful shartnomasi odatdagi sug‘urta polisi kabi tavakkalning mohiyatini va qoplanish muddatini belgilaydi.

Global takaful sug‘urta bozori 2021-yilda 27,6 milliard AQSH dollari qiymatiga yetdi. IMARC Group 2022-2027 yillar davomida CAGR 10,5 foizni tashkil etib, 2027 yilga kelib bozor 49,8 milliard dollarga yetishini kutmoqda.

Takaful, ayniqsa, Osiyo-Tinch okeani va Fors kO‘rfazi hamkorlik kengashi (GCC) mintaqasida musulmonlar sonining kO‘pligi tufayli tez sur'atlar bilan kuchayib bormoqda. Hozirda musulmonlar butun dunyo aholisining beshdan bir qismini tashkil qiladi va kelajakda bu daraja yanada oshishi kutilmoqda. Bozorning yana bir asosiy omili shundaki, G‘arb davlatlaridan farqli O‘laroq, dunyo musulmonlari aholisining kO‘pchiligini yoshlar tashkil etadi, bu butun aholining 60% 25 yoshdan kichikdir. Farovonlik darajasi ortib borayotgani sababli, bu katta yosh musulmon aholi, agar erta qO‘lga olinsa, uzoq vaqt davomida mijozlar bazasini ifodalash potentsialiga ega.

An'anaviy sug‘urtaning kirib borishi GCC kabi badavlat musulmon mintaqalarida nisbatan past. Natijada, Takaful sug‘urta xabardorligini oshirishning asosiy vositasi sifatida qabul qilinadi va bu mamlakatlarda katta imkoniyatlarga ega.

Axloqiy investitsiya siyosati, kuchli O‘sish istiqbollari va narx raqobatbardoshligi kabi omillar ta'sirida Takaful kuchli biznes taklifini ifodalaydi va musulmon bO‘lmagan mijozlarning ham muhim ulushiga ega.

Global takaful bozorida faoliyat yurituvchi yetakchi O‘yinchilardan ba'zilari quyidagilardir: Islamic Insurance Company, JamaPunji, AMAN, Salama, Standard Chartered, Takaful Brunei Darussalam Sdn Bhd, Allianz, Prudential BSN Takaful Berhad, Zurich Malaysia, Takaful Malaysia, Qatar Islamic Insurance Company.

Musulmon davlatlaridagi mavjud islomiy moliyalashtirishga asoslangan banklar, investitsiya fondlari va kompaniyalarning mablag‘larini yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash maqsadida jalb etish ayni

muddaodir. Buning uchun, albatta, mamlakatimiz bank tizimiga yangicha yondashuv bilan nazar solmoq lozim. Ya’ni, an’anaviy moliyalashtirish mexanizmlari bilan bir qatorda sherikchilikka asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarini ham joriy etish muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston bank-moliya tizimiga islomiy moliyalash tamoyilining tatbiq etilishi moliyalashtirishni yana-da kengaytirish, ayniqsa, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish, real ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, Islomiy moliyalashtirishni muvaffaqiyatli joriy etayotgan dunyoviy davlat sifatida O‘zbekiston obro‘sining ko‘tarilishi, ijtimoiy adolatni mustahkamlash, muqobil moliyaviy mahsulotlar paydo bo‘lishi hisobiga aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Ushbu sohaning rivoji g‘arb mamlakatlari qo‘llab-quvvatlovining oshishiga, sudxo‘rlik, qarz yukining pasayishida va korxonalarni moliyaviy sog‘lomlashtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, davlat rahbari o‘z Murojaatida belgilab bergan vazifalarni amalga oshirish maqsadida hukumat an’anaviy banking bilan bir qatorda Islomiy moliya xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha yo‘l xaritasini ishlab chiqishi lozim. Ushbu yo‘l xaritasi mavjud qonunchilikni (bank faoliyati, soliq, qimmatli qog‘ozlar va sug‘urta faoliyatiga doir qonunchilikka qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish) takomillashtirish, targ‘ibot ishlarini olib borish, Islomiy moliya infratuzilmasini rivojlantirish, xalqaro hamkorlik va davlat-xususiy sherikchilik sektorini taraqqiy ettirish, ilmiy-o‘quv ishlarini yaxshilash va investorlar bilan ishlashni o‘z ichiga olishi zarur.

O‘zbekiston siyosiy barqarorlik, qO‘shnilari bilan yaxshi munosabatlar, strategik joylashuvi va Markaziy Osiyo mintaqasida eng kO‘p aholiga ega. Bundan tashqari, mamlakat yalpi ichki mahsulotining 70-80 foizi kichik va O‘rta biznes hissasiga tO‘g‘ri keladi. Ular islom moliya institutlarining asosiy mijozlariga aylanishi kutilmoqda. Bu omillarning barchasi O‘zbekistonni O‘zining kattaligi, keng qamrovliligi va ijobiy ta’siri jihatidan Markaziy Osiyo islom banki va kapital bozorining mintaqaviy markaziga aylantirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YIXATI

1 .O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini bajaruvchi Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43 sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // URL: http://uza.uz/posts/69872

2. Sh.Mirziyoyev. “Oliy Majlisga Murojaatnomasi”, 29.12.2020y.

3. Байдаулет Е. Исломий молия асослари Х.Ҳасанов таҳрири остида“OZBEKISTON” НМИУ- 2019. // URL: http://e-library.namdu.uz/Elektron

4. Pulatova. M.B., Ataniyozov J. X.,Xamidova F.A. “Xalqaro moliya institutlari” Toshkent “Iqtisod- moliya”, 2020.-156 bet

5. Pulatova M., Qulmamatov A. “O‘zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish masalalari” Science and Education 3-1 (2022): 1079-1085. https://www.openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2450/2303

6. Пулатова М. Б. “Особенности налогообложения субъектов малого бизнеса в современных условиях” Журнал Инновации в Экономике – 2021. – Т. 4. – №. 8.

7. Mokhira Pulatova, Munira Sultonboeva. "The practice of attracting foreign investment to Uzbekistan and ways of its development. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Year: 2020, Volume: 10, Issue: 4. First page:(515) Last page:(522)." Online ISSN: 2249-7137.

8. https://www.imarcgroup.com/takaful-market

9.https://www-islamicfinancenews com.translate.goog/glossary/takaful?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uz&_x_tr_hl=uz&_x_tr_pto=wapp

KARTALARNING RAQAMLI MODELINI YARATISH

Manopov Xasan Valiyevich

Kasimov Maxmud

Farg‘ona politexnika instituti

E-mail: hasanboy8513@gmail.com

(ORCID: 0000-0002-5552-5336)

(SPIN-код): 5066-3217

Annotatsiya: ushbu maqolada GAT oilasiga kiruvchi ArcGIS dasturi yordamida raqamli karta yaratish usuli uni chop etishga tayyorlash haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ArcGIS, fazoviy ob’yekt sinfi, rastr, vektor, komponovka.

CREATING A DIGITAL MODEL OF CARDS

Annotation: This article discusses how to create a digital card using the ArcGIS program, which belongs to the GAT family, and prepare it for printing.

Keywords: ArcGIS, spatial object class, raster, vector, layout.

Aholi punkti alohida uchastkasini gaz ta’minoti sxemasini berilgan fazoviy bog‘langan rastr asosida raqamli modelini yaratish uchun geoma’lumotlar bazasini, yaratish, topologiya qoidalarini kiritish, nuqtali ob’ektlar, chiziqli ob’ektlar, maydonli ob’ektlar qatlamini yaratish oqali va foydalanuvchi tomonidan topologiyani tekshirish, atributli jadvallarni to‘ldirish, grafikli ob’ektlarni atributli qiymati bo‘yicha klassifikatsiyalash (sinflarga ajratish) hamda chop etish uchun maket yaratishdan iborat.

Berilgan ma’lumotlar: **nilovo_gaz.tif** fayli – Nilovo qishlog‘i uchastkasi gaz ta’minoti sxemasi. Rastr Dekart koordinalar tizimida bog‘langan (metrlarda). Raqamlilashtirish talab etiladigan markaziy uchastka koordinatalari:

	ShG‘	ShShq	JShq	JG‘
X	0	150	150	0
Y	150	120	0	0

ArcCatalog da geoma’lumotlar bazasini yaratishdan oldin ArcMap da ekstentani aniqlab olinadi. Raqamlilashtirish talab etiladigan uchastka chegarasi qizil chiziq bilan konturlangan. [1-5]

MAP geoma’lumotlar bazasida quyidagi ma’lumotlar sinflarni o‘z ichiga olgan yangi **map_gaz** ma’lumotlar siniflari to‘plami yaratamiz.

Ramka - uchastka chegarasi (L_code – legenda kaliti maydoni)

House – qurilishlar (L_code – legenda kaliti maydoni, TEXT_G1 – qurilish turi)

Street – ko‘chalar (L_code – legenda kaliti maydoni, Name – ko‘cha nomi)

Pipeline – gaz tarmog‘i (L_code – legenda kaliti maydoni D – uchastkadagi truba diametri, slope – nishablik, L_ slope nishablik uzunligi)

Pipe_point – gaz tarmog‘i nuqtali ob’ektlari (tugash nuqta, ulanishlar) (L_code – legenda kaliti maydoni, Size - o‘lcham)

Izochiziqlar – relef izochiziqlari (L_code – legenda kaliti maydoni, H – dengiz sathidan balandligi)

Karta ma’lumotlari va bilim ko‘nikmalaringizdan kelib chiqib, sinflarni ob’ektlar turini belgilamiz. Sinf ob’ektlari foydalanuvchi maydonlari qavs ichida ko‘rsatilgan. Maydonlardagi ma’lumot turini belgilaymiz.[6-9]

Ob’ektlar turlari jadvali va qatlamlarning atribut jadvalidagi foydalanuvchi maydonlari ma’lumotlarni to‘ldiriladi:

Ob’ektlar sinfi	**Ob’ekt turi (qatlam uchun)**	**Maydon**	**Ma’lumot turi**
Ramka	Maydonli	L_code	Short integer
House	Maydonli	L_code	Short integer
		TEXT_G1	Text
Street	Chiziqli	L_code	Short integer

		Name	Text
Pipeline	Chiziqli	L_code	Short integer
		D	Double
		slope	Double
		L_slope	Float
Pipe_point	Nuqtali	L_code	Short integer
		Size	Float
Izochiziqlar	Chiziqli	L_code	Short integer
		H	Float

Topologiya qoidalarini kiritamiz.

Ramka, House, Street, Izochiziqlar, Pipeline sinflari uchun mustaqil topologiya qoidalarini kiritamiz.

Pipeline va Pipe_point sinflariga topologiya qoidalarini kiritishda sinflar Pipeline – 1-daraja, Pipe_point – 2-daraja darajasi (ранг) ni ko‘rsatamiz. Daraja (ранг) topologiyani tekshirishda jarayonida qaysi ob’ektlar harakatlanishini belgilaydi. Pipe_point ob’ektlar sinfi Pipeline ob’ktlari sinfi tomon harakatlanadi.

Pipe_point ob’ektlar sinfi: Pipeline sinfi ob’ektlari oxirgi nuqtasi (nuqta, chiziq) bilan mos bo‘lishi kerak.

Pipe_point ob’ektlar sinfi: nuqta Pipeline sinfi ob’ektlari chiziqlari (nuqta, chiziq) ustida yotishi kerak.

Pipeline ob’ektlar sinfi: Bir qatlamdagi chiziqli ob’ekt bir bo‘lakdan ortiq bo‘lmasligi kerak.

ArcMAP ni ochamiz, yangi bo‘sh kartaga ma’lumotlarni qo‘shiladi (rastr va map_gas ob’ektlar to‘plamidagi barcha ob’ektlar sinflari).[10-15]

Sinflar ob’ektlarini navbat bilan yaratamiz. Ob’ektlarni yaratishda tutashish (замыкания) xususiyatlariga etibor qaratamiz. ular har bir qatlam uchun farqlanishi mumkin.

Gaz tarmog‘ini yaratishda tutash nuqtalar orasidagi uchastkalarida truba har xil diametrda bo‘lishiga e’tibor qaratamiz.

Nuqtali ob’ektlarni yaratishda tutashish funktsiyasini Pipeline qatlamini ohirgi nuqtasiga o‘rnatamiz.

Grafik ob’ektlarni yaratish vaqtida atribut jadvallarini ham to‘ldirib boriladi.

Yaratilgan vektorli qatlamlardan foydalanib, karta maketini yaratamiz. Qatlam xususiyatlari (Свойства) Belgilar (Символы) bo‘limidan karta ko‘rinishini komponovka qilamiz.

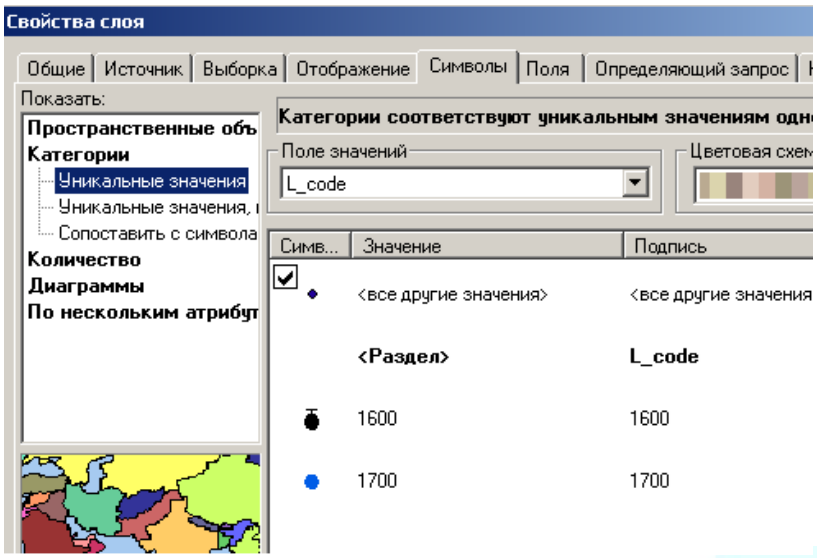

L_Code maydoni qiymatlari bo‘yicha kartadagi ob’ektlarni sinflashtiramiz (misolda Pipe_point ob’ektlar sinfi):

Zaruratdan kelib chiqib, belgini ustiga sichqoncha bilan ikki marta chertib uni almashtiramiz.

Taklif qilingan Belgi tanlash oynasidan mavjud belgilar ro‘yxatiga o‘tiamiz, agar zarur belgi bo‘lmasa, Boshqa belgilar tugmasini bosib, qo‘shimcha

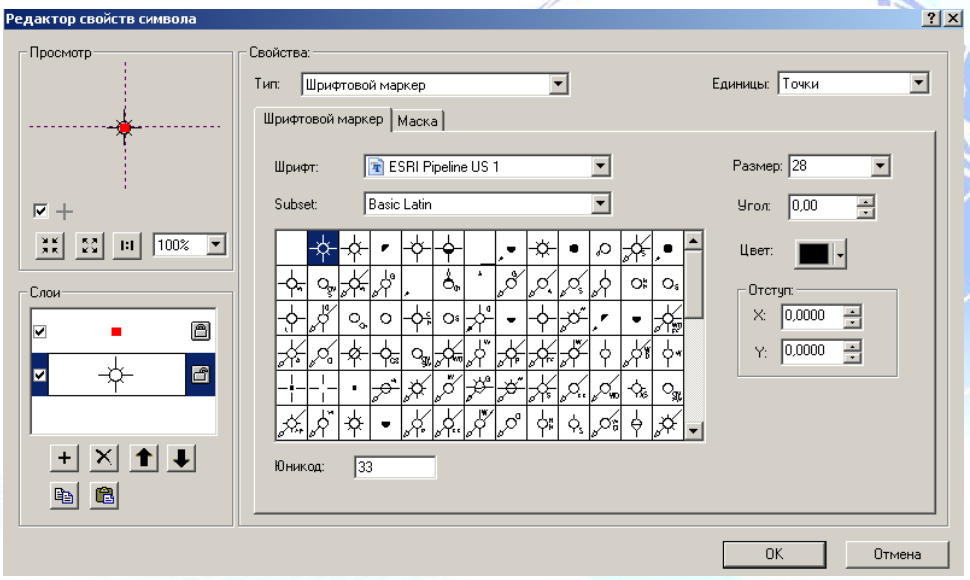

ma’lumotlardan belgi tanlaynib; yoki xususiyatlar tugmasini bosib, o‘zimizning belgingizni yaratamiz.

Belgi xususiyatlari tahrir oynasida tugash nuqta uchun ikki belgidan iborat kompozit belgi yaratiamiz.[15-18]

Birinchi qatlam belgisi uchun ESRI Pipeline US 1 shriftini o‘rnatib, belgi tanlaymiz.

Qatlam oynasidan + tugmasini bosib, ikkinchi qatlamni qo‘shib. ESRI Default Marker shriftini o‘rnatiladi, ikkinchi belgini tanlaymiz, qizil rang beriladi. Kompozit belgiga ega bo‘lamiz.

Shunday tarzda barcha qatlamlarni o‘zgartiramiz va chop etish uchun maket sxemasini yaratamiz.

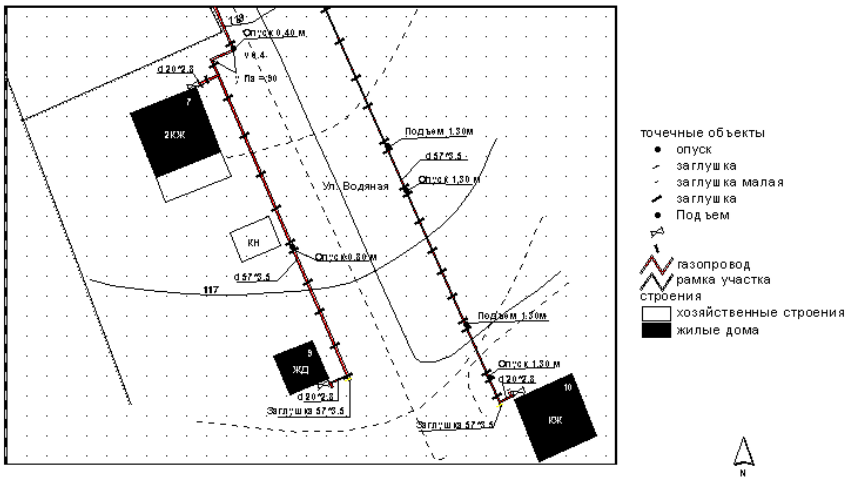

ADABIYOTLAR

1. Manopov Hasan Valievich. (2021). Measurement Of Sediments Of Industrial And Civil Buildings And Structures By High-Precision And Accurate Levelling Of Short Rays. The American Journal of Engineering and Technology, 3(05), 65–71.

2. Makhmud, K., & Khasan, M. (2021). Horizontal Survey of Crane Paths. Middle European Scientific Bulletin, 18, 410-417.

3. Rakhmatullayev, G. D., Manopov, X. V., & Mirzakarimova, G. M. (2020). Current problems of increasing soil fertility. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 242-246.

4. Abduraufovich, Q. O., Valiyevich, M. X., & Dilshodbeko‘g‘li, H. E. (2020). Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the south-western sahel). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 1568-1574.

5. Kajumov, O., Kenda, D. Ja. Ja., & Manopov, H. V. (2019). Vidnovlennja ta zbil"shennja produktivnosti vodozabirnih sverdlovin. ΛΌGOΣ. Mistectvo Naukovoï Dumki, (8), 47-50.

6. Abduraufovich, Q. O., Valiyevich, M. X., & Dilshodbekoʻgʻli, H. E. (2020). Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the southwestern sahel). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 1568-1574.

7. Maksudovich, M. I., Bakhromalievich, E. D., & Valiyevich, M. K. (2021). Order And Methodology For Determining Administrative-Territorial Borders Based On Digital Technologies. The American Journal of Engineering and Technology, 3(03), 49-57.

8. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 3 (1), 37-41

9. Salyamova K.D.,Turdikulov KH.X. Stress state of an earth dam under main loads considering data from fild observations// Journal of physics Conference Series/. 1926(2021) 01.2004.DQI 10/1088/

10. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

11. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314

12. Mamanazarovna, E. M., & Abbosxonovich, M. A. (2021). Analysis of Agricultural Soils Designation of Different Linear Protected Zones using GIS Technology. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(11), 188-192.

13. Marupov, A. A., & Ahmedov, B. M. (2021). General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory. Middle European Scientific Bulletin, 18, 446-451.

14. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.

15. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.

16. Madaminovich A. B. The use of gis technology to create electronic environmental maps //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 438-440.

17. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ТЕМАТИЧЕСКИХ СЛОЕВ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ГИС-ПРОГРАММ КАРТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АТЛАСА //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 39-43.

18. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

DIVALKAK GAZKONDENSAT KONI TERRIGEN YURA KOMPLEKSINING MAHSULDOR VA NOMAHSULDOR GORIZONTLARINING KO‘RSATGICHLARI

Usmonov Kuvonchbek Mannonovich
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti, katta o‘qituvchi,
Raximov Sayfiddin Sodiq o‘g‘li
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti, talaba.

Annotatsiya: Ispanli-Chanir ko‘tarilmasida terrigen yura yotqiziqlari bir qancha quduqlar orqali ochilgan bo‘lib, bu quduqlardan kern namunalari olingan va o‘rganilgan. Terrigen yura formatsiyasi bilan bog‘liq sanoqli uyumlar ochilgan bo‘lsada bu tektonik elementda terrigen yura kompleksini neftgazga istiqboli ekanligidan dalolat beradi.

Kalit so‘zlar: Divalkak koni, uyumlar, quduq, mahsuldor gorizont, pachka, karbonat, yura, rifogen kompleks, terrigen jinslar.

Divalkak konida o‘nta quduq burg‘ulangan bo‘lib, barchasidan kern namunasi olingan, matonat maydonida uchta quduq orqali terrigen yura yotqiziqlari ochilgan, jami kolonkoli burg‘ulab o‘tish 1542 pog. m ni tashkil qiladi. Bunda 1074,8 pog. m kern olingan.

Divalkak koni chegarasida ikkita mahsuldor gorizont ajratiladi:yuqori yura karbonat yotqiziqlarida XV-HP va o‘rta yura davrining terrigen yotqiziqlarida XVIII gorizont. XVIII gorizont o‘z novbatida to‘rtta pachkaga ajratiladi: XVIII-1, XVIII-2, XVIII-3 va XVIII-4, bu pachkalar quyidagi mustaqil hisoblash obyektini tashkil qilgan gazli qatlamlarni o‘z ichiga oladi: 12, 17, 18, 20, 21 ва 24.

Qirqimning yuqori qisimi XV-HP, XV-P gorizontlar tog‘ jinslarining rifogen kompleksiga mansub, o‘rta qisimi – XV-ПР, XV-a, XVI gorizontlar terrigen jinslardan

tashkil topgan, quyi qisimi XVII, XVIII, XIX gorizontlar terrigen yotqiziqlaridan tashkil topgan.

XVIII. XVIII gorizont terrigen yotqiziqlari bir xil o‘zgarmas tuzilishga ega va asosan to‘q-kulrang, deyarli qora argillitlar, alevrolitlar, maydazarrali qumtoshlar, kulrang va ochkulrang, o‘rta-yirik zarrali qumtosh va gravelit oraliq qatlamchalaridan tashkil topgan. Gazli qatlam turli zarrali qumtoshlardan iborat bo‘lib, miqdori jihatdan yirik zarralilari ustunlik qiladi bularning tarkibiga grayelit zarrali va gravelitlar uchraydi. Bo‘lakli materiallar asosan kvars zarralari, jinslar bo‘laklari, dala shpatlaridan iborat.

Pachka kesimida XVIII-2 pachkada – 12, XVIII-3 pachkda – 17, 18, 20, 21, XVIII-4 pachkada – 24 o‘tkazuvchan jinslar qatlami uchraydi.

XVIII-1. XVIII-1 pachka bo‘yicha kolonkali burg‘ulab o‘tish sakkizta quduq bo‘yicha amalga oshirilgan (№1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 1 Matonat), bu yerda kern olib burg‘ulab o‘tishning jami hajmi 20,78 pog. m ni tashkil qiladi. Bunda 166,3 pog. m kern namunasi olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 79,9% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 12,9% ni tashkil qiladi.

XVIII-1 pachkasi bo‘yicha jami 422 kern namunasi olingan va tahlil qilingan bulardan 27 ta namuna granulyar turdagi kollektor-jinslari namayonlangan, 34 ta namunada yoriqsimon o‘tkazuvchanlik, qolgan 371 namuna nokollektor-jinslar bilan xarakterlanadi. Kern namunasini olish chastotasi 0,49 m burg‘ulab o‘tishda 1 ta namunani tashkil qiladi yoki olingan kern har bir 0,39 m ni tashkil qiladi.

XVIII-2. XVIII-2 pachka bo‘yicha o‘nta (№2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 1 Matonat quduqlar) quduqlar bo‘yicha kolonkali o‘tish amalga oshirilgan. Jami kern olish bilan bo‘rg‘ulab o‘tish 174, 2 pog. m ni tashkil qiladi. Bunda 145,7 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 83,6% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 26,6% ni tashkil qiladi.

XVIII-2 pachkasi bo‘yicha jami 370 kern namunasi olingan va tahlil qilingan bulardan 65 ta namuna granulyar turdagi kollektor-jinslari namayonlangan, 32 ta namunada yoriqsimon o‘tkazuvchanlik, qolgan 273 namuna nokollektor-jinslar bilan

xarakterlanadi. Kern namunasini olish chastotasi 0,47 m burg‘ulab o‘tishda 1 ta namunani tashkil qiladi yoki olingan kern har bir 0,39 m ni tashkil qiladi.

XVIII-2 pachkasida 4 qduq atrofidagi 12 qatlam gazga to‘yingan hisoblanib kern materiallari bilan xarakterlanmagan.

Bu pachkada kollektor jinslarningn ochiq g‘ovakligi 370 ta kern namunasi orqali o‘rganilgan bo‘lib, bulardan 65 ta namuna kollektor jinslarning granulyar turiga mansub, 32 ta namuna bo‘yicha o‘tkazuvchanlik mavjud yoriqlar bilan bog‘liq va qolgan 273 ta namuna nokollektr jinslar bilan xarakterlangan. Nokollektor jinslar uchun g‘ovaklik o‘zgarish diapazoni 11% gacha tashkil qiladi va granulyar tur bilan bog‘liq kollektor jinslar uchun 7% dan 17 % gacha tashkil qiladi.

Yaxlit XVIII-2 pachka bo‘yicha g‘ovaklikning o‘rtacha qiymati quiydagicha: granulyar turdagi kollektor-jinslar uchun kollektorlar – 12,8%, yoriq o‘tkazuvchan jinslar uchun – 5,1 % va nokollektor jinslar uchun – 4,8%.

№4 quduq rayonida 12 qatlam chegarasida gazga to‘yinganlik aniqlangan. Bu qatlamning suvga to‘yingan qisimi bo‘yicha ochiq g‘ovaklik 27 ta kern namunasi bo‘yicha o‘rganilgan bo‘lib, bulardan 20 ta namuna kollektor jinslari g‘ovakligining o‘rtacha qiymati 13,5 5 ni tashkil qiladi, barik sharoitini hisobga olgan holda - 12,8% ni tashkil qiladi.

XVIII-2 pachka jinslarining o‘tkazuvchanligi 242 ta namuna bo‘yicha o‘rganilgan, bulardan 140 ta namuna paralell sloylik bilan o‘tkazuvchanligi 0,01×10-3 mkm^2dan kam (32 namuna perpendikulyar sloylangan), 28 ta namuna bo‘yicha o‘tkazuvchanlik yoriqlar mavjudligi bilan bog‘liq va 41 ta namuna parallel sloyligi granulyar turdagi kollektor jinslar bilan bog‘liqligi namayonlangan. Yoriqsimon namunalarga o‘tkazuvchanlik qiymati 0,32 dan 320×10-3 mkm^2 gacha o‘zgaradi, bu yerda o‘tkazuvchanlikning o‘rtacha qiymati 0,0182 mkm^2 ni tashkil qiladi. Granulyar turdagi kollektorlardan olingan namuna uchun o‘tkazuvchanlikning o‘zgaruvchanlik diapazoni 1dan 32000 $\times 10^{-3}$ mkm^2 gacha tashkil qiladi, o‘tkazuvchanlikning o‘rtacha qiymati 0,1629 mkm^2 ga teng. №4 quduq rayonida 12 qatlam kern materiallari bilan tasiflanmagan. Bu qatlamning suvga to‘yingan qismi bo‘yicha o‘tkazuvchanlik 25 ta

namuna bo‘yicha paralel sloylar va 1 namuna bo‘yicha perpendikulyar sloylar o‘rganilgan. Bulardan 19 ta namuna kollektor jinslarning granulyar turdagi kollektorlarni namayonlaydi va o‘tkazuvchanlikning o‘rtacha qiymati 0,1833 mkm^2 ni tashkil qiladi, perpendikulyar sloylar bo‘yicha 1 namuna bo‘yicha 0,0145 mkm^2 ni tashkil qiladi.

XVIII-3. XVIII-3 pachka bo‘yicha o‘nta quduqlar bo‘yicha kolonkali o‘tish amalga oshirilgan. Jami kern olish bilan bo‘rg‘ulab o‘tish 312,2 pog. m ni tashkil qiladi. Bunda 248,8 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 83,6% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 25% ni tashkil qiladi.

XVIII-3 pachkasi bo‘yicha jami 495 kern namunasi olingan va tahlil qilingan bulardan 42 ta namuna granulyar turdagi kollektor-jinslari namayonlangan, 37 ta namunada yoriqsimon o‘tkazuvchanlik, qolgan 416 namuna nokollektor-jinslar bilan xarakterlanadi. Kern namunasini olish chastotasi 0,63 m burg‘ulab o‘tishda 1 ta namunani tashkil qiladi yoki olingan kern har bir 0,5 m ni tashkil qiladi.

XVIII-3 pachka chegarasida sanoat miqyosidagi gazlilik quyidagi qatlamlarga aniqlangan: XVIII-17 (№1 qud.), XVIII-18 (№№ 1, 9 qud.), XVIII-20 (№№ 2, 9 qud. va 1 Matonat), XVIII-21 (№2 qud).

XVIII-17 qatlamning umumiy ochilgan qalinligi barcha quduqlarda 9,8 m ni tashkil qiladi, shu bilan birga gazga to‘yingan qalinlik – 1,6 m. Ko‘riladigan qatlamda kolonkali burg‘ulab o‘tish uchta (№2, 9 va 2 Matonat) quduqlar bo‘yicha amalga oshirilgan va jami 3,8 pog.m. ni tashkil qiladi. Bunda 1,4 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 36,8% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 14,3% ni tashkil qiladi.

XVIII-18 qatlamning umumiy ochilgan qalinligi barcha quduqlarda 26,2 m ni tashkil qiladi, shu bilan birga gazga to‘yingan qalinlik – 9,4 m. Ko‘riladigan qatlamda kolonkali burg‘ulab o‘tish to‘rtta (№5, 6, 9 va 2 Matonat) quduqlar bo‘yicha amalga oshirilgan va jami 10,6 pog.m. ni tashkil qiladi. Bunda 4,9 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 46,2% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 16,4% ni

tashkil qiladi. Qatlamning gazga to‘yingan qisimi bo‘yicha 1,5 pog. m. kern namunasi olingan yoki jami gazga to‘yinganlik qalinligini 16% ni tashkil qiladi.

XVIII-20 qatlamning umumiy ochilgan qalinligi 26,2 m ni tashkil qiladi, shu bilan birga gazga to‘yingan qalinlik – 8,4 m. Ko‘riladigan qatlamda kolonkali burg‘ulab o‘tish to‘rtta (№4, 5, 9 va 3 Matonat) quduqlar bo‘yicha amalga oshirilgan va jami 7,2 pog.m. ni tashkil qiladi. Bunda 5,9 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 81,9% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 25,2% ni tashkil qiladi. Qatlamning gazga to‘yingan qisimi bo‘yicha 2 pog. m. kern namunasi olingan yoki jami gazga to‘yinganlik qalinligini 23,8% ni tashkil qiladi.

XVIII-21 қатlamning umumiy ochilgan qalinligi 11,4 m ni tashkil qiladi, shu bilan birga gazga to‘yingan qalinlik – 4,4 m. Ko‘riladigan qatlamda kolonkali burg‘ulab o‘tish 7,2 pog.m. ni tashkil qiladi. Bunda 4,2 pog. m kern olingan bo‘lib, burg‘ulab o‘tishni 67,7% ni tashkil qiladi yoki umumiy ochilgan qalinlikni 36,8% ni tashkil qiladi. Qatlamning gazga to‘yingan qisimi kern materiallari bilan tasiflanmagan.

Bu pachkada jinslarning ochiq g‘ovkligi 495 ta kern namunasi orqali o‘rganilgan bo‘lib, bulardan 42 tasi granulyar turdagi kollektor jinslar bilan bog‘liq. 37 namaunada o‘tkazuvchanlik yoriqlar miqdori bilan namayonlangan va qolgan 416 namunada nokollektor-jinslar tavsiflangan. Nokollektor-jinslar uchun g‘ovakligining o‘zgaruvchanlik diapazoni 1 % dan 10 % gacha va granulyar turdagi kollektor-jinslar uchun 9% dan 19 % gacha tashkil qiladi. XVIII-3 pachka bo‘yicha g‘ovaklikning o‘rtacha qiymati quyidagicha: granulyar turdagi kollektor-jinslar uchun – 13,4%; o‘tkazuvchanligi yoriqlar bilan bog‘liq jinslar uchun – 4 % va nokollektor-jinslar uchun – 2,9%.

GIS ma’lumotlari materallari asosida va qutuqlarni sinash natijalari ma’lumotlari bo‘yicha aniqlangan qumtosh qatlarining burchasi ham mahsuldor emas. XVIII-1 pachka (8, 9, 10, 11 qatlamlar) kollektorlarining barchasi nomahsuldor, XVIII-2 pachka 13,14, 15, 16 qatlamlar, XVIII-3 pachkadagi 23 qatlam mahsuldor emas.

Shunday qilib, XVIII gorizontda umumiy oltida qatlam mahsuldor bo‘lib, (kesim bo‘yicha quyidan yuqoriga 24, 21, 20, 18, 17, 12 qatlamlar) bulardan turli uchastkalarda alohida quduqlardan sanoat miqyosida gaz oqimi olingan. Qayid qilib o‘tilgan qatlamlar 1 metrdan 5 metrgacha qalinlikka ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ходжаев А.Р., Акромходжаев А.М. ва б. Нефтяные и газовые месторождения Узбекистана. Ташкент-1974.
2. Проект поисков месторождений (залежей) нефти и газа на площади Дивалкак.
3. Султанов Ш.А., Салимов Б.О. ДХО ООО «Касанская НГРЭ».
4. Бикеева Л.Р., Усманов П.М. АО «ИГИРНИГМ».

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОПРЕДЕЛЯЮЩИМ СТРУКТУРУ ПЕНОБЕТОНА

Мирзаахмедова Угилой Абдухалимжановна,
E-mail: mirzaahmedova@fer.uz *(ORCID 0000-0001-5227-1089)*
Кадиров Гиёз Мирзажанович
Ферганский политехнический институт
E-mail: g.qodirov@ferpi.uz (ORCID 0000-0002-4772-3770)

Аннотация: В статье приведены технологические факторы определяющим структуру пенобетона и рекомендации по их использованию в строительстве.

Ключевые слова: пенобетон, теплозащитные свойства, гладкая поверхность, тепло эффективные строительные материалы.

TECHNOLOGICAL FACTORS DETERMINING STRUCTURE OF FOAM CONCRETE

Abstract: The article presents technological factors that determine the structure of foam concrete and recommendations for their use in construction.

Keywords: foam concrete, heat-shielding properties, smooth surface, heat-efficient building materials.

Теплозащитные свойства зданий можно повысить, применяя теплоэффективные строительные материалы, такие как минеральная вата, поризованные органические композиции, а также ячеистые бетоны пониженной плотности. Функциональные и строительно-эксплуатационные свойства теплоизоляционных материалов в значительной степени зависят от их пористости. Теплоизоляционным пенобетонам свойственна ячеистая

пористость, которая может достигать 80% от общей пористости, так называемая микропористость. Микропоры (капиллярные и глеевые) образуются в межпоровых перегородках, в скелете материала. Несмотря на то, что капиллярные и глеевые поры увеличивают на 7 – 15% общую пористость материала, от них стараются избавиться, так как эти поры ухудшают функциональные и строительные свойства ячеистого бетона [1-2].

На прочность поризованного материала влияние и характер внутренней поверхности воздушных пор, т.е. припорового слоя, толщина которого для минеральных систем составляет 15 – 30 мкм. В зависимости от условий формирования ячеистой структуры припоровый слой может быть более рыхлым, чем основной материал межпоровой перегородки (рваная поверхность), равнопрочным (гладкая поверхность) и более плотным и прочным (глянцевая поверхность). В последнем случае припоровый слой выполняет роль подкрепляющей зоны, аналогично густоармированной зоне в железобетонных арках и оболочках. Рыхлый припоровый слой ослабляет сечение межпоровой перегородки, формирование глянцевого припорового слоя существенно повышает прочность материала и в тем большей степени, чем выше пористость материала.

Важным технологическим фактором, определяющим структуру пенобетона, является приготовление растворной составляющей с оптимальными реологическими свойствами, которые определяются концентрацией твердой составляющей [3-7]. Высококонцентрированные композиции (малоподвижные) труднее перемешиваются с пеной и частично ее разрушают. В то же время в сильно разбавленных композициях имеется опасность осадки пеномассы за счет частичного разрушения пенорастворной массы.

Для определения количества воды затворения были использованы рекомендации Инструкции по изготовлению ячеистых бетонов СН 277-80. Расплыв раствора по Суттарду для получения ячеистого бетона Д300 составляет 42 см (В/Ц = 0,65). Пенобетон, изготовленный на таком цементном растворе и

пене из белкового пенообразователя, дал осадку на 40…50% до окончания твердения. Уменьшая количество воды затворения, вышли на оптимальную консистенцию цементного раствора, т.е. пенно масса держала объем, структура ее не разрушалась до окончания твердения. Следует отметить, что характеристики пены, на которой был получен пенобетон с оптимальной структурой, существенно отличались от рекомендаций СН 277-80 [5-6].

При использовании пенообразователя ПБ-2000 для получения пенобетона с пониженной плотностью наблюдалось агрегатирование частиц цемента из растворной составляющей в конгломераты сферической формы диаметром 3-6 мм, которые уменьшали прочность и теплофизические свойства пенобетона. На эту особенность пенообразователя указывают и его разработчики. Чтобы избавиться от агрегатирования частиц, разработчики рекомендуют использовать добавку С-3, улучшающую смачивание, и разжижитель НФ. Минимальное количество этой добавки, при котором проявляется ее действие, составляет 0,25% от массы цемента. Однако изготовление пенобетона с таким количеством добавки не позволило избавиться от агрегатирования частиц цемента. Увеличение количества добавки приводило к расслоению пеномассы в каждом втором замесе. Дальнейшая отработка технологических приемов приготовления формовочной массы для пенобетона показала, что избавиться от агрегатирования частиц цемента можно, используя двухстадийный способ приготовления пеномассы.

На первой стадии готовили аэрированный раствор, для чего в воду затворения добавляли раствор пенообразователя. Пенообразователь, находящийся в растворе, понижает поверхностное натяжение на границе раздела фаз раствор воздух, способствуя тем самым вовлечению воздуха в раствор при его перемешивании. На второй стадии приготовленный раствор перемешивали с пеной [8-10]. Поризованный раствор по своим реологическим свойствам вязкости и предельному напряжению сдвига – отличается от непоризованного

раствора. Вязкость поризованного раствора возрастает, а предельное напряжение сдвига уменьшается. Такая минеральная композиция легко перемешивается с пеной, образуя пеномассу с полифракционным распределением пор по размерам: самые мелкие поры поризованного раствора занимают место в межузлиях крупных пор, образованных при перемешивании раствора с пеной. Полученная пеномасса отличается повышенной устойчивостью при транспортировании, ее можно укладывать массивом высотой до 3 метров [11-13].

По описанной выше технологии был изготовлен пенобетон плотностью 3000 кг/м^3 и прочностью на сжатие 0,7 МПа. Водопоглащение пенобетона составило 14%, что соответствует требованиям ГОСТа, теплопроводность 0,08 Вт/мК. Образец из пенобетона, помещенный в воду, находился на поверхности в течение 30 суток, в то время как такой же образец из газобетона потерял плавучесть на вторые сутки, данный факт свидетельствует о высокой степени замкнутости пор пенобетона. Визуальные и микроскопические исследования структуры пенобетона показали гладкую и плотную внутреннюю поверхность пор, равномерное распределение пор по объему материала, примерно одинаковую по сечению толщину межпоровых перегородок. [13-14]

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРА

1. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

2. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

3. Mirzaakhmedova U. A. Inspection of concrete in reinforced concrete elements //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 621-628.

4. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Prestressed losses from shrinkage and nonlinear creep of concrete of reinforced concrete rod systems //EPRA International journal of research and development (IJRD). – 2020. – Т. 5. – №. 5. – С. 588-593.

5. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Algorithm of calculation of ferro-concrete beams of rectangular cross-section with one-sided compressed shelf //Problems of modern science and education. Scientific and methodical journal.–2019. – 2019. – T. 12. – C. 145.

6. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А. Алгоритм расчета железобетонных балок прямоугольного сечения с односторонней сжатой полкой //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2 (145). – С. 50-56.

7. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А., Максумова С. Р. Алгоритм расчета предварительно напряженной железобетонной фермы с учетом нелинейной работы железобетона //Актуальная наука. – 2019. – №. 9. – С. 15-19.

8. Gayradjonovich G. S. et al. Corrosion State Of Reinforced Concrete Structures //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – T. 3. – №. 06. – C. 88-91.

9. Nabiev M., GM G. S. Q., Sadirov B. T. Reception of improving the microclimate in the houses of the fergana valley //The American Journal. – 2021.

10. Кодиров Г. М. и др. Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 36-39.

11. Mirzajonovich Q. G., Ogli A. U. A., Ogli X. AM (2020). Influence Of Hydro Phobizing Additives On Thermophysical Properties And Long-Term Life Of KeramzitObetona In An Aggressive Medium //The American Journal of Engineering and Technology. – T. 2. – №. 11. – C. 101-107.

12. Ogli X. AM, Ogli, AUA, & Mirzajonovich, QG (2020). Ways Of Implementation Of Environmental Emergency Situations In Engineering Preparation Works In Cities //The American Journal of Engineering and Technology. – T. 2. – №. 11. – C. 108-112.

13. Ogli Y.S.S., O‘G‘Li A.P.A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

14. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

MECHANICAL BEHAVIOR OF FIBER-REINFORCED LIGHTWEIGHT CONCRETE

Sardorbek Rustamov
E-mail: sardorbek060894@gmail.com
Uzbekistan, Fergana,
Fergana Polytechnic Institute

Abstract: The primary aim of this research is to examine the mechanical behavior of fiber-reinforced lightweight concrete. To evaluate the effectiveness of fiber type in lightweight concrete the compressive strength were performed at 28 days. The results showed that using fibers in lightweight concrete improved the compressive strength.
Keywords: fiber-reinforced lightweight concrete; lightweight aggregate; PVA fiber; steel fiber; compressive strength

The utilization of lightweight concrete is widespread in the construction field. This type of concrete offers advantages such as dead-load reduction, better fire resistance, and lower thermal conductivity. Lightweight aggregate concrete is usually fabricated using different types of lightweight aggregate materials such as expanded clay and shale, slate, pumice, and lytag. Lightweight aggregate is an important component in the production of lightweight concrete. The unit weight and strength of lightweight concrete is sufficiently lower than normal weight concrete, due to cellular structure of lightweight aggregates. The application of different types of aggregate affects the strength of concrete in various ways, and it was found that the properties and volume fraction of the aggregate affect the compressive strength of concrete. Elsewhere, it was highlighted that for some lightweight aggregates, the compressive strength was decided with the type of aggregate and increases as the density increase. The most widely used lightweight aggregate, however, is expanded clay. It was found that the addition of

fibers in pumice lightweight concrete did not affect the compressive strength, while it was increased by 30% after mixing in the expanded clay aggregate [3-41].

Despite its benefits, the brittleness of lightweight concrete is greater than that of normal-weight concrete, thus limiting its broader use in the construction industry. Different types of fibers can be utilized to improve the mechanical properties of lightweight concrete, and in different amounts. For example, the incorporation of fibers into an expanded clay mixture essentially improves the compressive strength of concrete. It was concluded that steel fiber-reinforced lightweight aggregate concrete possesses numerous advantages, including such as good heat-insulating property, anti-seismic performance, and fire resistance. Furthermore, the use of fibers affects the properties of concrete positively (impact strength and toughness), as well as increasing the durability and decreasing the susceptibility of early age cracks. It could provide the full transformation from brittle to more ductile material. It has been proven that the incorporation of fibers in lightweight concrete enhances the long-lasting serviceability of the concrete and that fiber- reinforced lightweight concrete offers many benefits to the construction industry. It was concluded that the use of polyvinyl alcohol (PVA) fiber with concrete has many advantages, including a high aspect ratio, high tensile strength, good water affinity, good adaptability with cement, and good bond formation within the cement matrix. Additionally, researches highlighted that PVA fiber can extend and distribute the applied load over the cement matrix. Moreover, found that PVA fiber is superior for stopping cracks, has high elastic modulus, and possesses excellent tensile and molecular bond strength as well [1-10].

Fiber-reinforced concrete demonstrates better durability in service than concrete without fibers, and the type and volume fraction of the fibers has a significant effect on the properties of the fiber-reinforced concrete. It has been reported that the addition of steel fiber in the amount of 1-1.5% by volume can increase tensile strength by up to 100%, flexural strength from 1 to 1.8 times, and compressive strength by 10-25% .

It can be concluded that, the addition of fibers shows a significant effect on the mechanical properties of lightweight concrete. The workability of fiber-reinforced

concrete usually decreases with increasing the volume fraction of fibers. Moreover, by increasing the dosage of fiber the density of lightweight concrete usually increases respectively, while steel fiber shows the highest density. The compressive and splitting tensile strength of fiber-reinforced lightweight concrete usually increases with increasing the volume fraction of fibers[7-41].

References

1. Campione, G., Miraglia, N. and Papia, M. (2001), “Mechanical properties of steel fibre reinforced lightweight concrete with pumice stone or expanded clay aggregates”, Mater. Struct., 34(4), 201-210. https://doi.org/10.1007/BF02480589.

2. Domagała, L. (2011), “Modification of properties of structural lightweight concrete with steel fibres”, J. Civil Eng. Manage., 17(1), 36-44. https://doi.org/10.3846/13923730.2011.553923.

3. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 618-624.

4. Makhkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Rigidity of bent reinforced concrete elements under the action of shear forces and high temperatures //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 3. – С. 93-97.

5. Deformation of reinforcement and concrete of bended concrete structures with fiberglass reinforcement YM Makhkamov, SM Mirzababayeva - Asian Journal of Multidimensional Research, 2021

6. Мирзаахмедова, У. А., Мирзабабаева, С. М., Абобакирова, З. А., & Умаров, Ш. А. (2021). Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 48-51.

7. Mirzaakhmedova U. A. Inspection of concrete in reinforced concrete elements //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 621-628.

8. Mirzaakhmedov A. T., Mirzaakhmedova U. A. Prestressed losses from shrinkage and nonlinear creep of concrete of reinforced concrete rod systems //EPRA International journal of research and development (IJRD). – 2020. – Т. 5. – №. 5. – С. 588-593.

9. Abobakirova Z. A. Reasonable design of cement compositionfor refactory concrete //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 556-563.

10. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A. Reception mixed knitting with microadditive and gelpolimer the additive //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 87-91.

11. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Kimsanov Z. Technological Features of Magnetic Activation of Cement Paste" Advanced Research in Science //Engineering and Technology. – 2019. – Т. 6. – №. 5. – С. 12.

12. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

13. Asrorovna A. Z. Effects Of A Dry Hot Climate And Salt Aggression On The Permeability Of Concrete //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 6-10.

14. Abobakirova Z. A. Regulation Of The Resistance Of Cement Concrete With Polymer Additive And Activated Liquid Medium //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 172-177.

15. Мирзабабева, С. М. (2021). Определение Величины Усушки Древесины Хвойных Пород Исползуемых В Условиях Сухого Жаркого Климата. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN, 2(11), 40-47.

16. Гончарова, Н. И., Абобакирова, З. А., Мухамедзянов, А. Р., & Мирзабабаева, С. М. (2021). Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 32-35.

17. Мирзабабаева, С. М., Мирзаахмедова, У. А., Абобакирова, З. А., & Умаров, Ш. А. (2021). Влияние Повышенных И Высоких Температур На Деформативность Бетонов. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 40-43.

18. Мирзаахмедова, У. А., Мирзабабаева, С. М., Абобакирова, З. А., & Умаров, Ш. А. (2021). Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 48-51.

19. Мирзаахмедов А. Т., Мирзаахмедова У. А. Алгоритм расчета железобетонных балок прямоугольного сечения с односторонней сжатой полкой //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2 (145). – С. 50-56.

20. Sardorbek Rustamov, Sang Woo Kim, Minho Kwon, Jinsup Kim; Mechanical behavior of fiber-reinforced lightweight concrete subjected to repeated freezing and thawing, Construction and Building Materials

21. Mahkamov, Y. M., & Mirzababaeva, S. M. (2020). Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 618-624.

22. Мирзабабаева С. М., Мирзаахмедова Ў. А. ДРЕВЕСИНЫ И СТРОИТЕЛЬСТВО //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 96.

23. Davlyatov S. M., Makhsudov B. A. Technologies for producing high-strength gypsum from gypsum-containing wastes of sulfur production-flotation tailings //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 724-728.

24. Ахмедов Ж. Д. Оптимизация преднапряженных перекрестных ферменных систем //Промислове будівництво та інженерні споруди. К.: ВАТ “Укрдніпроектстальконструкція ім. ВМ Шимановського. – 2010. – Т. 4.

25. Akhrarovich A. K., Muradovich D. S. Calculation of cylindrical shells of tower type, reinforced along the generatrix by circular panels //European science review. – 2016. – №. 3-4. – С. 283-286.

26. Muratovich D. S. Study of functioning of reservoirs in the form of cylindrical shells //European science review. – 2016. – №. 9-10.

27. Adilhodzhaev A. et al. The study of the interaction of adhesive with the substrate surface in a new composite material based on modified gypsum and treated rice straw //European Journal of Molecular & Clinical Medicine. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – С. 683-689.

28. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А. БИТУМИНИРОВАННЫЙ БЕТОН ДЛЯ ПОДЗЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ЗДАНИЙ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 122-125.

29. Абобакирова З. А., Бобофозилов О. ИСПОЛЗОВАНИЕ ШЛАКОВЫХ ВЯЖУЩИХ В КОНСТРУКЦИОННЫХ СОЛЕСТОЙКИХ БЕТОНАХ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6.

30. Абобакирова З. А., кизи Мирзаева З. А. СЕЙСМИК ҲУДУДЛАРДА БИНОЛАРНИ ЭКСПЛУАТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 147-151.

31. Абобакирова З. А., угли Содиков С. С. СВОЙСТВА ЦЕМЕНТНОГО КАМНЯ ОПТИМАЛЬНОГО СОСТАВА С ДОБАВКАМИ В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 81-85.

32. Кодиров, Г. М., Набиев, М. Н., & Умаров, Ш. А. (2021). Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 36-39.

33. Umarov, S. A. (2021). Development of deformations in the reinforcement of beams with composite reinforcement. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(9), 511-517.

34. Akhrarovich, A. X., Mamajonovich, M. Y., & Abdugofurovich, U. S. (2021). Development Of Deformations In The Reinforcement Of Beams With Composite Reinforcement. The American Journal Of Applied Sciences, 3(05), 196-202.

35. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

36. Гончарова Н. И. и др. Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 32-35.

37. Ivanovna G. N., Asrorovna A. Z., Ravilovich M. A. The Choice of Configuration of Buildings When Designing in Seismic Areas //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 32-39.

38. Тошпулатов, С. У., & Умаров, Ш. А. (2021). ИНСТРУМЕНТАЛЬНО-УЧЕБНО-ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ И КОНСТРУКТИВНЫЕ РЕШЕНИЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ№ 2 Г. ФЕРГАНЫ. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 10-15.

39. Умаров, Ш. А. (2021). Исследование Деформационного Состояния Композиционных Арматурных Балок. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 60-64.

40. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

41. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 312-314

ELEKTR TA’MINOTI TIZIMLARIDA ELEKTR STANSIYALAR VA PODSTANSIYALARNI MODELLASHTIRISH ASOSIDA LOYIHALASHTIRISH

Magistr: **Xoljigitov Asliddin Rajabali o‘g‘li**
PhD: **Izzatillayev Jo‘rabek Olimjonovich**
«Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti»
Milliy tadqiqot universiteti
E-mail: xoljigitovasliddin@gmail.com

Annotatsiya: Yer sayyorasida insoniyat svilizatsiyasining tobora jadallashib borishi, texnika va texnologiyalarning raqamlashtirilgan tizimida rivojlanish bosqichining yuqori darajada o‘sishi va elektr energiyaga bo‘lgan talabni keng miqyosda oshishi, iste’molchilarni esa o‘z vaqtida sifatli va to‘liq elektr energiya bilan ta’minlash muammosini keltirib chiqarmoqda. Iste’molchilarning nomutanosib hududlarda joylashganligi va ularni nazorat qilishdagi muammolarga yechim topish hamda zamon talabiga mos holda raqamlashtirilgan dasturlar asosida loyihalashtirishda yangicha yechimlarni qo‘llash zarur. Elektr ta’minoti tizimlarida elektr stansiyalar va podstansiyalarni modellashtirish asosida loyihalashtirish grafikasi sohasida esa keng tarzda foydalanishni talab etadi. Dissertatsiya ishida ham O‘zbekiston sharoitida elektr stansiyalar va podstansiyalarni modellashtirish asosida loyihalashtirish ishlari tahlil qilinib, bu borada qilingan ishlar haqida so‘z boradi. Shuningdek, elektr energiyasi sifat ko‘rsatgichlarini yaxshilash, iste’molchilarni sifatli va to‘liq elektr energiya bilan ta’minlashga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Podstansiya, modelleshtirish, etap, consensus

Annotation: The acceleration of human civilization on the planet, the high level of development in the digital system of machinery and technology and the large-scale increase in demand for electricity, and the timely provision of consumers with quality and complete electricity causing the problem. It is necessary to find solutions to the problems of disproportionate location and control of consumers, as well as to use new solutions in the design of modern digital programs. It requires extensive use in the fiyeld of design graphics based on modeling of power plants and substations in power supply systems. The dissertation also analyzes the design work of power plants and substations in Uzbekistan and discusses the work done in this direction. It also focuses on improving the quality of electricity, providing consumers with quality and complete electricity.

Keywords: Substation, modeling, stage, consensus.

Tadqiqotning maqsadi: Respublika ishlab chiqarish ob’ektlarini elektr ta’minoti bilan ta’minlashni optimallashtirish orqali yaxshilash.

Tadqiqot obekti: Toshkent sh., Mirobod tumani, Yangi zamon, 3-uy, 1-uy manzilida joylashgan “Toshkent arxitektura-qurilish kasb-hunar kollejini rekonstruksiya qilish” hududining «Markazlashtirilgan Inovatsion Sentr» majmuasiga aylantirish binosida 2x1600 kBA transformator punkitini qurish.

Tadqiqot predmeti: Podstansiyalardan uzatilayotgan elektr energiyasini uzatish usullari, energiya olishda foydalaniladigan metodlar, chiquvchi parametrlarning sifat ko‘rsatgichlari normalari.

Tadqiqot vazifalari:

Ishlab chiqarish ob’ektlarida elektr ta’minoti tizimlarini tahlil qilish;

Ishlab chiqarish ob’ektlarida elektr ta’minoti va loyihalashtirishning ahamiyati va o‘rni;

Qurilishi rejalashtirilgan elektr stansiya va podstansiyalarni texnik-iqtisodiy asoslash;

Elektr stansiya va podstansiyalarni modellashtirishdagi zamonaviy texnologiyalar asosida samaradorlik ko‘rsatkichlarini aniqlash;

Tadqiqotning metodologik asosi:

Elektr iste’molchilar loyihalarini zamonaviy dasturlar bilan modellashtirish, sifatli elektr energiyasi olish, ish jarayonini optimallashtirish bo‘yicha olimlarning ilmiy ishlari, kitoblari, tadqiqotimizni metodologik asoslarini tashkil etadi.

Tadqiqot metodlari: kuzatish metodi, tajriba-sinov metodi, ilmiy natija va dalillarni matematik-statistik ishlov berish va tahlil qilish metodlari.

Butun yer shari bo‘ylab elektr energiyasini uzatish, nazorat qilish va taqsimlash bo‘yicha strategik tadqiqotlar yanada ko‘proq amalga oshirilishi 2030-yilga borib elektr tarmoqlari sohasida xarajatlarning oshirilishini ko‘zda tutadi. Shuningdek, atrof-muhitga chiqarilayotgan is gazlarini chiqarilishini kamaytirish va yer osti qazilma boyliklaridan kamroq foydalanish ko‘rsatkichlarini optimallashtiradigan usul an’anaviy yuqori xavfsizlik va ta’minot sifati nazoratini ham qamrab oladi, hamda qayta tiklanadigan energiya manbalari avlodlarining kirib borishini yanada oshirishni talab etadi. Qayta tiklanadigan energiyaning mahalliy ishlab chiqarishni rag‘batlantirilishining paydo bo‘lishini talab qiladi, ko‘proq qayta tiklanadigan energiya manbalari orqali elektr energiyasini uzatish va unga bo‘lgan talabni qondirish uchun ko‘proq aqlli, zamonaviy, elektr jihozlaridan ya’ni taqsimlash va tarqatish qurilmalarini ham o‘z ichiga oladi. Elektr energiyasining ulgurji raqobati va chakana savdoni tartibga solishda elektr energiya qiymat zanjiri ikki yo‘nalishli bo‘lgan elektr energiyasi bozorlari modellari maksimal iqtisodiy foyda va energiya tejashga erishish maqsadida xalqaro miqyosda qabul qilingan standartlar asosida amalga oshirilishi zarurdir. Va nihoyat, energiya samaradorligi eng katta hisoblanadigan jahon energiya bozorida energetika sanoati uchun imkoniyat, barcha elektr energiyasi bozori ishtirokchilari unga eng samarali tarzda yondashishga harakat qilmoqliklari muhim raqobatdosh ustunliklarga erishish uchun zamin yaratadi[1].

Bir nechta mualliflar modellar fizikani o‘qitish va o‘rganishda muhim rol o‘ynashini ta’kidladilar (Duit 1991; Harrison va Treagust 1998; Heywood 2002),

garchi o‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘rganishini qo‘llab-quvvatlash uchun modellardan juda cheklangan holda foydalanishlari mumkin (Treagust va boshq. 1992) [2]. Fizikaning konsensus modellari, albatta, tegishli tushunchalarni o‘rgatish uchun yaxshi modellar yaratadimi, degan savolga juda kam e’tibor berildi. Shunga qaramay, ko‘plab mavzular uchun realistik konsensus modellari o‘qitish modellari kabi yaxshi ishlaydi degan taxmin hech bo‘lmaganda muammosiz va ko‘p hollarda samaralidir; masalan, zarralarning kinetik modeli hech qanday aniq pedagogik dilemmalarni keltirib chiqarmaydi (Mulhall va boshq. 2001) [4]. Biroq, elektr zanjirlari holatida, muayyan modellarning pedagogik maqsadlari va foydaliligi haqida sezilarli noaniqlik mavjud (Mulhall va boshq. 2001; Stocklmayer va Treagust 1994) [3].

Elektr energetikasi sohasi uzoq vaqtdan beri rivojlanish generatori bo‘lib kelgan. Bugungi kunda ushbu resursga ortib borayotgan talabni qondirish mas’uliyati o‘n barobar ortib bormoqda. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda 1 kVt elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun 240-250 gramm yoqilg‘i sarflanadi. Afsuski, ayrim elektr stansiyalarimizda undan ikki barobar ko‘p foydalaniladi. Buning sababi ma’lum. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan eng ko‘p elektr stansiyalari o‘tgan asrning o‘rtalarida qurilgan bo‘lib, ular eskirgan usullarda ishlamoqda.

2021-yilning oktyabr va noyabr oylarida turk kompaniyalari Toshkent viloyati va Buxoro viloyatlarida umumiy quvvati 940 megavatt 2 ta issiqlik elektr stansiyasini quradi. Oktyabr oyida har biri 100 megavatt quvvatga ega ikkita quyosh elektr stansiyasini ishga tushirish rejalashtirilgan. Samarqand viloyatida loyiha “Total Eren” (Fransiya), Navoiy viloyatida “Masdar” (BAA) tomonidan amalga oshirilmoqda.

Gidroyenergetika sohasida ham loyihalar amalga oshirilmoqda. 2021-yil iyun oyida Chirchiq-Bo‘zsu GES kaskadi tarkibiga kiruvchi “Kamolot” GESi qurilishi yakunlanadi, shuningdek, Surxondaryo viloyatining To‘po‘lang daryosidagi Zarchob kichik GES kaskadi ishga tushiriladi.

O‘zbekiston energetika sanoati respublika xalq xo‘jaligining asosiy tarmog‘i bo‘lib, katta ishlab chiqarish va ilmiy-texnikaviy salohiyatga ega bo‘lib, butun xalq xo‘jaligi majmuasining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Matematik yondashuv, matematik modellar turli xil energiya siyosatlari haqida tushuncha beradigan kompyuterga asoslangan operatsiyalarga ruxsat berish uchun energiya tizimining rasmiy tasvirini berish uchun ishlatiladi. Energiyani modellashtirishda keng qo‘llaniladigan usullarga quyidagilar kiradi: Matematik dasturlash chiziqli dasturlash (LP), chiziqli bo‘lmagan dasturlash (NLP) va aralash butun sonli dasturlashni (MIP) o‘z ichiga oladi. Matematik dasturlashning maqsadi cheklovlar to‘plamiga bog‘liq bo‘lgan funksiyani optimallashtirish (maksimallashtirish yoki minimallashtirish) dir (Sinha 2006). Bu cheklovlar odatda resurslar mavjudligi yoki boshqa texnik, iqtisodiy yoki hatto imitatsion chegaralar bo‘yicha cheklovlar bo‘ladi.

ETAP bizga to‘g‘ridan-to‘g‘ri grafik bir chiziqli diagrammalar, er osti kabel yo‘laklari tizimlari, uch o‘lchovli kabel tizimlari, ilg‘or vaqt oqimini muvofiqlashtirish va selektivlik uchastkalari, geografik ma’lumotlar tizimining sxemalari (GIS), shuningdek, uch o‘lchovli yer panjara tizimlari bilan ishlashga imkon beradi [5].

Dastur uchta asosiy tushunchaga muvofiq ishlab chiqilgan: Virtual haqiqat operatsiyasi. Dasturning ishlashi imkon qadar yaqindan haqiqiy elektr tizimining ishlashiga o‘xshaydi. Misol uchun, siz elektron to‘xtatuvchini ochganingizda yoki yopganingizda, elementni xizmatdan tashqariga qo‘yganingizda yoki dvigatellarning ish holatini o‘zgartirganingizda, quvvatsizlangan elementlar va quyi tizimlar bir chiziqli diagrammada kulrang rangda ko‘rsatilgan bo‘ladi. ETAP to‘g‘ridan-to‘g‘ri bitta chiziqli diagrammadan himoya vositalarini muvofiqlashtirishni aniqlash uchun yangi tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Ma’lumotlarning umumiy integratsiyasi ETAP bir xil ma’lumotlar bazasida tizim elementlarining elektr, mantiqiy, mexanik va fizik atributlarini birlashtiradi. Misol uchun, kabel nafaqat uning elektr xususiyatlari va jismoniy o‘lchamlarini ifodalovchi ma’lumotlarni, balki u orqali o‘tiladigan yo‘llarni ko‘rsatadigan ma’lumotlarni ham o‘z ichiga oladi. Shunday qilib, bitta kabel uchun ma’lumotlar yuk oqimi yoki qisqa tutashuv tahlillari (elektr parametrlari va ulanishlarini talab qiladi), shuningdek, kabel quvvatini kamaytirish hisob-kitoblari (jismoniy marshrutlash ma’lumotlarini talab qiladi) uchun ishlatilishi mumkin.

Ma’lumotlarning bunday integratsiyasi butun tizim bo‘ylab izchillikni ta’minlaydi va bir element uchun bir nechta ma’lumotlarni kiritishni yo‘q qiladi. Ma’lumotlarni kiritishda soddaligi ETAP har bir elektr apparati uchun batafsil ma’lumotlarni kuzatib boradi. Ma’lumotlar muharrirlari ma’lum bir tadqiqot uchun minimal ma’lumotlarni talab qilish orqali ma’lumotlarni kiritish jarayonini tezlashtirishi mumkin. Bunga erishish uchun biz har xil turdagi tahlil yoki dizayn uchun ma’lumotlarni kiritish uchun mulk muharrirlarini eng mantiqiy tarzda tuzdik. ETAP ning bir qatorli diagrammasi turli xil murakkablikdagi tarmoqlarni qurishda sizga yordam beradigan bir qator xususiyatlarni qo‘llab quvvatlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yilning 5-maydagi PQ-2343-sonli qarori bilan tasdiqlangan,” 2015 — 2019-yillarda iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada energiya sig‘imini qisqartirish, energiyani tejaydigan texnologiyalar va tizimlarni joriy etish chora-tadbirlari” dasturi. http://uza.uz

[2] Ashirwad Dubey, “LOAD FLOW ANALYSIS OF POWER SYSTEMS”, International Journal of Scientific & Engineering Research, 2016.

[3] Olukayode A. Afolabi, Warsame H. Ali, Penrose Cofie, John Fuller, Pamela Obiomon, Emmanuel S. Kolawole, “Analysis of the Load Flow Problem in Power System Planning Studies”, Scientific Research, Energy and Power Engineering, 2015.

[4] Tanveer Husain, Muqueem Khan, Mujtahid Ansari, “Power Flow Analysis of Distribution System”, International Journal of Advanced Research in Electrical, Electronics and Instrumentation Engineering, 2016.

[5] A. Yani St, Pabelan, Kartasura, Sukoharjo, “Application of Decoupled Harmonic Power Flow for Assessment of Harmonic Passive Filter Size and Location”, Proceedings of the 2016 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Kuala Lumpur, Malaysia, March 8-10, 2016.

О МАТЕМАТИЧЕСКОМ МОДЕЛИРОВАНИИ ФОТОЭЛЕКТРИЧЕСКИХ БАТАРЕЙ.

Салиев Адил Ганиевич,
Холбоев Бобур-Мирзо Маъруфжон угли
Ташкентская Государственная Техническая Университет
Boburmirzo0593@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются моделировании фотоэлектрических батарей, представлена идеализированная модель солнечного элемента, согласно на данную моделью приведено уравнение. Построено более или менее точной ВАХ солнечного элемента. представлена эквивалентная схема данной модели.

Ключевые слова: Математическая модель, фотоэлектрических батарей, p-n-переход, ВАХ солнечного элемента, Эквивалентная схема.

ABOUT MATHEMATICAL MODELING OF PHOTOVOLTAIC BATTERIES

Abstract: The article discusses the modeling of photovoltaic batteries, an idealized model of a solar cell is presented, according to this model the equation is given. Built with more or less accurate VAC of the solar cell. an equivalent scheme of this model is presented.

Keywords: Mathematical model, photovoltaic cells, p-n junction, VAC of a solar cell, Equivalent circuit.

При проектировании солнечной батарей необходимо действительно представит со всеми теоретическими и математическими включает (должно учитываться все и географические координаты проживания, и параметры конкретной модели используемых солнечны элементов). Это позволит

расположить солнечную батарею под нужным углом для получения наибольшей мощности в конкретной мощности. А при заданных параметрах мощности это позволит обойтись наименьшим количеством солнечных элементов. Для этого надо задаться промежутком реального времени, в течении которого должна будет обеспечиваться заданная мощность солнечной батарей. Ведь чем ближе к восходу и заходу, тем меньше световой поток, а значить, и обеспечиваемая мощность всей батарей.

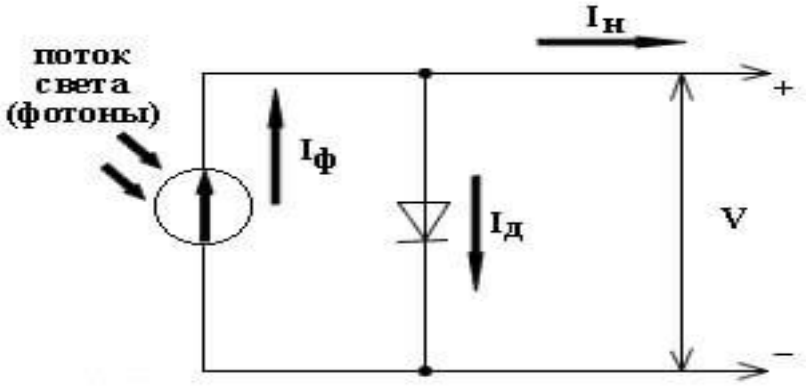

Рисунок 1. – Математическая модель солнечного элемента при протекании постоянного тока.

Принцип действия солнечных элементов с p-n-переходами зависит от неосновных носителей, поэтому их относят к приборам, работающим на неосновных носителях заряда. На рис 1 представлена идеализированная модель солнечного элемента. Ниже приведено уравнение, характеризующее данную модель.

Здесь ф-ток фотонов, зависящий от плотности потока излучения;

Iд-ток, протекающий через идеализированный p-n-переход;

Iн-ток нагрузки;

V-выходное напряжение.

Уравнения, определяющие модель, представленную на рис 1, имеют вид:

$$I_н = I_ф - I_д \qquad (1)$$

$$I_д = I_0 \times \left[exp\left(\frac{V}{\varphi_T}\right) - 1\right] \quad (2)$$

$$\varphi_T = \frac{k \times T}{e} \quad (3)$$

Где V-напряжение на p-n-переходе;

e-заряд электрона;

k-постоянная Больцмана;

T-абсолютная температура.

Контактной разности потенциалов на границе p-n-перехода при отсутствии внешнего напряжения (при T-300 K, φT=0,025 B);

На основании данного уравнения не представляется возможным построение более или менее точной ВАХ солнечного элемента. Исследования влияния различных условий на выходные характеристики солнечного элемента привели к включению в уравнение солнечного элемента трех дополнительных параметров: A, Rп,Rш. Тогда

$$I_н = I_ф - I_{о.н} \times \left[exp\left(\frac{e \times (V + I_н \times R_п)}{A \times k \times T}\right) - 1\right] - \frac{V}{R_ш} \quad (4)$$

Где A-эмпирический показатель, принимающий значения от 1 до 5;

Rп-последовательное сопротивление солнечного элемента;

Iн-выходной ток нагрузки;

Iф-ток протекающий через переход фотодиода;

Io.н-обратний ток насыщения.

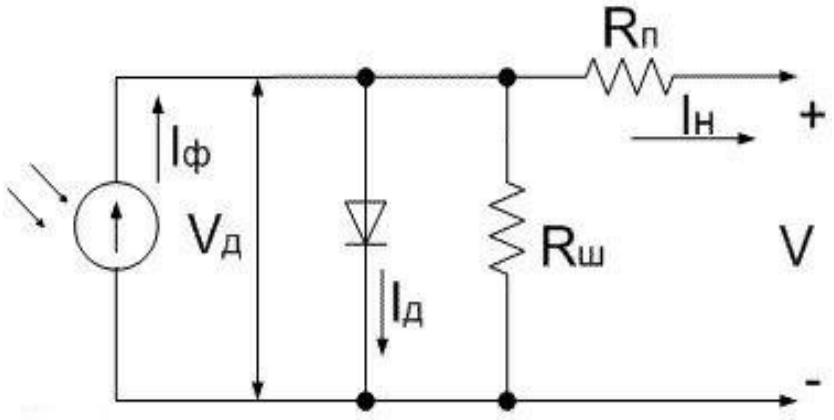

Рисунок 2. – Эквивалентная схема данной модели.

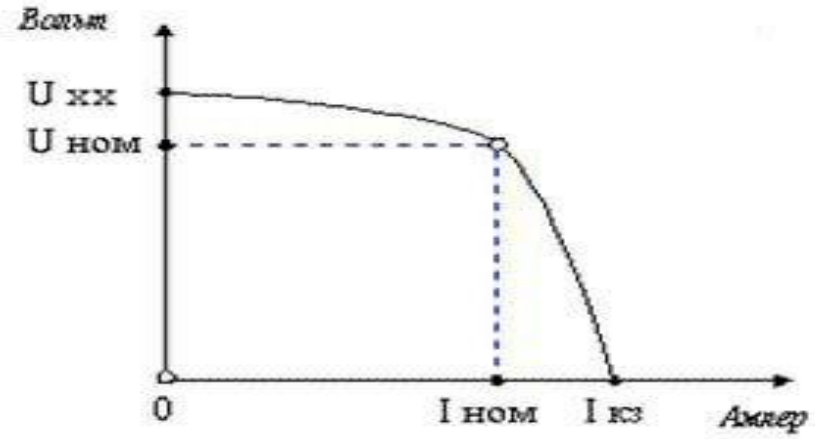

Рисунок 3.– ВАХ солнечного элемента.

Где Uxx-напряжение холостого хода;

Iкз-ток короткого замыкания;

Uном-напряжение в точке максимальной мощности;

Iном-ток в точке максимальной мощности.

Данная модель используется при анализе работы солнечных элементов и батарей, а также использована в приведенных расчётах, связанных с солнечных элементов и батарея.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бушуев А. Ю. , Фарафонов Б. А., “Математическое моделирование процесса раскрытия солнечной батареи большой площади”, Мат. моделир. и числ. методы, 2014, № 2, 101-114. http://mi.mathnet.ru/rus/mmcm/y2014/i2/p101.

2. Бакулин Д. В., Борзых С. В., Ососов Н. С., Щиблев Ю. Н., “Моделирование процесса раскрытия солнечных батарей”, Матем. моделирование, 2004. http://mi.mathnet.ru/mm281.

КАДАСТР СЁМКАСИНИ БАЖАРИШ УЧУН ТОПОГРАФИК АСОСЛАР

Ахмедов Бахриддин Мадаминович
Фарғона Политехника Институти
Ёкубов Шерзодбек Шавкат ўғли
Фарғона Политехника Институти магистри
E-mail: sherzodbekyokubov95@gmail.com
(**ORCID:** 0000-0001-7118-073X)

Аннотация: Ушбу мақолада кадастр учун суратга олиш ер участкалари ва майдонлари чегараларини белгилаш ҳамда ер участкасининг топографик планини тузиш, уларни кадастр хариталари ва планларида акс эттириш ҳақида маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар: кадастр, масштаб, план, топографик план, горизонтал, вертикал.

TOPOGRAPHIC FUNDAMENTALS FOR CADASTRE SAMPLING

Annotation: This article provides information on the demarcation of land plots and areas for cadastral photography, as well as the development of a topographic plan of the land plot, their reflection in the cadastral maps and plans.

Keywords: cadastre, scale, plan, topographic plan, horizontal, vertical.

Кадастр учун суратга олиш аэрофотогеодезик ва ер устида бажариладиган услубларда, яъни жойда горизонтал ёки вертикал сёмка ишлари олиб борилади. Бунда сёмка ишлари координата ва абсолют отметкалари маълум бўлган “геодезик пунктлар”га боғлаб олиб борилиб йирик масштабли (1:500, 1:1000, 1:2000, 1:5000) топографик кадастр планлари тузилади .[1-3]

Кадастр планлари бино ва иншоотлардан фойдаланиш жараёнида уларнинг майдони, ўлчамлари, ер ости коммуникациялари, юридик, эгалик ва ҳуқуқларини рўйхатга олиш учун тузилади.

Йирик масштабли план олиш майдон ҳажмига боғлиқ равишда стеретопографик, тахеометрик, мензулавий, теодолит билан план олиш ва майдонни нивелирлаш усуллари ёрдамида амалга оширилади. Тузилаётган кадастр плани ва уни тузиш аниқлиги, батафсиллиги ҳамда тўлиқлиги тафсилот ва релефнинг тўлиқ тасвирланиши билан тавсифланган.[4-9]

Планнинг аниқлиги деганда, тасвирланаётган нуқтанинг планли ва баландлик ҳолатининг ўрта квадратик хатолиги тушинилади. Нуқта планли ҳолатининг ўрта квадратик хатолиги қуйидаги формулла ёрдамида аниқланади.

$$\mathbf{M_n} = \sqrt{m_x^2 + m_y^2} \quad \textbf{(1)}$$

Бу ерда, m_x ва m_y –планда нуқтанинг абцисса ва ординатасининг ўлчаш ўрта квадратик хатолиги.

Агарда

$\mathbf{m_x \approx m_y \approx m_k}$

деб қабул қилинса

$\mathbf{m_n = m_k}\sqrt{2}$

бўлади**.**

Тажрибадаги натижаларга биноан, бу қиймат 0,3-0,4 мм ни ташкил этади. Планнинг масштаби қанча йирик бўлса, унинг аниқлиги шунчалик юқори бўлади.

Планнинг батафсиллиги ундаги тасвирланган шаклларнинг жойдаги контур ва элементларига ўхшашлик даражаси билан тасвирланади.

Планнинг тўлиқлиги деганда унинг тафсилот ва релеф элементлари билан зичлик даражасига айтилади, тасвирланган объектнинг энг кичик ўлчами ва масофалари билан тавсифланади.[10-14]

Тузилган топографик плани асосида ушбу ер участкасининг майдони аниқланади.Аниқланган майдонда ўлчаш аниқлигини баҳолаш профессор В. Маслов томонидан келтириб чиқарилган қуйидаги формула билан ифодаланади.

$$\mathbf{m_p = m_т} \quad \sqrt{P}\sqrt{\frac{1+K^2}{2K}} \qquad \textbf{(2)}$$

Бу ерда m_p томонлар узунлигини ўлчаш ўрта квадратик хатолиги:

P – ўлчанадиган майдон қиймати;

К- майдон узунлигининг энига нисбати.

Агарда $m_т = 0{,}3$ мм ва P = 2500 мм бўлса

$$\frac{m_p}{P} = \frac{0{,}3}{50{,}0} = \frac{1}{167} = 0{,}6\,\%$$ бўлади.

Йирик масштабли қўрилиш майдони планини жойда амалга ошириш учун юқорида талаб этилган аниқликларни таъминлашда геодезик таянч пунктларини яратиш муҳим ишлардан бўлиб, бунинг учун геодезистлар хизматининг ижрочи “ топография бўлими” қуйидаги ишларни амалга оширилиши керак бўлади:

1. Мазкур ер участкаси жойлашган ҳудуднинг мавжуд топографик планларини ва геодезик материалларини ўрганиб чиқиш.

2. Мазкур ҳудудда жойлашган мавжуд геодезик таянч шаҳоблри ҳақидаги маълумотларни тўплаш.

3. Мазкур ер участкасининг бош планини яратиш учун топографик-геодезик топшириқларни ишлаб чиқиб ва расмийлаштирилади.

4. Мазкур ер участкасининг қурилиш планини бир системада яртиш учун жойда ясалган полигонни геодезик таянч пунктларига боғлаш. [1-14]

ФОЙДЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

18. Б.Буронова, Кўп қаватли турар жой биноларини қуришда нивелирлаш ишларининг таркиби ва аниқликлари, Самарқанд - 2013

19. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.

20. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.

21. Madaminovich A. B. The use of gis technology to create electronic environmental maps //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 438-440.

22. Marupov A. A., Ahmedov B. M. General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 446-451.

23. Salyamova K D., Rumi D.F., Turdikulov Kh.Kh. Analysis of seismic stability of retaining earth structures with account of dissipative properties of soil. European science review 11–12 November – December. V 1 Vienna. 2018, P. 81-84.

24. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 24 (1), 59-63

25. Shavkat o‘g‘li Y. S., Xalilovna B. Y. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – C. 312.

26. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

27. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

28. Makhmud K., Khasan M. Horizontal Survey of Crane Paths //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 410-417

29. Abduraufovich Q. O., Valiyevich M. X., Dilshodbeko‘g‘li H. E. Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries

in the south-western sahel) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1568-1574.

30. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.

31. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

ORDER OF INSTALLATION OF ELEMENTS OF ASSEMBLY-MONOLITHIC FLOORS AND COVERINGS

A.S.Nazirov, assistant,
ayubkhon_nazirov-1993@mail.ru
Fergana Polytechnic Institute
Z.A.Mirzayeva, assistant,
zarnigormirzayeva070992@gmail.com
Fergana Polytechnic Institute

Annotation: The article discusses the possibilities and advantages of the technology of prefabricated monolithic frame construction. The technology of building a prefabricated monolithic frame using various elements in areas with seismic activity is described. Reasons are given why priority should be given to this particular construction technology. The prefabricated-monolithic frame of the building, which works as a frame-and-frame system, has such positive qualities as a fully prefabricated frame, as well as many advantages of monolithic structures. At the moment, one of the urgent tasks is to reduce the cost of construction. When using monolithic construction, the construction time of the structure is doubled in comparison with prefabricated or precast-monolithic construction. The topicality of widespread use of prefabricated monolithic structures under seismic impacts is substantiated.

Keywords: Prefabricated, monolithic, prefabricated-monolithic, frame construction, industrial technology, frame-braced system.

In the present, we present the technological sequence for the installation of prefabricated monolithic floors and coatings, developed in the process of their construction on the experimental base of the Department of Construction of Buildings and Structures. The following technological sequence of work has been established:

beams are laid on the cleaned and previously leveled horizontal surface of the walls (crossbars) with a pitch of 600 ± 2 mm, with a length of the supporting surface of at least 120 mm. The distance between the I-beams does not exceed 1.5 m, and the distance between the uprights is 2 m. During installation and concreting, the beams are supported by a fixing system, which includes horizontal supports and vertical uprights. As horizontal supports, I-beams are used, installed with a step of ~ 1 m. Racks can be telescopic or voluminous. The distance between the racks is not more than 2 meters. The distance between horizontal supports does not exceed 1.2 m, and the distance between vertical posts is 1 m. The posts are installed on pads laid on solid ground, preventing possible subsidence of the posts. To improve the operational and architectural qualities of beams with a length of more than 5 m, a construction lift is organized (a slight bulge with a bulge upwards). Depending on the length of the beams, the construction rise varies between 10-20 mm [1-3].

When installing racks of the fixing system on an existing ceiling, the bearing capacity of the latter is not lower than 400 kg / m^2. When using wooden support posts, the height of the wooden posts can be achieved using wedges.When mounted in closed plinths with a ground base, the vertical posts are installed on a wooden base laid on pre-compacted ground. When installing racks of the fixing system on an existing ceiling, the bearing capacity of the latter is not lower than 400 kg / m^2. When using wooden support posts, the height of the wooden posts can be achieved using wedges.When mounted in closed plinths with a ground base, the vertical posts are installed on a wooden base laid on pre-compacted ground. When installing racks of the fixing system on an existing ceiling, the bearing capacity of the latter is not lower than 400 kg / m^2. When using wooden support posts, the height of the wooden posts can be achieved using wedges.When mounted in closed plinths with a ground base, the vertical posts are installed on a wooden base laid on pre-compacted ground [4-5].

A monolithic floor belt is an element that connects weakly bearing walls. The belt fixes the entire structure of the building.

The range of reinforcement of a monolithic belt is at least three longitudinal rods Ø 10 mm in ceilings up to 6 m long and four longitudinal rods Ø 12 mm in ceilings of greater length. The diameter of the wire for the clamps and the distance between the clamps in the first case

is 4.5 mm and 250 mm, in the second - 5.5 mm and 300 mm, respectively.

To ensure an even layer of concrete during concreting, it is necessary to install beacons, which are guides. They will allow a worker to move the rule (or screed) to remove excess concrete. Lighthouses should be installed perpendicular to the beams. In the ceilings during the installation process, engineering communications can be laid [6-8].

Concreting of the ceiling is carried out with fine-grained heavy concrete of class not lower than B20 using a concrete pump, a crane with a bucket (conveyor) or trolleys. When concreting, it is necessary to avoid supplying an excess volume of concrete mixture to one place of overlap, which can lead to overloading of the assembled structure. During the concreting process, it is necessary to use a vibrator to remove possible air voids in the concrete mass and ensure the integrity of the concrete core of the floor. In the event of a visual deflection of the beams or deformation of the elements of the fixing system, concreting in this area must be stopped immediately [9]. Further work is allowed to be carried out only after clarification and elimination of the causes of deformation. If the supply of concrete is carried out in several stages, then the concreting must be carried out with grippers. The width of the grip is a multiple of 600 mm, the length is determined by the size of the overlapped span. The edges of one grip should be located at a distance of 300 mm from the axis of the beams. Concreting of the grip should be carried out in one work shift. During the setting period, the laid concrete mixture must be protected from drying out and periodically moistened. Removal of additional supports is allowed only if the concrete has gained 70% of the design strength. At an average ambient temperature above 10˚, the supports can be removed after 10 days [10-12]. At an average temperature of 5 to 10˚ - after 20 days. When removing the supports, it is necessary to ensure that individual fragments of the floors, especially hollow blocks, are not damaged. The normative strength of the overlap is achieved after 28 days after the completion of concreting.

LITERATURE

1. V.A. Shembakov. Technology of prefabricated-monolithic housing construction... Zhurn.Large-panel housing construction, 2013, No. 3.

2. E.S. Nedviga, N.A. Vinogradov, Systems of prefabricated monolithic floors, Zhurn.- Construction of unique buildings and structures, 2016, No. 4.

3. Кодиров Г. М. и др. Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 36-39.

4. Мирзаева З. А. К., Рахмонов У. Ж. Пути развития инженерного образования в Узбекистане //Достижения науки и образования. – 2018. – Т. 2. – №. 8 (30). – С. 18-19.

5. Zarnigor M., Ulug‘bek T. HUDUDNI VERTIKAL REJALASHTIRISH LOYIHASINI ISHLASHDA TABIIY SHART-SHAROITLARNI INOBATGA OLISH MASALALARI //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 1.

6. Мирзаахмедова Ў. А., қизи Мирзаева З. А. ЭНЕРГОТЕЖАМКОР БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ҚАЙТА ТАЪМИРЛАШ ИШЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 126-130.

7. Abdukhalimjohnovna M. U. Failure Mechanism Of Bending Reinforced Concrete Elements Under The Action Of Transverse Forces //The American Journal of Applied sciences. – 2020. – Т. 2. – №. 12. – С. 36-43.

8. Abdukhalimjohnovna M. U. Technology Of Elimination Damage And Deformation In Construction Structures //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 224-228.

9. Абобакирова З. А., угли Содиков С. С. СВОЙСТВА ЦЕМЕНТНОГО КАМНЯ ОПТИМАЛЬНОГО СОСТАВА С ДОБАВКАМИ В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 81-85.

10. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures

//Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 618-624.

11. Махкамов Й. М., Мирзабабаева С. М. Температурные прогибы железобетонных балок в условиях воздействия технологических температур //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 11-1 (144). – С. 45-48.

12. O‘gli Y.S.S., o‘g‘li A.P.A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – Т. 25. – №. 5. – С. 23-25.

QURILISH SOHASIDA KOMPOZIT POLIMER ARMATURALARIDAN FOYDALANISH

Erkaboyev Aliyorbek Avazjon o‘g‘li magistrant M2-20,
Solijonov Foziljon Sodiqjon o‘g‘li magistrant M2-20
Farg‘ona politexnika instituti
e-mail: z.abobakirova@ferpi.uz),
(ORCID 0000-0002-9552-897X)

Annotatsiya: Ushbu tezisda qurilishda ishlatiladigan an’anaviy po‘lat armaturalarning o‘rniga kompozit polimer armaturalarni qo‘llash va ular ustida olib borilgan tadqiqotlar, qo‘llanilish sohalari bayon etilgan bo‘lib, kompozit polimer armaturalarning xarakteristikalari keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: Kompozit polimer armatura, zichlik, Puasson koeffitsienti, mustaxkamlik.

THE USE OF COMPOSITE POLYMER FITTINGS IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Abstract: this thesis describes the application of composite polymer luminaires instead of traditional steel luminaires used in construction and the research carried out on them, the areas of application, the characteristics of composite polymer luminaires are presented.

Keywords: composite polymer fittings, density, Puasson coefficient, strength.

Kompozit polimer armatura yaratilishi amaliy jihatdan kimyo sanoatining tezkor rivojlanishining samarasi hisoblanadi. Bir qator mamlakatlarda (sobiq SSSR, Germaniya, Yaponiya, AQSh, Niderlandiya va boshqalar) XX asrning 60 yillarida

kompozit polimer armaturalarni barpo etilishi bo‘yicha ilmiy tadqiqot ishlari boshlanganligi qayd etilgan. [1-10]

Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida qurilish sohasida temirbeton konstruksiyalar po‘lat armaturaga muqobil bo‘lgan kompozit materiallardan tayyorlangan armaturalarni qo‘llash bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazish va ularning natijalarini qurilish amaliyotiga joriy etish ustida ilmiy ishlar olib borilmoqda va yildan-yilga ularning hajmi ortib bormoqda. Ularga misol qilib Germaniya, Rossiya, Xitoy, Yaponiya, AQSh, Kanada va boshqa mamlakatlarda amalga oshirilgan tadqiqotlar va barpo etilgan ob’ektlarni keltirishimiz mumkin.

Hozirgi kunda polimer kompozit armaturalar yo‘l-transport infrastrukturasi ob’ektlarida, yuqori elektromagnit maydonlar hosil bo‘ladigan, kimyo sanoati, suv tayyorlash va tozalash, melioratsiya ob’ektlarida, dengiz portlari va port oldi inshootlarini barpo etishda, shahar muhandislik infrastrukturasi ob’ektlarida, metropolitenlarning shaxta va tonnellarini barpo etishda, shuningdek, bino va inshootlarning yuk ko‘taruvchi va to‘siq konstruksiyalarini barpo etish, ta’mirlash va rekonstruksiya qilishda samarali qo‘llanilib kelinmoqda.

Ayniqsa yemiruvchan muhit sharoitida ishlaydigan temirbeton konstruksiyalarning po‘lat armaturalari o‘rniga polimer kompozit armaturalarni ishlatish istiqbolli ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. [11-20]

O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiyotini rivojlantirishda, uning moddiy-texnik bazasini yuksaltirishda yangi konstruktiv yechimlarga ega bo‘lgan, iqtisodiy jihatdan samarador bo‘lgan elementlarni nazariy va eksperimantal izlanishlar asosida amaliyotga tadbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan aholining turmush darajasini oshirish va yashash sharoitlarini yaxshilash uchun muhim qarorlar qabul qilinmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi qo‘yilgan masalalar o‘z qamroviga ko‘ra bugungi kunda dolzarb bo‘lgan kompozit materiallarni qo‘llashni ham oladi. Kompozit materiallarning qurilishda qo‘llanilishi ishlab chiqarish, turar-joy, jamoat binolari va muxandislik inshootlarining doimiy, vaqtinchalik hamda zilzila zo‘riqishlarini qabul

qilish bo‘yicha umumiy ishonchliligini, texnik iqtisodiy samaradorligini oshiradi.[21-37]

1- jadval. Kompozit polimer armaturani tayyorlashda qo‘llaniladigan tolalarning xossalari

Tola turi	Zichlik	Cho‘zilishdagi mustahkamlik	Elastiklik moduli	Chegaraviy nisbiy deformatsiya	Temperaturadan kengayish koefitsienti	Puasson koeffitsienti
	kg/m^3	MPa	GPa	%	$10^{-6}/\,^0$C	
Shisha (Ye)	2500	3450	72.4	2.4	5	0.22
Shisha (S)	2500	4580	85.5	3.3	2.9	0.22
Ishqorbardosh shisha	2270	1800-3500	70-76	2.0-3.0	-	-
Uglerod (yuqori modulli)	1950	2500-4000	350-650	0.5	-1.2…. -0.1	0.2
Uglerod (yuqori mustahkam)	1750	3500	240	1.1	-0.6-…..-0.2	0.2
Aramid (Kevlar 29)	1440	2760	62	4.4	-2.0 (59*)	0.35
Aramid (Kevlar 49)	1440	3620	124	2.2	-2.0 (59*)	0.35
Aramid (Kevlar 149)	1440	3450	175	1.4	-2.0 (59*)	0.35
Aramid (Technora H)	1390	3000	70	4.4	-4.0 (59*)	0.35
Bazalt	2800	4840	89	3.1	8	-

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаев И. Н. и др. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ УСТРОЙСТВЕ ФУНДАМЕНТОВ ГЛУБОКОГО ЗАЛОЖЕНИЯ //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 526-532.
2. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А. БИТУМИНИРОВАННЫЙ БЕТОН ДЛЯ ПОДЗЕМНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ЗДАНИЙ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 122-125.
3. Абобакирова З. А., Бобофозилов О. ИСПОЛЗОВАНИЕ ШЛАКОВЫХ ВЯЖУЩИХ В КОНСТРУКЦИОННЫХ СОЛЕСТОЙКИХ БЕТОНАХ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6.
4. Абобакирова З. А., кизи Мирзаева З. А. СЕЙСМИК ҲУДУДЛАРДА БИНОЛАРНИ ЭКСПЛУАТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 147-151.
5. Абобакирова З. А., угли Содиков С. С. СВОЙСТВА ЦЕМЕНТНОГО КАМНЯ ОПТИМАЛЬНОГО СОСТАВА С ДОБАВКАМИ В УСЛОВИЯХ СУХОГО ЖАРКОГО КЛИМАТА //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 81-85.
6. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.
7. Гончарова Н. И. и др. Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 32-35.

8. Ivanovna G. N., Asrorovna A. Z., Ravilovich M. A. The Choice of Configuration of Buildings When Designing in Seismic Areas //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 32-39.

9. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухаммедзиянов А. Р. Сейсмостойкость Малоэтажных Зданий Из Низкопрочных Материалов //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 209-217.

10. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Қўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

11. Мамажонов А. У., Юнусалиев Э. М., Абобакирова З. А. Об опыте применения добавки ацф-3м при производстве сборных железобетонных изделий //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 216-220.

12. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.

13. Кимсанов З. О., Гончарова Н. И., Абобакирова З. А. Изучение технологических факторов магнитной активации цементного теста //Молодой ученый. – 2019. – №. 23. – С. 105-106.

14. Ivanovna G. N., Asrorovna A. Z. Technological features ofmagnetic activation of cement paste //European science review. – 2019. – Т. 1. – №. 1-2. – С. 49-51.

15. Мирзабабаева С. М. и др. Влияние Повышенных И Высоких Температур На Деформативность Бетонов //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 40-43.

16. Гончарова Н. И., Абобакирова З. А., Мухамедзянов А. Р. Энергосбережение в технологии ограждающих конструкций //Энерго-

ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 107-112.

17. Гончарова Н. И. и др. Разработка солестойкого бетона для конструкций с большим модулем открытой поверхности //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 53-57.

18. Abobakirova Z. A. Reasonable design of cement compositionfor refactory concrete //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 556-563.

19. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A. Reception mixed knitting with microadditive and gelpolimer the additive //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 87-91.

20. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Kimsanov Z. Technological Features of Magnetic Activation of Cement Paste" Advanced Research in Science //Engineering and Technology. – 2019. – Т. 6. – №. 5. – С. 12.

21. Goncharova N. I., Abobakirova Z. A., Mukhamedzanov A. R. Capillary permeability of concrete in salt media in dry hot climate //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2020. – Т. 2281. – №. 1. – С. 020028.

22. Asrorovna A. Z. Effects Of A Dry Hot Climate And Salt Aggression On The Permeability Of Concrete //The American Journal of Engineering and Technology. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 6-10.

23. Abobakirova Z. A. Regulation Of The Resistance Of Cement Concrete With Polymer Additive And Activated Liquid Medium //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 172-177.

24. Кодиров, Г. М., Набиев, М. Н., & Умаров, Ш. А. (2021). Микроклимат В Помещениях Общественных Зданиях. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, *1*(6), 36-39.

25. Umarov, S. A. (2021). Development of deformations in the reinforcement of beams with composite reinforcement. *Asian Journal of Multidimensional Research*, *10*(9), 511-517.

26. Akhrarovich, A. X., Mamajonovich, M. Y., & Abdugofurovich, U. S. (2021). Development Of Deformations In The Reinforcement Of Beams With Composite Reinforcement. *The American Journal Of Applied Sciences*, *3*(05), 196-202.

27. Mirzaraximov M. A. O., Davlyatov S. M. APPLICATION OF FILLED LIQUID GLASS IN THE TECHNOLOGY OF OBTAINING A HEAT RESISTANT MATERIAL //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 4-7.

28. Egamberdiyev B. O. et al. A Practical Method For Calculating Cylindrical Shells //The American Journal of Engineering and Technology. – 2020. – Т. 2. – №. 09. – С. 149-158.

29. Davlyatov S. M., Kimsanov B. I. U. Prospects For Application Of Non-Metal Composite Valves As Working Without Stress In Compressed Elements //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 09. – С. 16-23.

30. Davlyatov S. M., Makhsudov B. A. Technologies for producing high-strength gypsum from gypsum-containing wastes of sulfur production-flotation tailings //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 724-728.

31. Ахмедов Ж. Д. Оптимизация преднапряженных перекрестных ферменных систем //Промислове будівництво та інженерні споруди. К.: ВАТ “Укрдніпроектстальконструкція ім. ВМ Шимановського. – 2010. – Т. 4.

32. Akhrarovich A. K., Muradovich D. S. Calculation of cylindrical shells of tower type, reinforced along the generatrix by circular panels //European science review. – 2016. – №. 3-4. – С. 283-286.

33. Тошпулатов, С. У., & Умаров, Ш. А. (2021). ИНСТРУМЕНТАЛЬНО-УЧЕБНО-ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ И КОНСТРУКТИВНЫЕ РЕШЕНИЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ№ 2 Г. ФЕРГАНЫ. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, *1*(6), 10-15.

34. Умаров, Ш. А. (2021). Исследование Деформационного Состояния Композиционных Арматурных Балок. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, *1*(6), 60-64.

35. Shavkat o‘g‘li Y. S., Xalilovna B. Y. GIS DASTURLARI YORDAMIDA GEOGRAFIK ASOS QATLAMLARINI JOYLASHTIRISH VA ULARNI BOSHQARISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 312.

36. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

37. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – Т. 25. – №. 5. – С. 23-25.

ГРУНТЛИ ТЎҒОНЛАРНИ КУЧЛАНИШ-ДЕФОРМАЦИЯ ҲОЛАТИ

Турдикулов Хусанбой Худойназарович
Фарғона политехника институти
E-mail: Husanboytu7@gmail.com

Аннотация. Жаҳонда халқ хўжалигини электр энергияси ва қишлоқ хўжалигини сув таъминотини кафолатлаш баланд грунтли тўғонларни қуришга йўналтирилган. Бундай баланд грунтли тўғонлар сейсмик активлиги юқори ҳудудларда барпо қилинмоқда. Уларнинг лойиҳалаш ва қуришда тўғонларни кучланиш-деформация ҳолатини аниқлаш, муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Калит сўзлар: грунт, тўғон, гидростатика, деформация, иншоот, силжиш, кучланиш.

STRESS-STRAIN STATE OF GROUND DAMS

Annotation. Ensuring the supply of electricity and agricultural water to the world economy is focused on the construction of high-level dams. Such high-ground dams are being built in areas with high seismic activity. Determining the stress-strain state of dams is one of the important issues in their design and construction.

Keywords: soil, dam, hydrostatics, deformation, construction, shear, stress.

Эластик мувозанат ҳолатида бўлган жисмнинг асосий тенгламасини ички ва ташқи мумкин бўлган иш орқали ифодаланган, мумкин бўлган силжишлар нуқтаи назаридан келтириб чиқарилган:

$$\int_V \delta\{\varepsilon\}^{\mathrm{T}}\{\sigma\}dV = \int_V \delta\{u\}^{\mathrm{T}}\{p\}dV + \int_S \delta\{u\}^{\mathrm{T}}\{q\}dS\,, \qquad (1)$$

бу ерда $\delta\{u\}$ - мумкин бўлган силжишлар; $\{u\}^{T}$ - матрицани транспонировка қилиш; $\delta\{\varepsilon\}$ - мумкин бўлган кўчишларга мос келадиган деформация; $\{\sigma\}$ - конструкцияда юзага келадиган кучланиш; $\{p\}$ ва $\{q\}$ - мос равишда жисмга таъсир қиладиган ҳажмий кучлар, сиртки кучлардан келадиган ташқи юклар; V-жисм материали хажми; S- ташқи кучларни қабул қиладиган жисм юзаси.[1-10]

Гидростатика мавжуд бўлмаганда ён томон қиялиги юзаси ва тўғон чўққиси юкламалардан озод бўлади. У ҳолда бу юзалардаги статик чегаравий шартлар қуйидаги кўринишда бўлади:

$$\sigma_{ij}n_j=0, \qquad (2)$$

бу ерда n – юзага туширилган нормал вектори.

Сув омборидаги бир жинсли сиқилмайдиган суюқликда жойлашган, тўғоннинг юқори қиялиги юзасида гидростатикани ҳисобга олиш, чуқурлик билан қиялик юзасидаги чизиқли ўсувчи босимга келтирилади.

$$p=\rho gz, \qquad (3)$$

бу ерда z – сувнинг эркин юзасидан ўлчанадиган чуқурлик; g – эркин тушиш тезланиши.

Чегаравий шартларда асоснинг қуйи чегарасини қистириб маҳкамланган деб олинган, бу горизонтал ва вертикал мумкин бўлган силжишларни мавжуд эмаслиги билан ифодаланади.

$$y=0: \qquad \delta u|_{y=0},=0; \ \delta v|_{y=0},=0. \qquad (4)$$

Эластик асосда жойлашган грунтли тўғоннинг текис-деформацияланувчан моделининг тавсифи берилган (1а-расм). Иншоот статик (ўзнинг оғирлигида, сувнинг гидростатик босимида) юкламаларда кўриб чиқилган. Тўғон жисмининг бир жинсли бўлмаган тупроғи таркиби ҳисобга олинган (ядро мавжудлиги).[10-17]

Бундай моделни ҳисоблаш учун мумкин бўлган силжишларнинг вариацион принципига асосланган чекли элементларнинг сонли усулидан фойдаланилган.

а *б*

1-расм. Ҳисоблаш модели (*а*) ва уни чекли-элементли дискретизациясининг тўғри бурчак шаклидаги элементлари (*б*)

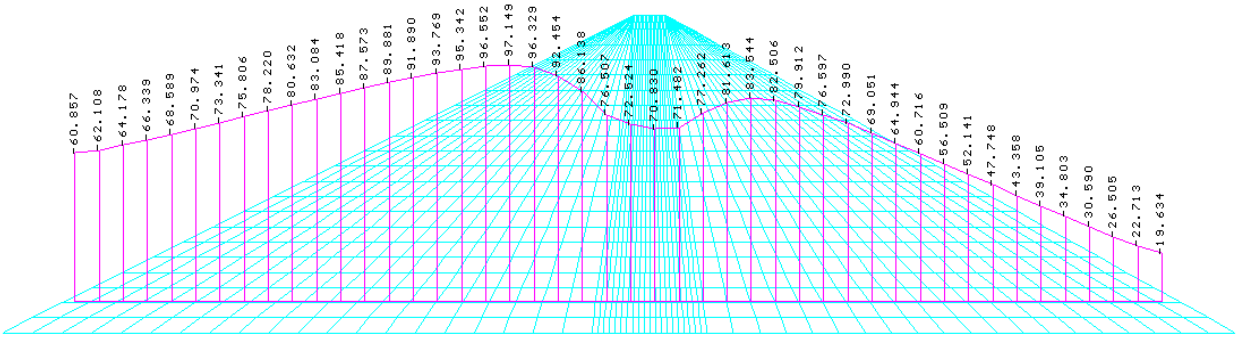

2-расм. 780,0 м. сатҳдаги горизонтал кучланишларни σ_x (тк/м^2) ҳисоблаш эпюралари (1МПа=102тк/м^2)

Нормал (горизонтал ва вертикал) кучланишларни ҳисоблаш натижаларини табиий шароитда олинган маълумотлар билан таққослаш 2-3 расмларда келтирилган.[1-21]

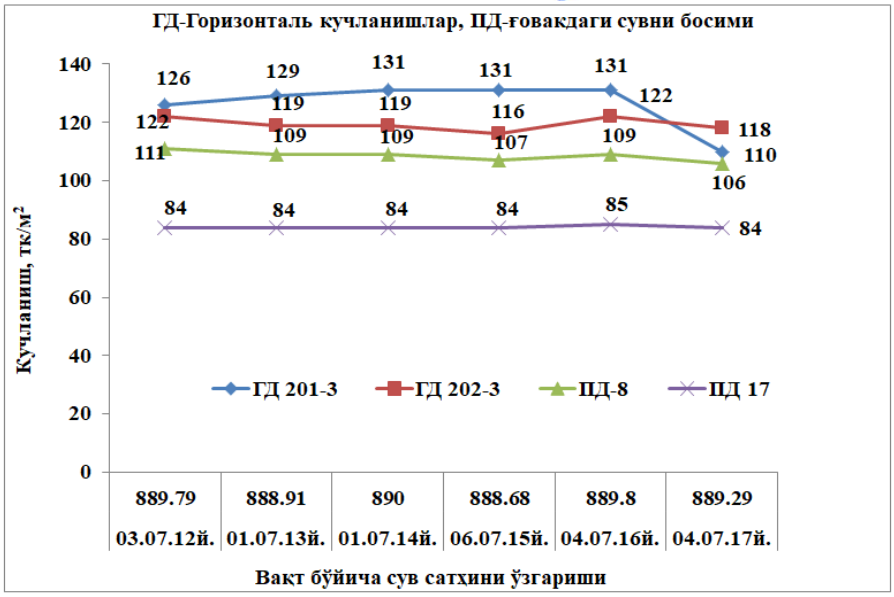

3-расм. Эксплуатация муддатига боғлиқ равишда 780,0 м сатҳдаги горизонтал кучланишларни σ_x (тк/м^2) ва ғоваклардаги босимни табиий шароитда кузатиш натижалари (1МПа=102тк/м^2)

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Salyamova K D., Rumi D.F., Turdikulov Kh.Kh. Analysis of seismic stability of retaining earth structures with account of dissipative properties of soil. European science review 11–12 November – December. V 1 Vienna. 2018, P. 81-84.
2. Yangiev Asror, Salyamova Klara, Turdikulov Khusanboy and Fayziev Xomitxon. Dynamics of an earth dam with account for rheological properties of soil under dynamic effect // IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 869 (2020) 072005 IOP Publishing doi:10.1088/1757-899X/869/7/072005
3. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 24 (1), 59-63
4. KD Salyamova, XX Turdiqulov. Analysis of stability of ground dams under seismic loads // Scientific-technical journal – (2020) 3 (1), 37-41
5. Salyamova K.D.,Turdikulov KH.X. Stress state of an earth dam under main loads considering data from fild observations// Journal of physics Conference Series/. 1926(2021) 01.2004.DQI 10/1088/
6. Salyamova K.D., Yangiev A.A., Fayziev X., Turdiqulov X.X., Adjimuratov D.S. “The Stress State Of A Soil Dam Under Dynamic Action, Taking Into Account The Dissipative Properties Of The Soil”//International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT), http://ijpsat.ijsht-journals.org Vol. 25 No. 2 March 2021, pp. 51-62 (SCOPUS) doi:10.52155.
7. Salyamova K.D., Turdikulov X.X. “Strength Evaluation of the Charvak Earth Dam in a Plane Formulation”. Middle European Scientific Bulletin, Volume 18, November 2021, Pages 424-434 (Impact Factor: 7.525)

8. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – T. 3. – №. 05. – C. 81-84.

9. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314

10. Numanovich, A. I., & Abbosxonovich, M. A. (2020). The analysis of lands in security zones of high-voltage power lines (power line) on the example of the Fergana region. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 2, 25-30.

11. Yuldashev, G., & Marupov, A. A. (2019). Main ways to improve the efficiency of agricultural land use in the Fergana valley sample. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(8), 68-74.

12. Mamanazarovna, E. M., & Abbosxonovich, M. A. (2021). Analysis of Agricultural Soils Designation of Different Linear Protected Zones using GIS Technology. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(11), 188-192.

13. Marupov, A. A., & Ahmedov, B. M. (2021). General Characteristics of Zones with Special Conditions of use of the Territory. Middle European Scientific Bulletin, 18, 446-451.

14. Abdukadirova M. A., qizi Mirzakarimova G. M. The use of Geo Information System in the Establishment of Land Balance //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 441-445.

15. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

16. Musinovich S. M. Determination of Soil Moisturization Dynamics Four Factor Experience //Journal of Marketing and Emerging Economics. – 2021. – T. 1. – №. 6. – C. 81-88.

17. Khakimova K. R., Ahmedov B. M., Qosimov M. Structure and content of the fergana valley ecological atlas //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 456-459.

18. Madaminovich A. B. The use of gis technology to create electronic environmental maps //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 5. – C. 438-440.

19. Makhmud K., Khasan M. Horizontal Survey of Crane Paths //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 410-417.

20. Abduraufovich Q. O., Valiyevich M. X., Dilshodbekoʻgʻli H. E. Some issues of re-utilization of casing strings, unused water intake wells (for example, some countries in the south-western sahel) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1568-1574.

21. Kayumov O. A., Diallo Y. K., Yefremov A. N. SOME ISSUES OF RE-UTILIZATION OF CASING STRINGS, UNUSED WATER WELLS (ON THE EXAMPLE OF SOME COUNTRIES OF THE SOUTH-WESTERN SAHEL) //Innovative Technologica: Methodical Research Journal. – 2021. – T. 2. – №. 12. – C. 138-146.

AGRESSIV MUHIT VA IQLIM TA’SIRIDAGI DEVORLARNI NAMLIK HOLATI VA UZOQQA CHIDAMLILIGI

Turaboyev Olamjon Xayridinovich,
G‘ulomov Qurbonali Ibrohim o‘g‘li
Farg‘ona politexnika instituti magistrlari
e-mail: eclips-0531@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada agressiv muhit, iqlimni namlikka ta’siri va devor konstruksiyalarining namlik holati va chidamligiga ta’siri o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: iqlim, agressiv muhit, devor, namlik, kondensatsiya, sorbssiya.

Annotation: The article presents a study of protective devices in seismically active areas based on world experience.

Key words: climate, aggressive environment, wall, moisture, condensation, sorbs.

Hozirgi kunda Respublikamizda qurilayotgan binolardagi agressiv muhit va iqlim ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini oshirish usullarini takomillashtirish orqali yangi amaliy tavsiyanomalar ishlab chiqish rejalashtirilgan. Ushbu masalalarning natijalari amaliyotga tadbiq etilishi natijasida agressiv muhit va iqlim ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini oshirishga erishish mumkin [1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11] .

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 noyabrdagi “Qurilish sohasini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5577-sonli Farmoni, 2019 yil 23 maydagi “Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-4335-sonli qarorlariga javoban agressib muhit va iqlimni devor konstruksiyalarga ta’siri masalasi dolzarb hisoblanadi.

Butun dunyoda agressiv muhit va iqlim ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini oshirish va ularni kuchaytirish usullari allaqachon professional quruvchilar orasida ma’lum miqdorda o‘rganilgan. Ammo, agressiv muhit va iqlim ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini oshirish va ularni kuchaytirish usullarini doimiy ravishda o‘rganish talab etiladigan qurilish konstruksiyalaridan deb hisoblanadi. (1-rasm).

1- rasm. Agressiv muhit namlik, harorat ta’sirida devorni nurash holati

Agressiv muhit va iqlim ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini oshirish haqida kerakli bo‘lgan nazariy ma’lumot yetarli emas. Ushbu bo‘shliqni to‘ldirish uchun biz qurilishda eng zarur parametrlar uchun agressiv muhit ta’siridagi devorlarni namlik holati va uzoqqa chidamliligini qiyoslash kerak bo‘ladi. Zamonaviy ko‘p qavatli binolarning tashqi devorlarining chidamliligi binolarning gips va g‘isht qoplamali qatlamlarini yo‘q qilish sabablari tahlil qilinadi, yangi binolarning tashqi devorlarini loyihalash uchun chidamlilik va issiqlikdan himoya qilish xususiyatlarini oshirish bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazish kerak bo‘ladi.Germaniyada 1959 yildan beri foydalanilgan ko‘p qatlamli issiqlik izolyatsiyasi jabha tizimi (WDV-Systeme) Evropada 90-yillarning o‘rtalarida, 1997 yildan esa Rossiyada keng tarqaldi.Xozirda Respublikamizda keng qo‘llanilmoqda. U beton yoki g‘ishtli konstruktiv qismdan iborat bo‘lib, unga issiqlik izolyatsiyasi qatlami, mustahkamlangan shisha tolali to‘r, kvarts qumini o‘z ichiga olgan akril astar va dekorativ gips qatlami yopishtiriladi va dublonlar bilan o‘rnatiladi. Bunday devor konstruksiyalarini o‘rnatishning talab qilinadigan sifatiga bir nechta qurilish mutaxassisliklari bo‘lgan ishchilarni jalb qilish sharti bilan erishiladi. Xarajat va ko‘p bosqichli nuqtai nazardan, umumiy qalinligi 420-520 mm bo‘lgan bunday fasad

tizimining 1 m² umumiy qalinligi 640 mm bo‘lgan qoplamali g‘isht devoridan, ayniqsa gazbeton bloklardan yasalgan devordan oshib ketadi. Qarama-qarshi g‘isht ishlari o‘rnatilgan temir-beton pollarga biriktirilgan metall burchaklar g‘isht tomonidan so‘rilgan kondensatsiya hosil bo‘lishiga yordam beradi va muzlatilgan holda, qoplama qatlamini yo‘q qiladi. Harorat, namlik va havo sharoitlari bo‘yicha issiqlik izolyatsiyasi darajasi yuqori bo‘lgan tashqi to‘siqlar ilgari ishlatilgan qattiq devor tuzilmalaridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu muqarrar ravishda hatto yaxshi qurilgan binolarning qoplama qatlamini yo‘q qilishni tezlashtiradi. Tashqi qattiq g‘isht devorlarida ish sharoitida bir xil sovuqqa chidamlilik darajasiga ega bo‘lgan ichi bo‘sh keramik materiallarning chidamliligi sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Xizmat muddatining farqiga g‘isht va toshlardagi bo‘shliqlarning joylashishi, shuningdek, devorning qoplamali materiallarning joylashishi ta'sir qiladi. Bo‘shliqlarning irratsional joylashishi devorning qoplama qatlamida issiqlikdan himoya qiluvchi xususiyatlarning pasayishi va bug o‘tkazuvchanligini oshiradi. Ikkinchisi tashqi keramik devorlarning ichki yuzasida namlikning kontsentratsiyasiga hissa qo‘shadi, bu ularning botqoqlanishiga va erta yo‘q qilinishiga olib keladi. Shamollatilgan havo bo‘shlig‘i bo‘lgan tashqi devorlarning qoplamali qatlamida maxsus ish sharoitlari tashqi havo bilan ikki tomonlama aloqa natijasida yaratiladi, bu esa bulutli ob-havoda va yomg‘ir paytida g‘isht va g‘ishtning namligining oshishiga olib keladi. Qoplama qatlamidagi keramik g‘ishtlarni sorbsion namlash jarayonini tezlashtirishga toshning bo‘g‘inlarida va g‘ishtlarning bo‘shliqlarida joylashgan namroq tsement-qumli toshli ohak yordam beradi. Natijada, qarama-qarshi g‘ishtning namligi maksimal suv assimilyatsiyasiga yaqin qiymatga yetishi mumkin. Qarama-qarshi g‘isht har ikki tomonning sovuq va erishi bilan yo‘q qilinadi. Shuning uchun, havo bo‘shlig‘i mavjud bo‘lganda, devorning issiqlik izolatsiyasi darajasidan qat’iynazar, qoplamali qatlam F100 sovuqqa chidamlilik darajasiga ega bo‘lgan qattiq g‘ishtlardan yasalgan bo‘lishi tavsiya etiladi. 40-55 yil davomida ekspluatatsiya qilingan ko‘p qavatli binolarning issiqlik izolyatsion fasad tizimlarining gips qoplamali qatlamlarini yo‘q qilish sabablarini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, ular texnologik reglamentlar va texnik

shartlar talablarini buzadigan past malakali ishchilarni jalb qilish natijasida yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Набиев М. Влажностный режим и долговечность стен прщмышленных зданий и присуствии водорастворимых солей. Автореферат. Москва 1979
2. В.А.Обьедков, М.Набиев. Влияние гидрофобизирующихи добавок на свойства керамзитобетона в агрессивной среде. ЦИНИС. Реферативная информация, серия УП “Строительные материалы и изделия”, вып. 12,21,1976.
3. М.Набиев. Исследование долговечности панельных стен в присутствии хлористого натрия. Сборник трудов № 168, функциональные и технические прлоблемы архитектуры. МИСИ им. В.В. Куйбышева, 1977.
4. Makhkamov Y. M., Mirzababayeva S. M. Deformation of reinforcement and concrete of bended concrete structures with fiberglass reinforcement //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 9. – С. 529-537.
5. Мирзабабева С. М. Определение Величины Усушки Древесины Хвойных Пород Исползуемых В Условиях Сухого Жаркого Климата //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 40-47.
6. Мирзажонович Қ. Ғ., Мирзабабаева С. М. Биноларни ўровчи конструкцияларини тузлар таъсиридаги сорбцион хусусиятини яхшилаш //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 86.
7. Mirzaakbarovna M. S. Wood Drying In Construction //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 229-233.
8. Mamazhonovich M. Y., Abdugofurovich U. S., Mirzaakbarovna M. S. The Development of Deformation in Concrete and Reinforcement in Concrete Beams Reinforced with Fiberglass Reinforcement //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 18. – С. 384-391.
9. Мирзабабаева С. М., Мирзаахмедова Ў. А. ДРЕВЕСИНЫ И СТРОИТЕЛЬСТВО //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 96.

10. Мирзабабаева С. М., Мирзажонович Қ. Ғ. БЕТОН ВА ТЕМИРБЕТОН КОНСТРУКЦИЯЛАР БУЗИЛИШИНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 91.

11. Mirzaakbarovna M. S. Wood Drying In Construction //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 229-233.

OQOVA SUVLARNI IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA SUV RESURSLARINI TIKLASH YO‘LLARI

Usmonova Nodiraxon Akramovna PhD
Farg‘ona politexnika instituti,
Abdug‘aniyeva Gulchexraxon Soliyevna,
Farg‘ona politexnika instituti magistranti
Email: nurnoza1@gmail.com

Annotatsiya: Sanoat rivojlanishining o‘sishi bilan ifloslantiruvchi chiqindi suvlar hajmi muhit ortadi, bu esa suv tizimlarining ekologik muvozanatiga olib keladi va inson tanasiga zararli ta‘sir. Maqolada usullar va usullar tasvirlangan oqova suvlarni tozalash va yanada zamonaviy tozalash inshootlaridan foydalanish

Kalit so‘zlar: Oqova suvlar, tozalash, usullar, oqova suvlar hajmi, atrof-muhit, tozalash inshootlari, sanoat, suv tizimi.

WAYS TO PREVENT POLLUYION AND RESTORE WATER RESOURCES

Abstract: With the growth of industrial development, the volume of waste water that pollutes the environment increases, which leads to an ecological balance of water systems and has a detrimental effect on the human body. The article describes the methods and methods of wastewater treatment and the use of more modern treatment facilities.

Key words: Wastewater, Treatment, Methods, Volume Of Wastewater, Human Body, Environment, Treatment Facilities, Industry, Water System.

Respublikamizda jamiyatning barqaror rivojlanishi, aholining yashash ko‘rsatgichlari, hududning ekologik holati muxandislik kommunikatsiyalarining ishlash samarasi bilan bilan chambarchas bog‘liq. Hozirgi paytda suv havzalari

ifloslanishining oldini olishga juda katta ahamiyat berilmoqda. Sanoat korxonalaridan chiqadigan oqova suvlar inshootlarda muayyan tozalanib, ular yana suv havzalariga oqiziladi. Shu bilan birga suv havzalarini ma‘lum darajada ifloslantiradi. Keyingi yillarda hukumatimiz tomonidan suv havzalarining sanitariya holatini yaxshilashga qaratilgan qator amaliy chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Jumladan, mamlakatimiz hududiy infratuzilmasining eng muhim tarkibiy qismi xisoblangan, insonlarning munosib hayot kechirishi uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantiruvchi, uy-joylar va aholi punktlarining har jihatdan shinam va qulay bo‘lishini ta‘minlaydigan kommunal soha va uning faoliyatini takomillashtirish yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda ichimlik suvi ta‘minoti va kanalizatsiya tizimlarini kompleks rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish dasturi to‘g‘risida”gi 2017 yil 20 apreldagi qarori qabul qilingan. Kommunal sohaning taraqqiyot darajasi va faoliyat samaradorligi aholining shunga mos hayot sifatini shakllantiradi, turmush darajasi va hayot tarzini aks ettiradi, iqtisodiy salohiyatni yanada yuksaltirish omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi. Bularning barchasi o‘zaro bog‘liq bo‘lib, sifatli xizmat sog‘lom jamiyat garovidir.

Suvni ifloslovchi manbalar orasida eng muhim o‘rinni sanoat va maishiy kommunal xo‘jalikdan chiqqan oqova suvlar egallaydi. Sanoat chiqindi suvlarida tirik organizm uchun xavfli bo‘lgan har xil kislotalar, fenollar, vodorod sulfati, ammiak, mis, rux, simob, mishyak, xrom va boshqa zaharli moddalar yog‘, neft mahsulotlari mavjud bo‘lib, ular sanoat korxonalarida ishlatilgan oqova suvlar bilan birga daryo, ko‘l va suv omborlariga qo‘shilib ularni ifloslaydi. So‘ngi yillarda jahonda to‘qimachilik sanoati korxonalarining oqava suvlarini tozalash sohasida bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Ushbu ishlar bizga eng samarali tozalash usullarini bayon qilishga imkon beradi . Ko‘pgina hollarda mualliflar oqava suvlarni tozalashning fizik-kimyoviy usullaridan foydalanishning maqsadga muvofiq emasligini ta‘kidlashadi. Reagentlarning katta sarflanishi bilan asosan suyuqlikni aniqlashtirishga erishiladi, erigan organik birikmalar miqdori yetarli darajada kamayadi va suyuqlik chirib qoladi.

Shuning uchun suv resurslarini ifloslanishdan saqlashda va uni qayta tiklashda quyidagi tadbir-choralar amalga oshirilishi kerak:

- suv resurslarining sifati pasayib ketishdan saqlash, iflos oqava suvlar miqdorini kamaytirishga erishish. Sanoatda suvdan foydalanishning aylanma sistemasiga o‘tish zarur. Shunda chuchuk suv tejab qolinadi, ifloslangan suvning suv havzalariga oqizilishiga chek qo‘yiladi, natijada daryo, ko‘l, suv omborlari, kanal suvlari toza saqlanadi;

- iflos chiqindi suvlar miqdorini kamaytirib, suv resurslarining toza saqlashda rejali ravishda har bir korxona qoshida chiqindi suvlarni tozalovchi inshootlar qurish va tozalash usullarini takomillashtirib borish lozim;

- suv resurslarini toza saqlashda sanoat korxonalarida sovitish ishlarini suv yordamida emas, havo yordamida amalga oshirish usullarini qo‘llash zarur. Bunda chuchuk suvning 60-70 foizi tejaladi;

- suv ist’emol qilishning ilg‘or fan-texnika yutuqlariga asoslangan me’yorlarini ishlab chiqish;

- suv resurslarini toza saqlab, ularni muhofaza qilishda chiqindi iflos suvdan sug‘orishda foydalanishga o‘tish zarur;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, shahar va korxonalarining ishlab chiqarish oqova suvlarining tarkibi hamda turlari o‘rganib chiqiladi, ishlab chiqarish oqova suvlarining tozalash usullari tahlil qilinadi va tarkibida muallaq moddalar bo‘lgan oqova suvlarni zamonaviy inshootlarda tozalash tavsiya qilinadi. Suv resurslarini ifloslanishdan saqlashda va uni qayta tiklash bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

6. Abduganiev Nazirjon Nabijonovich, Mirzaeva Gulchexra Sotvoldievna, Abduganiev Numonjon Nabijonovich Puti intensivnosti rabot aeratenkov s pnevmaticheskoy aeratsiey // Universum: texnicheskie nauki. 2019. №12-1 (69). (data obraopeniya: 23.05.2022). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/puti-intensivnosti-raboty-aeratenkov-s-pnevmaticheskoy-aeratsiey

7. Mirzaeva Gulchexra Sotivoldievna, Jalilov Lutfiyor Sotvoldievich, Abduganiev Nazirjon Nabijonovich, Dadakuziev Muzaffar Raxnomoyevich Problema ekologii pri utilizatsii stroitelnix materialov na primere intensifikatsii stroitelstva v Uzbekistane // Universum: texnicheskie nauki. 2019. №12-1 (69). (data obrao‘eniya: 23.05.2022). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/problema-ekologii-pri-utilizatsii-stroitelnih-materialov-na-primere-intensifikatsii-stroitelstva-v-uzbekistane

8. Sativoldievna, M. G., & Nabizhonovich, A. N. (2021). In’act of industrial wastewater on the environment. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 11(11), 869-873.

9. Akramovna, U. N., & Ismoilovich, M. R. (2021). Flow Around a Plate at Nonzero Cavitation Numbers. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(12), 142-146.

10. Akramovna, U. N., Ahmadjonovich, U. A., & Ishankulovich, K. S. FLOW PRESSURE ON THE ROTATION OF THE PRESSURE WATER DISCHARGE OF THE KARKIDON RESERVOIR AND VELOCITY DISTRIBUTION ALONG SECTION. Chief Editor.

11. Mamatisaev, G. I., & Abdullaeva, I. (2021). Effective Solutions of Water Resources. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(12), 253-259.

12. Usmonova, N. A. (2021). Structural Characteristics of the Cavern at a Fine Bubbled Stage of Cavitation. Middle European Scientific Bulletin, 18, 95-101.

13. Ishankulovich, K. S., & Akramovna, U. N. (2021). Simulation of the Lift of Two Sequential Gate Valves of the Karkidon Reservoir. Middle European Scientific Bulletin, 18, 148-156.

14. Jovliev, O. T., Khujakulova, M. K., Usmonova, N. A., & O‘tbosarov, S. R. (2021). Modeling the Theory of Liquid Motion Variable on the Way Flow. Middle European Scientific Bulletin, 18, 455-461.

VOLEYBOLCHI TALABALARNI DARS MASHG‘ULOTLARIGA FAOL ISHTIROKINI TAMINLASHDA O‘YIN USULINING AHAMIYATI

Abdullayev Botir Rahimjonovich,
Yuldashev Rashid Yigitaliyevich
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti o‘qituvchilari
e-mail: abdullayevbotir@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada voleybolchi talabalarni dars mashg‘ulotlariga faol ishtirokini taminlashda o‘yin usulining ahamiyati haqida nazariy ma’lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Sport tayyorgarligi, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, chaqqonlik, tezkorlik.

ЗНАЧЕНИЕ ИГРОВОГО МЕТОДА В ОБЕСПЕЧЕНИИ АКТИВНОГО УЧАСТИЯ ВОЛЕЙБОЛИСТОВ НА ЗАНЯТИЯХ

Аннотация: В данной статье приведены теоретические сведения и практические рекомендации о значении игрового метода в обеспечении активного участия волейбольных студентов в занятиях.

Ключевые слова: Спортивная подготовка, физическая подготовка, физические качества, ловкость, быстрота.

THE IMPORTANCE OF THE GAME METHOD IN ENSURING THE ACTIVE PARTICIPATION OF VOLLEYBALL STUDENTS IN THE LESSONS

Abstract: This article provides theoretical information and practical recommendations on the importance of the game method in ensuring the active participation of volleyball students in the lessons.

Key words: Sports training, physical training, physical qualities, agility, speed.

Ishning dolzarbligi. Hozirda barcha sport turlarida hujum va himoya taktik tayyorgarligi alohida ahamiyat ega hisoblanadi. Bunga sabab mashg‘ulotlarda o‘yinning texnik usullari va uni o‘zlashtirish, jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasi yuqori bo‘lishiga qaramasdan sportda yaxshi natija ko‘rsatish uchun sportchilarning taktik tayyorgarlikga ega bo‘lishi tabab qilinadi. Jismoniy tayyorgarlikning o‘rni, ayniqsa, musobaqalar bir necha kun o‘tkazilsa va musobaqa murosasiz davom etadigan bo‘lsa, hamda taktik tayyorgarlik yetarli bo‘lmasa, sportchilar hujum va himoya texnikasini kutilgan darajada bajara olmasligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Voleybolchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish ularning natijalarini yaxshilash, hujum va himoya taktikasini rivojlantirishda “Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari” tarkibiga kiruvchi “Musobaqa usuli” dan foydalanish eng qulay vosita bo‘lib, hizmat qilishini quydagi malumotlarda bayon etiladi.

Sport mashg‘ulotlari jarayonida sportchilarni tayyorlashda ko‘pgina o‘rgatish usullaridan foydalaniladi. Albatta har bir usulni o‘ziga xos jihatli mavjud. Bizga tanish bo‘lgan usullardan biri musobaqa usuli hisoblanadi. Ushbu usuldan sport mashg‘ulotlarda ma’lum bir o‘yin yoki harakat texnikasini o‘rgatishda faydalaniladi. Musobaqa usulining o‘ziga xosligi shundaki u orqali o‘yin texnikasini Voleybolchilar maksimal nomoyon etishga erishiladilar. Buning asosiy sababi o‘zaro raqobatlashuv hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sportning xuxusiy metodlari haqida so‘z yuritilganda albatta quydagi usullarni yodga olamiz.Ular quyda 1-chizmada keltirilgan. Musobaqa usuli asosan mashg‘ulotlarda yangi o‘yin texnikiksini o‘zlashtirilgandan so‘ng qo‘llaniladi natijada voleybolchilari shu harakatlarni o‘zaro jamoalar o‘rtasida kichik musobqa tashkillash orqali yanada mustaxkamlanadi. Bu musobaqa usulining o‘ziga xosligini to‘la yoritishga kamlik qiladi va uning yana bir

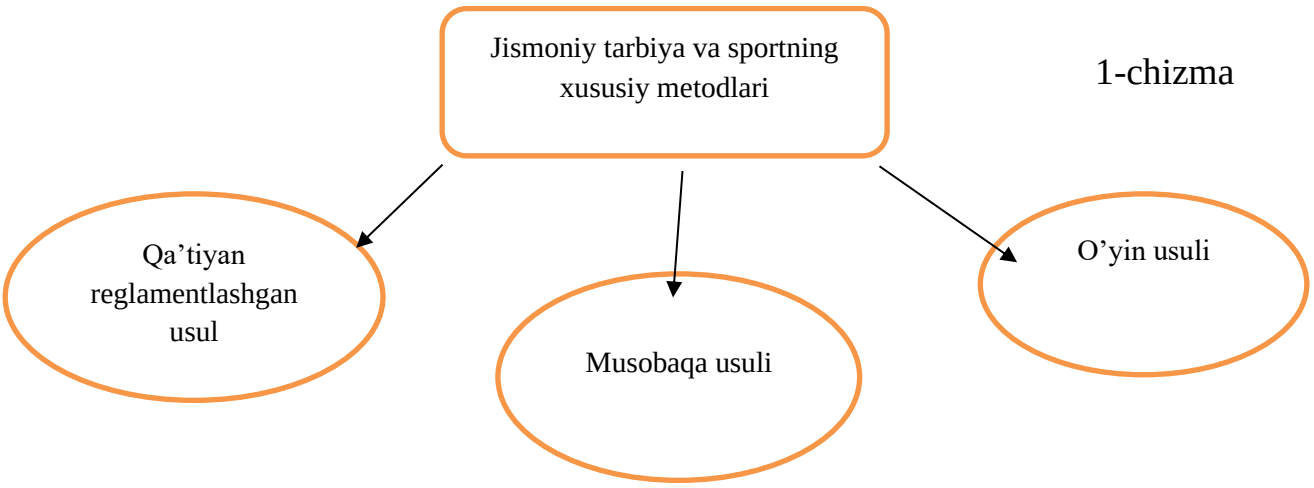

1-chizma

Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari.

eng kerakli jihati uni mashg‘ulotlarda faqatgina o‘yin texnikasiga oid harakatlarni tarbiyalashgina bo‘lmay, u orqali voleybolchilar hujum va himoya taktikasi rivojlantirish uchun asosiy usul hisoblanadi.

Ushu usulda mashg‘ulotni tashkillash va o‘tkazishni qanchalik kerkligini va taktik harakatlarni rivojlanishi haqida so‘z yuritayotganda biz aslida o‘yin taktikasi o‘zini nima uni vazifasi haqida qisqacha malumot keltirsak. Taktika ikki ko‘rinishda amalga o‘shirilib, ular a) hujum taktikasi, b) himoya taktikasiga bo‘linadi. Taktika – malum bir texnik harakatlar to‘plamini mahorat bilan qo‘llashni oldinda va musobaqa jarayonida murabbiy hamda jammo tomonidan rejalashtish tushiniladi. Obrazli qilib aytganda, taktika bu – generallar o‘yinidir.

Chunki, mashg‘ulot va musobaqa jarayonida sportchilarning o‘yin faoliyati murabbiy tamonidan boshqariladi, barcha kerakli qarorlar qabul qilinadi. Ushbu usul yordamida mashg‘ulot tashkil etilsa, uning tub negizida o‘zaro musobaqalashuv o‘rin oladi va bu taktik tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yish va rivojlantirish uchun keng yo‘l ochib beradi.

Ishning maqsadi: Voleybolchilarning hujum va himoyadagi taktik harakatlarini rivojlantirishda musobaqa usulidan foydalanish bilan ushbu harakatlarni tez o‘zlashtirishga imkon berishini ilmiy asoslashdir.

Ishning vazifasi: 1.Voleybolchilarni mashg‘ulot jarayonida rejalashtirilgan taktik harakatlarni musobaqalarda qo‘llash hamda kamchiliklarni bartaraf etish .

2. Voleybolchilarni hujum va himoyadagi taktik tayyorgarlik jarayonini optimallashtirishga doir ilmiy-uslubiy adabiyotlarni va musobaqa jarayonini o‘rganish hamda tahlil qilish;

Voleybolchilarning mashg‘ulot jarayonidaga mos bo‘lgan usulni tanlash va unga hujum va himoyadagi taktik harakatlarni joylashtirish, bu jarayonga biz Voleybolchilar tomomidan o‘yinda qo‘llanilishi kerak bo‘lgan hujum yoki himoya taktikalarni qay darjada o‘zlashtirilganligini bevosita nazortaga olish imkoni tug‘iladi hamda ulardan qay biri yuqori darajada bajarilyotgani yoki qaysidir taktik harakatni bajarishda voleybolchilar muammoga uchrayotganligini ham aniqlab olamiz. Odatda o‘yin usuli yordamida shug‘ullanuvchilarni faoliyatga ijodiy yondoshuvni shakllantiriladi ammo, musobaqa usuli esa sportchilarni texnik va taktik harakatlarni maksimal darajada namoyon qilishga majbur qilib qo‘yadi. Bunga asosiy sabab bu har bir mashg‘ulotda musobaqalashuv, o‘zaro raqobat va g‘oliblikka intilish borligi hisoblanadi. Quyida voleybolchilar taktik tayyorgarlini rivojlantirishda muhim sanalgan hujum va himoya taktik usullarini 2- jadvalda keltirilgan.Mazkur usul voleybolchilar mashg‘ulotlarini tashkil etishda turli yoshdagi sportchilar uchun samara berishi ham uning qay darajada optimal ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa: Ilmiy-uslubiy adabiyotlarni o‘rganish hamda amaliyotda voleybolchilarning tayyorgarligi jarayonini kuzatish natijasida olib borilayotgan mashg‘ulotlarda aynan musobaqa faoliyatiga xos bo‘lgan taktik harakatlarini rivojlantirishga yetarli darajada e’tibor berilmasligi hamda tayyorgarlik davrining bosqichlarida mana shunday harakatlarga oid metodik jihatdan yondoshuvning yetishmasligi yosh sportchilarda hujum va himoyadagi taktik harakatlarni rivojlantirishni samarali tashkil etish imkonini bermay kelayotganligi ma’lum bo‘ldi.

Voleybol mashg‘ulotlarida sportchilarning jismoniy tayyorgarligi darajasi shakllangandan so‘ng, Voleybolchilarning mashg‘ulot jarayonlarini musobaqa usuli orqali tashkil etilishi sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatishini hisobga olgan holda nazariy jihatdan musobaqa oldi tayyorgarlik davrida voleybolchilarning hujum va himoyadagi taktik tayyorgarligini amalga oshirishda yuqorida tavsiya etilgan ro‘yxatdagi taktik

usullarni musobqa usulidagi mashg‘ulotlarda bajarilishi taktik harakatlarni o‘zlashtirish, mustaxkamlash va takomillashtirish jarayonlari tez va samarali hal etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.SH.Pavlov,F.Abduraximov,J.Akbarov. Voleybol nazaryasi va uslubiyoti O‘zDJTI nashiryot-madbuot bo‘limi, 2005 –yil. 190.b.

2.A. Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi, Farg‘ona -2016 372, b.

3.R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va uslubiyati, Toshkent-2014 296 b.

4.П.Л.Матвеев .Теория и методика физической культурқ. Учебник для институтов. физ. культурқ. М. ФиС, 1991 г.

5.Б.А.Ашмарина.Теория и методика физического воспитания. Уч.пос. Под редакцией. Москва, «Просвищение», 1978 г.

AMARANT O‘SIMLIGINI ZARARKUNANDALAR BILAN ZARARLANISHI

Saidganiyeva Shahodatxon Talatbek qizi
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada amarant o‘simligini turli zararkunandalar bilan zararlanishi va lavlagi shirasi bilan zararlanishi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar : Amarant, entomofauna, lavlagi shirasi, o‘simlik barglari, qarshi kurash.

Abstract: This article providec information on how to treat amaranth plants with damage pests and beet aphid

Keywords: Amaranth, entomofauna, beet aphid, plant leaves, measure.

Amarant o‘simligi amarantdoshlar oilasiga kiruvchi o‘simlik bo‘lib, xalq tilida biz ushbu o‘simlikni gultojixo‘roz deb ataymiz. Ushbu o‘simlikning kelib chiqish vatani Janubiy Amerika bo‘lib, uni bu yerda 8000 yildan beri urug‘i uchun o‘stiriladi. Ikkilamchi vatani esa Xitoy xamda Xindiston xisoblanadi. Ushbu o‘simlikni yetishtirishga oid tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘simlikni yetishtirish fermerlar uchun yuqori daromad manbai bo‘lishidan tashqari, chorvachilik, parrandachilik, oziq-ovqat, farmatsevtika va kosmetika sanoatida xam keng miqyosda foydalanish mumkinligi ko‘rsatdi. Barcha qishloq xo‘jaligi o‘simliklar singari amarant o‘simligi ham turli zararkunanda va hashoratlar bilan zararlanadi. O‘tgan yilgi ilmiy tadqiqotlarimiz davomida amarant o‘simligiga chirildoqlar, chigirtkalar, lavlagi shirasi, lavlagi biti va lavlagi uzunburuni bilan zararlangani aniqladik.

Amarant o‘simligini mart oyidan to iyun oyigacha yetishtirish davomida ushbu o‘simlikda entomofaunasini ular orasidan zararli va foydali turlari tarqalganligiga guvoh bo‘ldik. Dastlab amarant o‘simligini ekkan davrimizdan to 3-4 chinbarg chiqargungacha bo‘lagan davrda 1 m² joyda 5-6 ta *Pyrrhocoris apterus* qandalasini

uchratdik. O‘simligimiz bo‘yi 10-15 sm bo‘lgandan so‘ng ushbu hashoratlarni deyarli tajriba maydonlarida uchratmadik. Amarant o‘simligini 3-4 chinbarg chiqarishi bilan esa kemiruvchi zararkunandalar bilan zararlanganiga guvoh bo‘ldik. Tajriba maydonimizda chirildoqlar va lavlagi uzunburunini uchratdik va bu zararkunandalar amarant o‘simligiga jiddiy zarar keltirayotganligini kuzatdik. May oyidan boshlab esa amarant o‘simligi lavlagi shirasi bilan zararlanishi qayd etildi

Lavlagi shira amarantga 8-10 ta juft barg hosil bo‘lganda zararlashni boshlaydi. Bu, qoida tariqasida, issiq mintaqalarda, shuningdek issiq va quruq mavsumda sodir bo‘ladi.

Hasharotlar o‘simlik barglariga o‘suv nuqtasi va novdalar poyasiga zarar yetkazadi. Amarantning ko‘proq yem -xashak va donli navlari zarar ko‘radi. Aphid koloniyalari asosiy yoki lateral kurtaklarning yuqori qismida to‘planadi, ular zararkunandalarning ko‘pligi bilan deformatsiyalanadi va quriydi. Zararlangan o‘simliklarning urug ' hosildorligi pasayadi, yo‘qotishlar 35%ni tashkil qiladi. Shira yem -xashak navlarida ko‘payganda, hosil yo‘qotilishi 55% ga etadi.

Shira barcha turlari amarantda xuddi shunday harakat qiladi. Ular barg va poyadan o;simlik shirasini so‘rib oladi, buning natijasida barglar markaziy tomir bo‘ylab o‘simlik shirasini so‘rishi natijasida o‘simlik poyalari zaiflashadi, mustahkamligi va elastikligini yo‘qoladi va quriydi.

Shira ommaviy ko‘payishiga may va iyun oylarida, erta va namli bahor yuz beradi. Shira barcha navlari sovuqni yoqtirmaydi, shuning uchun kuzgi kam uchraydi. Sovuq davrda ekilgan ertangi amarant navlariga shiralar bilan kamroq zararlanadi. Amarantdagi shiralarga qarshi kurashishda

A

B

S D

1-rasm. Amarant o‘simligi. A-B-Amarant o‘simligining O‘zbekiston M navini lavlagi shirasi bilan zararlangan barglari, S-D - Amarant o‘simliging Andijon navini lavlagi shirasi bilan zararlangan bargi va o‘suv nuqtasi.

Shira uchun erta kurash choralari zararkunandalarning ko‘payish joyi bo‘lib xizmat qila oladigan, amarant o‘simligiga yaqin joylashgan o‘simliklarni olib tashlash orqali kamaytiriladi. Agar shira amarantga zararlanishni boshlagan bo‘lsa oltinko‘z entomofagini qo‘llash yoki Biovert biologik preparatini shiralarga qarshi qo‘llashimiz mumkin‘ Ekish oldidan Gaupsin eritmasi bilan 4 l / ga, profilaktika maqsadida - 2 l / ga dorilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Sh.Ergashev “Amarant — XXI asr kashfiyoti “ Xalq so‘zi 10.07.2017 y

2. Natsionalnaya akademiya nauk. Amarant: sovremennыe perspektivы drevney kulturы . Vashington, okrug Kolumbiya: Natsionalnaya akademiya nauk; 1984 g.

3. O‘. Ahmedov va boshqalar. “Dorivor o‘simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya”. Tafakkur bostoni nashriyoti T. – 2017 y 45 bet.

4.Saidganiyeva SH.T., Tufliyev N.X Amarant o‘simligining biologik xususiyatlari va xalq xo‘jaligidagi axamiyati Agrar fani habarnomasi 1(85)2021 yil

5. Saidganieva, S. T. Q. (2021). Andijon viloyati sharoitida dorivor amarant o‘simligini yetishtirish texnologiyasi. Science and Education, 2(5), 111-115.

6. Саидганиева Ш.Т., Туфлиев Н.Х “Виды основных вредителей растения амарант и степень их встречаемости” международная научно-практическая конференция по теме “Инновационные технологии защиты растений в продуктовой безопасности” 2021 год (2) с 240.

7. Nodirbek, T., & Kizi, S. S. T. (2021). CULTIVATION OF THE MEDICINAL PLANT AMARANTH AND ITS ENTOMOFAUNA. *Universum: химия и биология*, (11-2 (89)), 70-73.

8.Saidganieva, S. T. Q., & Yuldasheva, S. N. Q. (2020). Measures against the damage of the insects of the nightshades family in the Soybean plant. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, *9*(8), 28-30.

INSON VA FUQAROLARNING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI CHEKLASHNING AMALGA OSHIRILISH USULLARI

Islomov Bekzod Bektosh o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Ommaviy axborot vositalari huquqi yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada huquqiy davlat sharoitida inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini konstitutsiyaviy cheklashning amalga oshirilish turlari, ularning ilmiy-nazariy asoslari tahlili amalga oshirilgan. Jamiyat hayotida sodir bo‘luvchi alohida vaziyatlarda fuqarolar huquqlari ta’minlanishi maqsadida jamiyatdagi shaxslarning ba’zi erkinliklari cheklanishi alohida e’tibrga olingan.

Kalit so‘zlar: qonuniy xulq-atrvorda fuqarolar huquqlari cheklanishi, kasbiy faoliyat bilan bog‘liq sharoitda konstitutsiyaviy huquqlar cheklanishi, maxsus huquqiy rejim sharoitida huquqlar cheklanishi.

ANNOTATION

This article analyzes the types of implementation of the constitutional restriction of human and civil rights and freedoms in the rule of law, their scientific and theoretical basis. Particular attention is paid to the restriction of certain freedoms of individuals in society in order to ensure the rights of citizens in special situations in society.

Keywords: restriction of civil rights in legal conduct, restriction of constitutional rights in connection with professional activity, restriction of rights under special legal regime.

Har qanday huquqiy hodisani o‘rganishning muhim tarkibiy qismi uning namoyon bo‘lishini bunday farqlash uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan muayyan belgilarga qarab farqlashdir.

Fan huquq va erkinliklarni cheklash muammosining u yoki bu tomoni, huquq va erkinliklarni cheklashning mohiyati hamda mazmuniga turlicha yondashish natijasida yuzaga keladigan turli me’zonlar asosida huquq va erkinliklarni cheklash tasniflarini taqdim etadi.

Inson va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklashning tahlili shuni ta’kidlashga imkon beradiki, insonning qonuniy xatti-harakati chegaralarini belgilaydigan yoki huquqlar (erkinliklar) doirasini kamaytiradigan cheklovlar, ya’ni, ruxsat etilgan xatti-harakatlar, shaxs huquqbuzarlik sodir etgan taqdirda, subyektga nisbatan qo‘llaniladigan cheklovlardan farqli o‘laroq, o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Demak, birinchi holda, huquq va erkinliklarni cheklash shu bilan ajralib turadiki, huquq va erkinliklarni cheklashning oldini olish va himoya qilish funktsiyalari birinchi o‘ringa chiqadi. Bunday cheklovlarni belgilash va qo‘llashda, agar subyekt qonuniy faoliyatni amalga oshirishda davom etsa, ularni himoya qilishdan ko‘ra, buzilishi mumkin bo‘lgan boshqa teng darajada muhim shaxsiy va jamoat manfaatlarini himoya qilish zarurligini asoslash kerak.

Shaxs huquqbuzarlik sodir etgan taqdirda huquq va erkinliklarga qo‘yiladigan cheklashlar, birinchidan, yuridik javobgarlik rolini o‘ynaydi va jazo xarakteriga ega yoki ushbu majburlash choralari bilan birga keladi va ularni ta’minlaydi, ikkinchidan, ular avvalo, himoya, jazo va tuzatuvchi chora-tadbirlardir, uchinchidan, huquq va erkinliklarning huquqbuzarlar toifasiga kiruvchi shaxslarga nisbatan qo‘llaniladi, to‘rtinchidan, qonun hujjatlarida belgilangan maxsus tartib va jarayonida qo‘llaniladi, beshinchidan, birinchi holatdan ko‘ra aniqroq konstitutsiyaviy ahamiyatga ega manfaatlar birinchi o‘ringa chiquvchi boshqa huquq va erkinliklarni himoya qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Bizning fikrimizcha, bu tasnif inson va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklashning eng xarakterli belgilarini qamrab oladi.

Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni cheklash quyidagi holatlarda amalga oshiriladi: a)qonuniy xulq-atvordagi shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va

erkinliklarini cheklash; b)maxsus huquqiy maqomga ega bo‘lgan shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini qonuniy cheklash; d)maxsus huquqiy rejimlarda inson va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash[49].

Qonuniy xulq-atvordagi shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash

O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, davlat huquqni muhofaza qilish faoliyatining yetakchi yo‘nalishlaridan biri qonunga bo‘ysunuvchi shaxslarning huquq va erkinliklarini, jumladan, konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash hisoblanadi.

Huquq va erkinliklarni bunday cheklashning asosi qonunga bo‘ysunuvchi shaxsning qonuniy xatti-harakatlarini amalga oshirishda konstitutsiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan manfaatlarning to‘qnashuvi (qarama-qarshiligi) hisoblanadi.

Ushbu asosga ko‘ra, huquq va erkinliklarni cheklashning ushbu turining mohiyati konstitutsiyaviy ahamiyatga ega bo‘lmagan shaxsiy va jamoat manfaatlarini himoya qilish va ularning muvozanatiga erishish uchun shaxsning qonuniy xulq-atvori chegaralarini belgilash yoki bunday xatti-harakatlar hajmini kamaytirishdan iboratdir.

“Shu bilan birga, cheklanishi mumkin bo‘lgan bir qator huquq va erkinliklar ayniqsa nozik hisoblanadi, chunki ular shaxsning shaxsiyati bilan chambarchas bog‘liq va shaxsning huquqiy maqomida asosiy hisoblanadi. Davlat tomonidan yashash huquqi, vijdon va diniy e’tiqod erkinligi, harakatlanish va yashash joyini erkin tanlash erkinligi, sha’nini himoya qilish huquqi kabi huquq va erkinliklarga nisbatan cheklovchi choralarning me’yoridan oshib ketishi shaxsiy daxlsizlikka, insonning shaxsiy erkinligiga aralashishga, boshqa guruh huquq va erkinliklarining buzilishiga olib keladi”[50].

Yashash huquqi insonning asosiy huquqi bo‘lib, u zamonaviy davlatlar tomonidan konstitutsiyaviy va xalqaro miqyosda tan olingan hamda boshqa shaxs huquq va erkinliklari uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi

[49] Казимирская Ю.В. Конституционно-правовые основы ограничения личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина в россии и зарубежных странах. М.:Академия Генеральной прокуратуры. 2016. 37-b
[50] Казимирская Ю.В. Конституционно-правовые основы ограничения личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина в россии и зарубежных странах. М.:Академия Генеральной прокуратуры. 2016. 99-b

Konstitutsiyasining 24-moddasida ham shunday deyilgan: “Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og‘ir jinoyatdir”[51].

“Tezkor ilmiy-texnika taraqqiyoti, tibbiyotga yangi texnologiyalarning joriy etilishi ta’sirida inson va uning tabiati haqidagi avvalgi umume’tirof etilgan paradigma g‘oyalari, zamonaviy jamiyatda tibbiy deontologiya standartlari qayta ko‘rib chiqilmoqda, nazariy huquqiy tushunchalar ham o‘zgarib bormoqda. Unda hayotning qadr-qimmati va yashash huquqi o‘lim va qonun qadriyatlariga ziddir. Bu borada eng munozarali masalalardan biri **evtanaziya**ni huquqiy tartibga solish muammosidir. Evtanaziya, qoida tariqasida, tibbiy xodimning jismoniy va ruhiy azob-uqubatlarini to‘xtatish uchun xabardor bemor yoki uning qonuniy vakilining aniq va qat’iy iltimosiga binoan amalga oshiriladigan qasddan harakatlari yoki harakatsizligi tushuniladi”[52].

Shaxsning evtanaziyaga bo‘lgan huquqi masalasini o‘rganuvchi huquqshunoslarga keladigan bo‘lsak, ba’zi olimlar yashash huquqi insonning o‘z hayotini boshqarish huquqiga kiritilgan o‘lim huquqiga immanent tarzda xosdir, deb hisoblashadi. Demak, O‘z hayotini mustaqil tasarruf etish imkoniyati, shu jumladan, uni tugatish to‘g‘risidagi masala bo‘yicha qaror qabul qilish insonning yashash huquqining vakolatlaridan biridir.

M.N. Maleina yashash huquqini bir necha jihatlarda, jumladan, hayotni saqlab qolish huquqi (individuallik) va hayotni tasarruf etish huquqini ko‘rib chiqadi, bu o‘zini muhim xavfga duchor qilish imkoniyati va hayotni tugatish to‘g‘risida qaror qabul qilish qobiliyati sifatida namoyon bo‘ladi[53].

Shunday qilib, insonning yashash huquqi mazmunining vektori hayotni tugatish huquqini to‘liq ta’minlashga emas, balki hayot sifatini yaxshilash va kafolatlashga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Yashash huquqining mazmuniga oid yuqoridagi tushunchalar quyidagi oqibatlarga olib keladi. Agar biz yashash huquqi mazmuniga o‘z hayotini to‘liq

[51] O‘zbekison Respublikasi Konstitutsiyasi. T.:2019. “O‘zbekison”. 11-b.
[52] Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект // Вестник Моск. ун-та.Серия 11. Право. 2002.№ 2.20-b.
[53] Малеина М.Н. Уйти достойно // Биоэтика: принципы, правила, проблемы / Отв. ред. Б.Г. Юдин. М.: Эдиториал УРСС, 1998. 41-b.

boshqarish huquqini kiritadigan bo‘lsak, evtanaziya huquqi yashash huquqining kafolati bo‘lib xizmat qiladi, bu ham huquqiy, ham axloqiy nuqtai nazardan bema’nilik kabi ko‘rinishi kerak. Agar biz yashash huquqiga o‘lim huquqiga qarshi chiqsak, evtanaziya huquqi yashash huquqining bevosita buzilishidir.

“Zamonaviy dunyo sharoitida shaxslarning qonuniy xulq-atvoriga nisbatan keng tarqalgan navbatdagi cheklov **diniy e’tiqod erkinligini cheklashdir**. Jahon mamlakatlarida davlat-din munosabatlarining kelib chiqishi turlicha bo‘lishiga va davlat va jamiyat institutlarining turli darajadagi dunyoviylashuviga qaramasdan, bu diniy erkinlik va uning chegaralarining huquqiy mustahkamlanishida, globallashuv muammolari, ko‘p konfessiyali aholining tarkibi va xalqaro terrorizm barcha zamonaviy davlatlar oldiga hal qilinishi kerak bo‘lgan bir xil muammolarni qo‘ymoqda”[54].

Maxsus huquqiy maqomga ega bo‘lgan shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini qonuniy cheklash

Shaxsiy huquq va erkinliklarni cheklashning navbatdagi kichik guruhi fuqarolarning maxsus kasbiy maqomi bilan bog‘liq.

Davlat mansabdor shaxslariga yuklangan funksiyalarning samarali bajarilishini ta’minlash maqsadida ularning huquqiy maqomi huquq va erkinliklarga nisbatan ko‘proq cheklash va ta’qiqlarning mavjudligi bilan tavsiflanadi.

Qoida tariqasida, bunday cheklovlar huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari, harbiy xizmatchilar va boshqa davlat xizmatchilari uchun belgilangan.

Harakat erkinligi haqida gapirganda, xorijiy davlatlar va O‘zbekiston qonunlari[55] huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari va harbiy xizmatchilar toifasiga mansubligi va davlat sirlari sifatida tasniflangan ma’lumotlardan foydalanishga asoslangan cheklovlarni nazarda tutadi.

[54] Казимирская Ю.В. Конституционно-правовые основы ограничения личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина в россии и зарубежных странах. М.:Академия Генеральной прокуратуры. 2016. 117-b
[55] O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda holat to‘g‘risidagi qonuni. https://www.lex.uz/uz/docs/-5774840

Shundga ko‘ra, xorijiy mamlakatlarda harakatlanish erkinligini cheklash davlat xavfsizligi manfaatlarini ko‘zlab alohida hollarda qonuniy va ruxsat etilgan deb tan olinadi[56].

Kasbiy faoliyat bilan bog‘liq alohida huquqiy maqomga ega bo‘lgan shaxslarning shaxsiy huquq va erkinliklarini cheklashning yana bir kichik guruhi diniy e’tiqod erkinligini cheklashdir.

Diniy erkinlikka nisbatan eng qattiq cheklovlar huquq-tartibot organlari va harbiy xizmatchilarga nisbatan qo‘yiladi.

Ushbu toifadagi shaxslarning diniy ramzlarini kiyish orqali o‘z diniy mansubligini ifoda etish huquqini berish to‘g‘risidagi ishlar bo‘yicha sud amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatdiki, bunday cheklashlar davlat manfaatlari ustuvorligi bilan asoslanadi.

Bunda, davlat xizmatchisiga davlat organi tomonidan xizmat ko‘rsatilayotgan barcha fuqarolarga teng munosabatda bo‘lish majburiyati xodimning diniy e’tiqod erkinligini cheklovchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kasbiy faoliyat bilan bog‘liq alohida huquqiy maqomga ega bo‘lgan shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash jarayoni quyidagicha zaruriy tamoyillarga ega bo‘lishi shart:

•huquq yoki erkinlikning ichki tomonlariga ta’sir qilmaydigan cheklashlar joriy qilish mumkin, konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarning ichki tomonlarga ta’sir qiluvchi cheklovlar kiritish mumkin emas;

•ushbu cheklovlarni davlat vazifalarini bajaruvchi shaxslarga nisbatan qo‘llash;

•muayyan kasbiy faoliyatni amalga oshirishga ixtiyoriy roziligiga asoslanish;

•vaqtinchalik xususiyatga ega, qoida tariqasida, ularning amal qilish muddati mehnat (xizmat) shartnomasining amal qilish muddatiga to‘g‘ri kelishi zarur;

•bunday cheklovlarning qonuniyligi jamoat (jamiyat va davlat) manfaatlarining ustuvorligi bilan asoslanishi shart;

[56] Коливер С. Сравнительный анализ законодательства о прессе в европейских и других демократических государствах // Законы и практика СМИ в Европе, Америке и Австралии. Сравнительный анализ. М.: Права человека, 1997. № 3. 171-b.

•ushbu cheklovlar shaxsning alohida huquqiy maqomiga hamda uning alohida erkinliklariga ta’sir qilishi mumkin[57].

Maxsus huquqiy rejimlarda inson va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash

Ko‘rib chiqilayotgan inson va fuqarolar konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklashlar guruhining qonuniyligi va zarurligi favqulodda vaziyatlar bilan bog‘liq maxsus huquqiy rejimlarning o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi.

Maxsus huquqiy rejim bu davlat organlari faoliyatining alohida tartibini belgilaydigan va qonunda belgilangan huquq va erkinliklarni, shu jumladan qonunga bo‘ysunuvchi shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklashga yo‘l qo‘yadigan, ularga qo‘shimcha majburiyatlar yuklaydigan va huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini kuchaytirishni asoslantiuvchi yuridik institutdir.

Barcha zamonaviy davlatlar tarix davomida u yoki bu tarzda tabiiy ofatlar, texnogen ofatlar, ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarga duch kelganligi va duch kelishda davom etayotganligi sababli, ko‘pchilik rivojlangan mamlakatlar qonunchiligida ular sabab bo‘lgan maxsus huquqiy rejim holatlari va shunga mos ravishda inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini, shu jumladan konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini cheklash to‘g‘risidagi huquqiy normalar mavjud[58].

Germaniya o‘ziga xos xususiyati favqulodda huquqiy rejimni konstitutsiyaviy va qonunchilik darajasida batafsil tartibga solish bo‘lgan mamlakatlardan biridir. Shu bilan birga, favqulodda xarakterdagi bir qator qonun hujjatlari va amaldagi qonun hujjatlari maxsus huquqiy rejimlarning turli jihatlarini tartibga solishga bag‘ishlangan[59].

Xorijiy davlatlar qonunchiligida davlat xavfsizligi va mudofaasini ta’minlash maqsadida ushbu qoidaning amal qilishini cheklash yoki to‘liq to‘xtatib turishni

---

[57] Казимирская Ю.В. Конституционно-правовые основы ограничения личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина в россии и зарубежных странах. М.:Академия Генеральной прокуратуры. 2016. 151-b

[58] Избранные конституции зарубежных стран. 162-201-bb.

[59] GFR ning 1957-yildagi “Aholi muhofazasi to‘g‘risida”gi qonuni, “Falokatdan himoya qilsih ko‘lami to‘g‘risida”gi qonuni , 1968-yildagi “Yozishmalar, pochta, telegraf va telefon yozishmalari cheklanishi to‘g‘risida”gi qonuni, “Fuqaro himoyasi korpusi to‘g‘risida”gi qonuni va boshqalar.

nazarda tutuvchi yondashuv mavjud. GFRda mudofaa muddati uchun uzoqroq muddat qamoq yoki qamoqqa olish muddati belgilanadi[60]. Himoya holatida jinoiy javobgarlikka tortiladigan qilmishni sodir etganlikda gumon qilingan shaxslarni qamoqqa olish va qamoqda saqlash muddati sudya tomonidan qaror qabul qilingunga qadar ushbu moddada belgilangan muddatdan oshib ketishi mumkin.

Shunday qilib, jinoiy huquqbuzarlik sodir etishda gumon qilinayotgan shaxslarga nisbatan konstitutsiyaviy normalar maxsus huquqiy rejimda uzoqroq qamoqda saqlash muddatiga ruxsat beradi.

Huquq va erkinliklarni cheklash favqulodda holat joriy etilgan hududga kirish va undan chiqishning alohida rejimini joriy etish, aholini xavfsiz hududlarga vaqtincha ko‘chirish, karantin, sanitariya-epidemiyaga qarshi, veterinariya va boshqa qonun hujjatlarini joriy etish yo‘li bilan boshqa chora-tadbirlar qo‘llanilishi mumkin.

Harbiy holat rejimiga nisbatan shaxs huquq va erkinliklarini cheklashning mamlakat mudofaasi va davlat xavfsizligini ta'minlash maqsadlariga mutanosiblik printsipi ham qo‘llaniladi.

Huquq va erkinliklarni cheklash qonuniyligining muhim kafolati sifatida favqulodda holat joriy etilganda parlament nazorati, favqulodda holat rejimida parlament ishining davom etishi, sud va prokuratura organlarining faoliyatini davom ettirish, favqulodda holat rejimini ta'minlashda ishtirok etuvchi shaxslarning javobgarligi, favqulodda holat sharoitida jismoniy kuch va maxsus vositalarni qo‘llash tartibi va shartlarini qat’iylashtirishni taqiqlash, favqulodda holat sharoitida huquq va erkinliklarni cheklashni qo‘llash chegaralarini belgilash to‘g‘risida qonun hujjatlarining normalari hisoblanadi.

Qoida tariqasida, xalqaro huquqiy hujjatlarda muayyan huquq yoki erkinlikka nisbatan davlat (milliy) va jamoat xavfsizligini ta’minlash maqsadidagi cheklovlar haqida so‘z boradi. Xususan, xalqaro hujjatlarda davlat (milliy) xavfsizlik manfaatlari yo‘lida quyidagi huquq va erkinliklarning cheklanishi ko‘zda tutilgan: harakatlanish erkinligi (Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to‘g‘risidagi xalqaro

[60] GFR ning 1957-yildagi “Aholi muhofazasi to‘g‘risida”gi qonuni.

konvensiyaning 2-moddasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi paktning 12, 13-moddalari[61], Inson huquqlari to‘g‘risidagi Amerika konvensiyasining 22-moddasi[62]), shaxsiy va oilaviy hayotini, uy-joy va yozishmalari daxlsizligini hurmat qilish huquqi (Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to‘g‘risidagi konvensiyaning 8-moddasi) , so‘z erkinligi (Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to‘g‘risidagi konvensiyaning 1-moddasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 19-moddasi, Inson huquqlari to‘g‘risidagi Amerika konvensiyasinin[63]g 13-moddasi). Bundan tashqari, jamoat xavfsizligi manfaatlarini ko‘zlab, fikrlash, vijdon va din erkinligi huquqi cheklanishi mumkin (Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to‘g‘risidagi konventsiyaning 9-moddasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 18-moddasi, Inson huquqlari bo‘yicha Amerika konventsiyasining 12-moddasi).

Maxsus huquqiy rejimlar ostida konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni cheklanishini qonunchilik bilan tartibga solishda 3 jihatni ajratib ko‘rsatish mumkin. Bular:

1. Shaxsiy huquq va erkinliklarni cheklash qonuniy fakt sifatida maxsus huquqiy rejimni joriy etish va bunday rejim uchun qonunda nazarda tutilgan erkinliklar amal qilish tartibini huquqiy tartibga solishda qo‘llaniladi.

2. Asosan ijro etuvchi hokimiyat davlat organlarining huquq va erkinliklari sohasidagi vakolatlarini qayta taqsimlash va ixtiyoriy ravishda taqsimlash imkoniyati, shu jumladan qonunga bo‘ysunuvchi va qonunga xilof xatti-harakatlarga ega bo‘lgan shaxslarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga cheklovlar o‘rnatish imkoniyati.

3. Shaxsiy huquq va erkinliklarni cheklash sohasida ko‘rilayotgan favqulodda choralar qonuniyligining huquqiy kafolatlari.

Xalqaro huquqda har bir mamlakat alohida rejim sharoitida huquq va erkinliklarni cheklovchi qonun osti hujjatlarini qabul qilishiga ruxsat beriladi.

[61] Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi pakt. https://lex.uz/docs/-2640479
[62] Inson huquqlari to‘g‘risidagi Amerika konvensiyasi. http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html
[63] Inson huquqlari to‘g‘risidagi Amerika konvensiyasi. http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html

Maxsus huquqiy rejimlar ostida qonunga bo‘ysunuvchi fuqarolarning huquq va erkinliklarini cheklash bilan bir qatorda, xalqaro qonunchilik shaxs qonunga xilof xatti-harakatlar sodir etgan taqdirda, ushbu shaxsning huquq va erkinliklariga nisbatan protsessual majburlash va jazo choralarini kuchaytirish cheklovlarni belgilaydi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini huquqiy jihatdan cheklash shartlari (huquqiy rejimi), maqsadlari, asoslari, subyektlari, ushbu cheklovlarning mazmuni va ularni qo‘llash tartibiga qarab, cheklovlarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari turlari quyidagilarga bo‘linadi:

I. Oddiy huquqiy rejimning elementi bo‘lgan huquq va erkinliklarni cheklash:

1. qonuniy xulq-atvor chegaralarini belgilash maqsadida huquq va erkinliklarni cheklash: a)umumiy xarakterdagi huquq va erkinliklarni cheklash; b)maxsus huquq subyektlarining huquq va erkinliklarini, shu jumladan kasbiy faoliyatiga qarab cheklash;

2. shaxs huquqbuzarlik sodir etganda huquq va erkinliklarning cheklanishi;

II. Favqulodda vaziyatlar bilan bog‘liq cheklovlar: a) qonunga bo‘ysunuvchi shaxslarning huquq va erkinliklarini cheklash; b) shaxs huquqbuzarlik sodir etganda huquq va erkinliklarni cheklash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekison Respublikasi Konstitutsiyasi. T.:2019. “O‘zbekison”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda holat to‘g‘risidagi qonuni. https://www.lex.uz/uz/docs/-5774840
3. Малеина М.Н. Уйти достойно // Биоэтика: принципы, правила, проблемы / Отв. ред. Б.Г. Юдин. М.: Эдиториал УРСС, 1998. 41-b.
4. Коливер С. Сравнительный анализ законодательства о прессе в европейских и других демократических государствах // Законы и практика СМИ в Европе, Америке и Австралии. Сравнительный анализ. М.: Права человека, 1997. № 3. 171-b.
5. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi pakt. https://lex.uz/docs/-2640479
6. Inson huquqlari to‘g‘risidagi Amerika konvensiyasi. http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html

БИР ЭКСПОНАТ ТАРИХИДАН

мутахассиси **Носирова С.С**
Бухоро давлат музей-қўриқхонаси

Аннотатсия: Ушбу мақолада Бухоро давлат музей-қўриқхонасида муҳим аҳамиятга эга бўлган яҳудийлар ибодатхонаси таҳлил этилади. Ундан ташқари яҳудийларнинг ушбу маконда истиқомат этиш тарихи илмий-методологик жиҳатдан тадқиқ этилади.

Калит сўзлар: Бухоро, музей, яҳудийлар, ибодатхона, буюм, фонд.

Бой миллий-маданий меросни, ўлкамизда яшаётган халқларнинг тарихи ва маданиятини ўрганишда музейларнинг аҳамияти катта. Ушбу ўринда 1922 йилда ташкил топган Бухоро давлат музей-қўрикхонаси алоҳида аҳамият касб этади. Музей қўриқхонасининг “Нумизматика”, “Этнография”, “Ҳужжатлар ва фонотека” фондлари фаолиятини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу фондлар орасидан “Юмшоқ буюмлар” коллекциясида **4638/9-инвентар** рақам остида сақланаётган яҳудийлар ибодатхонасида фойдаланилган зардўзи ёпинчиқ томошибинлар диққатини ўзига жалб этади. Зардўзлик ҳунари қадим-қадимдан маьлум ва машҳур бўлиб келган. Бухоро зардўзлари томонидан оқ ва тилла ранг тусдаги яссиланган кумуш тола – сим кенг қўлланилган. Нафақат кийим-кечаклар балким уй-рўзғор буюмлари: сўзани, такияпуш, жойнамоз, лўла-болишлар жилди, кўрпа-кўрпачалар ёпинчиғи тикилган бўлган. Биз баён этадиган нодир-дурдона санъат асари бўлмиш **Ёпинчиқ** яҳудий уста томонидан тайёрланган бўлган. Ёпинчиқдаги нақшлар марказий ва четки композицияда, оч-жигар рангдаги бахмалда зар ипларда “Гулдўзи” услубида тикилган гул

нақшлари мавжуд. Четки композицияда ўн иккита доира нақшида лолагул нақшлари мужассамлаштирилган ҳолда тикилган. Марказий композициясида марказга қараб тўртта бодомгул, бирта дорагул ва яҳудий ҳунарманд “Абрам Сулаймон, **1895** й” ёзуви зар ипларда тикилган. Марказий композициянинг четки тўрт томон паралелларида саккизта доира ва доира ичида лолагул нақшлари гулдўзи услубида тикилган. Зардўзликда иш қуроллари унча кўп бўлмаган чамбарак, чамбаракка бўздан қилинган **кериш**, яъни **тавар** тортилган, ипни думалоқлаш учун қаттиқ ёғочдан қилинган, узунлиги 20 сантиметрдан бўлган, тўрт қиррали **патиладан** фойдаланилган. Патиланинг ичида қўрғошин солиб вазминлаштирилган бундай патилалар ипни зич қилиб ўрашни таъминлаган. Зар ипларни тикишда бир текис ва силлиқ чиройли сифатли чиқишига сабаб бўлган.

Зарларни тикишда икки хил ангушвонадан фойдаланилган. Бири таглик, иккинчиси тагсиз. Икки хил қайчи бўлган: бири қайчи уштур гардон, иккинчиси оддий уй-рўзғор қайчиси, ва тикишда игнадан фойдаланган. Ёпинчиқнинг астари қизил рангда, кўк гул нақшли матодан тикилган. Ўлчами: ёпинчиқнинг узунлиги – 240 сантиметр, эни 205 сантиметрни ташкил этади. Юқорида айтилгадек ушбу ёпинчиқ 1895 йилда тикилган. Бухорода зардўзлик иши энг авжига чиққан даври 1885-1911 йиллар йигирматадан, йигирма бештагача зардўзлик устахоналари бўлган. Масалан амир Музаффархон пайтида хусусий устахоналарда нима тикилса, шундай зардўзи буюмлари тайёрлашга рухсат этилган. Бироқ унинг вориси Амир Аҳадхон пайтига келиб хусусий устахоналарнинг имкониятлари қаттиқ чегараланиб қўйилган бўлган.

Албатта, яҳудийлар ҳақида фикр юритилганда, улар қачон ва қандай Бухорога келиб қолган?- деган савол туғилади. Баъзи бир маълумотларга кўра

яҳудийлар ўзларини “исроэл”, “бане исроэл”, “яҳудий-тожик” деб аташган. Бухоро яҳудийлари атамаси биринчи бўлиб, XVI асрда пайдо бўлган. Бухоро яҳудийларининг ўтмишдаги умумий сони ҳақида аниқ маълумот йўқ. Инглиз миссионери Вольф, Амир Насруллохон ҳукмронлиги даври XVIII(1826-60)да Бухорода 10 минг яҳудий яшаганлигини кўрсатиб ўтган.

Бухоро яҳудийларининг Ўрта Осиёда қачон пайдо бўлганлари мунозарали. Баъзи олимлар М. Занднинг фикрича, яҳудийлар Ўрта Осиёда мил.ав. 6-асрда пайдо бўлганлар. Археологик тадқиқотларга кўра, яҳудийлар Ўрта Осиё (Марв, Самарқанд)да II-IV-V асрлар ва VIII асрларда келганлар. Ёзма манбаларга кўра эса мил.ав I асрда, мил. I а.да Марвга, 6-асрнинг 80-йилларида Хоразмга келганлар.

Яҳудийларнинг Бухорода бўлишлари тўғрисида илк маълумотлар XIII асрга тўғри келади. Бухоро яҳудийларининг оилавий афсоналарига кўра, XIV аср охири XV аср бошларида яҳудий тўқувчилар Амир Темур томонидан Сабзавор, Шероз ва Боғдоддан Мовароуннаҳрга олиб келинган. Улар кейинчалик маҳаллий яҳудий жамоалари билан аралашиб кетишган.

XVI асрда Бухоро яҳудийларнинг бош марказига айланган, ушбу асрда шаҳарда яҳудийлар маҳалласи – **“маҳаллаи куҳна”** ташкил топган. Бухоро яҳудийлари **иудаизм** динига эътиқод қилишади. Барча шаҳарларда, яҳудийлар ғуж бўлиб яшаган маҳаллаларда *синагогалар* бўлган.

Бухоро яҳудийлари орасидан фан ва маданиятнинг йирик арбоблари етишиб чиққан. Фан докторлари: прафессор Ю. И. Исҳоқов, И. А. Каландаров, Б. И. Пинхасов, Н.М. Маллаев; композаторлар М. Шамаева ва бошқалар шулар жумласидан.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин Ўзбекистон Республикаси Конститутцияси барча миллат ва элат вакилларининг тили, урф-одати, анъаналарига ҳурмат билан муносабатда бўлишни, уларнинг ривожланиши учун шароит яратишни кафолатлади.

Бугунги кунда, Бухорода 2 та яҳудийлар синогогаси, иврит тилида ўқитиладиган мактаб ва болалар боғчаси фаолият кўрсатмоқда. Турли диний маросимлар эркин ўтказилади. Ўзбек халқи билан республикамиз мустақиллигини мустаҳкамлашда халқимиз билан ёнма-ён халқ хўжалигининг турли соҳаларида, шу жумладан илм-фанда ва маданият соҳасида фаолият қилаётган Бухоро яҳудийлари “Бухоро яҳудийлари” маданий маркази атрофига бирлашиб, мамлакатимизнинг бошқа халқлари қатори фан ва маданият, соғлиқни сақлаш, таълим-тарбия ва санъат соҳаларида меҳнат қилишмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.Альмиев Р. Бухарские евреи. Бухоро 1998 г.

2. “Бухоро зардўзлик санъати” П.А.Гончарова.1986 й.

P-N O‘TISHLI YARIMO‘TKAZGICHLARNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKALARIGA MAGNIT MAYDONNING TA’SIRI

Majidova Gulnoza Nurmuhamedovna,
Muhitdinova Feruza Rustam qizi,
Namangan Muhandislik-qurilish instituti
E-mail: feruzafizik1991@gmail.com

Bugungi kunda elektrotexnika va elektronika sohasi rivojlanib borgani sari yarimotkazgichli asboblarni yanada takomillashtirish, ularning tashqi ta’sirlarga sezgirligi va turli maydonlarning ularning xarakteristikalariga ta’sirini o‘rganish axamiyatli xisoblanadi. Bu ishda biz p-n o‘tishli diodning volt-amper xarakteristikalari (VAX)ga magnit maydonning ta’sirini ko‘rib chiqamiz.

Ideal xolatda diodning volt amper xarakteristikasiga bazadagi qarshilik va magnit maydonini ta’sirini xisobga olganimizda quyidagicha formula xosil bo‘ladi

$$j = j_S\left(e^{\frac{e\varphi_0}{kT}-\frac{e\left(\varphi_0-U+J(R_b+R_xB/l)\right)}{kT}}-1\right); \qquad (1)$$

bu yerda R_b-baza qarshiligi, R_x-Xoll koeffitsienti, B-magnit maydon induksiyasi, l- p-n o‘tish qalinligi.

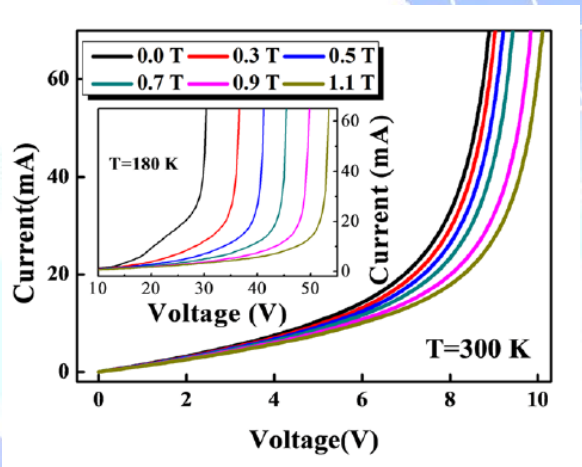

1-rasm. p-n o‘tishli diodga turli magnit maydonlarning ta’sirini tajribada olingan volt-amper xarakteristikasi

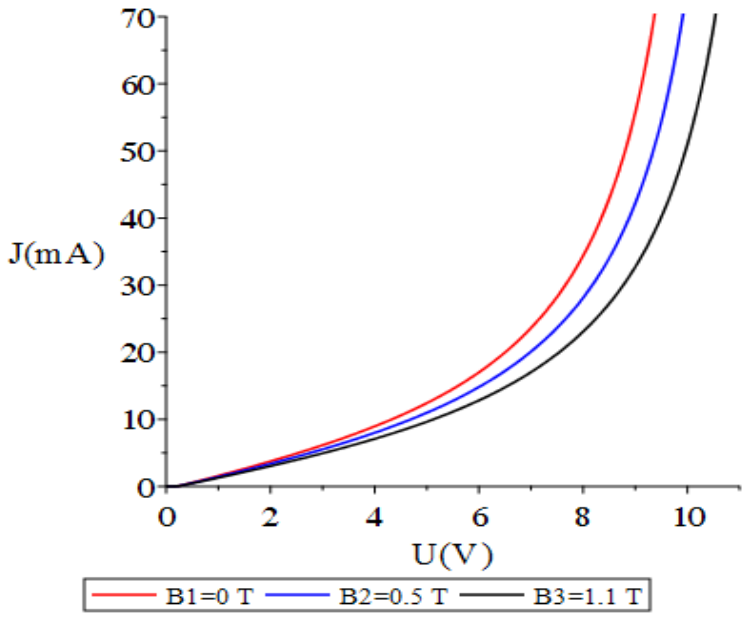

2-rasm. p-n o‘tishga turli magnit maydonning tasiridagi nazariy xisoblangan volt-amper xarakteristika

P-n o‘tishli diodga magnit maydonning ta’sirini tajribada ko‘rib, VAX lari olingan. Ularni taxlil qilib, magnit maydonni oshib borishi bilan VAX larni o‘zgarishini nazariy jihatdan xisoblab oldik.

1-rasmda diodga turli induksiyali magnit maydonlarni ta’sirini o‘rganishgan va VAX lari olishgan. Bu grafiklarni tahlil qilib biz ham o‘zimiz keltirgan formula yordamida quyidagi grafiklarni maple dasturi yordamida oldik:

2-rasmda bizning keltirgan formulamiz (1) asosida olingan VAX keltirilgan. VAX quyidagi qiymatlarda olingan: R_b=480 Om, T=300K, R_x=1, l=0.01 m, B_1=0 T, B_2=0.5 T, B_3=1.1 T, $J_s=10^{-9}$.

3-rasmda tajribada olingan VAXiga bizning matematik model orqali olingan VAXlarni birgalikdagi keltirilgan. 1-2-rasmlarda ularni aloxida grafiklari keltirilgan. Tajriba natijalari bilan nazariy xisoblashlar natijasini solishtirish orqali magnit maydon

asosan p-n o‘tishning qarshiligiga va potensial to‘siq balandligiga ta’sir qiladi deyish mumkin.

Bu xulosaga magnit maydon ortib borgani sari grafik katta kuchlanishlar tomon siljib ketganligidan ham kelish mumkin. Shuning uchun nazriy xisoblashlarda (1) formulaning qarshiligi va potensialiga qo‘shimchalar qo‘shilgan. Mana shu qo‘shimchalar orqali olingan (1) formula yordamida maple dasturida 2-rasmdagi VAX hosil bo‘ldi.

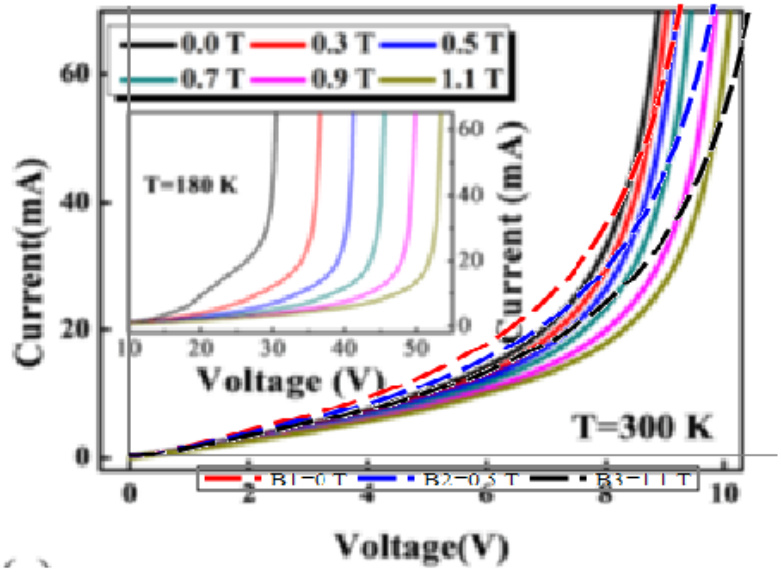

3-rasm. Nazariya va eksperiment natijalarini ustma-ustligi.

Grafikdan ko‘rinadiki magnit maydonning ortishi p-n o‘tishning qarshiligini va potensialini orttirar ekan. 3-rasmdagi tajriba va nazriy olingan VAXlarni solishtirish orqali ularning qanchalik mos ekanligini ko‘rish mumkin. Demak nazariy xisoblashlarda foydalanilgan formula ma’lum darajada to‘g‘ri ekanligini ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR

11. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013

12. J. Chen, X Zhang, Z. Luo, J. Wang, H-G Piao “Large positive magnetoresistance in germanium”, People’s Republic of China [http://dx.doi.org/10.1063/1.4896173]

13. Singh.P,Ravindra.N.M, “Temperature dependence of solar cell performance – an analysis”, Sol.Energy Mater. Sol.Cells 101,36-45, 2012

14. В.Л.Бонч-Бруевич, С.Г.Калашников «Физика полупроводников», Наука, М.1977.

15. G.Gulyamov, A.G.Gulyamov. “On the tensovensitivity of p-n junction under illuminatian”, Semiconductors,2015,vol.49, pp 819-822

ZAMONAVIY INGLIZ TILI ASPEKTLARINI NAZARIY VA AMALIY O‘QITISH MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

O‘zbekiston Jurnalistika va Ommaviy
Kommunikatsiyalar universiteti
Internet jurnalistika fakulteti
Mediamarketing va reklama yo‘nalishi talabasi
Saidqulova Muxlisa Ilhomjonovna
Email:muxlisasaidqulova07@gmail.com

ANNOTATION

Rossiyada ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish hozirgi bosqich Jamiyat taraqqiyoti chet tillarini o‘qitishni tashkil etishdagi innovatsion jarayonlar bilan ham bog‘liq emas. Zamonaviy maktabning rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishi ta’limning insonparvarlik yo‘nalishi bo‘lib, unda yetakchi o‘rinni egallaydi. So‘ngi yillarda maktablarda yangi axborot texnologiyalarini qo‘llash masalasi tobora ko‘proq ko‘tarilmoqda. Bular nafaqat yangi texnik vositalar, balki o‘qitishning yangi shakl va usullari, o‘quv jarayoniga yangicha yondashuvdir. Chet tillarining o‘qitishning asosiy maqsadi maktab o‘quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilini amaliy o‘zlashtirishga o‘rgatishdir. Maktabda innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda chet tilini o‘qitish kognitiv, ijobiy, hissiy, motivatsion, optimistik, texnologik kabi bir qator psixologik yonda yondashuvlarni joriy qilishni o‘z ichiga oladi.

Kalit So‘zlar:

Zamonaviy texnologiyalar, chet tillarning roli, Jahon madaniyati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multi-media o‘quv qurollari, internet resurslari, til portfeli, tili bilish darajalari, Shveytsariya, Akkreditatsiya qo‘mitasi, Hamlet, Uilyam

Shekspir, ta’lim texnologiyasi, Angliya, Shotlandiya, Irlandiya, ko‘p funksiyali til, umujahon aloqa, kompyuterlashtirilgan integratsiya.

Ilm, ijod umuman, go‘zallikning poyoni yo‘q. Agar poyoni bo‘lganida faqat bitta odam “Hamlet”ni sahnalashtirardi. Har bir insonning hayoti kamida bitta Kitob, kitobning qalinligi Umrga, mundarijasi esa Taqdirga bog‘liq.

XXI asrga kelib, zamonaviy texnologiyalar rivojlanmoqda va ilm-fanda ham rivojlanish yuqori darajasida suzildi, jumladan, eng so‘ngi pedagogik texnologiyalar ishlab chiqilidi va tatbiq qilindi. Albatta, XXI asr tilni o‘qitish va o‘rganishni zamonaviy texnologiyalar tez va oson o‘zlashtirishni ta’minlab bermoqda. Eng so‘ngi innovatsion texnologiyalar nafaqat an’anaviy ta’lim jarayonida balki mustaqil ta’lim yoki onlayn ta’limda ham o‘qituvchi va o‘quvchilarga yengillik yaratmoqda. Dissertatsiyaning dolzarbligi zamonaviy jamiyatda chet tillarining roli ortib bormoqda. Chet tilini bilish Jahon madaniyatiga qo‘shilish, o‘z faoliyatida keng internet resurslari imkoniyatlaridan foydalanish, shuningdek axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va multimedia o‘quv qurollari bilan ishlash imkonini beradi. Shu munosabat bilan chet tilini o‘qitishda kompyuter axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqish zarurati paydo bo‘ldi. Chet tillarini o‘qitishning asosiy maqsadi maktab o‘quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilini amaliy o‘zlashtirishga o‘rgatishdir. O‘qituvchining vazifasi chet tillarini o‘qitish jarayonida talabaning bilim faolligini faollashtirishdir. Hamkorlikda o‘qitish loyiha metodologiyasi, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, internet resurslari kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvini amalga oshirishga yordam beradi, bolalarning qobiliyatlari, ularning bilim olish darajasini hisobga olgan holda o‘qitishni individuallashtirish va differentsiallashtirishni ta’minlaydi.

Til portfeliga kelsak, u chet tilini o‘zlashtirish darajasiga bo‘lgan rus talablarning umumiy Yevropa tizimlari bilan o‘zaro bog‘liqligiga asoslanadi, bu esa o‘z navbatida yagona ta’lim makonini yaratish uchun boshlang‘ich nuqtadir. Til portfeli texnologiyasida chet tilini bilish darajasini, baholashning asosiy mezoni test

hisoblanadi. Ushbu texnologiyaning ustuvorligi ta’lim jarayonini o‘qituvchidan talabaga yo‘naltirishdir. Umuman olganda til portfeli ko‘p funktsiyali bo‘lib, ko‘p tillikni rivojlantirishga yordam beradi. Til portfeli maktabda chet tilini o‘rgatishning istiqbolli vositalaridan biri sifatida, til portfeli zamonaviy sharoitlar chet tilini o‘zlashtirishda talabaning o‘quv faoliyatining u yoki bu tajribasini, natijasini ifodalovchi ishchi materiallar to‘plami sifatida aniqlanadi.

Chet tilini bilish darajasini, o‘z-o‘zini baholash vositasini yaratish g‘oyasini birinchi marta Shveytsariyada 10 yildan ko‘proq vaqt oldin paydo bo‘lgan. Hozrgi vaqtda Yevropa kengashi qoshida Akkreditatsiya qo‘mitasi tashkil etilgan bo‘lib, u yerda til portfellari loyihalari yuboriladi. Til portfelining muhim afzalliklaridan biri, xususan talabaning ma’lum vaqt oralig‘ida o‘rganilayotgan tilni bilish darajasining dinamikasini mustaqil ravishda kuzatish imkoniyatidir.

Chet tilini o‘qitish usullarini ishlab chiqish, takomillashtirish, optimallashtirish vazifasi har doim rus ta’limining dolzarb muammolaridan biri bo‘lib kelgan. Tadqiqot olib borgan pedagogik ish bu sohada bugungi kunda maktabda chet tillarini o‘rgatish innovatsion komponentsiz mumkin emasligini ko‘rsatdi. Xorijiy tilini o‘qitish maqsadlariga qo‘yiladigan zamonaviy talablardan kelib chiqib, sxemadan o‘tayotgan talabaning ham, o‘qituvchining ham maqomi o‘zgarmoqda, o‘qituvchi -talaba yaqin hamkorlikda talaba markazlashtirilgan ta’lim texnologiyasidir.

Shekspir va uning zamondoshlari bilan muloqot qilganimizda, biz XXI asrning boshida birga mutlaqo notanish madaniyat bilan shug‘ullanamiz. Tillarning rivojlanishida ma’lum voqealar ko‘pincha ta’niqli va ba’zida keng qamrovli ta’sir ko‘rasatadi. Boshlanishi qulay bo‘lgan 1500 yildan boshlangan zamonaviy ingliz davrida ko‘plab yangi sharoitlar, muhim rol o‘ynay boshladi. Avvalari umuman bo‘lmagan yoki faqat cheklangan tarzda mavjud bo‘lgan sharoitlar ingliz tilining rivojlanishiga sabab bo‘ldi. O‘rta asrlarda uning tarixini tavfsiflaganidan biroz farqli bo‘lgan. Matbaa xalq ta’limining tez tarqalishi, aloqa va aloqa vositalarining kuchayishi, maxsus bilimlarning o‘sishi, til haqida o‘z-o‘zini anglashning turli shakllarining paydo bo‘lishi yangi omillar edi. Ilk zamonaviy davrda ingliz tili butun

Angliyada, shuningdek Uels, Shotlandiya va Irlandiyaning ayrim hududlarida og‘zaki va yozma kontekslarda qo‘llaniladigan ko‘p funksiyali til sifatida qayta tiklandi.

Xulosa qilib aytganimizda, Zamonaviy ingliz tilini rivojlantirish usullari texnologik jarayonlarga borib taqaladi. Bilamizki, texnologiyalar rivojlanayotgan davrda yashayabmiz, ingliz tiliga bo‘lgan qiziqish, raqobat, izlanish, intilish bo‘lsagina rivojlana oladi. Umumjahon aloqa vositasi sifatida ingliz tili jahon hamjamiyatini yagona, yaxlit axborot qudrati sifatida birlashtirish va birlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu hodisa tufayli ingliz tili o‘zining geografiyasi va amalga oshirish sohalarini kengaytirmoqda. Jumladan, bizness va shaxslararo o‘zaro ta’sir hamda butun dunyo bo‘ylab turli mamlakatlar o‘rtasida xalqaro munosabatlarning kompyuterlashtirilgan integratsiyasidir. Quyidagi maqola erta zamonaviy ingliz tili bo‘lgan qiziqarli hodisaning barcha mumkin bo‘lgan tomonlarini o‘quvchiga taqdim etish maqsadida yozilgan. U erta zamonaviy ingliz tilining ildizlaridan boshlanadi, til rivojlanishiga ta'sir ko‘rsatgan mumkin bo‘lgan tashqi omillardan o‘tadi, o‘sha davr ingliz tilining eng zo‘r mutaxassisi Uilyam Shekspirni ko‘rsatadi va nihoyat ingliz tilining bu davrda sodir bo‘lgan ichki o‘zgarishlari bilan yakunlanadi. Butun ishning asosiy maqsadi 1476 yildan XVIII asr boshlarigacha bo‘lgan davrda ingliz tilining rivojlanish yo‘lini ko‘rsatishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2021 fakt va dalillar, mulohaza va munozara, tanqid va tahlil, talqin va xulosalar..
2. The Development of Early Modern English jurnali
3. Tilni o‘qitish va o‘rganish XXI asr ko‘nikmalari jurnali
4. https://goaravetisyan.ru/uz/ispolzovanie-innovacionnyh-tehnologii-na-urokah-angliiskogo-yazyka/

"USING SONGS IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS"

Nozima Jalilova
Student at Uzbekistan State University of World Languages
English faculty № 2
Supervisor: F.Ashurova at English Language
Teaching Methodology №2, UzSWLU

ABSTRACT

This article is about teaching based on modern methods of learning English and teaching using songs.About the aspects that need to be considered when teaching English to young learners using songs. It is also about measures that are important in improving the quality of education and mastery of young learners..

Keywords: songs , young learners, methods, audio materials;

Language is an important means of communication for people. Knowledge of foreign languages allows you to know the thoughts, worldviews, interests and aspirations, customs and traditions of nations that use this language. Knowing English, which is especially important around the world, allows you to know and learn about lifestyle in other language-speaking countries. Because English is studied and taught in almost all countries of the world.Especially in our country the attention to knowledge of English is very high.As a proof of my words, I would like to quote this sentence of the President of the Republic of Uzbekistan: “It is time to introduce a new system of foreign language teaching in our country, which will be a solid foundation for the future. Since we have set ourselves the goal of building a competitive state, from now on, graduates of schools, high schools, colleges and universities must be fluent in at least 2 foreign languages. This strict requirement should become the main criterion of the activity of the head of each educational institution”, - said Shavkat Mirziyoyev.

These views of our President not only increase the attention paid to the study of English in our country. He demanded that English teachers take a responsible approach to their language teaching activities. Now foreign language teachers have the responsibility to work on themselves regularly, using a variety of new methods, techniques and technologies to teach students quickly and effectively.

The use of songs is especially important in the use of new materials in teaching English, especially in the development of listening skills.There are many benefits to teaching young learners using songs.

Songs are one of the most magical and culturally rich resources that can be easily used in language classes. The songs suggest a change from the usual classroom activities. They are valuable resources for developing students ’listening, speaking, reading, and writing skills. Songs can also be used to teach a variety of language elements such as sentences, vocabulary, pronunciation, rhythm, adjectives, and affixes. Learning English through songs also provides a non-hazardous environment for students who are generally tense when speaking English in class.

Songs can also be used for the presentation or practice phase of grammar lessons. They can encourage broad and intense listening and inspire creativity and imagination in a relaxed classroom environment. When choosing a song, the teacher should take into account the age, interests and language of the students in the song. To reproduceit is also helpful to allow students to participate in the selection of songs. Another plus side of using songs to young learners is flexibility since children are mosly tend to imitate to things they watch and listen. This also allows every child to feel as a part of the whole group and create the full responsibility among them.

Why are songs so suitable?

- Common, short words
- Written at about 5th grade level(US)
- The language is conversational
- Time and place are usually imprecise
- The lyrics are often sung at a slower rate than spoken words
- There is repetition of words and grammar
- It lowers the "Affective filter"

We should also add that the song creates a positive mood in the audience. Helps to improve mood, improve mental performance, physical freshness.The use of songs in the classroom ensures that the lesson is interesting and colorful. Increases interest in the lesson in students. Accelerates the learning process. Helps to improve language skills.

REFERENCES

1. Teaching English for Young Learners with Songs By IkaFarihahHentihu ikafarihah@yahoo.com Universitas Islam NegeriMaulana Malik Ibrahim Malang
2. Cameron, L. (1997). The task as a unit for teacher development. ELT Journal, 51(4), 345-351. http://dx.doi.org/10.1093/elt/51.4.345
3. Cameron, L. (2001). Teaching languages to young learners. Cambridge, England: Cambridge University Press.
4. Jolly, Y. S. (1975). The use of songs in teaching foreign languages. The Modern Language Journal, 59(1/2), 11-14.
5. Moriya, Y. (1988). English speech rhythm and its teaching to non-native speakers. Paper presented at the annual convention of Teachers of English to Speakers of Other Languages, Chicago.

6. Murphey, T. (1992). Music and Song. Oxford, England: Oxford University Press.

7. Purcell, J. M. (1992). Using songs to enrich the secondary class. Hispania, 75(1), 192-196. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/344779

8. Richards, J. (1969). Songs in language learning. TESOL Quarterly, 3(2), 161-174.

9. Shen, C. (2009). Using English songs: An enjoyable and effective approach to ELT. English Language Teaching, 2(1), 88-94. Retrieved from www.ccsenet.org/journal.html

ALLERGIK RINIT KASALLIKLARIDA KLINIK–LABORATORIYA DIAGNOSTIKASINI VA DAVOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Magistr: **Axmadxo‘jayev Doniyorxo‘ja Ilhomxo‘ja o‘g‘li**
Ilmiy rahbar: FVKTTM Otorinolaringologiya kafedrasi mudiri Nazarov J.I
Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
Email: axmadxojayev96@gmail.com

Annotatsiya: Allergik rinit eng keng tarqalgan kasalliklardan biri bo‘lib , umumiy aholining 10-20%ida uchraydi. Mazkur maqolada hozirgi kunda ko‘p uchrayotgan kasalliklardan biri allergik rinit kasalliklarini diagnostikasi va bu bilan kasalangan bemorlarni davolashni takomillashtirish haqida bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: yuqori nafas yo‘llari, o‘tkir va yuqumli kasalliklari, emlash, astma, allergik rinitni simptomlar, allergiya.

KIRISH

Allergik rinit — yuqori nafas yo‘llarining kasalligi bo‘lib, organizmda allergik reaksiyaning paydo bo‘lishi tufayli yuzaga keladi. Bu kasallik ko‘pincha mavsumiydir (gul changiga allergiya bo‘lsa). Rinit o‘tkir va surunkali bo‘lishi mumkin. Har yili bemorlar soni ortib bormoqda. Allergik rinit eng keng tarqalgan allergik kasallikdir. 50 million allergik bemorlar orasida kasallik 40 million odamda kuzatiladi, bu 80% ni tashkil qiladi! So‘nggi ma'lumotlarga ko‘ra, allergiyaning bu shakli sayyoramiz aholisining 8-12 foizida uchraydi. Birinchi alomatlar bolalik va o‘smirlik davrida paydo bo‘ladi. 25 yil o‘tgach, namoyonlarning zo‘ravonligi biroz kamayadi, ammo bemorlar to‘liq davolanmaydi.[1]

ASOSIY QISM

Allergik rinit bilan bog‘liq eng muhim muammolardan biri kech tashxis hisoblanadi. Shunday qilib, bemorlarning 12 foizida kasallikning birinchi yilida tashxis qo‘yiladi, 50 foizida - kasallikning birinchi besh yilida va 38 foizida kasallik

boshlanganidan boshlab 10 yildan ortiq vaqt davomida yashaydi. [2] Kechiktirilgan tashxis allergik rinitning asoratlari rivojlanishiga olib keladi, shuningdek, bemorning hayot sifatini sezilarli darajada yomonlashtiradi [2]. Allergik rinit har qanday yoshda, hattoki chaqaloqlarda ham boshlanishi mumkin [3]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, emlash allergik kasalliklarga olib kelmaydi [4] . Hayotning dastlabki 5 yilida antibiotiklardan foydalanish astma va allergik rinit [5] xavfi bilan bog‘liq emasligi haqida dalillar ham mavjud.

Kasallik sabablari. Burun shilliq qavatining shishishi tufayli rinit paydo bo‘ladi. Kasallikni qozgatuvchi asosiy sabablar – allergiya uygotuvchilar bolib, ulardan eng tarqalganlari - o‘simlik changchilari, chang, uy hayvonlari tuklari, kimyoviy moddalar, dori vositalari va zamburuglar hisoblanadi. Bu kasallik nasldan naslga otadi. Bolalarda bu kasallik immunitetning zaiflashishi tufayli yuzaga keladi.[1]

Allergik rinitni davolash simptomlarning og‘irligi va davomiyligiga qarab bosqichma-bosqich yondashuvni talab qiladi. Hozirgi kunda Davolash usullarini tanlashda dori vositalarining xavfsizligi va iqtisodiy samaradorligini hisobga olish kerak. Xulosa qilib aytganda, shifokorlar to‘g‘ri tashxis qo‘yish va har bir bemor uchun to‘g‘ri davolash usulini tanlash uchun Allergik rinit bilan bog‘liq etiologiya, patofiziologiya, simptomlar, belgilar va kasalliklardan xabardor bo‘lishlari kerak.

Diagnostika. To‘g‘ri tashxis qo‘yish uchun siz allergist bilan maslahatlashingiz kerak. Ko‘pincha shifokor allergik rinitni simptomlar, shuningdek, shaxsiy va oilaviy kasallik tarixi bilan, mavsum va tetikleyiciler bilan bog‘liqligini qayd etishi mumkin. U burun ichidagi poliplar uchun burunning ichki qismini tekshirishi mumkin. Allergik rinit odatda davolanishning boshida tasdiqlanadi. Agar bemor antigistaminlarga yaxshi javob bersa, alomatlar deyarli allergiya tufayli yuzaga keladi. Agar allergik rinitning aniq sababi ma'lum bo‘lmasa, shifokor sizni allergiya testini o‘tkazish uchun klinikaga yuborishi mumkin.

Ikkita asosiy allergiya testlari: Teri tekshiruvi - allergen qo‘lga joylashtiriladi va allergenning immunitet tizimiga ta'sir qilishiga imkon berish uchun terining yuzasi

igna bilan teshiladi. Agar ushbu moddaga allergiya bo‘lsa, kichik qichimali yamoq (blister) paydo bo‘ladi.[6,7]

Qon testlari - qonda immunoglobulin E (IgE) antikorlari mavjudligini tekshirish; immun tizimi shubhali allergenga javoban bu antikor ishlab chiqaradi. Ba'zi hollarda burun poliplari yoki sinusit kabi asoratlarni izlash uchun qo‘shimcha testlar va testlar talab qilinishi mumkin[7].

Yuqoridagilarga ko‘ra shuni aytish kerakki Allergik rinitning ko‘pgina belgilari boshqarilishi mumkin. Keyinchalik og‘ir holatlarda, allergik zarbalar kerak. Ba'zi odamlarda, ayniqsa bolalarda, allergiya kamayishi yoki yo‘qolishi mumkin, chunki immunitet tizimi patogenga nisbatan kamroq sezgir bo‘ladi. Ammo agar polen kabi modda allergiyaga olib keladigan bo‘lsa, u ko‘pincha odamga uzoq muddatli ta'sir ko‘rsatishda davom etadi. Bemor allergik bo‘lgan gulchanglardan qochish orqali simptomlarni oldini oladi. Polen mavsumida iloji boricha konditsioner bilan uyda qoling. Yopiq derazalar bilan uxlang va derazalar yopiq holda haydash.

XULOSA

Muxtasar qilib aytganda, Har yili bemorlar soni ortib bormoqda. Allergiya kasalliklaridan eng keng tarqalganlardan biri allergik kasallikdir. Kasallik bilan 50 million allergik bemorlar orasida kasallik 40 million odamda kuzatiladi, bu 80% ni tashkil qiladi! So‘nggi ma'lumotlarga ko‘ra, allergiyaning bu shakli sayyoramiz aholisining 8-12 foizida uchraydi. Birinchi alomatlar bolalik va o‘smirlik davrida paydo bo‘ladi. 25 yil o‘tgach, namoyonlarning zo‘ravonligi biroz kamayadi, ammo bemorlar to‘liq davolanmaydi. Shuning uchun bu kasallikni oldini olishi va shifokor ko‘rsatmasiga rioya qilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Allergik rinitning farmakoterapiyasi. Palchun V.T., Guseva A.L., Levina Yu.V., Derbeneva M.L. Tibbiy kengash, 2020. bet. 122-127

2. Rinit: differentsial tashxis va davolash tamoyillari. Guseva A.L., Derbeneva M.L. Tibbiy kengash, 2020. bet. 102-108

3. Allergist nuqtai nazaridan allergik rinit. Sidorovich O.I., Luss L.V. Consilium Medicum, 2019. p. 75-78

4. Allergik rinit. Ryazantsev S.V., Goncharov O.I. Tibbiy kengash, 2018. p. 76-79

5. Аллергический ринит: этиология, патогенез, особенности фармакологии. Методические рекомендации. — СПБ, 2017.

6. Koppen S., de Groot R., Neijens H. J., Nagelkerke N., van Eden W., Rümke H. C. No epidemiological evidence for infant vaccinations to cause allergic disease // Vaccine. — 2004; 22(25-26): 3375-85.

7. Cullinan P., Harris J., Mills P., Moffat S., White C., Figg J., Moon A., Newman Taylor A. J. Early prescriptions of antibiotics and the risk of allergic disease in adults: a cohort study // Thorax. — 2004; 59(1): 11-16

8. Suyarkulova Madhiya Erkinovna, & Abdullaeva Muazzam Rustamjon kizi. (2022, April 25). PREPARATION OF WOMEN WITH GLOMERULONEFTITIS FOR PREGNANCY. "INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM", USA washington. https://doi.org/10.5281/zenodo.6481795

9. Suyarkulova Madhiya Erkinovna, & Abdullaeva Muazzam Rustamjon kizi. (2022). Prevention of Early Birth in Pregnant People with Kidney Disease. Texas Journal of Medical Science, 7, 101–102. Retrieved from https://zienjournals.com/index.php/tjms/article/view/1387

QORAKO‘LCHILIK MAXSULOTLARIGA ISHLOV BERISHDA BIOTEXNOLOGIK JARAYONLARDAN FOYDALANISH

Baratov Kamol Urolboy o‘g‘li
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti magistri
E-mail: kamolbaratov1494@gmail.com

Mirzayev Sanjar Kilichevich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti magistri
E-mail: mirzayevsanjar3322@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada qorako‘l terilariga sanoat ishlov berishda terilarini oshlashda biotexnologik usullarni qo‘llash yuzasida olib borilgan tadqiqot natijalari aks ettirilgan .

Kalit so‘zlar: qorako‘l teri, terilarini oshlash, terilarning sath o‘lchamlari, terilarni iylash

Annotation: The article presents the results of research on the application of biotechnological methods in the processing of astrakhan skins**.**

Keywords: astrakhan leather, leather upholstery, leather surface sizes, leather upholstery

Qorako‘lchilik sohasi chorvachilikning muhim tarmog‘i bo‘lib og‘ir ekstremal sharoitiga ega cho‘l yaylovlaridan samarali foydalanish, Respublikamizning oziq ovqat xavsizligini ta’minlashda va jahon mo‘yna bozori talabiga muvofiq eksportbop salohiyatga ega bo‘lgan turli rang va rang- baranglikdagi qorako‘l teri, xalqning go‘sht,

jun va boshqa mahsulotlar, engil sanoatga xomashyo turlarini etkazib berishda juda katta ahamiyatga ega bo‘lib, ushbu xududda yashaydigan 3,0 milliondan ortiq soha bilan shug‘ullanuvchi aholining hayot kechirish manbai hisoblanadi.

Qorako‘lchilik mahsulotlariga sanoat ishlovi berish masalalari qorako‘lchilik mahsulotlariga qayta ishlov berish korxonalari sharoitida o‘rganiladi. Qorako‘l yetishtirish bilan shug‘ullanuvchi xo‘jaliklar sanoat markazlaridan ancha uzoqda, tarqoq holda joylashganligi, joylarda terilarga sanoat ishlov berish imkoniyati yo‘qligidan qorako‘lni ma’lum muddatga buzmasdan saqlash maqsadida ular tuzlab yoki tuzlamasdan quritiladi. Yangi shilingan terilar tuzlanganida tuz eritmasi teri to‘qimasi ichiga singib kiradi va teridagi suyuqlikning ancha qismi yuzaga sirqib chiqishi tufayli u yerdagi osmotik bosim shu qadar ko‘tarilib ketadiki, natijada zararli mikroorganizmlarning ko‘payishi uchun kerakli sharoitlar deyarli tugatiladi. Tuzdan chiqqan terilarda qolgan namlik quritilish jarayonida yanada ham kamayadi va zararli mikroorganizmlar hayot faoliyati deyarli to‘xtaydi.

Yangi shilingan qorako‘l terilari tuzlamasdan ham quritilishi mumkin. Tuzlamasdan quritilgan terilar nam muhitga ancha chidamli bo‘lishiga qaramasdan o‘z egiluvchanlik xususiyatini yo‘qotganligidan tez sinuvchan va yirtiluvchan bo‘lib qoladi. Yangi shilingan qorako‘l terilariga birlamchi ishlov berishning bu ikkala usuli ham vaqtinchalik tadbir bulib, bu xilda ishlov berilgan terilardan amalda ehtiyoj uchun foydalanish mumkin emas. Qorako‘l terilarini oshlashda don yormasi achitqilaridan (arpa va so‘li yormasi) foydalaniladi. Oshlash usuli azaldan ma’lum bo‘lib, ilgari vaqtlari barcha turdagi mo‘yna va mo‘ynabop xomashyo terilariga oshlash yo‘li bilan ishlov berilgan. Qorako‘l terilarni iylash. Tuzlab quritish, tuzlamasdan quritish usuli bilan konservalangan terilarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’mol uchun ishlatishning hyech iloji yo‘q. Oshlangan qorako‘l terilari iste’mol uchun birmuncha qulay, ammo oshlash jarayonida orttirilgan egiluvchanlik, qayishqoqlik kabi ijobiy xislatlar doimiy emas, chunki muhitning noqulay sharoitlari (yuqori harorat, havoning sernamligi, tik tushuvchi quyosh nurlari va hokazo) ta’sirida bu xislatlarning yo‘qolish xavfi mavjud. Shu sababli iste’mol buyumlari tikish oldidan qorako‘l terilariga sanoat ishlovi berish,

ya’ni iylash lozim bo‘ladi. Qorako‘lni iylash murakkab mexanik, fizik va kimyoviy jarayonlar majmuasi bo‘lib, undan quyidagi maqsadlar ko‘zda tutiladi: a) qorako‘lning mag‘zini teri osti kletchatkasidan, yog‘ qoldiqlaridan tozalash; b) teri to‘qimasini konservalovchi modda (osh tuzi, don achitqilari) lardan, eruvchan oqsillardan tozalash c) terining yumshoq, qayishqoq, egiluvchanligiga erishish maqsadida yo‘g‘on kollagen tolimli bog‘lamlarining yechilib, ingichka tolachalar darajasigacha titilishiga va tolalar holatining shu tarzda uzoq muddat saqlanishiga erishish; d) qorako‘ldan foydalanish jarayonida paydo bo‘ladigan turli xil ta’sirlarga teri to‘qimasining kimyoviy chidamliligini oshirish; e) qorako‘lning tola qoplamini har xil iflosliklar va konservalovchi moddalardan tozalash, gullariga yangi shilingan holdagi shaklu–shamoyilini va chiroyini qaytarib berish. Qorako‘l terilarini quritish va tozalash jarayonlarida ularning gullari to‘zg‘iydi, xurpayadi, o‘zining asl shaklini vaqtincha yo‘qotadi. Gullari aniq bilinmagan qorako‘lning tovar sifatini aniqlash, qanaqa navga mansubligini aytib berish o‘ta qiyindir. Qorako‘l savdosida odillik bo‘lishi, qorako‘l gullarining jimjimador va aniq ko‘zga tashlanishi va navlarga xillashning aniq bo‘lishi uchun quritib, tozalangan terilarga “dam” beriladi. Bunda ularni “gulini-guliga” qilib 60-80 sm gacha balandlikda ustun qilib taxlangan holda, ustiga biror og‘irroq yuk bilan kamida 72 soatga bostirib qo‘yiladi.

Yaxshi dam olib, to‘zg‘igan gullari ancha bosilib, tiklanib, asl shakliga qaytgan qorako‘l terilari navlarga xillanadi. O‘quvchilarda qorako‘l terilarning savdosi ko‘proq yalpi soni bo‘yicha bo‘layotganligi tufayli ularni navlarga xillash shartmikan degan savol tug‘ilishi mumkin. Shuni unutmaslik kerakki, qorako‘l terilaridan tayyorlanadigan turli xil kiyim-kechaklarning har biriga ma’lum nav va rangdagi o‘xshash sifatli terilar ishlatiladi, buning ustiga jahon “kim oshdi” mo‘yna savdolaridagi barcha aloqalar faqatgina ma’lum navli (nomer) terilar bo‘yicha olib boriladi. Shu tufayli ham qorako‘l terilari albatta, amaldagi tayyorlov andozalarining talablari asosida xillanishi, dastalanib bog‘langan bo‘lishi lozim.

Oshlanmagan qorako‘l terilar savdosi ularning turi, rangi, sath o‘lchami, nav va nuqsonliligini inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Terilarning sath o‘lchamlari.

Ushbu ko‘rsatkich terilarning bahosini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Oshlanmagan barra qorako‘l terilar” (1996) davlat andoza talablariga asosan tuzlab quritilgan qorako‘l hom-ashyosi 3 guruhga ya’ni yirik sathli (1400 sm katta), o‘rta sathli (901 sm dan 1400 smgacha), mayda sathli (601 sm dan 900 sm) guruhlarga ajratiladi Tajribalar davomida qorako‘l terilari sath o‘lchamlarning turi birlamchi ishlov berish sharoiti qo‘zilardan yangi shilib olingandagiga nisbatan o‘zgarish darajalarini o‘rganish quyidagi jadvalda aks ettirilgan.

1 - jadval

Tajribadagi terilarning sath o‘lchamlari

Ishlov berish jarayonlari	p	Terining sath olchami sm^2		Sath qisqa-rishi, %
		Qo‘zilardan shilib olingan holatda	Quritilgan holatda	
		M ± m	M ± m	
Otar sharoitida tuzlab quritilgan	30	1451,4 ± 23,4	1210,3±15,3	16,59
Markazlashgan so‘yim punkitida tuzlab quritilgan	30	1461,7±23,9	1240,5±16,3	15,10

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki tanlangan terilar sath o‘lchami bo‘yicha deyarli bir xil ko‘rsatkichga (mutanosib ravishda 1551,4 sm2 ; 1561,7 sm2) ega bo‘lgan. Ushbu ko‘rsatkichning o‘zgaruvchanlik darajasi ham bir-biridan deyarli farq qilmasligi (Sv = 8,27; 8,38) kuzatish mumkin Tadqiqotlar davomida turli xil sharoitda ularga ishlov berish va quritish jarayoniga ma’lum o‘zgartirish kiritish sath o‘lchamining turli xil darajada qisqarishini ta’minlashi aniqlandi. Xar ikkala guruxdagi terilar ko‘rinib turibdiki, qo‘zilardan shilib olingan terilar Davlat andoza talablariga

asosan yirik sathga ega. Otar sharoitida ularga birlamchi ishlov berish teri sathining eng yuqori darajada qisqarishiga olib kelishi kuzatilgan (18,4 % yoki 241,3 sm2). Markazlashgan so‘yish punktida birlamchi ishlov berish va terilarni yerda quritish sharoitida (maxsus ajratilgan joyda) teri quritilsa 16,5 %ga yoki 221,2 sm2 qisqarishi aniqlangan Ko‘rinib turibdiki ushbu ikki usulda tuzlanmasdan oldin yirik hisoblangan terilar birlamchi ishlov bergandan keyin o‘rta sathli terilar guruxiga o‘tdi. Ushbu holatni otar sharoitida terilarni quritishga qo‘yishda ularni yaxshi qo‘zg‘alishiga yetarli e’tibor bermaslik natijasida ko‘p joylarda terining buklanib qolishi bilan, markazlashgan so‘yish punktida tuzlab quritilgan terilarni yaxshilab tekis tortilishi va maxsus ajratilgan joyda (yerda) quritilishi bilan teri to‘qimasining minimal darajada qisqarishi bilan izohlash mumkin. Shuning uchun maxsus joyda quritish otar sharoitida ishlov berilgan terilar sathiga nisbatan statistik ishonchli ustun ko‘rsatkichga ega bo‘linishi ta’kidlaydi (R<0,01)

2 - jadval

Tajribadagi qorako‘l terilarning og‘irligi.

Ishlov berish sharoiti	n	Terining og‘irligi, g				Teri og‘irligining kamayishi	
		Qo‘zilardan shilib olingan xolatda		Quritilgan xolatda			
		M ± m	Cv	M ± m	Cv	G	%
Otar sharoitida tuzlab quritilgan	30	217,7 ±29,6	13,34	480,1 ±10,1	7,4	735,6	60,5
Markazlashgan so‘yish	30	232,3±34,6	15,39	420,1 ±7,1	5,6	812,2	65,9

punktida tuzlab quritilgan							

Jadval ma’lumotlarining taxlili ko‘rsatmoqdaki turli sharoitda ishlov berish qorako‘l terilari massasining o‘zgarishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xulosa qilib aytganda Qo‘zilarda yangi shilib olingan holatda deyarli bir xil statistik jihatdan ishonch kriteriyasi darajasida farqlanmaydigan massaga ega bo‘lgan qorako‘l terilari mutanosib ravishda (1215,7 va 1232,32 g) turli sharoitda tuzlab quritilgan keyin ma’lum statistik ishonchli (R<0,01) farqlanishga ega bo‘lishi aniqlandi. Otar sharoitida tuzlab quritilgan qorako‘l terilari ishlov berish jarayonida tarkibidagi 60,5 % namlik yo‘qolishi xisobiga massasi 735,6 grammga yo‘qolib, oxiri 480,12 g massaga ega bo‘lib qoladigan bo‘lsa, xuddi shu jarayonni markazlashgan so‘yish punkitida amalgam oshirish teri tarkibidagi 65,9 % namlikning chiqib ketishini ta’minlab, mutanosib ravishda 812,2 g massasi yo‘qolish xisobiga 420,1 gramm oxirgi massaga ega bo‘lishi ta’minlanishi kuzatildi. Oxirgi sharoit ma’lum darajadagi yuqori natijalarning olinishi markazlashgan so‘yish punkitida qorako‘l terlariga birlamchi ishlov berishda mavjud texnologik qoidalarga to‘liq amal qilinishi bilan tushuntirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduraxmonov M. Qorako‘lchilikka e’tibor. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, №12, 2008
2. Ajiniyazov B. SHerstnaya produktivnost serых karakulskix ovets v usloviyax Karakalpakstana. Zooveterinariya jurnali №12.2010
3. Axmedov F., Gaziev A., Narziev M. Qorako‘lchilikdagi muhim tadbirlar. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi, №2, 2011
4. Bazarov S.R. “Qizilqum sharoitida sur rang qorako‘l qo‘ylarini urchitishni irsiy-naslchilik asoslari” doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati.Samarqand 2015 yiy. 72 bet.
5. Baratov. P.Tabiatni muxofaza kilish.Toshkent.1990.yil.258 bet.

QO‘YLARNI KO‘PAYTIRISHDA BIOTEXNOLOGIYADAN FOYDALANISH,TURLI YOSHDAGI QO‘CHQORLARNING JINSIY FAOLLIGI VA URUG‘ SIFATINI BAHOLASH

Baratov Kamol Urolboy o‘g‘li
E-mail: kamolbaratov1494@gmail.com
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti magistri
Mirzayev Sanjar Kilichevich
E-mail: mirzayevsanjar3322@gmail.com
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolda qo‘ylarni ko‘paytirishda biotexnologiya usullaridan foydalanish va turli yoshdagi qo‘chqorlarning jinsiy faolligi va urug‘ sifati bo‘yicha tadqiqot natejalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: biotexnologiya, jinsiy faollik, urug‘, qo‘ylar.

Annotation. This article presents the results of research on the use of biotechnological methods in sheep breeding and sexual activity and seed quality of rams of different ages.

Keywords: biotechnology, sexual activity, semen, sheep.

Biotexnologiya fan-texnika taraqqiyotining murakkab ko‘p tarmoqli sohasi bo‘lib, turli mikrobiologik sintez, genetik va hujayra muhandisligi, muhandislik enzimologiyasi - o‘simliklar, hayvonlar va hayvonlar organizmida oqsil fermentlarining ta'sir qilish shartlari va ketma-ketligi haqidagi bilimlardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. odamlar, sanoat reaktorida (Yu.A. Ovchinnikov). Biotexnologiya mikrobiologiya, biokimyo va biofizika, genetika va sitologiya,

bioorganik kimyo va molekulyar biologiya, immunologiya va molekulyar genetika chorrahasida paydo bo‘ldi. biotexnologiya tirik organizmlarni zamonaviy qurishning yangi usullari bilan bog‘liq muammolarning keng doirasini oladi; foydali mikroorganizmlar, madaniy o‘simliklar va qishloq xo‘jaligi hayvonlari.

Ma'lumki, zamonaviy qishloq xo‘jaligi biologiyasining ajoyib yutuqlaridan biri - sun'iy urug‘lantirish usullarini ishlab chiqarish, so‘ngra spermani yaxshilash, azotda uzoq saqlash - ayniqsa qimmatli ishlab chiqarish genfondidan maksimal darajada foluchimalydarajada bu zotlarni qayta tiklash jarayonini faollashtirishga imkon berdi. Zamonaviy klassik genetikaga ko‘ra, ikkala ota-ona ham naslga taxminan bir xil ta'sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, naslchilikni yanada takomillashtirish alohida zo‘r urg‘ochi qishloq xo‘jaligi hayvonlari genofondidan keng foydalanish asosida ham mumkin. Buni biotexnologiya usullari, xususan, erta embrionlarni transplantatsiya qilish usuli asosida amaliy tanlashda amalga oshirish mumkin. Qo‘ylarning mahsuldorlik va naslchilik sifatlarini oshirishda zamonaviy ko‘payish usullaridan foydalanish nasl sifati bo‘yicha sinovdan o‘tgan va takomillashtiruvchi deb e’tirof etilgan urug‘lar yordamida sun’iy urug‘lantirish kombinatsiyasi bilan cheklanadi. Boshqa biotexnologik usullar, masalan, embrion transplantatsiyasi, tuxum olish, yetishtirish va urug‘lantirish, urug‘ va embrionlarni jinsiga ko‘ra saralash juda qimmat, yetarli darajada mukammal emas va amalda qo‘llanilmaydi. Hozirgi vaqtda seleksiya va naslchilik ishlari va hayvonlarni ko‘paytirish masalasi keskin. Birinchidan, faqat yuqori mahsuldor nasldor hayvonlar bilan sarmoyadan maksimal foyda olish va sanoatning rentabelligini oshirish mumkin. Ikkinchidan, chorva mollari sonini ko‘paytirish va qo‘ychilik mahsulotlari yetishtirishning asosiy dastagi podani ko‘paytirish ishlarini kuchaytirishdir.

Chorvador qo‘chqorlarning jinsiy faolligini aniqlash katta nazariy va amaliy qiziqish uyg‘otadi.

Jinsiy faollikni aniqlashda asosiy testlar sifatida qo‘chqorlarning bitta eyakulyatsiyani olish uchun sarflagan vaqti va sakrashlar soni olingan.

Sperma yig‘ish boshlanishidan 30-35 kun oldin qo‘chqorlar sun'iy qin qafaslariga tizimli ravishda o‘rganila boshlandi. Jinsiy foydalanish rejimi ishlab chiqaruvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘rnatildi. Shartli jinsiy reflekslarni tiklash uchun qo‘chqorlarga har kuni bittadan, urug‘ni yig‘ish boshlanishidan oldin oxirgi 7 kun ichida kuniga 1-2 katak berildi.

Sperma yig‘ish boshlangandan beri ishlab chiqaruvchilarning jinsiy faolligini saqlab qolish va yuqori sifatli sperma olish uchun qo‘chqorlar kuniga 2 ta katak yuklangan. Sperma kuniga 2 marta qabul qilindi: ertalab va kechqurun. Shuni yodda tutish kerakki, qo‘ylarning jinsiy faolligini saqlab qolish va uni yuqori darajada ushlab turish uchun kun tartibiga qat'iy rioya qilish kerak.

1-Jadval

Turli yoshdagi qo‘chqorlarning jinsiy faolligi

Ko‘rsatkichlar	**Yoshi**	
	1,5 yosh	**2,5 yosh**
Nazorat davrida sakrashlar soni 3 soat	8,10	11,30
1 sakrashga ketgan vaqt, sek	37,2	31,0
Jinsiy reflekslar ifodalanishi, ball	4,66	4,90

Qo‘ylarini sun’iy qochirishni to‘g‘ri tashkil qilish uchun ularni fiziologik va jinsiy yetukligini hisobga olish, kuyukishning boshlanish vaqtini, sun’iy urug‘lantirish usullari va yana bir qancha tadbirlarni bilish juda muhimdir. Qo‘ylar 3-4 yoshga kirganda fiziologik yetuklik davri hisoblanib, bu paytda ularningg mahsuldorlik ko‘rsatkichlari eng yuqori darajaga yetadi. Jinsiy yetuklik davri esa 6-8 oylik davridayoq namoyon bo‘ladi. Qo‘ylarni jinsiy yetuklik davri ularni saqlash va oziqlantirish sharoitiga bevosita bog‘liq. Urg‘ochi qo‘zilarni juda erta (5-6 oyligida) qochirish ularning keyingi o‘sishi va rivojlanishiga, mahsuldorligi va ko‘payish sifatiga zararli ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun podada 4,0-4,5 oylik to‘qlilar (urg‘ochi qo‘zilarni) qo‘chqorchalardan alohida saqladi. Sovliqlarni qochirishga tayyorlash

uchun qari va surunkali kasal ko‘payishga yaroqsiz sovliqlar puchak qilinib, podadan chiqarilib yuborildi. Veterenariya–sanitariya ishlari, qo‘tirga qarshi cho‘miltiriladi, emlash va kuzgi jun qirqilishi o‘tkazildi. Qo‘ylar kuzgi hosildorligi yaxshi yaylovlarda boqiladi. Nimjon qo‘ylarga 250-300 g dan qo‘shimcha omuxta yem yoki konsentrat ozuqalar berildi. Sovliqlar sutkasiga 2-3 marta sug‘orildi, ularga tuz va bo‘r berib turildi. Qo‘chqorlar urug‘lantirishga 30-35 kun qolganda nasldor qo‘chqorlar asta–sekin urug‘lantirish punktiga haydab keltirildi. 20-25 kun qolganda ular kuchaytirilgan me’yorga o‘tkazildi, bu me’yor ular tirik vazni va urug‘lantiradigan sovliq miqdoriga moslab tuzildi

2-Jadval

Turli yoshdagi qo‘chqorlar urug‘i sifati

Ko‘rsatkichlar	**Qo‘chqorlar yoshi**	
	1,5 yosh (n=4)	**2,5 yosh (n=4)**
Jami sakrash soni	31	35
Olingan urug‘, ml	30,9	44,8
Bitta eyakulyat xajmi, ml	0,99	1,28
Rezistentligi, ming	28,54	35,06
1 ml da konsentratsiya (mlrd)	3,21	3,98

Jadval ma`lumotlaridan ko‘rinib turibdiki Turli yoshdagi qo‘chqorlarning urug‘i sifatini o‘rganish uchun 1,5 va 2,5 yoshli qo‘chqorlar saralab olindi tajriba davomida qo‘chqorlarning Jami sakrash soni 1,5 yoshda 31 tani 2,5 yoshda 35 tani tashkil qildi olingan urug‘ miqdori 1,5 yoshda 30,9 mlni 2,5 yoshda 44,8 mlni tashkil qildi bitta eyakulyat hajmi 0,99 ml 1,5 yoshda va 1,28 mlni 2,5 yoshda tashkil qilgan. shunday qilib qo‘chqorlarning urug‘ sifati yoshiga qarab o‘zgaradi. qo‘ylarni ko‘paytirishda biotexnologik usullardan foydalangan holda urug‘ sifati va jinsiy faolligi muhum bo‘lib ulardan foydalanish yo‘nalishini ertaroq aniqlashga qo‘chqor sifatini aniqlash

imkoni yaratadi ushbu tajriba natijasida qo‘ylarning yoshlararo ko‘payishini biotexnologik holatini nazorati qo‘ylarni yoshlari o‘rtasida katta tafovut mavjud emasligini ko‘rsatdi va yosh qo‘chqorlardan ertaroq foydalanish samarali ekanligini ko‘rsatdi va ishlab chiqarishga ertaroq ulardan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANLGAN ADABIYOTLAR

1.Aybazov M.M., Mamontova T.V., Seitov M.S. Povыshenie rezultativnosti osemeneniya oves kriokonservirovannoy spermoy. Selskoxozyaystvenniy 2017

2.Boboqulov N.A., Popova V.V., Ibragimov J.X., Xaydarov Q., Rafiev B., Razrabotat effektivnыe priemы intensifikatsii proizvodstva myasa v karakulevodstve. Samarkand 2018.

3.Ismailov M.Sh., Yusupov S.Yu., Gaziev A., Fazilov U.T., Boltaev A.J., Ismailova M.M. Qorako‘l qo‘ylarining qayta urchish qobiliyatini yaxshilash bo‘yicha tavsiyanomalar. Samarqand 2016

CHALLENGES OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS IN ECONOMICS

Yunusova Feruzakhon Hodjiakbarovna
a senior teacher, the English language department, TSUE.
e-mail: yunusovaferuza1981@gmail.com

Shermuhamedova Dilnozakhon Rakhimdjanovna
a senior teacher, the English language department, TSUE.
e-mail: noz_1983@mail.ru

Abstract: It is obvious that, the role of the English language as the main means of professional communication (especially in the process of international cooperation) is currently constantly increasing, which is confirmed by the results of studies that are actively carried out both by universities and analytical centers, by various organizations related to public opinion polls. The article deals with the issues related to teaching a foreign language for special purposes (ESP - English for Special Purposes) on the example of teaching English for students in Economics.

Key words: factors, Economics, business English, educational material.

Abstract: Ma'lumki, bugungi kunda ingliz tilining professional muloqotning asosiy vositasi sifatidagi roli (ayniqsa, xalqaro hamkorlik jarayonida) doimiy ravishda oshib bormoqda. Buni universitetlar va tahliliy markazlar, jamoatchilik fikrini o‘rganish bilan bog‘liq turli tashkilotlar tomonidan faol olib borilayotgan tadqiqotlar natijalari ham tasdiqlaydi. Maqolada Iqtisodiyot yo‘nalishi talabalari uchun ingliz tilini o‘rgatish misolida maxsus maqsadlar uchun chet tilini (ESP - English for Special Purpose) o‘qitish bilan bog‘liq masalalar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: omillar, Ekonomika, biznes ingliz tili, o‘q’uv materiallari

Currently, the study of Business English is of considerable interest, the development of which is facilitated by a number of extralinguistic factors, such as the development of economic, political and trade relations between countries. Today, the use of business English as the language of international communication is expanding significantly. Business English serves the official and extremely important areas of human relationships: between government and population, between countries, enterprises, organizations, institutions, individuals and society. Due to the involvement of a large number of people in market relations, the ability to correctly and efficiently draw up business papers, conduct a presentation, negotiate with business partners, and conduct a business conversation on the phone become relevant. Most students of economics universities realize that in the current situation on the labor market, when joint ventures with foreign partners are formed and branches of large foreign companies open, proficiency in business English is becoming one of the factors giving priority when applying for a job. These facts allow us to state that proficiency in business English today is one of the criteria for the professional competence of a specialist in the field of economics.

The study of research materials on the problem of the formation of business English skills, acquaintance with the practice of teaching business English in an economic university and the personal experience of scholars allowed us to admit that most students of economic faculties do not have sufficient skills in business English: they are not able to select lexical units typical for business speech, when presenting their thoughts orally or in writing, do not possess compositional features characteristic of oral and written genres of business English, have a low level of skills in conducting a business conversation on the phone and creating presentations on economic topics, etc. Since the inability to use English for professional purposes is due to the insufficient level of formed foreign language skills in business English, it is necessary to state the need for a deeper study of this issue and the creation of an optimized methodology for teaching business English, which could be used in the conditions of teaching students

of economic universities. We believe that such a methodology can be a method of teaching business English using electronic resources. To achieve these goals, the motivation of students of economic specialties to study English is the main, if not decisive factor, including because the majority of students are either weakly interested or not at all interested in mastering a foreign language [2]. This can be explained by the fact that English is a compulsory but non-core discipline, as well as the insufficient school preparation of the majority of students. The objective values, interests and ideals inherent in a given society act as a motive. If accepted by a person, they acquire a personal meaning and incentive force.

In the process of training a specialist (bachelor's or master's) for the economy of the state, these qualities should develop within the walls of the university, and the debatable nature of communication in a foreign language, work on projects as part of a team, discussion of a case study and the search for an optimal solution based on various databases, participation in business and role-playing games - the basis for interactive interaction in the triad "learner - group - educator". In addition, higher education offers excellent opportunities for the economic mobility of young professionals. For example, the researchers of this process A. Yu. Polenova, GS Pshegusova believe that “the higher the educational potential, the higher the economic activity, the more employment, the lower the unemployment rate. The professional mobility of young people is facilitated by the effective interaction of educational institutions with employers, flexibility in determining the content of education, taking into account external factors” [1, p. 131]. In this regard, the regularly held job fairs at the university are relevant, where students can meet and personally talk with company representatives, take a small test, sign up for an interview with the HR manager for internship or employment. In addition to the traditional ones, the so-called "Bolognese" forms and methods of foreign language teaching are being introduced in the process of teaching at the university. For example, the transition from a linear to a modular form of education is currently underway. This gives a chance to select the language material in more detail, arrange it in the form of work programs in highly specialized areas of

training for undergraduates, during modular training, carefully work out all types of speech activities in the format of intensive training and smoothly "bring" students to a test or exam. In addition, the principles of the approach to the formation of mobile groups are being introduced. This contributes to the development of skills in foreign language communication and verbal communication with different participants, each time students develop teambuilding skills and effective interaction within the team. Particularly relevant are specific principles in the process of foreign language professionally oriented education of undergraduates [2, P.36].

The creation of an institute of tutors, lectures by invited foreign professors and specialists in English give excellent chances for improving students' professional communication skills in a non-native language, expanding their boundaries of knowledge, and contributing to the development of the axiology of the educational process. At the moment, universities are paying more and more attention to the organization of students' independent work. It should be expanded by mastering the educational material for each lesson through the use of the information system. This type of work should become a mandatory stage of preparation, which contributes to the development of communication skills. At the same time, the task of the teacher is to skillfully direct and stimulate the development of students' desire to work independently. Access to the information system of the university should be built on the basis of network technologies that allow you to receive educational materials via the Internet and update data on your training on the server to inform the teacher. Such an organizational form of training will increase the effectiveness of students' educational activities, as it will contribute to its organization, management, control and motivation. In this regard, one cannot fail to note the active work of the teaching staff in the preparation of electronic textbooks and teaching aids, electronic disks, multimedia training programs. For example, tests in the ICT system provide automatic verification, display the test results on the screen, offer an analysis of the most poorly mastered elements of foreign language material on the topic under study with the aim

of re-working it. This greatly saves the teacher's time, which they often have to spend on checking such written assignments.

REFERENCES

1. Polenova, A.Yu., Pshegusova, G.S. Foreign language as a tool for the formation of professional mobility of the future economist. Volume 6. - 2015. - No. 1. - P.131.

2. Dmitrienko T.A. Development of skills of independent creative activity in the process of professionally oriented teaching of a foreign language // Problems of Applied Linguistics. M.: RUDN, 2009. P. 6-11.

TA’LIM SOHASIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VA TALABALARNING BULUTLI TEXNOLOGIYALARGA EHTIYOJLARI

Egamov Zafarbek Raximboy o‘g‘li,
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
E-mail: zafarbekegamov0112@gmail.com

Abstrakt: Hozirgi kunda bulutli texnologiyalar ta’lim sohasini rivojlanishining kuchli yo‘nalishini ifodalaydi. Bulutli hisoblash haqida gap ketganda, biz uch xil xizmat modelini ajratib ko‘rsatishimiz kerak: Infratuzilma xizmat sifatida (IaaS), Platforma xizmat sifatida (PaaS) va dasturiy ta'minot xizmat sifatida (SaaS). Ushbu ishning ko‘lami dasturiy ta'minot sifatida xizmat ko‘rsatish modelidir.

Kalit so‘zlar: bulutli hisoblash, xizmat sifatida platforma (PaaS), ta’lim, talabalar.

USE OF CLOUD TECHNOLOGIES IN EDUCATION AND STUDENT NEEDS FOR CLOUD TECHNOLOGIES

Abstract: Today, cloud technologies represent a strong direction in the development of education. When it comes to cloud computing, we need to distinguish three different service models: Infrastructure as a service (IaaS), Platform as a service (PaaS) and Software as a service (SaaS). The scope of this work is a model of service as software

Keywords: cloud computing, platform as a service (PaaS), education, students.

1.Kirish. So‘nggi bir necha yil ichida "bulutli hisoblash" tobora ko‘proq muhokama qilinmoqda. Bu IT sanoati rivojlanishining nisbatan yangi tendentsiyasi bo‘lib, u foydalanuvchilarga qaratilgan va noutbuklar, planshet kompyuterlar va

smartfonlar kabi turli xil mobil qurilmalardan foydalanishning ko‘payishi bilan bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, bu raqamli iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri. Yevropa hukumatlari va sanoati 2020-yilgacha bulutli hisoblashni rivojlantirishga 45 milliard yevro sarmoya kiritishni rejalashtirmoqda. Masofaviy serverlarning bulutli hisoblash tarmoqlarida, saqlash tizimlari (ma'lumotlar markazlari va server fermalari) va ularning resurslaridan foydalanuvchi talabiga binoan foydalanilmoqda.

2.Nazariy asoslar. AQSh Savdo Departamenti Milliy standartlar va texnologiyalar instituti bulutli hisoblashni "sozlanishi mumkin bo‘lgan hisoblash resurslarining (masalan, tarmoqlar, serverlar, saqlash, ilovalar va xizmatlar) umumiy havzasiga hamma joyda, qulay, talab qilinadigan tarmoqqa kirishni ta'minlash modeli" deb ta'riflaydi. boshqaruvning minimal harakatlari yoki xizmat ko‘rsatuvchi provayderning o‘zaro ta'siri bilan tezda ta'minlanishi va chiqarilishi mumkin". Gartner bulutli hisoblashni “internet texnologiyalaridan foydalangan holda xizmat sifatida kengaytiriladigan va elastik IT imkoniyatlarini taqdim etuvchi hisoblash uslubi” sifatida belgilaydi. "Internet va kompyuterlarning kundalik foydalanuvchilari uchun bulutli hisoblash - bu ma'lumotlarga kirish yoki dasturiy ta'minot dasturidan foydalanish kabi har qanday onlayn faoliyat bo‘lib, u har xil qurilmalarda amalga oshirilishi mumkin. 1-rasmda ko‘rsatilganidek, Internetga rampa. Bu ko‘rinishda ma'lumotlar yoki dasturiy ilovalar foydalanuvchining kompyuterida saqlanmaydi, aksincha, Internet orqali istalgan qurilmadan istalgan joydan foydalanishi mumkin. Idoralar veb-saytga kirish huquqiga ega.”. Yakuniy foydalanuvchilar uchun bulutli hisoblash sizga uskunani saqlash yoki yangi jihozlar sotib olish, kerakli ma'lumotlarni olish haqida tashvishlanishingiz shart emasligini anglatadi.

3.Muammo va gipotezalar. Ushbu maqolaning kengroq muammo doirasi oliy ta'limda bulutli xizmatlar va ilovalarni joriy etishning dastlabki shartlarini o‘rganishdir. Bu talabalar va o‘qituvchilar tomonidan bunday xizmatlarni qabul qilish va faol foydalanishni nazarda tutadi. Tadqiqot talabalar uchun bulutli xizmatlardan (SaaS) foydalanishga qaratilgan. Talabalarni tadqiqotning maqsadli populyatsiyasi sifatida

tanlashning sababi shundaki, talabalar o‘rganish va baholash uchun onlayn xizmatlarga tobora ko‘proq qaram bo‘lib bormoqda.

H1: Erkak va qiz talabalar o‘rtasida bulut xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojda sezilarsiz

H2: Erkak va qiz talabalar o‘rtasida bulut xizmatlaridan foydalanishda sezilarsiz

4.Tahlil va natijalar. Anketani 158 ta respondent to‘ldirdi; 58% erkaklar va 42% ayollar. Talabalar ulushi Informatika o‘quv dasturidan 78% va boshqa o‘quv dasturlari bo‘yicha 22%; hammasi Riyeka politexnikasidan. Talabalarning katta qismi (90%) kasbiy ta'limda (birinchi 3 yil) qatnashgan va talabalarning faqat kichik bir qismi (10%) ixtisoslashtirilgan (4 va 5-kurs) talabalar edi. "Internet va ma'lumotlarga kirish uchun qaysi qurilmalardan foydalanasiz?" Respondentlar bir nechta javoblarni tanlashlari mumkin edi va taqsimot ko‘rsatilgan. Respondentlar asosan noutbuklardan (74%) va smartfonlardan (67%) foydalanishadi, bu ularning harakatchanligini ko‘rsatadi. Kamroq foydalanuvchilar soni uyda (64%) va fakultetda (54%) ish stoli kompyuterlarini, eng kam qismi esa planshet kompyuterlarni (13%) va ultra portativ kompyuterlarni (5%) tanlagan. Respondentlar Internetga kirish chastotasi haqida xabar berishdi va javoblar uchta toifaga bo‘lingan: hafta oxiri yoki haftada bir necha marta (5%), kuniga bir necha marta (18%), har doim yoki har doim imkonim bo‘lganda (77%).

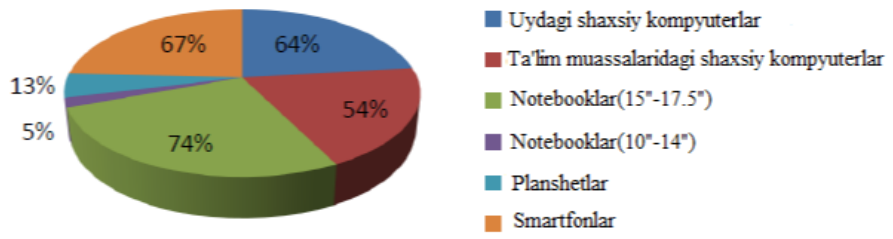

1-rasm. Internet va ma'lumotlarga kirish uchun kompyuter va qurilmalardan foydalanish, javoblarni tarqatish ko‘rsatkichi

7.Gipotezalarni testlash. Mann-Whitney U testi H1 gipotezasini baholash uchun erkak va qiz talabalar o‘rtasida bulutli hisoblash xizmatlaridan foydalanish zaruratida farq yo‘qligi haqida o‘tkazildi. Sinov natijalari ahamiyatli emas edi, z = -0,109; p = 0,98 (1-jadval). Shunday qilib, biz aytilgan nol-gipotezani qabul qilishimiz mumkin. H2 gipotezasini baholash uchun Mann-Whitney U testi ham o‘tkazildi, unda erkak va qiz talabalar o‘rtasida bulutli hisoblash xizmatlaridan foydalanishda farq yo‘qligini aytadi. Sinov natijalari muhim emas edi, ko‘rsatilgandek z = -1,054; p = 0,29 (2-jadval). Shunday qilib, biz aytilgan nol-gipotezani qabul qilishimiz mumkin. Garchi o‘tmishda erkaklar va ayollar o‘rtasida kompyuterlardan foydalanish chastotasi va usulida sezilarli farqlar bo‘lgan bo‘lsa-da, odamlar "gender farqi" haqida gapirishsa-da, so‘nggi ma'lumotlar bulutli xizmatlardan foydalanishda katta farq yo‘qligini ko‘rsatadi. Ba'zi ekspertlarning fikricha, IT sohasida ayollar sonini ko‘paytirish yo‘li bulutli hisoblashdan o‘tadi ... chunki "bulut" xususiyatlari, ijtimoiylashuv, hamkorlik va loyihalarni boshqarishga katta ta'sir ko‘rsatadi, ayollarning ITga bo‘lgan qiziqishini oshiradi

1-jadval. H1 testlash natijasi.

	Mann-Whitney U testi(spreedsheet) spol o’zgaruvchilari p < 0,05000 da belgilangan testlar						
o'zgaruvchilar	daraja yig'indisi 1-guruh	daraja yig'indisi 2-guruh	U	Z	p-bosqich	Z sozlangan	p-bosqich
bulut ehtiyojlar	7308.500	5252.500	3030.500	-0.019390	0.984530	-0.020967	0.983272

2-jadval. H2 testlash natijasi.

	Mann-Whitney U testi(spreedsheet) spol o’zgaruvchilari p < 0,05000 da belgilangan testlar						
o'zgaruvchilar	daraja yig'indisi 1-guruh	daraja yig'indisi 2-guruh	U	Z	p-bosqich	Z sozlangan	p-bosqich
bulutdan foydalanish	7015.000	5546.000	2737.000	-1.05414	0.291821	-1.12573	0.260281

8.Xulosa. Bulutli hisoblash IT xizmatlarini taqdim etishning yangi modelini ifodalaydi, u "bulut" ichida joylashgan resurslarni ijaraga olishni o‘z ichiga oladi va IT

sohasining kelajakdagi rivojlanishining yo‘nalishi hisoblanadi. Oddiy odamlar tobora ko‘proq onlayn bo‘lib, elektron pochta xabarlarini tekshirish va boshqa aloqa shakllaridan foydalanish, hujjatlarni yozish va tahrirlash va hamkorlik qilishdan tortib, filmlar va videolarni tomosha qilish yoki musiqa tinglashdan tortib, shaxsiy hujjatlar va rasmlarni ko‘rishgacha bo‘lgan ko‘proq ish onlayn tarzda amalga oshirilmoqda. internetda saqlanadi. Dasturni o‘rnatish, litsenziyalash va yangilashning hojati yo‘q va texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlari yo‘q, chunki barcha dasturlar va xizmatlar veb-brauzer orqali mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Cloud Computing in Education, IITE Policy Brief, UNESCO, 2010, http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214674.pdf (29. 01. 2013)

2. Horrigan, J.B., Use of Cloud Computing Applications and Services, 2008, http://www.pewinternet.org/Reports/2008/Use-of-Cloud-Computing-Applications-and-Services.aspx (26. 01. 2013)

3. Kop, R., Carroll, F., Cloud Computing and Creativity: Learning on a Massive Open Online Course, European Journal of Open, Distance and E-Learning, 2011, http://www.eurodl.org/index.php?article=457 (21. 01. 2013)

4. Al-Zoube, M., E-learning on the Cloud, International Arab Journal of e-Technology, Vol.1, No.2, 2009, http://www.iajet.org/iajet/iajet_files/vol.1/no.2/ELearning%20on%20the%20Cloud.pdf (28. 12. 2012)

5. Bittman, T., Cloud Computing Inquiries at Gartner, 2009, http://blogs.gartner.com/thomas_bittman/2009/10/29/cloudcomputing-inquiries-at-gartner/ (12. 01. 2013)

6. Bronzin, T., Kaldi, V., Mobilnost u oblaku, Infotrend, 186, 2011.

7. Lin, A., Chen, N., Cloud computing as an innovation: Perception, attitude, and adoption. International Journal of Information Management, 2012, http://dx.doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2012.04.001 (27. 01.2013)

8. Mallikharjuna Rao, N., Sasidhar, C., Satyendra Kumar, V., Cloud Computing Through Mobile Larning, International Journal of Advanced Computer Science and Applications, Vol.1, No. 6, December 2010, http://thesai.org/Downloads/Volume1No6/Paper_7_Cloud_Computing_Through_Mobile-Learning.pdf (28. 01. 2013)

9. Mell, P., Grance., T., Final Version of NIST Cloud Computing Definition, NIST, 2011, http://www.nist.gov/itl/csd/cloud-102511.cfm (25. 01. 2013)

10. Sultan, N., Cloud computing for education: A new dawn? International Journal of Information Management, no. 30,2010, http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401209001170 (28. 01. 2013)

11. Žganec, T., na nebu ni na zemlji, Infotrend 184, 2011.

12. Cloud Computing, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing (14. 01. 2013)

XALQ TA’LIM SOHASIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Egamov Zafarbek Raximboy o‘g‘li,
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
E-mail: zafarbekegamov0112@gmail.com

Abstrakt: Bulutli texnologiyalar IT sanoati rivojlanishining kuchli yo‘nalishini ifodalaydi. Bulutli hisoblash ta'limda qo‘llaniladi, lekin bu xizmatlarni ta'lim jarayoniga jalb qilingan barcha shaxslar tomonidan qabul qilinishini nazarda tutadi. Shu sababli, ushbu maqolaning maqsadi talabalarimiz o‘rtasida "bulut" (SaaS) da ilovalar va xizmatlarga ehtiyoj bor-yo‘qligini, ulardan qay darajada foydalanayotganini va qanday turdagi ilovalar va xizmatlar etakchiligini o‘rganishdir. Maqolada talabalarning "bulutga o‘tish" istagini ko‘rsatadigan ushbu tadqiqot natijalari tahlil qilinadi va sharhlanadi.

Kalit so‘zlar: bulutli texnologiyal, xizmat sifatida dastur (SaaS), o‘quvchilar.

USE OF CLOUD TECHNOLOGIES IN SCHOOL EDUCATION

Abstract: Cloud technology represents a strong direction in the development of the IT industry. Cloud computing is used in education, but it means that these services will be accepted by all individuals involved in the learning process. Therefore, the purpose of this article is to find out whether there is a need for applications and services in the cloud (SaaS) among our students, to what extent they use them, and what types of applications and services are leading. The article analyzes and interprets the results of this research, which shows the desire of students to “jump into the cloud”.

Keywords: cloud technology, software as a service (SaaS), pupils.

1.Kirish. So‘nggi bir necha yil ichida "bulutli hisoblash" tobora ko‘proq muhokama qilinmoqda. Yevropa hukumatlari va sanoati 2020-yilgacha bulutli

hisoblashni rivojlantirishga 45 milliard yevro sarmoya kiritishni rejalashtirmoqda. Masofaviy serverlarning bulutli hisoblash tarmoqlarida, saqlash tizimlari (ma'lumotlar markazlari va server fermalari) va ularning resurslaridan foydalanuvchi talabiga binoan foydalanilmoqda. "Bulut" atamasi Internet uchun metafora sifatida ishlatiladi, chunki foydalaniladigan apparat va dasturiy ta'minot resurslari qayerda joylashganligi muhim emas. IT mutaxassislari uchun bulutli hisoblash yangi biznes modelidirva ilovalarni ishlab chiqish va joylashtirish uchun yangi texnologiya platformasi va oxirgi foydalanuvchilar uchun ilovalardan foydalanishning yangi va arzonroq usuli.

2.Nazariy asoslar. Dasturiy ta'minot litsenziyalari, mavjud dasturiy ta'minotni yangilash yoki yangilash, ma'lumotlarni sinxronlashtirish va h.k., chunki bularning barchasi "bulut" xizmatiga kiritilgan. Aytish mumkinki, bulutli hisoblash IT inqilobining yangi drayveri bo‘lib, unda yangi IT xizmatlari ishlab chiqilmoqda, o‘zgarib turadi. Talab bo‘yicha xizmatlardan foydalanish, foydalanish, texnik xizmat ko‘rsatish va moliyalashtirish usullari. Bulutli hisoblash miqyosi (ilova ehtiyojlariga ko‘ra foydalaniladigan resurslar hajmi va miqdori va resurslardan haqiqiy foydalanish bo‘yicha to‘lanadi), mobillik va platforma mustaqilligi (istalgan vaqtda, istalgan joydan va qurilmadan kirish imkoniyati) bilan tavsiflanadi. Bulutli hisoblashning uchta turi mavjud: Xizmat sifatida infratuzilma (IaaS) - bu virtual texnologiyalarni ijaraga olishning turli shakllariga ega apparat komponenti, xizmat sifatida platforma (PaaS) bulutda operatsion tizim va ishlab chiqish vositalaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi. serverda ishlaydigan va bajariladigan turli veb-ilovalardan foydalanishni nazarda tutuvchi xizmat (SaaS). Ushbu modellar foydalanuvchilar tomonidan foydalaniladigan va boshqariladigan resurslarning turi va hajmida farqlanadi.

3.Muammo va gipotezalar. Ushbu maqolaga qo‘yilgan muammo doirasi ta'lim tizimida bulutli xizmatlar va ilovalarni joriy etishning dastlabki shartlarini o‘rganishdir. Tadqiqot o‘quvchilar uchun bulutli xizmatlardan (PaaS) foydalanishga qaratilgan. O‘quvchilarni tadqiqotning maqsadli populyatsiyasi sifatida tanlashning sababi shundaki, talabalar o‘rganish va baholash uchun onlayn xizmatlarga tobora ko‘proq qaram bo‘lib bormoqda. Shuningdek, u bulutga bo‘lgan ehtiyoj o‘rtasidagi

munosabatni o‘rganishga qaratilgan xizmatlar va ulardan faol foydalanish, chunki u har doim ham o‘zaro bog‘liq bo‘lmasligi mumkin. Maqsadlarga ko‘ra, quyidagi nol gipotezalar joylashtirilgan:

H1: Bulut xizmatlariga bo‘lgan ehtiyoj va ulardan foydalanish chastotasi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik yo‘q.

H2: O‘quvchilar Internetga kiradigan qurilmalar soni va bulut xizmatlaridan foydalanish chastotasi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik yo‘q.

4.Tahlil va natijalar. Bulutli texnologi-yalar ustida izlanish olib boruvchi tadqiqotchilar tomonidan 15-30 yoshli aholi o‘rtasida o‘tkazilgan yana bir so‘rov shuni ko‘rsatadiki, respondentlarning 80% har kuni onlayn xizmatlardan foydalanadi, qariyb 50% esa mobil telefon orqali internetdan foydalanadi. Bulutdagi xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojni ko‘rsatadigan vaziyatlarning chastotasi haqidagi bayonotlari bo‘lgan elementlar bayonot tegishli bo‘lgan xizmat toifalari bo‘yicha guruhlangan. Respondentlar chastotani 4 balli shkala bo‘yicha ifodaladilar va javoblarning taqsimlanishi 1-jadvalda ko‘rsatilgan. Bu ma'lumotlar shuni ko‘rsatadiki, respondentlar bulutga, keyin bulutli multimedia almashishga, bulutli hujjatlar / ofis dasturlariga va aloqa dasturlariga eng katta ehtiyojni bildirishgan. eng kichik ehtiyoj bulutli saqlash va fayllarni sinxronlashtirish dasturi. Anketaning yakuniy qismidagi 10 ta savol orqali respondentlar turli xil bulutli xizmatlardan (SaaS) faol foydalanish chastotasini bildirishdi. Savollar guruhlarga ajratilgan va javoblar taqsimoti 2-jadvalda ko‘rsatilgan. Javoblarning o‘rtacha arifmetik ko‘rsatkichi shuni ko‘rsatadiki, respondentlar bulutli aloqa dasturidan tez-tez va tez-tez foydalanadilar, ba’zan ular multimedia almashish va o‘rganish uchun bulut xizmatlaridan foydalanadilar va bulutli xotiradan foydalanish ehtimoli kamroq.

1-jadval. Bulutli xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojni tasniflovchi jadval.

Xizmatlarning turlari:	**M**	**SD**
Bulutda saqlash va fayllarni sinxronlashtirish	2,52	0,76
Bulutli hujjatlar / ofis dasturlari	2,82	0,79

Multimedia almashish uchun bulutli xizmatlar	3,05	0,85
Bulutli aloqa dasturi	3,38	0,70

2-jadval. Bulutli xizmatlardan foydalanish takroriyligini tasniflovchi jadval.

Xizmatlarning turlari:	**M**	**SD**
Bulutda saqlash va fayllarni sinxronlashtirish	2,49	1,05
Bulutli hujjatlar / ofis dasturlari	2,46	0,98
Multimedia almashish uchun bulutli xizmatlar	2,79	1,15
Bulutli aloqa dasturi	3,62	0,76
O‘rganish uchun bulutli xizmatlar	2,55	1,00

7.Gipotezalarni testlash. Ba'zi ekspertlarning fikricha, IT sohasida ayollar sonini ko‘paytirish yo‘li bulutli hisoblashdan o‘tadi, chunki "bulut" xususiyatlari, ijtimoiylashuv, hamkorlik va loyihalarni boshqarishga katta ta'sir ko‘rsatadi, ayollarning ITga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. H1 ni sinash uchun biz Spearman korrelyatsiya koeffitsientidan foydalandik. 3-jadvalda ko‘rsatilgan natijalar rs = 0,563 va statistik ahamiyati p <0,05 bo‘lgan bulutli hisoblash xizmatlari va ilovalaridan foydalanish ehtiyojlari va o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Statistik tahlil o‘rtacha korrelyatsiyani ko‘rsatdi. Shunday qilib, biz bulutli hisoblash xizmatlariga aniq ehtiyoj va ulardan foydalanish chastotasi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik yo‘q degan gipotezani rad etishimiz mumkin. Shu sababli, kompyuterdagi kundalik faoliyatida bulut xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojni anglagan talabalar ushbu bulut xizmatlari va ilovalaridan ba'zilari faolroq foydalanishini kutishimiz mumkin. Ikkinchi gipoteza (H2) ham Spearman korrelyatsiyasi yordamida tekshirildi. Spearman korrelyatsiya koeffitsienti "qurilmalar soni" va "bulutli hisoblash xizmatlaridan foydalanish" o‘zgaruvchilari o‘rtasidagi bog‘lanishni ko‘rsatadi, rs = 0,164 va statistik

ahamiyati p <0,05 (4-jadval). Biroq, statistik tahlil chegara statistik ahamiyati bilan zaif korrelyatsiyani ko‘rsatdi. Bulutli xizmatlar turli xil kompyuterlar va mobil qurilmalardan tez-tez foydalanadigan odamlar uchun mo‘ljallangan, bu talabalar buni qilishadi. Biroq, ushbu tadqiqotda bu ikki o‘zgaruvchi o‘rtasidagi korrelyatsiya kutilgandek kuchli ekanligi isbotlanmadi.

3-jadval. H2 testlash natijasi.

	Spearmen darajasi tartibi korrelyatsiyasi MDni juftlik bilan o‘chirish p < 0,05000 da belgilangan bog'liqlik darajasi	
o'zgaruvchilar	bulut ehtiyojlari	bulutdan foydakanish
bulut ehtiyojlari	1.000000	0.563467
bulutdan foydakanish	0.563467	1.000000

4-jadval. H3 testlash natijasi.

	Spearmen darajasi tartibi korrelyatsiyasi MDni juftlik bilan o‘chirish p < 0,05000 da belgilangan bog'liqlik darajasi	
o'zgaruvchilar	qurilmalar soni	bulutdan foydakanish
qurilmalar soni	1.000000	0.164522
bulutdan foydakanish	0.164522	1.000000

8.Xulosa. Bulutli hisoblash (SaaS) "foydalanish sifatida to‘lash" modeliga ega "talab bo‘yicha o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish" ga asoslangan, garchi oddiy foydalanuvchilar va ta'lim sohasidagi ilovalar uchun bunday dasturiy ta'minot odatda bepul. Ta'lim muassasalari uchun bulutli hisoblashning dunyo miqyosida joriy etilishining sabablari asosan moliyaviy xususiyatga ega, ammo shuni ta'kidlash kerakki, "bulut" ijodiy salohiyatga ega, chunki u g‘oyalar, fikrlar va bilimlarni osongina yaratish, ulardan foydalanish va almashish imkonini beradi. O‘quvchilar o‘zlarining "Bulutli ta'limga asoslangan shaxsiylashtirilgan o‘quv muhitini" yaratishlari yoki m-learning va bulutdan Ochiq ta'lim resurslariga kirishdan foydalanishlari mumkin. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, respondentlar (talabalar) ko‘pincha onlayn va bir vaqtning o‘zida bir nechta kompyuterlar va shunga o‘xshash qurilmalardan (planshet kompyuterlar, smartfonlar) foydalanadilar. Kompyuterlardan

foydalanganda ular (o‘rtacha) ba'zan bulutdagi ilovalar va xizmatlardan foydalanishni talab qiladigan holatlarda. Eng katta foydalanish bulutli aloqa dasturiy ta'minotida, eng kichiki esa bulutli hujjatlar / ofis dasturlarida qayd etilgan. Bulutdagi xizmatlarga bo‘lgan ehtiyoj yoki bulutdagi ilovalardan foydalanish chastotasidagi gender farqi tasdiqlanmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

13. Cloud Computing in Education, IITE Policy Brief, UNESCO, 2010, http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214674.pdf (29. 01. 2013)

14. Horrigan, J.B., Use of Cloud Computing Applications and Services, 2008, http://www.pewinternet.org/Reports/2008/Use-of-Cloud-Computing-Applications-and-Services.aspx (26. 01. 2013)

15. Kop, R., Carroll, F., Cloud Computing and Creativity: Learning on a Massive Open Online Course, European Journal of Open, Distance and E-Learning, 2011, http://www.eurodl.org/index.php?article=457 (21. 01. 2013)

16. Al-Zoube, M., E-learning on the Cloud, International Arab Journal of e-Technology, Vol.1, No.2, 2009, http://www.iajet.org/iajet/iajet_files/vol.1/no.2/ELearning%20on%20the%20Cloud.pdf (28. 12. 2012)

17. Bittman, T., Cloud Computing Inquiries at Gartner, 2009, http://blogs.gartner.com/thomas_bittman/2009/10/29/cloudcomputing-inquiries-at-gartner/ (12. 01. 2013)

18. Bronzin, T., Kaldi, V., Mobilnost u oblaku, Infotrend, 186, 2011.

19. Lin, A., Chen, N., Cloud computing as an innovation: Perception, attitude, and adoption. International Journal of Information Management, 2012, http://dx.doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2012.04.001 (27. 01.2013)

20. Mallikharjuna Rao, N., Sasidhar, C., Satyendra Kumar, V., Cloud Computing Through Mobile Larning, International Journal of Advanced Computer Science and Applications, Vol.1, No. 6, December 2010,

http://thesai.org/Downloads/Volume1No6/Paper_7_Cloud_Computing_Through_Mobile-Learning.pdf (28. 01. 2013)

21. Mell, P., Grance., T., Final Version of NIST Cloud Computing Definition, NIST, 2011,

http://www.nist.gov/itl/csd/cloud-102511.cfm (25. 01. 2013)

22. Cloud Computing, Wikipedia,

http://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing (14. 01. 2013)

MEVALI BOG‘LARDAGI KALIFORNIYA QALQONDORI BIOLOGIYASI, ZARARI VA UCHRASH DARAJASI

Raxmonova Madina Kimsanboyevna

dotsent

Imomaliyev Erali Nurali o‘g‘li

magistr

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya Respublikamizda barcha toifa xo‘jaliklarida jami 337 ming gektar bog‘lar va 182 ming gektar uzumzorlar mavjud. Tinimsiz har kuni yog‘ayotgan yomg‘ir gullash fazasiga kirgan o‘rik, shaftoli, bodom bog‘lari hosildorligiga zarar yetkazmaydi. Faqat changlanish muddatini sekinlashtirishi mumkin.

Kalit so‘zlar: qalqondor, qalqon, yosh, lichinka, avlod.

Annotation The country has 337,000 hectares of orchards and 182,000 hectares of vineyards in all categories of farms. Constant rains do not affect the yield of apricot, peach and almond orchards, which enter the flowering phase every day. This can only slow down the pollination period.

Key words: scale insect, scale insect, age, larva, generation

Kirish. Hozirgi kunda bog‘dorchilik qishloq xo‘jaligining muhim soxasi hisoblanadi. Axolini meva va meva maxsulotlariga, sanoatni meva xom ashyosiga bo‘lgan talabini qondirishga xizmat qiladi. Jaxon bog‘dorchiligida 200 dan ortiq meva turlari ekiladi. Respublikamizda esa 20 dan ortiq turi ekiladi. Bulardan o‘rik, shaftoli, olxo‘ri, gilos, olcha, olma, behi, nok asosiy o‘rinni egallaydi. Mevali bog‘lardan yuqori va sifatli xosil olish uchun turli zararkunanda va kasalliklarga qarshi

kurashish dolzarb masala hisoblanadi. Yog‘ingarchilikning foydali tomoni oxirgi 2020-2021 yilda yangi barpo etilgan 88 ming gektar mevali bog‘lar va 75 ming gektar uzumzorlarga tuproqdagi namlik hisobiga ildiz tizimi yaxshi rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, lalmi yerlarda parvarishlanayotgan bog‘larning yer osti suvlarining Mevali bog‘larda hozirgi kunda uchraydigan asosiy zararkunandalardan Sharq mevaxo‘ri, olma mevaxo‘ri,meva kuyalari, Kaliforniya Qalqondori, olma arrakashi, olcha pashshasi kabilar kiradi. Hozirgi kunda respublikamizda ichki karantin obyekti hisoblangan Kaliforniya Qalqondori mevali daraxtlarga kuchli zarar yetkazmoqda.

Tadqikot obekti: Kaliforniya qalqondorining qalqoni yumaloq, anchagina yapaloq, och jigarrang – kul rang tusda bo‘lib, diametri 1,0 – 1,5 mm, ba’zan 2 mm gacha boradi. Qalqonning chetlari o‘rtasiga qaraganda och tusdadir. Qalqonning o‘rta qismida och jigarrang lichinka terisi bor. Erkagining qanoti bir juft. Yosh lichinkasi oziqlana boshlaganda oqimtir shira chiqaradi. Yupqa qavat bo‘lib turadigan bu shira keyinchalik qalqonga aylanadi. Birinchi yoshda erkak va urg‘ochi lichinkalarini bir-biridan ajratib bo‘lmaydi. Ikkinchi yoshdan boshlab erkak lichinkalarining qalqonlari cho‘ziqroq bo‘lib qoladi. Urg‘ochi lichinkalarining qalqonlari esa yumaloq holida qolaveradi. Urg‘ochi zotining rangi limon kabi sariq, shakli noksimon, uzunligi 1,3 mm, ko‘zi, oyog‘i va mo‘ylovi yo‘q. Qalqoni yumaloq, o‘lchami 2mm, bo‘rtgan, rangi qoramtir yoki qo‘ng‘ir, o‘rtasida 2 ta lichinka po‘stining izi bor. Kaliforniya qalqondorining birinchi yoshli va qisman ikkichi yoshli lichinkalari va voyaga yetgan urg‘ochilari qishlaydi, ammo ikki yoshli lichinkalari va voyaga yetgan urg‘ochilari qishda xalok bo‘ladi. Qalqondorlar daraxtlarning shoxlari va qalqonlari ostida qishlaydi. Fevralning oxirlarida uyqudagi lichinka ikkinchi yoshga o‘ta boshlaydi. Lekin qish paytida 20-50% lichinkalar o‘lib ketadi. Daraxtlar ko‘kara boshlashi bilan lichinkalar oziqlanishni boshlaydi va 2 marta po‘st tashlab jinsiy yetuk urg‘ochi va erkak zotlarga aylanadi. Erkak va urg‘ochi zotlarning nisbati o‘rtacha birga-bir to‘g‘ri keladi.

Tadqiqot natijalari: Kaliforniya qalqondorining erkaklari qanotli, serharakat bo‘ladi, urg‘ochilari bir joyga yopishib olib, qimirlamay yotadi. Ular yosh lichinkalik

stadiyasida tarqaladi, ular o‘rmalab yuradi yoki shamol, hasharotlar, qushlar vositasi bilan tarqaladi. Lichinkalar keyinchalik biron joyga yopishib olib, harakatlanmaydi.

Ikkinchi avlod uchun urchigan urg‘ochi zot 1 oycha yetilgach, tirik tug‘a boshlaydi. Boshqacha qilib aytganda, lichinkalar ona tanasida tug‘ilishdan oldin tuxumdan ochib chiqqan bo‘ladi. Kamdan – kam hollarda lichinka qalqon ostida onasi tuxum qo‘yganidan keyin chiqadi. Bular ham daraxt bo‘ylab tarqab ketib yangi avlodni boshlab beradi.

Kaliforniya qalqondorining urg‘ochisi 100-200 tacha (janubdagi ba’zi joylarda 500 tacha) lichinka tug‘adi. O‘zbekiston sharoitida kaliforniya qalqondori mavsumda 4-5 ta avlod beradi. Tojikiston va Ozarbayjon sharoitida 4ta avlod beradi. Har qaysi avlod lichinkalaridan bir qismi qishlashga qoladi. Va nihoyat, oxirgi avlodining birinchi yosh lichinkalari maxsus tayyorgarlik ko‘rib, ona qalqoni ostida qishlab qoladi. Ammo, sharoit mavjud bo‘lsa (issiqxona va boshqa xonadonlardagi o‘simliklar) kaliforniya qalqondori yil mobaynida tinmay rivojlanishi mumkin.Kaliforniya qalqondori meva daraxtlariga, rezavor meva, butalarga va manzarali o‘simliklarga zarar yetkazadi. Kaliforniya qalqondori juda ko‘payib ketganda daraxt po‘stlog‘ini yorib yuboradi. Shoxlarni va hatto butun daraxtni quritib qo‘yadi. Mevalardagi shirani so‘rib, to‘q qizil dog‘ tushiradi. Kaliforniya qalqondori yangi o‘tkazilgan daraxtlarga ayniqsa katta zarar yetkazadi.Kaliforniya qalqondori har narsani yeyaveradi. Ular olma va nok daraxtlariga ko‘proq zarar yetkazadi, bundan tashqari, u behi, o‘rik, bodom, yong‘oq, olxo‘ri, tog‘olcha, gilos, olchaga zarar yetkazadi, boshqa juda ko‘p mevali daraxtlar, tok manzarali daraxt va butalarning shirasini so‘radi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. SH.T,Xo‘jayev. O‘simliklarni Zararkunandalardan “Uyg‘unlashgan Ximoya Qilishning Zamonaviy Usul va Vositalari” Toshkent-2015yil.
2. M.T.Arslonoov. A.U.Sagdullayev.Sh.K.Aliyev.O.T.Xujayev. X.Z.Ablullayeva. “O‘simliklar karantini zararkunandalari tarqalishining oldini olish”

3.ArgangelskayaA.D.Kfaunechervetsoviщitovok()Turkestana//trudы Turkestanskogonauchnogoobщestva,t.1.–Tashkent–

4. ArgangelskayaA.D.– KoksidыSredneyAzii– Tashkent,Komitetnauk – 159s.

5. Muxammadiev B.Q. Xavfli koksidlar va ularga qarshi kurash choralari.Monografiya, T:2015

6. SayfievA.X.,QurbonmurodovaM.B.,MuxammadievB.Q.Kaliforniya Qalqondori bioekologiyasi.Agroilm,3[41] son,2016yil,

ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHISINING KASBIY KOMPETENSIYASI

G‘afforova Dilshoda Amirqulovna
E-mail: gafforova1987@mail.ru
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, o‘qituvchisi
Ergashova Munisa Hoshim qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, magistri

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi tarbiyachi – pedagoglarning ijodiy va kasbiy faoliyati,kasbiy mahorat kompetensiyalarni egallash usullari,rivojlantirish vositalari haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Kompetensiya, zamonaviy tarbiyachi, qobiliyat, mahorat, malaka, kasbiy mahorat, tarbiyachi.

Annotation: This article describes the creative and professional activities of educators working in preschool education, methods of acquiring professional skills, tools for development.

Keywords: Competence, modern educator, ability, skill, qualification, professional skill, educator.

2017–2021-yillarga mo‘ljallangan “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma’aviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari”ga muvofiq, ta’lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, ta’lim-tarbiyaning zamonaviy metodologiyasini yaratish, o‘quv adabiyotlarining yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hamda pedagog xodimlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish taqozo etiladi. Mamlakatimizda shakllanayotgan

milliy ta’lim-tarbiya nazariyasi va amaliyotida innovatsion yondashuvlar, izlanishlar, tadqiqot muammolariga oid yechimlar, ilmiy-amaliy tavsiyalar yaratildi. Oliy ta’lim tizimi uzluksiz ta’lim tizimiga - maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi, malaka oshirish va qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta’lim tizimi uchun mutaxassislar tayyorlab berar ekan, ularning kasbiy tayyorgarligi, ma’naviy-axloqiy qiyofaqasiga, o‘qituvchilarning tarbiyachilik darajasiga alohida talablar qo‘yilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tashabbuslari bilan jamiyatimizda pedagoglar shaxsini qadrlash,ularning nufuzini oshirish,qadr-qimmatini himoya qilish bo‘yicha qator islohatlar amalga oshirilmoqda.Masalan:O‘zining kasbiy barkamolligini oshirishda izlanuvchi,tashabbuskor pedagoglar uchun unvonlar va ko‘krak nishonlari ta’sis etildi.Turli tuman ilm-fan ravnaqi yo‘lidagi jonkuyarlar uchun ko‘rik-tanlovlar o‘tkazilmoqda.Prezidentimizning tashabbuslari bilan pedagog xodimlarning oylik maoshlari yildan-yilga oshirilib turmush sharoitlarini yaxshilash maqsadida qo‘shimcha moddiy rag‘batlar berilmoqda.Pedagog xodimlarning malakasini oshirish ilmiy - metodik markazlari kengaytirilmoqda,ularning siyosiy tayyorgarligiga talab kuchaytirilmoqda, har 4-5 yilda qayta tayyorlashdan o‘tishlari uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Bugungi kun zamonaviy tarbiyachi yosh avlodimizni millatning munosib farzandlari etib tarbiyalashdek muhim, vazifani bajarishadi deb e’tirof etishimiz mumkin.Tarbiyachi-pedagogning yuqori darajadagi pegagogik mahoratga chunonchi,komminikativlik layoqatiga ega bo‘lishi, pedagogik texnika,takt,nutq,yuz,qo‘l-oyoq va gavda harakatlari,mimika (jest, pantomimika) qonuniyatlarni chuqur o‘zlashtirishi lozim.Tarbiyachi bolalarni kuzata oladigan,ularning harakatlarini boshqara oladigan,xatti-harakatlarini tahlil qila oladigan va ularga tog‘ri yo‘nalish bera oladigan bo‘lmog‘i lozim.Hozirgi zamonaviy ta’lim- tarbiya jarayonida tarbiyachilar quidagi kompetensiyalarga (bilim, malaka, ko‘nikma) ega bo‘lishi yani o‘zida mujassamlashtirgan bo‘lishi kerak.

- Etik-estetik madaniayti

- Kommunikativ qobiliyati
- Ijodkorlik qobiliyati va faoliyati
- Liderlik qobiliyati
- Tashkilotchilik
- AKT va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalana olishi.

Yuqorida ko‘rsatilgan ma’lumotlarga qo‘shimcha ravishda shuni aytish mumkinki tarbiyachi ham kasbiy aham umuminsoniy sifatlarni o‘zida gavdalantira olishi lozim.

Xulosa va tavsiyalar: Adabiy manbalarni tahlil qilish asosida maktabgacha tarbiyachining kasbiy kompetentsiyasini fundamental ilmiy ta'limga asoslangan pozitsiya talablari va o‘qitishga hissiy-qiymat munosabati bilan belgilanadigan kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish qobiliyati deb ta'riflash mumkin. Bu kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan munosabat va shaxsiy fazilatlarni, nazariy bilimlarni, kasbiy mahorat va ko‘nikmalarni egallashni o‘z ichiga oladi.

Tavsiyalar:

- kasbga mos ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish faoliyat jarayonida qo‘llash;
- Seminar treninglarda faol bo‘lish;
- faoliyatida duch kelayotgan muammolar yuzasidan maqolalar yozish va uni bartaraf etish yo‘llarini izlash;
- kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish (maqol,tez aytishlar,badiiy sherlar yodlash);
- ijodkorlik faoliyatini yuksaltirish (yasash va chizish malakalarini egallash).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev.,,Erkin va farovon, Demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”.Toshkent – “O‘zbekiston”-2016.

2. Zaraxash, T.O‘qituvchilar malakasini oshirish mazmunining zamonaviy yangilanishi/T.Zaraxash//Maktabgacha ta’lim-2011.-№12.S.74

3. Xoxlova O.A. O‘qituvchining kasbiy vakolatlarini shakllantirish/O.A.Xoxlova // Katta o‘qituvchining qo‘llanmasi-2010.- №3.-B.4

USMON AZIM IJODIDA “ALPOMISH” DOSTONI

ToshDO‘TAU magistri

Boynazarova Gulbahor Rustamovna

ANNOTATSIYA

Maqolada Usmon Azim ijodida “Alpomish” dostoniga murojatlar tasvirlangan. Nima uchun bu folklor qoliplaridan foydalanilganligi izohlangan va xulosalar berilgan. Maqola yozishda tasviriy metodlardan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: Talmeh, folklor, qolip, to‘qima, motiv

ABSTRACT

The article describes references to the epic “Alpomish” in the works of Osman Azim. Why these folklore patterns were used is explained and conclusions are given. Descriptive methods were used in writing the article.

Keywords: Talmeh, folklore, mold, texture, motif

Adabiyotda talmeh san’ati bor, bu san’atning ma’nosi – chaqmoq chaqqanda ko‘rinmay qolgan kichik mavjudotlar ko‘rinishi degan ma’nodan kelib chiqqan. Ijodkorlar tarixiy shaxslar va voqea hodisalardan ularning ko‘rinmay qolgan jihatlarini ko‘rsatish va bugungi kundagi muammolarni tasvirlash ular orqali tasvirlash uchun foydalanishgan. Usmon Azim ijodida ham xalq og‘zaki ijodi namunalari ko‘plab uchraydi. Ular ichida “Alpomish” dostoniga murojaatlar va dostonga qo‘shimcha kiritilgan o‘rinlar uchraydi.

“Alpomish” dostoni Usmon Azimni hayajonga solgan va bir emas, bir necha martalab qo‘liga qalam olishga da’vat etgan doston.. U ijodining dastlabki davrida ham, sal keyinroq “Baxshiyona” turkumida ham “Alpomish” ohanglariga murojaat qiladi. Uning nasrdagi “G‘oz” hikoyasi, keyinroq “Alpomishning qaytishi” dramasi, “Tong otgan taraflarda” dramatik dostonida “Alpomish”ga u yoki bu darajada

tayanilgan. Umuman, Usmon Azimning bu mavzudagi asarlarining barchasiga “Alpomish” asos bo‘lgan, deyish mumkin. Biroq yozuvchi birgina manbaga qayta-qayta murojaat etganda ham mavzu jihatdan bir-biriga yaqin, ammo mazmun tomondan umuman betakror asarlar yaratadi. U doston qolipidan bugungi kun uchun muhim mavzularni yoritishda foydalangan.

“Alpomish” dostonida zindonda yotgan Alpomishning yoniga tushgan G‘oz bilan bog‘liq motiv bor. Bu motivga ko‘ra, bir oyog‘i singan va bir qanoti shikastlangan G‘oz zindonga yiqiladi. Alpomish G‘ozning yaralari bitib, uchadigan bo‘lgach, uning qanotiga xat bog‘lab: “Elu xalqimga mening o‘lik- tirik xabarimni sen yetkazsang,” deya niyat qilib, G‘ozni uchirib yuboradi. G‘oz o‘n to‘rt kecha-kunduz uchgach, Shakaman tog‘iga yetib, qanotlari tolib, toqqa qo‘nadi. G‘ozni mana shu tog‘ etagida yashovchi bir kampirning o‘g‘li otgan bo‘lib, u G‘ozning o‘lmasdan, faqat yarador bo‘lgani, hatto uchib ketganidan alamiga chiday olmay, bir necha yildan beri o‘lasi bo‘lib yotgan edi. Hordiq chiqarib, kuch yig‘ish uchun toqqa qo‘ngan G‘ozning g‘ag‘illagan tovushi kasal yotgan Merganning qulog‘iga yetadi. U o‘zini “oriyatga qo‘ygan” G‘ozni ovozidan tanib, uni yana otmoq payiga tushadi. Kampir esa, G‘ozni uchirib yuborish payiga tushadi. Mergan Kampirning so‘ziga quloq solmay, G‘ozni otadi. U o‘qni otganida G‘oz uchib ketadi va o‘g‘il og‘ir dard bilan yotib qoladi. G‘oz esa xatni, eson-omon Alpomishning singlisi Qaldirg‘ochga yetkazadi. Dostondagi G‘oz bilan bog‘liq motiv shu sujet bilan tugaydi. Usmon Azim mana shu kichikkina syujetni biroz kengaytirib, uni dastlab hikoyaga aylantirdi. Hikoyada qahramon hayotidan birgina epizodni yaratgan. G‘ozni o‘ldirolmay, oriyatdan kuyib ketgan o‘g‘ilning ruhiy holati tasvirlangan. Muallif diqqat markazida Kampir obrazi turadi. Kampir farzandini baloga giriftor etayotganini bilib tursa ham, G‘ozning elchi ekanligini ko‘ngli sezib, uni uchirib yuboradi. Kampir ana shu murakkab ruhiy jarayonda dunyoni, insoniyatni balo-qazolardan saqlab qola oladigan ilohiylashtirilgan kuch darajasiga ko‘tariladi. Hikoya “Alpomish” dostonidagi motiv asosida yozilgan bo‘lsa-da, dostondagi epizodning davomi sifatida tamoman yangicha talqin etilgan.

Usmon Azim hayot haqida nimaiki demoqchi bo‘lgan bo‘lsa, shuning hammasini badiiy asarda tasvir etilgan odamlarning yashash sharoiti, xulq-atvori, ruhiyati, bajaradigan ishlari, intilishlari va o‘ylarida, umuman olganda, taqdirida aks ettirishga harakat qiladi. Shunga ko‘ra, hikoyaga, dostondagilardan tashqari, yana bir qancha yangi obrazlar kiritilgan. Unda dostonda mavjud bo‘lgan G‘oz, Kampir, uning o‘g‘li, Alpomish, Oybarchin kabi obrazlar qatoriga folchi Bo‘lgan Kal, tabib Luqmoni Hakimlar ham qo‘shilgan.

Hikoya yozilganidan so‘ng oradan ma’lum vaqt o‘tgach, yozuvchida uni yanada kengaytirish niyati tug‘ildi va 2013- yili ana shu “G‘oz” hikoyasi asosida “Tong otgan taraflarda” dramasini yaratdi. Dramaning qamrovi katta, unda yozuvchi o‘zining hayot haqidagi, o‘zbek xalqining tarixi haqidagi fikr va o‘ylarini ifodalashga harakat qilgan. Hikoyadagi voqea dramaga yanada kengayib, yangi tafsilotlar bilan ko‘chdi. Shu sababli asar ma’lum syujet asosida yaratilgan bo‘lsa-da, butunlay mustaqil yangi asar darajasiga ko‘tarildi. Asardagi mazmun abadiyatga, insoniyatga aloqador. Alloh taqdirlarni bitadi, uni o‘zgartirib bo‘lmaydi. Ammo biz insonlar taqdirimizdagi voqealarga nisbatan unday bo‘lishi kerak yoki bunday bo‘lishi kerak edi deb, norozilik bildiramiz. Biz duo qilib o‘zimiz xohlagan narsaga erishsak ham Haqni ayblaymiz.Aslida bizga bunday bo‘lishidan oldin Allohdan ko‘p bora ishoralar berilgan edi. Mergan obrazi orqali ijodkor or-nomus masalasidan tashqari taqdirga norozi bo‘lgan va o‘zi xohlagan narsaga erishganda esa, uni u uchun yomin bo‘lganini, onasini yo‘qotganini tasvirladi. Bu buun hikoyaning mazmuni desak ham adashmagan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Malika Fozilova. Usmon Azim ijodida “Alpomish” dostoni motivlari. Maqola

ЯССИ ҚУЁШ КОЛЛЕКТОРЛАРИНИ ИШЛАШ ПАРАМЕТРЛАРИНИ ОПТИММАЛЛАШТИРИШ

М.М.Исмоилов

Фарғона педагогика институти ассистенти

Н.А.Олимов

Фарғона педагогика институти магистри

Аннотация: Ушбу мақолада совуқ температурада ишлайдиган юқори самарали, коррозияга чидамли қуёш коллекторини яратиш хақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: ноананавий энергия, коллектор, трубка, шарнир регулятори, госсипол қорамойи.

Asosiy qism

Мамлакатимизда табиий бойликларни тежаш ва ишлаб чиқариш тармоқларида экологик соф технологияларни жорий этишга алохида эътибор қаратилмоқда. Мутахассисларнинг такидлашича, ноананавий энергия турларидан фойдаланиш борасида улкан имкониятлар мавжуд. Республикамиз худудида йилнинг деярли 310-320 куни қуёшли бўлади, аксарият кенг худудли очиқ майдонларда эса доимий шамол эсиб туради. Бундай табиий имкониятлар Президентимизнинг 2013 йил 1 мартдаги “Муқобил энергия манбаларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Фармони бу борадаги ишларни сифат жихатдан янги босқичга кўтариш, пировардида табиий бойликларни тежашда дастуриамал бўлиши шубхасиз.

Ушбу мақолада техник жиҳатдан энг яқин бўлган, қуёш коллектори, айниқса, бўёқлар билан иссиқлик ташувчиси учун кириш ва чиқиш ҳаволалари

билан шаффоф қоплама билан жиҳозланган уйни ўз ичига олади. Идишнинг тагида совутгични олиш учун камералар мавжуд.

Ушбу коллекторнинг салбий томони шундаки, совуқда музлайди, узоқ муддат фойдаланилгач, металл коррозияга учрайди, совутгичдаги бўёқлар рангсизланади ва пастда жойлашганида, сув ҳарорати 100 ° С дан ошмайди.

Ушбу мақолани мақсади совуқ температурада ишлайдиган юқори самарали, коррозияга чидамли қуёш коллекторини яратишдир.

Вазифа, иссиқлик ташувчиси ўтиши учун ҳужайралар мавжуд бўлган, иссиқлик ташувчисининг кириш ва чиқиш трубкалари билан шаффоф қопламали уйни ўз ичига олган қуёш коллекторининг корпусида жойлаштирилган шарнир регулятори ва чиқиш трубкасида ўрнатилган иссиқлик ташувчиси оқимли регулятори билан жиҳозланганлиги билан ҳал қилинади. Госсипол қорамойи иссиқлик ташувчи сифатида ишлатилган.

Совутгич сифатида госсипол қорамойидан фойдаланиш салбий ҳаво ҳароратида ишлаш имконини беради ва совутиш суви регуляторининг ўрнатилиши ҳароратни 30 дан 1500 В гача созлашга имкон беради. Корпусга ўрнатилган шарнир регулятори ёрдамида қуёш коллекторлари қуёш нурлари унинг юзасига перпендикуляр равишда тушиши учун ўрнатилиши мумкин.

Коллектор шаффоф қопламали шиша варақага эга ва унинг таглиги изолятор материалдан иборат.

Қуёш коллектори қуйидагича ишлайди. Совутгич учун махсус идишдан кириш трубкаси ичидаги госсипол мойни эритилган регулятор ёрдамида қуёш нурларига перпендикуляр бўлган коллекторга киради. Ҳужайралар орқали ўтаётганда госсипол қатрони қиздирилади ва совутиш суви регулятори ёрдамида қатрон температураси 30 дан 1500 ° С гача назорат қилинади. Чиқиш трубкаси орқали иситиладиган совутиш суви истеъмолчига оқиб ўтади ва кейин насос ёрдамида совутиш танкига киради ва жараён яна такрорланади.

Қўқон ва Фарғона ёғ-мойи ўсимликлар ишлаб чиқаришдан чиқадиган чиқинди ҳосил бўлган госсипол қатронидан иссиқлик ташувчиси (ОСТ Но. 18-114-73) сифатида фойдаланиш экологик муаммоларни ҳам ҳал қилади.

ХУЛОСА

Юқоридаги маълумотлардан шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда муқобил энергия манбааларидан фойдаланиш замонавий энергия тежамкор технологияларни ишлаб чиқиш долзарб муаммога айланиб бормоқда. Кундан кунга қайта тикланмайдиган энергия ресурслари камайиб бораётганлиги ва энергияга бўлган эхтиёжларнинг ортиб бориши бу муаммони тез орада бартараф этиш чораларини кўришни тақазо этмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

[1] Экологик мақбул энергия манбаларидан фойдаланиш Н.М.Сафаров, А.Х.Алиназаров. Ўзбекистон Республикаси фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент-2014 йил 144 бет.

[2] Расход теплоносителя в солнечном коллекторе [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://solarsoul.net/rasxod-teplonositelya-v-solnechnom-kollektore/. – (дата обращения: 04.01.2019).

GANDBOL TO‘PINI UZATISHDA TANLOV REAKSIYASINING AHAMIYATI

Jiyanov Oxunjon Mirzaxmad o‘g‘li
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti magistranti
e-mail:oxunjonjiyanov@gmail.com

Ergasheva Madina Zafarjon qizi
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat yo‘nalishi, 1-kurs talabasi:
e-mail:madinaergasheva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada gandbol bilan shug‘ullanuvchilarni chaqqonlik sifati va tanlov reaksiyasining gandbol o‘yinidagi ahamiyati hamda uni qanday tarbiyalash haqida nazariy ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Sport tayyorgarligi, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, chaqqonlik, tezkorlik.

ЗНАЧЕНИЕ РЕАКЦИИ ВЫБОРА ПРИ ПЕРЕДАЧЕ ГАНДБОЛЬНОГО МЯЧА

Аннотация: В данной статье приведены теоретические сведения о качестве ловкости и значении реакции волейболистов в игре в гандбол и способах ее тренировки.

Ключевые слова: Спортивная подготовка, физическая подготовка, физические качества, ловкость, быстрота.

THE IMPORTANCE OF THE SELECTION REACTION IN THE TRANSMISSION OF THE HANDBALL

Annotation: This article provides theoretical information about the quality of agility and the importance of the reaction of the handball players in the game of volleyball and how to train it.

Key words: Sports training, physical training, physical qualities, agility, speed.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga katta etibor qaratildi. Sport sohasidagi ulkan islohotlar va erishilayotgan yuksak natijalar mamlakatimiz Prezidenti SH.Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan oqilona davlat siyosatining mahsulidir. Yurtboshimiz tomonidan 2017-yil 7-fevraldagi farmoni bilan tasdiqlangan. 2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasining Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish deb nomlangan bandida “Jismonan sog‘lom ,ruhiy va intelektual rivojlangan ,mustaqil fikrlaydigan, qat’iy hayotiy nuqtai nazarga ega, ndan taqshqari Yurtboshimiz tomonidan 2020-yil 24-yanvardagi 5924-sonli farmonlari “O‘zbekiston respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish to‘g‘risida” [64] jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat siyosati darajasida muhimligidan dalolat beradi.

Shu bilan bir qatorda jismoniy tarbiya va sport sohasini yanada rivojlantirish ham ustuvor masala hisoblanadi. Mazkur mavzuyimizda keltirilgan tanlov reaksiya va uning rivojlantirishni ahamiyati esa sportchi yuqori natijaga erishishini asosi hisoblanishi imkor etib bo‘lmaydi, chunki gandbol sporti chaqqonlikka asoslanadi.

Ushbu ishimizning asosiy maqsadi ham gandbol sportida namoyon boladigan tanlov reaksiyasini tarbiyalash vosita va usullarini aniqlash.

[64] O’zbekiston Respublikasi prezidentining “Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora tadbirlari tog’risida” 2020-yil 24-yanvardagi 5924- sonli farmoni. Mabuot.uz

Ishimizni hal etishga oid vaziflar ham maqsaddan kelib chiqib tuzilgan. Ular: 1) oddiy va murakkab reaksiyanilarni o‘rganish.

2) gandbol sporti mashg‘ulotlari o‘tkazishdagi usul va vositalarni tavsiflash.

«Handboll» so‘zini manosi ham «qo‘l to‘pi» degan manoni anglatadi, shundan ham ko‘rish mumkin. Uzatilayotgan oby’ekga nisbatan tez va aniq qaror qabul qilish kerak bo‘ladi. Manashunday qarorlarni yaxshilash uchun avvalo gandbol mashg‘ulotini shunchaki emas, undagi vazifalar qatoriga sportchini tanlov reaksiyani to‘g‘ri qilaolishiga yordam beruvchi mashqlarni joylash talab etiladi. Biz quyida gandbolchilar tomonidan ko‘rsatiladigan reaksiyalar va u chaqqonlik sifati bilan aloqadorligiga tegishli ma’lumotlar keltiramiz.

Chaqqonlik – jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasiga oid qator adabiyotlarda (L.P.Matveyev, 1991; V.M.Zasiorskiy, 2009; va boshqalar) hayotiy-zaruriy, kasbiy-amaliy malakalarga ega bo‘lishi uchun organizmning alohida qismlari(bo‘laklari), tizimlarining zarur bo‘lgan harakatlarni o‘zlashtirib olishi uchun tez moslasha olish jihati deb qarash tavsiya qilingan.[65]

Har qanday harakatni o‘zlashtirishda yuzaga kelgan harakat sharoiti, vaziyatga qarab, harakatlarni bajarishga tez, qisqa muddatda moslasha olish qobiliyatini chaqqonlik deb ataladi. Chaqqonlikni tarbiyalash uchun oldin o‘rganilgan, bajarishga odatlanib qolingan harakatlar tizimi yangi harakatlar bilan almashtiriladi va o‘zlashtirilgan harakatga boshqa elementlar qo‘shiladi. Bu o‘z navbatida bosh miya yarim sharlari po‘slog‘ining “ijodiy” faolligini yuqori darajasini ta’minlaydi.

Bu jarayon mashg‘ulotlar, sog‘lomlashtirish trenirovkalari, sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyati mashg‘ulotlarining vositalari basketbol, **voleybol**, qo‘l to‘pi, futbol, gimnastika, yengil atletikaning sakrash va uloqtirish turlari, suv sporti mashq lari va boshqalar orqali yo‘lga qo‘yiladi.

Chaqqonlikni rivojlantirishda qo‘llaniladigan eng sodda ta’lim uslubiyotlarini bilishimiz lozim. Ular:

[65] A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.

- mushaklarni aytarli darajada “bo‘shashtirib” bo‘lgandan so‘ng berilgan tovush, ovozga qarab kelishilgan harakat akti yoki harakat faoliyatini bajarish;

- turli xildagi balandliklarga chiqish yoki pastga qarab yugurish, turli xildagi to‘siqlardan (sun’iy, tabiiy), murakkab serpantinlarni zabt etish;

- chaqqonlikni o‘zini alohida ajratib emas, boshqa sifatlar bilan qo‘shib kompleksli rivojlantiriladi va o‘yin, musobaqa metodlaridan foydalanish yaxshi natija beradi.

M.A.Cherkovning tadqiqotlariga ko‘ra, chaqqonlik kasbiy yoki jismoniy harakatlarni bajarishda turlicha namoyon bo‘ladi. Bu sifat individ mushaklarining yuqori darajada rivojlanganlik jihati va yarim sharlar po‘stlog‘idagi jarayonlarning plastikligi, tez sodir bo‘lishi va almashinuvi bilan chambarchas bog‘liq. **Chaqqonlik bo‘g‘inlar harakatchanligiga ham bog‘liq.** Tadqiqotlar va kuzatishlar natijasida aniqlandiki, 14-15 yoshdalik davri chaqqonlikni rivojlantirishning eng qulay davri. 16-18 yoshga borganda bo‘g‘inlar harakatchanligining shakllanishi sekinlashadi. Shuning uchun chaqqonlikni rivojlantirish mashqlari va uni rivojlantirish asosan kasb-hunar kollejlari o‘quv tarbiya jarayonida e’tiborli darajada vaqt sarflashni taqazo etadi. Chaqqonlikni rivojlantirish uchun ko‘proq o‘yinlardan: voleybol, basketbol, futbol, tennis, stol tennisi, gandbol, xokkey, regbi va boshqalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O‘yinlar chaqqonlik -tezlikning ahamiyati ham ikkinchi darajali emas. Chunki chaqqonlik tezliksiz namoyon bo‘lmaydi.

Chaqqonlikni rivojlantirish esa tez o‘zgaruvchan o‘yin sharoitiga moslasha bilishni, kuzatuvchanlikni, mo‘ljalga to‘g‘ri olishni, qisqa fursat ichida turli murakkab vaziyatda aniq, to‘xtamga kelish, uni his qilish va o‘z harakatlarini shu vaziyatga moslay olishdek hayotiy-zaruriy amaliy harakat malakalarini shakllantiradi. Velosiped, harakatli o‘yinlar ham chaqqonlikni rivojlantiradi.

Harakatlarning koordinasiyaviy murakkabligi chaqqonlikning birinchi o‘lchovidir. Agar harakatning fazo, vaqt, kuch xarakteristikalari harakat vazifasiga mos bo‘lsa, harakat yetarli darajada aniq bo‘ladi. Hara kat vazifalari harakatning aniqligi tushunchasini keltirib chiqaradi. Harakatning aniqligi chaqqonlikning ikkinchi o‘lchovidir.

Chaqqonlikni rivojlantirishga yo‘naltirilib yuklamani oshirish shug‘ulla nuvchilarga koordinasiyaviy qiyinchiliklarni kuchaytiradi. Mashg‘ulotlar davomida bunday qiyinchiliklar uch guruhga bo‘linadi:

1. Harakatlarning aniqligiga erishishdagi qiyinchiliklar.

2. Ularning o‘zaro moslasha olishidagi qiyinchiliklar.

3. Kutilmaganda, qisqa vaqt ichida, o‘zgargan sharoitda duch kelinadigan qiynchiliklar.

Sportchilarni chaqqonlik sifatini tarbiyalash orqali o‘z ozidan tanlov reaksiyalarni ham bemalol tarbiyalash mumkin bo‘ladi.

Sportchi ko‘rsatadigan reaksiyalar ikkiga bo‘linib ular:

1. Oddiy reaksiya
2. Murakkab reaksiyalarga ajratiladi.

Agarda gandbolchi chalingan shutak tovishiga nisbatan javob reaksiyasi ko‘rsatsa bu oddiy chunki bu mashg‘ulot jarayonida ko‘p marta tushintirilga va o‘yin qoidalari bilan mustaxkamlab qo‘yilgan holat bo‘ladi. Yoki gandbochi hujum zonasidan berilgan zarbaga nisbatan himoyalanish uchun biron bir javab reaksiyasini ko‘rsatsa bu murakkab reaksiya yani tanlov reaksiyasi bo‘ladi va uni rivojlantirishda yuqorida keltirilgan usul va vositalardan foydalanish eng foydali natija beradi.

Xulosa

Sport mashg‘uloti juda ham keng qamrovli jarayon hisoblanadi,chunki unda tayyorgarlikning ko‘plab tamonlari mavjud. Manashu tamonlarni to‘g‘ri tarbiyalash uchun murabbiy ko‘plab jihatlarni hisobga olishga majbur. Sportchining nerv sistemasi qanchalik yaxshi faoliyat amalga oshirsa shuncha harakatdagi turg‘unlik mustaxkam va ijobiy bo‘ladi. Shu o‘rinda gandbol sport turi tezkorlik va chaqqonlikni talab etishini inobatga olgan holda yosh gandbolchilarni yoshlikdan jarayonga to‘g‘ri baho bera olishga va tanlov reaksiyasini vaqtida berishga o‘gatish kelgusidagi natijani yuksak bo‘lishi uchu poydevor vazifasini o‘taydi deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

2. SH.K.Povlov,O.X.Abdalimov,Z.Ye.Yusupova. Gandbol nazaryasi va uslubiyoti. Darslik Toshkent 2017-yil 415.b

3. A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.

4. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik –Toshkent 2014-yil 284 b.

5. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b

YENGIL ATLETIKANING 13-14 YOSHLI O‘QUVCHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Jonibekova Fotima Gulomjonovna
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti magistri

Annatatsiya: 13-14 yoshli o‘quvchilarni yengil atletika to‘garak mashg‘ulotlari orqali jismoniy sifatlarni tarbiyalash va bu orqali jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishga oid nazariy ma’lumot hamda amaliy ta’vsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Jismoniy tarbiya, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, tezkorlik, chaqqonlik, kuch, chidamkorlik.

РОЛЬ ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКИ В РАЗВИТИИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ 13-14 ЛЕТ

Аннотация: Теоретические сведения и практические рекомендации по развитию физических качеств и физической подготовленности школьников 13-14 лет путем занятий в легкоатлетических секциях.

Ключевые слова: Физическая подготовка, физическая подготовка, физические качества, ловкость, ловкость, сила, выносливость.

THE ROLE OF ATHLETICS IN THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL FITNESS OF 13–14-YEAR-OLD PUPILS

Annotation: Theoretical information and practical recommendations on the development of physical qualities and the development of physical fitness of 13-14-year-old students through athletics clubs

Keywords: Physical training, physical training, physical qualities, agility, agility, strength, endurance.

Ishning dolzarbligi. Hozirda butun dunyoda sport va jismoniy tarbiyaning ahamiyatini hisobga olmaslikni ilojisi yo‘q. Chunki, har bir millat o‘z vatani kelajagi bo‘lgan yosh avlod salomatligiga befarq bo‘lolmaydi. Mazkur vazifani oshirishni dastlab bog‘cha va maktab yoshidan amalga oshiriladi. Albatta maktab jismoniy tarbiyasi ko‘pgina muhim vazifalarni amalga oshira. Shu vazifalar o‘quvchilarni sog‘lomlashtirish va jismoniy tayyorgarligini rivojlantish hisoblanadi. Ammo, ushbu vazifalarni amalga oshirishda ayrim nomutonosiblik yuzaga kelayotganini maktab sport to‘garaklari faoliyatini o‘rganish jarayonida guvohi bo‘lish mumkin. Umumta’lim maktabining 13-14 yoshli yengil atletikachilarga o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarda ko‘proq etiborli bo‘lish talab etiladi. Chunki , bu yoshda bolalar o‘sib rivojlanishi jadal bo‘lib, ularning o‘zini tutishi, fe’l atvorida ham beqarorlik yuzaga kela boshlaydi. Manashunday vaziyatda o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish uchun jismoniy tayyorgarlik turlarini bilish juda ham ahamiyatlidir. Ko‘pchilikka ma’lum sport mashg‘ulotlarini o‘tkazishda Yengil atletikaning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik turlaridan foydalaniladi. Ushbu tayyorgarlik turlari o‘ziga xos vazifalarni bajaradi. Manashu o‘ziga xoslikni bir bir-biriga bog‘lash, ya’ni umumiy jismoniy tayyorgarlikdan maxsus jismoniy tayyorgarlikga to‘g‘ridan to‘g‘ri o‘tib ketmasdan, o‘quvchining tayyorgarlik jarayoniga qandaydur yordam berish talabi yuzaga keladi. Bunday yordamni amalga oshirish uchun har bir Yengil atletika sport to‘garagi murabbiysi jismoniy tayyorgarlik turlarini bilishi hamda mashg‘ulot vazifasi mos jismoniy tayyorgarlik mashqlarini tanlab qo‘llay olish malakasiga ega bo‘lishi juda ham dolzarb masala deb qaramoqdamiz.

Ishning maqsadi: 13-14 yoshli o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda yengil atletika togaraklarining ahamiyatini aniqlash.

Ishning vazifalari : 1) Yengil atletika mashg‘ulotida qo‘llaniladigan vositalarni o‘rganish. 2) umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikni bir biriga bog‘lab mashg‘ulot tashkil etilishi o‘rganish.

Mazkur tayyorgarlik turi haqida so‘z yuritishdan avval yuqoridagi ikki jismoniy tayyorgarlik turlari va ularni o‘ziga xosligi haqida qisqacha to‘xtalsak.

Yengil atletika sport mashg‘ulotlari jismoniy tayyorgarligida harakat(jismoniy) sifatlarini rivojlanishi tushuniladi: kuch, tezlik, chidamlilik, egiluvchanlik, chaqqonlik. Sportda umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik ajratiladi, ular sportchini musobaqaga tayyorlovchi vosita hisoblanadi. Sportchining jismoniy tayyorgarligini rivojlanishining baholanishini ko‘rsatgichi nerv-muskul apparatining miqdoriy va sifat ko‘rsatgichidir.

Yengil atletika to‘garaklari ham sportchini ko‘p yillik tayyorgarligi bosqichlaridagi kabi tayyorgarlik vositalari sportchining o‘sayotgan organizmining moslashish darajasiga bog‘liq holda o‘zgarib boradi. Quyda shunday tayyorgarlik turlariga to‘xtalib o‘tamiz.

Jismoniy tayyorgarlik turlari.

1. **Umumiy jismoniy tayyorgarlik** qomatni to‘g‘ri bo‘lishiga, barcha muskul gruppalari va harakat sifatlarini umumiy rivojlanishiga, ya’ni yuqori sport natijalariga erishishga yordam beradi. Umumiy jismoniy tayyorlik kasb kasalliklarini oldini olishda va sportda tiklanish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

2. **Yordamchi jismoniy tayyorgarlik** maxsus jismoniy tayyorgarlikning birinchi pog‘onasi bo‘lib, maxsus harakat sifatlarini rivojlantirishga, funktsional imkoniyatlarni va musobaqa yuklamalarini bajarishda va ulardan keyin tiklanishda nerv-muskul koordinatsiyasini ko‘tarishga yo‘naltirilgan.

3. **Maxsus jismoniy tayyorgarlik** musobaqa faoliyatida zarur bo‘lgan maxsus harakat sifatlarini rivojlantiradi. Yengil atletika har tomonlama tayyorgarligining asosiy mezoni ularning musobaqa faoliyati natijalari hisoblanadi. Sportning har bir turida umumiy va yordamchi tayyorgarlik sport mutaxassisligi bilan

bog‘liqdir, ular sportchi jismoniy harakat aniqligiga erishishiga yordamlashish uchun qaratilgan. [66]

Ba’zi harakat sifatlarining ahamiyati, ularning har birini takomillashuvi usulni talab qiladi.Masalan:

1) yuguruvchilarda:

•absolyut tezlikni oshirish;

•startni bajarishning tezligi;

•tezlikning elementar shakllarini takomillashtirish (reaktsiya vaqti, ba’zi harakatlarni bajarilish vaqti, harakat tempi).

2) Sakrovchilarda.

•alohida texnik usullarni qo‘llaganda tezlik sifatlarini namoyon qilish;

•mo‘ljal olish va qaror qabul qilish tezligi;

•sherik va raqiblar bilan guruh bo‘lib o‘zaro ta’sir qilishning murakkabligini ko‘rish mumkin. [67]

Har bir sport turning o‘ziga xosligi mavjud buni yuqoridagi ma’lumotlardan ko‘rishimiz mumkin. Yengil atletika sport to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikni bog‘lovchi sifatida yordamchi jismoniy tayyorgarlikdan foydalanilanish yuqori samara beradi.

Bunda Yengil atletikachi o‘quvchilar mashg‘ulot jarayoniga ajratilgan vaqtni tayyorgarlik turlariga mos holda taxsimlash juda muhim hisoblanadi. Yengil atletika to‘garak mashg‘ulotlariga ajratilgan vaqt 2 akademik soat, ya’ni 90 daqiqa bo‘lsa shundan umumiy jismoniy tayyorgarlik mashqlariga 25 daqiqa, maxsus jismoniy tayyorgarlikka 20 daqiqa, yordamchi tayyorgarlikka 10 daqiqa, 30 daqiqa texnik-taktik tayyorgarlik uchun 5 daqiqa qayta tiklanish va yakuniy qisim uchun ajratilgan tartibda, mashg‘ulot olib borilsa, shunday tartiblashtirilsa,biz yuqorida keltirib o‘tgan yordamchi jismoniy tayyorgarlikni mashg‘ulotga joriy qilish imkoni tug‘iladi. Mazkur

[66] Q T. Arabboyev. “O’quv uslubiy majmua” QDPI 2021-2022 yil
[67] A.Abdullayev “Jismoniy madsaniyat nazaryasi va metodikasi” darslik farg’ona 2016 yil

tayyorgarlinki mashg‘ulotida quydagicha tashkillash va o‘tkazish orqali atlet o‘quvchilar jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishga erishish mumkin bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa uchun 13-14 yoshli yengil atletikachilarni tarbiyalashda va ularning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda avvalo mahg‘ulotni muntazam ravishta tashkillash talabi yuzaga keladi. Mazkur talabni bajarish uchun yosh yengil atletikachilarni mashg‘ulot talablaridan bezitmasdan ishtiyoq bilan mashq bajarishlarini ta’minlash juda muhim hisoblanadi. Yuqorida takitlangan yordamchi jismoniy tayyorgarlik shu vazifani amalga oshirishda juda ham yuqori samara berishi haqida ma’lumotlarni etiborga olgan holda tayyorgarlik turlaridan oqilona va maqsadli foydananish eng kerak vosita bo‘lib hizmat qiladi. Bundan tashqari sport to‘garak mashg‘ulotlarini o‘tkazishdagi asosiy maqsadni hal etishda sog‘lomlashtiruvchi va jismoniy tayyorgarlikni rivojlantiruvchi bo‘lib hizmat qiladi deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M. J. Abdullayev, M. S. Olimov, N. T. To‘xtaboyev Yengil atletika va uni o‘qitish metodikasi darslik.- T. 2017. -625.b
2. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b.
3. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik –Toshkent 2014-yil 284 b
4. Морфология человека, под. ред. Б.А.Никитюк и В.П.Чтецова, уч. пос., 2-е изд., издательство МГУ, 1990, 67-68 стр.
5. Q T. Arabboyev. “O‘quv uslubiy majmua” QDPI 2021-2022 yil..

SIRT POTENSIALINI O‘LCHASHNING DINAMIK VA STATIK KONDENSATOR USULI USULLARI

O‘rinboyev Dostonbek Rustamjon o‘g‘li
Namangan muhandislik Qurilish Instituti
Email: dostonbek0408@gmail.com
Suvanov Jahongir Xusniddin o‘g‘li
Email: jahongirsuvonov01@gmail.com

Annotatsiya: Bu ishda metal-dielektirik-yarimo‘tkazgich tuzulmalarni chegara sohasidagi sirt xolatlar zichligini Volt-farad usuli bilan aniqlash ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: potensial, fotoEYuK, dinamik kondensator.

Abstract: In this work it is shown defermenition of density of superficial states on interphase border metal-dielectric-semiconductor by method of volt-forad choracteristics.

Keywords: potential, photoECC, dynamic capacitor

В работе показана определение плотности поверхностных состояний на межфазной границе металл-диелектрик-полупроводник методом вольтфарадной характеристики

1. Dinamik kondensator usuli.

Sirtni o‘zgarmas potensialini va uning turli ta’sirlar ostida asta – sekin o‘zgarishini o‘lchashni o‘ta qulay usuli, bu dinamik kondensator usulidir. Bu usulni asosiy afzalligi shundaki, u juda yuqori sezgirlikka ega

(10^{-3} –10^{-4} B) va katta temperatura intervalida, hamda ixtiyoriy gaz muxitida amalda o‘lchash imkoniyatiga ega. Dastlab bu usul Kel’vin tomonidan kontakt

potensiallar farqini o‘lchash uchun taklif etilgan bo‘lsada, hozirgi kunda ham sirt potensialini va uning o‘zgarishini o‘lchashda keng qo‘llaniladi.

Tadqiq etilayotgan yassi namuna atmosferadagi kondesator qoplamasini bir tomoni hisoblanadi. Ikkinchi qoplamasi esa, etalon elektroddan iborat (u kvars yoki shisha asosiga qoplangan yarim shaffof metal qatlami, yoki bo‘lmasa agar yoritish talab etilmaydigan bo‘lsa, soddagina metal plastinadan bo‘lishi ham mumkin.

Etalon elektrodga qo‘yiladigan asosiy talab, bu uning chiqish ishini vaqt bo‘yicha tadqiq etilyapgan sharoitdagi ta’sirlar ostida o‘zgarmay barqaror turishidir. Etalon elektrod tadqiq etilyapgan sirtga iloji boricha yaqinroq joylashtiriladi va elektrodlardan birini, odatda etalon elektrodni turli xildagi mexanik qurilmalar yordamida titratiladi, ya’ni dinamik kondensator hosil qilinadi. Titrash natijasida kondensator qoplamalari orasidagi masofa oddiy garmonik tebranish qonuni bo‘yicha o‘zgaradi.

$$d = d_0 + a\sin\omega t \qquad (1)$$

bu yerda d_0 –qoplamalar orasidagi o‘rtacha masofa. a – tebranish amplitudasi. Sezgirlikni oshirish uchun iloji boricha $a \approx d_0$ bo‘lishi kerak, lekin qoplamalar bir biriga tegib ketmasligi lozim. Dinamik kondensator sig‘imini quyidagi ko‘rinishda yozish mumkin.

$$C = \frac{S}{4\pi(d_0 + a\sin\omega t)} \qquad (2)$$

Agar qoplamalar orasida doimiy, yoki sekin asta o‘zgaruvchi kontakt potensiallar farqi, yoki boshqa turdagi V kuchlanish bo‘lsa, qoplamalardagi zaryad o‘zgaradi va

$$dQ = V\,dC \qquad (3)$$

tashqi zanjirda o‘zgaruvchan tok yuzaga kelo;ol

adi.

$$I = \frac{dQ}{dt} = V\frac{dC}{dt} \qquad (4)$$

Agar V = 0 bo‘lsa, sig‘im o‘zgarishiga qaramay J = 0 bo‘ladi. Doimiy tok potensiometri yordamida qoplamalarga tashqi V ishorasiga qarama – qarshi potensiallar farqini berib, biz tadqiq etilayapgan potensialni kompensasiyalashimiz

mumkin va tashqi zanjirilarda o‘zgaruvchan signalni yo‘qolgan momenti paytida potensiometr ko‘rsatgan kontakt potensiallar farqini topamiz. Dinamik kondensator usulida o‘lchash sxemasi 1 – rasmda keltirilgan. Chiqish ishlarini farqidan yuzaga keladigan signal elektrometik kaskad (EK) orqali o‘tib tanlov kuchaytigichda kuchaytiriladi, voltmetrda kuchlanish V o‘lchanadi va ostsiollograf kirishiga ulanadi. Potensiallar yordamida dinamik kondensatorga kontakt potensiallar farqiga (KPF) teng va qarama – qarshi ishorali o‘zgarmas kuchlanish berib, voltmetr va ostsillografdagi signalni kompersirlaymiz. Dinamik kondensatorni titrash chastotasi odatda 20 – 100 Gs atrofida tanlanadi. Kompensatsion usul kontakt potensiallar farqini juda katta aniqlik bilan o‘lchashni ta’minlaydi. Madomiki, bu usulda tadqiq etilayapgan sirt va etalon sirt orasidagi kontakt potensiallar farqi o‘lchanar ekan, unda etalon elektrodning chiqish ishi qiymati stabil saqlanishi muhum hisoblanadi. Ushbu usul bilan yana foto E.Y.K. qiymatini kontakt potensiallar qiymatlarini qorong‘udagi V_0 va yoritilgandagi V_L lar farqi orqali $\Delta V_{Ph} = V_L - V_0$ topish mumkin.

Kichik yuzali elektroddan foydalanib va uni namuna sirti yuzasi bo‘lylab ko‘chirib yurish orqali tadqiq etilayapgan namuna sirtida kontakt potensiallari farqini fazoviy taxsimotini ham o‘rganish mumkin.

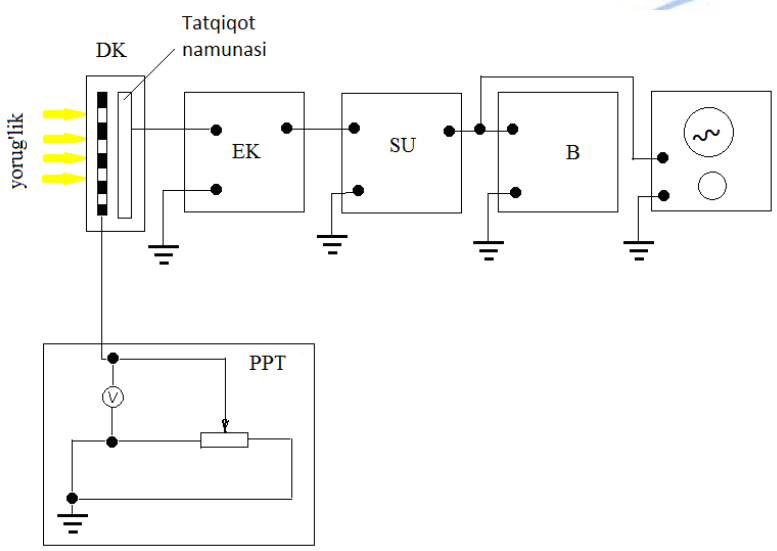

1 – rasm. Dinamik kondensator usulida sirt potensialini o‘lchash sxemasi.

DK – dinamik kondensator, PPT – doimiy tok potensiometri, EK – elektrometrik kaskad,

$R_{вх} > 10^{10}$ Om, CU – tanlov kuchaytirgichi, B – voltmetr, O – ostsillograf.

2. Statik kondensator usuli. Dinamik kondensator usuli etalon va tekshirilyapgan na’muna sirti orasidagi doimiy potensiallar farqini va uni juda sekin o‘zgargandagi (minut,soat) qiymatini o‘lchashga imkon beradi. Lekin, u sirt potensialini tez o‘zgarishini o‘rganishga bag‘ishlanmagan. Masalan, yoritishni yuqori chastota bilan modulyatsiyalab, ta’sirini o‘rganishga yaramaydi. Sirt potensialini tez o‘zgarishini o‘rganish uchun (masalan, 10^5 chastotagacha) modulyatsiyalab yoritishga elektrodlar xarakatsiz, odatdagi, kondensator usulidan foydalanish mumkin. Bu holda tekshirilayapgan sirt, etalon sirtidan yupqa dielektrik qatlam, odatda slyuda bilan, ajratiladi. So‘ng yarimo‘tkazgich sirtini sinus qonuni bo‘yicha o‘zgaradigan yoritish tizimi bilan yoritiladi.

$$L = L_0(\sin\omega t + 1) \qquad (5)$$

Bu holda foto E.Y.K. tufayli o‘zgargan potensiallar farqi quyidagiga teng.

$$dV_{Ph} = V_0 \sin(\omega t + \varphi) \qquad (6)$$

Bu yerda φ - hosil bo‘lgan kuchlanish va yorug‘lik fazalarini siljishi.

Sig‘im o‘zgarmay turganda kondensator qoplamalaridagi zaryad quyidagi ifodaga ko‘ra ro‘y beradi .

$$dQ = CdV_{Ph} \qquad (7)$$

Hosil bo‘lgan tok esa, bu zaryadni vaqt bo‘yicha hosilasi orqali aniqlanadi.

$$I = \frac{dQ}{dt} \propto \cos(\omega t + \varphi) \qquad (8)$$

Foto E.Y.K.ni o‘lchashda dinamik konsator uchun qo‘llangan sxemadan foydalanish mumkin.

Bunda o‘lchanayapgan o‘zgaruvchan kuchlanish foto E.Y.K. kattaligiga teng bo‘lmaydi.

$$V^{\approx} = IR_N \neq dV_{Ph} \qquad (9)$$

Foto E.Y.K.ni absolyut qiymatini aniqlash uchun sxemani kolibrovkalash lozim.

Sxemani zaruriy ishlash sharti.

$$\tau = R_N C >> T = \frac{1}{f} \qquad (10)$$

Bu yerda R_N-nagruska qarshilik, S-o‘lchov kondensatori sig‘imi, f - yoritishni modulyatsiya chastotasi. Bu shartlar buzilganda signal foto E.Y.K.ga proporsional bo‘lmasdan uning hosilasiga proporsional bo‘ladi. $\frac{dV_{Ph}}{dt}$

Bu usul yuqori sezgirlikka egaligi bilan farqlanib, V_{Ph} ~ 0.1 mkv kuchlanishga qadar o‘lchashga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S.I. Vlasov, A.A. Nasirov, X.A. Abdusamatov, V. Abduazimov, Uzbek. fizich. Jurn. № 6, 69 (1994).
2. A.Yu. Bobqlev. V materialax Mejdunarodnoy konferentsii po fotoelektricheskiy opticheskiy yavleniyam v poluprovodnikovqx strukturax (Fergana, 2006), s. 96.
3. S.I. Vlasov, S.Z. Zaynabidinov, A.A. Nasirov, T.SH. Alimov, T.X. Pak, Izvestiya vuzov. Fizika № 1, 121 (1991).

МУҲАММАД АЛИНИНГ “УЛУҒ САЛТАНАТ” ТЕТРОЛОГИЯСИДА ЁЗУВЧИ ДУНЁҚАРАШИ ВА ҚАҲРАМОН ТАБИАТИ

Мардонова Лобар Умаралиевна
Термиз давлат университети
Педагогика институти
Она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси

Аннотация: Асар тасвирий йўналишдаги фалсафий мушоҳадакорлик, адиб ғоявий концепциясидаги теран ҳаётий умумлашмалар ўқувчи онгида олам ва одам ҳақида теран мулоҳазалар уйғотади, ўша давр руҳини китобхон қалбига жойлайди. Асар марказида жаҳолат ва ёвузлик, хиёнат ва қабоҳатнинг инкори орқали эътиқод бутлиги, иймон мусаффолиги, эрк соғинчи, юртга садоқат сингари ардоқли туйғуларни улуғлаш туради.

Калит сўзлар: тарихий образ, инсон, шахс, мулоҳаза, фалсафий мушоҳадакорлик, давр руҳи, тасвир.

Аннотация: Произведение представляет собой философское наблюдение в изобразительном направлении, глубокие жизненные обобщения в мировоззренческой концепции писателя пробуждают в сознании читателя глубокие размышления о мире и человеке, поселяют в сердце читателя дух того периода. . В основе произведения прославление таких благородных чувств, как невежество и зло, отрицание предательства и зла, непорочность веры, чистота веры, стремление к свободе, верность стране.

Ключевые слова: исторический образ, человек, личность, размышление, философское наблюдение, дух времени, образ.

Annotation: The work is a philosophical observation in the visual direction, deep life generalizations in the ideological concept of the writer evokes in the mind of the

reader deep thoughts about the world and man, places the spirit of that period in the heart of the reader. At the heart of the work is the glorification of such noble feelings as ignorance and evil, the denial of betrayal and evil, the integrity of faith, the purity of faith, the longing for freedom, loyalty to the country.

Keywords: historical image, person, person, reflection, philosophical observation, spirit of the period, image.

Халқимизнинг адабий-эстетик эҳтиёжини қондиришга интилиб келаётган носирларимиздан бири Муҳаммад Али тарихий ҳақиқатларни бадиий талқин қилишга, насримиз имкониятларини янада кенгайтиришга баракали ҳисса қўшмоқда. Бугунгача Амир Темур ҳақида кўплаб асарлар ва “Улуғ салтанат” тетралогиясини ўқувчилар ҳукмига ҳавола этган ёзувчининг асарларида гоҳ тарихий, гоҳ романтик, гоҳида эса ўткир психологизм руҳи устунлик қилади. Адибнинг “Сарбадорлар” номли романи аслида “Улуғ салтанат”га руҳий-ижодий тайёргарлик босқичи бўлиб, миллий истиқлолдан анча илгари, ўтган асрнинг 70-йилларида бошланган эди. Романга материал тўплаш жараёнида ёзувчи адабиётимизда мазкур мавзуда ёзилган асарларни синчиклаб ўрганганлиги аниқ.Мақсад эса миллатнинг отаси ҳақида –унинг ибратли фазилатлари, намуна бўладиган ҳаётий лавҳаларни ўқувчига ёзувчи томонидан етказилишидир.

Тарихий буюк шахслар ҳаётини ўрганиш яъни ўтмиш-мозий мавзуда ёзувчи бўлиш–икки карра ёзувчи бўлиш, деганидир.Унда ёзувчиликдан бошқа ёзилаётган мавзунинг ипидан-игнасигача, икир-чикири (этнография, урф-одатлар, маросимлар, ўша давр географияси , шаҳарлар, қишлоқлар, йўллар, тоғлар, саҳролар, дарёлар, муомала маданияти, таомлар, кийим-кечаклар, ҳайвонот олами ва ҳоказолар)гача эринмай ўрганиб чиқилганлиги, замон об-ҳавосини англай олиш, давр томир уришини сезиш тадқиқотчилик талаб этганлиги ва ёзувчининг бу жараённи юксак маҳорат билан эгаллаганлигиниасар давомида сезишимиз мумкин.

Тетралогияда Амир Темур оддий бекликдан улуғ саркардаликкача кўтарилган, соҳибқиронлик рутбасига мушарраф бўлган, ҳурриятга ташна инсон образи сифатида кенг кўламда ифода этилди. Амир Темур-руҳан енгилмайдиган ўктам инсон. У халқ мусибатини шахсий майлларидан устун қўя олади. Ёзувчи унинг нафақат жисмоний, балки руҳий қудратини ҳам кўрсата билган. Бундай ҳолни романнинг Тўхтамишхон, Боязид Йилдирим билан тўқнашув тасвирланган ўринларида ҳам учратамиз. Ёзувчи туйғуларни тасвирлашда қаҳрамонлар руҳиятидаги тебранишларга эътибор қаратади. Амир Темур билан Боязид Йилдиримни қарама-қарши қўйиб тасвирлаш орқали иймон поклиги ва руҳ мусаффолиги ҳақидаги концепцияни тасдиқлайди, китобхон туйғулар оламини ларзага солиб, гоҳ ғурур, гоҳ энтикиш, гоҳида эса ачиниш, изтиробга тушиш ҳисларининг ўрнини алмаштирибборади.

А.Орипов томонидан ёзилган “Соҳибқирон” драмасида ҳам Боязиднинг Амир Темурга ёзган хатидаги ҳақоратлар уни урушга киришишга мажбур этиши ишонарли тасвирланган. Муаллиф эса ҳеч бир инсон чидаши мумкин бўлмаган бундай одобсизликка Темурнинг жанг билан жавоб қайтариши табиийлигини тарихий ҳақиқатга ҳам мос ҳолда тасвирлайди.

Асарда ёзилишича, Амир Темур ва Йилдирим Боязид-ўз замонасининг енгилмас саркардалари. Улар ўртасидаги муносабатлар турлича талқинларга эга. Замонни лол қолдирган нарса яхши гапга кўнмаган Боязидга яқин бўлиш мақсадида Амир Темур томонидан қариндошлик риштасининг боғланиши яъни “қиз олиб, қиз бериш” таклифи берилганлигидир. Лекин Боязиднинг Амир Темурга ёзган хатидаги ҳақоратлар уни урушга киришишга мажбур этиши бу асарда ҳам ёритилади.Жанг бўлиб ўтади, Боязид енгилиб қўлга тушади... Соҳибқирон Боязидга шоҳчодирлар тиктиради, рум қайсари бола-чақаси билан бир ярим йилча яшайди, унинг бурнини ҳам қонатмайдилар, Соҳибқирон унга султондай муносабатда бўлади, ҳатто ўзининг тахтини қайтармоқчи эканини айтади, бироқ тақдири азал ҳукми ўзгача бўлади – у изтироблар инкирозига дош бера олмай оламдан ўтади.

Асар тасвирий йўналишдаги фалсафий мушоҳадакорлик, адиб ғоявий концепциясидаги теран ҳаётий умумлашмалар ўқувчи онгида олам ва одам ҳақида теран мулоҳазалар уйғотади, ўша давр руҳини китобхон қалбига жойлайди. Асар марказида жаҳолат ва ёвузлик, хиёнат ва қабоҳатнинг инкори орқали эътиқод бутлиги, иймон мусаффолиги, эрк соғинчи, юртга садоқат сингари ардоқли туйғуларни улуғлаш туради. Адиб соҳибқиронни идеаллаштирмайди. Бутун умри даҳшатли йўқотишлар ичида кечган саркарданинг дард-аламлари, изтироблари ҳаққоний тасвирланади. У муқаррар фожиасини англаган ҳолда катта мақсадлар йўлида муҳорабагакиргани билан улуғворлик касб этса, атрофини қуршаганларнинг руҳий оламини билиб улгурмаганлиги жиҳатидан ожизлигини ҳам намоён этадики, у адабий қаҳрамонгина эмас, жонли одам, банда сифатида қабул қилинади.

Муаллифнинг бу асардан кўзлаган бош мақсади ҳам “*Чингиз қиличи”*яралаб, тиз чўктиришга уринган, буюк “*Ясо қонунлари”* хўрлаган исломий юрт Туронда эртанги кун қайғуси билан яшаётган, Ватан тупроғини муқаддас билувчи ботирлар кўплигини кўрсатишдан иборат эди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Жаҳонгир Мирзо. 1- китоб.-Т.: Наврўз. 2019.-Б. 277.
2. Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Мироншоҳ Мирзо. 3- китоб.-Т.: Наврўз. 2019.-Б.
3. Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. Шоҳруҳ Мирзо. 4-китоб. – Т.: Наврўз. 2019. – Б. 409
4. Алимбеков А. Юлдузнинг беш қирраси.-Т.: Ўқитувчи. 2020.-Б. 259.
5. Алимбеков А. Тарихий романчилигимизга бир назар. Озод Ватан саодати. Адабий танқид. –Тошкент: Адиб, 2013. –313 б.
6. Каттабеков А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий маҳорат.–Т:Фан, 1982.-127 б.
7. Амир Темур. Темур тузуклари. –Тошкент: Ўзбекистон, 2019. -183 б.
8. Низомиддин Шомий, Зафарнома, Т., 1996;
9. Шарафудди н Али Йаздий, Зафарнома, Т., 1997;

MOYCHECHAK (MATRIGARIA) VA UNING ZARARKUNANDALARIGA QARSHI KURASH, DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Hosilova Nilufar Akmaljon qizi
ToshDAU ”O‘simliklar himoyasi, agrokimyo va tuproqshunoslik” fakulteti
3-27 guruh talabasi
Ismoilov Dilshodbek Sherzodjon o‘g‘li
ToshDAU ”O‘simliklar himoyasi, agrokimyo va tuproqshunoslik” fakulteti
3-20 guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xalq tabobatida keng qo‘llanib kelinayotgan Moychechak (Matrigaria) o‘simligining ildizi, poyasi, bargi, gulidan olinadigan dorivor moddalar va ularda tabobatda qo‘llanilishi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Recutito, kumarin, Flavonoid, Karotin, Aromaterapiya,Aken.

Moychechak (Matrigaria) — murakkab-guldoshlar oilasiga mansub bir yillik o‘tsimon o‘simlik turkumi, dorivor ekin. 50 dan ortiq turi bor. Asosan, Yevropada, Jan. Sibirda, Kavkaz, O‘rta Osiyoda uchraydi. Ko‘pgina mamlakatlarda, shu jumladan, O‘zbekistonning Toshkent, Namangan viloyatlaridagi dorivor ekinlar yetishtiriladigan xo‘jaliklarda dorivor M. (M.recutito) turi (chittigul) ekiladi. Dorivor M.ning bo‘yi 40 sm. Poyasi bir yoki bir nechta, tik usadi, tepa qismidan shoxlanadi. Barglari ikki karra patsimon qirqilgan. To‘pguli (savatchasi) oq, tilsimon urug‘chi gullardan iborat. Gullari oq, sariq, xushbo‘y. Iyun— iyul oylarida gullab urug‘laydi. Tarkibida 0,8% efir moyi, kumarinlar, flavonoidlar, karotin va boshqa moddalar bor. Tibbiyotda qo‘llaniladi. M. hosili (to‘pguli) bir necha marta yig‘ishtirib olinadi.. Hosildorligi:

quruq to‘pguli 3—4s/ga, urug‘i 0,8—1 s/ga. Yana q. Dorivor o‘simliklar. Shifobaxsh xususiyatga ega bo‘lgan moychechak (romashka) o‘simligi teri va uyqu

holatini me’yorlashtirish xususiyatiga egaligi hamda boshqa noyob dorivorlik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tomoq yallig‘lanishi va shamollashda ham moychechak damlamasi yaxshi yordam berishi hech kimga sir emas. Quyida moychechakning shifobaxsh xususiyatlari haqida batafsil to‘xtalib o‘tamiz. Siz endi moychechakning qanday shifobaxsh xususiyatlarga egaligi va undan qanday qilib foydalanish usullarini ham bilib olishingiz mumkin.

Asosiy xususiyatlari.

Bu poyasi ancha tik bo‘lgan aromatik va bir yillik otsu turidir. U maksimal o‘sishga yetganda balandligi 50 sm gacha o‘lchashga qodir. Barglari pinnate, navbatma-navbat va segmentlarga bo‘lingan. Ular sochlarning kichik qatlamiga ega. Yozda u oq ligulalar va sariq karnelian bilan o‘ralgan sariq gullar tomonidan hosil qilingan gulzorga ega. Moychechak mevalari silindrsimon akenlar deyiladi. Ularning diametri atigi 1 mm. Changlatish uchun bu o‘simlik hasharotlar, masalan, ari, asalarilar va chumolilar yordamiga muhtoj. Va o‘z-o‘zini changlatishga qodir, u uchun hasharotlardan foydalanish keng tarqalgan bo‘lsa-da. Bu o‘simlik ko‘pincha Rim yoki achchiq romashka bilan aralashtiriladi. Biroq, bu eng sudraluvchi va kamroq balandlikka ega. Moychechakdan faqat gullardan foydalaniladi. Ular dorivor xususiyatlarga ega bo‘lganlardir. Gul qismi ishlab chiqilgandan so‘ng uni to‘plash mumkin. Gullarni ochadigan kun, ularni yig‘ish eng yaxshisidir. Bu uning tarkibiy qismlari faolroq va ko‘proq miqdorga ega ekanligi bilan bog‘liq. Ular allaqachon yig‘ib olingandan so‘ng, ular soyada quritilishi va shamollatiladigan joyda saqlanadi.

Dorivor xususiyatlari.

Moychechak tez-tez dorivor xususiyatlari uchun ishlatiladi. U tashqi va ichki foydalanish uchun ishlatiladi. Ichki foydalanishni tavsiflash bilan boshlaymiz. Moychechakning ichki ishlatilishi Odatda infuzionlarni qabul qilishda foydalaniladi.

Ovqat hazm qilish muammolari.

Ovqat hazm qilish xususiyatlari tufayli u ovqat hazm qilish tizimimiz ish faoliyatini yaxshilashi va muammo tug‘dirmasligi uchun ishlatiladi. Buning uchun u eng katta ovqatdan so‘ng infuziya sifatida qabul qilinadi. Shunday qilib, oshqozon

osonroq bo‘ladi. Karmatsion xususiyatlari bilan u bizga gazlarni chiqarishga yordam beradi. Gastrit va oshqozon yarasi. Ushbu ichak muammolariga yordam beradigan yallig‘lanishga qarshi xususiyatlarga ega. Bundan tashqari, u oshqozon membranasini tiklash va himoya qilish qobiliyatiga ega. Jigarni parvarish qiling. Moychechak tufayli jigarimiz safroni yaxshiroq chiqarib yuborishi mumkin. Kusishni keltirib chiqaring Oshqozon ustida bo‘lganimizda, romashka bizga qusish va o‘zimizga zarar etkazadigan narsalardan xalos bo‘lishga yordam beradi. Shuningdek, ular oshqozon ichidagi asablarni tinchitadilar. Tartibga solish yaxshi qin oqimlari va hayz ko‘rish davriyligi. Bu qarshi samarali asab va uyqusizlik. Suyuqlikni ushlab turish va semirish. Bu tanadagi suyuqlikni yo‘q qiladigan o‘simlik. Uni ortiqcha vaznli odamlarda ishlatish qiziq. Yordam berish qondagi yog‘larni yo‘q qilish xolesterin bilan kurashish.

Kurash choralari:

Aksariyat hasharotlar romashkadan tozalanadi.Aslida u bodiring zararkunandalariga qarshi ishlatiladi.Biroq shira va trips muammoga duch kelishi mumkin.Ikkalasi ham o‘simlik yuvish va hashorotlar sovuni bilan davolash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

www.Wikepidiya.uz

1.“Moychechak”O‘zME.Birinchi jild.

2.Toshkent.2000-yil

3.O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi

2000-2005 ma’lumotlari.

INCREASING PROFESSIONAL SKILLS OF MEDICAL STUDENTS BASED ON LINGUO-DIDACTIC APPROACH

Khujaakhmatova Qunduz Baxtiyarovna
Tashkent Medical Academy, Department of Uzbek
and Foreign languages, teacher
Email: xojaaxmatovaqunduz@gmail.com

ANNOTATION

This article is devoted to improve professional skills of students in the field of English medicine using modern strategies and methods and analyzing effectiveness of integrating lingua-didactic approach to enhance vocabulary acquisition of medical students.

Key words: lingua-didactic approach, modern technologies, strategies, professional skill, medical terms, techniques.

Introduction

These days the role and influence of English are gaining higher speed not only in the world but also in Uzbekistan. The demand for improving higher education system in Uzbekistan is becoming an important issue on the educational system of Uzbekistan. From early years paying attention to the development of teaching foreign languages not only in specialized institutions but also in non-linguistic universities has played a pivotal role according to several reforms and decrees in Uzbekistan. English for Specific Purposes (ESP) has become a successful field over the recent period. As a learner-centered approach, its main purpose has been achieving the specific needs of target learners to fulfill either their professional or vocational needs.

The characteristics of professional skills of medical students

- Commercial awareness
- Teamwork

- Attention to detail
- Communication
- Creative problem solving
- Information analysis and research
- Organisation

Teamwork

Doctors will work alongside a variety of people and more often than not winning a case will be a team effort. Paramedics need to collaborate with colleagues and partners in their firm, as well as liaise with clients. Barristers need to foster a close working relationship with their clerks and will often work high-profile cases alongside other barristers. The ability to work as part of a team is essential and they will need to be able to deal with people from all levels of the community, from trainees and pupils, to members of the doctors. It's also vital that clients trust their medical representatives, so they need to be personable, persuasive and polite. The easiest way to hone people skills is to join a team. This could be a sports team, drama club or choir - anything that enables lawyers to work with others. Alternatively, getting involved with editing the student newspaper or join a debating society is also one of the profitable ways. Part-time work in a customer service role is another way to improve this skill.

Attention to detail

Actually, accuracy is pivotal to the success of doctors' legal career. A single word out of place can change the meaning of a clause or contract, while misspelt or ungrammatical emails, letters or documents give clients a bad impression, costing them firm their business. When applying for jobs or training contracts they must remember that employers look for spelling, punctuation and grammatical errors. If their cover letter is vague, too long or littered with spelling mistakes, a recruiter may question what a potential client would make of their letter of advice. To improve attention to detail, they should volunteer their proofing services to student publications and get used to going through their own work with a fine-tooth comb.

Communication

Fluent oral and written communication skills are crucial and without them any doctors will struggle to carry out the duties of a solicitor effectively. Excellent listening ability is also important when working with clients, as they need to be able to build relationships and engender confidence. They need to be a confident speaker when arguing a case in court, negotiating settlements and explaining complex information to clients. They have to use persuasive, clear and succinct language. Public speaking is also required in the role of a barrister. To hone this skill while at university, the doctors should volunteer as the spokesperson in group activities or get involved in debate teams.

Written ability is equally important when drafting patients’ history and prescriptions. They need to know technical and medical language and be able to convey it clearly and concisely. To improve their written communication skills, get involved with the university's medicine society. They could take meeting minutes, draft emails, write newsletters or manage social media accounts.

Creative problem solving

Some may think that the medical profession provides little outlet for an individual's creative talent but this simply isn't the case. No matter which medical career they choose they will frequently have to think outside the box to get the job done. As all experienced doctors and paramedics know, the best course of action isn't always the easiest or the most obvious. To outmanoeuvre opposing parties and secure a positive result for their client they'll need to employ their creative thinking and problem-solving skills on an almost daily basis. A good way to develop these abilities is to take part in student competitions, such as mooting, become a student representative or gain a position on students' union.

REFERENCES

1.Whyte. Sh, Sarre.C, Introduction to new developments in ESP teaching and learning research, 2017.

2. Yukhimenko.A.N, Mefodova.M.A, Teaching Methods a Means of Stimulating Reserves of Medical Student Interaction, Kazan Federal University,2017,p.34.

3.Živković & S Tojković, Features of Linguo-didactic approach in ESP , 2015, p,357

4.Zivcovich.C, professional skills efficiency-an emerging trend in ESP teaching and learning, University of Nis Serba,2016, p77

ICHIMLIK SUVLARINI ZARARSIZLANTIRISHDA ENERGIYA TEJAMKOR TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Qurbonova Sarvinoz Nosirali qizi
Farg‘ona Politexnika Instituti
Muhandislik kommunikatsiyasi tizimlari yo‘nalishi 1-bosqich magistranti.
Email: faraxnoza1@gmail.com
Ilmiy rahbar: PhD J.T.Orzimatov Farg‘ona Politexnika Instituti

Annotatsiya: Ushbu tezisda, ichimlik suvini zararsizlantirishda xlordan foydalanishdagi kamchiliklar hamda zamonaviy texnologiyadan foydalanishdagi energiya tejamkorlik haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ichimlik suvi sifati, zararli moddalar, bakteriyalar, xlor, rulonli membrana apparati.

THE USE OF ENERGY-SAVING TECHNOLOGIES IN THE NEUTRALIZATION OF DRINKING WATER

Abstract: In this thesis, the use of chlorine in the neutralization of drinking water, as well as energy savings in the use of modern technology, is considered.

Key words: quality of drinking water, harmful substances, bacteria, chlorine, roll membrane.

O‘zbekiston o‘zining jug‘rofiy joylashuvi tufayli qurg‘oqchil zonada joylashgan bo‘lib, aholisi tez o‘sib borayotgan va jadal rivojlanayotgan iqtisodiyoti bilan dunyoda suv tanqisligi xavfi yuqori bo‘lgan 25 mamlakat qatoriga kiradi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda, shuningdek, mamlakatning iqlim o‘zgarishining salbiy ta‘siriga sezilarli darajada moyilligini hisobga olgan holda, suv boshqaruvini samaradorligini

oshirish va har bir tomchi suvdan oqilona foydalana olish aholining farovonligini va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga egadir. Chunki kasalliklarning 80% suv sifatining yomonligi tufayli kelib chiqadi. Xususan, Respublikamizda, Farg‘ona viloyati ichimlik suvining sifati yomonligi tufayli kelib chiqadigan kasalliklar bo‘yicha birinchi o‘rinda turadi.

Farg‘ona viloyatining ichimlik suv ta‘minotida foydalanilayotgan suvning qattiqlik ko‘rsatkichlari yuqoriligi va suvning ifloslanishi tufayli turli kasalliklar – oshqozon ichak, buyrak, jigar, qonda turli allergik xastaliklar sodir bo‘ladi. Ifloslangan suv orqali zararli gelmitlar inson organizmiga o‘tadi. Ich terlama, dizenteriya, gepatit va boshqa kasalliklar ko‘payadi. Suvda kimyoviy elementlar, birikmalarning me‘yoridan ortiq bo‘lishi ularning asta-sekin to‘planib borishiga sharoit yaratadi, natijada ayrim kasalliklarning kelib chiqishiga sababchi bo‘ladi.Shu boisdan bugungi kunda aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta‘minlash hamda inson salomatligiga ziyon yetkazmaslik maqsadida ichimlik suvni mikroorganizmlardan tozalash, suvni zararsizlantirish kimyoviy va fizik usullar yordamida amalga oshiriladi. Fizik usullarga qaynatish, ultrabinafsha nurlar, gamma nurlari va ultratovushlar yordamida zararsizlantirish kiradi. Bunda suvni ichimlik suvining sifat darajalariga javob beradigan talabga keltirish mumkin. Qaynatish suvni zararsizlantirishning muhim usullaridan bo‘lib, bu jarayonda suvdagi barcha mikroorganizmlar o‘ladi va suvning tabiiy mazasi buzilmaydi. Lekin ko‘p miqdordagi suvni qaynatish imkoni yo‘q, shu sababli barcha viloyatimizda vodoprovod suvlari xlorlab zararsizlantiriladi. Lekin, xlorlash bir qator kamchiliklarga ega. Xususan, bakteriyalar vaqt o‘tishi bilan xlor va uning birikmalariga moslashadi, bu esa reagentning tobora kattaroq dozalarini qo‘llashga yoki shunga qaramay, qo‘shimcha dezinfeksiya usullaridan foydalanishga majbur qiladi. Xlorlashning kamchiliklari quyidagicha:

Oksidlangach, u suvda yuqori darajali toksiklik, mutagenlik, kanserogenlik hosil bo‘ladi.

Xlordan keyin suyuqlikni faollashtirilgan uglerod bilan tozalash uni xlorlash natijasida hosil bo‘lgan birikmalardan to‘liq qutqarmaydi. Birikmalar juda chidamli,

ular ichimlik suvini ichib bo‘lmaydigan qilib qo‘yishi, daryolar va quyi oqimdagi boshqa tabiiy suv havzalarini to‘sib qo‘yishi mumkin.

Inson tanasiga kanserogen ta‘sir ko‘rsatadigan trihalometanlarning shakllanishi. Ular saraton hujayralarining o‘sishiga yordam beradi. Va suvni zararsizlantirishning eng oson yo‘li bo‘lgan qaynoq vaziyatni yanada kuchaytiradi. Xlorli suyuqlikda undan keyin dioksin hosil bo‘ladi - xavfli zaharli modda.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xlorli suv tomir kasalliklari, oshqozon -ichak trakti, jigar, yurak, gipertoniya, ateroskleroznng rivojlanishiga ham yordam beradi. Teri, soch va tirnoqlarning holatiga salbiy ta'sir qiladi. Tanadagi oqsillarni yo‘q qiladi.

Bunday salbiy oqibatlarni oldini olish uchun biz ichimlik suvini tozalashda yangi texnologiyalardan foydalanishni yo‘lga qo‘yishimiz zaruratga aylanmoqda. Shunday suvni tozalashda yangi texnologiyalardan biri - **rulonli turdagi qurilma.** Energiya iste‘moli jihatidan arzonroq - har bir kubometr suv uchun ½ kilovatt, yuqori sifatli tozalashni ta'minlaydi, etkazib beriladigan suyuqlikning bosimi va tezligini sozlash imkonini beradi, o‘rnatish oson, suvning to‘xtab qolishi mumkin bo‘lgan joylarni o‘z ichiga olmaydi.

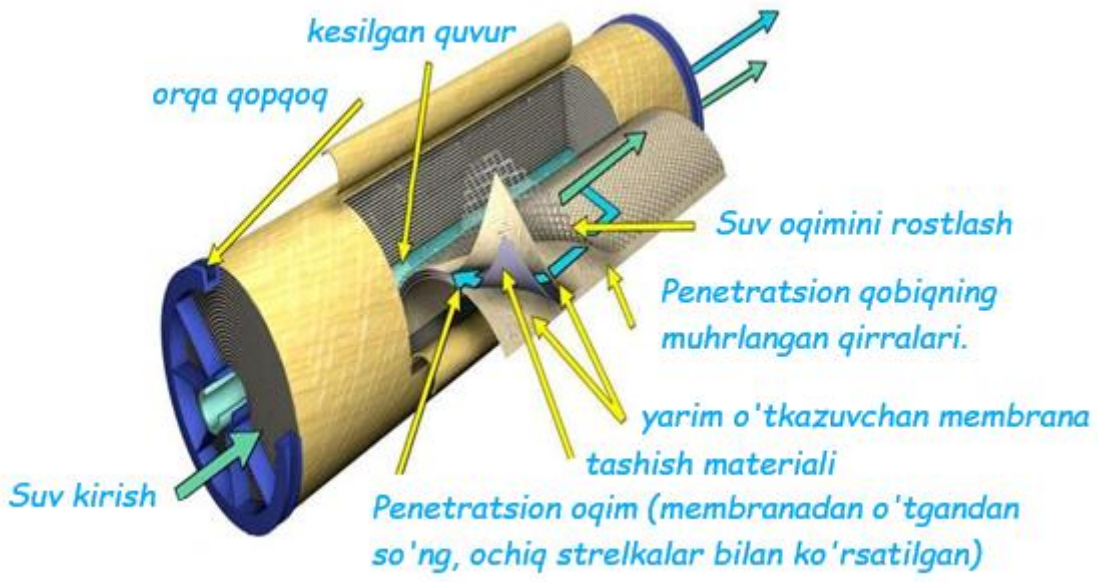

1-rasm. Rulonli membrana apparati umumiy ko‘rinishi.

Ularning afzalliklari:

- yuqori rangli (150 gacha) va to‘xtatilgan qattiq moddalarga qarshi kurashda samaradorlik;
- oqim tezligi va ish faoliyatini sozlash imkoniyati;
- sxemaning soddaligi;
- o‘rnatish qulayligi.

Roll-up mashinalari past gidravlik qarshilikka ega va alohida bo‘limda ular ochiq kanal bilan jihozlangan, bu esa hosil bo‘lgan cho‘kindilarni olib tashlashni osonlashtiradi. Tozalash, shuningdek, rulonli apparatlardan cho‘kindilarni olib tashlaydigan oqim tezligini oshirish orqali ham amalga oshiriladi.

Salbiy tomoni shundaki, tizim tarkibidagi qattiq elementlar quvurdagi to‘siqlarni to‘sib qo‘ymasligi uchun maxsus mexanik keyingi ishlov berish bilan jihozlangan bo‘lishi kerak. Boshqa tomondan, rulonli qurilmalarning energiya iste‘moli juda oddiy - tozalangan suvning 1 kubometri uchun 0,5 kVt.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bilan birga, ularning energiya resurslaridan oqilona foydalanish xususiyatlarini ham hisobga olish dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Viloyatimizda ichimlik suvi ta‘minotini rivojlantirishda energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanish samarali natijalarga erishish imkonini ta‘minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Madraximov, M. M., Abdulkhaev, Z. E., & ugli Inomjonov, I. I. (2022). Factors Influencing Changes In The Groundwater Level In Fergana. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 30(2), 523-526.
2. Madaliev M. E., Navruzov D. P. Research of vt-92 turbulence model for calculating an axisymmetric sound jet //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 4. – №. 2. – C. 82-90.

3. Маликов З. М., Мадалиев М. Э. Численное моделирование течения в плоском внезапно расширяющемся канале на основе новой двужидкостной модели турбулентности //Вестник Московского государственного технического университета им. НЭ Баумана. Серия Естественные науки. – 2021. – №. 4. – С. 24-39.

4. Abdulkhaev, Z. E., Abdurazaqov, A. M., & Sattorov, A. M. (2021). Calculation of the Transition Processes in the Pressurized Water Pipes at the Start of the Pump Unit. JournalNX, 7(05), 285-291.

5. Madaliev E. et al. Comparison of turbulence models for two-phase flow in a centrifugal separator //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – Т. 264. [26] Маликов З. М., Мадалиев М. Э. Численное исследование воздушного центробежного сепаратора на основе модели турбулентности SARC //Проблемы вычислительной и прикладной математики. – 2019. – №. 6 (24). – С. 72-82.

6. Мадалиев М. Э. У. Численное моделирование течения в центробежном сепараторе на основе моделей SA и SARC //Математическое моделирование и численные методы. – 2019. – №. 2 (22).

7. Abdulkhaev Zokhidjon, Mamadali Madraximov, Axmadullo Abdurazaqov, and Mardon Shoyev. "Heat Calculations of Water Cooling Tower." Uzbekistan Journal of Engineering and Technology (2021).

8. Abdulkhaev Zokhidjon Erkinjonovich, Axmadullo Muxammadovich Abdurazaqov, and Abdusalom Mutalipovich Sattorov. "Calculation of the Transition Processes in the Pressurized Water Pipes at the Start of the Pump Unit." JournalNX 7, no. 05: 285-291. Numerical Simulation Of The Energy Separation Effect In The Ranke-Hilsch Tube Vol. 31 No. 2 March 2022 ISSN: 2509-0119 403

9. ABDULKHAEV ZOKHIDJON ERKINJONOVICH. "Protection of Fergana City from Groundwater." Euro Afro Studies International Journal 6 (2021): 70-81.

10. Madaliev M. E. Numerical research ν t-92 turbulence model for axisymmetric jet flow //Vestnik Yuzhno-Ural'skogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya" Vychislitelnaya Matematika i Informatika". – 2020. – Т. 9. – №. 4. – С. 67-78.

11. Мадрахимов, М. М., З. Э. Абдулҳаев, and Н. Э. Ташпулатов. "Фарғона Шаҳар Ер Ости Сизот Сувлари Сатҳини Пасайтириш." Фарғона Политехника Институти Илмий–Техника Журнали 23, no. 1 (2019): 54-58.

TALABALARGA “YARIMO‘TKAZGICHLI DIODLARNING VAX INI OLISH” LABARATORIYA MASHG‘ULOTINI O‘QITISHDA AKT DAN UNUMLI FOYDALANISH

Madumarova Saodat Qudiratulla qizi
Namangan muhandislik-qurilish instituti
saodatmadumarova0609@gmail.com

Mingboyev Murodjon
Namangan muhandislik-qurilish instituti
mingboyevmurodjon@gmail.com

Annotatsiya: Biz bu ishimiz orqali talabalarga tajriba ishlarini tushuntirishda axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) dan ma’lum dasturlar asosida tajriba ishini mukammal o‘rgatishdan iborat.

Kalit so‘zi:yarimo‘tkazgich, diod, axborot kommunikatsiya texnologiyasi, CASSY LAB, volt-amper xarakteristikasi.

EFFECTIVE USE OF ICT IN TEACHING STUDENTS THE LABORATORY LESSON “OBTAINING THE VAX OF SEMICONDAKTOR DIODES”

Annotation: Through this work, we are able to explain the experiments to students through the use of specific aplications from information and communication technologies (ICT).

Keywords:semiconductor, diode, information and communication technologies (ICT),CASSY LAB, volt-ampere characteristics.

Bugun yurtimizda buyuk bunyodkorlik jarayoni kechmoqda. Qay bir go‘shaga boqmang, zamonaviy andozalar asosida bunyod etilayotgan inshootlarga, o‘z

hayotidan mamnun zamondoshlarimizga duch kelasiz. Ayniqsa, kelajagimiz egalari bo‘lmish yoshlarning barkamol voyaga yetishlari uchun yaratib berilayotgan qulaylik va imkoniyatlarning ko‘lami shu qadar kengki, buni so‘z bilan ta’riflab bo‘lmaydi. Hatto chekka-chekka qishloqlarda ham barcha qulayliklarga ega, zamonaviy texnik jihozlar bilan jihozlangan umumta’lim maktablari, kollejlar yoshlar ixtiyorida.

Ta’lim tizimi sifati va samaradorligini oshirishning asosiy usullaridan biri o‘quv jarayonida zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalarni, shu jumladan multimediyali o‘quv kurslarini qo‘llash, o‘qituvchi va o‘quvchining interfaol o‘zaro aloqalarini ta’minlash, multimediali o‘quv kurslari va darsliklarini ishlab chiqishda yuqori malakali kadrlarni jalb etishdan iborat bo‘ladi.

Ta’lim tizimida axborot texnologiyalari asosida masofadan o‘qitishning samaradorligini oshirish ko‘p jihatdan yaratilayotgan va qo‘llanilayotgan pedagogik dasturiy vositalar – o‘quv dastur, elektron o‘quv qo‘llanma, avtomatlashtirilgan o‘qitish kurslari va hokozalarning maqsadi, tarkibiy qismi, mazmuni va o‘qitish sifatiga bog‘liq bo‘ladi.

Shu jumladan labaratoriya mashg‘ulotlarida o‘tkazilayotgan tajribamiz eksperiment hissoblashlarini nazariy hissoblashlar birgalikda solishtirish imkonini beruvchi zamonaviy dasturlar foydalanish maqsadga muvofiq. Shunday zamonaviy dasturlardan biri CASSY LAB dasturi bo‘lib, u yordamida labaratoriya mashg‘ulotimizni nazariy jihatdan ham hissoblash imkonini beruvchi funksiyalari mavjud. Buni quyida tajriba ishi orqali ham ko‘rib chiqishimiz mumkin.

Yarimo‘tkazgichli diodning VAX ni hissoblash

Buning uchun bizga Yarimo‘tkzgichli diod, ma’lum qarshiliklar,CASSY LAB qurilmasi, kompyuter, CASSY LAB dasturi, ulovchi simlar kk boladi.

- Zanjirni quyidagi ko‘rinishda yig‘amiz.

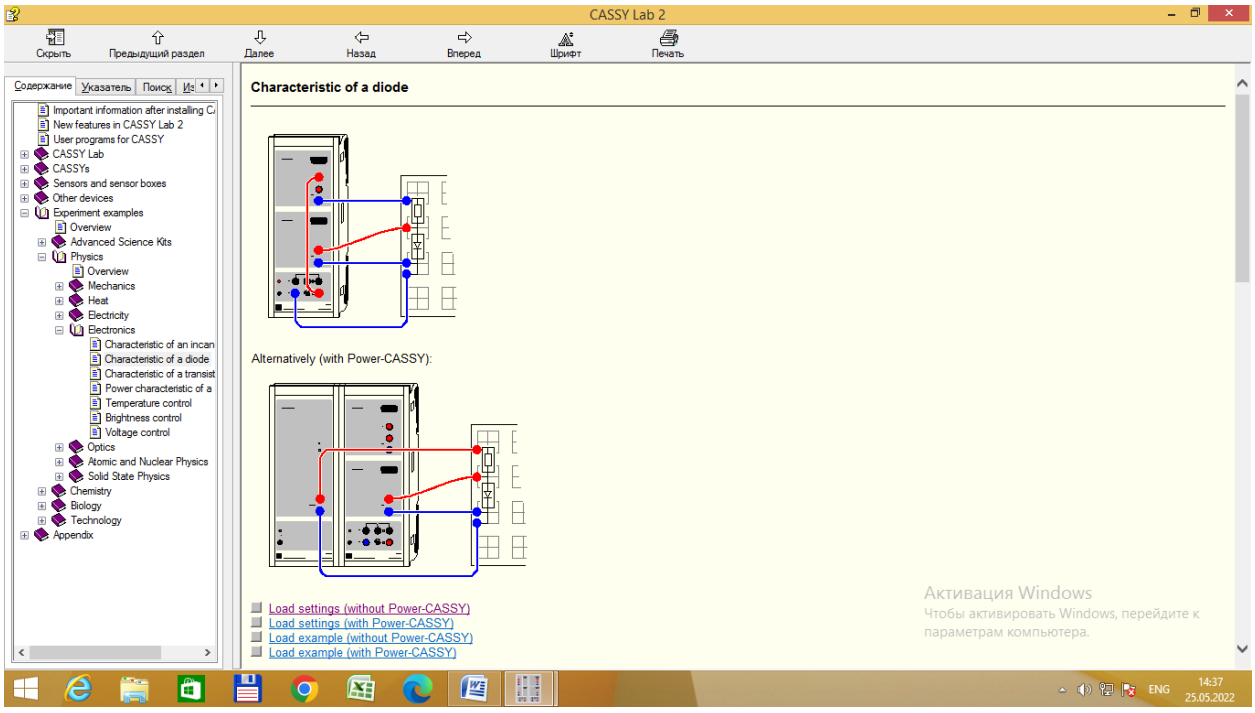

CASSY LAB dasturini ishga tushirib, kerakli labaratoriya ishini tanlaymiz.

- Ko‘rsatkichlarni nol holatga keltirib, asta sekin kuchlanishni ortirib boramiz
- Qiymatlarga mos ravishda quyidagi grafikni olishimiz mumkin.

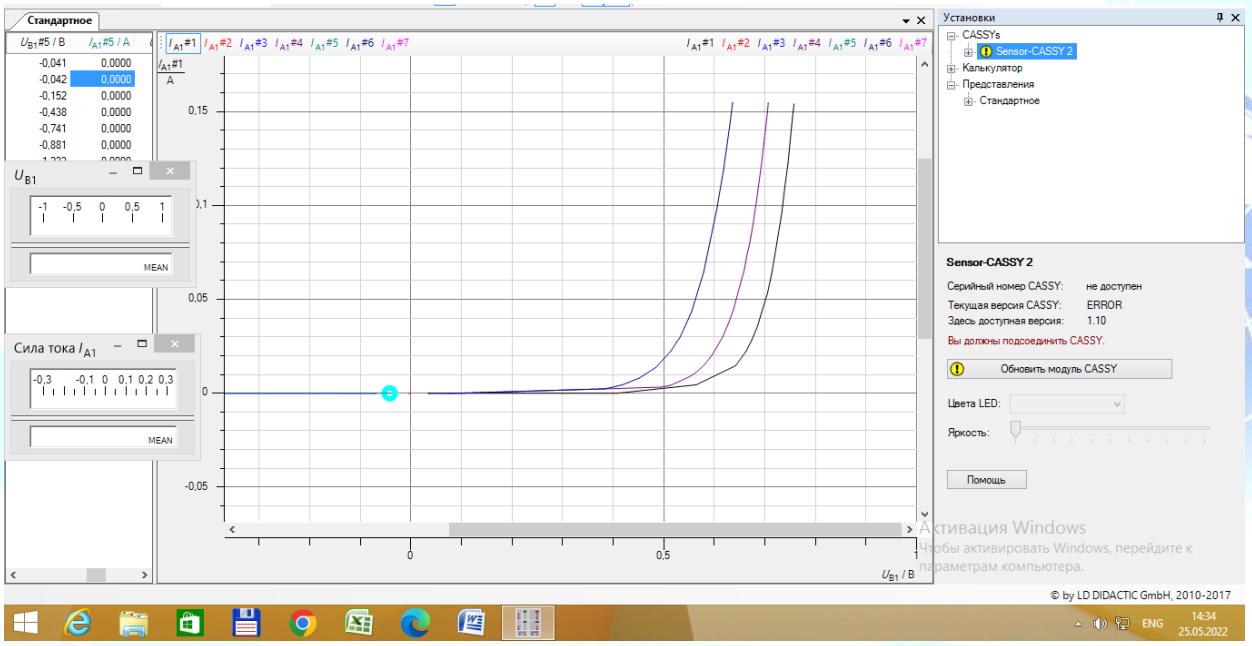

Bu dastur yordamida talabalarga tajriba ishini tushuntirib berish va diodning volt-amper harakteristikasini olishga qulaylik ham yaratib berishi mumkin. Bundan tashqari grafik aniqligiga ham erishamiz.

ADABIYOTLAR

16. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013
17. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011
18. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008
19. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013
20. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011
21. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008
22. Singh.P,Ravindra.N.M, “Temperature dependence of solar cell performance –an analysis”, Sol.Energy Mater. Sol.Cells 101,36-45, 2012
23. Mengjin Yang,Yuanyuan Zhou, Yining Zeng and other, “Square-Centimeter Solution- Planar CH3NH3PbI3 Perovskite Solar Cells with Efficiency Eceeding15”,Adv Mater, 2015, 28 september
24. В.Л.Бонч-Бруевич, С.Г.Калашников «Физика полупроводников», Наука, М.1977.
25. G.Gulyamov, A.G.Gulyamov. “On the tensovensitivity of p-n junction under illuminatian”, Semiconductors,2015,vol.49, pp 819-822

OILADA TARBIYA ASOSLARI

Ermakova Sevinch Shavkat qizi
Toshkent davlat pedagogika unversiteti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi
E-mail: sevinchermakova@gmail.com

Annotatsiya: Shaxs kamoloti, jamiyat rivojida oila va undagi munosabatlarning o‘rni muhimdir. Sog‘lom muhitdagi oilagina barkamol insonlarni voyaga yetkazib beradi.

Kalit so‘zlar: oila, tarbiya, shaxs, barkamol, avlod, farzand, muhit.

BASICS OF FAMILY UPBRINGING

Abstract: The role of household and reletionships are significant for evolution of society. Only a family with a healthy environment can bring up competant persons.

Key words: family, upbringing, person, mature, generation, child, ambience

Oila qon-qarindoshlik, nikoh yoki birga yashash orqali bog‘langan insonlar guruhidir. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan buyon oila, uning mustahkamligi, oilada farzand tarbiyasi yanada dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Axloqan pok, ma’nan yetuk, jismonan baquvvat, har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalash va voyaga yetkazish bugungi kunning asosiy mavzusidir. Mana shu sifatlarga ega avlodning yetishib chiqishidan, albatta, har bir jamiyat manfaatdor. Chunki har qanday jamiyatning kelajagi yosh avlod, uning egallagan ta’lim-tarbiya darajasiga bog‘liq. Bu avlodni esa sog‘lom munosabatlar o‘rnatilgan oila voyaga yetkazadi. Bola tarbiyasining asosida oiladagi muhit yaqqol namoyon bo‘lib, uning kelajakdagi xatti-harakatlarini ko‘p jihatdan belgilab beradi. Sog‘lom muhit qaror topgan oilada, albatta, jamiyat uchun foydali farzandlar kamol topadi. Bolaning qanday tarbiya topishi, qaysi

bilimlarni egallashi, qaysi kasb egasi bo‘lishi oiladagi rag‘batning nimaga yo‘naltirilganligiga bog‘liqdir. Uning bajargan qaysi ishlari, odatlari amallariga nisbatan rag‘bat, mukofot, e’tibor berilsa, bola ham shu jihatini takrorlashga, mustahkamlashga va rivojlantirishga intiladi. Aksincha, salbiy qabul qilingan, jazolangan holatlarini yashirish, kamaytirish yoki tugatishga harakat qiladi. Biz bu masalani ajoyib tajriba misolida ko‘rib chiqishimiz mumkin: 1965-yilda vengriyalik Laslo Polgar o‘qituvchi ayolga turmush qurish taklifini beradi, lekin bu turmushdan maqsad o‘z g‘oyasini farzandlari ustida tajriba sifatida sinab ko‘rish edi. U tarbiya berish orqali har qanday insonni voyaga yetkazish mumkinligiga qattiq ishonadi. Ushbu tajriba uchun u shaxmat o‘yinini tanlab oladi va dunyoga kelgan uch farzandini shaxmatga rag‘bat, mukofot kuchli bo‘lgan muhitda tarbiyalab boshlaydi. Natijada, har bir farzandi bu sohaning yetuk insonlari bo‘lib ulg‘ayishdi, ayniqsa, kenja qizi yigirma yetti yil davomida jahonning eng yaxshi shaxmatchi ayoli unvonini saqlab qoladi. Bularning asosiy sababi oiladagi e’tiborning nimaga qaratilganligidadir. Ota-ona yoki yaqinlarning qo‘llab-quvvatlashi shaxs rivojlanishi, o‘z sohasinining yetuk mutaxassisi bo‘lishi, yuksak axloqqa erishishida muhim turtkilardan hisoblanadi. Undagi loqaydlik esa farzand tarbiyasidagi haqiqiy inqirozdir.

Shuni ham aytib o‘tish joizki, farzand tarbiyasi, uning sog‘lom muhitda o‘sib-ulg‘ayishida ota-onaning o‘rni birdek muhimdir. Oilaning har bir a‘zosi o‘z vazifalarini bajarishga mas’ulligi ular uchun bir qator ustunliklarni yaratadi, tarbiyalanuvchilar ham iqtisodiy, ma’naviy resurslardan ko‘proq foydalana oladi. Biroq statistik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda bolalarning 64 % igina o‘z ota-onalari bilan birga hayot kechirishadi. Hayot tarzi bundan farqli bo‘lgan bolalarda esa ularning zarur imkoniyatlardan foydalanishlarida cheklovlarga uchrash ehtimoli yuqorilashadi.

Farzand tarbiyasidagi muhim omillardan yana bir uning oila a’zolari, yaqinlari, do‘stlari tomonidan tan olinishidir. Bola ulg‘aygani sayin uning atrofdagi kishilar nazarida mavqega ega bo‘lishi muhimlashib boradi. Bunda, albatta, odatdagidan ko‘proq e’tibor va tarbiya talab etiladi. Natija esa, albatta, ijobiy yutuqlarga, bolaning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga olib keladi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, oilaviy tarbiya ota-onaning hayotiy tajribalari natijasida orttirgan diniy, dunyoviy, iqtisodiy, estetik va shu kabi bilimlarini bolaning shaxs sifatida shakllanishi uchun singdirib borishlaridir. Oilaviy tarbiyaning mohiyatini tushunish esa ayni paytdagi dolzarb masaladir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

15. M. Inomova – «Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi», Toshkent – 1999;

16. https://vestiizsssr.com/news/40-facts-about-two-parent-families-studies-and-2/

‘‘TRIGONOMETRIK SHAKLDA BERILGAN KOMPLEKS SONLARNING KO‘PAYTMASI VA BO‘LINMASI’’ MAVZUSINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH

Yangiboyeva Maftuna
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Fizika- Matematika fakulteti,
Matematika o‘qitish metodikasi yo‘nalishi 3 – kurs talabasi

Saydaliyeva Feruza
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, matematika darsini keys – stadi texnologiyasini qo‘llagan holda o‘qitish yoritilgan bo‘lib, bu orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish, tafakkurini oshirish, jamoada ishlash ko‘nikmalarini hosil qilish, ularni milliy ruhda kamol toptirish kabi fazilatlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: muammoli vaziyat, keys – stadi texnologiyasi, trigonometrik shaklda berilgan kompleks sonlarning ko‘paytmasi, trigonometrik shaklda berilgan kompleks sonlarning bo‘linmasi, eyler formulasi, trigonometrik qo‘shish formulalari.

‘‘TRIGONOMETRIC FORMAL COMPLEX PRODUCTION AND DIVISION OF NUMBERS’’ PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE TOPIC APPLY

Abstract: In this article, a math lesson case - stage technology training with the use of, thereby shaping students' logical thinking, increase thinking, team building skills, aimed at perfecting their qualities, such as perfecting them in the national spirit.

Key words: problematic situation, case - stage technology, product of complex numbers given in trigonometric form, division of complex numbers given in trigonometric form, eyler formula, trigonometric addition formulas.

Barchamizga sir emaski, hozirgi kunda mamlakatimiz ta’lim tizimiga innovatsion-pedagogik, modulli texnologiyalar va zamonaviy ta’lim vositalarini keng tatbiq etish davr talabi bo‘lib qolmoqda. Bu o‘z navbatida, ta’lim jarayonini oldindan loyihalashtirishni amalga oshira oladigan, texnologik bilimlar tizimiga ega bo‘lgan zamonaviy o‘qituvchilarga bo‘lgan talabni oshiradi. Bugungi kunda, dunyodagi zamonaviy o‘quv dasturlari, o‘qitish metodikalarini o‘rganib, yurtimiz umumta’lim maktablarida joriy qilish amalga oshirilmoqda. Maktablarda o‘qitish metodikasi o‘zgarmasa, ta’lim sifati ham, mazmuni ham, muhit ham o‘zgarmaydi. Avvalo maktablarda o‘quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodikalarni qo‘llagan holda ularni o‘qitish zarurligi alohida ahamiyat kasb etadi. Albatta bular o‘qituvchilar zimmasiga o‘quv jarayonlarida pedogogik texnologiyalarni samarali qo‘llagan holda o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qilish va undagi ishtirokini faollashtirish, ularning mantiqiy tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish talab qiladi. Shu maqsadda biz quyida muammoli ta’lim turlaridan biri bo‘lgan keys – stadi ta’lim texnologiyasini darsga qanday qo‘llash haqida tanishamiz. Ma’lumki, keys - stadi texnologiyasi muammoli vaziyatni yechimini izlashga qaratilgandir. Unga ko‘ra muammoli vaziyatning yechimini topishni o‘rganish yo‘li 2 xildir. Ular :

Keys-stadi maktablari

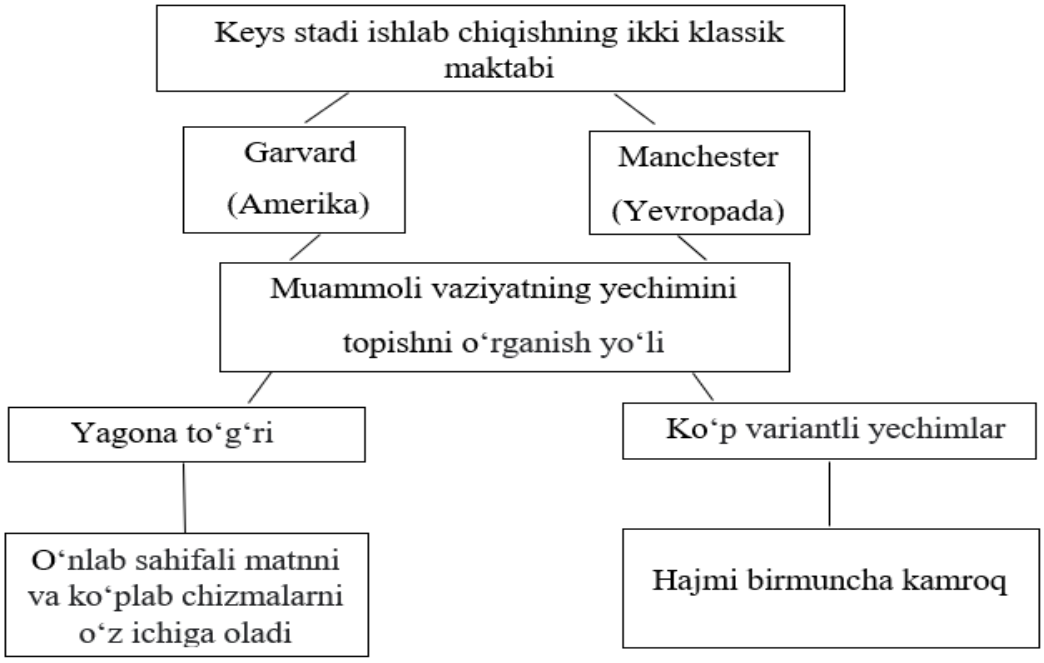

Hozirda biz ‘‘Trigonometrik shaklda berilgan kompleks sonlarning ko‘paytmasi va bo‘linmasi’’ mavzusini 2-yo‘l orqali o‘quvchilarga o‘rgatamiz. Ya’niki o‘quvchilar yangi mavzuni avval olgan bilimlariga tayangan holda o‘zlari o‘zlashtirishga harakat qiladilar. Bunda o‘quvchining asosiy e’tibori tayyor bilimlarni o‘zlashtirishga emas, balki uni rivojlantirishga, o‘quvchi va o‘qituvchi birgalikda ijod qilishga qaratiladi. Albatta mavzu bo‘yicha o‘quvchilar fikri tinglangach o‘qituvchi qo‘shimcha fikr-mulohazalarini bildiradi. O‘quvchilar xato, kamchiliklarga yo‘l qo‘ysa ularni to‘g‘irlaydi. Demak, keys metodi an’anaviy metodlardan tubdan farq qiladi.

Bunda o‘quvchilar 3 ta kichik guruhlarga bo‘linadilar, 3 ta guruhga ajralgan o‘quvchilarga quyidagi misol taqdim qilinadi. Va har bir guruh bu misolni

bir-birida takrorlamaydigan usul orqali yechishlari talab qilinadi.

Avvaldan o‘zlashtirgan bilimlaringizga tayangan holda

$z_1 = \frac{\sqrt{3}}{2}(\cos\frac{\pi}{4} + i\sin\frac{\pi}{4})$ va $z_2 = \frac{1}{2}(\cos\frac{\pi}{6} + i\sin\frac{\pi}{6})$ bo‘lsa, $z_1 \cdot z_2$-?

Topishga harakat qilinglar

1-guruh yechimi: $z_1 \cdot z_2 = \frac{\sqrt{3}}{2}(\cos\frac{\pi}{4} + i\sin\frac{\pi}{4}) \cdot \frac{1}{2}(\cos\frac{\pi}{6} + i\sin\frac{\pi}{6}) =$

$\frac{\sqrt{3}}{2}(\frac{\sqrt{2}}{2}+i\frac{\sqrt{2}}{2})\cdot\frac{1}{2}(\frac{\sqrt{3}}{2}+i\frac{1}{2})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\frac{\sqrt{6}}{4}+i\frac{\sqrt{2}}{4}+\frac{\sqrt{6}}{4}i+i^2\frac{\sqrt{2}}{4})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\frac{\sqrt{6}}{4}-\frac{\sqrt{2}}{4}+(\frac{\sqrt{2}}{4}+\frac{\sqrt{6}}{4})i)=$

$\frac{\sqrt{3}}{16}(\sqrt{6}-\sqrt{2}+(\sqrt{2}+\sqrt{6})i)$.

2-guruh yechimi: $z_1=\frac{\sqrt{3}}{2}(\cos\frac{\pi}{4}+i\sin\frac{\pi}{4})=\frac{\sqrt{3}}{2}e^{\frac{\pi i}{4}}$, $z_2=\frac{1}{2}(\cos\frac{\pi}{6}+i\sin\frac{\pi}{6})=\frac{1}{2}e^{\frac{\pi i}{6}}$

$z_1\cdot z_2=\frac{\sqrt{3}}{2}e^{\frac{\pi i}{4}}\cdot\frac{1}{2}e^{\frac{\pi i}{6}}=\frac{\sqrt{3}}{4}e^{\frac{5\pi i}{12}}=\frac{\sqrt{3}}{4}(\cos\frac{5\pi}{12}+i\sin\frac{5\pi}{12})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\frac{\sqrt{6}-\sqrt{2}}{4}+\frac{\sqrt{2}+\sqrt{6}}{4}i)=$

$\frac{\sqrt{3}}{16}(\sqrt{6}-\sqrt{2}+(\sqrt{2}+\sqrt{6})i)$.

3 - guruh yechimi: $z_1\cdot z_2=\frac{\sqrt{3}}{2}(\cos\frac{\pi}{4}+i\sin\frac{\pi}{4})\cdot\frac{1}{2}(\cos\frac{\pi}{6}+i\sin\frac{\pi}{6})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\cos\frac{\pi}{4}\cos\frac{\pi}{6}+$ $i\cos\frac{\pi}{4}\sin\frac{\pi}{6}+i\sin\frac{\pi}{4}\cos\frac{\pi}{6}+i^2\sin\frac{\pi}{4}\sin\frac{\pi}{6})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\cos\frac{\pi}{4}\cos\frac{\pi}{6}-\sin\frac{\pi}{4}\sin\frac{\pi}{6}+\left(\cos\frac{\pi}{4}\sin\frac{\pi}{6}+\right.$ $\left.\sin\frac{\pi}{4}\cos\frac{\pi}{6}\right)i)=\frac{\sqrt{3}}{4}(\cos(\frac{\pi}{4}+\frac{\pi}{6})+\sin(\frac{\pi}{6}+\frac{\pi}{4})i)=\frac{\sqrt{3}}{4}(\cos\frac{5\pi}{12}+i\sin\frac{5\pi}{12})=\frac{\sqrt{3}}{4}(\frac{\sqrt{6}-\sqrt{2}}{4}+$ $\frac{\sqrt{2}+\sqrt{6}}{4}i)=\frac{\sqrt{3}}{16}(\sqrt{6}-\sqrt{2}+(\sqrt{2}+\sqrt{6})i)$.

Tahlil: Bunda har bir guruh javobi to‘g‘ri lekin yechish usullari turlichadir.1-guruh yechgan usulini ko‘radigan bo‘lsak ular oddiy arifmetik amallar orqali to‘g‘ri javobni topishganlar ammo bu usul ancha murakkab va har doim ham barcha misollarga qo‘llash samarali emas, masalan $z_1=2(\cos\frac{5\pi}{36}+i\sin\frac{5\pi}{36})$ va

$z_2=3(\cos\frac{\pi}{9}+i\sin\frac{\pi}{9})$ shu ikkita trigonometrik shakldagi kompleks sonlarni ko‘paytmasini hisoblashda xuddi 1-guruhdagidek ishlash imkonsizdir, chunki sinus va kosinusning $\frac{5\pi}{36}$ va $\frac{\pi}{9}$ dagi qiymatlarini topish mushkuldir.

2-guruh ishlaganiga e’tibor beradigan bo‘lsak, ular eyler formulasini qo‘llagan holda juda sodda va oson usulda to‘g‘ri javobga ega bo‘lganlar.

3-guruhga usuliga nazar soladigan bo‘lsak ular trigonometriyani qo‘shish formulalarini bilgan holda yechimni topganlar. Lekin 2-guruhga qaraganda ko‘proq amallardan foydalanganlar.

Keys stady texnologiyasiga muvofiq ko‘p variantli yechimlar orasidan hajmi birmuncha kamroq usulda yechishni qabul qilamiz.Chunki matematikani oltin qoidasi mavjud , kam amal-kam xato qilish demakdir.

$z_1=r_1(\cos\varphi_1 + i\sin\varphi_1)$, $z_2=r_2(\cos\varphi_2+i\sin\varphi_2)$ trigonometrik ko‘rinishdagi kompleks sonlarning ko‘paytmasi uchun quyidagi formula o‘rinli:

$$z_1\cdot z_2=r_1\cdot r_2[\cos(\varphi_1 + \varphi_2) + i\sin(\varphi_1 + \varphi_2)]$$

Isboti: $z_1=r_1(\cos\varphi_1 + i\sin\varphi_1)= r_1\cdot e^{\varphi_1 i}$; $z_2=r_2(\cos\varphi_2+i\sin\varphi_2)=r_2\cdot e^{\varphi_2 i}$

$z_1\cdot z_2= r_1\cdot r_2 \cdot e^{\varphi_1 i}\cdot e^{\varphi_2 i}= r_1\cdot r_2 \cdot e^{(\varphi_1+\varphi_2)i}= r_1\cdot r_2[\cos(\varphi_1 + \varphi_2) + i\sin(\varphi_1 + \varphi_2)]$.

$z_1=r_1(\cos\varphi_1 + i\sin\varphi_1)$, $z_2=r_2(\cos\varphi_2+i\sin\varphi_2)$ trigonometrik ko‘rinishdagi kompleks sonlarni bo‘lish uchun quyidagi formula o‘rinli:

$$\frac{z_2}{z_1}=\frac{r_2}{r_1}[\cos(\varphi_2-\varphi_1)+i\sin(\varphi_2-\varphi_1)]\ ,\ r_1\neq 0.$$

Misol. $z_1=6(\cos 50°+i\sin 50°)$ va $z_2=2(\cos 25° + i\sin 25°)$ kompleks sonlar bo‘linmasini toping.

Yechish:Bo‘lishning qoidasiga muvofiq:

$$\frac{z_1}{z_2}=\frac{6}{2}[\cos(50° -25°)+i\sin(50° -25°)]=3[\cos 25° + i\sin 25°].$$

Bular orqali o‘quvchilarning matematik isbotlardagi aniq, qisqa, ravon fikr yuritish haqida mantiqiy xulosalar chiqarish, asoslash va isbotlash ko‘nikmalari shakllanadi va bu asosda mantiqiy tafakkuri rivojlanadi. Bundan tashqari algoritmik tafakkurni shakllantirish, ma’lum bir algoritm bo‘yicha faoliyat ko‘rsatish va yangilarini qurish ko‘nikmasi tarbiyalanadi. Matematikadan misol va masalalarni yechish jarayonida tafakkurning ijodiy va amaliy qirralari rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. D. I. Yunusova. Matematikani o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari. Toshkent. 2010.

2. M.A. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismailov, A.Q. Amanov. ‘‘Matematika’’ 10 – sinf darslik. 2017

3. Isroilov I., Pashaev Z. Matematikadan masalalar to‘plami. Toshkent, O‘qituvchi, 2001.

4. Alixonov S. Matematika o‘qitish metodikasi. Universitetlarning matematika fakulteti bakalavr yo‘nalishidagi talabalari uchun darslik – T.:O‘qituvchi, 2008 y.

ЎЗБЕК ЭСТРАДА МУСИҚАСИ ЖАНРЛАРИ. ЯНГИ ОҚИМЛАРИ. АУДИО – ВИЗУАЛ САНЪАТЛАРНИНГ ШИЖОАТЛИ РИВОЖЛАНИШИ НАТИЖАСИДА ЮЗАГА КЕЛГАН ШАКЛЛАР

Артыкбаева Дурдона Алишеровна
Ўзбекистон давлат консерваторияси
“МУСИҚА ТАРИХИ ВА ТАНҚИДИ” КАФЕДРАСИНИНГ курс талабаси

Аннотация: В предлагаемая статья основана на узбекской эстрадной музыке. идет речь о истории возникновение, процесс становление узбекской эстрадной музыки и его жанрах, Новые потоки, формы, возникнувшей в результате аудиовизуального искусство.

Ключевые слова национальное эстрадное исскуство, новая техногогия исполнения.

Аннотация: Тавсия этилган мақолада Ўзбек эстрада мусиқасининг келиб чиқиш тарихи, шаклланиш жараёнива унинг жанрлари, янги оқимлари, аудио – визуал санъаларнинг шижоатли ривожланиши натижасида келган шакллар ҳақида сўз боради.

Калит сўзлари миллий эстрада санъати ,ижро этиш янги технологияси.

Annotation: The proposed article is based on Uzbek pop music/ we are talking about the history of the emergence? The process of formation the Uzbek pop music and its genres. New flows , form’s resulting audiovisual art.

Keywords new technology of performance of national pop art.

XIX аср охири - XX аср бошларида Европа ва Шарқ мусиқа анъаналари негизида бошланган маданий интеграция, XX аср ўрталарига келиб глобаллашув жараён кўринишида, янада кенг, миқёсда халқаро маданий алоқаларнинг

кучайиши ва мавқени мустаҳкамланиши билан эътиборга тушти. Оммавий санъат тури бўлмиш эстрада санъати ҳам, хар бир мамлакатда байналминал характери ва ўзига ҳос миллий қиёфаси билан ажралиб замонавий санъатлар қаторида ўзига муносиб ўринни эгаллади. Бугунги кунда “миллий эстрада” дея оммалашиб келган иборанинг ишлатилишида кўпинча айнан миллий оҳангларда ва ижро услубида таранум этилган, шаклан ва услубан анъанавий ашула ва мақомлар туркумининг ривожланиш тамоилига таянган, мусиқий чолғуларни жалб қилишда миллий чолғулар томонидан ижро этилган куй ва қўшиқлар назарда тутилади.[68]

Шуни айтиш керакки, мусиқий эстрадани миллий қадриятлар ва касбийлик асосида ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ҳамда Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари ниҳоятда муҳим аҳамият касб этди.[69] Бу борада яқин ўтган йиллар ичида амалга оширилган аҳамиятли ишлар қаторида 1996–йили Ўзбек давлат филармонияси асосида “Ўзбекнаво” гастрол–концерт бирлашмаси ташкил этилганлигини, Тошкент давлат консерваториясида эстрада мусиқа факультети,[70] жойларда мавжуд махсус ўқув юртларида эстрада бўлимлари ҳамда пойтахтда Эстрада-цирк коллежи очилганлигини алоҳида таъкидлаш мумкин.

Президент Шавкат Мирзиёев томонидан 15 февраль 2017 йилда имзолаган фармонига мувофиқ, “Ўзбекнаво” ҳамда “Ўзбекрақс” бирлашмалари тугатилиб, уларнинг негизида “Ўзбекконцерт” давлат муассаси ташкил этилиши. Фармонга расмий шарҳда айтилишича, ушбу тузилмавий ўзгаришдан кўзланган мақсад бу бирлашмаларнинг самародирлигини ошириш ва “юксак бадиий ва сифатли” асарлар яратишдир.

Президент қарори (ПҚ 5261 - сон, 16. 10. 2021й) билан Ўзбекистон давлат консерваторияси ҳузурида Ботир Зокиров номидаги Миллий Эстрада санъати

[68] с.ф.н. Турсунова Г. “Ўзбекистонда эстрада санъатини шаклланиш ва ривожланиш босқичлари”.
[69] Адабиётлар рўйҳати: 1.1; 1.2; 1.3.
[70] 2001 йили ушбу ўқув даргоҳига “ Ўзбекистон давлат консерваторияси” номи берилган.

институти ташкил этилиши. Институт миллий эстрада йўналиши бўйича малакали мутаҳассислар ва илмий – педагогич кадрлар тайёрлайди.

Юқорида келтирилган қарорлар давлатимиз томонидан эстрада санъатига кўрсатилаётган катта эътибордир. Ўзбек эстрада мусиқаси ҳам жаҳон эстрада мусиқаси сингари босқичма босқич ривожланди. 60- йиллардан бошлаб рус эстрада қўшиқлари, француз шансонлари, Европа рок, жаз, поп мусиқаси ўзбек эстрада мусиқасига ўз таъсирини ўтказди. 6о- йиллар ўзбек эстрада мусиқасининг ташкил топип шакланиш даври саналса, 70 -80 йиллар эстрада ривожининг гуллаган давридир. Чунки бу даврда афсонавий гуруҳ, яккаҳон ижрочилар, ижодкорлар етишиб чиқдилар ва миллий эстрада санъатини дунё миқёсига олиб чиқиб, ўз мавқеига эга бўлишида катта хисса қўштидилар. Бу оқимни ўрганишда Ўзтелерадио Эстрада- симфоник оркестри, Тошкент мюзик-хол, жазовый биг- бэнд, Виа гуруҳларининг самарали ишларини ҳам айтиб ўтиш жоиз.

Ўзбек миллий эстрада қўшиқчилигининг ривожи истеъдодли санъаткор, моҳир хонанда Ботир Зокиров номи билан бевосита боғлиқдир. Чунки унинг бу жабҳадаги серқирра ва самарали ижодий изланишлари натижасида ўзбек қўшиқчилик саньати Шарқ ва Ғарб эстрада бадиий воситалари билан уйғунлашиб, янги сифатларга эришди. Шу боис ҳам бежиз эмаски, Б.Зокиров ижро этган қатор қўшиқлар (“Раъно”, “Мафтун бўлдим”, “Газли”, “Араб тангоси”, “Хабиба”, “Қочоқ қиз” ва б.) бугунги кунда ҳам миллий эстрада қўшиқчилигининг юксак намуналари бўлиб қолмоқда.

Таъкидлаш жоизки, Б.Зокировнинг эстрада қўшиқчилиги соҳасидаги ижодий парвози ўтган асрнинг 70-80-йиллари республикамизда вокал-чолғу ансамбллари юзага келишига ҳам сабаб бўлган эди. Бу ўринда айниқса “Ялла”, “Наво”, “Садо” каби мусиқий фольклор манбаларига таянган вокал-чолғу гуруҳларининг фаолияти эътиборли бўлди. Шу билан бирга ўтган асрнинг 80–йиллари давомида мусиқий эстрада саҳналарини бу соҳада махсус касбий тайёргарлиги бўлмаган ҳаваскор ҳам эгаллай бошладиларки, натижада чет эл

эстрадасига эргашиш ва тақлид қилиш кучайди, бадиий даражаси унча юқори бўлмаган паст савияли қўшиқлар ёшлар орасида кенг ёйила бошлади.[71]

1990 - йилларга келиб эса ўзбек эстрада қўшиқчилиги “кенг тармоқли улкан “саноат” (индустрия) даражасига етди ва тарихан қисқа муддат ичида ўзгача таъсир кучига эга оммавийлик касб этиб улгурди.”[72] Бу давр ўзбек мусиқий эстрадаси услуб, оқим ва йўналишлари жиҳатида хилма–хиллиги (диско, поп, хард–рок, реп, рейв, техно–соул, фьюжн, реггей ва б.) билан тавсифланади.

Ривожланиш жараёнида овоз ёзиш ва ижро этиш янги теҳналогиялари кириб келди: грамафонлар электрафонларга ўзгарди, аудио касетта ва винил грампластинкалар компакт дискларга ва DAT – касеталар флешка ва DVD алмашилди. Бундай ўзгаришлар тингловчига ҳам, санъаткор ва ижодкорга ҳам катта қулайликлар яратди ва эстрада қўшиқларини оммалашига яна бир йўл очди.

Ўзбек эстрада мусиқаси ўзининг янги услуб ва йўналишларига эга. Ҳозирги кунда шоу индустрия оқимига кўплаб профессионал кадрлар ЎзДК томонидан етиштирилиб берилмоқда.

“Эстрада ижрочилиги” кафедраси 1987 йилдан ўз фаолиятини бошлаган. Бу йиллар давомида кафедра томонидан кўплаб профессионал эстрада ижодкор ва ижрочилари тарбияланди. Битирувчиларнинг кўпчилиги халқаро даражадаги фестивал ва конкурсларнинг лауреатидир. Эстрада бўлим бошлиғи композитор Д.Д. Омонуллаева ўзининг машҳур қўшиқлари билан ҳалқ қалбидан жой эгаллаган санъаткор.Талабалар репертуарини ўзбек, рус, ҳориж хит қўшиқларидан ташкил топган маҳсус Эстрада ашулалари ташкил қилади.

Аммо, эстрада шоу индустриядаги барча ижрочи ва ижодкорларни профессионал деб бўлмайди, улар дипломга эга бўлсада ўз билимларини амалиёттада кўрсатиб бера олмайдилар.

---

[71] Беков О. Современная узбекская эстрадная песня в контексте музыкальной культуры Узбекистана., Т.; СИТИ. М (м) Б – 42 № 931. 1994. с 88 -89. 91

[72] Муллажонов Д. 1990 – йиллар ўзбек мусиқий эстрадасида оҳанг муаммоси., Т.; СИТИ. М (м) М - 11 №1002. 2004.. 3.2 – с 3

Эндиликда эса эстрада йўналишидаги ижод ва ижро этувчи хонандалар, композиторлар, овозрежиссер ва аранжировкачиларни “Ботир Зокиров” номидаги эстрада институтидан малакали мутахассислар етишиб чикади деган умиддамиз.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1.1. Азимова О. Вопросы синтаксиса восточной монодии. – Т.:Фан, 1989.

1.2. Азимова О. Вопросы синтаксиса восточной монодии: К истории его становления и развития. Т.:Фан. 1998. – 103 с.

1.3. Аманулaaева Д., Аманова Н. История джаза и эстрадной музыки. Т.: Санъат, 2010.

1.4. Аманова Н. Основные этапы развития узбекской эстрадной музыки. В сб: Ўзбекистон санъати макон ва замон талқинида Тошкент, 2011

1.5. Беков О., Муллажонов Д. Миллий эстрада санъати. // Ўзбекистон санъати (1991 – 2001йиллар). – Т.; “Шарқ” нашриёт - матбаа акциядорлик компанияси, 2001.

1.6. Вахидов С. Эстрадная песня // Узбекская музыка на современном этапе. Т.; ГИЛИ им. Г. Гуляма. 1977. – 123 – 139с.

1.7. Вахидов С. Узбекская советская песня. – Т.; ГИЛИ им. Г. Гуляма, 1976.

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA AXBOROT VOSITALARINING O‘RNI

Yusupov Nodirjon Nosirjon O‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti
Lingvistika (ingliz tili) yo‘nalishi magistranti:
Ilmiy rahbar: Farg‘ona davlat universiteti
Nemis va fransuz tillari kafedrasi o‘qituvchisi Q.Qahhorov

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilini o‘qitishda axborot vositalarining o‘rni, chet tilini o‘zlashtirishning aniq maqsadlari sifatida chegara darajalarini ishlab chiqish, Wastage darajalariga ko‘ra va chegara darajasi chet tilini o‘zlashtirish va malakasini baholash haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ingliz tili, ekspertlar, funktsional-semantik, kommunikativ, mashg‘ulotlar.

Anatation : This article details the role of the media in English language teaching, the development of boundary levels as specific goals for foreign language acquisition, and the assessment of foreign language acquisition and proficiency according to Wastage levels.

Keywords : English, experts, functional-semantic, communicative, lessons.

Kirish:

Ma'lumki hozirgi davrda ingiliz tili jadal takomillashib bormoqda. Shuningdek bu jadallashuv yurtimizni ham chetlab o‘tgani yo‘q. Albatta bu yurtimiz uchun ham, insonlar uchun ham katta rivojlanishlarni bir belgisi hisoblanadi. Shuning uchun ham ingiliz tilini o‘qitishda o‘ziga xos bir tajribada, sinalgan shaklda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Evropa Kengashi qit'ada chet tillarini o‘qitishni faollashtirish

dasturini ishlab chiqishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirgan . 1971 yilda maktab o‘quvchilari va katta yoshdagi o‘quvchilarga chet tillarini o‘rgatish tizimini yaratish imkoniyatlarini o‘rganish uchun bir guruh ekspertlar topshirildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Chet tilini o‘zlashtirishning aniq maqsadlari sifatida chegara darajalarini ishlab chiqish g‘oyasi shakllandi. Dastlab, asosan, katta yoshdagi o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lsa, maktab va boshqa o‘quv muassasalarida ta'lim maqsadlari va mazmuniga katta muvaffaqiyat bilan moslashtirildi.

1982 - yilda tadqiqot natijalari "Zamonaviy tillar: 1971-1981" hujjatida taqdim etildi va tahlil qilindi. Bu ishlab chiqilgan yondashuvni funktsional-semantik asosda amaliy qo‘llash imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish va amalga oshirish imkonini berdi.Bir necha yo‘nalishlarda asosiy: yangi usullarni ishlab chiqish va yangi o‘quv materiallarini yaratishda, murakkab texnologik o‘quv tizimlarini yaratishda (multimedia tizimlari), baholash va o‘z-o‘zini baholash tizimlarini ishlab chiqishda, o‘z-o‘zini o‘rganishda, chet tili o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda uning individuallashuvini (o‘quvchi avtonomiyasini) hisobga olish.

Natijalar:

Yuqoridagilar bilan bir qatorda har bir nomdagi darajalarda o‘zlashtirilgan lingvistik va nutqiy materialni o‘zlashtirish va o‘zlashtirish darajasi belgilanadi. Ushbu daraja pragmatik adekvatlikning asosiy mezoni sifatida belgilanadi, bu aloqa sheriklarining uzatilgan va idrok etilgan kommunikativ niyatlari yoki ularning bayonotlari ma'nolarining mos kelishini nazarda tutadi. Ikkinchi mezon - bu aloqa samaradorligi darajasi.

Wastage darajalariga ko‘ra va chegara darajasi chet tilini o‘zlashtirish va malakasini baholash va o‘z-o‘zini baholash shkalalari tilni bilishning noldan idealgacha (masalan, ekspert) spektrida ko‘p darajali shkalalardan foydalanish asosida belgilanadi.

Muhokama:

Shu bilan birga, sinfda yoki chet tili kabinetida o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish, muloqot muhitini, kommunikativ muhitni yaratish, guruh xonasini tashkil etishga qo‘yiladigan talablarga alohida o‘rin beriladi. Individual ish tinglovchilar, guruhlar va juftliklarni shakllantirish texnikasi, mashg‘ulotlar davomida o‘quv faoliyatini boshqarish usullari mavjud.

Bizning o‘qitish amaliyotimiz bilan solishtirganda, o‘quvchilar tomonidan o‘zlarining dastlabki bilimlarini, qiziqishlarini, tajribalarini aqliy hujum, kutish va ijodiy faoliyat shaklida faollashtirish uchun o‘qituvchining harakatlari tufayli o‘z matnlarini idrok etishlari alohida qiziqish uyg‘otadi.

Xulosa:

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, talabalarning dastlabki matnli faoliyati o‘qituvchi tomonidan matn bosqichida haqiqatda taqdim etilgan chet tili nutqi namunasining mazmuni va xususiyatlariga rahbarlik qiladi. Bu yerda mas'uliyat bilan talabalar tomonidan yaratilgan va o‘quv matnlarini taqqoslash amalga oshiriladi.

Shu jumladan, kommunikativ munosabatlarning barcha turlari amalga oshiriladi va birgalikda muhokama qilish, echimlarni taklif qilish, muammo , vazifalarni haqiqatda hal qilish, o‘zaro baholash va o‘z-o‘zini baholash, matn mazmunidan tashqariga chiqish, vaziyatlarga o‘tish, haqiqiy hayot va hokazolardan iboratdir .

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Maykl Xarris, Devid Mower, Anna Sikorzynska "Imkoniyatlar" (O‘rta, O‘rta darajagacha), Longman.

2. Boshlang‘ich va asosiy o‘rta maktablarda chet tillarini o‘rgatish usullari (Tahr. V.M. Filatov) .- Rostov n/a: "Feniks", 2004.

3.Jalolov Jamol. Chet til o‘qitish metodikasi. “O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent – 2012.

4. Bekmuratova U. B. “Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardanfoydalanish” mavzusida referat. Toshkent — 2012.

5. Отабоева, M. P. Chet tilini o‘qitishda zamonaviy innovatsion o‘qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / M. P. Отабоева. — Текст: непосредственный.

YARIMO‘TKAZGICHLI DIODNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASINI ANIQLASHDA MAPLE DASTURIDAN FOYDALANISH

Madumarova Saodat Qudiratulla qizi
Namangan muhandislik-qurilish institute
saodatmadumarova0609@gmail.com
Talaba Bahodirov Azizjon
Namangan muhandislik-qurilish institute
azizjonbahodirov@gmail.com

Annotatsiya: ushbu ishimiz orqali fanlararo o‘zaro boglik va tajriba natijalarini olishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanishni ko‘rsatib berish. Dasturning imkoniyatlarini keng ochib berishdan iboratdir.

Kalit so‘zi: diod,electron, kovak,volt-amper xarakteristikasi, MAPLE dasturi,yarimo‘tkazgich.

Using MAPLE to determine the Volt-Amper characteristics of a semiconductor deode.

Annotation: Through this work, we demonstrate the effective use of information and communication technologies in interdisciplinary interactions and experimental results. It consists of a wide disclosure of the capabilities of the program.

Keywords: diode, electron, cavity, volt-ampere characteristic, MAPLE program, semiconductor.

Hozirgi kundagi eng dolzarb muammolardan biri “Energiya tejamkorligi va muqobil energiya manbalarini yaratishga doir asboblardan biri quyosh batareyalarining tarkibi yarimo‘tkazgichli diodlardan tashkil topgan . **Diod** deb odatda bir yoki bir necha elektr o‘tishlar va tashqi zanjirga

ulanish uchun ikkita chiqishga ega bo‘lgan elektr o‘zgartirgich asbobga aytiladi. YArim o‘tkazgichli diodlar ma’lumotnomalarda radioelektron apparaturalarda qo‘llanilish sohalari yoki vazifasiga ko‘ra sinflanadilar. Yarim o‘tkazgichli asboblarning ko‘pchiligi bir jinsli bo‘lmagan yarim o‘tkazgichlardan tayyorlanadi. Xususiy xolatda bir jinsli bo‘lmagan yarim o‘tkazgich bir sohasi p–turdagi, ikkinchisi esa n-turdagi monokristaldan tashkil topadi.

Bunday bir jinsli bo‘lmagan yarim o‘tkazgichning p va n – sohalarining ajralish chegarasida hajmiy zaryad qatlami hosil bo‘ladi, bu sohalar chegarasida ichki elektr maydoni yuzaga keladi va bu qatlam **elektron – kovak o‘tish** yoki **p-n o‘tish** deb ataladi. Ko‘p sonli yarim o‘tkazgichli asboblar va integral mikrosxemalarning ishlash printsipi p-n o‘tish xossalariga asoslangan.

P-n o‘tish tokining unga berilayotgan kuchlanishga bog‘liqligi I=f(U) volt–amper xarakteristika (VAX) deyiladi.

$$I = I_0(e^{\pm\frac{qU_0}{kT}} - 1)$$

ifoda orqali yarimo‘tkazgichli diodning Volt-Amper harakteristikasini grafik tasvirini olishimiz mumkin. Buning uchun MAPLE dasturiga formulamizni kiratamiz va unga kerakli son qiymatlarni beramiz. !!! tugmachasini bosish orqali biz uchun kerakli bo‘lgan formula ya’ni yarimo‘tkazgichli diodning VAX ini olishimiz mumkin . Bundan tashqari dastur yordamida olgan grafigimizga rang berishimiz va turli temperaturalarda turlicha VAX larni bitta grafikda ifodalash ham mumkin.

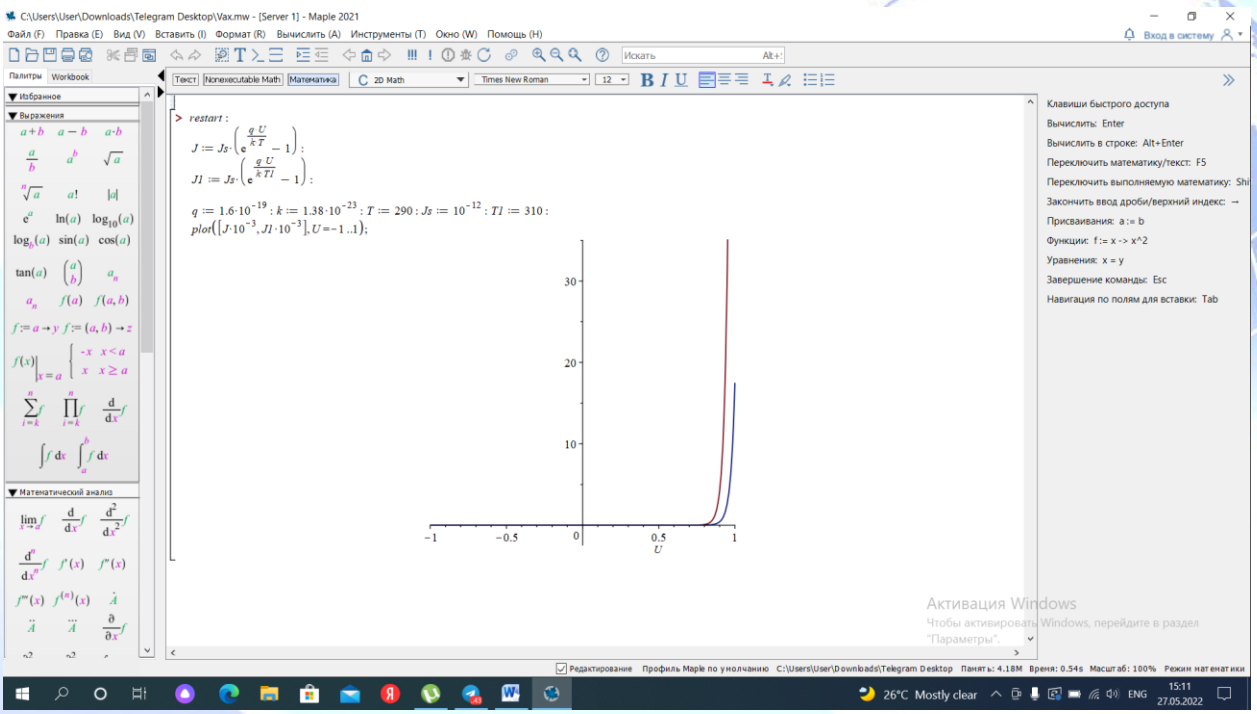

1-rasm. MAPLE dasturida yarimo‘tkazgichning VAX ni olish.

Bu orqali olinayotgan eksperimental natijalarni nazariy jihatdan ham tekshirish imkoni beradi.

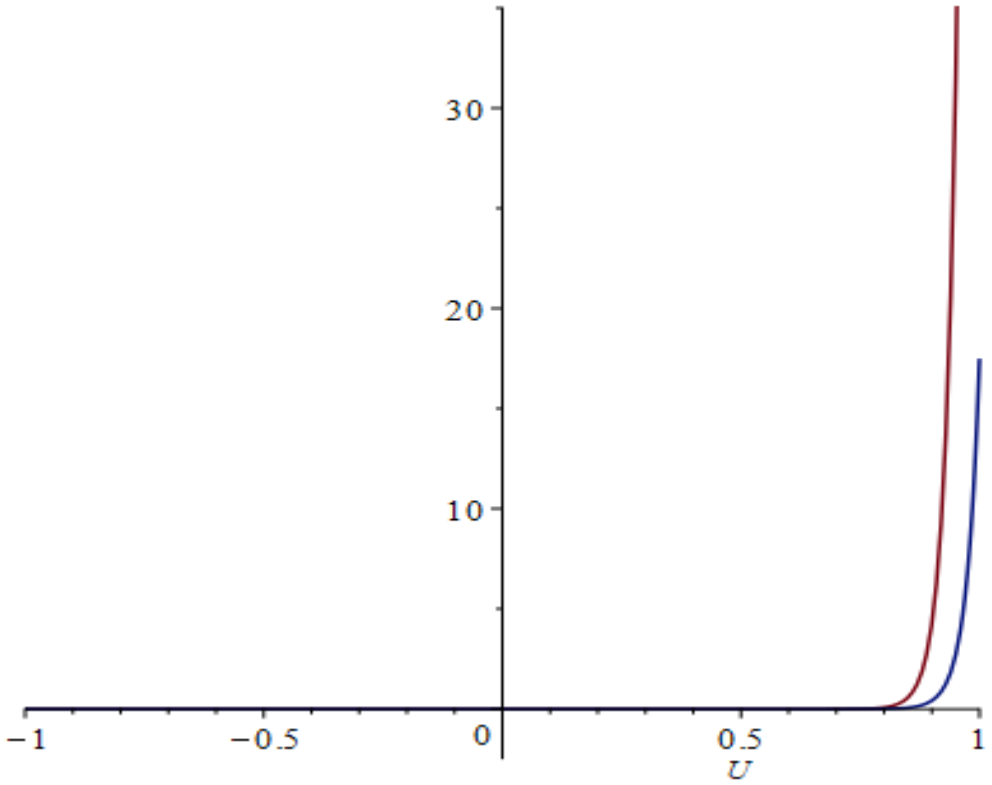

2-rasm. Yarimo‘tkazgichli diodning VAX si.

ADABIYOTLAR

26. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013

27. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011

28. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008

29. Arjvadhara.P.Ali, S.M.Chitralekha.J., “ Analysis of solar PV cell performance with changing irradiance and temperature”, Int.J.Eng.Comput. Sci 2, 214-220, 2013

30. Fesharaki.V.J, Dehghani.M,Fesharaki.J.J “The effect of temperature on photovoltaic cell efficiency.In:Proceedings of the 1st International conference on Emerging Trends in Energy Conservation -ETEC”,Tehran,Iran,November 20-22, 2011

31. Sabry.M,Ghitas.A.E. “Influence of temperature on methods for determining Silicon solar cell series resistance”,J. Sol. Energy Eng.129,331-335, 2008

32. Singh.P,Ravindra.N.M, “Temperature dependence of solar cell performance – an analysis”, Sol.Energy Mater. Sol.Cells 101,36-45, 2012

33. Mengjin Yang,Yuanyuan Zhou, Yining Zeng and other, “Square-Centimeter Solution- Planar CH3NH3PbI3 Perovskite Solar Cells with Efficiency Eceeding15”,Adv Mater, 2015, 28 september

34. В.Л.Бонч-Бруевич, С.Г.Калашников «Физика полупроводников», Наука, М.1977.

35. G.Gulyamov, A.G.Gulyamov. “On the tensovensitivity of p-n junction under illuminatian”, Semiconductors,2015,vol.49, pp 819-822

БАЗАЛЬТ ФИБРАСИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Абдуллаев Иброҳим Нуманович
т.ф.н,,доцент,
abdullayev.ibrahim@gmail.com
Рахимов Расулжон Равшанбек ўғли,
Фарғона политехника институти
М2-21 магистрант
Rasull517@mail.ru

Аннотация: Базальт фибрасининг техник хусусиятлари кўрсатилган: Базальт толасидан фойдаланиб тайёрланган бетон ўзига хос хусусиятларга эгали, бошқа толаларга нисбатан сезиларли даражада фарқланиши ёритилган. Базальт толасининг қўлланилиш сохалари келтирилган.

Калит сўзлар: Базальт фибраси, бетон қоришмаси, базальтофибробетон, толали темир-бетон, цемент тоши.

ABSTRACT: Technical characteristics of basalt fiber are shown: Concrete made using basalt fiber has its own characteristics, which differ significantly from other fibers. Areas of application of basalt fiber are given.

Key words: Basalt fiber, concrete mix, basalt fiber reinforced concrete, cement stone.

Базальт толаси - маълум узунликдаги мураккаб базальт толасининг майдаланган монофиламентлар кўринишидаги бўлаги. Базальт толаси - бу тола бўлиб, унинг киритилиши бетоннинг кучланиш кучини оширади, синтетик толаларга нисбатан бир қатор афзалликларга эга, чунки у инсониятга маълум бўлган энг кучли минерал толалардан биридир. Етакчи маҳаллий ва хорижий

лабораторияларнинг кенг қамровли тадқиқотлари ва хулосалари базальт толаси қурилиш ғоясини бутунлай ўзгартиришга қодир эканлигини тўлиқ ишонч билан таъкидлаш учун асос бўлади [1-10].

Техник хусусиятлари:

• Асосий модда: базальт;

• Ранг: бронза;

• Зичлиги: 2,8 г/см3;

• Бир толанинг диаметри: 13-20 микрон;

• Тола узунлиги: 3,6,13,15,18,24,27,30 мм, эҳтимол 40, 50 мм (бетон кучини йўқотиши сабабли энди тавсия этилмайди);

• Толалар тури: монофиламент;

• Шакл: вақтинчалик тўпламларда йиғилган алоҳида толалар;

• Чизиқли зичлиги: 480 дтех гача;

• Кучланиши: 45-55 Гс/текс;

• Узатилиш нисбати: 4,5-8%;

• Ишлаш ҳарорати: -260 дан + 700 ° С гача;

• Қисқа муддатли экстремал иш ҳарорати: 900 ° С;

• Эриш ҳарорати: 1450. ° С;

• Кислота ва ишқорларга чидамлилиги: барқарор;

• Юзаси: бир хил дисперсияга ва цемент қоришмага ёпишишга ёрдам беради.

Базальт толасининг қўлланилиш соҳалари:

Фибра барча турдаги гипс ва цемент ўз ичига олган оҳакларда қўлланилиши керак, бу ерда микро-мустаҳкамлаш зарур ёки керакли бўлган жойларда, шунингдек, сиқилиш ёриқларининг олдини олиш, бетон қопламалар (ташқи ва ички) қурилиши учун. Одатда бетонда толалар қуйидагилар учун ишлатилади:

• кўпикли бетон, газбетон, полистиролли бетон ва бошқалар ишлаб чиқариш;

• бетон ўз-ўзидан текислаш поллари қурилмалари (ҳам саноат, ҳам маиший);

• цемент-қумли полга ишлов бериш учун асбоблар;

• оғир юкларни кўтарувчи саноат омборларининг полларини ўрнатиш;

• гидротехник иншоотлар (маёқлар, қирғоқ бўйидаги истеҳкомлар, кўприклар, тўғонлар, сув омборлари, бетон сув каналлари);

• очиқ майдонлар, автотураргоҳлар, қияликларни мустаҳкамлаш;

• темир конструкцияларнинг металл юзаларини қоплаш;

• бетон тахта плиталари;

• ёнғин хавфсизлиги юқори бўлган иншоотларда;

• ҳарбий объектлар;

• туннел ва каналларни мустаҳкамлаш;

• монолит тузилмалар;

• пойдеворнинг бетон плиталари;

• темир-бетон қозиқлар;

• иншоотларни таъмирлаш ва реконструкция қилиш;

• прессланган ва қуйма маҳсулотлар;

• қурилиш оҳаклари, қуруқ аралашмалар ва гипс;

• қуйма бетон;

• босилган декоратив бетон;

• сейсмик фаоллик кучайган жойлар;

• юлка плиталари ва бошқалар ишлаб чиқариш;

• кичик меъморий шаклларни бетон ёки гипсдан қуйиш;

• автомобилсозлик саноати учун ишқаланиш материаллари;

• автомобилсозлик саноати учун композит материаллар;

• иссиқлик изоляцияси ва ўтга чидамли материаллар учун игна билан тешилган мато бўлмаган материаллар;

• базальт пластмасса ишлаб чиқариш

Юқорида айтилганларнинг барчаси шуни кўрсатадики, ҳозирги вақтда қурилиш саноати базальт-толали темир-бетондан нафақат хорижий, балки

маҳаллий фуқаролик, транспорт, гидротехника ва қурилишнинг бошқа соҳаларида фаол фойдаланилмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. П. Матус. Численное моделирование электропрогрева дисперсноармированного бетона с фибрами высокой проводимости, Журнал-Вестник Евразийской науки,2019, №2, том11

2. В.И. Морозов, Ю.В. Пухаренко. Эффективность применения фибробетона в конструкциях при динамических воздействия, Вестник-Строительное материаловедение,2020, №3

3. В.П.Шевченко. Природное сырьё республики Узбекистан для получения сверхтонкого базальтового волокна, Журн.-Сырьевые материалы, 2013, №2.

4. И.Н.Абдуллаев, З.А.Умирзаков. Development and Research of an effective dust collector for cleaning gas streams from fine dust from cement production. EPRA Internetional Jornal of Economic Growth and Environmental Issues – Peer Reviewed Jornal, vol.8, issue 3, Oktober 2020 SJIF 2020: 8.007

5. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 618-624.

6. Makhkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Rigidity of bent reinforced concrete elements under the action of shear forces and high temperatures //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 3. – С. 93-97.

7. Махкамов Й. М., Мирзабабаева С. М. Температурные прогибы железобетонных балок в условиях воздействия технологических температур //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 11-1. – С. 45-48.

8. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Қўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш

Ҳолатлари Аниқлаш //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

9. Физико-механические свойства базальто-волокнистого высокопрочного бетона М. Харун*, Д.Д. Коротеев, П. Дхар, С. Ждеро, Ш.М. Елроба Российский университет дружбы народов *ул. Миклухо-Маклая, 6, Москва, Российская Федерация, 117198,* УДК 691.3, DOI: 10.22363/1815-5235-2018-14-5-396-403

10. Mamazhonovich M. Y., Abdugofurovich U. S., Mirzaakbarovna M. S. The Development of Deformation in Concrete and Reinforcement in Concrete Beams Reinforced with Fiberglass Reinforcement //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 18. – С. 384-391.

YUQORI SINF ONA TILI DARSLARIDA TEST TOPSHIRIQLARINING AMALIY AHAMIYATI

Xusenova Nargiza
mutaxassisligi magistranti
ToshDO‘TAU O‘zbek tili va adabiyoti

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tili ta’limida test topshiriqlarining amaliy ahamiyati xususida bo‘lib, unda asosan 10-11-sinf darsliklarida keltirilgan test topshiriqlari tahlil qilinadi. Test topshiriqlarining nazariy va metodik asoslari qanday bo‘lishi lozim, ona tili darslarining samaradorligini oshirishda qaysi turdagi testlardan foydalanish lozimligi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Test topshiriqlari, ochiq testlar, yopiq testlar, jadvalli testlar, rasmli testlar,

Har bir mamalakatning ta’lim tizimi uning buyuk kelajagini ta’minlovchi eng asosiy omillardan biridir. Aniq va tabiiy fanlar texnika taraqqiyotiga yo‘l ochsa, til va adabiyot ta’limi insonning o‘zligini anglashiga, milliyatini tanishiga yo‘l ochadi. Bizning jamiyatimiz hayotni aniq raqamlar asosida tasvirlaydigan zamonaviy shaxs emas, balki hayotni o‘z e’tiqodiy haqiqatlariga va milliy an’analariga tayangan holda ko‘ra oladigan komil insonni tarbiyalashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. Shu maqsadda mamlaktatimizda maktab ta’limiga, xususan, adabiy va til ta’limini rivojlantirishga katta e’tibor qaratlimoqda. Hozirgi zamon o‘qituvchisi har tomonlama keng bilimli bo‘lishi ya’ni adabiy til normalarini egallashi, sinflarda olib boriladigan ishlar mazmuni va sistemasini dasturini yaxshi bilishi, o‘z fanini o‘rgatishning nazariy asoslarini va ta’lim prinsiplarini o‘zlashtirishi o‘quv ishlarining asosiy usullarini olishi va uni o‘z ish tajribasida tatbiq qila olishi, metodikaning fan sifatida rivojlanishining asosiy yo‘nalishlarini, keyingi yillarda o‘z sohasida olib borilgan tadqiqotlarni va hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolarni tushunib borishi lozim. Ayniqsa, ona tili fani

o‘qituvchisi tarbiya ishiga, o‘quvchilarga ona tilining boyligini ko‘rsata olishga mohir bo‘lishi, bolalarning adabiy tilga so‘zlashga adabiy nutqni egallashga, kitobni sevishga va ifodali o‘qishga o‘rgatish lozim. O‘quvchi yoshlarni, avvalo, o‘z ona tiliga hurmat va muhabbat bilan tarbiyalash bu soha pedagoglarining asosiy vazifasidir. Yuqori sinf o‘quvchilarining tilshunoslik sohasidagi nazariy bilimlarini oshirish maqsadida prezidentimiz barcha oliy ta’lim muassasalariga kirish imtihonlari uchun ona tili fanidan majburiy test sinovlarini ham qo‘shdilar[73]. Demak, O‘zbekistonning har bir fuqarosi u qaysi kasb egasi bo‘lishidan qati nazar, har bir yoshi u qaysi universitet talabasi bo‘lishidan qati nazar eng avvalo o‘z ona tilini yaxshi bilishi qonun hujjati bilan mustahkamlangandir.

Ona tili ta’limini rivojlantirishda test topshiriqlarining ahamiyati kattadir. Testlar barcha fanlar doirasida o‘quvchi bilimini sinashning asosiy o‘lchovidir. Aslida eng avvaldan, test (ingl. - sinov) birinchi marta 1864-yilda Buyuk Britaniyada J.Fisher tomonidan talabalarning bilim darajasini tekshirish uchun qo‘llanilgan. Test sinovlari dastlab psixologiya fani doirasida rivojlandi. XX asr boshida esa test sinovlarini ishlab chiqishda psixologik va pedagogik yo‘nalishlar bir-biridan mustaqil ajrala boshladi. Pedagogik test sinovlari birinchi marta amerikalik psixolog E.Torndayk tomonidan yaratilgan[74]. Psixologik testlardan inson ongi va psixik holatlarini aniqlashda hozirgi keng miqiyosda foydalaniladi. Pedagogik testlar esa har bir fan miqiyosida o‘quvchining yosh va aqliy darajasiga qarab olinishi mumkin.

Hozirda test sinovlarining asosiy vazifasi nimalardan iborat. Xususan, bizning o‘rganish obyektimiz bo‘lgan ona tili ta’limida test topshiriqlarining ta’lim samaradorligi uchun asosiy funksiyasi nimadan iborat va uning qaysi turlarini ona tili darslarida qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘ladi. Deyarli ko‘p yillar davomida bizning asosiy sinov turimiz yopiq testlar bo‘lib keldi. Ammo yangilanayotgan darsliklarda, ochiq testlarning, o‘quvchining yosh toifasiga qarab rasmli, jadvalli hamda matnli

[73] “Oliy ta’lim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4319 sonli qarori
[74] www.ziyonet.uz

testlar ham darsliklardan o‘rin olayotganini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, quyidagi jadvalda turli tillardan kirib kelgan so‘zlarni jadvalga joylashtirish lozim. Bunda o‘quvchilar qaysi tamoyillarga asoslangan holda topshiriqni bajarishadi. Bu mashq 11-sinf o‘uvchilari uchun ayni mos tanlangan chunki, o‘quvchilar jamiyat bilan uzluksiz muloqotda va munosabatda bo‘lib yoki ommaviy axborot vositalari orqali turli xil tillarni tushunish va farqlash ko‘nikmasiga ega bo‘ladi. Til xususiyatlarini nazariy jihatdan asoslab berolmasa ham so‘zlarning qaysi tilga oid ekanligini farqlay olishadi, ammo bu jadvalni test deb bo‘lmaydi albatta, bu bolaning salohiyatini aniqlash uchun qo‘yilgan jadval. Bunday jadvallar orqali mantiqiy tafakkur ko‘nikmalarini yanada rivojlantiramiz.[75]

Arabcha so‘zlar	Fors-tojikcha so‘zlar	Xitoycha so‘zlar	Rus tili orqali kirib kelgan so‘zlar
Muallim…	Farzand…	Lag‘mon…	Paroxod…

Yuqori sinf darsliklarida, ayniqsa 10-sinf va 11-sinf ona tili darsliklarida ko‘proq test topshiriqlarining berib borilishi maqsadga muvofiqdir chunki abituriyent uchun eng asosiy manba bu maktab darsliklaridir. Har bir mavzunuing oxirida o‘quvchini ilmiy va mantiqiy fikrlashga undovchi testlarning berib borilishi bilan joriy bilimlar takrorlanadi va mustahkamlanadi. Ammo darslikda ba’zi mashqlar ham borki shartlarida biroz tushunarsizliklarga duch kelamiz, masalan, quyidagi test topshirig‘iga e’tibor qarataylik, topshiriqning sharti quyidagicha “Berilgan gapdan talaffuzda bir unli tushib qoladigan, bu o‘zgarish yozuvda aks etadigan so‘zni aniqlang. Odamning himmati va muruvvati, uning muomalasi, qo‘lidan keladigan ishlari, yaratuvchiligi barobarida qadrlanadi[76]. (Yusuf Xos Hojib)

A.Odam B.Muomala C.Qadrlanadi D. Muruvvat

[75] Mengliyev B., Toshmirzayeva Sh., Atoyeva S., Majidova S. 11-sinf ona tili darsligi. 2-qism. Toshkent, 2020.
[76] Mengliyev B., Toshmirzayeva Sh., Atoyeva S., Majidova S. 11-sinf ona tili darsligi. 2-qism. Toshkent, 2020

Bu testning javobi sifatida B.Muomala javobi berilmoqda. Bu so‘zni fonetik tahlilga tortamiz. Muomala so‘zi talaffuz qilinganda birinchi bo‘g‘in tarkibidagi yuqori tor unlinining tushib qolib, yoki o‘zidan keyingi keng unliga uyg‘un tarzida talaffuz qilinib sinerezis hodisasi yuzaga kelayotganini ko‘rishimiz mumkin. Sinerezis hodisasi esa og‘zaki nutqda ro‘y beruvchi fonetik o‘zgarishdir. Og‘zaki nutqda shunday aytilishidan qat’iy nazar yozma nutqda o‘z shakliga ko‘ra yoziladi. Demak mashq shartidagi “bu o‘zgarish yozuvda aks etadigan so‘z” degan jumlani olib tashlash joiz. Ammo bir qadar test topshiriqlari borki o‘z ilmiy asosiga egadir, testning topshirig‘i quyidagicha: “Matndan asosga qo‘shimcha qo‘shilganda tovush o‘zgarishi yozuvda aks etgan so‘zlarni belgilang”.

A. Yuragiga, ko‘ngli, ahli, xotirjamlik, to‘lmaganini

B. Yuragiga, muloyimroq, shunday, bag‘ishlaydi, go‘zalligini

C. Yuragiga, shunday, ko‘ngli, borligi, go‘zalligini

D. Yuragiga, ishlayotgan, tinchlikdir, go‘zalligini, borligi

Ushbu test qiyinchilik darajasi birinchi darajali test hisoblanib, o‘quvchilar uchun takroriy dars yakuniga berilgan. Bu testning qiyinchlilik darajasini biroz oshirish orqali o‘quvchini bir necha til bo‘limlari yuzasidan bilimlarini tekshirish mumkin. Masalan, fonetik o‘zgarishga sabab bo‘luvchi ismlarning munosabat shakllarini yoki otning lug‘aviy shakllari qo‘shilishi asosida fonetik o‘zgarishga uchragan so‘zlarni aniqlang singari topshiriqlar berilsa o‘quvchining ham morfologiya, ham fonetika, ham morfemika yuzasidan bilimlari tekshirilishi mumkin. Qoida mohiyatini ochish qoida so‘zning qaysi qismini, qaysi so‘z turkumi yoki grammatik shaklini yozishni boshqarishni, bunda qaysi belgilar yetakchi ekanini tushuntirish demakdir. O‘quvchilarni qoida bilan tanishtirish uchun material tanlashda o‘qituvchi bu yetakchi belgilarni albatta hisobga oladi. Topshiriq uchun tanlanayotgan matn ham katta ahamiyatga egadir, ilmiy uslubdagi matnlar tahlili orqali yangi bilimlar, didaktik ahamiyatga ega matnlar orqali o‘quvchini ichki sezimlariga ta’sir qiluvchi tarbiyaviy ruhni singdirish mumkin. Materialning to‘g‘ri tanlanganligi uning g‘oyaviy yo‘nalishida va badiiy ifodaliligi o‘quvchilarning fikrlash faoliyatiga, his-tuyg‘ulariga

ta’sir etadi[77]. Atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytiradi, tilga va uni yaratgan xalqqa hurmat ruhida tarbiyalaydi, ularning shaxsiy sifatlarini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida o‘quvchilarga ta’lim, tarbiya berishdan asosiy maqsadlardan biri ularda mantiqiy tafakkur va keng dunyoqarashni shakllantirishdir. Bu vazifani hal qilishda maqsadga muvofiq ishlashning yetakchi sharti o‘quvchiga nazariy bilimlar berish bilan bir qatorda, uning shaxsiyatini ham tarbiyalashdir. Jarayonda fanning asosiy obyekti darslik hisoblansa, darslikning asosiy obyekti esa undagi mashq va topshiriqlardir. Bu omillar esa tilni o‘rgatish bilan bog‘liq holda o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish usulini belgilaydi. To‘g‘ri tanglangan mashq va topshiriqlar samarali dars jarayoni uchun asos bo‘la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “Oliy ta’lim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi PQ-4319 sonli qarori
2. Mengliyev B., Toshmirzayeva Sh., Atoyeva S., Majidova S. 11-sinf ona tili darsligi. 2-qism. Toshkent, 2020.
3. To‘xliyev B. va boshqalar. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti , 2006

[77] To‘xliyev B. va boshqalar. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti , 2006

BUGUN PILLA-ERTAGA TILLA

Jumanozarova Dilrabo Bahrom qizi
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti
To‘qimachilik sanoati texnologiyasi fakulteti
III bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola ipak mahsulotlarini ishlab chiqarish yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim olayotgan bakalavrlar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, u pillani chuvishga tayyorlash, chuvish, yig‘ish, sifatiga baho berish, texnologik suvni tayyorlash, chiqindilarni dastlabki ishlash va ipak eshish fabrikalarida tayyorlanadigan tabiiy ipak va kimyoviy toladan eshilgan iplarni ishlab chiqarish texnologiyalarini o‘z ichiga olgan. Pillalarni chuvish va eshilgan iplarni ishlab chiqarishdagi zarur rejimlar va texnologik me’yorlar keltirilgan.

АННОТАЦИЯ

Эта статья предназначена для бакалавров, получающих образование по направлению произвдства шелковой продукции. Он включает технологию подготовки коконов к размотке, кокономотание, уборку, оценку качества, шелка-сырца подготовку технологической воды, первичную обработку отходов и выработку кручених нитей из химических волокон и натурального шелка, вырабатываемых на крутильних фабриках. Приведены необходимые режимы и технологические нормы для кокономотания и производства кручених нитей.

ANNOTATION

This article is intended for bachelors studying silk production, which includes cocoon preparation for spinning, spinning, collection, quality assessment, process water preparation, waste pre-treatment and silk spinning. including technologies for

the production of natural silk and man-made yarns from factories. Necessary regimes and technological norms for spinning of cocoons and production of spun yarns are given.

Mehnatkash o‘zbek xalqining yana bir mashaqqatli sohada erishayotgan yutuqlari tahsinga loyiq. Bir qator ma’sulyat talab etiladigan bosqichlardan iborat “Kumush tola’’yetishtirish azal azaldan an’anaga aylanib ulgurgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi Ipakchilik tarmog‘i tarixiga nazar solsak bir qancha viloyatlarimiz hamda vohalarimizda ancha yillardan buyon o‘z faoliyatini yuritib kelayotgan korxonalar mavjud va ular bugungi kunda ham jahon bozori talablariga javob beradigan darajadagi mahsulot ishlab chiqarmoqdalar Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda pilla yetishtirish va ipak ishlab chiqarish sohasiga, uni jahon andozalari talab darajasiga olib chiqish uchun juda katta e’tibor berilmoqda. Tabiiy ipak- jonivorlardan olinadigan qimmatbaho to‘qimachilik xom ashyosi hisoblanib, u ipak qurtining ipak ajratish bezi mahsuli hisoblanadi. Pilla va ipak ishlab chiqarish, uni qayta ishlash O‘rta Osiyo xalqlarining qadimgi an’anaviy milliy hunardmandchiligi bo‘lib, xususan, mamlakat hududida Farg‘ona vodiysi, Zarafshon vohasida keng rivojlangan. Keyinchalik diyorimizda pilla yetishtirishni jaddallik bilan rivojlanishi yurtimizda pillani qayta ishlashni sanoat usuliga o‘tishiga sabab bo‘ldi. Ipakchilik sanoati O‘zbekistonda asosiy sanoat sohalaridan biri bo‘lib, to‘quvchilik korxonalariga xom ashyo tayyorlaydi. Ipakchilik sanoatining asosiy mahsulotlariga:

- Tut ipak qurti pillasi;
- Pilladan chuvib olingan xom ipak
- Eshilgan ipak iplari (jarrohlik, tikuv iplari);
- Shakldor ipak iplari;
- Yigirilgan ipak iplari;
- Maxsus sohalar uchun (elektrotexnika, harbiy, kosmos) tayyorlangan ipak iplari.

Shoyi to‘qish sanoatida, asosan, ipak gazlamalar (xon atlas, krepdeshin, krepjorjet va shifon, tasma, gilam) ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi. Xom ipak assortimentini ko‘paytirish aholini kelib chiqishi va an’analari, sanitariya gigiyena talablari, iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda ipak mahsulotlarini yangidan yangi turlarini yaratish imkonini beradi. Bu masalalarni hal qilishda ishlab chiqarish korxonalarining ahamiyati katta. Pillakashlik korxonalarida xom ashyodan, texnologiya va dastohlardan, ishchi kuchidan unumli va oqilona foydalanib, mahsulot tannarxini kamaytirish hozirgi davr talabidir. Uzluksiz iplardan tayyorlanadigan eshilgan ip mahsulotlari, maxsus tola eshish fabrikalarda, ipak kombinatlarining tola eshish sexlarida hamda kimyoviy tola va ipak tayyorlanadigan to‘qimachilik korxonalarida ishlab chiqariladi. Eshilgan mahsulotlarning assortimenti, turlari ko‘pdir. To‘qima va trikotaj ishlab chiqarishda ishlatiladigan eshilgan iplar bilan bir qatorda, turmushda keng iste’mol qilinadigan va texnikaga mo‘ljallangan turli xildagi eshilgan mahsulotlar ham tayyorlanadi. Eshilgan mahsulotlar tabiiy ipakdan, shuningdek, turli sun’iy, sintetik va shisha toladan qilingan iplardan ham tayyorlanadi. Eshilgan iplar o‘zining tuzilishiga, strukturasiga qarab, dastlabki hom ashyoning xiliga va qanday mahsulot ishlab chiqarishga mo‘ljallanishiga ko‘ra turli texnologiyani, mashina va mexanizmlarni qo‘llash zarurligini taqoza etadi. Ipak eshishda sof mexanik, ya’ni qayta o‘rash, eshish va qayta eshish jarayonlari bilan bir qatorda kimyoviy texnologiya, ya’ni ipak xom ashyosini pishirish, ipni bo‘yash va boshqa jarayonlar ham qo‘llaniladi. Ipak eshish texnologiyasida ko‘p hollarda mexanik jarayondan ham, kimyoviy jarayondan ham foydalaniladi. Eshish mahsulotlari ishlab chiqarishda vaqti-vaqti bilan ishlaydigan mashinalar, ivitish apparatlari, sentrifugalar, quritish mashinalari, bug‘lash kameralari va hakazolar ishga solinadi hamda qayta o‘rash, eshish uzluksiz harakatlar qo‘llanadi. Mazkur maqolada quruq pilladan xom ipak ishlab chiqarish, eshish fabrikalarida tayyorlanadigan eshilgan ipak iplari va kimyoviy toladan eshilgan iplarni ishlab chiqarish texnologik jarayonlari va ipak ishlab chiqarish texnologiyasi nazariy asoslari izohlab berilgan. Biz Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti talabalari sifatida shu sohada tahsil olar ekanmiz, ushbu ipakchilik tarmog‘i tarixi bugungi kuni

haqida bir qancha ma’lumotlarga ega bo‘lib kelmoqdamiz. Bir qancha olimlar hattoki akademik olimalarimiz hayotiy faoliyati, qanday ilmiy ishlar ustida ish olib borganlari to‘g‘risida bilib olmoqdamiz. Bunday ma’lumotlarga ega bo‘lish esa bizning diplom ishi himoyamizda, kelajakdagi rejalashtirgan ishlarimizda beminnat xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. X.Alimova, N.Islambekova, A.Gulamov, Sh.Fayzullayev “Ipak ishlab chiqarish texnologiyasi” Darslik T. «TTYeSI» 224 b , 2018 y.

2. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harkatlar strategiyasi.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.

4. Islambekova N.M. Ipak ishlab chiqarish va qayta ishlash jarayonlari nazariy asoslari fanidan laboratoriya ishlarini bajarish bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. 2014 y.

APPLICATION OF ZONES IN WORKS

Ikhtiyorbek Norov Kamoliddin og‘li,

Amaniyazova Gulbanu

Nukus DPI Students of the Faculty of Turkish Languages

Annotation: One of the most widespread and major genres of Uzbek folklore is the epic. Folk epics are a great gift of antiquity is a literary monument. They are one of the classic sources of art, which contains evidence of the incomparable richness and limitless potential of our native language, as well as the laws of historical development of its all-Turkic and national stages.

Keywords: historical, Uzbek folklore, language, semantically associated, epics contain.

A large part of the rich spiritual wealth passed down to us from our ancestors are examples of folklore. President Islam Karimov said: “Considering the most important tasks facing us today, in addition to addressing issues directly related to the daily needs of the population, we consider the foundations and complexities of human life, national values, historical moment in the old regime. Mothers, we must not forget how much our society has been harmed by not taking into account the universal spiritual wealth.… It is necessary to pay attention to the roots of our national culture, the spiritual wealth of the people. This treasure has been accumulated over the centuries. It has stood the test of time. Helping people through difficult times. Our mission is to preserve and enrich this treasure like the apple of an eye, ”he said.

After all, these views encourage a broad study of the history of the language of our people, the linguistic structure of folklore, which is an integral part of it.

One of the most widespread and major genres of Uzbek folklore is the epic. Folk epics are a great gift of antiquity is a literary monument. They are one of the classic sources of art, which contains evidence of the incomparable richness and limitless

potential of our native language, as well as the laws of historical development of its all-Turkic and national stages. From this point of view, it is important to study the linguistic features of zoonyms in the text of epics popular among our people in various aspects. The Uzbek language has nicknames specifically for birds and animals.

These names serve to distinguish and differentiate them from each other. It is common in the Uzbek language to give special names to dogs, cats, horses, and in some cases birds. The materials of zoonyms in Uzbek language require extensive research. Evidence of the centuries-old traditions of the ancient Turkic peoples is evident in the epics of horse nicknames. This is evidenced by the fact that the names of horses are semantically associated with epics in the written monuments of "Orhun-Enasoy", which are the first written sources of the Turkic peoples. For example, in the inscription of Kul tigin “Bashgu boz” (109), “Azman aq” (110), “Ogsuz aq” (109) 29 (Kul Tigin attacked on a gray horse named Bashgu, 109) are similar in meaning to horse nicknames such as Girkok, Temirkok, Majnunkok, Shabgirkok, which are found in folk epics.

Because Bashgu is a gray horse with a white head; A white horse without a son is an orphan, a white horse without a mother; Azman is the color of horses based on the meaning of white horse, while in epics Girkok means hungry brown, straw horse (DLT, I, 319); Shabgirkok - shab (Persian) night, night and mountain - black brown straw horse; Temirkok means iron blue horse.

Apparently, the color of horses plays a key role in the formation of horse nicknames in epics and epics.

In short, many of the names of horses and other zoonymic names reflected in the language of folk epics contain lexical units that have been actively consumed in the great historical period from the earliest times of the history of our language to the beginning of the century. takes In this regard, along with other lexical units, lexical-semantic analysis of zoonyms will be important in the in-depth study of areas such as historical lexicography, lexicology, language history, etymology.

Among the many historically valuable lexical units found in the language of epics, zoonyms also play an important role in the study of the history, way of life, past history, in short, the cultural and spiritual past of our people. earns. At the same time, the language of the epic is rich in dialects. It is dominated by Kipchak dialects. In addition, the vocabulary of the work, the group of zoonyms in it is also thematically diverse. Based on the analysis, the following general conclusions can be drawn: The language of folklore can serve as a source for Uzbek dialects. The dictionary structure of folk epics can also be studied in order to determine the attitude to different dialects of Uzbek dialects. There is a lot of linguistic evidence in the epic lexicon that helps to determine the history of the complex formation of dialects, as well as to restore and interpret many forgotten historical words.

Linguistic analysis of epic materials plays an important role in enriching the vocabulary of the Uzbek literary language.

REFERENCES

1. Samad's son, R. S., & Kamoliddin's son, I. N. (2021, October). Reforms in Education. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 138-140).

2. Temirbekova, A. O. (2012). Iz istorii issledovaniya mezhdometiy. Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta, 18 (3), 73-76.

3. Kamalovich, A. H. (2020). Mythological basis of unusual images in turkish peoples. Academicia: An international multidisciplinary research journal, 10 (12), 678-682.

GANDBOLCHILARNING HUJUM VA HIMOYADAGI TAKTIK HARAKATLARINI MASHG‘ULOTLARDA MUSOBAQA USULI ORQALI RIVOJLANTIRISH

Muradova Mashxura Yunusjonovna,
Ababakirov Otabek Abdumutalibovich
Namangan davlat universiteti
E-mail: murodovamashxura125@gmail.com

Annotatsiya: Gandbolchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning natijalarini yaxshilash, hujum va himoya taktikasini rivojlantirishda “Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari” tarkibiga kiruvchi “Musobaqa usuli” dan foydalanish eng qulay vosita bo‘lib xizmat qilishini quydagi ma’lumotlarda bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari, musobaqa usuli, gandbolchilarnig himoya taktikalari, gandbolchilarning hujum taktikasi.

DEVELOPING ATTACK AND DEFENSIVE TACTICAL ACTIVITIES OF HANDBALL PLAYERS THROUGH COMPETITION IN TRAINING

Annotation: The following information states that the use of the "Competition Method", which is part of the "Special Methods of Physical Education and Sports", is the most convenient tool for improving the system of training handball players, improving their results, developing offensive and defensive tactics.

Key words: Special methods of physical culture and sports, competition style, handball players 'defensive tactics, handball players' offensive tactics

Ishning dolzarbligi. Hozirda barcha sport turlarida hujum va himoya taktik tayyorgarligi alohida ahamiyat ega hisoblanadi. Bunga sabab mashg‘ulotlarda

o‘yinning texnik usullari va uni o‘zlashtirish, jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasi yuqori bo‘lishiga qaramasdan sportda yaxshi natija ko‘rsatish uchun sportchilarning taktik tayyorgarlikga ega bo‘lishi tabab qilinadi. Jismoniy tayyorgarlikning o‘rni, ayniqsa, musobaqalar bir necha kun o‘tkazilsa va musobaqa murosasiz davom etadigan bo‘lsa, hamda taktik tayyorgarlik yetarli bo‘lmasa, sportchilar hujum va himoya texnikasini kutilgan darajada bajara olmasligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Gandbolchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish ularning natijalarini yaxshilash, hujum va himoya taktikasini rivojlantirishda “Jismoniy tarbiya va sportning xususiy metodlari” tarkibiga kiruvchi “Musobaqa usuli” dan foydalanish eng qulay vosita bo‘lib, hizmat qilishini quydagi malumotlarda bayon etiladi.

Sport mashg‘ulotlari jarayonida sportchilarni tayyorlashda ko‘pgina o‘rgatish usullaridan foydalaniladi. Albatta har bir usulni o‘ziga xos jihatli mavjud. Bizga tanish bo‘lgan usullardan biri musobaqa usuli hisoblanadi. Ushbu usuldan sport mashg‘ulotlarda ma’lum bir o‘yin yoki harakat texnikasini o‘rgatishda faydalaniladi. Musobaqa usulining o‘ziga xosligi shundaki u orqali o‘yin texnikasini gandbolchilar maksimal nomoyon etishga erishiladilar. Buning asosiy sababi o‘zaro raqobatlashuv hisoblanadi. Musobaqa usuli asosan mashg‘ulotlarda yangi o‘yin texnikiksini o‘zlashtirilgandan so‘ng qo‘llaniladi natijada gandbolchilari shu harakatlarni o‘zaro jamoalar o‘rtasida kichik musobqa tashkillash orqali yanada mustaxkamlanadi. Bu musobaqa usulining o‘ziga xosligini to‘la yoritishga kamlik qiladi va uning yana bir eng kerakli jihati uni mashg‘ulotlarda faqatgina o‘yin texnikasiga oid harakatlarni tarbiyalashgina bo‘lmay, u orqali gandbolchilar hujum va himoya taktikasi rivojlantirish uchun asosiy usul hisoblanadi.

Ushu usulda mashg‘ulotni tashkillash va o‘tkazishni qanchalik kerkligini va taktik harakatlarni rivojlanishi haqida so‘z yuritayotganda biz aslida o‘yin taktikasi o‘zini nima uni vazifasi haqida qisqacha malumot keltirsak. Taktika ikki ko‘rinishda amalga o‘shirilib, ular a) hujum taktikasi, b) himoya taktikasiga bo‘linadi. Taktika – malum bir texnik harakatlar to‘plamini mahorat bilan qo‘llashni oldinda va musobaqa

jarayonida murabbiy hamda jammo tomonidan rejalashtish tushiniladi. Obrazli qilib aytganda, taktika bu – generallar o‘yinidir.

Chunki, mashg‘ulot va musobaqa jarayonida sportchilarning o‘yin faoliyati murabbiy tamonidan boshqariladi, barcha kerakli qarorlar qabul qilinadi. Ushbu usul yordamida mashg‘ulot tashkil etilsa, uning tub negizida o‘zaro musobaqalashuv o‘rin oladi va bu taktik tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yish va rivojlantirish uchun keng yo‘l ochib beradi.

Ishning maqsadi: Gandbolchilarning hujum va himoyadagi taktik harakatlarini rivojlantirishda musobaqa usulidan foydalanish bilan ushbu harakatlarni tez o‘zlashtirishga imkon berishini ilmiy asoslashdir.

Ishning vazifasi: 1.Gandbolchilarni mashg‘ulot jarayonida rejalashtirilgan taktik harakatlarni musobaqalarda qo‘llash hamda kamchiliklarni bartaraf etish.

2. Gandbolchilarni hujum va himoyadagi taktik tayyorgarlik jarayonini optimallashtirishga doir ilmiy-uslubiy adabiyotlarni va musobaqa jarayonini o‘rganish hamda tahlil qilish;

Gandbolchilarning mashg‘ulot jarayonidaga mos bo‘lgan usulni tanlash va unga hujum va himoyadagi taktik harakatlarni joylashtirish, bu jarayonga biz gandbolchilar tomomidan o‘yinda qo‘llanilishi kerak bo‘lgan hujum yoki himoya taktikalarni qay darjada o‘zlashtirilganligini bevosita nazortaga olish imkoni tug‘iladi hamda ulardan qay biri yuqori darajada bajarilyotgani yoki qaysidir taktik harakatni bajarishda gandbolchilar muammoga uchrayotganligini ham aniqlab olamiz. Odatda o‘yin usuli yordamida shug‘ullanuvchilarni faoliyatga ijodiy yondoshuvni shakllantiriladi ammo, musobaqa usuli esa sportchilarni texnik va taktik harakatlarni maksimal darajada namoyon qilishga majbur qilib qo‘yadi. Bunga asosiy sabab bu har bir mashg‘ulotda musobaqalashuv, o‘zaro raqobat va g‘oliblikka intilish borligi hisoblanadi. Gandbolchilar taktik tayyorgarlini rivojlantirishda muhim sanalgan hujum va himoya taktik usullarini quyida jadvalda keltirilgan.

Gandbol mashg‘ulotlarini musobaqa usuli asosida tashkillashtirishda tavsiya etiladiga hujum va himoya taktikalari.

Gandbolchilarnig himoya taktikalari		
/r	Taktika nomi	Uning tavsifi
	6:0 taktikasi	Bu taktika eng ko‘p qo‘laniladigan taktika hisoblanib barcha o‘yinchilar bir chiziqda joylashib himoya qilish vazifasini bajaradi.
	5:1 taktikasi	Bu taktikada bir o‘yinchi raqib jamoadagi eng mahoratli o‘yinchini himoyalash bilan qolgan taktik usulardan farq qiladi.
	4:2 taktikasi	Ushbu taktik joylashuv orqali hujum qilayotgan jamoani taktik o‘ylangan rejasini amalgan oshmasligini ta’minlash va himoyani mustaxkamlashga xizmat qiladi .

Gandbolchilarning hujum taktikasi		
/r	Taktika nomi	Uning tavsifi
1	4:2 taktikasi	Mazkur taktik usul hujum paytida himoyani yorib o‘tishga yordam beradi, bunda ikki hujumchi himoyachilar orasiga kirib borib jamoadoshlari hujumini samarali hal etishga qaratilgan taktik usul hisoblanadi .
	3:3 taktikasi	Ushbu taktik usulda asosan uch hujumchi hujum qiladi va hujumni samarali yakunlaydi qolgan uch o‘yinchi esa himoya taktikasini buzish uchun xizmat qiladi.

	5:1 taktikasi	**5:1 taktikasi eng ko‘p qo‘laniladigan usul hisoblanib,uning o‘ziga hosligi butun jamoa bo‘lib hujum qiladi va samarali yakunlashga yordam beradi.**

Xulosa: Gandbol mashg‘ulotlarida sportchilarning jismoniy tayyorgarligi darajasi shakllangandan so‘ng, gandbolchilarning mashg‘ulot jarayonlarini musobaqa usuli orqali tashkil etilishi sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatishini hisobga olgan holda nazariy jihatdan musobaqa oldi tayyorgarlik davrida gandbolchilarning hujum va himoyadagi taktik tayyorgarligini amalga oshirishda yuqorida tavsiya etilgan ro‘yxatdagi taktik usullarni musobqa usulidagi mashg‘ulotlarda bajarilishi taktik harakatlarni o‘zlashtirish, mustaxkamlash va takomillashtirish jarayonlari tez va samarali hal etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. SH.Pavlov,F.Abduraximov,J.Akbarov. Gandbol nazaryasi va uslubiyoti O‘zDJTI nashiryot-madbuot bo‘limi, 2005 –yil. 190.b.
2. A. Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi, Farg‘ona -2016 372, b.
3. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va uslubiyati, Toshkent-2014, 296 b.

MAKTABGACHA TA`LIM TASHKILOTLARIDA YOZGI SOG‘LOMLASHTIRISH DAVRINING BOLALAR SALOMATLIGIGA IJOBIY TA`SIRLARI

Muxammadiyeva Salomat Erkinovna
Surxondaryo viloyati Denov tumani
14-DMTT tarbiyachisi

ANNOTATSIYA

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida tashkil etiladigan yozgi sog‘lomlashtirish davrining bolalar salomatligiga ijobiy ta`sir ko‘rsatishi va salomatligini mustahkamlashda tarbiyachilar tomonidan yaratiladigan qulay shart-sharoitlar hamda maqsad va vazifalar haqida atroflicha so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta`lim, yoz, sog‘lomlashtirish, rivojlanish, profilaktika, mustahkamlash, ekologiya, ekskursiya, tabiat, chiniqtirish.

Bugungi kunda ekologik vaziyatning yomonlashuvi yoshlarning, xususan, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning sog‘lig‘i, jismoniy, aqliy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Natijada sog‘liqni saqlash, umumiy rivojlanish va profilaktik vazifalarni hal qilishda sog‘liqni himoyalash texnologiyalari, ularni optimal va oqilona tashkil etilishidan faol foydalanish kerak bo‘ladi. Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyalanuvchilarning yozgi ta'tilini namunali o‘tkazish, ularning jismoniy va aqliy salohiyatlarini oshirish, vaqtlarini maroqli o‘tkazish, sog‘lomlashtirish va chiniqtirish ishlarini tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayonini uzluksiz olib borish, shuningdek yozgi sog‘lomlashtirish tadbirlarini tashkil etish vazifalari belgilab olindi. Yozgi sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlari har yili 1-iyundan 31- avgustgacha davom etib, maxsus moslashtirilgan reja asosida faoliyat olib boriladi. Bunda bolalar ko‘p vaqtini toza havoda o‘tkazadigan tarzda yaratiladi. Sayr vaqtida bolalarning rivojlanishi uchun turli tadbirlar tashkil etiladi. Chunki, yoz -

bolalarning salomatligini mustahkamlash va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun eng yaxshi davr hisoblanadi. Yozgi sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarida bolalarning sog‘ligi, bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish masalalari rejaga kiritiladi. Reja asosida tashkil etilgan chiniqtirish, sog‘lomlashtirish, ko‘ngilochar tadbirlar bolalarni jismoniy va psixik rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Aynan, yoz faslida bolalarning ochiq havoda ko‘proq sayr qilishlari, tanasini chiniqtirish, harakatda bo‘lish va salomatligini mustahkamlash uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qulay va zaruriy shart-sharoitlar yaratiladi. Shuningdek, yozda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o‘tkaziladigan barcha tadbirlarni yengillashtirish, qiziqarli va yorqin o‘tishini ta'minlash, charchoqyozdi mashqlar, turli ko‘ngilochar tadbirlarni muntazam uyushtirish, kichik sayrlarni tashkillashtirish, ijodiy va amaliy ishlarni bajartirish, suv muolajalarini o‘rinli qo‘llash va alohida belgilangan kun tartibiga qat'iy amal qilish tavsiya etiladi.

Yozgi davrda o‘quv yili davomida olib borilgan rivojlantirish markazlari va umumiy guruhlardagi ta' limiy-tarbiyaviy faoliyat davom ettiriladi, ya'ni davrga mos berilgan oy va hafta mavzulari asosida har kuni ta'limiy faoliyat tashkil etiladi. Maktabgacha ta`lim Vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan “ Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yozgi sog‘lomlashtirish ishlarini tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiya” larda yozgi sog‘lomlashtirish davri haqida quyidagilar belgilangan:

Yozgi sog‘lomlashtirish davrining maqsadlari:

1. Salomatlikni muhofaza qilish va mustahkamlash;
2. Bolalarning shikastlanishi va kasallanishini oldini olish;
3. Yozgi davrda maktabgacha yoshdagi bolalarning harakatlanish faolligini, xissiy va kognitiv rivojlanishini ta'minlash;
4. Bolalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlashga yo‘naltirilgan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonning samarali shakl va usullaridan foydalanish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish.

Yozgi sog‘lomlashtirish davrining vazifalari:

❖ bolalarning salomatligini mustahkamlash;

❖ tabiiy omillardan keng foydalanish hisobiga bolalarni sog‘lomlashtirish va jismoniy rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar tizimini amalga oshirish: havo, quyosh, suv;

❖ o‘quv yili davomida olingan BKMni mustahkamlashga qaratilgan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish;

❖ ota-onalar o‘rtasida tarbiya va sog‘lomlashtirish masalalari bo‘yicha pedagogik va sanitariya-targ‘ibot ishlarini amalga oshirish, yozgi davrda ularni bolalar bilan birgalikdagi tadbirlarga jalb qilish.

Xulosamiz o‘rnida shuni ta`kidlab o‘tmoqchimizki, yozgi sog‘lomlashtirish davrida kattalarning asosiy vazifasi o‘ sib borayotgan organizmning dam olish, ijodiy faoliyat va harakatga bo‘lgan ehtiyojini to‘liq qondirishdir ba jarayonda ota-onalar va tarbiyachilar o‘zaro hamkorlikda bolalar uchun qulay sharoit yaratib berishlariz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta' lim vazirligi va O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining 2018 yil 30 apreldagi 20/1 sonli “Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning hayoti va sog‘lig‘ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida” gi qo‘shma qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta`lim Vazirligining “ Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida yozgi sog‘lomlashtirish ishlarini tashkil etish bo‘yicha metodik ko‘rsatma” Toshkent-2021

3. B.Asrorova “Yozgi sog‘lomlashtirish mavsumini tashkil etishning ahamiyati” Oq daryo nashriyoti-2021

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ФОЙДАЛАНИШ АФЗАЛЛИКЛАРИ

Мухиятдинов Н.С.
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Нукус филиали талабаси.

Анотация: Мақолада таълим жараёнини самарали бошқариш, сифат курсаткичини ошириш масалаларида ахборот технологиялар ва коммуникацияларни самарали тадбиқ этиш ва талабаларнинг билим даражасини оширишда чет давлатларнинг нуфузли университетлари таълим жараёни таджрибалариига асосланган ҳолда такомиллаштириш масалалари куриб чиқилган.

Калит сўзлар: ахборот-технологиялар, таълим тизими, таълим сифати, телекоммуникация технологиялари.

Бугунги кунда ахборот технологиялари дунёда таълим тизимининг сифатига кучли таъсир кўрсатадиган асос ва енг муҳим омиллардан бири эканлиги хаммамизга маълум. Таълим соҳасида ахборот технологияларини кенг куллашга жуда катта еътибор берилди ва дунё олимлари Ю.С.Брановский, Я.Л.Ваграменко, А.Г.Геин, А.Р.Ершов, И.В.Роберт ва бошқалар, бу масалада куплаб ишланмалар ишлаган, щуниндек ахборотлаштиришни ўрганиш билан боғлиқдир, олий таълим муассасасидаги педагогик тадқиқотларни Пашкова.И.И., Козлова.Ж., Жилина.М.Я., Домрачев.В.Г.каби олимларнинг ишларида кузатиш мумкин.

Замонавий таълим тизимини ўрганиш , биринчи навбатда, билим ва кўникмаларни билиб олишга қаратилган когнитив фаолиятдир. Талаба шахсиятида содир бўладиган ўзгариш: биринчи навбатда, интеллект ошади ва асосий еътибор ўз-ўзини ривожлантиришга қаратилади. Олий ўқув юрти шундай қурилганки, талаба аввало ўқийди, кейин еса бошқа одамларни ва ишлаб чиқариш тузилмаларини бошқаришга қаратилган босқич пайдо бўлади. Касбий

компетенция, илмий малака ва тайёргарлик муаммони ҳал қилишда иштиёқ билан ижодий ёндашувни топадиган янги турдаги мутахассисни шакллантиришга олиб келади.

Асосий йўналиш – олий ўқув юртларида талабаларни тайёрлаш сифати ва даражаси бутун таълим тизими фаолиятининг самарадорлигини белгилайди.

Таълим муаммоларини ижодий ва мустақил ҳал эта оладиган педагог кадрлар тайёрлашда янгича ёндашувларни ишлаб чиқиш зарур. Ушбу ёндашувлар қуйидаги мақсадларга ега:

•Педагогик фаолиятнинг ижодий табиати ва унинг жамият ҳаётида улкан аҳамият касб етиши ҳақида талабаларнинг тасаввурларини шакллантириш;

•Бўлажак ўқитувчиларда касбий маданиятининг пайдо бўлиши;

•Индивидуал хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда шахсий ва касбий ривожланиш, мустақил ўзини ўзи ривожлантириш.

Таълим жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланиш бўлажак мутахассисни тайёрлаш сифати ошишига хизмат қилади.

Ахборот технологиялари деганда объект, жараён ёки ҳодисанинг ҳолати тўғрисида янги сифатдаги маълумотларни олиш учун маълумотларни йиғиш, қайта ишлаш ва узатиш воситалари ва усуллари тўплами тушунилиши керак.

Ахборот технологиялари таълим жараёнида бир нечта афзалликларга ега, масалан:

• таълимни ахборот билан таъминлашни бошқаришнинг энг самарали тизимини яратиш;

• ўқув жараёнида талабаларнинг билиш фаоллигини шакллантириш;

• таълим жараёнини индивидуаллаштириш ва ахборот технологиялари ёрдамида билиш жараёнини амалга ошириш имкониятини беради.

Бугунги кунга келиб, олий ўқув юртларининг ўқув жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг долзарблиги, биринчи навбатда, таълим сифатини оширишнинг ижтимоий еҳтиёжи ва олий ўқув юртларида замонавий компютер дастурларини қўллашнинг амалий еҳтиёжи билан боғликдир.

Ўқув жараёнининг ахборот компоненти университетда мутахассислар тайёрлашнинг мазмун жиҳатини белгилайди. Ахборот технологияларидан фойдаланиш ўқув-услубий ёрдамни яратиш таълим жараёни самарадорлигини ошириш имконини беради. Бундай ахборот компоненти електрон ўқув-услубий мажмуа бўлиши мумкин, бу ўқитувчи ва талабалар ўртасида ўзаро алоқалар мавжуд бўлган, амалий педагогик дастурий маҳсулотларни, шунингдек, дидактик воситалар ва методик воситалар тўпламини ҳисобга оладиган дидактик тизим бўлиши мумкин. Ўқув жараёнини қўллаб-қувватловчи материаллар.

Таълимдаги ахборот технологиялари қуйдаги бир қатор муҳим вазифаларни ҳал қилади:

• Мураккаб уюшган тизимлар доирасида ва компютер графикаси ва компютер моделлаштиришдан фойдаланишга асосланган ҳодиса ва жараёнларни ўрганиш;

• Юқори ёки паст тезликда бориши мумкин бўлган турли хил физик, кимёвий, биологик ва ижтимоий жараёнларни ўрганиш.

Ахборот технологиялари тушунчаси таълимда ҳам компютер, ҳам телекоммуникация технологияларини ўз ичига олади [1]. Биз ахборот технологияларини замонавий компютер технологиялари асосида ахборотни тўплаш, сақлаш, қайта ишлаш ва узатишни таъминлайдиган замонавий техник воситалар мажмуаси деб ҳисоблаймиз. Ахборот технологиялари концепцияси ҳам маҳаллий муаллифлар нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Олимлар М.И.Жалдак ахборот технологияларини одамларнинг билимларини кенгайтиришга имкон берадиган ва техник ва ижтимоий жараёнларни бошқариш учун кенг имкониятлар яратадиган усул ва воситалар тўплами сифатида кўриб чиқади [2].

Тадқиқотчи Е.Н.Машбиц ахборот технологиялари турли таълим дастурлари тўплами деб ҳисоблаган; бу ерда у билимларни назорат қилиш, сунъий интеллектга асосланган ўқув тизимларини ўз ичига олади [4]. Таълим соҳасидаги ахборот технологияларининг асосий вазифаси таълим фаолияти жараёнини

бошқариш ва замонавий ахборот ва таълим ресурсларидан фойдаланиш учун интерфаол муҳитни ривожлантиришдир.

Ҳулоса қилиш кераки, ахборот технологияларини ўқув жараёнида қўллашдан асосий мақсад, енг аввало, ахборот жамияти шароитида ўқувчиларнинг интеллектуал имкониятларини мустаҳкамлаш, шунингдек, таълим тизимининг барча босқичларида таълим сифатини индивидуаллаштириш ва оширишдан иборатдир. Ўқув жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг долзарблиги таълим сифатини оширишнинг ижтимоий еҳтиёжи, шунингдек, замонавий компютер дастурларини қўллашнинг амалий еҳтиёжи замон талаби билан боғлиқдир.

АДАБИЁТЛАР

1. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. The processes of organizing teaching students‘ algorithms and models // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021. 549-554

2. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. Development of decision-making algorithms based on irreversiblemathematical calculations in the assessment of students' knowledge // An Interdisciplinary Journal PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2): 356-360 (13.00.00, №4).

3. Сейтназаров К.К., Калимбетов К.И. Информатика фанини ўқитишда самарали методларни танлаб олиш ва қарорлар қабул қилиш дастурий таъминотини қайта ишлаб чиқиш // FIZIKA, MATEMATIKA va INFORMATIKA ilmiy-uslubiy jurnal Toshkent 2021. 88-98 (13.00.00, №2).

GANDBOLCHILAR O‘YIN TEXNIKASI SHAKILLANTIRISHDA MURABBIY FAOLIYATINING AHAMIYATINI

Azizov Nosirjon
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti o‘qituvchisi: dotsent,

Sarbarova Zulayxo Asqarjon qizi
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti magistri

Annotatsiya: Mazkur tezisda **Gandbolchilar o‘yin texnikasi shakillantirishda murabbiy** faoliyatining ahamiyatini haqida nazariy ma’lumot va amalit tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Sport murabbiysi, sportchi, sportchi tayyorgarligi, gandbol texikasi, musobaqa usuli.

ЗНАЧЕНИЕ РАБОТЫ ТРЕНЕРА В ФОРМИРОВАНИИ ТЕХНИКИ ИГРЫ ГАНДБОЛИСТОВ

Аннотация: В данной дипломной работе представлены теоретические сведения и практические рекомендации о роли коучинга в формировании гандбольной техники.

Ключевые слова: спортивный тренер, спортсмен, подготовка спортсмена, техника гандбола, соревновательный метод.

THE IMPORTANCE OF COACHES ACTIVITIES IN THE FORMATION OF GAME TECHNIQUES

Annotation: This thesis provides theoretical information and practical recommendations on the importance of the coach's work in the formation of handball techniques

Key words: Sports coach, athlete, athlete training, handball technique, competition method.

Mavzuning dolzarbligi. Respublikamiz axolisini salomatligini yanada mustaxkamlash maqsadida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan “Ommoviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori chiqdi. Mazkur qarorda Respublikamiz aholisini barcha qatlamlari uchun jismoniy tarbiya va sport orqali salomatliklarini saqlashda va sport bilan shug‘ullanishlariga imkoniyatlar qanday darajada yaratilganligi batafsil yoritib berilgan. Shundan kelib chiqqan holda sportni ommoviylashtirish uchun avvalo jismoniy madaniyatni aholi o‘rtasida ayniqsa, maktab o‘quvchilari orasida keng shakillanishi kelajakda sport bilan shug‘ullanish uchun mustahkam poydevor va sportchini shakillantirishda muhim vosita bo‘lib hizmat qiladi.[1]

Ishning maqsadi: Sportchini shakillantirishda murabbiy faoliyatining ahamiyatini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish.

Ishning vazifalari : 1) Gandbol mashg‘ulotlarida murabbiy metodikasining oziga xosligini aniqlash;

2) Murabbiyning inteliktual salohiyatini mashg‘ulot samaradorligiga ta’sirini o‘rganish;

Murabbiy metodikasi haqida so‘z yuritilganda Jismoniy tarbiya va sportning asoschilaridan bo‘lgan P.F.Lesgafning murabbiy metodikasiga “metod bu men” deb tariff bergandi. Albatta har bir sportning o‘riga hos o‘gatish usuli bolgani kabi har bir murabbiyning ham o‘z o‘rgatish usuli ya’ni metodi bo‘ladi. Murabbiy qanchalik iqtidorli va tashabbuskor bo‘lsa hamda tajribali bo‘lsa shunda o‘zi va shogirdlari yuqori marralarni zaft eta oladi. Bizga tanish bo‘lgan usullardan biri musobaqa usuli hisoblanadi. Ushbu usuldan sport mashg‘ulotlarda ma’lum bir o‘yin yoki harakat texnikasini o‘rgatishda faydalaniladi. Musobaqa usulining o‘ziga xosligi shundaki u orqali o‘yin texnikasini gandbolchilar maksimal nomoyon etishga erishiladilar. Buning asosiy sababi o‘zaro raqobatlashuv hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sportning xuxusiy metodlari haqida so‘z yuritilganda albatta quydagi usullarni yodga olamiz. Musobaqa usuli asosan mashg‘ulotlarda yangi o‘yin texnikiksini o‘zlashtirilgandan so‘ng qo‘llaniladi natijada gandbolchilari shu harakatlarni o‘zaro jamoalar o‘rtasida kichik

musobqa tashkillash orqali yanada mustaxkamlanadi. Bu musobaqa usulining o‘ziga xosligini to‘la yoritishga kamlik qiladi va uning yana bir eng kerakli jihati uni mashg‘ulotlarda faqatgina o‘yin texnikasiga oid harakatlarni tarbiyalashgina bo‘lmay, u orqali gandbolchilar hujum va himoya taktikasini rivojlantirish uchun asosiy usul hisoblanadi.

Xulosa

Odamni inson sifatida shakllana borishi jarayonida uning kamoloti darajasi, odob, axloq, madaniyat, ma’naviyat bilan mujassamlashadi.Hozirgi kunda kelajagimizni qanday bo‘lishi biz tarbiyalayotgan farzandlarga bog‘lik. Bunda kelajak avlodni kamolotida jismoniy tarbiya va sport faoliyati juda katta ta’sir ko‘rsatadi. Oilada shaxs kamol topadi, shaxsni ongli ma’suliyatni shakllantirish uni jamiyatga daxldor ekanligini anglatish barchasidan muhimdir.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, inson ma’naviyatli bo‘lishi uchun juda kup bilim va tafakkurga va ayni vaqtda jismoniy tarbiyalangan bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sh. M. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. TOSHKENT “O‘zbekiston” 2017-yil 484. 5-b

2. A.Abdullayev, R.Rasulov, A.Xasanov UMUMIY O‘RTA VA KASB-HUNAR TA’LIMI TIZIMLARIDA JISMONIY TARBIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR Toshkent 2009. -200. b.

3. A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.

4. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.

5. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

UDK:664

O‘ZBEKISTON OZIQ OVQAT ISHLAB CHIQARISHIGA ORGANIK FOOD STANDARTLARINI JORIY QILISHNING AHAMIYATI

Xaqberdiyev O‘tkir Xolmuradovich
Toshkent davlat agrar universiteti
Samarqand filiali magistranti

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash sohasini keng yo‘lga qo‘yishga mamlakatimiz rahbari tomonidan katta e’tibor qaratilmoqda. Muallif organik oziq-ovqat mahsulotlarining inson salomatligiga ta’siri va jahon mamlakatlarini bu borada amalga oshirayotgan xayrli ishlari haqida ma’lumotlar keltirib o‘tgan. To‘plangan tajriba va taklif sifatida berilgan ma’lumotlar soha vakillari uchun albatta dasturul amal bo‘ladi.

Kalit so‘zi: Organik mahsulotlarning foydali hususiyatlari, noorganik moddalar, Usaid tashkiloti, yo‘l xaritasi, standartlar, biologik ahamiyat.

АННОТАЦИЯ

Сегодня глава нашего государства уделяет большое внимание на развитие производства и переработки продуктов питания. Автор предоставляет информацию о влиянии органических продуктов питания на здоровье человека и хорошей работе стран мира в этом отношении. Информация, представленная в виде опыта и предложений, будет использована в отрасли.

Ключевые слова: Полезные свойства органических продуктов, неорганических вещества, УСАИД, дорожная карта, нормативы, биологическая значимость,

ANNOTATION

Today, the head of our state pays great attention to the development of production and processing of food products. The author provides information on the impact of organic food on human health and the good work of the countries of the world in this regard. The information provided in the form of experience and suggestions will be used in the industry.

Key words: Useful properties of organic products, inorganic substances, USAID, roadmap, standards, biological significance.

Bugun dunyo tamadduni texnika-texnologiyalar, ilg‘or g‘oyalar va innovatsiyalarni joriy etishga intilmoqda. Har sohada bunday g‘oyalarning amalda qo‘llanishi albatta kelajakda o‘zining natijasini berishi tayin. Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, saqlash va qayta ishlab aholi iste’moli uchun taqdim qilish har bir mirishkor dexqonlar va qishloq xo‘jaligi hodimlari oldida turgan eng muhim masalalardan biridir. Boisi shundaki mahsulotlarni to‘g‘ri yetishtirish nafaqat yerning meliorativ holatini yaxshilaydi balki, inson organizmida ham turli potagen kasalliklarini kelib chiqishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Bilamizki oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash davrimizning oldida turgan eng dolzarb masalalaridan biriga aylangani hech kimga sir emas. Chunki iqtisodiy yuksalish, sanoatlashish jarayonining jadallashishi, dunyo aholisi sonining o‘sib borishi tufayli kundalik iste’mol tovarlariga bo‘lgan ehtiyoj ham yil sayin ortib bormoqda. Ushbu talablarni barqaror qondirish maqsadida esa iqtisodiyotning muhim tarmog‘i hisoblangan agrosanoatni rivojlantirish, bog‘ va dala ne’matlari yetishtirish hajmini oshirish yuzasidan keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq aksariyat davlatlarda qishloq xo‘jaligi intensiv texnologiyalarga asoslangan bo‘lib, oziq-ovqat ekinlarini parvarishlash, ularni kasallik hamda zararkunandalardan himoyalashda kimyoviy vositalar orqali amalga oshadi. Bu, o‘z navbatida, tabiiy landshaftlarning yomonlashishi, tuproq unumdorligi pasayishi, ekologik tizimni izdan chiqishiga sabab bo‘ladi. Ayni shu holatlar dehqonchilikning muqobil turlari, jumladan, organik usulni rivojlantirishni taqozo qilayapti [1].

Organik qishloq xo‘jaligini o‘rganish va uni realizatsiya qilish bundan ancha yillar ilgari paydo bo‘lgan. XX asrning 20- yillarining boshida Buyuk Britaniya, AQSH, Yaponiya, va Germaniya ixtirochi olimlari yillar davomida oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishda qishloq xo‘jaligi uchun muhim manba tuproq unumdorligini yaxshilash va uni yanada unimdorligini oshirish bo‘yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirishgan. Organik qishloq xo‘jaligida tuproq, o‘simlik va hayvonlarning tabiiyligini saqlash va yaxshilash usullari o‘rganilgan afzalliklari esa ochib berilgan.

Organik usul bu noorganik mahsulotlardan farqliligi bilan ajiralib turadi. Mahsulotlarning tarkibidagi makro hamda mikro elimentlarning mavjudligi bilan ham farq qiladi. Organik mahsulotlar tarkibida kaliy, kalsiy, sink, temir, ftor elementlari yuqori bo‘ladi. S vitamin qarish, oshqozon-ichak kasalliklari hamda singa (tish emal qavatining yallig‘lanishi) kabi kasalliklarni kelib chiqishiga yo‘l qo‘ymaydi. Jahon mamlakalari bugungi kunda inson iste’mol qiladigan barcha oziq-ovqat mahsulotlarining tarkibida GMO bo‘lgan har qanday noonarganik mahsulotni oldini olishga harakat qilmoqda.

Oziq-ovqat havfsizligi mamlakat aholisining sog‘ligini saqlashga imkon beradigan demografik holatning ijobiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Havfsiz oziqlanish hayot davomiyligini uzaytiradi, bolalarning barkamol o‘sishi va rivojlanishiga yordam beradi, ko‘pgina kasalliklarning oldini oladi, shu orqali millat salomatligini ta’minlaydi. Butun dunyoda sun’iy mahsulotlarni ishlab chiqarish kundan-kunga ko‘payib borayotgan, bugungi kunda oziq-ovqat havfsizligi ustidan nazoratni susaytirishga aslo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Mamlakatning oziq-ovqat havfsizligi- jismoniy talablar darajasida aholi salomatligi holatiga havf solmasdan aholini muhim iste’mol mahsulotlari bilan uzluksiz ta’minlash imkoniyati kafolatlangan ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy holatdir. Boshqacha qilib aytganda, hozirgi yashayotgan va kelajakda tug‘iladigan avlod uchun havf tug‘dirmaydigan oziq-ovqatlar havfsiz hisoblanadi, Shu bois, bugungi kunda mahsulot sifatini nazorat qilishning obyektivligi o‘z navbatida butun insoniyat salomatligi uchun havfsizligini kafolatlagani bois, mazkur soha bilan bog‘liq muammolarga yuzaki qarab bo‘lmaydi. Bizning tadqiqot

mavzuimizni chuqur ochib berish, sohadagi muammolarni ochib berish, zarur takliflar bildirish, O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik hujjatlarini tahlil qilishni taqozo etadi. ‘’Aholining Sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to‘g‘risida’’ gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan chiqarilgan qonunining 17-moddasida fuqarolar davlat boshqaruvi organlaridan, mahalliy davlat hokimiyati organlaridan, shuningdek davlat sanitariya nazoratini amalga oshiruvchi organlardan sanitariya-epidemiologik vaziyat va insonning yashash muhiti holati, yuridik shaxslardan va yakka tartibdagi tadbirkorlardan mahsulotning, shuningdek bajarilayotgan ishlar va ko‘rsatilayotgan xizmatlarning xavfsizligi hamda sifati to‘g‘risida axborot olish huquqida ega ekanligi belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, har bir fuqaro o‘zi iste’mol qiladigan mahsulotning havfsizlik talablariga qanchalik javob berishi haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lishga huquqlidir. Shuningdek qonunchiligimizda, ‘’Oziq-ovqat mahsulotining havfsizlig‘’ tushunchasiga ta’rif berilgan: ‘’Oziq-ovqat mahsulotining havfsizligi- Oziq-ovqat mahsulotining veterinariya-sanitariya, fitosanitariya qoidalari va normalariga mosligi’’, ko‘rinib turganidek, ta’rifda havfsizlik uchun talab aynan ko‘rsatilmasdan boshqa normativ-hujjatlarga havola qilingan. Mahsulotning sifati va xavfsizligini ta’minlaydigan talablar majburiy bo‘lib, u qonun yoki boshqa normativ hujjat belgilangan tartibda o‘rnatiladi.

Buning isboti sifatida Amerika davlatining (USAID) Agrobeznisni rivojlantirish va oziq-ovqat mahsulotlarini xavsizligini ta’minlash uchun O‘zbekiston mamlakatiga berayotgan beg‘araz yordami so‘zimning isbotidir. 2022 yilning 13-14 may kunlari Navoiy viloyatida o‘tkazilgan media treningda ham aynan oziq-ovqat xavsizligini ta’minlash uchun Amerika mamlakati ishbilarmon O‘zbekistonlik xotin-qizlariga qayta ishlash, ishlab chiqarish sohalarida zarur bo‘ladigan texnika qurilmalarni beg‘araz olib berayotgani bilan ahamiyatlidir.

Organik food (oziq-ovqatlar) inson salomatligi va tana muvozanatini boshqarish uchun muhim biologik katalizator vazifasini bajaradi. Organik mahsulotlar noorganik mahsulotlarga nisbatan afzalliklari bilan alohida ahamiyatga egadir [2]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 maydagi PF-№5995-son “Qishloq xo‘jaligi

mahsulotlarining sifat va xavfsizlik ko‘rsatkichlari Xalqaro standartlarga muvofiqligini ta’minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilingan va organik qishloq xo‘jaligi va organik oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish konseptsiyasini amalga oshirish bo‘yicha “YO‘L XARITASI” ishlab chiqilgan [3].

Shu sababli oziq-ovqat xavfsizligi darajasini baholashda yuqori energiyaga boy mahsulotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Oziq ovqat mahsulotlari quyidagi standartlarga ISO 9001, ISO 13485, ISO 22000, GLOBAL G.A.P., Global, Aquaculture Alliance, ORGANIC, GRMS, SQF 2000, ISO 14001, OHSAS 18001, GMP, ISO 22716, ISO 14971 kabi standartlarga javob berishi kerak. Oziq - ovqat mahsulotlari sifatli bo‘lsagina jahon mamlakatlari ushbu mahsulotlarni import sifatida qabul qiladi [4].

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki organik mahsulotlar yetishtirishga ixtisoslashgan fermer xo‘jaliklarida maxsus ekologik omillar hisobga olingan dehqonchilik tizimlari bo‘lishi kerak. Negaki dehqonchilik tizimi bu yerdan samarali foydalanish uchun agrotexnik, meliorativ va tashkiliy tadbirlarning birgalikda qo‘llanilishi natijasida tuproq unumdorligini saqlash va oshirib borishga va ekologik toza qishloq ho‘jalik mahsulotlarini yetishtirishga qaratilgan tizimni rivojlantira olamiz.

Taklif sifatida - har bir dexqon, fermer va klasterlar kesimida mahsulotlarning biologik pasportini joriy etishni kiritamiz. Shundagina biz oziq-ovqat mahsulotlarining ekilgan yer boniteti, yetilish fa’zalari, tarkibiga berilayotgan o‘g‘itlar , mahsulotning pH ko‘rsatkichlarini kuzata olamiz. Bu kuzatish orqali biz bemalol food standartlarini joriy etishimiz va eksport salohiyatini kuchaytirishni qo‘lga kirita olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1- Закревский В.В. Генно-модифицированные продукты. Опасно или нет? [Genetically modified foods. Dangerous or not] Санк-Петербург: "БХВ-Петербург", 2006. - 87 с

2- Донченко Л. В., Надыкта В. Д. Безопасность пищевой продукции. [Food safety] - Москва: Пищепромиздат, 2001. - 528 с.

3- PF-№5995-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18- maydagi qarori.

4- http// food mahsulotlari uchun standartlar

PSIXOLOGIYA VA PEDAGOGIKA FANI METODOLOGIK ASOSLARIGA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor og‘li
Jamoat xavfsizligi universiteti kursanti

Elmurodov Bunyod Lapas o‘g‘li
Guruh komandiri

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya va pedagogika sohalarida qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlarning mohiyati ochib beriladi, mutafakkirlarning fiklari keltiriladi hamda amaliyotga tatbiq etish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarixiy bosqich, psixologiya, innovatsiya, modernizatsiya, jamiyat taraqqiyoti, pedagogik faoliyat, qadriyat, inson, ta’lim-tarbiya tizimi,texnologiya, ilmiy faoliyat.

Аннотация: В данной статье объясняется сущность инновационных подходов в области психологии и педагогики, приводятся отзывы мыслителей и обсуждаются вопросы практического применения.

Ключевые слова: образование, исторический этап, психология, инновации, модернизация, общественное развитие, педагогическая деятельность, ценность, человек, система образования, технология, научная деятельность.

Annotation: This article explains the essence of innovative approaches in the field of psychology and pedagogy, provides feedback from thinkers and discusses issues of practical application.

Keywords: education, historical stage, psychology, innovation, modernization, social development, pedagogical activity, value, human, education system, technology, scientific activity.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyotiga, uning bosib o‘tgan ijtimoiy tuzumiga nazar solar ekan-miz, shaxs taraqqiyoti ijtimoiy jamiyat bilan uzviy bog‘liqligining guvohi bo‘lamiz. Shaxsning makonda taraqqiyoti ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarishi, rivojlanishi, tarixiy bosqichlar va davrlar bilan o‘z ifodasini topmoqda.

Bu yerda biz tarixiy bosqichlarda eski jamiyatdagi ilmiy, madaniy, ahloqiy kabi qadriyatlarni yangi ko‘rinishlarini yanada takomillashganligini, o‘z davrining ilg‘or innovatsion yo‘nalishlarini nazarda tutamiz. Demak, har qanday yangi yo‘nalish zaminida eski jamiyat qadriyatlari, maktab-maorif tizimi asos bo‘lib qolaveradi [1; 27-b.].

Ko‘plab faylasuf, olimlar qarashlarida jamiyat, tabiat o‘zgaruvchan, yagona organizm sifatida qarab, idealistik, dogmatik qarashlarni inkor etib kelganlar. Masalan : O‘rta Osiyoda XV asrning yirik ruhshunos, pedagog-psixolog olimlarimizdan Jaloliddin Davoniy o‘zining «Ahloqi Jaloliy» asarida ahloq jamiyatga nisbatan nisbiy bo‘lib, jamiyat o‘zgarishi bilan ahloq ham o‘zgarib boradi degan ilg‘or g‘oyani ilgari surgan. J.Davoniy jamiyatga dinamik kategoriya sifatida qaraydi va har qanday taraqqiyot zaminida inson ongi, tafakkuri, axloqi, ijtimoiy munosabatlari yotadi deb qaraydi.

Ma’lumki, har qanday innovatsiya ishlab chiqarishga, jamiyatga ta’lim tizimi bosqichlari asosida kirib keladi. Mazkur ta’lim tizimini isloh qilish har bir davlat taraqqiyotining asosini tashkil etadi [2; 52-b.].

Agarda yaqin yillar ichida innovatsion yondashuv ta’lim tizimiga mansub deb qarash tushunchasi bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda innovatsiya davlat tizimining barcha jabhalarida tizimli rejaga asoslangan holda, ommaviy ravishda amalga oshirishni talab etmoqda. Ta’lim sohasidagi innovatsion masalaga xususiy jixatdan yondashish, bunda

iqtisodiyot, jamiyat, ma’naviyat masalalarini hisobga olmaslik ta’limni ijtimoiy mohiyatini anglamaslikni ko‘rsatadi. Binobarin, pedagog atamasi bola yetaklash ma’nosini anglatsada, unda bugungi kun pedagogi va psixologining kasbiy mavqeini to‘liq yoritib bera olmaydi. XXI asrningbirinchi yarimida pedagoglik kasbi o‘qituvchi, ya’ni ta’lim beruvchi vazifasini o‘tagan bo‘lsa, bugungi kun pedagogining faoliyat qirralari kengayib ijtimoiy pedagog-psixolog sifatidajamiyatdan o‘z o‘rnini egalladi. 30-yillarda qishloq o‘qituvchisi Dushen (eslang taniqli adib Chingiz Aytmatovning “Birinchi o‘qituvchi”) ovul yoshlariga yozish, o‘qitishni o‘rgata olgan bo‘lsa, bugungi kun boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisining kasbiy bilimi, faoliyati serqirrali xususiyatiga ega. Asar qahramoni 30-yillarda savodsizlikni tugatish, ma’- rifatni targ‘ibot etish, ijtimoiy masalani hal etishda faol ishtirok etgan bo‘lsa, XXI asr pedagogi va psixologi iqtisodiy ijtimoiy, ma’naviy ahloqiy, mafkuraviy masalalarni amalga oshirishning faol ishtirokchisi bo‘lishni davr talab etmoqda [3; 12-b.].

Pedagogik, psixologlik kasbi, uning professiogramma doirasi har besh yilga kelib kengayib, chuqurlashib bormoqda.

Turkiston xalqining buyuk ma’rifatparvari A.Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot,yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidur” – degan so‘zlari ta’limning mohiyatiga munosib ijtimoiy baho berganligini ko‘ramiz.

Inson ongi, tafakkuri uchun kurash, yangicha munosabatni shakllantirish, davlat inqirozini bartaraf etish, ta’lim tizimida, mazmunida, kadrlar tayorlashda yangi islohotni amalga oshirishni taqozo etmoqda. Bu umuminsoniyat miqyosida innovatsion yondashishini talab etadi. Inovatsion yondashish iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy sohalarda islohotlarni amalga oshirishni talab etadi.

Taniqli fizik olim T.Edison aytganidek «sivilizatsiyaning asosiy belgilaridan biri insonlarni yangicha fikrlashga o‘rgatishdan iborat». Ushbu fikr ta’lim bu jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri to‘g‘risidagi g‘oya ekanligini ko‘rsatmoqda. Binobarin, yoshlar ongi uchun innovatsion yondashish ta’lim tizimi, uning mazmuni, o‘qitish texnologiyalari keng qamrab olinmoqda [5; 37-b.].

Mazkur innovatsion yondashish iqtisodiy ishlab chiqarish, mehnat faoliyatini sifat jihatidan o‘zgartirishda, mehnatga bo‘lgan munosabatlarni tarkib toptirishda, respublikamiz moddiy bazasini yaratishdan iborat.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikamizni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirishning asosiy omillari uzluksiz ta’limni tubdan takomillashtirish orqali halqaro standartlar darajasidagi oliy va o‘rta mahsus raqobatbardosh kadrlar tayyorlash ustuvor masala hisoblanadi.

XULOSA

Ta’lim-tarbiya tizimida innovatsion yondashish umumjamiyat masalasi bilan chambarchas bog‘liq. Shaxsning ijtimoiylashuvi, uning ongu tafakkurida yangicha qarashlarini tarkib topishida, mehnatga bo‘lgan yangicha munosabatlarni yuzaga keltirishda ta’lim-tarbiya tizimi, uning mazmuni va ta’lim tarbiya jarayonini tashkil etish texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq.

ADABIYOTLAR

1. Саймон Б. Общество и образование. Пер.с англ. М.Прогресс 2019 г.
2. Халмурадов Р.И. О качестве высшего. // «Таълим, фан ва инновация». 1 / 2018 йил.
3. Qodirov A.Q. Ma’naviy-ma’rifiy faoliyatning ijtimoiy-pedagogik masalalari. // «Ta’lim, fan va innovatsiya». 2 / 2018 yil.
4. Tojiev M, Qodirov M, Ashurov N. Oliy ta’lim tizimini modernizatsiyalash – ta’- lim sifati va samaradorligining kafolati. // «Ta’lim, fan va innovatsiya» / 2018 yil.
5. Кошелева А.Ф, Собирова Ш.Ш. Эффективность образовательного процесса как следствие инновационного подхода к обучению. // «Таълим, фан ва инновация». 3 / 2018 йил.

KUCH TRANSFORMATORI ENERGIYA TIZIMINING EKSPLUTATSION REJIMLARDA ISHLASH XUSUSIYATLARI

Amirov Sulton Fayzullayevich
d.t.n. professor,
Qayumov Sanjar Yuldosh o‘g‘li
magistr
Toshkent Davlat Transport Universiteti

Anotatsiya: Ushbu maqolada uch fazali kuch transformatorini energiya tizimining eksplutatsion rejimlarda ishlash xususiyatlarini Matlab(Simulink) dasturi orqali ko‘rib chiqamiz

Kalit so‘zlar: aktiv qarshilik, induktiv qarshilik, nominal tok, nominal quvvat.

Kuch transformatori energiya tizimining ko‘p jihatdan nochiziqli elementi bo‘lib, shuning uchun transformator ishlash xususiyatlarini hisobga olish zarurati yuzaga kelganida uning turli ekspluatatsion rejimlarda ishlashi paytida magnitlanishning nochiziqli xarakteristikasiga (tavsifiga) ega bo‘lish talab etiladi. Bu holda yaratilayotgan modelda transformator o‘zagining magnitlanish egri chizig‘i o‘zakning oqim ilashishi $\psi = f(I_\mu)$ va magnitlanish toki Iμ orasidagi mavjud bog‘liqlik (bo‘lakli-chiziqli) ko‘rinishida berilishi shart. Umumiy ko‘rinishda xarakteristikani (tavsifni) quyidagi rasmda tasvirlangan ko‘rinishda taqdim etish mumkin. Transformatorning barqaror ishlash rejimida oqimlar ilashishining amplitudali qiymati va transformator o‘zagining to‘yinishi ko‘rsatilgan.

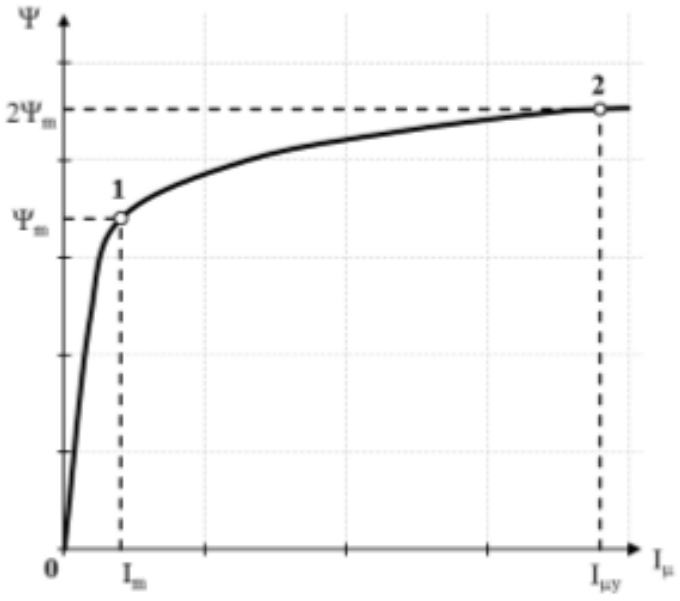

Davomli nosimmetriya rejimlarini modellashtirishda transformator energiya iste’moli parametrlari o‘zgarishi sababli o‘rnatilgan ish rejimida bo‘lmaydi deb faraz qilinganligi sababli, modelni shakllantirish maqsadida Three-phase Transformer (Two Windings) o‘zagini to‘yintirishni hisobga olib uch fazali va ikki chulg‘amli transformator qo‘llanadi.

Shunday qilib, tavsifni (xarakteristikani) qurish uchun transformatorning chulg‘am o‘ramlari soni, magnit o‘tkazgich kesimi, magnit kuch chizig‘i uzunligi kabi, odatda, ishlab chiqaruvchi zavodlar tomonidan taqdim etiladigan hujjatlarda ko‘rsatilmaydigan geometrik parametrlariga ega bo‘lish yoki ma’lumotnomalar berilgan qiymatlardan foydalanish talab etiladi.

Muhandislik yo‘nalishidagi masalalarni hal qilishda Simulink Matlab kutubxonalaridan energiya tizimining istalgan element modellaridan foydalanishda asosiy muammo ishlatilayotgan bloklar yoki modellar parametrlarining “avvalboshdan” (po umolchaniyu) berilgan parametrlardan chetlashgan holida ham to‘g‘ri va ishonchli ishlashi bo‘lib hisoblanadi. Bu holat shu bilan bog‘liqki, SimPowerSystems paketining kuch transformatorlarini qo‘llagan holdagi namoyish etiladigan namunalari sinchiklab tanlangan bo‘lib, ana shu bloklardan osonlik bilan foydalanish mumkinligi to‘g‘risida tasavvur hosil qiladilar

Transformator modelida uning magnit o‘tkazgichi to‘yinish jarayonini hisobga olish uchun Saturable core parametri qarshisiga tegishli belgi qo‘yish lozim. Bunday holda Parameters qo‘yilmasida magnitlanish zanjirining faqat aktiv (faol) qarshiligi Magnetization resistance ni ko‘rsatishga yo‘l qo‘yiladi. Agar magnit o‘tkazgichning to‘yinish jarayonini hisobga olish zarurati bo‘lmasa, unda transformator ish rejimini modellashtirish uchun qo‘shimcha ravishda ind Magnetization inductance magnitlanish zanjiri induktivligi qiymatini ko‘rsatib o‘tish lozim..

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ded, A.V. K voprosu o standartax na kachestvo elektricheskoy energii A.V. Ded, S.V. Biryukov, A.V. Parshukova Omskiy nauchniy vestnik. – 2015.

2. Ded, A.V. Raschetnaya otsenka dopolnitelnix poter moshnosti v elementax elektricheskix setey A.V. Ded, S.V. Biryukov, A.V. Parshukova Sovremennie naukoyemkiye texnologii. – 2014.

BINOLARNI LOYIHALASHDA IQLIM KO‘RSATKICHLARINI TA’SIRI

Nabiyev Mo‘minjon,
Farg‘ona Politexnika Instituti
Abduaxatova Dildora Mamadyoqub qizi,
Farg‘ona politexnika instituti
E-mail: dildoraabduaxatova1104@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada turar-joy va inshootlarni loyihalashda iqlim ko‘rsatkichlari asosan yoz va qish kunlari xonalar mikroiqlimiga ta’siri o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: iqlim, loyiha, turar-joy, inshoot, balkon, lodjiya

Abstract: The article examines the impact of climate indicators on the microclimate of rooms in summer and winter, mainly in the design of housing and facilities.

Key words: climate, design, housing, construction, balcony, loggia

Qurilish amaliyotida iqlimning ta’siri qurilishni rejalashtirish bosqichida muayyan ob’ektlarni loyihalash bosqichi kabi hisobga olinadi. Shaharda fabrika, zavod iqlim uchun joy tanlashning to‘g‘riligi qurilish ob’ektlarining arxitektura-rejaviy yechimini, ayrim inshootlarning (binolar, aloqa vositalari, havo aloqa liniyalari, elektr uzatish liniyalari) ishlash muddatini belgilaydi hamda insonning ish, yashash va dam olish sharoitlari qulayligini ta’minlaydi [1,2,3,4].

Qurilish iqlimshunosligining vazifasi quruvchilarga loyihalashda ma’lum hudud iqlimining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishga yordam berish, uning foydali tomonlarini ishlatish va uning zararli ta’siridan himoya qilish choralarini ko‘rishdir. Iqlimni hisobga olishning to‘g‘riligi qurilishni rejalashtirish vaqtida hisobga olingan va loyihalash vaqtida hisob-kitoblarga kiritilgan ko‘rsatkichlar sifati bilan belgilanadi. Ushbu ko‘rsatkichlar QMQga kiritilgan. Iqlim ko‘rsatkichlari QMQning har bir bobida

umumiy qoidalar va konstruksiyani qurish, mustahkamlash usullari, qurilish materiallari turi, turli qarshiliklar uchun hisob-kitoblar va boshqalar bilan bog‘liq bir qator texnik ko‘rsatmalar mavjud. QMQda texnik ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda iqlim ko‘rsatkichlari joylashtiriladi [5,6,7,8,9].

Respublikamizdagi iqlimning xilma-xilligini va iqlim omillarining inshootlarning xizmat qilish muddatiga va binolar ichki mikroiqlimiga sezilarli ta’sirini hisobga olgan holda, har bir geografik hududning iqlim sharoitini hisobga olish bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda. Har yili iqlimshunoslikka yangi va murakkab talablar qo‘yila boshlandi. Ular, shuningdek, iqlimiy jihatdan yangi o‘rganilmagan hududlarni (tog‘li, cho‘l) o‘zlashtirish, yangi obyektlarni qurish bilan bog‘liq.

QMQga kiritilgan ma’lumotlar yildan-yilga sezilarli darajada boyitilgan bo‘lsa-da, ularning yordami bilan dizaynning barcha holatlarida iqlimning prognoz qilinayotgan obyektga ta’siri yetarlicha hisoblanmaydi. Shu bois, tabiiyki, qurilish iqlimshunosligi bo‘yicha turli tadqiqotlar ishlab chiqlmoqda, mavjud standartlar aniqlanmoqda va amaliyotga joriy etish uchun yangilari tayyorlanmoqda [10,11,12,13,14].

Buning uchun biz rejalashtirish va loyihalash bo‘yicha harakatlarni hisobga olishni talab qiladigan eng muhim ta’sirlarini bilishimiz kerak.

Ularga:

-shaharlar va boshqa aholi punktlarining mikroiqlimini aniqlash;

-binolarning o‘rab turgan tuzilmlarining harorat va namlik sharoitlariga va binolarning mikroiqlimiga ta’sir qilish;

-inshootlarning elementlariga yuklarni yaratish;

-qurilish materiallari va muhandislik mahsulotlarini korroziyaga olib kelishi va eskirishi kabilar kiradi.

Iqlimni hisobga olish uchun shaharsozlikda atmosferadagi makro jarayonlarni tavsiflovchi iqlim ko‘rsatkichlari bilan umumiy tik ta’sirlari, shu bilan birga mahalliy fizik-geografik sharoitlarning iqlimiy ko‘rsatkichlarga ta’siri (relefning chuqurligi, suv havzalari va tog‘larga yaqinligi) o‘rganiladi. Ushbu tadqiqotlar natijasida tadqiqot

davrida mikroiqlim tadqiqotlari uchun tavsiyalar, shahar iqlimining meleortiv holati bo‘yicha tavsiyalar va boshqalar tuziladi.

Qurilish iqlimshunosligining vazifasi turli obyektlarni qurish va ishlatish bilan bog‘liq iqlim ko‘rsatkichlarini olishdan iborat bo‘lganligi sababli, u arxitektura va texnologiya bilan chambarchas bog‘liq [15,16,17,18]. Budan tashqari , qurilish iqlimshunosligi bilan bog‘liq muhandislik muhandislik, texnik va arxitektura masalalalari juda xilma-xildir. Natijada, qurilish iqlimshunosligida uning o‘ziga xos bo‘limlari va yo‘nalishlari belgilangan. Shaharlar va boshqa anoli punktlarini rejalashtirish, arxitektura va rejalashtirish qarorlari bilan bog‘liq bo‘lgan iqlimshunoslik tadqiqotlari ba’zan me’moriy yoki me’moriy-qurilish klimatalogiyasi bilan birlashtiriladi.

Binoni isitish va sovutish texnikasi talablarini hisobga olgan holda, iqlim parametrlarini eng oqilona tanlash amalga oshiriladi, bunda dizayn iqlimning binoga ta’sirini hisobga oladi. Buning uchun turli hisob-kitob ishlari olib boriladi. Hisoblashlarning turli bosqichlarida binolarni loyihalshda asosiy meteorologik elementlarning qiymatlari - harorat, namlik, shamol, yog‘ingarchilik va boshqalar bilan belgilanadigan individual iqlim omillarining ta’siri hisobga olinadi. Qurilish uchun iqlimiy rayonlashtirish shunday amalga oshiriladi. Bu issiqlik rejimining xususiyatlariga asoslanadi. Binolar orasidagi havo teshiklari orqali eshik va derazalar teshiklarining bu almashinuvi to‘siqlar orqali amalga oshiriladi.

Materiallarning havo o‘tishi (filtrlash) xususiyatiga havo o‘tkazuvchanligi deyiladi. Havo almashinuvi yoki havo filtratsiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan issiqlik almashinuvi odatda infiltratsiya deyiladi. Amaldagi QMQga muvofiq binolarning infiltratsion issiqlik yo‘qotishlari, binolar ichidagi va tashqarisidagi havo haroratining farqi tufayli issiqlik yo‘qotishlarini hisoblash uchun qo‘shimcha to‘lovni kiritish orqali hisobga olinadi. Yuqoridagi qo‘shimchalar faqat eng sovuq uch oyda shamol tezligi 5m/s dan oshadigan hududlarda kiritiladi. 10 m/s dan ortiq shamol tezligida ushbu ruhsatning qiymati har qanday o‘rab turgan tuzilma va har qanday ochilish uchun 30%dan oshmaydi. Havo o‘tkazuvchanligi devorlarining kerakli qarshiligi eng sovuq

derazalar uchun o‘rtacha shamol tezligi bilan belgilanadi. Hisoblangan harorat qisqa davrlarga (5 kundan ortiq bo‘lmagan) tegishli ekanligi va sovuq oy uchun shamol tezligi hisobga olinganligi va uning oy uchun o‘rtacha qiymati olinadi va qisqa sovuqda amalda kuzatilmaydi.

Xulosa qilib aytganda bu ma’lumotlarning barchasi turar-joy binolari va inshootlarini loyihalashda hisobga olinishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1]. Ильнский В.М. Проектирование ограждающих конструкций зданий (с учетом физико-климатических воздействий. Госстройиздат, 1964.

[2]. Круглова А.И. Климат и ограждающие конструкции. Москва Стройиздат, 1970.

[3]. Фокин К.В. Строительная теплотехника ограждающих частей зданий. Москва Стройиздат, 1973.

[4]. Набиев М. Влажностный режим и долговечность стен прщмышленных зданий и присуствии водорастворимых солей. Автореферат. Москва 1979

[5]. Mahkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 618-624.

[6]. Makhkamov Y. M., Mirzababaeva S. M. Rigidity of bent reinforced concrete elements under the action of shear forces and high temperatures //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 3. – С. 93-97.

[7]. Махкамов Й. М., Мирзабабаева С. М. Температурные прогибы железобетонных балок в условиях воздействия технологических температур //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 11-1 (144). – С. 45-48.

[8]. Mamazhonovich M. Y., Mirzaakbarovna M. S. To Calculation Of Bended Elements Working Under The Conditions Of Exposure To High And High

Temperatures On The Lateral Force By A New Method //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 210-218.

[9]. Махкамов Й. М., Мирзабабаева С. М. Прогибы изгибаемых железобетонных элементов при действии поперечных сил и технологических температур //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2. – С. 57-62.

[10]. Махкамов Й. М., Мирзабабаева С. М. Образование и развитие трещин в изгибаемых железобетонных элементах при высоких температурах, их деформации и жесткость //Научно-технический журнал ФерПИ. – 2019. – №. 3. – С. 160.

[11]. Мирзабабаева С. М. и др. Влияние Повышенных И Высоких Температур На Деформативность Бетонов //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 40-43.

[12]. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.

[13]. Mirzaakbarovna M. S. Wood Drying In Construction //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 229-233.

[14]. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Қўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

[15]. Гончарова Н. И. и др. Применение Шлаковых Вяжущих В Конструкционных Солестойких Бетонах //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 32-35.

[16]. Мирзажонович Қ. Ғ., Мирзабабаева С. М. Биноларни ўровчи конструкцияларини тузлар таъсиридаги сорбцион хусусиятини яхшилаш //research and education. – 2022. – С. 86.

[17]. Мирзабабаева С. М., Мирзаахмедова Ў. А. Древесины и строительство //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – С. 96.

[18]. Мирзабабаева С. М., Мирзажонович Қ. Ғ. Бетон ва темирбетон конструкциялар бузилишининг турлари ва уларнинг олдини олиш //research and education. – 2022. – С. 91.

SPORTCHILARNI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Sarbarova Zulayxo Asqarjon qizi
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti magistri

Annotatsiya: Mazkur tezisda sportchilarni shakillantirishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati haqida nazariy ma’lumot va amalit tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Jismoniy madaniyat mazmuni, sportchi, sportchi tayyorgarligi.

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СТАНОВЛЕНИИ СПОРТСМЕНОВ

Аннотация: В диссертации представлены теоретические сведения и практические рекомендации о значении физического воспитания в становлении спортсменов

Ключевые слова: Содержание физической культуры, спортсмен, подготовка спортсмена.

THE IMPORTANCE OF PHYSICAL TRAINING IN THE FORMATION OF ATHLETES

Annotation: This thesis provides theoretical information and practical recommendations on the importance of physical education in the formation of athletes.

Key words: The content of physical culture, athlete, athlete training.

Mavzuning dolzarbligi. Istiqlol tufayli Respublikamizda bozor iqtisodiyotiga asoslangan, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati barpo etilmoqda. Bu islohotlarning bosh maqsadi ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurishdir. Yurtimizda tub o‘zgarishlar ijtimoiy taraqqiyot qonunlarining talablarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Respublikamiz axolisini salomatligini yanada mustaxkamlash maqsadida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan “Ommoviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori chiqdi. Mazkur qarorda Respublikamiz aholisini barcha qatlamlari uchun jismoniy tarbiya va sport orqali salomatliklarini saqlashda va sport bilan shug‘ullanishlariga imkoniyatlar qanday darajada yaratilganligi batafsil yoritib berilgan. Shundan kelib chiqqan holda sportni ommoviylashtirish uchun avvalo jismoniy madaniyatni aholi o‘rtasida ayniqsa, maktab o‘quvchilari orasida keng shakillanishi kelajakda sport bilan shug‘ullanish uchun mustahkam poydevor va sportchini shakillantirishda muhim vosita bo‘lib hizmat qiladi.[1]

Ishning maqsadi: Sportchini shakillantirishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish.

Ishning vazifalari : 1) Sportchi va sport mashg‘ulotini o‘ziga xosligini aniqlash.

2) Jismoniy tarbiya darsining sport bilan aloqador tomonlarini tahlil qilish.

Jismoniy tarbiyani ahamiyati haqida so‘z yuritishdan avval shu atamaning mazmuniga alohida to‘xtalishimiz lozim. ***Jismoniy tarbiya*** – mazmuniga ko‘ra keng ma’nodagi **“*tarbiya*”** deb nomlanadigan umumiy pedagogik tushuncha tarkibiga kiradi va tarbiya jarayonidagi tarbiyaviy, bilim (ta’lim) berish, vazifalarini mutaxassis pedagogning yo‘naltiruvchi xizmati asosida ta’lim taomillariga muvofiq yoki o‘zini-o‘zi tarbiyalash tartibida amalga oshiriladi.[2]

Jismoniy tarbiya – inson organizmini morfologiyasi va xizmati jihatidan takomil-lashtirish, uning hayoti uchun muhim bo‘lgan asosiy hayotiy – zaruriy harakat malakalari, ko‘nikmalari, ular bilan bog‘liq bo‘lgan nazariy bilim va amaliy malakalarni shakllantirish hamda harakat sifatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ko‘p yillik pedagogik jarayon hisoblanadi.[3]

Jismoniy tarbiyani yana bir ahamiyatli tomoni shundaki u orqali sportga bolani moslaymiz shakillantiramiz. Sportchini shakillantirishda avvalo yoshlik chog‘idan jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishiga keng imkon yaratishimiz, bolalarimizni mustaqil jismoniy tarbiya bilan shug‘illana olishlari uchun yo‘l ochib berishimiz lozim bo‘ladi. Shundagina biz sportchini tayyorlashda jismoniy tarbiyani ahamiyatini anglab yetamiz.

Xulosa

Odamni inson sifatida shakllana borishi jarayonida uning kamoloti darajasi, odob, axloq, madaniyat, ma’naviyat bilan mujassamlashadi.Hozirgi kunda kelajagimizni qanday bo‘lishi biz tarbiyalayotgan farzandlarga bog‘lik. Bunda kelajak avlodni kamolotida jismoniy tarbiya va sport faoliyati juda katta ta’sir ko‘rsatadi. Oilada shaxs kamol topadi, shaxsni ongli ma’suliyatni shakllantirish uni jamiyatga daxldor ekanligini anglatish barchasidan muhimdir.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, inson ma’naviyatli bo‘lishi uchun juda kup bilim va tafakkurga va ayni vaqtda jismoniy tarbiyalangan bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

6. Sh. M. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. TOSHKENT “O‘zbekiston” 2017-yil 484. 5-b

7. A.Abdullayev, R.Rasulov, A.Xasanov UMUMIY O‘RTA VA KASB-HUNAR TA’LIMI TIZIMLARIDA JISMONIY TARBIYADAN SINFDAN TASHQARI ISHLAR Toshkent 2009. -200. b.

8. A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.

9. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.

10. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR TARBIYASIDA SHARQONA ODATLAR VA BOLA RIVOJLANISHIDA OILA MUHITINING AHAMIYATI

Sattorova Feruza Choriyevna
Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi
1-sonli DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda maktabgacha ta`lim tashkilotlarida bolalarga ta`lim va tarbiya berishda sharqona odatlardan foydalanishning ijobiy tomonlari hamda bolani kelajakda barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishida oila- bobo va momolar, ota-otalarning muhim roli haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta`lim, oila, sharqona odatlar, ta`lim, tarbiya, odob, mehnatsevarlik, bola, rivojlanish.

THE IMPORTANCE OF THE FAMILY ENVIRONMENT IN PRESCHOOL EDUCATION IN ORGANIZATION AND CHILD DEVELOPMENT IN CHILDREN'S EDUCATION

Abstact: At present, there is talk about the positive aspects of the use of oriental traditions in the education and upbringing of children in preschool organizations, as well as the important role of parents and grandparents in the future development of the child as a harmoniously developed person.

Keywords: Preschool education, family, oriental customs, education, upbringing, etiquette, diligence, child, development.

Hozirgi kunda barcha Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida asosiy e`tibor bolalarni milliy qadryatlar ruhida tarbiyashga qaratilgan. Bundan tashqari Maktabgacha ta’lim bolaning sog‘lom, har tomonlama kamol topib shakllanishni ta’minlaydi, unda

o‘qishga intilish xissini uyg‘otadi, uni muntazam ta’lim olishga tayyorladi. Maktabgacha ta’lim bola 6-7 yoshga etgunicha davlat va nodavlat maktabgacha tarbiya bolalar tashkilotlarida hamda oilalarda amalga oshiriladi. Maktabgacha ta’lim maqsadi va vazifalarini ro‘yobga chiqarishda mahallalar, jamoat va hayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi.

Keyingi yigirma ikki yil ichida davlatimiz olib borayotgan odilona siyosat natijasida mamlakatimiz hayotida katta o‘zgarishlar ro‘y berdi.. Har bir tashkilot binosi o‘zgacha dizayn va ko‘rinishga egaligi bilan ajralib turadi. MTT larining ko‘rinishlarida va bezalishida milliyligimiz aks etib turadi. Bolalarga ta`lim-tarbiya berishda ham sharqona odob va ahloq qoidalariga amal qilinadi. Bunda ayniqsa Maktabgacha ta`lim tashkilotlari hamda oilalar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik ishlari yaxshi yo‘lga qo‘yilmoqda. Shu o‘rinda bolaning rivojlanishida oilaviy muhitning o‘rni haqida so‘z yuritsak.

Oilaning mustahkam va barqaror bo‘lishi oila a'zolari salomatligiga, ota-onalikka psixologik tayyorgarligiga bevosita bog‘liq bo‘lgani uchun ham mamlakatimizda bu borada qator ijobiy tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shaxs ma'naviyati, uning har tomonlama dunyoqarashi asosan oilada shakllanadi. O‘zbek xalqi azal-azaldan o‘zining bolajonligi, oilaparvarligi bilan ajralib turadi. Xalqimiz bola tarbiyasida nafaqat mehr ko‘rsatadi, balki yoshligidan bolani milliy tarbiya, odob-axloq, yuksak ma'naviyat asosida tarbiyalashga intiladi. Oilada, ayniqsa ayolda ilm, axloq, tarbiya kuchli bo‘lsa, bu fazilatlar el-u yurt, millat va yosh avlodda chuqur tomir otadi. Farzandni har bir ota-ona zaminga, nasl-nasabiga munosib millat qilib tarbiyalashga intiladi. Ajdodlarimiz orzusi juda katta qiyinchilik va mashaqqatli mehnatlar evaziga amalga oshdi. Bunga javoban har bir nuri-diydamiz bo‘lgan o‘g‘il-qizlarimizni yaxshilik, sharqona odob-axloq, poklik, oriyat, adolatni hayot mezoni qilib olgan, millatimiz kelajagi bolalarimizni ongu tafakkuri, jismonan va aqlan, ruhan tetik va ma'nan yetuk qilib tarbiyalash ham qarz ham farzdir. Bu esa jamiyat, oila oldidagi ota-onalik muqaddas vazifamiz, burchimizdir. Farzand tarbiyasida ayolning oqilaligi katta ahamiyatga ega. Har bir ayol o‘z hatti-harakati, xulq-odobini,

muomilasini nazorat va tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Toki farzandlar “Mening onam dunyodagi eng yaxshi ayol” - deya o‘z onasi bilan faxrlana olsin.

O‘zbek xalqining ming yillar davomida qon-qoniga singib ketgan qadriyatlar, qarindoshlik tuyg‘ularini yuzaga chiqarish, ota-bobolarning ma'naviy meroslarini o‘rganish, har qanday qiyinchiliklarni sabr-toqat bilan yengish, bobolar nasihatlarini yurakka singdirish orqali eng yaxshi fazilatlar, odamiylik xislatlarini yuzaga chiqarilgan. Bunday momomeros qadriyatlar asosida tarbiyalangan farzandlar o‘z umri davomida uchraydigan qiyinchiliklarni osonlikcha yengib o‘ta oladi. Bolalikdan tartib-intizomga o‘rgangan inson umrining oxirigacha unga qat'iy rioya qiladi. Bu esa uning jamiyatda munosib o‘rin egallashiga, kishilar o‘rtasida hurmat-e'tibor qozonishiga, kundalik yumush va ishlarini to‘la-to‘kis bajarishiga yordam beradi. Bunda ham oilada ota-ona shaxsiy ibrat bo‘la oladi. Ota-ona bolaning yarim baxti. Bola doimo ularga taqlid qilib yashaydi. Ota-ona ahil bo‘lib hayot kechirsalar, o‘z do‘st-qadrdonlari bilan izzat-hurmatda bo‘lsalar, ulardan o‘rnak olgan bola ham atrofdagilar bilan xushmuomilada, ochiq chehralik bilan muomilada bo‘ladi, insonni hayotning eng yuksak qadriyati deb biladi. Bu kelajakda uning oilaviy baxtiga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Oilaviy tartib bolada tejamkorlikni tarbiyalashda eng yaxshi tarbiyachidir. Ota-onalarning iqtisodiy tarbiyadagi shaxsiy ibrati bolalarda mehnatsevarlik, tejamkorlik, uyushqoqlikni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Farzandlar kamoloti ota-ona qo‘lida, ota oilada ustun, g‘amxo‘r, mehribon murabbiy, ammo farzandini bag‘riga bosib muruvvat-mehri, qalb nuri bilan yuksaklikka yetaklovchi muqaddas zot bo‘lish onalarga xosdir. Buning uchun esa har bir ayoldan aql, ilm, bilim, mehnatsevarlik, tadbirkorlik, uddaburonlik, ziyraklik, sabr-matonat, mustahkam iroda va hayot tajribasidan zaruriy saboq chiqara olish qobiliyatini talab qiladi.

Xulosamiz o‘rnida shuni ta`kidlab o‘tmoqchimizki, bolaning tabiati va ruhiyati ota-onalar o‘rtasidagi munosabatlar asosida shakllanadi. Tarixga nazar tashlasak, buyuk bobokalonimiz Amir Temurni dunyoga keltirib, shu darajaga yetkazgan Takinabegimning, bobomizni suyukli nabirasi Mirzo Ulug‘bekning buyuk shaxs bo‘lib

shakllanishiga Bibixonimning hissasi naqadar katta ekanligini yaxshi bilamiz. “Qarisi bor uyning parisi bor” degan gap bejiz aytilmagan. Xulosa qilib, “Yaxshi oila barcha yaxshiliklarga onadir” - deymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Igor de Rachewiltz va Volker Rybatzki . Xung Chin Introduction to Altaic Philology 2013/ p. 46
2. Pedagogika tarixi (I.Xoshimov) T., 2001.76-bet..
3. Bulatov Z, Ustozning shaxsiy va kasbiy fazilatlari “Xalq ta’limi”, 2012. 2-son, 64-67-bet

O‘ZBEK TILI UCHUN TARJIMA TEXNOLOGIYASINI AVTOMATLASHTIRISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

Shamsiyeva Gulshoda Asliddin qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti, 1-kurs magistranti
gulshoda.xayrullayeva.98@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi ilmiy va rasmiy matnlarni tarjima qila oladigan mashina tarjimasi texnologiyasini yaratishning lingvistik asoslari tahlil qilingan. Bunday tarjima dasturining yaratilishi ilmiy va rasmiy matnlarni tarjima qilishdagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etadi va ilmiy izlanish olib boruvchilar uchun katta qulaylik yaratadi. Maqolada avtomat tarjima texnologiyasini yaratishda ijobiy natijaga erishish uchun bir qancha takliflar ham berib o‘tilgan. Shuningdek, “Google Translate” tarjima dasturi haqida ham to‘xtalib o‘tilgan bo‘lib, uning yutuq va kamchiliklari ko‘rsatib berilgan. Mashina tarjimasi uchun zarur bo‘lgan gap modellari haqida ham to‘xtalingan bo‘lib, bu borada qilingan tadqiqot ishlari tahlilga tortilgan. Tadqiqotimizning asosiy maqsadi ilmiy izlanishlar yo‘lida keng imkoniyat yaratish uchun terminologik parallel korpuslar asosida ilmiy va rasmiy matnlarni (o‘zbek va ingliz tilida) tarjima qiladigan mashina tarjimasi texnologiyasining lingvistik asoslarini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so‘zlar: Mashina tarjimasi, Parallel korpus, Morfoanalizator, Sintaktik analizator, Tarjima lug‘atlar, gap modellari, Modellashtirish.

ANNOTATION

This article analyzes the linguistic basis of the development of machine translation technology that can translate scientific and official texts in Uzbek and English. The creation of such a translation program eliminates the problems and shortcomings in the translation of scientific and official texts and creates great convenience for researchers.

The article also offers a number of suggestions for achieving positive results in the development of automatic translation technology. Google Translate translation program was also mentioned its advantages and disadvantages. The models of speech required for machine translation were also discussed, and research work in this area was analyzed. The main purpose of our research is to analyze the linguistic basis of machine translation technology, which translates scientific and official texts (in Uzbek and English) on the basis of terminological parallel corpus to create a wide range of opportunities for scientific research.

Key words: Machine Translation, Parallel Corpus, Morphoanalyzer, Syntactic Analyzer, Translation Dictionaries, Speech Models, Modeling.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются лингвистические основы развития технологий машинного перевода, которые могут переводить научные и официальные тексты на узбекский и английский языки. Создание такой программы-переводчика устраняет проблемы и недостатки при переводе научных и официальных текстов и создает большие удобства для исследователей. Также в статье предлагается ряд предложений по достижению положительных результатов в развитии технологии автоматического перевода. Также была упомянута программа-переводчик Google Translate, ее преимущества и недостатки. Также обсуждались модели речи, необходимые для машинного перевода, и анализировались исследовательские работы в этой области. Основной целью нашего исследования является анализ лингвистических основ технологии машинного перевода, которая переводит научные и официальные тексты (на узбекский и английский языки) на основе терминологического параллельного корпуса для создания широких возможностей для научных исследований.

Ключевые слова: Машинный перевод, параллельный корпус, морфоанализатор, синтаксический анализатор, переводческие словари, модели речи, моделирование.

Buginga qadar mashina tarjimasi sohasida bir qancha olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. N. Abduraxmonova “Mashina tarjimasining linvistik ta’minoti” nomli monografiyasi A.But, R. Richans, J. Xatchins, P. Braun (AQSh); G.G.Belonogov, J.Allen, Z.Shalyapina, N.D. Andreev, I.A. Melchuk, V.Yu. Rozensveyg, Yu.N. Marchuk, R.G. Piotrovskiy, Yu.A. Motorin, K.B. Bektaev, A.N. Belyaev, I.K. Belskiy, A.V. Zubov, G.E. Miram, L.L. Nelyubin, V.I. Perebiynos, V.A. Chijakovskiy, Ye.A.Shingarev, R.G.Kotov, Babushkina N.V, O.Yu. Mansurova, A.S. Panina, A.A. Xoroshilov (Rossiya); M. Nagao (Yaponiya); A.Vaxer (Estoniya); Fransiyada J.Astrouni; R.Sinha, A.Jain (Hindiston); B.Bleyzer, U.Shvol, A.Storrer (Germaniya) singari tadqiqotchilarning ishlarini sana o‘tadi.[78] Massachusetts Texnologiya Institutining olimi Philipp Koehn “Pharaoh” (“Fir’avn”) mashina tarjimasi mexanizmi orqali frazalarga asoslangan statistic mashina tarjimasi modellarini tavsiflab beradi. [79]

XVIII asrda faylasuflar G. V. Leybnis va Deskart jumla va so‘zlarning o‘zaro bog‘liqligini kodlash nazariyasini fanga olib kirishadi. Mashinaning tarjima qila olish imkoniyati haqidagi g‘oyani Ch. Bebbidj (1791-1871) 1836-1848 yillarda o‘sha davrdan 100 yil keyin paydo bo‘lgan elektron raqamli mashinalarning mexanik prototipi - raqamli analitik mashinalar bo‘yicha olib borgan loyihasida qayd etgan. XX asrning 30 yillarida “tarjimon mashinalar” amalda qo‘llanilgan bo‘lsa, Estoniyada mexanik tarjimani ro‘yobga chiqarishda A.Vaxerning nazariy qarashlari “Vaba Maa” nomli ro‘znomada e’lon qilindi (1924). Fransiyada J.Astrouni tomonidan avtomatik bilingval lug‘atlardan foydalanish taklif etilib, u “Mexanik miya” deb nomlangan

[78]Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).

[79] Philipp Koehn. A Beam Search Decoder for Phrase-Based Statistical Machine Translation Models. Machine Translation: From Real Users to Research 6th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas, AMTA 2004. Washington, DC, USA, September/October 2004

mashina tarjimasi ishlanmasi uchun patentga ega bo‘ldi. 1933 yilda Rossiyada lingvistik arifmometr muallifi P.P.Smirnov Troyanskiy tomonidan esperanto tili asosida tillar o‘rtasidagi grammatik boshqaruv usuli bilan taqsimlash metodi va bilingual lug‘atni o‘z ichiga oluvchi tizim yaratildi.[80] Mashina tarjimasi sohasida birinchi ilmiy-amaliy konferensiya 1952-yilda Massachutes texnika universitetida o‘tkaziladi va 1954-yilda NyuYorkdagi Jorjtaun universiteti bilan IBM kompaniyasi hamkorligida birinchi IBM II rus tilidan ingliz tiliga tarjima qilishga mo‘ljallangan mashina tarjimasi dasturi yaratiladi. Bu dastur L.Dorster rahbarligida o‘tkazilib, kimyo sohasi doirasida 250 ta leksik birlik hamda 6 ta grammatik qoidalar bilan chegaralgan edi. (“Dorster tajribasi” yoki “Jorjtaun sinovi”). Turkiy tillar bo‘yicha ilk mashina tarjimasi ham 1961-yilda Dorster boshchiligida amalga oshirilgan. Ingliz-turk tili mashina tarjimasi tizimida 700 ta so‘zshakldan iborat bo‘lib, lug‘at turk tili hamda ingliz tilidagi ekvivalentliklarining asos va suffikslari ro‘yxatidan iborat bo‘lgan.[81]

O‘zbek tili uchun mashina tarjimasiga doir deyarli fundamental izlanish olib borilmagan edi. N. Abduraxmonova “Mashina tarjimasining linvistik ta’minoti” monografiyasida M.Xakimov ishlarida kengaytirilgan matematik modelga asoslanilgan mashina tarjimasi texnologiyasi bo‘yicha tadqiqotlar amalga oshirilganligi, biroq o‘zbek tilidagi ma’lumotlarning yetarli emasligi yaratiladigan dasturiy ta’minotlarga ta’sir ko‘rsatganligi, shuningdek S.Muhamedov R.R.Piotrovskiy bilan hammualliflikda yozgan “Injenernaya lingvistika i opыt sistemno-statisticheskogo issledovaniya uzbekskix tekstov” nomli kitobida lingvistik modellar, modellashtirish va uning umumiy tamoyillari haqida fikr yuritilib, o‘zbekcha matnlarning kvantativ modellari keltirilganligini qayd etib o‘tgan.[82] Nilufar

[80] Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).

[81] Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).// М.Г.Мамедова, З.Ю.Мамедова Машинный перевод: эволюция и основный аспекты моделирования. – Баку, 2005. – С. 34.

[82] Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018). // Мухамедов С.А., Пиотровский Г.Г. Инженерная лингвистика и опыт системно – статистического исследования узбекских текстов. –Т.: Фан, 1986; Махмудов М.А., Пиотровская А.А., Садыков Т. Система машинного анализа и

Abduraxmonova tomonidan “Inglizcha matnlarni o‘zbek tiliga tarjima qilish dasturining lingvistik ta’minoti (sodda gaplar misolida)” mavzusidagi falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan (2018) dissertatsiyasida o‘zbek tilining lingvistik modellari, sintaktik strukturalar orqali tarjima qilish, qolaversa, transfer usuli qardosh bo‘lmagan tillar uchun mos ekanligi ilmiy jihatdan o‘rganilgan.[83]

Yuqorida aytib o‘tilgan tadqiqotlarga qaramasdan o‘zbek tilining avtomatik tarjima dasturi mavjud emas. Bir tildagi matnlarni o‘zbek tiliga tarjima qilish uchun “Google Translation” dasturidan keng foydalaniladi. Bu dastur bir qancha qulayliklarga ega bo‘lish bilan birga, tarjimada xatoliklar ham uchraydi. Bu, ayniqsa, ilmiy va rasmiy matnlar tarjimasida ko‘p kuzatiladi. Misol tariqasida Philipp Koehnning **“A Beam Search Decoder for Phrase-Based Statistical Machine Translation Models”** maqolasidan parcha tarjima qilib ko‘rdik va dastur bizga quyidagi natijani berdi:

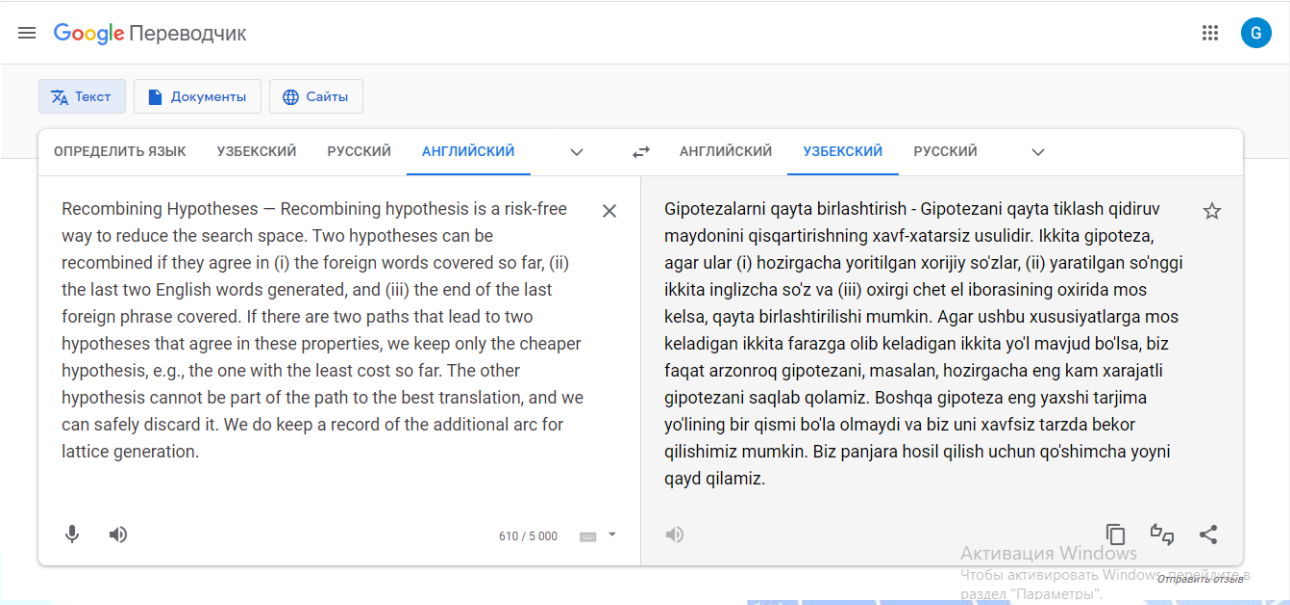

синтеза тюркской словоформы // Переработка текста методами инженерной лингвистики. –Минск, 1982.

[83]Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).

Recombining Hypotheses — Recombining hypothesis is **a risk-free way** to reduce the search space. Two hypotheses can be recombined if they agree in (i) the foreign words covered so far, (ii) the last two English words generated, and (iii) the end of the last foreign phrase covered. If there are two paths that lead to two hypotheses that agree in these properties, we keep only **the cheaper hypothesis**, e.g., the one with the least cost so far. The other hypothesis cannot be part of the path to the best translation, and we can **safely discard** it. We do keep a record of the **additional arc** for **lattice generation**.

Gipotezalarni qayta birlashtirish - Gipotezani qayta birlashtirish qidiruv maydonini qisqartirishning **xavf-xatarsiz** usulidir. Ikkita gipoteza, agar ular (i) hozirgacha yoritilgan xorijiy so‘zlar, (ii) yaratilgan so‘nggi ikkita inglizcha so‘z va (iii) oxirgi chet el iborasining oxirida mos kelsa, qayta birlashtirilishi mumkin. Agar ushbu xususiyatlarga mos keladigan ikkita farazga olib keladigan ikkita yo‘l mavjud bo‘lsa, biz faqat **arzonroq gipotezani**, masalan, hozirgacha eng **kam xarajatli gipotezani** saqlab qolamiz. Boshqa faraz eng yaxshi tarjima yo‘lining bir qismi bo‘lishi mumkin emas, va biz uni **xavfsiz tashlab yuborishimiz** mumkin. Biz **panjara hosil qilish uchun** qo‘shimcha **yoyni** qayd qilamiz.

Tarjima natijasida ko‘rinib turibdiki, ayrim so‘zlar va terminlar matn ma’nosiga va gap mazmuniga to‘g‘ri kelmaydigan holda tarjima qilinyapti. Bu esa kontekstdagi ma’noning anglashilmasligiga olib keladi. Buning asosiy sabablaridan biri “Google Translate” dasturida o‘zbek tili ma’lumotlar bazasining to‘liq emasligidadir.

Philipp Koehn tavsiflab bergan statistik mashina tarjimasi modellarini va “Google Translate” ni analiz qilgan holda O‘zbek tilshunosligida ilk bor korpusga asoslangan mashina tarjimasi texnologiyasini joriy etmoqchimiz. Buning uchun bizga katta hajmdagi korpus kerak bo‘ladi. Buning uchun Nilufar Abduraxmonova rahbarligida yaratilgan https://uzbekcorpus.uz/ dan foydalanish maqsadga muvofiq deb topdik. Bizning asosiy maqsadimiz terminologik parallel korpuslar asosida ilmiy va rasmiy matnlarni tarjima qiladigan avtomatik mashina tarjima dasturini yaratishdir.

Matnlarni terminologik, struktur, morfologik, sintaktik tomondan to‘g‘ri tarjima qiladigan avtomat tarjima dasturi texnologiyasini yaratish uchun katta hajmdagi korpus bilan bir qatorda quyidagilar kerak bo‘ladi:

1. Parallel korpus
2. Morfo analizator
3. Sintaktik analizator
4. Tarjima lug‘atlar

Tarjima dasturi to‘g‘ri ishlashi uchun matnlarni o‘xshashlik jihatidan ehtimollilik modellarini yaratib chiqishimiz zarur bo‘ladi. Modellashtirishning quyidagi turlari mavjud:

- So‘z asosida modellashtirish, ya’ni so‘z segmentlari bo‘yicha muqobil variantlarni yaratish;
- So‘z birikmalari yoki frazalar bo‘yicha muqobillashtirish;
- Gaplarni o‘zaro muqobillashtirish.

Avvalo, yaratilayotgan mashina tarjimasi uchun taxminan nechta gap modeli kerak bo‘lishini aniqlab olish lozim. O‘zbek tilshunosligida gap modellari bir qancha olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, xususan, Nilufar Abduraxmonova aynan tarjima dastur uchun ingliz va o‘zbek tillaridagi gap modellarini tadqiq etish maqsadida mashina tarjimasi nazariyasi bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan va “Mashina tarjimasining linvistik ta’minoti” nomli monografiyasining to‘rtinchi bobini aynan mashina tarjimasi tizimida gap modellarini yaratish nazariyasiga bag‘ishlagan.[84] Monografiyada 50 dan ortiq o‘zbek-ingliz tillaridagi gap modellari keltirilgan bo‘lib, ular ingliz tilidagi ot kesimli sodda gap va fe’l kesimli sodda gap modellari, shuningdek, inglizcha matnlardagi ega va kesim moslashuvining o‘zbek tilidagi modellari hisoblanadi. Tadqiqot ishida kesimi o‘timisiz fe’ldan iborat bo‘lgan asosiy gap modellarining 10 ta, kesimi yordamchi fe’l bilan hosil bo‘lgan asosiy gap modellarining 14 ta, kesimi o‘timli fe’l bo‘lgan asosiy gap modellarining 13ta, *to be*

[84] Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).

yordamchi fe’li ishtirok etadigan gap shakllarining 20 dan ortiq turi ko‘rsatib berilgan. Mashina tarjimasi to‘g‘ri ishlashi uchun qo‘shma gap modellari ham kerak bo‘ladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi qo‘shma gap modellarini avtomatik tarjima uchun ishlab chiqish oldimizda turgan vazifalardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Mashina tarjimasi uchun matn so‘zlarni mazmuniy birliklarga ajratib chiqish muhim bosqich sananladi. Biz WordFast texnologiyasida sigmentatsiya jarayonini amalga oshiramiz. Bunda tadqiqot obyektimiz o‘zbek va ingliz tillaridagi avtorefetlar bo‘ladi.

O‘zbek-ingliz tillaridagi ilmiy va rasmiy matnlarni to‘g‘ri tarjima qila oladigan mashina tarjimasi texnologiyasini yaratish o‘zbek olimlar, umuman, ilimiy tadqiqot ishini olib boruvchilar uchun keng imkoniyat yaratadi. Yuqoridagilarni hisobga olib, “Google Translate” tarjima dasturining yutuq va kamchiliklarini tahlil qilgan holda o‘z tadqiqot ishimizda ilmiy terminlar va ilmiy matnlar bazasini kengaytirib, ilmiy parallel matnlarni to‘ldirish hisobiga boyitib o‘zbek tilshunosligida ilk bor mashin atrjimasi texnologiyasini yaratishni maqsad qildik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aripov, M., Sharipbay, A., Abdurakhmonova, N., Razakhova B.: Ontology of grammar rules as example of noun of Uzbek and Kazakh languages. In: Abstract of the VIInternational Conference “Modern Problems of Applied Mathematics and Information Technology -Al-Khorezmiy 2018”, pp. 37–38, Tashkent, Uzbekistan (2018)

2. Abduraxmonova, N. Z. “Linguistic support of the program for translating English texts into Uzbek (on the example of simple sentences): Doctor of Philosophy (PhD) ildis. aftoref.” (2018).

3. Abdurakhmonova N. The bases of automatic morphological analysis for machine translation. Izvestiya Kyrgyzskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. 2016;2 (38):12-7.

4. Abdurakhmonova N, Tuliyev U. Morphological analysis by finite state transducer for Uzbek-English machine translation/Foreign Philology: Language. Literature, Education. 2018(3):68.

5. Abdurakhmonova N, Urdishev K. Corpus based teaching Uzbek as a foreign language. Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (J-FLTAL). 2019;6(1-2019):131-7.

6. Abdurakhmonov N. Modeling Analytic Forms of Verb in Uzbek as Stage of Morphological Analysis in Machine Translation. Journal of Social Sciences and Humanities Research. 2017;5(03):89-100.

7. Abdurakhmonova N. Dependency parsing based on Uzbek Corpus. InProceedings of the International Conference on Language Technologies for All (LT4All) 2019.

8. A. Ismailov, M. M. A. Jalil, Z. Abdullah and N. H. A. Rahim, "A comparative study of stemming algorithms for use withthe Uzbek language," 2016 " 3rd International Conference on Computer and Information Sciences (ICCOINS), 2016, pp. 7-12, doi: 10.1109/ICCOINS.2016.7783180.

9. Philipp Koehn. A Beam Search Decoder for Phrase-Based Statistical Machine Translation Models. Machine Translation: From Real Users to Research 6th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas, AMTA 2004. Washington, DC, USA, September/October 2004

10. Jalil, Masita & Ismailov, Alisher & Abd Rahim, Noor Hafhizah & Abdullah, Zailani. (2017). The Development of the Uzbek Stemming Algorithm. Advanced Science Letters. 23. 4171-4174. 10.1166/asl.2017.8332

YADRO ULOQTIRUVCHILARNING CHO‘ZILUVCHI MUSKULLARI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNI AHAMIYATI

Jahongirov Shaxriyor Jahonjirivich
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat Jahonjirov fakulteti o‘qituvchisi
e-mail:shaxriyorjahongirov@gmail.com

Annatatsiya : Mazkur tezisda yengil atletakachilarni yozuvchi muskullari faoliyatini rivojlantirishda maxsus jismoniy tayyorgarlik mashqlari va ularni mashg‘ulot jarayonida qo‘llashga oid nazariy ma’lumot va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Uloqtirish texnikasi, uloqtirish texnikasining fazalari, yozuvchi muskullar, qisqaruvchi muskullar, o‘z holatini saqlovchi mukullar, maxsus jismoniy tayyorgarlik.

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ РАЗГИБАТЕЛЬНОЙ МЫШЕЧНОЙ АКТИВНОСТИ ПРИЛЕЖАЩЕГО ЯДРА

Аннотация: В тезис представлены теоретические сведения и практические рекомендации по специальным упражнениям физической подготовки и их применению в развитии мышц спортсменов.

Ключевые слова: Техника метания, фазы техники метания, пишущие мышцы, сокращающиеся мышцы, самоудерживающие мышцы, специальная физическая подготовка.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING EXTENSOR MUSCLE ACTIVITY OF THE NUCLEUS ACCUMBENS

Annotation: This thesis contains theoretical information and practical recommendations for special physical training exercises and their use in the development of the muscles of athletes.

Key words: Throwing technique, phases of throwing technique, writing muscles, contracting muscles, self-maintaining muscles, special physical training.

Ishning dolzarbligi: Barchaga malumki butun dunyoda yengil atletika sporti orqali juda ko‘p vazifalar hal etiladi, chunki undagi yurish, yugurish, sakrash bilan bog‘liq sport turlari boshqa sportlarni umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik vositalari hisoblanadi. Manashunday yengil atketikaning bo‘limlaridan biri bo‘lgan uloqtirish bo‘limida ham barcha jismoniy sifatlar qatorida kuch jismoniy sifatini faol namoyon bo‘lishi ko‘rishimiz mumkin. Albatta kuch jismoniy sifatini rivojlantirish uloqtirishdagi natijani yaxshilanishiga kafolat bermaydi. Bunga sabablarni juda ham ko‘plab keltirish mumkin. Undan asosiysilari uloqtirish texnikasini yaxshi o‘zlashtirilmaganligi, maxsus jismoniy tayyorgarlikni yetishmovchiligi va sportchi muskul faoliyatiga moslab mashq berishga oid ayrim muammolar bor. Ushbu muammolarni hal etishda muskul faoliyatiga mos va to‘g‘ri maxsus mashqlarni tanlab qo‘llashni bilish dolzarb masala deb hisoblamoqdamiz.

Mazkur ish yuzasidan quyda tegishli maqsad va vazifalarni keltirdik.

Ishning maqsadi: Yadro uloqtirishda cho‘ziluvchi qo‘l muskullari faoliyatini rivojlantirishga oid maxsus mashqlari aniqlash.

Ishning vazifalari: 1) Kuch sifatini nomayon bo‘lish tartibi va uni rivojlantirish usullarini o‘rganish.

2) Muskullar va ularning faoliyatiga tegishli adabiyotlardagi ma’lumotlarni o‘rganish va umumlashtirish.

Sportchi mushaklarining taranglashishi – zo‘riqishi (kuch namoyon qila olishi) quyidagi fiziologik jarayonlarga bog‘liq: 1) markazdan mushaklarga kelayotgan qo‘zg‘alishlarning chastotasi bilan bog‘liq (chastota qancha katta bo‘lsa, mushak shunchalik kuchli zo‘riqish namoyon qiladi va tarangligi oshadi) zo‘riqishlar.

2) zo‘riqishga qo‘shilgan harakat birliklarining soni bilan.

3) mushakning qo‘zg‘aluvchanligi va undagi quvvatning manbai, miqdori bilan bilan zo‘riqishlarning sifati, darajasi namoyon bo‘ladi. [85]

Mushak kuchini namoyon qilinishi (taranglashishi) **uch xil rejimda** amalga oshiriladi:

a) uzunligini o‘zgartirmagan holda mushak zo‘riqishi (statik, izometrik) rejimda namoyon qilishi orqali. Gavdani yoki uning ayrim bo‘laklarini turlicha holatlarda(pozalar)da ushlash uchun kuch namoyon qilish;

[85] Гончарова О.В. Болалар жисмоний сифатларини тарбиялаш. – Т., 2019. – б. 204.

b) mushak uzunligini qisqarishi hisobiga, bardosh berish – chidash bilan (miometrik) zo‘riqish namoyon qilish. Zo‘riqish birday turadi– o‘zgarmaydi, bunday rejim siklik va balastik harakatlardagi muskul qisqarishi fazalari evaziga sodir bo‘ladi;

v) mushakning cho‘zilishi, uning uzayishi hisobiga (yon berish, bo‘sh kelish-pliometrik) kuch yuzaga keladi. O‘tirib turish, uloqtirish, depsinishda muskul qisqarishi orqali shu kuch namoyon bo‘ladi. Bardosh berish bilan, yon berish, bo‘shashtirish bilan kuch namoyon qilishni d i n a m i k r e j i m d a g i k u ch, deb atash qabul qilingan. [86] Turli sharoitda maksimal kuchning ko‘lami turlicha.Qayd qilingan kuch namoyon qilishning xillarini kuch qobiliyatining klassifikasiyasi sifatida qabul qilingan.

Kuch qobiliyatining turlari mushak zo‘riqishi tartibining kombinasiyalashtira olish xarakteriga qarab farqlanadi. Statik rejimda va sekinlashtirilgan harakatlarda namoyon bo‘ladigan shaxsiy-kuch qobiliyatlari va tezlik-kuchi hisobiga sodir bo‘ladigan kuch - dinamik kuchdan, tez bajariladigan harakatlar uchun foydalaniladi. Boshqachasiga buni shiddat (portlash) kuchi deb ham ataladi. “Portlash kuchi”ga qisqa vaqt ichida eng katta kuch namoyon qila olish qobiliyat deb qaraladi. “Portlash kuchi” uloqtiruvchilarning uloqtirish tarzida namoyon bo‘ladi. Mushakning o‘ta zo‘riqishini optimal yo‘nalishi. Mushak kuchi belgilangan faoliyatning yo‘nalishiga iloji boricha yaqinlashtirilishi, moslashtirilishi lozim.

Masalan, Yadro uloqtirishda zo‘r berib tanaga tezlik berishimiz mumkin, lekin bu tezlik yadro uloqtirishdagi final kuch sarflash bilan moslanmasa, sarflangan kuch samarasiz bo‘ladi. Yadro mo‘ljallangan troyektoriyada uchmasligi mumkin.

Mazkur muskul faoliyatini rivojlantirish orqali biz portlovchi kuch sifatini yuksaltirishimiz mumkin. Bunga erishishda ushbu muskul uchun muskul kuchini o‘stiruvchi maxsus mashq talab e’tiladi. Ko‘p hollarda kuch sifatini tarbiyalashda ikki xil yo‘nalishda mashq beriladi. 1) O‘z vazni evaziga yuzaga keladiqan qarshilik bilan kechadigan mashqlar.

[86] A.Abdullayev “Jismoniy madsaniyat nazaryasi va metodikasi” darslik farg’ona 2016 yil.

2) Tashqi tasir qarshiligini yengish bilan bajariladigan mashqlar (ogirlik, to‘siq, rezina) hisoblanadi.

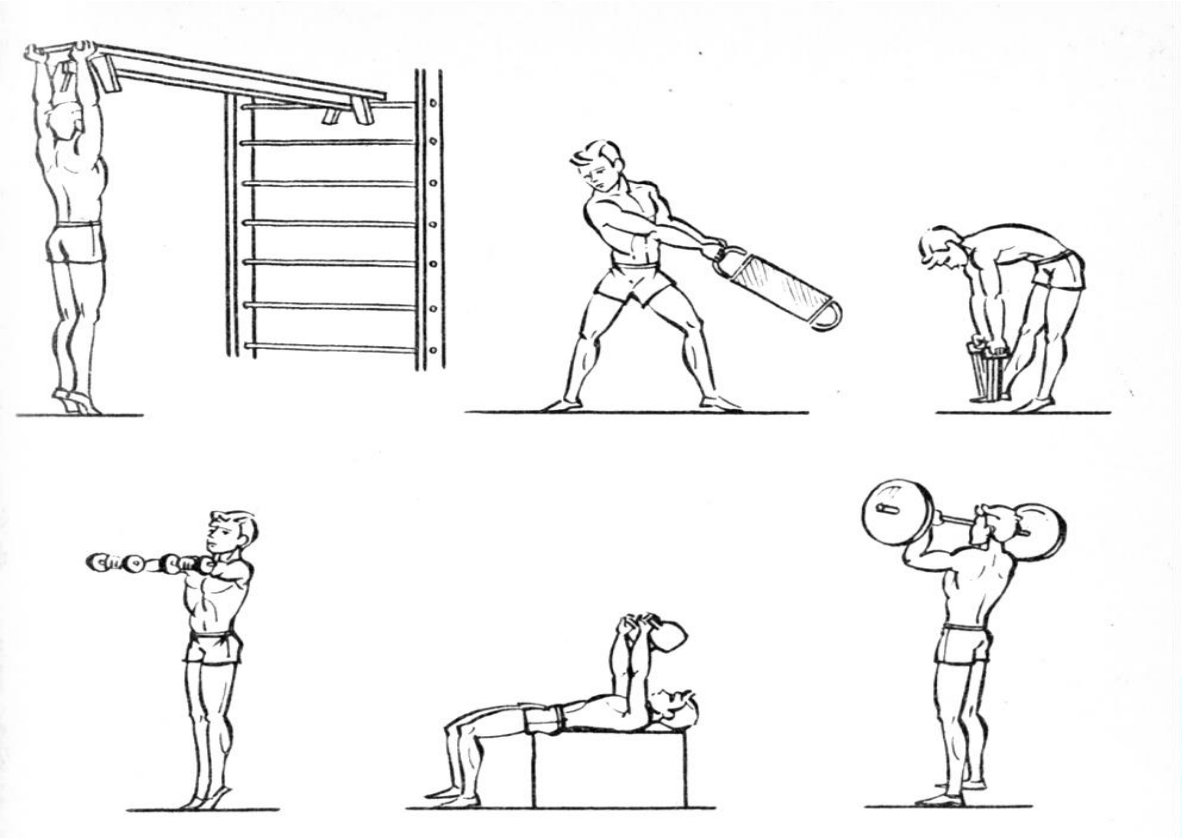

Muskul cho‘zilishi bilan kechadigan harakatlarni rivojlantirishda nisbatan yon beruvchi qarshilik eng qulay vosita bo‘ladi deb hisoblamoqdamiz. Buni amalga oshirishda uloqtiruvchi atlet umumiy jismoniy tayyorgarlik mashqlaridan so‘ng maxsus jismoniy tayyorgarlik sifatida rezina qarshiligini yengish bilan amalga oshiriladigan mashqlar undagi muskullarni hajman hamda sifat jihatdan rivojlanishiga sababchi bo‘ladi. Ushbu mashni bir mikro siklda 1,5-2 soat davomida takrorlash sportchini cho‘zilish evaziga amalga oshadigan kuch jismoniy sifatini yaxshilaydi. Natijada uloqtiruvchining portvovchi kuch bilan boshg‘liq bo‘lgan texnikalarni oson va samarali yakunlaydi.

Xulosa

Sportchini tayyorlash jarayoni ko‘p yillik bo‘lib uni amalga oshirishda sportchilarni jismoniy holatiga to‘g‘ri baxo bera olish va undagi yetishmovchilikni aniqlab mashq tanlashimiz zarur. Bundan tashqari berilayomashqlarni muskul faoliyati

bilan bog‘liqligini inobatga olinadi. Yuqoridagi ma`lumotlardan kelib chiqib sportchilarni tayyorlashda biz ularning tayanch harakat apparati muskullari faoliyatini yaxshi bilishimiz va ularni rivojlantirishga doir uslub hamda jismoniy tayyorgarlik turlarini ajratib mos holatda qo‘llay olishimiz zarur shartlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

6. M. J. Abdullayev, M. S. Olimov, N. T. To‘xtaboyev Yengil atletika va uni o‘qitish metodikasi darslik.- T. 2017. -625.b
7. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b.
8. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik –Toshkent 2014-yil 284 b
9. Гончарова О.В. Болалар жисмоний сифатларини тарбиялаш. – Т., 2019. – б. 204.
10. Морфология человека, под. ред. Б.А.Никитюк и В.П.Чтецова, уч. пос., 2-е изд., издательство МГУ, 1990, 67-68 стр.
11. Q T. Arabboyev “O‘quv uslubiy majmua” QDPI 2021-2022 yil.

TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Haqberdiyeva Yodgora
Navoiy viloyati
Konimex tumani 16-maktab
huquq fani o‘qituvchisi

Jabborova Orzigul
matematika-informatika fani
o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalar va ulardan ta'limda samarali, bosqichma-bosqich foydalanish, pedagogik texnologiyalarning ta'lim va tarbiya jarayonidagi ahamiyati haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Innovatsion pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, yangi pedagogik dars usullari,axborot texnologiyalari

Bugungi zamonaviy ta'lim tizimining asosiy unsurlaridan biri bu, shubxasiz, yangicha, ya'ni innovatsion pedagogik texnologiyalardir. Ushbu pedagogik texnologiyalar orqali dars jarayonlarining olib borilishi yoki tashkil etilishi o‘quvchilarning ham erkin, ham yangicha fikrlashlariga katta yo‘l ochib berish uchun xizmat qiladi.

Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo‘lishi loyihalash ishlarining natijasi bo‘lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi.

Texnologiya so‘zining lug‘aviy ma'nosiga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, ushbu so‘z yunonchadan olingan bo‘lib,"tehnos"-mahorat, san'at "logos" -ta'limot, fan ma'nolarini

anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, texnologiya so‘zi boshqa terminlarga qo‘shilib, ana shu sohani rivojlantirish, mahoratini oshirish vazifalarini bajaradi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi qurilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeligiga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi vakolatlardir. mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o‘z ichiga oladi.

2. O‘qitishda zamonaviy, innovatsion usullarni qo‘llash. Bunday usullar bo‘lajak mutaxassisning kompetensiyalarini shakllantirishga, o‘quvchilarni faol o‘quv va amaliy faoliyatga jalb etishga, o‘quv jarayonida tashabbus ko‘rsatishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. O‘quv dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3. Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U ta'limning yangi shakllari va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo‘llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.

Ta'limda innovatsion texnologiyalar o‘qitishda muayyan yondashuvlarni qo‘llash asosida qo‘llaniladi, ya'ni. yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo‘lgan talablar va maqsadlarni o‘z ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o‘quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o‘z-o‘zini o‘rganish va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o‘quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o‘zlashtirishga qaratilishi kerak. Maktab ta'limida turli xil pedagogik innovatsion usullar qo‘llaniladi

Ta'lim jarayonidagi eng keng tarqalgan innovatsiyalar:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT);
- talabalarga yo‘naltirilgan ta'lim;
- dizayn va tadqiqot faoliyati;
- o‘yin texnologiyalari.

Kompyuterdan o‘quv jarayonining istalgan bosqichida foydalanish mumkin. Maktab o‘quvchilari asosiy dasturlar bilan ishlashga, elektron darslik va o‘quv qo‘llanmalari tufayli materialni o‘rganishga o‘rgatiladi. O‘qituvchi kompyuter va proyektor yordamida materialni taqdim etadi. Taqdimotlar, diagrammalar, audio va video fayllar aniqligi tufayli mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Slaydlar, diagrammalar, xotira kartalarini o‘z-o‘zidan yaratish bilimlarni shakllantirishga yordam beradi, bu esa yodlashda ham yordam beradi.

XULOSA VA MUNOZARA

Innovatsion usullarda dars o‘tish jarayonini, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta'lim davridan boshlab tashkillashtirish ta'lim tizimida yuqori samara beradi. Bu degani, boshlang‘ich ta'lim umumiy o‘rta ta'limning poydevori hisoblanadi. Ana shu poydevorni mustahkam tarzda bunyod etish kelgusi davrlardagi ta'lim jarayonlarining o‘tilishida ham qulayli yaratgan bo‘ladi. O‘z-o‘zidan kelib chiqadiki, boshlang‘ich ta'limdan boshlab tashkil etilgan pedagogik texnologiyalar ta'limning keyingi davrlarida tshkil etilishida birinchi bosqich vazifasini o‘taydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Khodjamkulov, U., Botirova, S., Shofkorov, A., & Abdirimova, I. (2020). Bases of Organizing Cooperation between Educational Institutions through Clusters (on the Example of the Education System of Uzbekistan). Journal of Critical Reviews, 7(12), 166-169.

2. Kholikova, N. (2020). Poetic Features of Uzbek Poetry of the National Awakening Period. Theoretical & Applied Science, (4), 615-623.

3. Makhmudov, K. (2020). Ways of Forming Intercultural Communication in Foreign Language Teaching. Science and Education, 1(4), 84-89.

4. Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. ISJ Theoretical & Applied Science, 1(81), 250-257.

THE USE OF EXERCISES AND ASSIGNMENTS TO IMPROVE STUDENTS' SPEAKING ACTIVITIES AT THE B2 LEVEL BASED ON A COMPETENCY-BASED APPROACH

Yuldashova Umida Bakhtiyar qizi
Tashkent institute of Finance
Senior teacher of
“Foreign languages” department

Annotation: The results of foreign language teaching are determined primarily through a system of exercises, because the practical goal of learning a foreign language, that is, the acquisition of all types of speech activities, is achieved through exercises. In this thesis, the opinions of scientists about the exercise system and examples from the exercise system are given.

Key words: foreign languages, exercises, teaching, system

The problem of creating a system of conditions for language training in the system of exercises is very important in practice and in theory. Its importance is determined by the fact that the practical methods of teaching foreign languages still do not have a sufficient, purposeful system of exercises. The more effective some types and types of exercises used in foreign language teaching are, the more likely it is that they will be completely successful in language teaching.

K.D. Ushinsky says that the fact that the exercises are in a certain system is the first and foremost feature of their successful application. Success in language teaching can only be achieved through an effective system of exercises. “Systematicity of exercise,” writes K.D. Ushinsky, is the first and most important foundation of success. “The importance of the system is that it ensures the organization of the learning process and the organization of the learning process. In terms of organizing the assimilation process, the exercise system should provide: a) select the necessary exercises that

correspond to the characteristics of a particular skill; b) determine the need for a sequence of exercises c) the location of the material and its proportions; d) regularity of certain materials and exercises; e) the correct interrelationship between the different types of speech activity and within itself.

So what is exercise? Exercise refers to individual or sequential operations or actions aimed at acquiring a particular activity or improving that activity in a training session. Exercise is a tool for teaching different types of speech activities, but not all actions are considered exercises. Exercise should always be goal-oriented, aimed at improving the way you move. Exercise should be adequate, develop skills, and achieve the set goal. Improving language skills is of course done through practical exercises. There are currently enough problems in shaping and improving the types of speech activities in an equal way, and to solve these problems it is necessary to abandon the existing exercises, add supplements or create a completely new system of exercises.

G.V.Perfilova [1] introduced language material on the specialty, to choose the most useful, easiest way to explain, to identify difficulties, to select, prepare, apply types of language exercises, to select, prepare, llay demonstrates the ability to take, prepare types of speech exercises, set a lesson hour norm for teaching a clearly defined text to a student. Scholars have expressed differing views in their research on language teaching and their typology.

J.J. Jalolov [2] gave example that eaching language material (developing speech skills) in order to exemplify the following; 1) in a foreign language - vocabulary, grammar, pronunciation skills (in all educational institutions); skills and knowledge (theory) are given (as a specialty); 2) in the second language - skills and knowledge are provided (in all educational institutions); only skills are developed, no theory is given (in kindergartens, in some families); skills and in-depth theoretical knowledge are taught (in specialized educational institutions); 3) in the native language - knowledge and skills are provided (at school); skills are given (in the family, in kindergarten); skills and basic knowledge (in higher education); skills and theoretical knowledge (as a specialty).

A student wishing to study a foreign language will acquire the following knowledge, skills and competencies in the language studied.

I. Types of speech activities (4 main and 6 additional). II. Language materials (vocabulary, grammar, pronunciation). III. Linguistic knowledge (lexicology, grammar, phonetics). IV. Methods of teaching a foreign language

According to Ye.I. Passov [3], any exercise in its time has communicative linguistic and psychological properties. According to him, communicative exercises are divided into types of real communicative exercises and conditional communicative exercises. True communicative exercises occur in the process of communication, and conversely, conditional communicative exercises occur in the process of conditioned communication during training.

In his research, V.A.Buxbinder [4] divided types of exercises into informational, operational, and motivational.

S.F. Shatilov [5] divides speech activity into types according to types and purpose. The main goal of the lesson is to develop oral skills that will help teach reading. The main purpose of oral lessons is to help with reading. Combined reading and speaking lessons are taught on an equal footing. So in short, I. Peculiarities of foreign language teaching at the advanced level: 1. Age characteristics 2. Material size 3. Relationship of the main types of speech activities 4. The nature of working with speech skills and abilities 5. Learning conditions II. Main purpose: 1. Improving speech skills; 2. Enrich the individual speaking experience through the study of active language material; 3. To teach the use of dialogues and monologues in unprepared speech; III. Teaching to read: 1. The main type of reading, teaching to know the whole content. 2. Teach vocabulary reading by analyzing difficult places.

The results of foreign language teaching are determined primarily through a system of exercises, because the practical goal of learning a foreign language, that is, the acquisition of all types of speech activities, is achieved through exercises.

USED LITERATURES

1. Perfilova G.V. Kompetentnostniy podxod i yego realizatsiya v sovremennom obrazovatelnom protsesse / G.V. Perfilova // Vestnik MGLU. – 2008. 196 str;

2. Jalolov.J.J. “Chet tili o‘qitish metodikasi” Chet tillar oliy o ‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik, “O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2012-432 bb;

3.Passov Ye.I. Programma-konsepsiya kommunikativnogo inoyazichnogo obrazovaniya. Konsepsiya razvitiya individualnosti v dialoge kultur. M., 2000.

4.Buxbinder V. A. O sisteme uprajneniy // Obщaya metodika obucheniya inostrannim yazikam: xrestomatiya. M.: Russkiy yazik, 1979. S. 92-99.

5. S.F. Shatilov Metodika obucheniya nemetskomu yaziku v sredney shkole: ucheb. posobiye. 2-ye izd., dorab. M.: Prosveshyeniye, 1986. 222 s.

O‘ZBEK VA FORS TILLARIDA SIFAT DARAJALARINING QO‘LLANILISHI

Tillayeva Xurshidaxon Avazekovna
Farg‘ona viloyati Quva tumani 13- umumiy o‘rta ta’lim maktabining ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari

Botirova Ziyodaxon Azamjon qizi
Email: ziyodabotirova@mail.ru

Anotatsiya. Ushbu maqola o‘zbek va fors tillarida sifat darajalari qay tartibda darajalashi korsatilgangan. Qarindosh bo‘lmagan tillarda sifat darajalarini oxshash va farqli tomonlari korsatilgan.

Kalit so‘zlar. Sifat darajalari, kontrastiv, til oilasi, qarindosh til, leksika, grammatika, izofali, izofasiz.

Bugungi kunda o‘zbek tilshunosligi salmoqli darajada rivojlanib bormoqda. Natijada tilshunoslikda yangi yo‘nalishlar paydo bo‘lmoqda. Shunday yo‘nalishlardan biri kontrastiv (chog‘ishtirma) tilshunoslikdir. Kontrastiv tilshunoslik til oilalariga mansub bo‘lgan tillarni qiyoslab o‘rganadi.

Bir-biriga yaqin, umumiy jihatlari ko‘p bo‘lgan tillar qarindosh, bir-biridan uzoq, umumiy jihatlari bo‘lmagan tillar esa qarindosh bo‘lmagan tillar hisoblanadi. Masalan, o‘zbek, hind. Qarindosh kishilar bir ajdoddan tarqalgani kabi, qarindosh tillar ham bir bobo tildan kelib chiqqandir.

Hind-Yevropa tillar oilasi:

a)slavyan(rus,ukrain,belarus,chex,slovak,polyak);

b)german(ingliz,nemis,shved,norveg,island,golland);

c)roman(fransuz,italyan,ispan,Portugal,rumin,moldavan);

d)boltiq(litva,latish);

e)eron(fors,tojik,afg‘on,osetin);

f)hind(hind,Bengal,panjob,urdu,gujarat)

O‘zbek va fors tillarini qiyoslab o‘rganish biz tilshunoslarning oldiga katta vazifa qo‘yadi. Bu ikki til leksikasi, grammatikasi o‘ziga xos xususiyatga egaligi bilan o‘rganish obyektini belgilaydi. Bunga bu ikki tilde qo‘llaniladigan sifat darajalarini misol qilib keltirishimiz mumkin.

Belgining ortiq yoki kamlik jihatdan farqlanishi sifat darajalari, ana shunday ma`no ifodalovchi shakllar esa daraja shakli deyiladi.[87]

Sifatlar belgini ifodalashiga ko‘ra uch darajaga ajratiladi:

a) oddiy b) ozaytirma c) orttirma [88]

Misollar:

Bultur bahorda eshigimiz oldidagi gullarni sug‘oroyotgan edim, yap- yangi “Mosvkich” kelib to‘xtadi. (O‘tkir Hoshimov asarlaridan)

Hovli tor, devorlari baland, xuddi kattakon hovuzga o‘xshar, buning ham to‘rtdan birini ayvon egallagan edi (Abdulla Qahhor)

Usta qarigina, burni cho‘tirroq, juda so‘zamol, mahmadona kishi. (Oybek)

Malik Abdusamatovning “Fors tili” darsligida sifat darajalariga quydagicha ta`rif berilgan:

“Da raja ko‘rsatish sifatlarga xos xususiyat bo‘lib, bu sifatlarni boshqa so‘z turkumlaridan ajratib ko‘rsatadigan asosiy belgisidir.

Fors tilida sifatning uch darajasi mavjud: a) oddiy b) chog‘ishtirma c) orttirma”

Masalan:-خوب -xub – yaxshi

بد –bad –yomon

بزرگ - bo‘zorg- katta

Yuqorida keltirilgan خوب -xub – yaxshi, بد –bad –yomon, بزرگ - bo‘zorg- katta forscha sifatning oddiy darajasidagi misollar bo‘lib, huddi o‘zbek tilidagi oddiy daraja sifatlari bilan bir xil.

[87] N.Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov,. 6-sinf ona tili. Toshkent; Ma`naviyat 2007.
[88] A. Nurmonov. A. Sobirov.Hozirgi o`zbek adabiy tili. Ilmi ziyo: 2013

O‘zbek tilida belgining ortiqligini, kuchliligini bildirgan sifatlar ortirma darajadagi sifatlar deyildi.[3] ortirma darajadagi sifatlar uch xil usul bilan yasaladi:

a) oddiy darajadagi sifatlarning birinchi bo‘g‘inidagi oxirgi undoshning m va p ga almashtirish bilan;

ko‘m- ko‘k, sap-sariq.

b) tarkibidagi birinchi unlini cho‘zish yo‘li bilan;

achchiq- a:chchiq, shirin- shi:rin.

c) sifat oldidan juda, g‘oyat, nihoyatda, behad so‘zlarini qo‘llash bilan; yaxshi - juda yaxshi.

Fors tilida esa orttirma daraja sifatlari oddiy daraja sifatiga ترین tarin affiksini qo‘shish bilan yasaladi.[4]

Misollar; بزرگ - bo‘zorg- katta بزرگترین – bo‘zorgtarin- eng katta

بد –bad –yomon بدتریب- badtarin- eng yomon

Orttirma darajadagi sifatdan so‘ng kelgan so‘z ko‘plik shaklida kelsa, ikki xil o‘qilishi va ikki ma`no bildirishi.[5] masalan,

فشنگ ترین هتل ها- qashangtarin hotelho- eng chiroyli mehmonxonalar

فشنگ ترین هتل ها- qashangtarin-e hotelho- Mehmonxonalarning eng chiroylisi

Fors tilida orttirma darajadagi sifatni izofali yoki izofasiz o‘qish katta ahamiyatga ega. Yuqoridagi ikki gap ma`no jihatda farq qiladi. Birinchi gapda (orttirma darjadagi sifat izofasiz o‘qilsa) bir jinsdagi predmetni eng yuqorisifati haqida xabar berilsa, ikkichi gapda esa yuqori sifatga ega bo‘lgan shu jinsdagi predmetlardan biri ajratib ko‘rsatilganligi haqida bayon qiladi.

O‘zbek tilida sifatning orttirma darajasini yasashda yuqoridagi holat kuzatilmaydi.

O‘zbek tilidan farqli o‘laroq fors tilida o‘zak o‘zgarishi bilan hosil qilinadigan sifatlar bor. -خوب-xub – yaxshi sifatidan chog‘ishtirma va orttirma darajalar bu so‘zning ekvivalenti bo‘lmish به beh so‘zidan hosil bo‘ladi.

Masalan,

-خوب-xub – yaxshi, بهتر- behtar-yaxshiroq, بهترین-behtarin- eng yaxshi

Yuqoridagi misoldan ko‘rinib turibdiki, fors tilida sifatlar darajalanayotganda o‘zak o‘zgarishi bilan ham hosil bo‘ladi. —خوبxub so‘zi oddiy darajadagi sifat, chog‘ishtirma yoki orttirma darajadagi sifat yasaydigan bo‘lsa, به beh so‘ziga تر tar, ترین tarin affikslarini qo‘shish bilan yasaladi.

Bundan ko‘rinadiki, o‘zbek va fors tillarida sifat darajalarining turlari bir xil ammo, orttirma darajadagi sifat va o‘zak o‘zgarishi bilan hosil qilinadigan sifatlar bilan farqli tomonlari bor. Shuning uchun bu tillardagi sifat darajalarini leksik vq morfemik tasniflash, shuningdek, ularni qiyosiy o‘rganish hali tadqiq qilinishi kerak bo‘lgan masaladir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1 .Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. T., O‘qituvchi, 1992.

2 .Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O‘zbek tili. T., O‘qituvchi, 1978.

3 .Mirzayev M. va boshqalar. O‘zbek tili. T., 1978. –B.17-26.

4. Mirtojiyev M. O‘zbek tilida polisemiya. Toskent, 1975.

5. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A .Sobirova 6- sinf ona tili. Toshkent,. Ma’naviyat 2013.

6. A.Sobirova. A.Nurminov,. Hozirgi o‘zbek tili. Ilmi ziyo;2013

7. Malik Abdusamatov. Fors tili darslik,. Sharq. 2013.

TOPONIMLARNI O‘RGANISH JARAYONIDAGI LINGVODIDAKTIK MUAMMOLAR VA ULARNING MUQOBIL YECHIMI

Xalilova Zarnigor Muhammadjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi toponimlarning o‘rganishda duch kelinadigan muammolarga bag‘ishlangan bo‘lib, unda toponimlarni o‘rganilish muammolari va ularning muqobil yechimi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: toponimema, lingvodidaktika, fonetik transkripsiya.

Ingliz tili darslarida toponimlarni o‘qitish jarayonida bir qancha muammolarga duch kelishimiz muqarrar. Bu muammoning o‘ziga xos bir qancha sabablari mavjud:

•Barcha ingliz tili – o‘zbek tili lug‘atlarida toponimlarning tarjimalari, tub ma`nolari haqida batafsil ma`lumot berilmagan;

•Ingliz tilidagi toponimlar ba`zan o‘ziga xos grammatik qoidalarni o‘rganishni, istisnolarni eslab qolishni talab qiladi. Masalan: bir nechta davlatlar, xususan, Angliya, Italiya, Yangi Zelandiya, Braziliya “the” artiklini olmaydi. Xolbuki, Rossiya Federatsiyasi, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Niderlandiya doimo “the” artikli bilan keladi.

•Tarjima qilinadigan hamda tarjima qilinmaydigan toponimlarning mavjudligi o‘quvchilarni ba`zi hollarda ikkilantirib qo‘yadi.

Odatda ismlar tarjima qilinmaydi. Geografik joylar, obyektlar nomi ham aslida ismlardir. Lekin jahon geografiyasi va xaritashunosligida ba'zi bir xil nomlarni to‘liq, ba'zilarini qisman tarjima qilish an'anasi mavjud. Bunday an'ana o‘zbek tiliga ham tadbiq etildi va xalqaro tarjima qilinadigan geografik nomlar o‘zbekchaga tarjima qilib yoziladi.

Shuningdek, bir qancha xalqlar yashaydigan hududlarga tegishli yirik geografik obyektlar nomlari, obyektning tabiiy xususiyatiga bog‘liq holda paydo bo‘lgan geografik nomlar to‘liq tarjima qilinadi. Masalan; Qora dengiz, fors tilida Daryoi siyoh, rus tilida Чёрное море, rumin tilida More Neagre, nemis tilida Shvarzes Meyers fransuz tilida Mer Noire deb yuritiladi. O‘lik dengiz ruscha Myortvoye more, nemis tilida Totes Meyer, arab tilida Bahr Lut, italyan tilida Mar Moto deyiladi. Huddi shunday Yaxshi Umid burni, Yuqori ko‘l, Ko‘k Nil, Qizil dengiz, Oq dengiz, O‘rta dengiz, Katta Suvayirg‘ich tizmasi, Qoyali tog‘lar, Katta Sho‘r ko‘l, Shayton oroli, Olovli Yer oroli, Qorli tog‘lar, Shamolli orollar, Shamolsiz orollar ham tarjima qilinadi.

Ikki va undan ortiq so‘zdan iborat bo‘lgan geografik nomlar qisman tarjima qilinadi. Bunda murakkab geografik nomlarning aniqlovchidan iborat bo‘lgan qismi tarjima qilinib, atoqli otdan iborat qismi tarjima qilinmaydi. Ruscha yozilgan geografik nomlardan misol keltiramiz. Южный, северный, восточный, западный, белый, голубой, зеленый, красный, черный, дальний, ближный верхний, нижний, большой, малый, средний, старый, новый kabi sifat aniqlovchilar odatda tarjima qilinadi. Asosiy nom fonetik transkripsiyaga muvofiq o‘zicha yozilaveradi. Misollar; Bolshoy Vostochniy Erg–Katta Sharqiy Erg, Vostochno - Avstraliyskoye techeniye–Sharqiy Avstraliya oqimi, Velikobritanskiye ostrova–Buyuk Britaniya orollari, Vostochno–Sibirskiye ostrova–Sharqiy Sibir orollari, Zapadno – Frizeskiye ostrova - G‘arbiy Friz orollari, Novaya Gvineya–Yangi Gvineya, Maliy Atlas -Kichik Atlas, Sredne – Russkaya vozvishennost–O‘rta Rossiya qirlari, Severnaya Amerika–Shimoliy Amerika, Verxniy Chirchik–Yuqori Chirchiq, Novaya Kaledoniya–Yangi Kaledoniya, Sentralnaya Aziya–Markaziy Osiyo va boshqalar. Lekin to‘liq va qisman tarjima qilish usuli ma'muriy va siyosiy geografik nomlarga, shaharlar, qishloqlar nomlariga qo‘llanilmaydi. Masalan, O‘zbekistondagi Yangiqo‘rg‘on, Qumqo‘rg‘on, Yangiyo‘l, Yangibozor, Yakkabog‘, Kattaqo‘rg‘on, Ko‘kterak hamma tillarda ham tarjima qilinmay yozilaveradi. Xuddi shunday Velikiye Luki, Verxoyansk, Jeleznovodsk, Krivoy Rog, Nijniy Tagil, Nijniy Novgorod, Yujno - Saxalinsk, Staraya

Russa o‘zbek tilida o‘z shaklida yozilaveradi. Biroq har bir tilda o‘z tili grammatikasi imkoniyatida shartli transkripsiya qo‘llanishi mumkin. Tarkibida ruscha zemlya (yer) so‘zi bo‘lgan geografik nomlarni yozishda ikkita qoida mavjud;

1) Agar zemlya turdosh ot (termin) bo‘lsa tarjima qilib yoziladi. Masalan, Zemlya Adeli – Adeli Yeri, Zemlya Amudsena – Amudsen Yeri, Zemlya Fransa Iosifa – Frans Iosif Yeri deb yoziladi.

2) Agar zemlya so‘zi atoqli ot bo‘lib kelsa, u tarjima qilinmaydi. Masalan, Novaya Zemlya, Severnaya Zemlya ko‘rinishida yozilaveradi. Agar geografik nomlar faqat aniqlovchidan iborat bo‘lsa, u holda tarjima qilinmaydi. Masalan; Beloye ko‘li, Tixaya daryosi, Issiqko‘l, Qorako‘l, Olako‘l, Muzko‘l va boshqalar hamma tilda ham tarjima qilinmay yozilaveradi.

Tov, dog‘ so‘zlari geografik nomlar tarkibida kelgan hollarda tov, dog‘ deb yoziladi. Masalan, Kopetdog‘, Nebitdog‘, Qoratov, Saritov, Olatov va h.k. Bular nom tarkibiga kirmasdan tog‘ ma'nosida kelganda tog‘ deb alohida yoziladi. Masalan, Ili Olatog‘i, Talas Olatog‘i va boshqalar[89].

Toponimlarni tarjima qilish jarayonida lingvodidaktik muammolarni hal etishning yagona yo‘li bu o‘quvchilarni joy nomlari tarjimalariga boy lug‘atlar bilan ishlashga o‘rgatish yaxshi esda saqlashi uchun ko‘proq interaktiv metodlar yordamida toponimik nomlar yuzasidan savol-javob, mashqlar, munozaralar o‘tkazish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Begaliyev N. B. Toponimlarning o‘zbek xalqi etnogenizidagi o‘rni. Samarqand. O‘zbek tili va adabiyoti. 2004.

3. Bolitho, R. (1998) Language Awareness in the English Classroom. English Teaching Professional, 6 January, 3-6;

3. Bo‘ronov J. va boshqalar. Ingliz tili grammatikasi. Toshkent. O‘qituvchi. 1974.

Z.Madrahimov. Tarixiy Toponimika fanidan Ma`ruza Matni. Namangan – 2010

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTILARI HODIMLARIDA TOLERANTLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK YO‘LLARI

Tursunova Gulhayo Sherxonovna
Termiz Davlat Universitetining
Pedagogika Instituti
Maktabgacha ta'lim yo‘nalishi
1 bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tolerantlik tushunchasining asl mohiyati, maktabgacha ta’lim tashkilotlari hodimlarida tolerantlik tushunchalarini yanada kengroq joriy etish haqida yoritilgan.

Kalit so‘z: Tolerantlik, bilim, ochiqlik, muloqot , fikr, vijdon, e'tiqod, xulq-atvoriga, urf-odatlariga, his-tuyg‘ulariga, fikrlariga, g‘oyalariga, e'tiqod.

Аннотация: В данной статье мы можем узнать о сущности понятия толерантности, более широком внедрении понятия толерантности в коллектив дошкольных образовательных учреждений.

Annotation: In this article, we can learn about the essence of the concept of tolerance, the wider introduction of the concept of tolerance in the staff of preschool education institutions.

Tolerantlik degani madaniyatlarning boy xilma-xilligini hurmat qilish, qabul qilish va to‘g‘ri tushunish bizning dunyomiz, ifoda shakllari va namoyon bo‘lish usullari inson individualligi. Bu bilim, ochiqlik, muloqot va fikr, vijdon va e'tiqod erkinligi. Tolerantlik xilma-xillikdagi uyg‘unlikdir. Bu nafaqat axloqiy burch, balki siyosiy va huquqiy ehtiyoj. Tolerantlik -tinchlikni ta'minlovchi va targ‘ib qiluvchi fazilat urush madaniyatini tinchlik madaniyatiga almashtirish. Tolerantlik, eng avvalo, faollikdir umuminsoniy huquqlarni tan olish asosida shakllangan munosabat va insonning asosiy erkinliklari. Hech qanday holatda bag‘rikenglik xizmat qila olmaydi

ushbu asosiy qadriyatlarga tajovuzlarni oqlash, bag‘rikenglik shaxslar, guruhlar va davlatlarni namoyon qilishi kerak. Tolerantlik -inson huquqlari, plyuralizm, demokratiya va qonun va tartib. Tolerantlik - bu rad etishni anglatuvchi tushuncha dogmatizmdan, haqiqatni mutlaqlashtirishdan va normalarni tasdiqlashdan, inson huquqlari sohasidagi xalqaro huquqiy hujjatlarda belgilangan. Inson huquqlarini hurmat qilish bilan uyg‘un bo‘lgan bag‘rikenglik namoyon bo‘lishi, ijtimoiy adolatsizlikka nisbatan bag‘rikeng munosabat, rad etish degani emas o‘ziniki yoki boshqalarning e'tiqodiga bo‘ysunish. Bu degani hamma erkin o‘z e'tiqodlariga rioya qilish va boshqalar uchun ham xuddi shunday huquqni tan olish. Bu odamlarning tabiatan bir-biridan farq qilishini tan olishni anglatadi tashqi ko‘rinish, turish, nutq, xatti-harakatlar va qadriyatlar va egalik dunyoda yashash va individualligini saqlab qolish huquqi. Xuddi shunday bir kishining qarashlarini boshqalarga singdirib bo‘lmasligini bildiradi. Ko‘pgina madaniyatlarda "tolerantlik" tushunchasi o‘ziga xosdir "tolerantlik" so‘zining sinonimi: lat. - tolerantiya - sabr; ingliz - bag‘rikenglik, nemis - Toleranz, frantsuz. - bag‘rikenglik. Tarixiy-madaniy jarayonda falsafiy fikrning rivojlanishi va shakllanishi "tolerantlik" kategoriyasi ("tolerantlik") o‘zgarishlarga uchraydi. Bu tabiiy hodisa, chunki jamiyatning o‘zi o‘zgarmoqda, insonda birinchi o‘rinda munosabatlari turli g‘oyalar edi. Tolerantlik (lotincha sabr degan ma’noni anglatadi) — yo‘qligi yoki har qanday noqulay omilga javobning zaiflashishi uning ta'siriga nisbatan sezgirlikning pasayishi natijasida. Sotsiologiya qo‘llanmalarida bag‘rikenglik tolerantlik deb ta’riflangan boshqa birovning turmush tarziga, xulq-atvoriga, urf-odatlariga, his-tuyg‘ulariga, fikrlariga, g‘oyalariga, e'tiqodlar tushuniladi. Qadimgi dunyoning axloqiy qarashlari tizimida asosiy ta'limotlarda o‘z asosini topgan mo‘tadillikning rivojlanishini ko‘rib chiqdi. Bir tananing go‘zalligi har qanday tananing go‘zalligi bilan bog‘liq degan tushunchalar bor. Xudoga murojaat qilish, gunohlar uchun jazo umidiga yo‘naltirish, belgilangan me'yorlarning buzilishi bilan bir xil - bu odatiy holdir. Xulq-atvorni nazorat qilishning o‘rta asrlarning dolzarb usuli va varianti jamiyatda tolerantlikni mustahkamlashdir. A.G. Simmel, birinchi bo‘lib yevropaliklar o‘rtasidagi aniq o‘zaro ta'sirlarni ko‘rib

chiqqan sotsiolog odamlar, xushmuomalalik tolerantlikning operatsion muhiti sifatida belgilanadi, bu "individual impulslarni cheklashdan iborat boshqalarning huquqlarini talab qilish"hisoblanadi. Ta'lim tizimi faol tashabbus ko‘rsatishi va qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Turli madaniy integratsiyaga qaratilgan madaniyatlar muloqoti komponentlarini zamonaviyning ajralmas madaniy makoniga aylantiradi.

Ta'lim tizimi rivojlanishga ob'ektiv hissa qo‘shishi mumkin turli darajadagi insoniy aloqalarni boshlash turizm, sport, universal taraqqiyot sohasida o‘zaro manfaatli hamkorlik odamlar bilan muloqot qilishning lingvistik vositalari va boshqalar Ko‘p millatli jamoa tarbiyachilari hamma narsani qilishlari kerak, ularning ishlari yaxshi o‘ylangan, puxta rejalashtirilgan, uning barcha bosqichlarida izchil. Buning asosiy elementlari faoliyat bu: turli xalqlar vakillarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish bilan tanishish urf-odatlar, an'analar. Hech qanday noto‘g‘ri fikrga yo‘l qo‘yilmaydi ayrim millat vakillariga va aksincha, berish boshqalarning imtiyozlari. Tarbiyachi doimo adolatli bo‘lishi kerak millatidan qat'i nazar, har bir shaxsga; tarbiyachining ko‘p millatli jamoadagi munosabatlarning mohiyatini, axloqiy va psixologik muhitni tushunishi. Global ta'lim tarbiyalanuvchilarda ular yashayotgan dunyoning buguni va kelajagi uchun mas'uliyat hissi va ongini shakllantirishga qaratilgan. Bu chet el madaniyatiga (hatto o‘z madaniyatiga) nisbatan noto‘g‘ri qarashlar odamlarning xalqlar va ularning munosabatlari, milliy madaniyat va urf-odatlar to‘g‘risida etarli ma'lumotga ega emasligi sababli paydo bo‘lishidan kelib chiqadi. Tarbiyachilar oldida tarbiyalanuvchilarni turli millatlarning madaniyati va an'analari bilan tanishtirish, ijtimoiy-etnik omillarning bolalarga ta'sirini sozlash va ularda dunyo fuqarolari tuyg‘usi va ongini shakllantirish vazifasi turibdi. Turli millat vakillari bo‘lgan jamoa bilan ishlashning barcha bosqichlarida, tarbiyalanuvchilarning yoshidan qat'i nazar, tarbiyachi amaliy chora-tadbirlarni o‘ylab ko‘rishi kerak, shunda bolalarda milliy izolyatsiyani, xudbinlikni engish, muloqot madaniyatini oshirishga e'tibor qaratish osonroq bo‘ladi. butun jamoani zararli millatchilik ta'siriga qarshi turish uchun o‘z imkoniyatlaridan foydalaning. Insonning shakllanishiga ta'sir qiluvchi barcha vositalardan, alohida rol xalq pedagogikasining tarbiya vositalariga berilgan.

Xalq pedagogikasi xalq og‘zaki ijodi, urf-odatlari, an’analari, bolalar o‘yinlari va o‘yinchoqlarida saqlanib qolgan pedagogik ma’lumotlar va tarbiyaviy tajribalar to‘plamidir. Turli xalqlar madaniyati bilan bog‘liq aniq masalalarni o‘rganish uchun maktab o‘quvchilarining tadqiqot guruhlari tuzilishi mumkin. Boshqa xalqlar haqida iloji boricha ko‘proq bilish har qanday yoshda millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirishning asosidir. O‘yin bolalar hayotining eng muhim sohasi bo‘lib, u mehnat, bilim, san'at, sport bilan birgalikda o‘quvchilarda milliy ongni, millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirish uchun zarur hissiy sharoitlarni ta'minlaydi. Aytganimizdek, hozirgi ijtimoiy-madaniy vaziyat insoniyatning kelajakda omon qolishi sharti sifatida bag‘rikenglikni shakllantirishning dolzarb zaruratini belgilab berdi; ijtimoiy-madaniy tizimning qadriyatlari sifatida; insonparvarlik me'yorlari sifatida insoniy munosabatlar, dunyoqarash va tashqi dunyo bilan munosabatlarni o‘rnatish uchun ongli ko‘rsatma sifatida. Bu bizga tolerantlikni ob'ektiv voqelikning ko‘p komponentli hodisasi sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi. Bag‘rikenglik ruhida tarbiyalash, eng avvalo, insonning bu dunyo bilan o‘zaro munosabatining mohiyati va usullarini anglash orqali uning dunyoda mavjudligining mazmunini ochib berish muammosini hal qiladi. Tolerant muhitda ta’lim va tarbiya jarayoni insonning dunyodagi o‘z o‘rnini anglashi, u bilan munosabatda bo‘lish usullarini o‘zlashtirib olishidan iborat. Oxir oqibat, biz bag‘rikenglikni shaxsan muhim qadriyat sifatida qabul qilish haqida gapiramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.. Pchelintseva I. Tolerantlik va maktab o‘quvchisi. - M.: mosaik-sintez, 2003 yil.
2. Pchelintseva I. Tolerantlik, u qanday shakllanadi? - M.: mosaik-sintez, 2001 yil.
3. Svirskaya L. Oila bilan ishlash. - M.: LINKA-PRESS, 2007 yil.
4. Slobodyanik N.P. Ajablangan, g‘azablangan, qo‘rqqan ...: Amaliy qo‘llanma. - M.: Ibtido, 2003 yil.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕДИА В ДОШКОЛЬНЫХ КЛАССАХ

Икрамова. Н.А
Магистрант
Педагогический институт Бухарского
Государственного Университета

АННОТАЦИЯ

Данная статья предназначена для дошкольного образования, в которой приводятся методики и статистика использования медиа-технологий. кроме того, использование наиболее широко применяемых современных педагогических технологий в сфере дошкольного образования.

Ключевые слова: планшет, смартфон, компьютер, телевизор, статистика

На сегодняшний день, многие дошкольники проводят дома у экрана телевизора, и это продолжает увеличиваться. По статистикам меньше известно о типах медиа-впечатлений, которые дети получают в дошкольных учреждениях. Кроме того, в небольшом количестве исследований изучались цели, для которых педагоги дошкольных учреждений используют технологии и средства массовой информации в классе, и контексты, в которых происходит такое использование. Настоящее исследование устраняет этот пробел, предоставляя детальную картину использования технологий и средств массовой информации в дошкольных классах. Ведущие учителя были набраны через списки адресов электронной почты преподавателей, которые участвовали в предыдущих исследованиях или выразили заинтересованность в получении сообщений от нашей исследовательской группы. Сначала участников попросили проверить, какое из четырех устройств они использовали с детьми в классе (планшет, смартфон, компьютер, телевизор).

Когда их спрашивали как часто они использовали каждое устройство и также оценивались элементы опроса (1) Цели: как часто учителя использовали каждое устройство в учебных целях (например, преподавание нового материала, отработка материала) и не учебных целях (например, развлечение, в качестве награды) и (2) Контекст: как часто учителя использовали устройства как для поддерживаемых учителем, так и для других видов деятельности. Результаты показали, что использование планшетов и компьютеров было наиболее распространенным, тогда как использование смартфонов и телевизоров было менее распространенным. Учителя сообщили, что чаще всего используют планшеты, компьютеры и смартфоны в учебных целях. Телевидение чаще всего использовалось для развлечения. Планшеты и смартфоны чаще всего использовались в индивидуальных контекстах, поддерживаемых учителем, тогда как компьютеры чаще всего использовались в контексте всей группы, поддерживаемой учителем.

Существенные исследования изучали практику учителей и деятельность, которая происходит в классе, в том числе в дошкольном возрасте. Тем не менее, мало исследований изучало использование технологий и средств массовой информации в дошкольных классах. Исследования, проведенные в основном в домашних условиях, показывают, что маленькие дети проводят значительное количество времени с технологиями и средствами массовой информации. Например, дошкольники в США, Великобритании, Австралии и Португалии проводят у экранов более 2 часов в день. В исследовании греческих дошкольников 95% родителей сообщили, что их ребенок ежедневно или почти ежедневно пользуется мобильным устройством. Недавнее исследование показало, что за последние два десятилетия использование технологий и средств массовой информации в домашних условиях в США в раннем детстве увеличилось на 32%.

Примечательно, что в то время как подавляющее большинство литературы сосредоточено исключительно на использовании технологий и средств массовой

информации в домашних условиях, меньше известно ни о распространенности, ни о характере (т. е. о целях и контексте) использования технологий и средств массовой информации в дошкольных классах. Таким образом, в настоящем исследовании изучались сообщения учителей об использовании технологий и средств массовой информации в дошкольных классах.

Имеющиеся небольшие эмпирические данные свидетельствуют о том, что учителя все чаще используют технологии и средства массовой информации в классе. Vanderloo (2014) провел систематический обзор восьми международных исследований, в которых сообщалось о ежедневном просмотре экрана в учреждениях по уходу за детьми раннего возраста. Результаты показали относительно высокий уровень ежедневного экранного времени, при этом в исследованиях центров по уходу за детьми сообщалось о до 1,3 часа экранного времени в день. Тем не менее, этот отчет может значительно недооценивать современные технологии и использование средств массовой информации, поскольку многие из включенных исследований были сосредоточены исключительно на телевидении до появления мобильных устройств. В отчете за 2021 год было обнаружено, что более половины учителей дошкольных учреждений в США сообщили об использовании планшетов в классе не реже одного раза в неделю (Северо-Западный университет, 2022 год), а в отчете за 2021 год доступ учителей дошкольных учреждений к технологиям в классе расширялся, так что, у большинства был доступ к Интернету (89%), компьютерам (81%) и планшетам в классе. Исследование, проведенное в Новой Зеландии в 2016 году, показывает, что более 60% государственных детских садов сообщили об использовании планшетов и компьютеров в классе не реже одного раза в неделю.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Bierman, K. L., Domitrovich, C. E., Nix, R. L., Gest, S. D., Welsh, J. A., Greenberg, M. T., et al. (2008). Promoting academic and social-emotional school

readiness: the head start REDI program. Child Dev. 79, 1802–1817. doi: 10.1111/j.1467-8624.2008.01227.x

2. Икрамова, А. А. (2022). Использование терминов драмы и драматургии в английской литературе. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 245-247.

3. Ikromova, Aziza Aminovna. "The Concept Of Pedagogical Skills, Its Role And Importance In Teaching." The American Journal of Applied sciences 2.08 (2020): 122-126.

4. IKRAMOVA, Aziza Aminovna, and Nigina Aminovna IKRAMOVA. "FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF AMERICAN DRAMA." E-Conference Globe. 2021.

5. IKRAMOVA, Aziza Aminovna. "THE GENESIS OF DRAMA IN WESTERN AND UZBEK LITERATURE." E-Conference Globe. 2021.

6. Aziza, Ikramova. "SYNCRETIC PHENOMENA IN THE SYSTEM OF PARTS OF SPEECH IN SOME WORKS OF RUSSIAN WRITERS." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2.11 (2021): 277-283.

7. Ikramova, A. . (2021). SCIENTIFIC AND THEORETICAL VIEWS OF POETRIC DRAMA IN RUSSIAN AND UZBEK LITERATURE. World Bulletin of Management and Law, 2(2), 51-55. Retrieved from https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/93

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi
Toshkent viloyati chirchiq shahar pedagogika instituti tyutor
Atabekova Ulbosin Baydulla qizi
MAT 21/5 guruh talabasi
ulbosinatabekova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish to‘g‘risida.

Kalit so‘zlar: Tarbiyachi, Tarbiya, o‘yin, rivojlanish xaritasi, kuzatuv, psixologik, fizilogik, ijtimoiy-fiziologik.

Annotation: This article is for preschoolers in children of age creative skills about development.

Keywords: Edukator, edukation, play, developmentmap, observation, psychological, Social physiologic.

Аннотация: Это статья о развитии творческих способностей детей дошкольного возраста

Ключевые слова: Воспитател, обучение, игра, карта развития,наблюдение психологическая, физиологическая, социально, физиологическаяю.

Maktabgacha ta`lim bolaga ijtimoiy muhit tomonidan ta`sir ko‘rsatadigan, malakali shaxslar tomonidan ta`lim-tarbiya faoliyatni samarali tashkil etadigan ilk bilim dargohi hisoblanadi. Har bir bola ruhiyati o‘ziga xos bo‘lgan murakkab konfiguratsiyaga ega, shu bilan unga ta`sir etuvchi omillar va ularning ta`siri ham juda xilma-xildir.Maktabgacha yoshdagi bolalarning qiziqishlari va faolliklari ham aynan

maktabgacha ta’lim tashkilotida mashg‘ulot jarayonlarida o‘z ifodasni topadi.Xuddi shuningdek hozirgi kunda tarbiyalanuvchi bolajonlar o‘rtasida olib boriladigan asosiy mashg‘ulotlar bolaning diqqati va xulq-atvor ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir etib bolada hayotga o‘zgacha bir qiziqish paydo qiladi. Ijod qobiliyatlari intellektual rivojlanish bilan bir xil muhim rol o‘ynaydi. Tarbiyalanuvchilarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda mashg‘ulot jarayonlarini samarali tashkil etish beshta asosiy markaz asosida bolalarning qiziqish va ehtiyojlarini hisobga olgan holda rejalashtirish bolada ko‘nikma paydo qilib ijodiy qobiliyatlarining namoyon bo‘lishida o‘zining samarasini ko‘rsatadi.Hozirgi kuna bilamizki,mashg‘ulot jarayonlarida tarbiyalanuvchini qiziqtirmasa undagi qobiliyatlar,qiziqishlar asta-sekin so‘na boshlaydi va bola maktabgacha ta’lim tashkilotidan uzoqlashadi.Maktabgacha yoshdagi bolalarga ko‘pincha ijodiy ish o‘zlari o‘ylab topgan ijod namunalarini tarbiyachi bilan baham ko‘rish ,teatr,sahna ko‘rinishlari va shunga o‘xshash hayotiy voqealarning bola faoliyatida aks etishi mashg‘ulotda ham bolalarning erkin faoliyatlarida ham namoyon bo‘ladi.Bolada ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun avvalambor tashkilot psixologi asosiy o‘rinda turadi chunki tashkilotdagi jami tarbiyalanuvchilarning temperamenti ularning xohish–istaklari va ularning shug‘ullanadigan mashg‘ulotlarini bilishadi.Ijodiy qobiliyatlarni namoyon bo‘lishida tashkilotning musiqa rahbarlari ham juda katta o‘rin egallaydi chunki MTTda tashkillashtiriladigan musiqa to‘garaklari, tadbirlar va ochiq mashg‘ulotlarda bolalarning qaysi biri musiqiy qobiliyatlari rivojlangani va qaysi musiqada o‘ynashlarini bilishadi va tarbiyalanuvchini o‘z istak-xohishlarini hisobga olgan holda uni amalda ko‘rishadi.Bilamizki tashkilotda bolalarning yil davomida va har chorakda o‘zlashtirishlari va qaysi sohada qiynalib harakat bajarayotganliklarini biz bolalarning rivojlanish xaritalarida ko‘rishimiz mumkin.Rivojlanish xaritalarida ham bola bilan yakka ishlash jarayonlarida musiqa rahbarlari,psixolog,jismoniy tarbiya yo‘riqchisi va tarbiyachi ijodiy rivojlanish sohasini ham belgilaydi .Shu karta bo‘yicha o‘quv yili oxirida (odatda may oyida) shu xarita asosida yakuniy kuzatuv olib boriladi.

Bolaning kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi;

ijtimoiy-hissiy rivojlanish;

nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari;

bilish jarayonining rivojlanishi;

ijodiy rivojlanish.

Oxirgi ijodiy rivojlanishda har bir bolaning rivojlanish xaritasini to‘ldiradigan xodim tarbiyachi bilan hamkorlikda amalga oshiradi.Mabodo bolalarning qaysi biridadir shu besh soha bo‘yicha bajara olmaydigan harakat bo‘lsa u to‘garak rahbarlari ya’ni psixolog,musiqa rahbari,sport yo‘riqchisiga biriktirilib ular har bir bajaraolmaydigan bola bilan alohida individual shug‘ullanib bu masalaga oydinlik kiritadi.Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda har xil o‘zining xohish-istagiga ko‘ra qiziqish va qobiliyat bo‘lib biz tarbiyachilar ularning qiziqishlarini o‘zgartirolmaymiz.Ijodiy qobiliyatlar esa yuqorida aytilganidek asosan,bolaning erkin faoliyatida va teatr sahna ko‘rinishlari yaratganlarida o‘z ifodasini topadi.

Bolaning ijodiy qobiliyatlari uchun maqbul darajada rivojlanishi uchun qulay muhit yaratilishi kerak. Bolaning ijodkorligini rivojlantirishning bir necha yo‘li mavjud. Quyidagi ro‘yxatda biz ulardan ba’zilari bilan tanishasiz:Ochiq savollar orqali: “Agar biror-bir joyga borishingiz mumkin bo‘lsa, qayerga borasiz? Agar odamlar okeanda yashashlari mumkin bo‘lsa-chi? Agar .. bo‘lsa nima bo‘ladi …?” Bolalarga nazariyalar va farazli g‘oyalarni taklif qilishlariga imkon berish, ularning ijodini rivojlantirishning samarali bir usulidir.Bolalarni oddiy tanlov qilishga undang: tushlikda nima iste’mol qilmoqchisiz? Ta’til kunlari nima qilishni xohlar edingiz? Ularga mustaqil fikr yuritishlariga ijozat bering, bu ijodkorlikni mashq qilishning ajoyib usuli. Buning yana bir usuli — farzandlaringizni kundalik hayotida qaror qabul qilishida ishtirok etish, masalan: “Biz nimani mazali va sodda qilib pishirishimiz mumkin?”, “Qanday qilib uyni tezroq tozalashimiz mumkin?”Mutolaa: o‘qish nafaqat xotirani yaxshilaydi, balki so‘z boyligini kengaytiradi va diqqatni oshiradi, shu bilan birgalikda, ijodkorlikni ham shakllantiradi. Bolalarga foydali bo‘lgan eng yaxshi odatlardan biri har kuni yotishdan oldin kitob o‘qishdirMaktabgacha yoshdagi

bolalarning badiiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradigan bolalar o‘yinlarini uslubiy jihatdan taklif qiladi. Xususan, bolalar uchun foydali teatral doirada darslar bo‘ladi, chunki teatr faoliyati turli yo‘nalishlarda maktabgacha tarbiyachilarni rivojlantiradi. Bolalar nafaqat topshiriqlarni bajarishni o‘rganishadi, teatr tomoshalarida ishtirok etishadi, tasavvurni rivojlanishadi, badiiy ko‘rish, asarlarning yaxlitligini idrok etish qobiliyatini, imvoza qobiliyatini rivojlantiradi.Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak,bolalarning ijodiy qobilatlarini rivojlantirish uchun tashkilotda bolaning qiziqishlariga mos har xil devoriy ko‘rgazma va didaktikalar va sahna yaratishlari va teatr faoliyati uchun sharoit va tarbiyachi mahorati yaxshi bo‘lsa bolada ijodiy qobiliyat maktabgacha ta’lim yoshidan boshlab tashkilotda rivojlanadi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

1.Bolangiz maktabga tayyorga tayyormi». T.., Ma’rifat- madadkor. 2002.N.P.Sakulina «Bolalar bog‘chasida rasm, applikatsiya va loy bilan M«Prosvesheniye»1993.

2.Ilk qadam davlat o‘quv dasturi

3.N.P. Kosterina. «Uchebnoye risovaniye» M. «Prosvesheniye» 1984

4.Qodirova F.R. va boshq. Maktabgacha pedagogika. O‘quv qo‘llanma. T: . “Ma’naviyat”, 2013. – 159 b.

PREDGROVIDAR DAVRDA COVID–19 BILAN OG‘RIGAN HOMILADOR AYOLLARNING KLINIK HOLATI

Umirjonova Shohsanam
Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Annotatsiya: Yangi koronavirus infeksiyasi bilan kasallangan homilador ayollarni, tug‘ayotgan ayollarni, tug‘ruq vaqtidagi va yangi tug‘ilgan chaqaloqlarni davolash bo‘yicha klinik tavsiyalarni inobatga olib, homilador ayollarni quyidagi tarzda kuzatib boriladi. Mazkur maqolada COVID-19 kasalligi bilan og‘rigan ayollarning homiladorlik davrida kilinik holati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: homiladorlik, COVID-19, homiladorlik asoratlari, sezaryen, yangi tug‘ilgan chaqaloqlar, infektsiyaning patogenezi, virus.

KIRISH

2019-yil dekabr oyidan beri butun dunyo bo‘ylab tarqalgan global muammo bu yangi koronavirus infeksiyasi paydo bo‘ldi. COVID-19 - bu virusga Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan berilgan nom. Virus haqidagi ma'lumotlar, shuningdek, infektsiyaning patogenezi yaxshi tushunilmagan. Dunyo insoniyat uchun global xavf – yangi koronavirus infeksiyasiga duch keldi [1, 2]. 2020-yil 11-mart kuni Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ushbu kasallikning avj olishini pandemiya deb e’lon qildi va u allaqachon global ahamiyatga ega bo‘lgan holat sifatida tarixga kirdi. Virusning yuqori yuqumliligi uning tez tarqalishiga olib keldi, bu esa jiddiy cheklovchi choralarga olib keldi. Bu holat epidemiologik farovonligimizni larzaga soldi.

Tadqiqot maqsadi. COVID-19 bilan kasallangan ayollarda homiladorlik xususiyatlari va natijalari bo‘yicha adabiyot ma'lumotlarini tahlil qilish. Kasallikning infektsiya epidemiologiyasi, xususiyatlari, etiologiyasi va patogenezi haqida umumiy ma'lumot berilgan. COVID-19 bilan kasallangan bemorlarda homiladorlikning hozirgi kechishi haqidagi ma'lumotlar tahlil qilindi. Ta'kidlanishicha, SARS-CoV-2

tasdiqlangan homilador ayollarning klinik ko‘rinishlari homilador bo‘lmagan infektsiyalangan ayollarnikiga o‘xshaydi. Homiladorlikning kech davrida SARS-CoV-2 ning vertikal uzatilishi haqida hech qanday dalil yo‘q . Homiladorlik davrida COVID-19 infektsiyasining xususiyatlari haqida mavjud ma'lumotlarona va homila uchun ortib borayotgan xavf yo‘qligini ko‘rsatadi. Homilador bemorlarni boshqarish akusherlik ko‘rsatkichlari va ona/homila sog‘lig‘ining holati asosida individuallashtirilishi kerak, deb ishoniladi. Shuni hisobga olish kerakki, hozirgi COVID-19 pandemiyasi homilador ayollarda psixologik stress va xavotirni keltirib chiqaradi, bu homiladorlik davrida salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

ASOSIY QISM

Odamlarning eng zaif toifasi, keksa odamlar bilan bir qatorda, homilador ayollardir. Immunitetning past reaktivligi tufayli ular boshqalarga qaraganda og‘ir asoratlarga ko‘proq moyil bo‘ladi [2]. Salbiy ta'sirlar infektsiya sodir bo‘lgan homiladorlik davriga bevosita bog‘liq. Birinchi trimestrda abort, rivojlanmagan homiladorlik, tug‘ma anomaliyalar ham virusning zararli ta'siri, ham COVID-19 ni davolash uchun ishlatiladigan dorilarning ta'siri tufayli mumkin. Ikkinchi trimestrda xavf platsentaning virusli shikastlanishi tufayli fetoplasental kompleksni kutishdir. Shuningdek, uchinchi trimestr platsentadagi mikrosirkulyatsiya o‘zgarishlari tufayli membranalarning erta yorilishi (PROM), erta tug‘ilish va o‘tkir homilalik gipoksiya bilan xavflidir. Shu kabi mavzular bo‘yicha juda ko‘p bahs-munozaralar ketmoqda. homiladorlikni, etkazib berish taktikasini uzaytirish imkoniyati sifatida mazkur sharhlar qarama-qarshi. Ba'zilarida biz COVID-19 bilan kasallangan homilador ayollarda kasallikning yengil kechishi haqida ma'lumotni ko‘ramiz va mualliflar eng jiddiy dalil sifatida bizga homiladorlik faktini beradilar, uning gormonlari progesteron va inson xorionik gonadotropini, Bemorning o‘limi va o‘ta og‘ir ahvolining asosiy sabablaridan biri bo‘lgan "sitokin bo‘roni" ning rivojlanish ehtimolini cheklash. Boshqa tadqiqotlarda biz homiladorlik paytida yuzaga keladigan immunologik va fiziologik o‘zgarishlar homilador ayollarning COVID-19 ga sezgirligini oshirishi haqida ma'lumot olamiz [2]. Bizga eng jiddiy dalil sifatida homiladorlik fakti

keltiriladi, uning gormonlari, progesteron va inson xorionik gonadotropini o‘limning asosiy sabablaridan biri va o‘ta og‘ir holat bo‘lgan "sitokin bo‘roni" ni rivojlanish ehtimolini to‘xtatadi [1].

Homilaga ta'siri. Hozirgi vaqtda COVID-19 bilan kasallangan homilador ayollarda homiladorlikni erta tugatish xavfi, rivojlanmagan homiladorlik xavfi yuqori ekanligi haqida hech qanday dalil yo‘q. Koronavirus infektsiyasi va ikkinchi trimestrda homiladorlikning yo‘qolishi xavfi o‘rtasida ishonchli bog‘liqlik yo‘q. [3] COVID-19 ning onadan homilaga yuqishi holati e’lon qilindi va shuning uchun hozirda vertikal yuqish yo‘li mumkin deb hisoblanadi. Hozirgi vaqtda virus homila rivojlanishiga ta'sir qilishi ehtimoldan yiroq emas. Hozirda virusning teratogen ekanligiga dalil yo‘q. Adabiyotlarda COVID-19 bilan kasallangan ayollarda muddatidan oldin tug‘ilish holatlari haqida xabarlar mavjud, ammo qaysi qismi ko‘rsatkichlarga, qaysi qismi o‘z-o‘zidan paydo bo‘lishi mumkinligi aniq emas. Ma'lumki, erta tug‘ish onaning virusli infektsiya bilan bog‘liq ko‘rsatmalariga ko‘ra amalga oshirilgan. Ba'zi xabarlarda intrauterin homila iztirobining rivojlanishi, membranalarning erta tug‘ilishdan oldin yorilishi haqida gapirilgan.[4]

Yangi koronavirus infeksiyasi bilan kasallangan homilador ayollarni, tug‘ayotgan ayollarni, tug‘ruq vaqtidagi va yangi tug‘ilgan chaqaloqlarni davolash bo‘yicha klinik tavsiyalarni inobatga olib, homilador ayollarni quyidagi tarzda kuzatib bordik – homiladorlikning 28-haftasidan boshlab kuniga bir marta CTG, besh kunda bir marta dopplerometriya, qon oqimining buzilishisiz kechishi mumkin. Umbilikal arteriyalarda buzilishlar bo‘lsa, dinamik kuzatuv har uch kunda bir marta o‘tkazildi. Og‘ir anemiya bilan (II, III daraja) o‘rta miya arteriyasida dopplerografiya o‘tkazildi. Tadqiqotchilarni kuzatishlari natijasida Uch nafar homilador ayoldagi kuzatuvlarda qon oqimining yomonlashishini ko‘rildi, bu patologik yoki preterminal turdagi CTGning yomonlashishi bilan birga operativ tug‘ilishga olib keldi.

Yangi tug‘ilgan chaqaloqlarga tibbiy yordam ko‘rsatish epidemiyaga qarshi choralarga qat'iy rioya qilingan holda amalga oshirildi. Tug‘ilgandan keyin biron bir bola reanimatsiyaga muhtoj emas. Kindik ichakning kechiktirilgan qisilishi, onaning

qorin bo‘shlig‘iga yotqizilishi, teriga tegishi va emizish barcha hollarda istisno qilindi. Tug‘ilgandan so‘ng darhol bolalar birlamchi hojatxona uchun maxsus jihozlangan xonaga ko‘chirildi, shu jumladan, teridagi biologik suyuqlik qoldiqlarini xlorheksidin eritmasi bilan yuvish, shundan so‘ng ular karantin bo‘limlarida izolyatsiya qilingan. Yangi tug‘ilgan chaqaloqlar bo‘limi havo tomchilari va aloqa orqali infektsiyani yuqtirishning oldini olish bilan. Ona bilan aloqa butunlay chiqarib tashlandi. Barcha bolalar COVID-19 infektsiyasiga shubha qilingan deb hisoblangan. Hayotning birinchi va uchinchi kunlarida ular orofarenkdagi tamponlarda virus genlarini ketma-ketlashtirish orqali COVID-19 uchun tekshirildi. Yangi tug‘ilgan chaqaloqlarning o‘rtacha vazni 3176,8 g, 1 daqiqada Apgar ko‘rsatkichi o‘rtacha 7 ball, 5 daqiqada - o‘rtacha 8 ball. Ikki yangi tug‘ilgan chaqaloqda CRP darajasining 6 mg / l va 12 mg / l gacha ko‘tarilishi qayd etildi, uchinchi kunga kelib ko‘rsatkichlar normal holatga qaytdi. Boshqa klinik va laboratoriya ko‘rsatkichlari (umumiy qon ro‘yxati, siydik, biokimyoviy qon testi) yosh normasi doirasida. Barcha bolalar ijobiy vazn dinamikasi bilan bo‘shatilgan. Uchinchi kunga kelib, ko‘rsatkichlar normal holatga qaytdi. Boshqa klinik va laboratoriya ko‘rsatkichlari (umumiy qon ro‘yxati, siydik, biokimyoviy qon testi) yosh normasi doirasida. Barcha bolalar ijobiy vazn dinamikasi bilan bo‘shatilgan. Uchinchi kunga kelib, ko‘rsatkichlar normal holatga qaytdi[5, 6].

XULOSA.

O‘tkir homilalik gipoksiya qorin bo‘shlig‘i va vaginal tug‘ish operatsiyalari uchun eng keng tarqalgan ko‘rsatkich edi. Ona va homila qoniqarli holatda bo‘lishi sharti bilan vaginal tug‘ilish jarrohlikdan ko‘ra afzalroqdir, chunki. operativ tug‘ish paytida, homila olib tashlangandan so‘ng darhol aorto-kaval siqilish va bachadon qisqarishining to‘xtashi natijasida yuzaga keladigan gipervolemiya rivojlanadi, bu mexanizm ayolda nafas etishmovchiligini kuchaytiruvchi muhim omil hisoblanadi. Aytish kerakki, sezaryen qilish chastotasi og‘ir epidemiologik vaziyat tufayli oshmadi, chunki tug‘ish usulini tanlashda biz birinchi navbatda akusherlik holatiga e'tibor qaratdik. Shuni ta'kidlash kerakki, onadagi patologik jarayon erta homiladorlik davrida rivojlanadi, homiladorlikning yanada jiddiy asoratlari biz kuzatamiz - uning yo‘qolishi

va salbiy perinatal oqibatlarga qadar. Yangi koronavirus infektsiyasini uning har qanday ko‘rinishida boshdan kechirgan bemorlarda platsenta kompleksiga jiddiy e'tibor berish zarurati, masalan, antenatal homila o‘limi mumkin bo‘lgan asoratlarni bartaraf etish va oldini olish uchun bir ma'noga ega. Kasallanishni oldini olish, homila va onani shifokor ko‘rsatmasiga rioya qilishini nazoratga olish shuningdek, kasalangan bemorlarni davolash ularni sog‘lom bola ko‘rishlari uchun ishlar amalga oshirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Farida E., Rana M., Nader H., Mohamed E., Nourhan F., Shahd M., Mohamed S., Sara G., Mohamed N., Menna K., Abdelrahman A.,Moataz M. E.,Ashraf N. A systematic scoping review of COVID-19 during pregnancy and Childbirth // J. Gynaecol. Obstet. Open. 2020. №24. P. 47-52. DOI: 10.1002/ijgo.13182.

2. Yu N., Li W., Kang Q., Xiong Z., Wang S., Lin X., Liu Y., Xiao J., Liu H., Deng D., Chen S., Zeng W., Feng L., Wu J. Clinical features and obstetric and neonatal outcomes of pregnant patients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective, single-centre, descriptive study // The Lancet. Infectious Diseases. Open. 2020. Vol. 20, №5. P. 559-564. DOI:10.1016/S1473-3099(20)30176-6

3. Schwartz D.A. An analysis of 38 pregnant women with COVID-19, their newborn infants, and maternal-fetal transmission of SARS-CoV-2: maternal coronavirus infections and pregnancy outcomes // Arch. Pathol. Lab. Med. Open. 2020. №17. DOI: 10.5858/arpa.2020-0901-SA.

4. Chen H., Guo J., Wang C., Luo F., Yu X., Zhang W. Clinical characteristics and intrauterine vertical transmission potential of COVID-19 infection in nine pregnant women: a retrospective review of medical records // Lancet. Open. 2020. Vol. 395, №10226. P. 809-815. DOI: 10.1016/S0140-6736(20)30360-3

5. Kalilmatova D.M., Dobroxotova Yu.E. COVID-19 infeksiyasidagi homiladorlik va tug‘ishning xususiyatlari. Amaliy tibbiyot. 2020. 18-tom, 2-son, 6-11-betlar

6. https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-techeniya-beremennosti-i-rodov-pri-infektsii-covid-19

7. Suyarkulova Madhiya Erkinovna, & Abdullaeva Muazzam Rustamjon kizi. (2022, April 25). PREPARATION OF WOMEN WITH GLOMERULONEFTITIS FOR PREGNANCY. "INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM", USA washington. https://doi.org/10.5281/zenodo.6481795

8. Suyarkulova Madhiya Erkinovna, & Abdullaeva Muazzam Rustamjon kizi. (2022). Prevention of Early Birth in Pregnant People with Kidney Disease. Texas Journal of Medical Science, 7, 101–102. Retrieved from https://zienjournals.com/index.php/tjms/article/view/1387

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI KELAJAGI

Uteniyazov Maxsud Baxıtbay o‘g‘li
Nukus shahri Xalq ta’lim bo‘limiga qarashli
39-sonli umum ta’lim maktabi informatika fani o‘qituvchisi
E-mail: maxsuduteniyazov@gmail.com

Annotatsiya: Informatika fani asoslari, rivojlanish tarixi va kelajagi keltirib o‘tilgan.Va o‘quvchilarni bu fanga qiziqtirish va o‘rgatish yo‘llari aytib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Informatika, pedagogik amaliyot, kompyuter, dasturlash.

Annotation: Fundamentals of computer science, history and future of derelopment are given. And there are given ways to engage and teach students in this science.

Key words: informatics, pedagogical practice, computer, programming.

Informatika fanidan pedagogik amaliyot informatikadan uslubiy jihatdan malakali o‘qituvchini tayyorlashda asosiy bo‘g‘in hisoblanadi. U oliy o‘quv yurtida pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, ijtimoiy va maxsus fanlardan olingan bilimlarni mustahkamlashga va boyitishga imkoniyat yaratadi, yosh o‘qituvchilarga informatika fanini o‘qitishning o‘quv va uslubiy qo‘llanmalardan, dasturiy ta’minotdan, kompyuter sinflaridan foydalanish xususiyatlari bilan tanishishga imkon beradi. Pedagogik amaliyotning asosiy vazifasi: hozirgi zamon informatika fanini o‘qituvchisining ko‘nikma va malakalarini egallashdir. Pedagogik amaliyotni o‘tkazish vaqti o‘quv rejasi bilan aniqlanadi. Pedagogik amaliyot darslarini, sinfdan va maktabdan tashqari tadbirlarni o‘tkazish va tayyorlashda talabalar mustaqil ishi faoliyatining doimiy o‘sib borish prinsipi asosida olib boriladi. Respublikamizda, yosh avlodning o‘z faoliyatini rejalashtirishi, qo‘yilgan masalani yechishga zarur bo‘lgan

axborot topa olishi, o‘rganilayotgan ob’ekt yoki jarayonni informatsion modelini qura olishi va yangi texnologiyalardan unumli foydalana olishi kabi malakalarga ega bo‘lishi uchun zarur sharoitlar yaratib berilmoqda.

O‘qitish shakli va usuli yosh o‘quvchilarning fikrlashini va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Masalaning qiyin tomoni shundaki, bir tomondan o‘quvchining fikrlashini va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish bo‘lsa, ikkinchi tomondan ularga zamonaviy kompyuterlar olami haqidagi bilimlarni qiziqarli va uyg‘un ko‘rinishda berishdir.

Informatika fanining yoshlik darajasidagi dolzarblik jihatlari quyidagilarda akslanadi:

- O‘quvchilarda axborotlarni qayta ishlash jarayonida fikrlash tartibotlarini, jumladan, mantiqiy va abstrakt fikrlashni shakllantirish.

- Kompyuterdan o‘quv vositasi sifatida foydalanishni ta’minlash maqsadida, uning yordamida axborot ustida amaliy ishlar olib borish, zamonaviy dasturiy ta’minot bilan tanishish.

- Kompyuterdan foydalanish ko‘nikmasini shakillantirish o‘quvchilarda uni o‘rganilayotgan jarayonda hisoblash, tasvirlash, tahrirlash ishlarini bajarishda vosita sifatida qo‘llash tajribasiga ega bo‘ladilar.

- Yoshlarda turli o‘quv kurslarida olayotgan axborot va ma’lumotlarni kompleks ravishda o‘rganish hamda ularning uzviyligini ta’minlash ko‘nikmasini shakillantiradi.

Kompyuter o‘quvchilarning ijodiy va abstrakt fikrlash darajasini yaxshiroq tushunish, o‘z navbatida keng va chuqur rivojlantirish imkonini beradi. Ma’lumki, bunday fikrlash uyg‘unligi matematika va boshqa fanlarni o‘zlashtirishga katta ta’sir ko‘rsatadi.

O‘quv-metodik ta’minot sohasida informatika o‘qitish metodikasi o‘z oldiga o‘quvchilar uchun qiziqarli darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarini, o‘qituvchilar uchun esa uslubiy ishlanmalarni yaratishni maqsad qilib qo‘yadi.

O‘quv-metodik ta’minot o‘quv dasturlari, darsliklar, o‘quv va uslubiy qo‘llanmalarni o‘z ichiga oladi. Bunda asosiy o‘rin darslik va o‘quv qo‘llanmalariga ajratilgan. Qolgan o‘quv-metodik ta’minot asosiy darslik bilan yaqindan bog‘langan bo‘lib, darslikdagi g‘oyalarni tushuntirish va rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

O‘quv-metodik ta’minot tarkibiga davriy nashrlardagi, oliy va o‘rta maxsus ta’lim va xalq ta’limi vazirliklari nashrlaridagi uslubiy materiallarni va me’yoriy hujjatlarni kiritish mumkin.

O‘quv-metodik ta’minotning hozirgi davrdagi muhim bir bo‘lagi bu, elektron o‘quv- metodik materiallardir.

Informatika fanning asosiy maqsadi – o‘sib kelayotgan avlodni kompyuter yordamida mustaqil fikrlashga, tasavvurini rivojlantirishga va o‘zining ijodiy rejalarini hayotda tadbiq etishga o‘rgatish.

Informatika - bu umumta'lim fanidir va unga tizimli nuqtai nazardan qarash kerak, bu o‘rta ta'limning o‘ziga xos xususiyatlari va vazifalari bilan belgilanadi. Informatikani fan sifatida qabul qilinishining qiyinchilik tomoni shundaki undagi masalalar fizika, matematika, astronomiya fanlariga ham tegishlidir va informatika fanlararo aloqadorlikka ega. Bugungi kunda bolalar faqatgina kompyuter mavjudligini bilish bilan cheklanib qolmasliklari kerak, u haqida faqatgina tasavvurga ega bo‘lmay, balki u erkin ishlashlari, ushbu texnikani qo‘llashni bilishlari kerak. Informatika - bu ob'ektlar yoki jarayonlar haqida emas, balki ularni avtomatlashtirish, yaratish va faoliyatining usullari, vositalari va texnologiyalari haqidadir. Bu fan nafaqat uning chuqur o‘rganilishini, balki o‘z bilimlarini modernizatsiya qilish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni amaliy qo‘llay olishni hamda olingan bilimlarni optimallashtirishni ta'minlaydi. Informatika darslarida dunyoni tizimli qabul qilish, tabiatdagi va ijtimoiy sohalardagi xodisalarni umumiy aloqadorligini isloh qilish tasavvurlari rivojlanadi. Uning darajasi asosan axborotni tezda qayta ishlash va unga asoslanadigan qarorlar qabul qilish qobiliyati bilan belgilanadi, bu o‘quvchilar uchun qo‘shimcha imkoniyatlar talab qiladi. O‘qituvchilardan esa barcha yangi usullar va ta'lim vositalaridan foydalanishni.

Maktab informatika fanining mazmuni muayyan darajada fanning rivojlanish darajasiga va jamiyat talablariga javob berishi kerak. Xisoblash texnikasining rivojlanishi, birinchi navbatda shaxsiy kompyuterlar va ularning dasturiy ta’minotining tez suratlarda yangilanishi inson faoliyatining barcha sohalariga tarqalishiga sababchi bo‘lmoqda. Bu esa o‘z navbatida informatika fanini bolalarga mukammal darajada etkazib bera oladigan, yuqori sifatli axborot texnologiyalari bilan o‘qitishga qodir bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlash zarurligini ko‘rsatmoqda. Yangi kompyuter texnologiyalari paydo bo‘lishi, shuningdek, informatika fanlari ta'limi doirasida ta'lim mavzularining kengayishiga sezilarli ta'sir ko‘rsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda:

Kompyuter texnologiyalari shu darajada tez rivojlanmoqdaki ta’lim qanchalik harakat qilmasin undan bir qadam orqada qoladi. Xususan, ACM va Compyuter Science kabi qo‘mitalarning yakuniy xulosalariga ko‘ra informatika fanini o‘qitishda quyidagi mavzular ahamiyatli deb topilgan va bunda so‘nggi yillarda amalga oshirilgan texnik o‘zgarishlar xisobga olingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Semakin I.G. Computer science. Basic course. 7-9 grades / I. G. Semakin et al. - 2nd ed., Rev. and add. - M .: BINOM. Knowledge Laboratory, 2004.

2. Bauer FL, Gooz G. Informatics. Introductory course: Per. with him. / Ed. A.P. Ershova. - M .: Mir, 1976.

3. Dorodnitsyn AA Informatics: subject and tasks // Cybernetics. Formation of informatics. - M .: Nauka, 1986.

4. Ershov A. P., Zvenigorodsky G. A., Pervin Yu.A. School informatics (concepts, state, prospects). - Novosibirsk, Computing Center SO AN SSSR, 1979

QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINI QURITISHDA INFRA QIZIL NURLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI TAHLILI

Ungarov Azizbek Abdumo‘min o‘g‘li

Guliston davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola poliz mahsulotlarini quritishning zamonaviy usuli infra qizil nurlar yordamida quritish tehnologiyasi samaradorligi va quritish jarayonida qo‘laniladigan qurilmalar haqida.

Kalit sozlar: infra qizil nurlar, diagramma, agregat, quritish jarayoni, qand, gidrofill kolloidlar.

Dunyo bo‘yicha quritish texnologik jarayoni orqali turli yarim fabrikatlar, pigment va bo‘yoq moddalari, ko‘p sonli organik sintez mahsulotlari, mineral tuz va o‘g‘itlar, oziq-ovqat va farmasevtika mahsulotlari olinadi. Ushbu jarayonda yuzaga keluvchi xom ashyoning kimyoviy, fizik-kimyoviy, biologik, strukturaviy-reologik o‘zgarishlari harorat bilan bog‘liq bo‘lib, ilmiy tadqiqotlar mahsulotlarning kimyoviy va biologik xossalarini o‘zgartirmaydigan quritish jarayonini optimal rejimlarini hisoblab topish, mavjud quritish texnologiyalarini takomillashtirish va apparatlarini yaratishga qaratilgan.

Bugungi kunda dunyo miqyosida meva-sabzavotlarning quritish davomida kimyoviy tarkibi, fizik-kimyoviy xossalari, strukturasi, biologik faol moddalarini va ta’mini saqlaydigan resurstejamkor texnika, texnologiya va boshqaruv sistemalarini innovasion modellarining ilmiy asoslarini takomillashtirish, ularni joriy etilishida quritish jarayonni hisoblashning yangi usullari va matematik modellarini ishlab

chiqish, nam jismdagi issiqlik va massa almashinuv jarayonlarini o‘rganish hamda apparatning konstruktiv o‘lchamlarini hisoblash borasidagi ilmiy tadqiqotlarni bajarish dolzarb muammodir.

Respublikamizda oxirgi yillarda qishloq xo‘jalik mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida yuqori sifatli mahsulot olish usullarini, xususan, energiyatejamkor texnologiyalarining yangi turlarini ishlab chiqishga e’tibor qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida «...iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish ... » vazifalari belgilab berilgan. Bu borada jumladan, o‘simlik mahsulotlarini quritish jarayonida mahsulot tarkibidagi kerakli komponentlarni saqlash, vaqt va energiyani tejash, samarali quritish usullari va texnologiyalarini yaratishga yo‘naltirilgan ilmiy tadqiqot ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Mikroto‘lqinli barabanli quritgich granula holidagi va sochiluvchan materiallarni uzluksiz quritishga mo‘ljallangan. Jihoz aylanishni ta’minlash maqsadida 2 ta podshipnikka gorizontal o‘rnatilga barabandan, qiya mahkamlangan rebradan, elektromagnit to‘lqin manbaiga ulangan isitish elementlari va isitilgan havo bilan ta’minlovchi kanallar, hamda nam havoni haydash kanallaridan tashkil topgan. Elektromagnit to‘lqin manbai sifatida infra qizil nurlar generatori ishlatilgan Uskunaning kamchiligi ish rejimining davriyligi, barabanni ichki yuzasi bo‘ylab qiya o‘rnatilgan qovurg‘alar orqali materialning notekis tarqalishi, isitilgan havo va nam havoni yig‘ish qurilmasini murakkabligidadir. Ushbu qurilmaning kamchiligi energiya uzluksiz berilsa, mahsulotning harorati tez oshib ketadi, uni rostlash qiyin va bu apparatda 100oS dan past temperaturada mahsulotlarni quritish imkoniyati bo‘lmaydi. Ana shu kamchiliklarni inobatga olgan holda resurstejamkor o‘ta yuqori chastota energiyali-barabanli quritish apparati taklif qilindi

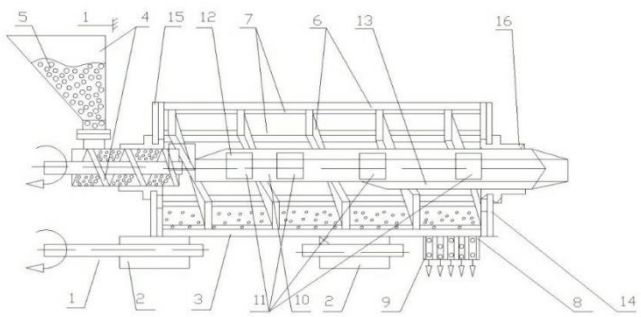

Uzluksiz ishlaydigan mikroto‘lqinli-barabanli quritish qurilmasi:

1-yuritma, 2-uzatma, 3-baraban, 4-yuklash uskunasi, 5-bunker, 6-tashuvchi shnek, 7-so‘ruvchi parrak, 8-to‘kish darchasi, 9-to‘lqin so‘ndirgich, 10-O‘YuCh paneli, 11-elektrmagnit generatorlari, 12-bug‘-havo aralashmasini haydash trubkasi, 13-issiq havo berish trubkasi, 14, 15-yon qopqoq, 16-rezina salnik

Quritish jarayoni bilan korxonalar qadoqlash, saqlash va tashish xarajatlaridan sezilarli darajada tejashadi. Chunki oziq-ovqat mahsulotlarining vazni va hajmi sezilarli darajada kamayadi va ushbu mahsulotlarni atrof-muhit haroratida saqlash mumkin. Energiya narxining keskin o‘sishi so‘nggi yillarda dunyo bo‘ylab quritishga bo‘lgan qiziqishning keskin oshishiga olib keldi.Bugungi kunda har xil turdagi quritgichlar va quritish usullari tijorat maqsadlarida turli xil oziq-ovqat mahsulotlaridan, shu jumladan meva va sabzavotlardan namlikni olib tashlash uchun ishlatiladi, ularning har biri ma'lum bir maqsad uchun ishlatiladi. Biroq, inson salomatligi va atrof-muhitni himoya qilish bo‘yicha harakatlar doirasida odamlar quritish usullarida tabiiylikni izlay boshladilar. Shuning uchun bugungi kunda mevalar va ba'zi sabzavotlar, masalan anjir, o‘rik, uzum va xurmo quyoshda quritishga harakat qilmoqda va ba'zi hollarda atmosferada suvsizlanish jarayonlari qo‘llaniladi.

Quritish jarayoni bir vaqtning o‘zida ham diffuzion, ham issiqlik jarayoni hisoblanib, natijada bu jarayonlar quritilayotgan mahsulotlar xossalarining o‘zgarishini keltirib chiqaradi[3].Quritish jarayonida mahsulotdan suv batamom chiqarilib yuborilmaydi, balki bu jarayon quritish agenti parametrlariga mos ravishda teng namlik vujudga kelguncha davom etadi. Masalan, bu yerda quritish agenti sifatida qizdirilgan havo rol o‘ynashi mumkin. Ma'lumki, meva va sabzavotlarda suv erkin (hujayra

sharbati) va bog‘langan holatlarda bo‘ladi. Lekin meva sabzavotlarda erkin suv miqdori bog‘langan suv miqdoriga nisbatan ancha ko‘p bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1-O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohatlarni chuqurlashtirish dasturi (1998-2000 yillar) T:, O‘zbekiston 1998

2-Balashev N.N., Zeman G.O. “Sabzavotchilik” T., “O‘qituvchi”, 1977.

3-Bo‘riev X.Ch., Zuev V.I., Qodirxo‘jaev O. Muxamedov M.M. “Ochiq yerda sabzavot ekinlar yetishtirishning progressiv texnologiyalari” T., “O‘zMEDIN”, 2002.

Edu.uz

Ziyonet.uz

UOLT UILTMAN NASRIDA “AMERIKA ORZUSI” KONSEPTI

Fayzullayeva Nigina Sur’at qizi
BuxDU I bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: f.f.f.d. (PhD) M.R.Kilicheva

Annotatsiya: Maqolada jahon adabiyotining mashhur yozuvchisi Uolt Uitman ijodi orqali Amerika xalqlarining talqini aks etgan va shoirning she’riyatida tutgan o‘rni haqida so‘zlangan.

Kalit so‘zlar: Uolt Uiltman, “Leaves of Grass”, “The Inebriate”,

Dunyo xalqlarining birodarligi va umuminsoniy adolat kuychisi sifatida tarixda qolgan, qolaversa, erkin she'rning otasi deb atalgan shoir, esseist va jurnalist Uolt Uitman Qo‘shma Shtatlardagi she'riyatga katta ta'sir ko‘rsatgan. Uning eng mashhur asari – “Leaves of grass" ning birinchi marta nashr etilganida bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan. Uitmanning she'riy uslubi inqilobiy bo‘lib, u birinchi marta " Barglarning barglari" deb nomlangan va Ralf Valdo Emerson tomonidan maqtovga loyiq topilgan. Ozgina vaqt o‘tgandan keyin Whitman tomoshabinlarni jalb qila boshlagan, lekin u ko‘pincha tanqidlarga uchragan. So‘nggi o‘n yilliklar mobaynida Uiltmanning shahvoniyligi, uning atrofidagi munozaralarda namoyon bo‘lgan. Shuningdek, shoir ko‘p yillar davomida ziddiyatlarga duch kelgan bo‘lsa-da, umrining oxiriga kelib u ko‘pchilik tomonidan "Amerikaning yaxshi kul shoiri" deb nomlangan. Uitman adabiyotning yana bir "keksa oq tanli yigiti" ekanligi bi bir necha marotaba ta’kidlab kelingan.

Uolt Uitmanning dastlabki ijod namunalari ancha an'anaviy bo‘lgan. Shoir mashhur tendentsiyalar haqida yozgan va shahar hayotiga oid eskizlarni yaratgan. 1842-yilda shoirning dastlabki romani “The Inebriate”da Franklin Evans bosh qahramon bo‘lib, u yosh va soda yigit bo‘lgan, u do‘sti (Kolbi) tomonidan osongina aldangan va oxir-oqibat-da ichkilikka ruju qo‘ygan. Franklin ko‘p marta spirtli

ichimliklarni iste'mol qilmaslikka harakat qiladi, lekin ikkita xotini vafoti va bir necha muvaffaqiyatsizliklar qahramonni yana-da ichkilik domiga tortadi. Franklin Evans obrazi orqali shoir o‘z xatolari orqali yashayotgan va ularni o‘rganayotgan, hayot yo‘li davomida saboqlarini olayotgan yigitning sayohati orqali aks ettirilgan. Uiltman shu asarida alkogolizm dahshatlarini tasvirini keltirgan. Keyinchalik, Uitmanning romanni "chirigan" deb tan olishi mumkin edi, ammo nashr etilganida tijorat jihatidan muvaffaqiyatga ega bo‘lgan.

Shoir o‘zining dastlabki ish faoliyatini turli gazeta va jurnalda faoliyat olib boorish bilan boshlagan, masalan, 1840-yillarning o‘rtalarida Uiltman "Bruklining kunlik burguti" gazetasida muharriri bo‘lib ishlagan, biroq uning " Erkin tuproq" partiyasi bilan siyosiy qarashlari oqibatida uni ishdan bo‘shatdi. Keyinchalik, 1848 yilning boshida Nyu-Orlean gazetasida ishlagan, o‘sha davrda shoir uchun shaharning ekzotik tabiati yoqimli bo‘lsa-da, u Bruklining uyiga ko‘chib ketgan. So‘ngra, 1850- yillarning boshlarida shoir gazetalar uchun yozishni davom ettirgan, va albatta, uning diqqat markazida she'riyat bo‘lgan. Uiltman o‘zining atrofidagi mashxur shahar hayotidan ilhomlanib she'rlar yoza boshlagan..

Bunga ko‘ra, Uiltmanning yana bir mashhur she’riy to‘plami “Leaves of grass”ning birinchi nashrini nashr eta boshlagan. Kitobda hali she'riyatda noma'lum bo‘lgan, noodatiy yo‘nalishda ijod olib borilgan. Uitman o‘zining she’rlarida ajoyib so‘zlarni yozgan, aslida o‘zini "amerikalik bard" deb tasvirgan. Qizig‘i shundaki, kitobning sarlavha varag‘i, ehtimol, tekshirish uchun muallifning nomi qayd etilmagan.

“Leaves of grass”ning haqiqiy nashrida Uitmanning o‘ziga xos lavhalarni keltirgan, masalan, Nyu-Yorkdagi olomon, zamonaviy kashfiyotlar, xalqni hayron qoldirgan voqealar va hatto-ki 1850-yillarning shafqatsiz siyosati o‘z aksini topgan. Uiltman ijodi davomida oddiy odamlarning shoiri bo‘lishga harakat qilishiga qaramasdan, uning kitobi boshqa shoirlarnikidan katta farq qilmadi. Biroq, “Leaves of Grass”ning barglari bitta katta jamiyatni o‘ziga qamrab olgandi. Uitman o‘z ijodi bilan, yozuvchi va ma'ruzachi Ralph Voldo Emersonni hayratga solgan va unga kitobining

bir nusxasini yuborgan. Emerson uni o‘qib chiqib, katta taassurot bildirib, o‘zining fikrlarini go‘zal maktub orqali bayon etgan."Men sizni katta martabaning boshida o‘zimning salomim bilan qutlayman", - deydi Emerson Whitmanga maxsus maktubda. Shu xat orqali Uiltman o‘z kitobini targ‘ib qilishni istagan.

Qolaversa, hozirgi zamon shoirlari ham Uiltman ijodiga befarq emasliklarini bildirganlar. Bunga misol qilib, Germaniyalik tadqiqotchi Schöberlein shunday deydi: "Men sinfda Uitmanning kamroq ma'lum bo‘lgan sevgi she'rlaridan birini tez-tez o‘qiyman va shogirdlarim butun asar ikki jins vakillari ham teng ekanligini tushunishganida, ular yuzidagi hayratni ko‘rishdan zavqlanaman - bu ularga shunchalik beparvo tuyuldiki, dastlab ular buni sezmadilar”.

Fikrim so‘ngida shuni aytishim mumkin-ki, Uitman noma'lum siyosiy va falsafiy mutafakkir bo‘lib, ijodi davomida o‘zining shaxsiy tarafkashliklarini yengib o‘tishga qodir shaxs - bu haqiqatan ham ajoyib. Shu o‘rinda, uning barcha jasoratlari va shov-shuvlarini bir chetga surib qo‘ysak-u, Uitmanning qarashlari birinchi navbatda “demokratiya”ga yo‘naltirilganligi va uning xulq-atvorlari yig‘indisi, dunyoga qarashi haqidagi asosiy tezisi men uchun juda muhim tushuncha bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. http://americanenglish.stat.gov/files/ae/resource_files/1-the_gift_of_the_magi_0.pdf
2. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/a-retrieved-reformation.pdf
3. https://www.booksite.ru/fulltext/gen/ri/genri_o/strories/obrash.htm
4. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/the-last-leaf.pdf

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARDA SOG‘LOM RAQOBATNI SHAKLLANTIRISH INTELEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISH

O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedogogika instituti tyutor
Ustayeva Dinola Nuraliyevna
TVCHDPI MAT 21/6 guruh talabasi
Email: sojidaorazaliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tashkilotlari va ular orasida doimo sifat fan va ta’lim va boshqa sohalarda raqobat bo‘ladi.Bu raqobat tarbiyachilar va tashkilot pedagoglarning sog‘lom fikr yuritishiga va ta’lim muhitini yaxshilashga olib keladi.Ta’lim muhiti musaffo joyda ta’lim-tarbiya jarayoni sifatli va samarali bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Raqobat va rag‘bat,sog‘lom raqobat,sifatli ta’lim,intelektual salohiyat

Annotation: Preschool education organizations and between them there will always be competition in quality science and education and other areas This competition leads educators and organizations to think healthy and improve the learning environment

Keywords: Competition and incentives healthy competitive quality education intellectual potential

Dunyoning rivojlangan davlatlari singari yurtimizda ham ta’lim-tarbiya va yoshlar tarbiyasiga e’tibor qaratilmoqda.Bugungi kunda intelektual salohiyatli kadrlarni tayyorlash asosiy bosh vazifamiz hisoblanadi.Chunki kadrlar yosh avlodni tarbiyalovchi shaxslar hisoblanishadi.O‘g‘il-qizlarimizning zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishda va dunyo mamlakatlari bilan raqobatbardosh etib tarbiyalash pedagoglar zimmasida.

«Davlatimiz rahbari prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda innovatsion va kreativ fikrlaydigan, zamonaviy kadrlar tayyorlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Prezidentimiz ta'lim tizimini isloh qilish bo‘yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida fikr yuritar ekan, ulug‘ ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo‘ja Behbudiyning «Dunyo imoratlari ichida eng ulug‘i maktabdir» degan fikrini alohida ahamiyatga ega. Haqiqatan ham, jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularda jamiyat hayotini o‘zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta'lim tizimidan, bog‘cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko‘ramiz. Chunki ta’limni o‘zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi.

Ma'lumki, murakkab o‘tish yillarida ta’lim tizimidagi ma'naviy-ma'rifiy muhit, o‘qituvchi kasbining obro‘yi, nufuzi pasayib ketgani, yangi davr pedagoglarini tarbiyalash, pedagogika fanini rivojlantirish, innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga yetarli e'tibor berilmagani sohada bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi.

Ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o‘qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o‘quv qo‘llanmalarini yangilash zarurligi, bilim berishda chet eldagi ilg‘or tajribalardan foydalanish, tarbiyada esa milliy an'ana va qadriyatlarga suyanish muhimligi qayd etildi.

Maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha chiqayotgan Prezident qonun va farmonlari ,vazirlar mahkamasining qaror va farmoyishlari, maktabgacha ta’lim vazirligining normativ-huquqiy hujjatlarining qabul qilinishi bu soha rivoji uchun juda muhim va aniq vazifalarni belgilab berishga uni amaliyotga tadbiq etishga zamin yaratdi.

Shu kabi ishlab chiqilayotgan qaror va farmonlar ijrosi va ularning isloh qilinishida huquqiy savodxonligi yuqori tarbiyachi –pedagoglarga yuklangan. Maktabgacha ta’lim muassasalarida huquqiy savodxonligi yuqori kreativ fikrlovchi

kadrlarga ehtiyoj juda katta hisoblanadi.Shu sababli ham pedagog kadrlar va ular o‘rtasida sog‘lom raqobatni shakllantirish maqsadida turli xildagi seminar treninglar, ularni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga oid qator tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bular shular jumlasidan:

- Zakovat ko‘rik tanlovi(tarbiyachilar o‘rtasida)
- Mohir qo‘llar tanlovi
- Yil tarbiyachisi
- Ochiq eshiklar kuni

Shu kabi tandbirlar tashkil etilmoqda.Bu kabi tadbirlardan ko‘zlangan asosiy maqsad zamonaviy pedagog va uning hozirgi qiyofasiga hrmat bilan qarash va tarbiyachi –pedagoglar o‘rtasida fikr almashishni ta’minlash.

Afzallik tomonlari.

- Innovatsion g‘oya va uni amalda qo‘llash uchun muhit
- Yangicha yondashuvdagi mashg‘ulotlarni tashkil qilish uchun metodik yordam
- Ijodkorlikni va kreativlikni shakllantirish
- Fikr almashish va sog‘lom raqobat uchun innovatsion loyihalar(bir biriga o‘xshamagan)
- Master-klass
- Yangi bilimlarni qabul qilish va egallash texnologiyalarini o‘rganish.

Tanganing ikkinchi tomoni bo‘lgani kabi bu singari innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish va intelektual yetuk kadrlar salohiyatini yana ko‘rsatishida o‘zlarini namoyon etishlarida ham muammolarga duch kelishmoqda.

Mavjud muammolar:

- Sohaga doir metodik qo‘llanmalarning kamligi
- Tarbiyachi pedagoglar uchun qo‘shimch yuklamalarning ko‘pligi
- Ortiqcha qog‘ozbozlik
- Qabul qilinayotgan qarorlar mohiyatini to‘liq ochib beruvchi kadrlarning yetishmasligi shu kabi ko‘pgina muammolar hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Bu kabi muammolarni bartaraf etish yo‘llarini izlash va ta’lim jarayonida tadbiq qilish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Takliflar:

- Yangi go‘ya yoki loyihani amalga oshirish uchun moddiy ta’minot bilan ta’nimlash
- Metodik va matodologik resurslar bilan ta’minlash
- Ilg‘or va kreativ fikrlovchi salohiyatli kadrlarni moddiy rag‘batlantirish
- Muassasalarda tashkil etiladigan ma’naviyat soatlarida seminar-trening o‘tkazish
- Ustoz-shogirt an’analariga zamonaviy yondashish
- Taqdimot va seminarlar tashkil etish va ularni keng targ‘ib etish uchun AKT vositalarining yetarli bo‘lishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Shavkat Mirziyoyev.,,Erkin va farovon,Demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz’’.Toshkent - ,,O‘zbekiston’’-2016.

2.Xo‘jaev N.,Xoshimova M.,Hakimova M. va boshqalar.Pedagogika.(darslik)-T.:TDIU,2007.

3.Ismailova Z.K.Pedagogika.Darslik.T.:-Moliya,2008.

4.Z.F.Sharopova.Ta’lim texnologiyalari.Toshkent-2019.

5. Sh.A.Sodiqova. “Maktabgacha Pedagogika” 2018-yil;

6.WWW.lex.uz

VOL’TERRA INTEGRAL TENGLAMALARIGA KELADIGAN BA’ZI MASALALAR

Nortajiyev Hayitmurod Menliboy o‘g‘li

Termiz davlat universiteti

Matematika ta’lim yonalishlari bo‘yicha 1-bosqich magistranti

E-mail: nortajiyev.1997@gmail.com

Toshboyev Humoyiddin Soatmurodovich

Termiz davlat universiteti

Matematika ta’lim yonalishlari bo‘yicha 1-bosqich magistranti

E-mail: toshboyevhumoyiddin@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ba’zi fizik masalalar Abel va Koshi deb nomlanuvchi Vol’terra integral tenglamalariga keladigan isbotlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Vol’terra integral, Abel, moddiy nuqta, egri chiziq, vertikal, yoy elementi, Koshi, uzluksiz funksiya

SOME ISSUES CONCERNING VOLTERRA INTEGRAL EQUATIONS

Abstract: This paper discusses some physical problems that come to the Volterra integral equations known as Abel and Cauchy.

Key words: Voltara integral, Abel, material point, curve, vertical, arc element, Cauchy, continuous function

I.Abel masalasi: Moddiy nuqta o‘zining og‘irlik kuchi ta’siri ostida vertikal tekislikda joylashgan biror silliq egri chiziq bo‘lib uning ordinatasi h ga teng bo‘lgan ixtiyoriy M nuqtasidan ordinatasi 0 ga teng bo‘lgan eng quyi O nuqtasigacha

boshlang‘ich tezliksiz $T = \psi(h)$ ($\psi(h)$ – berilgan funksiya) vaqt ichida yetib kelgan bo‘lsin. Shu egri chiziqni toping.

Yechish: izlangan egri chiziqning eng quyi *O* nuqtasini koordinatalar boshi uchun qabul qilamiz va *OX* o‘qni gorizantal, *OY* o‘qni esa vertikal yo‘naltiramiz. Bu egri chiziqning tenglamasini $x = \xi(y)$ ko‘rinishida izlaymiz.

Agar egri chiziqning yoy elementini *ds* bilan belgilasak,

$$ds = \sqrt{1 + [\xi'(y)]^2}dy \qquad (1)$$

bo‘ladi.

h balandlikdan tushayotgan nuqtaning massasini *m* bilan, tezligini *v* bilan belgilasak, moddiy nuqta boshlang‘ich *M* nuqtadan ixtiyoriy *N* nuqtagacha harakatlanganda uning kinetik ener giyasining o‘zgarishi og‘irlik kuchining bajargan ishiga teng bo‘ladi ya’ni

$$\frac{1}{2}mv^2 = mg(h - y)$$

$$\frac{1}{2}v^2 = g(h - y) \qquad (2)$$

Tenglikka ega bo‘lamiz, bunda g – erkin tushish tezlanishi, mg esa og‘irlik kuchidir. Agar $v = ds\ /\ dt$ ekanini nazarga olsak, oxirgi tenglikdan quydagiga ega bo‘lamiz:

$$\frac{1}{2}\left(\frac{ds}{dt}\right)^2 = g(h - y).$$

$$ds = \sqrt{1 + [\xi'(y)]^2}dy \qquad (3)$$

(1), (2), (3) dan quyidagi tenglik hosil bo‘ladi.

$$dt = \frac{-\,ds}{\sqrt{2g(h - y)}} = \frac{1}{\sqrt{2g}}\frac{-\sqrt{1 + [\xi'(y)]^2}}{\sqrt{h - y}}dy. \qquad (4)$$

(Bu tenglikda *t* o‘sishi bilan nuqtaning ordinatasi *y* ning kamayishi minus ishora bilan hisobga olingan.)

M nuqtadan *O* nuqtaga tushish (o‘tish) vaqti *y* ning *h* dan *O* gacha o‘zgarishiga mos kelganligi sababli oxirgi tenglikdan quydagiga ega bo‘lamiz:

$$\psi(h) = T = \frac{1}{\sqrt{2g}}\int_0^h \frac{\sqrt{1+[\xi'(y)]^2}}{\sqrt{h-y}}dy. \qquad (5)$$

Bu yerda

$$\varphi(y) = \frac{\sqrt{1+[\xi'(y)]^2}}{\sqrt{2g}} \qquad (6)$$

deb belgilasak, masala ushbu

$$\int_0^h \frac{\varphi(y)}{\sqrt{h-y}}dy = \psi(h) \qquad (7)$$

(7) tenglama birinchi tur chiziqli integral tenglamaning yechimini topishga keltiriladi. Bu tenglama Abel nomi bilan yuritiladi.

II. Koshi masalasi.

Ushbu

$$\frac{d^n y}{dt^n} + a_1(t)\frac{d^{n-1}y}{dt^{n-1}} + \cdots + a_n(t)y = \psi(t) \qquad (8)$$

n– tartibli chiziqli differinsial tenglamaning

$$y(t_0) = A_0, \quad \frac{dy(t_0)}{dt} = A_1, \cdots, \frac{d^{n-1}y(t_0)}{dt^{n-1}} = A_{n-1} \qquad (9)$$

boshlang‘ich shartlarini qanoatlantiruvchi yechimini toping, bu yerda $\psi(t)$ va $a_i(t)$ $(i = \overline{1,n})$ lar $a \le t \le b$ segmentda uzluksiz funksiyalar bo‘lib, $A_j (j = \overline{0, n-1})$ lar esa o‘zgarmas sonlardir.

Bu masalani yechish ikkinchi tur Vol’terra integral tenglamasining yechimini topish masalasiga keltirilishi mumkin. Yaqqollik uchun biz tegishli hisoblashlarni $n = 2$ bo‘lganda amalga oshiramiz.

Ushbu

$$\frac{d^2y}{dt^2} + a(t)\frac{dy}{dt} + b(t)y = \psi(t) \qquad (10)$$

Tenglama va

$$y(a) = A, \qquad \frac{dy(a)}{dt} = B \qquad (11)$$

Boshlang‘ich shartlar berilgan bo‘lsin. Bu masalaga mos integral tenglama tuzish maqsadida

$$\frac{d^2y}{dt^2} = \varphi(t) \qquad (*)$$

Belgilash kiritamiz. Agar $\varphi(t)$ ma’lum funksiya bo‘lsa (*) ni ketma – ket ikki marta integrallab va (11) ni hisobga olib (10) differensial tenglamaning tegishli yechimini toppish mumkin. Endi (*) ni integrallab topamiz:

$$\frac{dy}{dt} = \int_a^t \varphi(s)ds + C_1.$$

(11) shartdan foydalanib, C_1 ni aniqlaymiz:

$$B = \frac{dy(a)}{dt} = \int_a^a \varphi(s)ds + C_1 = C_1.$$

Ya’ni $C_1 = B$.

Shuning uchun quydagiga egamiz:

$$\frac{dy}{dt} = \int_a^t \varphi(s)ds + B.$$

Bu tenglikning ikkala tomonini integrallab topmiz:

$$y(t) = \int_a^t \left(B + \int_a^s \varphi(\tau)d\tau \right) ds + C_2 = \int_a^\tau ds \int_a^s \varphi(\tau)d\tau + B(t-a) + C_2.$$

Bundan $t = a$ bo‘lganda (11) ga ko‘ra

$$A = y(a) = C_2$$

Kelib chiqadi. Shunga asosan,

$$y(t) = \int_a^t ds \int_a^s \varphi(\tau)d\tau + B(t-a) + A.$$

Ravshanki,

$$\int_a^t ds \int_a^s \varphi(\tau)d\tau = \int_a^t \varphi(\tau) \int_\tau^t dsd\tau = \int_a^t (t-\tau)\varphi(\tau)d\tau.$$

Demak,

$$y(t) = \int_a^t (t-s)\varphi(s)ds + B(t-a) + A.$$

d^2y/dt^2, $dy\ /\ dt$ va u lar uchun topilgan ifodalarni (10) tenglamaga qo‘yib, uni quydagi Vol’terra tenglamasiga keltiramiz:

$$\varphi(t) = f(t) + \int_a^t K(t,s)\ \ \varphi(s)ds,$$

Bunda

$$f(t) = -[Ba(t) + B(t-a)b(t) + Ab(t)] + \psi(t),$$

$$K(t,s) = -a(t) - (t-s)b(t).$$

Demak, (10) tenglama uchun koshi masalasi ikkinchi tur chiziqli Vol’terra tenglamasini yechish masalasiga keltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M.Salohiddinov “Integral tenglamalar”.
2. M.L.Krasanov “Integralnie uravneniya”, Nauka M:1975
3. Sh.T.Maqsudov “Chiziqli integral tenglamalar elementlari” Toshkent “O‘qituvchi” 1975-y.

FOYDALANILAYOTGAN G‘ISHTLI DEVORLARNI MUSTAHKAMLIGINI QAYTA TIKLASHDA BAZALT TOLALALI FIBRABETON QO‘LLASHNI TADQIQ ETISH

Xakimov Xumoyun Axadjon o‘g‘li
Farg‘ona politexnika instituti magistranti
Halilova Nozimaxon Xasanboy qizi
Farg‘ona politexnika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda foydalanilayotgan binolarning katta qismini g‘isht devorli binolar tashkil etadi. Yildan yilga g‘isht devorlar turli xil sabablar (karroziya, mexanik, foydalanish jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolar) ga ko‘ra mustahkamligini yo‘qotmoqda. Foydalanilayotgan g‘ishtli devorlarni mustahkamligini qayta tiklash uchun biz bazalt tolali fibrobeton qorishmalardan foydalandik. Bazalt tolali fibrobeton qorishmalar quyidagicha ta’sir qiladi: g‘isht devorlarning mustahkamlik xususiyatlarini yaxshilash, zarba va ishqalanishga qarshiligini oshirish, betonning strukturasini yaxshilash orqali agressiv muhit ta'sirida konstruktsiyalarning ekspluatatsion ishonchliligini oshirishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: G‘isht, basalt, bazalt tolasi, fibrabeton, mustahkamlik, g‘isht devor, yoriqlar, agressiv muhit.

АННОТАЦИЯ

Большинство зданий, используемых сегодня, имеют кирпичные стены. Из года в год кирпичные стены теряют свою прочность по разным причинам (коррозия, механические, эксплуатационные ошибки). Для восстановления прочности кирпичных стен применялись базальтофибробетонные смеси. Базальтофибробетонные смеси обладают следующими эффектами: улучшают прочностные свойства кирпичных стен, повышают ударопрочность и

сопротивление истиранию, улучшают структуру бетона, повышают эксплуатационную надежность конструкций при воздействии агрессивных сред.

Ключевые слова: Кирпич, базальт, базальтовое волокно, фибробетон, прочность, кирпичная стена, трещины, агрессивная среда

TO STUDY THE USE OF BASALT FIBER CONCRETE IN RESTORING THE STRENGTH OF EXISTING BRICK WALLS

ANNOTATION

Most buildings in use today have brick walls. From year to year, brick walls lose their strength for various reasons (corrosion, mechanical, operational errors). To restore the strength of brick walls, basalt-fibre-reinforced concrete mixtures were used. Basalt-fibre-reinforced concrete mixtures have the following effects: they improve the strength properties of brick walls, increase impact resistance and abrasion resistance, improve the structure of concrete, increase the operational reliability of structures when exposed to aggressive environments.

Key words: Brick, basalt, basalt fiber, fibrous concrete, strength, brick wall, cracks, aggressive environment

Bugungi kunda foydalanilayotgan binolarning katta qismini g‘isht devorli binolar tashkil etadi. Ushbu binolarning g‘isht devorlarida yuzaga kelgan nuqsonlar ko‘z yordamida va maxsus asboblar bilan aniqlanadi. Bunda konstruktiv elementlarning haqiqiy o‘lchamlari, devorlarning o‘zaro va orayopma konstruksiyalari hamda karkas elementlari bilan birikuv tavsifi, g‘ishtli konstruksiyalurning xususiy tekisligida unga parallel tekislikdagi deformatsiya kattaligi, plitalar balka va peremichkalaming tayanish bo‘yicha talab qilingan sharoitlari, po‘lat armatura va quyilma detallariring holati, korroziyadan zararlanish darajasi aniqlanadi. Yoriqlar, darzlar va shu kabi buzilishlaming o‘lchamlanni va ular keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlash lozim. Nuqsonlani kelib chiqishi mumkin bo‘lgan sabablardan quyidagilarni ajratish mumkin:

mexanik, dinamik, korroziya, temperatura, namlik ta’siri hamda zamin notekis deformatsiyasi bilan bog‘liq nuqsonlar. Oxirgi nuqsonlar devorlarning qo‘shni uchastkalandagi yuklanish darajasining turlicha ekanligidan (masalan: ko‘ndalang, o‘z-o‘zini ko‘taruvchi va bo‘ylama yuk ko‘taruvchi) hamda qo‘shni uchastkalardagi geologik sharoitning farqi dan, poydevor ostidagi gruntlami yer osti suvlarining yoki avariya oqavalarini yuvib ketishidan, cho‘kuvchan gruntlarning namlanishidan kelib chiqishi mumkin. Tekshirish vaqtida darzlarning vaqt mobaynida o‘sishini aniqlash maqsadga muvofiq. Shunday maqsad bilan darzlarga nishon o‘rnatiladi. Yuk ko‘taruvchi g‘ishtli konstruksiyalarda aniqlangan darzlami Devorning yuk ostida siqilishiga ishlashi nuqtai nazaridan baholash kerak. Lekin g‘istni olib borishda texnologiyani buzilishi natijasida, masalan: qish vaqtida hamda kirishish deformatsiyalari oqibatida darz paydo bo‘lish imkoni ham mavjud. Avval bajarilgan G‘ishtning sifatini baholash va uni loyihaviy va boshqa texnik talablarga, ya’ni choldami qorishma bilan to‘ldirish, qatorlarning gorizontalligiga, gorizontal choklarning qalinligiga rioya qilish lozim. G‘isht konstruksiyalardan qurilgan bino va inshootlami rekonstruksiya qilishda yuk ko‘taruvchi elementlaming haqiqiy mustahkamligini baholash muhimdir Bunda konstruksiyaning yuk ko‘tarish qobilyatini pasaytirishi mumkin bo‘lgan barcha omillarni: darzlar, katta shikastlanishlar, Devorning vertikallikdan og‘ishi, yuk ko‘taruvchi konstruksiyalar orasidagi bog‘lanishni va shu kabilarni hisobga olish darkor. G‘isht konstruksiyalar asosan siqiluvchi kuchlanishni o‘zlariga olganlari uchun, kuchaytirishning samaraliroq usuli po‘lat, temirbeton va armaturalangan qorishmali xalqa bo‘lishi mumkin G‘isht Devorsi xalqada har taraflama siqilgan sharoitda ishlaydi. Bunda uning ko‘ndalang deformatsiyasi anchagina kamayadi va uning oqibatida bo‘ylama kuchga bo‘lgan qarshilik ortadi. Po‘lat xalqa 2 ta asosiy elementlardan iborat tik po‘lat burchaklar, derazalar orasi devorining yoki sement qorishmasidan bo‘lgan stolblar burchaklariga o‘matiladi; - polosali yoki doira kesimli po‘latdan xomutlar. Xalqaning Devor ishiga kirishishini ta’minlash uchun Devor orasidagi tirqishlarni yaxshilab sement qorishmasi bilan in’eksiya qilish lozim. Metall xalqa o‘rnatib bo‘lingandan so‘ng uni korroziyadan

metall to‘r o‘matib, qalinligi 25-30 mm Bazalt tolali fibrobeton qorishmasi bilan himoyalanadi. An'anaviy mustahkamlangan konstruktsiyalarda bo‘lgani kabi, tolalarni mustahkamlash beton matritsa materiallari qo‘llaniladigan yukni tolalarga interfeysga ta'sir etuvchi kesish kuchlari orqali uzatadi va shu bilan tolalar kuchlanishlarning asosiy qismini egallaydi. Bazalt tolalari va momigi ayniqsa uzluksiz tolalari, ishlab chiqarish texnologiyalari yetarlicha yangi bo‘lib, dastlabki xom ashyo bazaltlar bilan bog‘liq qator o‘ziga xosliklarga ega.

Devorni xalqalar bilan kuchaytirish bir vaqtning o‘zida Devordagi mavjud darzlami bazalt tolali fibrobeton qorishmalar qo‘llab in’eksiyalash tavsiya etiladi. In’eksiyalash aralangan Devorga bazalt tolali fibrobeton qorishmasini bosim ostida kiritish yo‘li bilan ham amalga oshiriladi. Bunda devorning umumiy yaxlitlanishi yuz beradi, yuk ko‘taruvchanlikning qayta tiklanishi, ba’zan esa o‘sishi kuzatiladi. Qorishma darzga 0,6 MPa bosim bilan xaydaladi. Darzning to‘lalik zichligini 28 kundan keyin buzilmas usullar bilan aniqlanadi. In’eksiyalash uchun ishlatiladigan qorishmaning siqilishga mustahkamligi 15-25 M Pa ni tashkil etadi. Devorni po‘lat xalqa va in’eksiyalash bilan birgalikda kuchaytirish maqsadga muvofiqdir

Bazalt tolali fibrabetonni tadqiq qilish va qo‘llash bo‘yicha jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tolalarni qo‘llash quyidagilarni ta'minlaydi:

- qorishmaning strukturasini yaxshilash orqali agressiv muhit ta'sirida konstruktsiyalarning ekspluatatsion ishonchliligini oshirish;

- tolali qorishmaning xususiyatlari ishlatiladigan tolalar va beton turiga qarab belgilanadi, ularning miqdoriy nisbati va ko‘p jihatdan faza chegarasidagi kontaktlarning holatiga bog‘liq;

- vaqt o‘tishi bilan erishilgan darajani saqlab turganda, kompozitsiyaning mustahkamlik xususiyatlarini asl beton bilan taqqoslaganda sezilarli o‘sishi matritsaga kimyoviy jihatdan chidamli va elastik moduli yuqori bo‘lgan yuqori texnologiyali tolalardan foydalanish bilan ta'minlanadi;

- tolalar turi, ularning nisbiy uzunligi va qorishmadagi ulushi, qabul qilingan texnologiyani hisobga olgan holda, mahsulot va konstruksiyalarga qo‘yiladigan

talablar asosida belgilanishi kerak, ushbu parametrlarning maqbul qiymatlaridan katta yoki kichik darajada og‘ishi dispers armaturalashning samaradorligini kamaytiradi;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To‘laganov A.A., Kamilov X.X., Vohidov M.M., Sultonov A.A. Zamonaviy qurilish materiallari, buyumlari va texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma, G‘ishtkent, TAQI, 2014.

2. B.X. Raximov, S.T.Qosimova, SH. SHojalilov, O.A.BADER “Bino va inshootlar rekonstruksiyasi” Toshkent arxitektura va qurilish instituti Toshtkent-2008 y

3. H.A.Akramov, M. Turopov “Beton va temir-beton texnologiyasi” Toshtkent-2019y

Hamidov va b. Qurilish materiallari, buyumlari va metallar texnologiyasi. Darslik. “SHarq”, Toshtkent, 2005 y

4. Xamidov A. Qurilish materiallari, buyumlari va metallar texnologiyasi fani ta’lim texnologiyasi (o‘quv-uslubiy majmua), NamMPI.2012 y.

5. Komilov X “Zamonaviy qurilish materiallari” (oquv-uslubiy majmua), TAQI. Toshkent 2020 y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AQLIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi
TVCHDPI tyutor
Xolnazarova Mahina Faxriddinovna
TVCHDPI MAT 21/6 guruh talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda Intelektual salohiyati yuqori bolalar va o‘zlashtirishi oson va tez bo‘lgan bolalarni tarbiyalash bugungi kun tarbiyachi pedagoglarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.Davlatimiz rahbarining ham bu sohada olib borayotgan islohatlari qabul qilinayotgan qaror va farmonlar bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Kalit so‘zlar: Qobiliyat, intelektual aql, pedagogik texnologiya, intelektual texnologiya, metod, aqliy hujum.

Annotation: One of the main tasks of educators today is to bring up children with high intellectual potential and children who are easy and quick to learn.

Keywords:Ability intellectual intelligence pedagogical technology intellectual technology method mental attack

Mamlakatimizda yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilmoqda.O‘g‘il-qizlarning zamonaviy bilim olishi va xorijlik tengqurlari bilan raqobatbardosh bo‘lib ulg‘ayishlari uchun zarur shart-sharoit yaratish borasida qilinayotgan ishlar izchil va keng ko‘lamda davom etmoqda.

Ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali bolalarlarda quyidagi kompitensiyalar rivojlanadi:

- har tomonlama intelektual salohiyatli bugungi zamon talablariga raqobatbardosh bo‘lishlarini taminlaydi;

- ta’lim va o‘qishga bo‘lgan qiziqishlari ortadi
- bolalarda kreativ fikrlash va yangi g‘oyalar shakllanadi
- innovatsion tajribalar va yaratuvchanlik qobiliyatlari rivojlanadi
- berilayotgan topshiriqlarga noodatiy yondashish usullarini o‘ylab topishadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida va jarayonida qanday texnologiyalarni qo‘llash samarali natijalarga erishishimiz uchun zamin yaratadi.Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladiga muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay,qisqa vat ichida yuksak natijalarga erishisdir.Qisqa vaqt mobaynida muayyan nazariy-ilmiy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish,ularda ma’lum faoliyat yuzasidan bilim,ko‘nikma va malakalarni hosil qilish,shuningdek o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish,ular tomonidan egallangan kompitensiyalarni baholash pedagogdan yuksak mahorat va ta’lim muhitiga yangicha yondashuvni talab etadi.

Pedagogik texnologiya o‘z mohiyatiga ko‘ra sub’ektiv xususiyatga ega. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat’iy nazar texnologiyalar:

— pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishi;

— o‘qituvchi o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirishi;

— o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha puxta bilimlarning egallanishini ta’minlashi;

— o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishi;

— o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;

— pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g‘oyalarining ustivorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

„AQLIY HUJUM’’ METODI

Mazkur metod bolalarning mashg‘ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta’minlash va oshirish,qisqa vaqt mobaynida fikr yuritishlariga undash va bir xil fikrlash inertsiyasidan ozod etish,muayyan mavzu yuzasidan rang-barang fikrlarni to‘plash imkonini,mustaqil va erkin fikr yuritishni ta’minlaydi.

„Aqliy hujum’’metodining asosiy tamoyili va sharti mashg‘ulotning har bir ishtirokchisi tomonidan berilgan fikrlarni oxirigacha eshitish fikr yakunlangach umumiy va qo‘shimcha xulosalarni berish.

“TAJRIBA VOSITASIDA O‘QITISH SIKLI” METODI

Mazkur metod quyidagi 4 omil asosida quriladi:

— reflektiv kuzatish;

— abstrakt xulosalash;

— faol tajriba olib borishga tayyorlanish;

— aniq tajriba o‘tkazish.

Yuqorida qayd etilgan omillarning har biri muayyan g‘oyaga asoslanadi. Chunonchi:

1. O‘quvchilar uchun mashqlar mazmunini tanqidiy o‘rganish va ular ustida fikr yuritish imkoniyatini beruvchi sharoit yarat (reflektiv kuzatish);

2. O‘quvchilarga zarur nazariy bilimlarni ber;

3. Muammo yuzasidan bildirilgan fikrlarni umumlashtirish va xulosalash uchun sharoit yarat (abstrakt xulosalash);

4. O‘quvchilarga mukammal shakllangan, ayni vaqtda yana bir bor tekshirib chiqilishi lozim bo‘lgan mashqlarni ishlab chiqish imkonini ber (faol tajriba olib borishga tayyorlanish);

5. Yakuniy xulosani shaxsiy tajribadan o‘tkaz va faoliyatda undan foydalan (aniq tajriba o‘tkazish).

“BESHINCHISI (OLTINCHISI, YETTINCHISI, …) ORTIQCHA METODI

O‘quvchilarning mantiqiy tafakkur yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega. Uni qo‘llash quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

— o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish;

— hosil bo‘lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo‘lgan 4 ta (5 ta, 6 ta, …) va taalluqli bo‘lmagan bitta tushunchaning o‘rin olishiga erishish;

— o‘quvchilarga mavzuga taalluqli bo‘lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish;

— o‘quvchilarni o‘z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida o‘quvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o‘tishlari hamda ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘likni asoslashlarini talab etish lozim).

Mavzu mohiyatini yorituvchi tushunchalar o‘rtasidasigi mantiqiy bog‘likni ko‘rsata va asoslash olish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, shaxsiy yondashuvlarini asoslay, shuningdek, tengdoshlarining fikrlari bilan shaxsiy mulohazalarini o‘zaro taqqoslash ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Shavkat Mirziyoyev.,,Erkin va farovon,Demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz’’.Toshkent - ,,O‘zbekiston’’-2016.

2.Xo‘jaev N.,Xoshimova M.,Hakimova M. va boshqalar.Pedagogika.(darslik)-T.:TDIU,2007.

3.Ismailova Z.K.Pedagogika.Darslik.T.:-Moliya,2008.

4.Z.F.Sharopova.Ta’lim texnologiyalari.Toshkent-2019.

VOLEYBOL TO‘PINI UZATISHDA TANLOV REAKSIYASINING AHAMIYATI

Yuldashev Rashid Yigitaliyevich
Namangan davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti o‘qituvchis
e-mail: rashidyuldashev@gmail.com
Abdullayev Botir Rahimjonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada voleybol bilan shug‘ullanuvchilarni chaqqonlik sifati va tanlov reaksiyasining voleybol o‘yinidagi ahamiyati hamda uni qanday tarbiyalash haqida nazariy ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Sport tayyorgarligi, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, chaqqonlik, tezkorlik.

ЗНАЧЕНИЕ РЕАКЦИИ ВЫБОРА ПРИ ПЕРЕДАЧЕ ВОЛЕЙБОЛЬНОГО МЯЧА

Аннотация: В данной статье приведены теоретические сведения о качестве ловкости и значении реакции волейболистов в игре в волейбол и способах ее тренировки.

Ключевые слова: Спортивная подготовка, физическая подготовка, физические качества, ловкость, быстрота.

THE IMPORTANCE OF THE SELECTION REACTION IN THE TRANSMISSION OF THE VOLEYBALL

Annotation: This article provides theoretical information about the quality of agility and the importance of the reaction of the handball players in the game of volleyball and how to train it.

Key words: Sports training, physical training, physical qualities, agility, speed.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga katta etibor qaratildi. Sport sohasidagi ulkan islohotlar va erishilayotgan yuksak natijalar mamlakatimiz Prezidenti SH.Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan oqilona davlat siyosatining mahsulidir. Yurtboshimiz tomonidan 2017-yil 7-fevraldagi farmoni bilan tasdiqlangan. 2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasining Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish deb nomlangan bandida “Jismonan sog‘lom ,ruhiy va intelektual rivojlangan ,mustaqil fikrlaydigan, qat’iy hayotiy nuqtai nazarga ega, ndan taqshqari Yurtboshimiz tomonidan 2020-yil 24-yanvardagi 5924-sonli farmonlari “O‘zbekiston respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish to‘g‘risida” [90] jismoniy tarbiya va sport sohasini davlat siyosati darajasida muhimligidan dalolat beradi.

Shu bilan bir qatorda jismoniy tarbiya va sport sohasini yanada rivojlantirish ham ustuvor masala hisoblanadi. Mazkur mavzuyimizda keltirilgan tanlov reaksiya va uning rivojlantirishni ahamiyati esa sportchi yuqori natijaga erishishini asosi hisoblanishi imkor etib bo‘lmaydi, chunki valeybol sporti chaqqonlikka asoslanadi.

Ushbu ishimizning asosiy maqsadi ham valeybol sportida namoyon boladigan tanlov reaksiyasini tarbiyalash vosita va usullarini aniqlash.

Ishimizni hal etishga oid vaziflar ham maqsaddan kelib chiqib tuzilgan. Ular: 1) oddiy va murakkab reaksiyanilarni o‘rganish.

2) voleybol sporti mashg‘ulotlari o‘tkazishdagi usul va vositalarni tavsiflash.

«Handboll» so‘zini manosi ham «qo‘l to‘pi» degan manoni anglatadi, shundan ham ko‘rish mumkin. Uzatilayotgan oby’ekga nisbatan tez va aniq qaror qabul qilish kerak bo‘ladi. Manashunday qarorlarni yaxshilash uchun avvalo voleybol mashg‘ulotini shunchaki emas, undagi vazifalar qatoriga sportchini tanlov reaksiyani to‘g‘ri qilaolishiga yordam beruvchi mashqlarni joylash talab etiladi. Biz quyida voleybolchilar tomonidan ko‘rsatiladigan reaksiyalar va u chaqqonlik sifati bilan aloqadorligiga tegishli ma’lumotlar keltiramiz.

[90] O’zbekiston Respublikasi prezidentining “Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora tadbirlari tog’risida” 2020-yil 24-yanvardagi 5924- sonli farmoni. Mabuot.uz

Chaqqonlik – jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasiga oid qator adabiyotlarda (L.P.Matveyev, 1991; V.M.Zasiorskiy, 2009; va boshqalar) hayotiy-zaruriy, kasbiy-amaliy malakalarga ega bo‘lishi uchun organizmning alohida qismlari(bo‘laklari), tizimlarining zarur bo‘lgan harakatlarni o‘zlashtirib olishi uchun tez moslasha olish jihati deb qarash tavsiya qilingan.[91]

Har qanday harakatni o‘zlashtirishda yuzaga kelgan harakat sharoiti, vaziyatga qarab, harakatlarni bajarishga tez, qisqa muddatda moslasha olish qobiliyatini chaqqonlik deb ataladi. Chaqqonlikni tarbiyalash uchun oldin o‘rganilgan, bajarishga odatlanib qolingan harakatlar tizimi yangi harakatlar bilan almashtiriladi va o‘zlashtirilgan harakatga boshqa elementlar qo‘shiladi. Bu o‘z navbatida bosh miya yarim sharlari po‘slog‘ining “ijodiy” faolligini yuqori darajasini ta’minlaydi.

Bu jarayon mashg‘ulotlar, sog‘lomlashtirish trenirovkalari, sog‘lom turmush tarzi jismoniy madaniyati mashg‘ulotlarining vositalari basketbol, **voleybol**, qo‘l to‘pi, futbol, gimnastika, yengil atletikaning sakrash va uloqtirish turlari, suv sporti mashq lari va boshqalar orqali yo‘lga qo‘yiladi.

Chaqqonlikni rivojlantirishda qo‘llaniladigan eng sodda ta’lim uslubiyotlarini bilishimiz lozim. Ular:

- mushaklarni aytarli darajada “bo‘shashtirib” bo‘lgandan so‘ng berilgan tovush, ovozga qarab kelishilgan harakat akti yoki harakat faoliyatini bajarish;
- turli xildagi balandliklarga chiqish yoki pastga qarab yugurish, turli xildagi to‘siqlardan (sun’iy, tabiiy), murakkab serpantinlarni zabt etish;
- chaqqonlikni o‘zini alohida ajratib emas, boshqa sifatlar bilan qo‘shib kompleksli rivojlantiriladi va o‘yin, musobaqa metodlaridan foydalanish yaxshi natija beradi.

M.A.Cherkovning tadqiqotlariga ko‘ra, chaqqonlik kasbiy yoki jismoniy harakatlarni bajarishda turlicha namoyon bo‘ladi. Bu sifat individ mushaklarining yuqori darajada rivojlanganlik jihati va yarim sharlar po‘stlog‘idagi jarayonlarning plastikligi, tez sodir bo‘lishi va almashinuvi bilan chambarchas bog‘liq. **Chaqqonlik bo‘g‘inlar harakatchanligiga ham bog‘liq.** Tadqiqotlar va kuzatishlar natijasida aniqlandiki, 14-15 yoshdalik davri

[91] A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.

chaqqonlikni rivojlantirishning eng qulay davri. 16-18 yoshga borganda bo‘g‘inlar harakatchanligining shakllanishi sekinlashadi. Shuning uchun chaqqonlikni rivojlantirish mashqlari va uni rivojlantirish asosan kasb-hunar kollejlari o‘quv tarbiya jarayonida e’tiborli darajada vaqt sarflashni taqazo etadi. Chaqqonlikni rivojlantirish uchun ko‘proq o‘yinlardan: voleybol, basketbol, futbol, tennis, stol tennisi, voleybol, xokkey, regbi va boshqalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O‘yinlar chaqqonlik -tezlikning ahamiyati ham ikkinchi darajali emas. Chunki chaqqonlik tezliksiz namoyon bo‘lmaydi.

Chaqqonlikni rivojlantirish esa tez o‘zgaruvchan o‘yin sharoitiga moslasha bilishni, kuzatuvchanlikni, mo‘ljalga to‘g‘ri olishni, qisqa fursat ichida turli murakkab vaziyatda aniq, to‘xtamga kelish, uni his qilish va o‘z harakatlarini shu vaziyatga moslay olishdek hayotiy-zaruriy amaliy harakat malakalarini shakllantiradi. Velosiped, harakatli o‘yinlar ham chaqqonlikni rivojlantiradi.

Harakatlarning koordinasiyaviy murakkabligi chaqqonlikning birinchi o‘lchovidir. Agar harakatning fazo, vaqt, kuch xarakteristikalari harakat vazifasiga mos bo‘lsa, harakat yetarli darajada aniq bo‘ladi. Hara kat vazifalari harakatning aniqligi tushunchasini keltirib chiqaradi. Harakatning aniqligi chaqqonlikning ikkinchi o‘lchovidir.

Chaqqonlikni rivojlantirishga yo‘naltirilib yuklamani oshirish shug‘ulla nuvchilarga koordinasiyaviy qiyinchiliklarni kuchaytiradi. Mashg‘ulotlar davomida bunday qiyinchiliklar uch guruhga bo‘linadi:

1. Harakatlarning aniqligiga erishishdagi qiyinchiliklar.
2. Ularning o‘zaro moslasha olishidagi qiyinchiliklar.
3. Kutilmaganda, qisqa vaqt ichida, o‘zgargan sharoitda duch kelinadigan qiynchiliklar.

Sportchilarni chaqqonlik sifatini tarbiyalash orqali o‘z ozidan tanlov reaksiyalarni ham bemalol tarbiyalash mumkin bo‘ladi.

Sportchi ko‘rsatadigan reaksiyalar ikkiga bo‘linib ular:

3. Oddiy reaksiya
4. Murakkab reaksiyalarga ajratiladi.

Agarda voleybolchi chalingan shutak tovishiga nisbatan javob reaksiyasi ko‘rsatsa bu oddiy chunki bu mashg‘ulot jarayonida ko‘p marta tushintirilga va o‘yin qoidalari bilan mustaxkamlab qo‘yilgan holat bo‘ladi. Yoki voleybochi hujum zonasidan berilgan zarbaga nisbatan himoyalanish uchun biron bir javab reaksiyasini ko‘rsatsa bu murakkab reaksiya yani tanlov reaksiyasi bo‘ladi va uni rivojlantirishda yuqorida keltirilgan usul va vositalardan foydalanish eng foydali natija beradi.

Xulosa

Sport mashg‘uloti juda ham keng qamrovli jarayon hisoblanadi,chunki unda tayyorgarlikning ko‘plab tamonlari mavjud. Manashu tamonlarni to‘g‘ri tarbiyalash uchun murabbiy ko‘plab jihatlarni hisobga olishga majbur. Sportchining nerv sistemasi qanchalik yaxshi faoliyat amalga oshirsa shuncha harakatdagi turg‘unlik mustaxkam va ijobiy bo‘ladi. Shu o‘rinda voleybol sport turi tezkorlik va chaqqonlikni talab etishini inobatga olgan holda yosh voleybolchilarni yoshlikdan jarayonga to‘g‘ri baho bera olishga va tanlov reaksiyasini vaqtida berishga o‘gatish kelgusidagi natijani yuksak bo‘lishi uchu poydevor vazifasini o‘taydi deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

6. Bondarevisky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.
7. SH.K.Povlov,O.X.Abdalimov,Z.Ye.Yusupova. Voleybol nazaryasi va uslubiyoti. Darslik Toshkent 2017-yil 415.b
8. A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2016. -410.b.
9. R.S.Salomov. Jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Darslik –Toshkent 2014-yil 284 b.
10. F.A.Kerimov ’’ Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar’’. Toshkent. ’’Zar qalam’’ - 2004.-447.b

«АҚЫНДАРДЫҢ ДҮРІ-МАЙЛЫҚОЖА»

Азада Абдуғафурова Махаммадкәрім қызы
Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты
Қазақ тілі және әдебиет бағытының I курс студенті
Ғылыми жетекші: Жандос Абдазимович Байзаков

Аннотация:Майлықожа ақынның халыққа,жастарға өнегелі насихаттаушы нақыл сөздері мен өлеңдері.Өз заманының ақыл -парасатты,терең ой иесі келешек ұрпаққа қалдырған дүр,гауһарлары.

Кілітті сөздері:Діндар адам,айтыскер,поэтикакалық өлеңдер иесі,тұла бойында тек жақсылық өрбіген ақын.

Annotation: Proverbs and poems of the poet Maylykozha, propagandizing to the people and youth.

Keywords: A religious person, an aitysker, a poet, a poet with only goodness in his body.

— Жақсыға айтқан сөзің ем болады,
—Ақылы надандардың кем болады.
—Жамандарға насихатайтқан сөзің,
—Жаңғырыққан шорменен тең болады.

Майлықожа Сұлтанқожаұлы 1835 жылы Сырдария өзенінің бойында Оңтүстік Қазақстан облысына қарасты Қожатоғай деген жерде туылған.Әкеден ерте айрылады.

Майлы 14 жасқа толғанда шешесі өліп,жеті жасар Есехан деген інісі екеуі жетім қалады,туғаннан пысық Майлы жетімдікке бой алдырмай,басына түскен аурытпалықтарға қарсы тұрып,күнкөріс қамын жасайды.Бірақ қамқорсыз қоғамдағы жетімдердің аянышты тағдыры оған да ортақ болады.Сондықтан болса керек, ақын өзінің жетілу жолын еске алғанда;

Әкеден жастай қалған жетім едім,
Көп көріп таршылықта жетіп едім,
Жетім боп,он төртімде қалғанымда,
Амалым жоқ қылатын,өкінемін
Есехан мен әркімге қызмет етіп,
Боп кетті-ау қара құлдай кескіндерім.

Кесірі көп кер заманның ауыр азабын болашақ ақын өз басынан кеше,оған қарсы алыса-арпалыса өскені,ақиқатқа жай.Ақының өз сөздеріне қарағанда,ол 20 жас шамасында сөзге араласып,өлең өнеріне беріле бастаған Бақара,Самарқант, Ташкент сияқты қалаларда болып көрші елдер өмірімен,шығыс мәдениетімен танысқан.Осындай оқуы мен тынымсыз ізденуіне байланысты ол тез жетіліп кеткен.

Ол өзіне дейінгі Қожа Ахмет Яссауи мен Сүлеймен Бақырғаниды,Асанқайғы мен Бұқар жырауды да білген.Майлы кезінде Дулат,Шортанбай,Мәделқожа Молда Мұсалармен пікірлес болған.Қазақ еліне белгілі Сүйінбай,Құланшақ,Айман,Гүлханым,Жаныс тағы басқа ақындармен жүздесіп,олардың кейбіреулерімен айтысқан.Қазақ тұрмысын біліп қана қоймай,өзбек,қырғыз елдерінің жаныспен айтысы куә.

Майлықожа ақынның көптеген жыр,өлең,айтыстары тек қана батырларға жігер беріп,жүрегінің түп-түбінен сыр шертеді. 1860 жылдары Сырдан Әулиеатаға келіп Сыпатай батыр аясында таласады.Бұл жыр бірінші рет 1929 жылы "Жаңа әдебиет"журналында басылады.Ақын Сыпатай асының бастаушысы болып жүрген Есім деген байдың құрметіне разы болмай,оны санайды.Өлеңнің жалпы көлемі—68 жол.Онда басқа рудан келген қонақтардың елеусіз,құрметтен тыс қалғаны сөз болады.

Жиынға біз келгелі он күн болды, Он табақ ботқа болды есебіміз
—Сыпатай шешен Майлыға қайырған жауабында
Сырдан өттік бастап деп
Хан Сыпатай асқан деп
Сырдан арғы үш болыс
Қасымбек,Иса,Тастанбек.

Майлықожаның кейбір толғаулары ерте көрген.1883 жылы Ташкент қаласында басылған "Қырғыз хрестоматиясы"атты жинақта Майлықожаның бірнеше ұзақ толғаулары басылады.Олар—"Райымқұлға","Қасқыр","Ноғай мырзаға","Үш жігіт" деп аталады.Ақынның бұл өлеңдерінің жалпы мазмұны адамгершіл ұғымдағы сөздер.

Майлықожа Сұлтанқожа шешендігіне кейбір өлеңдері бай-болыстарды әжуә ету,мысқылдау сарыны айқын.Мықтылардың елді зарлатып,зүлікше сорып,түлкіше алдап,зұлымдық істеп жүршені әшекерленеді.Болыс болу үшін таласып әуре-сарсаңға түсіп,өз бауырын да сол жолда қағазға сиямен төгеді.

Майлы кейбір өлеңдеріндеде әйел теңсіздігі,мен қалыңмал салтына ашық наразылық білдіреді.Жастардың өз теңдеріне қосылулары керек,бірін-бірі көріп,сүйіп құда түсуі орынды,кез келгенді ала салуға немесе шал-шақпытқа ұзатуға болмайды.

Жақсы қатын жігіттің жан жолдасы
Үйір болып ақіретте қосылады,
Аумаса бір-бірінен ықыласы,-
дейді.

Ақынның көпке тараған мәшһүр нақыл сөздері едәуір көп.

Мықты мен нашар егессе,
Нашарды мықты ұрыпты.
Ала алмастан өшін-ау
Діңкесі мұның құрыпты.

Майлы өлеңдері өзінің құрылысы жағынан да тартымды.Ол кейде жазба әдебиет үлгісінде өлең жолдарын бір дыбыстан бастап,сөз термелейді.

Ақ тұйғын келіп ілігер,
Алып жайып торласа,
Арғымақ ат жығылар,
Алдын қазып оралса...

Қорыта айтқанда,Майлықожа Сұлтанқожа ақынның өлеңдерінде оның өзіндік поэтикалық тілі—эпитет,теңеулерден де өте көп пайдаланған.Жоғарыда келтірілген өлеңдердің өзінен-ақ ақын әдебиет тарихынан орын аларлық өз заманының көрнекті ақыны болғанын тану қиын емес.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Х.Сүйіншіәлиев."Қазақ әдебиетінің тарихы"Алматы."Санат"2006.
2.Батыс Қазақстан облысы энциклопедиясы—Алматы."Арыс".2002.
3.Қазақстан ұлттық энциклопедиясы.Алматы.6 том.

МЕТОДЫ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Амонова Нафиса,
студентка 2 курса направления бакалавриата
«Русский язык и литература»
НавГПИ. Узбекистан

Аннотация: Данная статья повествует использование интерактивных методов на уроке русского языка.

Ключевые понятия: обучение, информация, активность, мотивация, рефлексия, групповое задание, регламент, развитие, умение, навык.

Annotation: This article describes the use of interactive methods in the Russian language lesson.

Key concepts: learning, information, activity, motivation, reflection, group task, regulations, development, skill, skill.

Izoh: Ushbu maqolada rus tili darsida interfaol usullardan foydalanish yoritilgan.

Tayanch tushunchalar: o‘rganish, axborot, faoliyat, motivatsiya, mulohaza, guruh vazifasi, qoidalar, rivojlanish, malaka, malaka.

В педагогическом опыте и практике давно используется термин «активные методы и формы обучения». Современная наука об образовании «пришла» к тому моменту, когда возникла острая потребность в новых педагогических технологиях, которые обеспечивают самое главное в образовательном процессе — развитие личности каждого ребенка, его активности. [1,35]. Необходимо создавать и использовать такие условия обучения, чтобы учащийся стремился

получить новые результаты своей работы и в дальнейшей работе успешно применить их в практической деятельности.

Современная учебная литература, различные пособия для учителей позволяют при качественной подготовке построить урок так, чтобы развивать у учащихся мышление, память, внимание и другие виды познавательной деятельности. Продуктивный урок должен формировать не только глубокие и прочные знания, но и умения использовать их в различных ситуациях, самостоятельно добывать знания, формировать опыт решения проблем. Соответственно сейчас, остро стоит вопрос о целенаправленной работе по развитию учащихся — интеллектуальных, физических, эмоционально-волевых, познавательных умений. [2,126]. Наилучшие результаты при решении этой проблемы можно получить только при наличии активной позиции учащихся в учебном процессе. Каким же тогда педагогу нужно построить обучение, чтобы процесс познания стал обоюдно увлекательным, значимым, как для педагога, так и для самого учащегося? Педагогика предлагает различные пути: воспитание ответственности, развитие мотивации, адаптирование учебного материала к учебным возможностям учащего и др. [3, 29]. Современная образовательная «страна» требует поиска и освоения новых форм учебных взаимодействий между участниками процесса обучения. В русле этих поисков сегодня появился новый подход — интерактивное обучение (inter — между, aktio — действие). Интерактивное обучение — диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие учителя и ученика [4, 135].

Интерактивность обретает в наши дни особо большое значение. Появились интерактивные опросы, программы на радио и телевидении, сценарии которых во многом диктуются открытыми беседами со зрителями и слушателями.

Предлагаем рассмотреть структуру интерактивного урока: Интерактивное обучение представляет собой такую организацию учебного процесса, при которой практически все учащиеся оказываются вовлечёнными в процесс познания. Структура урока, проведённого в интерактивном режиме, включает 8

этапов. Остановимся на особенностях организации каждого из них. Мотивация. Для создания мотивации наряду с проблемными вопросами и заданиями используются сценки, чтение словарных статей, заслушивание статистических данных. Сообщение целей (целеполагание). Цели уроков интерактивного обучения отличаются от традиционных. На первое место выдвигаются цели, связанные со знаниями учащихся: назвать признаки функциональных стилей, назвать изменения, произошедшие в русской графике, дать определения понятиям орфография, орфограмма. Затем ставятся цели, связанные с формируемыми умениями: выделить написания, подчиняющиеся каждому принципу русской орфографии, определить стилистическую принадлежность текста, публично представить результаты групповой работы. На третьем месте стоят цели, называющие ценности: выразить своё отношение к необходимости существования единых норм орфоэпии, высказать своё суждение о значении грамотного письма, сделать вывод о практической значимости полученных знаний. Этот этап имеет большое значение: во-первых, позволяет всю дальнейшую деятельность учащихся сделать целенаправленной, т. е. каждый учащийся узнаёт, каким будет конечный результат, к чему ему стоит стремиться; во-вторых, на этом этапе преподаватель учит учащихся формулированию целей урока — одному из профессиональных умений учителя. Предоставление новой информации. Этот этап начинается обычно с мозгового штурма, например: «Какие понятия связаны со словом лексика?» Новая информация предоставляется обычно на рабочих листах, где вверху записаны вопросы и задания, а ниже помещена информация. Для предоставления информации также используются учебники, словари, монографические статьи, слово учителя.

Интерактивные упражнения. В качестве интерактивных упражнений практикуется работа в малых группах. Проведение этого этапа вызывает наибольшее число трудностей. Состав группы должен включать не более 5–6 человек, т. к. в группах большего количественного состава иногда не хватает времени всем высказаться, легче бывает спрятаться за спины других, что

снижает активность учащихся, гасит интерес к занятию. Лучше, если в каждой группе объединяются учащиеся разного уровня информированности по данному предмету, это позволяет им взаимно дополнять и обогащать друг друга. Во избежание потери времени на уроке следует заранее планировать, как учащиеся будут разделены на группы. Для этого можно раздать карточки с буквами, которые составляют ключевое, слово и предложить объединиться всем, кому достались одинаковые буквы. Размещение рабочих мест тоже нужно продумывать заранее. На перемене можно поставить столы по 2 или по 3, а стулья расположить напротив друг друга. Такая планировка не мешает слушать, учащиеся могут видеть лица друг друга, что помогает совместному общению.

Большое значение для эффективности учебного сотрудничества имеет характер его организации, в частности, внешняя регламентация деятельности участников групп. При организации первого занятия сообщается учащимся, что при подготовке выступления следует выслушать всех участников группы, совместно попытаться разобраться в проблеме, в случае необходимости можно обратиться за помощью к преподавателю, затем выбрать выступающего. Во время работы групп необходимо следить, насколько продуктивно организуется совместная работа, помогать некоторым учащимся включиться в общение, оказывать необходимую помощь в решении проблемы. На подготовку выступления разным группам требуется разное время. Если не все группы подготовились одновременно, то выделяю для них дополнительное время. При озвучивании проблемы используются такие варианты работы: выступает один человек (по выбору группы или по желанию); выступают последовательно все члены группы. Но в том и другом случае учащиеся должны помнить, что выступать необходимо кратко и информативно.

Новый продукт. Логическим завершением работы над новыми знаниями является создание нового продукта. Учитывая большой объём информации, усваиваемой на уроке, и ограниченность времени, в качестве нового продукта можно предложить учащимся сделать самостоятельные выводы (например, о

том, могут ли оставаться произносительные нормы неизменными по истечении десятилетий), высказать свою точку зрения (например, о необходимости существования единых норм орфоэпии), выполнить новое, ранее не выполнявшееся задание.

Рефлексия. Этот этап предполагает подведение итогов деятельности учащихся. Оценивание. Этот вопрос является наиболее сложным для учителей, работающих в интерактивном режиме. Оценивание должно стимулировать работу учащихся на последующих занятиях.

Домашнее задание. После проведения уроков в интерактивном режиме предлагаются задания, требующие творческого переосмысления изученного материала: написать сочинение — миниатюру по теме, высказать свою точку зрения по проблеме, провести стилистический эксперимент. Считаю, что такое задание в большей степени соответствует природе интерактивного обучения.

Занятия, построенные в интерактивном режиме, вызывают заметный интерес у учащихся, прежде всего, потому, что нарушают привычный и несколько надоевший порядок работы на уроке, позволяют каждому побыть не в роли пассивного слушателя, а в роли активного участника, организатора учебного процесса.

Таким образом, освоение учителем проблемно-поисковых методов — это и есть, самый верный путь к организации творческо-исследовательской деятельности учащихся, а значит, интерактивного обучения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Айкинбаева Г. К. Одаренные дети: выявление, обучение и развитие // Воспитание школьников. 2005. № 3. С. 20–21.
2. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. М.: Просвещение, 2003 г. 259 с.
3. Бабанский Ю. К. Методы обучения в школе. М.: Просвещение, 2006 г. 305 с.
4. Богоявленская Д. Б. Психология способностей. М.: Академия, 2002 г. 320 с.

ТОМОРҚА ЕР ЭГАЛАРИ ХАРАЖАТЛАРИНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Хакимов Зафар Ибрагимович
ТМИ- мустакил тадкикотчи
zafarxakimov39@gmail.com

Аннотация: Ушбу тадқиқот ишида, аҳоли томорқаларидан фойдаланиш харажатларини молиявий қўллаб- қувватлашда солиқ имтиёзларидан кенг кўламда фойдаланиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда ердан ва мулкдан самарали фойдаланиш учун рағбатлантирувчи таъсирга эканлиги баён этилган.

Калит сўзлар: Томорқа ер эгалари, солиқ имтиёзи, ер солиғи, мулк солиғи, солиқ кредити, ер рентаси.

Аннотация: В данном иследовнии констатируется, что широкое исползавание налоговых льгот по финансированию использования приусадебных участков, оказывает стимулирующее влияние на эффективное использование земли и имущества в сельскохозяйственном производстве.

Ключевые слова: Землевладельцы, налоговый кредит, земелный налог, налог на имущество, налоговый кредит, земельная рента.

Annotation: This study states that the widespread use of tax insentives to finance the use of personal plots has a stimulating effegt on the efficient use of land and property in agricultural production.

Key words: Landowners, tax credit, land tax, property tax,tax credit, land rent.

Томорқа ер эгалари фаолиятини давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлашда солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланиш мамлакат

иқтисодиётини ривожлантиришнинг асосий элементи ҳисобланади.Хусусан,қишлоқ хўжалигида майда ер эгалари фаолиятини солиқ имтиёзлари орқали қўллаб-қувватлаш жаҳон амалиётида самарали усуллардан бири ҳисобланади. Жумладан, томорқа ер эгаларидан ундириладиган (ер ва мол-мулк) солиқлар бўйича имтиёз тақдим этиш, рағбатлантирувчи хусусиятга эга бўлиш билан бирга маҳсулот ишлаб чиқарувчилар учун моддий техника базасини мустаҳкамлаш, сув ва энергия тежовчи технологияларни ишлаб чиқаришга жалб қилиш учун қўшимча молиявий ресурс билан таъминлаш имкониятини беради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сон “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармонида ”қишлоқ хўжалигида ердан самарали фойдаланиш мақсадида, ерларни солиққа тортиш механизмини такомиллаштиришни қайта кўриб чиқиш”[92] бўйича вазифа белгилаб берилди.Жумладан, аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда солиқларнинг рағбатлантирувчи функциясини кучайтириш ва самарали солиқ имтиёзларини амалиётга жорий қилиш долзарб вазифа эканлигини таъкидлаб ўтди. Маълумки, солиқ имтиёзлари маълум белги ва хусусиятлар билан бир-биридан фарқ қилади:

Ўзбекистонда мавжуд солиқ имтиёзлари таснифи[93]

Имтиёзлардан фойдаланиш тамойиллари	Имтиёзларнинг ўзига хос хусусияти бўйича турлари	Имтиёзларни тақдим этиш сабаблари

92 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сон “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони.

93 Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

1. Муддатлилик; 2. Ихтиёрийлик; 3. Тоифаловчи; 4. Камайтирувчи; 5. Мақсадли; 6. Рағбатлантирувчилик.	1. Солиқни (базаси ва суммасини) камайтирувчи 2. Солиқдан озод (тўлиқ ёки қисман) қилувчи 3. Солиқ тўлаш муддатини (солиқ каникули ва кредити) кечиктирувчи 4. Солиқ ставкаларини пасайтирувчи 5. Солиқ чегирмалари (солиққа тортилмайдиган минимум)	1. 1.Томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш; 2. 2.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириш; 3. 3.Тармоқни ривожлантириш; 4. 4.Соҳага янги инновацион технологияларни олиб кириш; 5. 5.Ресурс тежамкорлигига эришиш ва ҳ.о.

Мамлакатимизда томорқа ер эгалари асосан ер ва мол-мулк солиғини тўлаш орқали бюджет даромадлари улушида ўзининг ҳиссасига эга.

Қишлоқ хўжалигида томорқа ер эгалари фаолиятини солиққа тортишда назарий ёндашувлар ўзининг мазмун ва моҳиятига кўра жаҳон амалиётида муносиб ўрнига эга.Бу хорижий етакчи иқтисодчи олимлардан: А.Смит, Ж.Турго, Ф.Кене, Н.Тургенев, С.Дюпон ва Д.Рикардоларнинг илмий тадқиқот ишларида ўз тасдиғини топган:

Ерга солиқ солиш бўйича назарий ёндашувлар[94]

[94] Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

Солиқ солиш объекти	Фойдаланиш мақсади	Солиққа тортиш бўйича концептуал ёндашувлар
Томорқа ер участкаси	Иссиқхоналар, балиқ етиштириш учун сунъий ҳавзалар, маҳсулотларни сақлаш учун омборхоналар ва ҳ.о.	- қурилиш ва ер рентаси асосида солиққа тортиш (А.Смит); - бинолар банд қилган ерларни солиқдан озод қилиш (Ж.Турго); -ижара даромадларини солиққа тортиш (Ф.Кене,Ж.Турго); - ҳақиқатда олинган ёки олиниши мумкин бўлган ижара даромадларидан келиб чиққан ҳолда солиқ солиш (Н.Тургенев);
	Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун ер майдони	−соф қишлоқ хўжалик маҳсулоти қийматидан келиб чиққан ҳолда солиққа тортиш (Ф.Кене, С.Дюпон); - ернинг яхшиланиш харажатларини ва бошланғич қийматини ҳисобга олган ҳолда солиқ ундириш (Д.Рикардо); - ҳисобланган ёки ҳақиқий рента асосида солиқ солиш (А.Смит); - ишлаб чиқарилган маҳсулот қийматидан келиб чиққан ҳолда солиққа тортиш (Г.Жорж);

Ҳозирги солиқ қонунчилигида амалиётга киритилган солиқ имтиёзларига назар ташлайдиган бўлсак, уларнинг мазмун - моҳияти айнан ушбу асослар билан йўғрилганлигини гувоҳи бўламиз.

Аҳолига тегишли томорқа ерларида суғориладиган ерлар унумдорлигидан фойдаланиш ва уни рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетган ер майдонларидан самарали фойдаланишда бозор механизмининг айрим жиҳатлари, хусусан, ер солиғи тўлашда ер унумдорлигини ошираётган хўжалик субъектларига ер солиғидан (қисман ёки тўла) имтиёзлар тақдим этиш молиявий қўллаб-қувватлашнинг самарали усули бўлиб хизмат қилади.

Маълумки, Томорқа ер эгалари ердан фойдаланганлик учун ижара ҳақи тариқасида ер участкасининг сифати, жойлашган манзили ва сув билан таъминланганлик даражасига кўра, унинг кадастр баҳоси (меъёрий қиймати)дан келиб чиққан ҳолда, ҳар йили ер учун ижара ҳақи яъни , ер солиғи тўлайдилар. Янги таҳрирда қабул қилинган “Солиқ кодекси”га кўра, 2020 йил 1 январдан бошлаб, фермер хўжаликларида ягона ер солиғи ўрнига ер солиғи тўлаш амалиётига ўтилди.Унда мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш, фойдаланиш ёки ижара ҳуқуқлари асосида юридик ва жисмоний шахслар, фуқароларда бўлган ер участкалари ердан фойдаланувчилардан олинадиган ер солиғининг объекти ҳисобланади. Фермер хўжалигига берилган ер участкасидан фойдаланганлик учун ҳақ солиқ қонунчилигига асосан, ер солиғи тўловлари йилига икки марта: ҳисобот йилининг 1 сентябригача – йиллик солиқ суммасининг камида 30 фоизини ва ҳисобот йилининг 1 декабригача – солиқ суммасининг қолган қисмини тўлайди[95].

Муаллифнинг фикрича, ер солиғини тўлашда қулай шарт-шароитларни яратиш мақсадида уни тўлашни қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб

[95] Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси (янги таҳрири).(ЎзР 30.12.2019 й.ЎРҚ-599-сон Қонуни билан тасдиқланган).

чиқариб, реализация қилгандан сўнг, даромади маълум бўлганда тўлаш амалиётига ўтиш керак. Ҳисобот йилининг 1 сентябргача – йиллик солиқ суммасининг 50 фоизигача ва ҳисобот йилининг 1 декабригача – солиқ суммасининг қолган қисмини тўлайди. Бунда ер солиғини ҳисоблаш ва тўлаш бўйича харажат ва вақт тежалишига олиб келади, солиқ мажбуриятларини ўз вақтида амалга ошириш имкониятлари кенгаяди.
Ер солиғи якунлаган ҳисобот йили кўрсаткичлари асосида экин майдони меъёрий қийматидан келиб чиқиб белгиланади.

Томорқа ер эгалари фаолиятини молиявий қўллаб- қувватлашда солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ва кўламини ошириш бўйича олиб борилган тадқиқиотлар натижасида қуйидаги таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Томорқа ер эгаларини солиққа тортишда ерларнинг унумдорлик даражасидан келиб чиқиб, солиқ ставкаларини белгилаш;

2. Томорқа ер эгалари фаолиятини солиқ имтиёзлари орқали рағбатлантиришда ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг стратегик аҳамиятидан келиб чиқиб жорий қилиш;

3. Ер ва мол-мулк солиғини ундиришда табиий ресурс тежамкорлигига ва экологик муаммоларнинг ечимига этиборни қаратиш;

4. Аҳоли томорқаларида етиштирилган маҳсулотларни қайта ишлаш ва қўшимча қиймат занжирини ҳосил қилишдаги иштирокига қараб солиқдан имтиёзлар бериш;

5. Экспортга маҳсулот ишлаб чиқарувчи томорқа ер эгаларига солиқдан тўла ёки қисман имтиёзлар бериш;

6. “Инсофли” солиқ тўловчилар учун, охирги 5 йиллик солиқдан қарздорлиги бўлмаган томорқа ер эгаларига солиқ каникули ёки солиқ кредитини тақдим қилиш.

Ушбу таклифларни инобатга олган ҳолда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш ва амалиётга жорий қилиш қишлоқ хўжалигида томорқа ер эгалари фаолиятининг ривожланишига, аҳолини даромадининг ошишига, бозор

учун маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ўртасида рақобат муҳитининг шаклланишига хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси (янги таҳрири),(ЎзР 30.12.2019 й.ЎРҚ-599-сон Қонуни билан тасдиқланган)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги ПФ-5468-сон «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида»ги Фармони.

3. Ўзбекистон республикаси президентининг“Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 23.10.2019 йилдаги ПФ-5853-сон фармони.

4. Воронин С., Корабоев Б., Ниязметов И., Угай Д. Международный опыт налогообложения недвижимости // Общество и экономика. – 2021. – Выпуск 2 С. 119-130.

Интернет ресурслари

1. http://WWW.mf.uz – (Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги расмий сайти)

2. http://WWW.soliq.uz – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси расмий сайти)

3. http://WWW.stat.uz – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси расмий сайти)

“ТОМОРҚА ХИЗМАТИ” МЧЖ ЛАР ФАОЛИЯТИНИ СУҒУРТА ХИЗМАТИ ОРҚАЛИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ –АҲОЛИ ТОМОРҚАЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ГАРОВИДИР

Хакимов Зафар Ибрагимович,
ТМИ- мустакил тадкикотчи
zafarxakimov39@gmail.com

Аннотация: Ушбу тадқиқот ишида, “Томорқа хизмати” МЧЖ лар фаолиятида суғурта хизматидан фойдаланиш ва хорижий давлатлар тажрибаси асосида томорқ ер эгаларини молиявий қўллаб- қувватлаш масалалари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: “Томорқа хизмати” МЧЖ, томорқа ер эгалари, суғурта механизми, мажбурий суғурта, ихтиёрий суғурта, кластер.

Аннотация: В данном иследовании рассматривается использование страховкх услуг в деятельности ОСОО “Томорқа хизмати” и финансовая поддержка землевладельцев на основе опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: ОСОО “Томорка хизмати” , землевладельцы, страхоой механизм, обязательное страхование, добровольное страхование,кластер.

Annotation: This study examines the use of insurance services in the activities of LLC "Tomorqa Khizmati" and financial support for landowners based on the experience of foreign countries.

Key words: LLC "Tomorka Khizmati", landowners, insurance mechanism, compulsory insurance, voluntary insurance, cluster

Ҳозирги вақтда маҳаллий бозорларимизга етказиб берилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда нафақат фермер, деҳқон хўжаликлари

балки,шахсий томорқа ерларига эга аҳолининг ҳам муносиб ҳиссаси бор. Томорқадан юқори ҳосил ва даромад олаётган миришкор деҳқонларимизнинг сони йилдан-йилга ошиб боришида томорқа билан ишлайдиган, аҳолига моддий ресурсларни етказиб берадиган, молиялаштирадиган ва экин екишни назорат қиладиган тизим яратилиб, ҳудудларда “Томорқа хизмати” МЧЖлар фаолиятининг йўлга қўйилгани ҳам муҳим ўрин тутмоқда. Мамлакатимизда “Томорқа хизмати” МЧЖ лар фаолиятини ташкил этиш ва ривожлантириш қишлоқ хўжалиги соҳасида янги мулкчилик турларининг пайдо бўлишига сабаб бўлди.Шундай экан, мамлакат иқтисодиётида аҳоли томорқаларидан самарали фойдаланишда “Томорқа хизмати” МЧЖ лар сонини кўпайтириш ва уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш долзарблик касб этади.Сўнгги йилларда Ҳукуматимиз томонидан аҳоли томорқаларидан самарали фойдаланишга оид бир қатор қонун, қарор ва фармонлар асосида ушбу соҳага кенг имтиёзлар берилиб, молиявий томондан қўллаб-қувватланмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 16 декабрдаги “Томорқадан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, шунингдек, аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини молиявий қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-54-сон Қарори томорқа хизмати МЧЖ лар фаолиятида муҳим рол ўйнади.Ушбу қарорнинг мазмунида “Томорқа хизмати” МЧЖ ларни молиявий қўллаб-қувватлаш йўналишларига алоҳида эътибор қаратилди. Мамлакатимизда мева-сабзавотчилик кластерлари, деҳқон хўжаликлари ва томорқачиликни ривожлантириш, уларни молиялаштириш бўйича янги тизим жорий этилди. Унга кўра, қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси томонидан мева-сабзавот етиштирувчиларни имтиёзли кредитлаш йўлга қўйилди. Бунинг учун кластер, фермер ва банк ўртасида уч томонлама шартнома тузилиб, кредитлар бир йилга, 6 ойлик имтиёзли давр билан, 14 фоиз ставкада ажратилади.

Кластерларга аҳолидан маҳсулот сотиб олишга айланма маблағ учун 12 ойлик “револьвер” кредитлар ҳам берилади. Яъни, кластер қачон зарур бўлса,

маблағ олади ва фоизини кредитдан фойдаланган давр учун тўлайди.Бунда кластерлар ихтиёрида бўш пул маблағлари туриб қолиши олди олиниб, уларнинг харажатлари қисқаради.

Ушбу мақсадлар учун жами 2 триллион сўм йўналтирилади. Кичик интенсив боғ, узумзор ва мева-сабзавотчиликни ривожлантириш учун 14 фоизлик имтиёзли ставкада 100 миллион сўмгача гаровсиз кредит берилади. Бунга халқаро молия ташкилотларининг 100 миллион доллар маблағи йўналтирилади[96].

Аммо қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирилгандан сўнг ўз вақтида реализация қилинмаса, сифати бузилиб кластерларга катта зарар олиб келади.Шунинг учун, бу хатарни олдини олиш мақсадида суғурта хизматини ташкил этиш зарурияти ортади.Эндиликда , қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни суғурталаш орқали молиявий -қўллаб қувватлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, амалдаги қонунчиликка кўра , 2022 йил 1 мартдан бошлаб, экспорт шартномаси мавжуд бўлган “Томорқа хизмати”МЧЖ га қарашли мева-сабзавотчилик кластерлари (кооперациялар) ва томорқа ер эгаларига мева-сабзавот ҳосилини хавф-хатардан суғурталаш хизматидан фойдаланганда тўланган суғурта мукофотининг 50 фоизи қоплаб берилади. Суғурта пули хавф-хатардан суғурта қилинаётган ҳосил қийматининг 70 фоизидан кам бўлиши мумкин эмаслиги низомда белгилаб қўйилди.

Айниқса, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни суғурталаш орқали молиявий -қўллаб қувватлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, амалдаги қонунчиликка кўра ,2022 йил 1 мартдан бошлаб, экспорт шартномаси мавжуд бўлган мева-сабзавотчилик кластерлари (кооперациялар) ва фермер хўжаликларига мева-сабзавот ҳосилини хавф-хатардан суғурталаш хизматидан фойдаланганда тўланган суғурта мукофотининг 50 фоизи қоплаб берилади. Суғурта пули хавф-хатардан суғурта

96 Ўзбекистон Республикси Президентининг “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора - тадбирлари тўғрисида” ги 2020 йил 30 июндаги ПҚ-4767-сон Қарори.-.html/Lex. uz.

қилинаётган ҳосил қийматининг 70 фоизидан кам бўлиши мумкин эмаслиги низомда белгилаб қўйилди.

Қишлоқ хўжалигида суғурта механизмининг анъанавий моделида суғурталанувчи (юридик ва жисмоний шахслар) ва суғурта ташкилотининг иштироки назарда тутилади. Аммо ривожланган давлатларда давлат бюджети кўмаги билан қишлоқ хўжалигида тадбиркорлик хатарларини суғурталашда, суғурталанувчи (юридик ва жисмоний шахслар), суғурта ташкилоти ва давлат иштирок этадиган “Давлат хусусий шерикчилик” модели кенг қўлланилади. Буни ташкил этишдан мақсад, муносабатнинг асосий лидери давлат бўлиб, барча молиявий йўқотиш унинг кафиллиги эвазига ташкил этилади. Яъни, лойиҳа ташабускори ва ташкилотчилик давлатнинг зиммасига юклатилади.

Давлат хусусий шерикчилик моделида давлат суғурта ташкилотининг фаолиятини амалдаги қонунчилик доирасида назоратини олиб боради. Бундан ташқари, қишлоқ хўжалигини суғурталашни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги махсус қонун давлат ва хусусий шерикчиликнинг муайян моделидаги барча иштирокчиларнинг муносабатларини тартибга солиб туради.

Аксарият моделларда давлат суғурталаш шартларини мувофиқлаштириш билан бирга суғурта мукофотларини миқдорини белгилайди, бюджет маблағлари эвазига субсидиялаштиради ва харажатларнинг маълум қисмини қоплаб беради.

Амалдаги қонунчиликда давлат суғурта ташкилотининг суғурта хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ маъмурий харажатларининг бир қисмини қоплаши ва юқори ҳалокатли йўқотишлар юзага келганда давлат ҳимоясини таъминлайди. Катта офатлар юз беришида давлат суғурта ташкилотларига маҳаллий субсидиялаш манбаларини ёки ҳалқаро суғурта ташкилотлари маблағларидан фойдаланишини жорий этиши мумкин. Ушбу шерикликда суғурта ташкилотининг роли суғурта хизматларини ташкил этиш ва реализация ишларини олиб боришдан иборат бўлади.

Қишлоқ хўжалигини суғурталашга ихтисослашган суғурта ташкилотлари

тадбиркорлик субъектларига суғурта полисларини сотади, мукофотларни йиғади, хавфларни баҳолайди ва даъволарни кўриб чиқади. Суғурта ҳодисаси юз берганда суғурта қопламаси миқдорини аниқлайди ва тўлайди, шунингдек, суғурта фаолиятидан олинадиган даромадлар ва зарарларни давлат ўртасида тақсимлайди.

Давлат иштирокида қишлоқ хўжалигини суғурталаш моделида суғурта ташкилоти учун қайта суғурталаш мажбурий ҳисобланади.

Суғурта механизмини жорий этишдақишлоқ хўжалиги ривожланган хорижий давлатлар тажрибасидан фойдаланиш соҳани ривожланишига яқиндан ёрдам беради.

Жумладан, АҚШда давлат томонидан қўллаб -қўвватланадиган қишлоқ хўжалигини суғурта қилиш модели ҳалқаро амалиётдаги энг яхши моделлардан бири ҳисобланади. АҚШ қишлоқ хўжалигини суғурталаш тизими ҳукуматнинг бу соҳадаги хавфларни бошқариш механизмига катта эътибор қаратиб келаётганлиги билан ажралиб туради. Мамлакатда субсидиялашган қишлоқ хўжалигини суғурталаш “Федерал қишлоқ хўжалиги суғурта корпорацияси” амалга оширади.

Унинг вазифалари бўлиб, суғурта мукофотлари ставкаларини белгилаш, субсидиялар бериш ва суғурта маҳсулотларни тасдиқлаш ҳисобланади. Ўз навбатида унинг фаолияти АҚШ Қишлоқ хўжалиги вазирлигининг “Хатарларни бошқариш агентлиги” томонидан назорат қилинади. Федерал корпорациянинг асосий вазифаси субсидиялашган суғурта хизматларини тақдим этадиган суғурта ташкилотлари фаолиятини назорат қилишдир. АҚШда қишлоқ хўжалигини суғурта қилиш тизими мажбурий ҳисобланади.

Шунингдек,Бразилияда ва Мексикада қишлоқ хўжалигини суғурталаш бўйича суғурта шерикчилиги тажрибаси ривожланаётган давлатлар учун дастуруламал бўлиб хизмат қилади. Хусусан, Бразилияда суғурта соҳасида давлат ва хусусий сектор ўзаро таъсир доирасида фаолият олиб бориши учун

лицензия талаб қилинади. Лицензия бериш тартибига кўра, суғурта ташкилоти суғурталаши лозим бўлган маҳсулот тури ва молиявий ресурслари миқдори асос қилиб олинади.

Давлат устуворлигидаги суғурта моделлари Канадада қишлоқ хўжалиги суғуртаси ихтиёрий суғурта тури ҳисобланиб 60 йилдан ортиқ тарихга эгадир. Канада суғурта ташкилотлари ва давлатнинг қишлоқ хўжалигини суғурталаш соҳасидаги ўзаро муносабатлари ҳам диққатга сазовор, шунингдек, бу яратилган ҳамкорлик модели мана бир неча ўн йиллар давомида ўз устунлигини кўрсатиб келмоқда.Давлат ажратадиган субсидиялар суғурта қопламасининг 70 фоизини қамраб олган ҳолда, суғурта мукофотининг ўртача 50 фоизини ташкил этади[97]. Экинларнинг алоҳида кесимида субсидиялар 30-60 фоизларни ташкил қилиш мумкин. Суғурта қопламаси умумий миқдорда 85 хил экин турларини қамраб олади. Шунингдек, фермерлар ихтиёрида кўп даражали ва индекс суғуртаси бўйича 150 дан ортиқ суғурта маҳсулотлари мавжуд. Бундай шерикчиликнинг (давлат ва хусусий сектор ўртасида) муваффақиятли ривожланишида давлат томонидан қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқарувчиларнинг (суғурталанувчиларнинг фикр ва мулоҳазалари доимий равишда ўрганилиб борилиши) ҳақиқий муаммолари ва эҳтиёжлари аниқ белгилаб олинганлигидир. Канаданинг баъзи вилоятларида Қироллик қишлоқ хўжалиги суғуртаси корпорациялари деб номланган ва бозор тамойиллари асосида ишловчи давлат компаниялари фаолият юритади. Фавқулодда ҳолатларда бу корпорациялар қайтариб бериш шарти билан ҳукуматдан молиявий ёрдам олиш ваколатига эга ҳисобланади.

Канада ҳукумати суғурталаш харажатларининг катта қисмини қоплайди Субсидияларнинг ўртача миқдори суғурта мукофотининг 60 фоизини ташкил этади. Бироқ умумий суғурта мукофотининг атиги 40 фоизи фермер томонидан тўланади субсидиялар тўғридан-тўғри давлат томонидан суғурта компанияларига ўтказилади. Канада хусусий суғурта компаниялари қишлоқ

[97] . Супян В.Б. Экономика США: ресурсы, структура и динамика. М.: Магистр Инфра-М, 2014.

суғуртаси бўйича суғурталанувчиларга субсидия ажратилмайдиган чекланган суғурта маҳсулотларини асосан дўл, ёнғин хавфидан суғурталаш тақдимэтишади.

Ҳозирги кунда Канадада 30 тага яқин суғурталаш давлат дастурлари мавжуд бўлиб, улар аграр корхоналар учун хатарларни бошқариш ва даромадларини кўпайтириш борасидаги мамлакат сиёсатини белгилайди.

Европада қишлоқ хўжалиги тараққий этган давлатлардан бири Исроил ҳисобланади. Исроилда қишлоқ хўжалиги суғуртаси ярим асрдан бери давлатнинг фаол қўллаб-қувватлаши асосида ривожланиб келмоқда. Мамлакатда табиий офатлардан химоя қилиш бўйича “KANAT” фонди қишлоқ хўжалигини суғурталашни назорат қилади, шунингдек, суғурта мукофотларини (35% барча турдаги қишлоқ хўжалиги экинлари ва ҳайвонларни) ва қайта суғурта хавфларини суғурталашда субсидияларни ажратади. Шунингдек, ҳукумат табиий офатлар бўйича алоҳида дастурлар (The Natural Disaster Program) доирасида фермерларга суғурта мукофотларининг 80 фоизини тўлаб беради[98]. Ушбу дастур “KANAT” фонди орқали давлат томонидан бошқарилади. Бундан ташқари, ушбу ташкилот деярли барча турдаги экинларни суғурталашни таъминлайди, шунингдек мамлакат бўйлаб ҳайвонлар ва сув хўжалигини суғурта қилиш дастурларини амалга ошириб келади.

Суғурта шерикчилиги орқали қишлоқ хўжалигини суғурталаш модели қишлоқ хўжалигини суғурталаш дастурлари АҚШ ва Канададан ташқари яна Испания моделида ҳам 35 йилдан бери самарали давлат-хусусий шерикчилиги асосида ривожланиб келмоқда. 1978 йилда Испанияда қишлоқ хўжалигини суғурталаш миллий дастури ташкил этилган бўлиб, уни давлат компанияси бошқаради (бугунги кунда бу суғурта шерикчилик таркибига 27 та хусусий суғурта компаниялари киради).Ушбу компания доирасида фермерларга қишлоқ хўжалиги экинлари, сув хўжаликлари ва ҳайвонларни суғурталаш бўйича 100 дан ортиқ суғурта маҳсулотлари тақдим этилади.

[98] Мальцева В.А. Государственная поддержка сельского хозяйства в зарубежных странах:эволюция теории и практики реализации.Екатеринбург, УМЦ УПИ, 2015.

Испания ҳукумати қишлоқ хўжалиги экинлари билан биргаликда қишлоқ хўжалиги ҳайвонларни суғурталашга субсидиялар ажратади. Бу мамлакатда фермерларнинг 70 фоизидан ортиғи, экинларнинг қарийиб 90 фоизи ва ҳайвонларнинг 70 фоизи суғурта билан қамраб олинган. Улардан 40-45 фоизи марказий ҳокимият томонидан, 10-15 фоизи минтақа ҳукуматлари томонидан субсидияланади. Катта йўқотишларда биринчи навбатда ўз экинларини ёки ҳайвонларини суғурта қилган хўжаликларга тўлаб берилади. Барча хатарлар давлат қайта суғурта компаниясида қайта суғурта қилинади2. Испания моделига ўхшаш давлат-хусусий шерикчиликнинг Туркия модели ҳам кўплаб давлатлар учун яхши намуна бўлиб ҳисобланади. Туркияда 2005 йилгача ҳайвонлар ва ўсимликларни суғурталаш 15 та хусусий суғурта компаниялари томонидан амалга оширилар эди, шунингдек улар тўплаган суғурта мукофотлари ҳажми бўйича доимий равишда ўзаро рақобатлашиб келишган. 2005 йилда давлат ва хусусий суғурта компаниялари ўртасидаги ўзаро келишувга биноан қишлоқ хўжалигини суғурталаш шерикчилиги ташкил этилди ва уни бошқариш учун “TARSIM” бошқарув компанияси тайинланди. Бугунги кунда ушбу компаниянинг кузатув кенгаши таркибига Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, мамлакат ғазначилик органи ва шерикчиликка аъзо бўлган суғурта компаниялари вакиллари киради. Қишлоқ хўжалигини суғурталаш шерикчилигини яратишнинг асосий мақсади мамлакатнинг қишлоқ хўжалигини суғурталаш тизимини ривожлантиришдаги давлатнинг роли ва функцияларини аниқлаштириш, шунингдек, суғурта маҳсулотларини субсидиялаш шаклида давлат томонидан қўллаб-қувватлаш даражаси ва қишлоқ хўжалиги суғуртасининг қамровлигини оширишдан иборат эди. Суғурталанувчилар суғурта мукофотларини тўғридан-тўғри “TARSIM” бошқарув компаниясига тўлайдилар ва давлат субсидиялари (50-66 фоизи) ҳам ушбу компанияга ўтказилади. Суғурта тўловлари ҳам “TARSIM” таркибига кирувчи суғурта компаниялари фаолияти доирасида амалга оширилади. Шунингдек,“TARSIM” компаниясининг асосий вазифаларидан бири қабул

қилинган хавфларни қайта суғурта қилишдан иборат. Бундан ташқари, фермерлар қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олганда, давлат кредитнинг 25 фоизидан 50 фоизигача давлат компенсация тўлайди. Замонавий суғориш тизимларини сотиб олаётганда эса кредитнинг 100 фоизи миқдоригача давлат томонидан қопланади.

Аммо шуни таъкидлаш керакки, мамлакат қишлоқ хўжалиги маҳсулотини ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусияти туфайли суғуртанинг қамровлилик даражаси турлича, баъзи худудларда бу кўрсаткич 45 фоиздан юқори, баъзи жойларда эса 5 фоиздан камроқни ташкил этади. Туркияда суғурта қилинадиган асосий экинлар қаторига буғдой, помидор, зайтун ва узум киради. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари суғурта қилиши мумкин бўлган 36 тадан ортиқ экинлар рўйхати мавжуд. “TARSIM” компанияси бир неча йўналишларда суғурта хизматлирини тақдим этади, булар экинлар, йирик ва кичик қорамоллар, паррандалар, шунингдек,сув хўжалиги ва иссиқхоналарни суғурта қилиш.

Давлат томонидан қўллаб-қувватланадиган асосий суғурта хавфлари қурғоқчилик, тошқин, бўронлар ва ҳайвонлар ўлими ҳисобланади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, мамлакатимизда аҳоли томорқаларидан самарали фойдаланишда “Томорқа хизмати” МЧЖ ларни суғурталашнинг “ мажбурий “ усулидан фойдаланиш юқори самара беради. Чунки, кейинги йилларда иқлим ўзгаришлари ва табиий офатларнинг тез-тез рўй бериши оқибатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нобудгарчилиги янада ортиб бормоқда. Шунингдек, етиштирилган маҳсулотни сотиш билан боғлиқ муаммолар аҳолини томорқасидан олинадиган даромаднинг кескин пасайишига олиб келмоқда. Давлатимиз томонидан яратилаётган имкониятлар кўлами қанчалик кенгаймасин, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчиларни ҳимоя қилишда суғуртанинг роли ошиб бораверади.Суғурталаш жараёнида етиштириладиган маҳсулот тури ва табиатидан келиб чиқиб суғурта механизмини ташкил этиш зарур. Бунинг учун қуйидаги хусусиятлар эътиборга олиниши лозим:

1. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари турини, хилма-хиллигини эътиборга олиб, касалликка қарши суғурта хизматлари кўламини кенгайтириш;

2. Паррандачилик бўйича суғурта хизматини йўлга қўйиш;

3. Асаларичилик ва балиқчилик маҳсулотларини етиштирувчиларни суғурталашда давлат хусусий шерикчилик моделидан фойдаланиш;

4. Суғурта хизматларини таклиф қилишда ва суғурта бадалларини белгилашда етиштириладиган маҳсулотнинг бозор баҳосидан келиб чиқиб белгилаш;

5. Суғурта тизимини давлат дастурлари асосида ташкил этиш.

Ушбу таклифлар мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчиларни ўзига бўлган ишончини ортишига ва махсулот етиштирувчилар таркибининг ошишига олиб келади. Бу маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни турли хил йўқотишлардан ва молиявий қўллаб қувватлаш нинг янги йўналишларидан фойдаланиш имкониятини ошради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

5. Ўзбекистон Республикси Президентининг “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора - тадбирлари тўғрисида” ги 2020 йил 30 июндаги ПҚ-4767-сон Қарори.-.html/Lex. uz.

6. Ўзбекистон республикаси президентининг“Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 23.10.2019 йилдаги ПФ-5853-сон фармони.

7. Ўзбекистон республикаси президентининг“Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 23.10.2019 йилдаги ПФ-5853-сон фармони.

8. 1 Мальцева В.А. Государственная поддержка сельского хозяйства в зарубежных странах:эволюция теории и практики реализации.Екатеринбург, УМЦ УПИ, 2015.

9. Супян В.Б. Экономика США: ресурсы, структура и динамика. М.: Магистр Инфра-М, 2014.

ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИ

4. http://WWW.mf.uz – (Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги расмий сайти)

5. http://www.bigpictureagriculture.com/.

6. http://WWW.stat.uz – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси расмий сайти)

INGLIZ YOZUVCHISI, SHOIR VA HIKOYACHISI JOZEF RUDYARD KIPLINGNING “MAUGLI “ASARIDA HAYVONLAR OBRAZI TAHLILI

Qudratova Muxiba Kamol qizi
Buxoro davlat universiteti
Ingliz adabiyotshunosligi yo‘nalishi 1-kurs magistranti
E-mail: qudratovamuxiba@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zining yorqin fantazyasi, kuzatuvchanligi, yetuk tasavvurga egaligi, misli ko‘rilmagan iqtidor egasi hamda mohir hikoyanavisligi uchun adabiyot yo‘nalishida inglizlardan birinchi bo‘lib Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan ingliz yozuvchisi, shoir va novellanavisti Jozef Rudyard Kiplingning hayoti, uning “Maugli” asaridagi hayvonlar obrazi tahlili haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: avtobiografik, akademik yutuqlar, yo‘qotishlar, animalistik mavzu, muvozanat.

AN ANALYSIS OF THE IMAGE OF ANIMALS IN “MOWGLI” BY ENGLISH WRITER, POET, AND STORYTELLER JOSEPH RUDYARD KIPLING

Abstract: In this article, the life of Joseph Rudyard Kipling, an English writer poet, and novelist who won the first Nobel Prize in literature for his brilliant imagination, observation, unparalleled talent, and skillful storytelling, and his “Mowgli” is analysis of the image of animals in his work.

Key words: autobiographic, academic achievements, losses, animalistic theme, balance.

Jahon adabiyotining ajralmas bir bo‘lagi hisoblangan bolalar adabiyotining o‘rni ingliz adabiyotida ham beqiyosdir. Aytish joizki, bugungi kunda eng mashhur ingliz

bolalar yozuvchisi kimligini aytish juda mushkul ish, chunki, Angilya dunyoga ko‘plab daholarni bergan. Shubhasiz, Rudyard Kipling ularning ro‘yxatidagi birinchilaridandir. U o‘quvchiga insoniyat tabiat bilan uyg‘unlikda yashaydigan mutlaqo yangi, har xil dunyo haqida ajoyib hikoyalarni taqdim etdi. Hikoyalarning har satrida Rudyard Kipling o‘z his-tuyg‘ularini Hindistonga qaratgan.

Ingliz bolalar adabiyoti yozuvchilari haqida so‘z borganda taniqli ingliz hikoyachisi Jozef Rudyard Kipling fantaziyalarining paradoksial dunyosi tasavvurni hayajonlantirishi, shuningdek, metaforalarga boy bo‘lgan yozuvchi asarlarining boy tili, ingliz tili xazinasiga katta hissa qo‘shdi. O‘zining tajribasi, his-tuyg‘ulari va fikrlarini ajoyib asarlarda mohirona jamlagan ingliz yozuvchisining hayoti boy va rang-barang bo‘lgan. Klassik ingliz adabiyoti, shoir va nasr yozuvchisi Jozef Rudyard Kipling 1865-yil 30-dekabrda Bombeyda haykaltarosh oilasida tug‘ildi. Uning otasi hind san’ati tarixining ko‘zga ko‘ringan mutaxassisi, muzey direktori bo‘lgan, onasi esa Londonning taniqli oilasidan chiqqan; ikkala bobosi ham ruhoniy edi. Jozef Rudyard Kipling Rudyard nomini Angilyadagi Rudyard ko‘li sharafiga oladi. Hindistonning diqqatga sazovor joylari va sadolariga to‘lgan dastlabki yillar bo‘lajak yozuvchi uchun baxtli kechadi. Olti yoshiga qadar bola yashagan do‘stona oilada Hind enagalar va xizmatchilar uning tarbiyasi bilan shug‘ullanishgan. Albatta bu dastlabki yillarda ingliz bola Hindistonni, ular aytganidek, ona suti bilan singdirdi, keyinchalik bu uning ishida juda kuchli aks etadi. Ammo besh yoshida Rudyardning ota-onasi singlisi bilan birga Angliyaga o‘qishga yuborishadi, 6 yil davomida ular xususiy pansionatda yashashadi. Xususiy pansionat egasi Rosa xonim ko‘pincha bolalarga nisbatan jismoniy jazolardan foydalanganligi sababli Kipling bu yillarni ko‘pincha, juda ko‘p yomon xotiralar bilan esga oladi. Rosa xonimning yomon munosabati yosh Rudyardga shunchalik ta’sir ko‘rsatadiki, umrining oxirigacha yozuvchi uyqusizlikdan aziyat chekadi. Hayotining ushbu davrini “Umidsizlik uyi” deb ataydi. Yozuvchi 1878-yilda Devon maktabiga o‘qishga kiradi. Kollejni tugatgach, “Fuqorolik va harbiy gazetasi” tahririyatida jurnalist sifatida faoliyat yuritadi. Rudyard Angliyada 11 yildan so‘ng Hindistonga qaytib keladi. 1887-1889-yillarda Kipling Hindiston temir yo‘l

kutubxonasi sayohatchilari uchun mo‘ljallangan oltita hikoyalar to‘plamining muallifiga aylanadi. Uning muxbir sifatida ishlashi unga mamlakatning mustamlaka hayotining turli tomonlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. 1889-yilda Kipling Angliyaga uzoq safar qiladi. Londonda u amerikalik yosh nashryotchi Uolkot Balestier bilan uchrashadi va ular birgalikda “Naulahka” hikoyasi ustida ishlaydilar. Romanning Amerika qismini Balestier, hind qismini esa Kipling yozishi kerak edi. Biroq 1891-yil oxirida Balestier tijorat bilan shug‘ullanish niyatida Germaniyaga ketadi va u yerda Tif kasalligini yuqtiradi va vafot etadi. 1892-yilda Rudyard Kipling Balestier vafotidan ko‘p o‘tmay, uning singlisi Kerolinga uylanadi. Turmushlari davomida ular uch farzandning ota-onasi bo‘lishadi. Ularning ikkita qizlari va bitta o‘g‘illari bo‘ladi: Jozefina Els va Jon. Ammo afsuski, yozuvchi va uning oilasi taqdiri fojiali zarbalarga duch keldi. Yozuvchining shaxsiy hayotidagi hamma narsa muammosiz o‘tmadi. Bolaligida Rudyardning qizi pnevmaniyadan vafot etadi. Biroq uning yo‘qotishlari shu bilan tugamadi. 1915-yil Germaniya bilan urush vaqtida 18 yoshli o‘g‘li ham harbiy frontda vafot etadi. Ayanchlisi shundaki, uning jasadi hech qachon topilmadi. Yozuvchi uchun bu katta fojea edi. To‘rt yil o‘tsada u o‘g‘lining tirikligidan umidvor edi. Ammo 1919-yil iyun oyida nihoyat, umidsizlikka tushgan yozuvchi, harbiy qo‘mondonlikka og‘lining o‘limi to‘g‘risida xabar beradi. 90-yillarda kamroq muvaffaqiyatga erishsa-da, Rudyard yozishni davom etirradi. 1907-yilda Jozef Rudyard Kipling adabiyot bo‘yicha ingliz yozuvchilari orasida birinchi bo‘lib Nobel mukofotiga sazovor bo‘ladi. Mukofot olgandan so‘ng darhol yozuvchi Oksford, Kembrij, Edingburg va Durham universitetlarining faxriy doktori etib saylanadi.

1915-yil yildan beri gastrit bilan og‘rigan yozuvchi, keyinchalik u oshqozon yarasiga aylangan. Rudyard Kipling Londonda 1936-yil 18-yanvarda ichakdan qon ketishidan vafot etadi.

Hayvonlar obrazi mavzusi haqli ravishda adabiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Uning elementlarini folklorda ham, mumtoz adabiyot asarlarida ham ko‘rish mumkin. Ingliz neo-romantizmining asr boshidagi adabiyotning taniqli vakili Jozef Rudyard Kipling merosida hayvonlar haqidagi kitoblar egallaydi. Kiplingning “Maugli” kitobi

tarbiyaviy va ibratli ertakdir. Bo‘rilar tomonidan tarbiyalangan bolaning hayratlanarli hikoyasi tabiatning dastlabki qonunlarini, inson hayotining qadryatlarini ochib beradi. Asarning asosiy g‘oyasi shundaki: agar odam o‘rmon qonuniyatlari asosida o‘stirilgan bo‘lsa ham, uning o‘rni hali ham odamlar orasida, chunki inson doimo odamlarga qaytadi. Asarda o‘rmonda yashaydigan yovvoyi hayvonlarning asrab olingan o‘gli, Maugli, haqida hikoya qilinadi. Ikki yoshli o‘rmonda adashib qolgan bolani cho‘loq yo‘lbars Sher Xon uni o‘z o‘ljasiga aylantirmoqchi boladi. Bola emaklab bo‘rilar iniga boradi. Ota-ona bo‘rilar uni o‘z oilasiga oladi va Sher Xondan himoya qiladi. Ular uni “Maugli” deb atashadi, bu “baqa” degan ma’noni anglatadi. Maugli kuchli, qo‘rqmas, shafqatsiz bo‘lib o‘sadi. Ammo shu bilan birga, Maugli mehribon va hamdard yurakka ega edi. Buni bo‘ri Akelga, ayiq Baluga, hamda Bagiraga o‘zini juda qadrlaydigan bolaning ularga bo‘lgan munosabatida ko‘rish mumkin. Maugli o‘zining insoniy aqli bilan o‘rmon qonunlarini tushunishga muvaffaq bo‘ladi. “Biz bir qondanmiz, sen va men “, deydi u tropik o‘rmon aholisiga. Va shuning uchun ham uni universal sevgi o‘rab oladi. Bo‘rilar tomonidan tarbiyalangan bolaning hayratlanarli hikoyasi tabiatning dastlabki qonunlarini ochib beradi, inson hayotining qadryatlari haqida o‘ylashga majbur qiladi. O‘rmonda qolib ketgan odam bolasi o‘lmadi, chunki u sodiq va ishonchli do‘stlarni topadi. Bu do‘stlar hayvonlar edi. Ammo Kipling ularga xalq ertaklarida bo‘lgani kabi insoniy xususiyatlarni ham bermaydi. Ularning barchasi fikrlaydigan mavjudot bo‘lib qonunlariga muvofiq sharoitga qarab harakat qiladi. Bu qonunlardan biri nasl haqida g‘amxo‘rlik qilishdir. Ota va ona bo‘rilar bu qonunning timsoliga aylanishdi. Mauglini birinchi marta ko‘rganda, Bo‘ri o‘zini shunchaki himoyasiz “kuchukcha” ekanligini his qiladi. Shuning uchun u o‘z bolalarni himoya qilgandek, uni himoya qiladi, va barcha hayvonlar uning huquqini tan olishdi. Asarda Akela, Balu, Bagira tabiat dunyosining donoligini ifodalaydi. Ularning sharofati bilan o‘rmonda yaxshilik va yomonlik, hayot va o‘limning notinch muvozanatini ko‘rish mumkin. Ertakda o‘ziga xos xarakter va urf-odatlarlarga ega bo‘lgan hayvonlarning go‘zal tasvirlangan tasvirlari mavjud. Bular o‘rmon o‘qituvchisi: gurg‘ul va oqko‘ngil ayiq Balu, dono fil-Xati. Qora pantera Bagira, Akela bo‘rilar turkumining oliyjanob

rahbari, dashshatli va makkor yo‘lbars Sher Xon va boshqalar. Hayvonlar Maugliga xususan, ota Bo‘ri unga o‘z hunarini, Balu asal va yong‘oqlar ham xom go‘sht singari mazali taom ekanligini, Bagiradan qanday ov qilishni o‘rganadi. Maugli esa bunga javoban hayvonlarga mehribonlik qiladi: hayvonlarga hayotining qiyin paytlarida yordam beradi, ularning panjaralaridan tikanni oladi. Maugli ulg‘ayib, hayvonlar ustidan o‘z kuchini his qiladi. Uning nigohiga hech biri dosh berolmaydi, chunki faqat u Qizil gulni-olovni bo‘ysindiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, ertak bizni do‘stlikda sodiq, mard va halol bo‘lishga, hayot bergan do‘stlarni va ulardan olingan tarbiyani qadriga yetishga o‘rgatadi. Shuningdek, bu tabiat insonning uyi ekanligini tushunish imkonini beradi.

ADABIYOTLAT

1. K. Rudyard, *The jungle Books*, Oxford University Press, Oxford, 1992.
2. K. Rudyard, *Something of Myself*, Cambridge University Press, London, 1991.
3. Kipling, Rudyard. *The Jungle Book.* Howrah: Skylark books, 2006.” Research Papers on Darvinism in The Jungle Book”. n. pag. www. paper masters. com.
4. https://www.amazon.com/Maugli-Mowgli-Rudyard-Kipling /dp/5740600847 https://www.amazon.com/Secret-History-Jungle-Book-Mowgli/dp/0993523919

УУТ: 595+632. 937

ОЛМА ҚУРТИ (CAROCOPCA POMONELLA L.) ТУХУМҲЎРИ TRICHOGRAMMA EMBRIOPHAGUMНИ БИОЛОГИК САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ

Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна

Доцент, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Хамдамов Жамшидбек Кимсанбоевич

Магистр, Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Анотация*:* Ушбу макрла трихограммаминг олма богларида учрайдиган олма қуртига қарши қўллашга багишланган. Трихограмманинг олма қуртининг тухумларига қарши фойдаланишда 1:10 нисбатда 75 фоиз биологик самара олинган.

Калит сўзлар: Куртлар, тухумлар, зараркунанда, энтомофаг, паразит, усимликларни биологик хдмоя кдлиш.

Annotation: This technique is intended to be used against Trichogramma against apple worms living in apple orchards. The use of Trichogramma against apples of the apple worm in a ratio of 1:10 showed 75% biological effectiveness.

Key words: worms, eggs, pests, entomophages, parasites, biological protection of plants.

Кириш. Олма куртининг тухумини бирнечта паразитлари бўлиб, улар ичида ихтисослашган тури Trichogramma embryophagum Htg дир. Бу тур олма биоценозида зараркунандани сонини бощқаришда муҳим ахамятга эга.[1]

Олма мевахўрининг зарари асосан мевани шикастлаши, уни сифатини пасайтириб, хрсилдорликни камайтириш билан ифодаланади. Турли йилларда, **иқлим** шароит, хамда табиий кушандаларнинг ахамиятига қараб бу ҳашаротга

қарши курашилмаса, у уругли мева дарахтларининг ҳосилдорлигини 30% дан хатто 50% гача камайтириб юборади. Зарарланган шикастланган мевалар тўкилиб кетади. Бу зараркунанданинг бир нечта кушандалари бўлиб уларга олтинкўз, хонқизи, йиртқич кушандалар ва унинг ихтисослашган паразити трихограмма бўлиб унинг тухумлик даврида нобуд қилади айниқса Trichogramma embryophagum Htg. олма куртига қарши яхши самара беради.[5]

Услублар ва материаллари. Тошкент вилояти, қибрай тумани “солар агромакс” фермер хужалигида 2015- 2016 йилларда олиб борилди. Трихограмма эмброфагум хитойдан интродуксия килиниб, шу хужаликда иқлимлаштирилади.

Трихограмма эмбриофагумни лабаратория шароитида мумкуяси, ситотрога тухумларида купайтирилиб ишлаб чиқаришда қўлланилди.

Олма қуртини зарарлаш пакана боғларда олиб борилди. Тажрибалар ҳар 100 тупдан зарарланган 30 та новдаларда олиб борилди. Тажрибалар 5 қайтариликдан иборат бўлди. Тажриба натижаларига статистик ишлов бериш Доспехов бўйича олиб борилди. Биологк самарадорликни Аббот(1925й) формуласи ёрдамида аникланди.[3,4]

100х(А Ь-Ва)

Бс =- -----

АЬ

Бунда, Бс- биологик самарадорлик, %

А- тажрибада ишловдан олдин зараркунанда сони, дона

в- назоратда ишловдан сўнг зараркунанда сони, дона

В- тажрибада ишловдан сўнг зараркунанда сони, дона

а- назоратда ишловдан олдин зараркунанда сони, дона

Trichogramma embryophagum Htg. Ушбу тур имаголарнинг катталиги 1 мм, ранги оч сариқ. Асосан ўрмон ва боғдорчилик худудларида купроқ учрайди. Паразитнинг катталиги 3 мм. Ранги сариқ ҳаво ҳароратининг ошиши унинг фаоллигини оширади. Паразит тухумларини ўрмон ва боғдорчиликда тангақанотлилар тухумларига қўяди. Бир авлоднинг ривожланиши тоғли

ҳудудларда 20 кунгача давом этади. Ушбу шароитда 4-5 авлод беради. Паразит личинкалик даврида хужайин тухумлари ичида қишлайди.

Трихограмма доминант турлари экологиясининг ўзгариши шуни кўрсатадики, улар факат морфологик белгилари билангина эмас, балки гидротермик жихатдан хам тафовут қилади. Масалан, Қашқадарё вилоятида аникданган маҳаллий оддий трихограмма тури +25°С ҳароратга ва 30% ҳаво намлигига бардош беради. [3]

Тадкикот натижалари Ўтказилган тажрибаларимизнинг натижасидан маьлумки олма куртининг тухумларига қарши трихограмманинг ҳўжайинга нисбатан ҳар хил микдорда кўйилганда уларнинг биологик самарадорлиги турлича бўлиб, унинг 1:10 нисбатида кўйилганда 8,2 олма қуртини тухумидан 7,2 таси 3 кундан сунг қолган, 5 кунга улар сони яьни зарарланмаган тухумлар сони 3,4 тани ташкил этди ёки унинг биологик самарадорлиги 59% ни ташкил этди.

Кузатувни 7 кунида 2,1 дона тухум зарарланган бўлиб унинг билогик самарадорлиги 75% ни ташкил этди. Трихограммани 1:5 нисбатида кўйилганда 30 новдадаги ўртача 7,9 дан тухум тўғри келиб, 3 кундан сўнг улар

Trichogramma embriophagum ни Олма куртига карши турини қуллаш самарадорлиги.

1-жадвал

Трихограмманиолмакуртитухумларига каршинисбати паразит:тухум	Ҳар 30 тановдадаги тухумлар сони				Биологик самарадорлиги, %		
	Трихограмма чиқаришдаолдин	Трихограмма чикарилгандан кейинги кунлар					
		3	5	7	3	5	7
1:10	8,2	7,2	3,4	2,1	12,0	59,0	75,0
1:15	7,9	7,8	4,3	3,5	—	46,0	55,5
1:20	8,3	8,3	5,2	4,1	—	38,0	50,6
Назорат	8,3	8,9	10,3	14,7	—	—	—

1-жадвал сони 0,1 донага қисқарган, 5 кунда эса 4,3 дона тухум зарарланмасдан қолган ёки унинг биологик самарадорлиги 46% ни ташкил этган бўлиб, 7 кунда 3,5 дона тухум зарарланмасдан қолган унинг биологик самарадорлиги 55,5% ни ташкил этган.

Тажрибанинг 1:20 нисбатда қўйилганда 3 кундан сўнг зарарланган тухум кузатилмади. Тадқиқотларимиз 5 кунида 5,2 дан олма курти зарарланган бўлиб унинг биологик самарадорлиги 38% бўлган 7 кунга келиб зарарланган тухумлар сони 4,1 дона бўлиб биологик самарадорлиги 51% булган. [1,4]

Тажрибанинг назорат вариантида 8,3 дона тухум 5 та новдадаги ҳосил органида кузатилган бўлса тажрибанинг 5 кунида эса 14,7 донага кўпайгани қайд этилди.

Шундай қилиб олма куртини тухумларига Trichogramma embriophagum 1:10 нисбатда куйилганда 75 фоизгача юқори самара бериши кузатилди.

Хулоса, таклиф ва тавсиялар. Зараркунандаларга қарши биологик курашнинг ўрни жуда мухим бўлиб айниқса олма куртининг тухумларига ихтисослашган паразита булган Trichogramma embriophagum қўллаш яхши самара беради. [1,5]

Ўтказилган тажрибалар Trichogramma embriophagum ни олма куртини тухумларига қарши қўллашда ҳар хил нисбатлар тарқатиб кўрилди ва зараркунандаларнинг нобуд бўлишига қараб зараркунандаларнинг нисбатлари кўпайтириб борилади, яьни 1:10; 1:15; 1:20 нисбталарда боради. Бу тартибда кўпайтириб борилиши трихограмманинг биологик самарадорлиги энг юқори бўлган нисбатини аниқлашдир.

Тадқиқотимиз давомида шу маьлум бўлдики олма куртига қарши трихограмма эмбриофагумни 1:10 нисбатда куллаганимизда 75 фоиз натижага эришилди.

“Узбекистонда озиқ-овкат хавфсизлигини таъминлашда мева-сабзавот ҳамда узумчилик соҳасининг роли ва аҳамияти” Халқаро илмий-амалий анжуман иштирокчиси ҳакида маълумотлар:	
Муаллифнинг Ф.И.Ш.	Ш.Эсанбоев
Илмий даражаси, унвони:	К;.Х.Ф.Н
Ловозими:	Доцент
Ташкилот номи	Тошкент Давлат Аграр Университета
Почта оркали алок;а манзили	Тошкент вилояти К,ибрай тумани университет кучаси 2 уй
Тел:	+998998032120 *
Факс:	-
E-mail:	-
Маъруза тури (ялпи мажлисда, шуба йигилишида)	Шуба йигилишида
Шуба йуналаши:	5-шуба
Маъруза мавзуси:	Олма курти *(carpocopca pomonella 1.)* тухумхури *trichogramma embriophagumwi.* биологик самарадорлигини аник;лаш
Муаллифлар Ф.И.Ш.	Гозибеков А.С, Боьдиев.Ш.Ш
Сана:	19.04.2017
Имзо.	

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Б.А.Сулаймонов, Х.Х.Кимсанбоев, Ш.Эсанбоев. Мевали боғ зараркунандалари ва уларга к;арши биологик усулни кўллаш асослари.

Т: Extremum press, 2015.-144**.**

2. Доспехов.Б.А, методика плевого опыта: Москва: Колос 1985 - 145с

3. Гар. К.А Методы испитаний токсичности и эффективности инсектицидов М 1963.-287 с

4. Abbots W.S.A method of compuding the effectiveness of insecticide. 1925 - 156

5. Атамирзаева Т.М. Фауна и экология трихограмма (Hymenoptera, Trichogrammatidae, Trichogramma) Узбекистана. — Автореф. канд. дисс... по спец. 03.00.09. Энтомология. - Ташкент (УзНИИЗР), 1994. С -20.

ҚУШҚЎНМАС (SILYBUM MARIANUM) ЎСИМЛИГИНИ ЕТИШТИРИШ ВА ДОРИВОРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ

Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна
Доцент
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти
Хамдамов Жасурбек Кимсанбоевич
магистр ТОШДАУ

Анотация: Мазкур мақола Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, маданий ҳолда етиштириш, қайта ишлаш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 10 апрелдаги ПҚ-4670 қарорида белгилаб берилган устувор вазифалар ижросини таъминлашга қаратилган.

Калит сўзлар: Қушқўнмас Silybum Marianum фармоклогия биокимёвий

Annotation: This article is aimed at ensuring the implementation of the priorities set by the President of the Republic of Uzbekistan dated April 10, 2020 PP-4670 “On measures for the protection, cultivation, processing and use of available resources of wild medicinal plants.

Key words: asparagus Silybum Marianum, pharmacology, biochemistry

Кириш; Қушқўнмас (Silybum Marianum) доривор ўсимлиги Фарғона водийсида турли шароитларда барча агротехник қоидалар асосида етиштирилади. Шунингдек, етиштирилган доривор ўсимлик биокимёвий тахлил қилиниб, таркибида фармакологик таъсирга эга моддаларни фоиз миқдорлари аниқланади. Олинган натижалар асосида таъсир этувчи моддаларни

фармакологик маълумотларга таянган ҳолда дори шакллари таркиб ва технологияси яратилади.

Ҳозирги вақтда кенг миқёсдаги жигар хасталикларида қўлланадиган дори воситалари ва уларнинг субстанциялари чет эллардан импорт қилинмоқда. Маълумотларга кўра, Қушқўнмас (Silybum Marianum) асосида кенг миқёсдаги жигар хасталикларида ишлатиладиган дори воситаларига бўлган талаб кун сайин ортиб бормоқда. Экология ва атроф-мухитнинг ифлосланиши, кимёвий воситалар, алкоголизм, инфекциялар ва саноат махсулотларининг хаддан зиёд ишлатилиши инсон организмининг фильтри хисобланган жигарнинг зарарланишига сабаб бўлмоқда. Бошқа аналоглар таркибини ўрганиш натижасида биз режалаштираётган янги дори препарати кенг спектрлилиги, махаллий махсулотлардан олиниши ва бу ўз навбатида бемор организмига нотаниш махсулотдан кўра, яхши таъсир этиши билан афзал хисобланади. Касаллик профилактикаси учун хар бир соглом инсон хам ушбу препарат истемол қилиши тавсия этилади.

ТАДҚИҚОТ МАҚСАДИ: Ўзбекистонга четдан келтирилаётган қимматбахо препаратлар ўрнини махаллий, эндемик тур ўсимликлардан олинадиган, арзон ва сифатли препаратлар билан таъминлаш хисобланади.
1.Фарғона водийсида табиий ёруғ, тошлоқ, шўрхок ва сувга танқис ерлар нихоятда кўплиги Қушқўнмас ўсимлигини етиштириш учун қулай шароит хисобланади.
2.Бошқа районлардан афзаллиги иқлимнинг қулайлиги, қаровсиз ерларнинг кўплиги ва ишчи кучининг арзонлигидадир.
3.Бундан ташқари махаллий препаратларнинг таъсир эффекти хам беморларга яхши таъсир қилади.
4.Кушқунмас етиштиришда биз фақатгина табиий ўғитлардан фойдаланишни олдимизга мақсад қилганмиз, чунки кимёвий воситалар ўсимликдан олинадиган препаратларда йиғилиб, уни истеъмол қилганда жигар хужайралари тикланишига салбий таъсир этиши кузатилади. 5.Бундан ташқари,

етиштирилаётган ўсимлик кимёвий таркибини аниқлаш, таққослаш ва янги препаратни тайёрлаш учун Ўсимлик моддалар кимёси институти ва Тошкент фармацевтика институтида замонавий лабораториялар ва етук илмий потенциал мавжуд эга.

Тадқиқот методлари: Дала тажрибаларини ўтказиш методикаси, экспериментал тадқиқотлар ва ишлаб чиқаришда синаш бўйича ҳалқаро комиссияси тавсияномалари ва стандарт синаш усулларига асосланиб бажарилади. Лойиха иштирокчилари томонидан 10дан ортиқ скобус ва 100 дан ортиқ импак факторли журналларда мақолалар,10 дан ортиқ патент ва ишланмалар, 10 дан ортиқ илмий-амалий лойихалар бажарилган. Қушқўнмас ўсимлиги тиканли бўлганлиги учун уни етиштириш ва йиғиб олиш учун махсус техника ишлаб чиқаришга эхтиёж бор. Бу масалада хам инженер ва техника фанлари бўйича доцент мутахассислар иш олиб бормоқда. Тадкикот муаммосининг хозирги урганилиш холати, жахон илм-фанидаги илмий-тадкикот йуналишлари ва илмий ракобатчилар

Ҳозирги вақтда кенг миқёсдаги жигар хасталикларида қўлланадиган дори воситалари ва уларнинг субстанциялари чет эллардан импорт қилинмоқда. Масалан, Россия маҳаллий дори препарати- Камадол, Болгарияда (Карсил) ва Германияда (Легалон)ва Белорусияда Силимарин ишлаб чиқарилади. Ушбу препаратлар таркиби асосан Қушқўнмас ўсимлигидан олинади. Ўзбекистон фармацевтика агентлигининг “ДРАГ –АУДИТ” дастуридан олинган Маълумотларда кўрсатилишича, сўнгги 3 йилда Ўзбекистонга 1. 130. 000 доллар миқдорида Карсил препарати сотиб олиб келинган.

Илмий ва инновацион фаолиятнинг устувор йуналиши:

Замонавий усуллардан фойдаланиб турли фасл ва турли тупроқ-иқлим шароитларида етиштиришга мос, бошқа регионларда етиштирилаётган доривор ўсимликларни таркибига қараганда юқори фоизда таъсир этувчи моддалар сақлаган доривор ўсимликларни етиштириш агротехникасини яратиш. Етиштирилган доривор ўсимлик таркибини биокимёвий тахлил этган холда

ундан турли хасталикларда қўлланиладиган янги дори препаратлари яратиш технологиясини ишлаб чиқиш.

Тадкикотнинг илмий янгилиги, куйилган вазифа(лар)ни хал этиш ва режалаштирилган натижаларни олиш имкониятларини асослаш

2020 йил апрель ойида Андижон қишлоқ хўжалиги институтида очиқ майдонда кенг дала шароитида Қушқўнмас (Silybum Marianum) уруғлари экилди. Узунлиги 60-150 см бўлган бир ёки икки йиллик ўт- ўсимлик. Пояси тик, содда ёки тарвақайлаб кетган, мўрт, юмшоқ. Баъзан барг бандлари жуда катта (узунлиги 80 см гача, кенглиги 30 см), буришган. Гуллари найчали, икки жинсли, қизғиш (баъзан пушти, бинафшаранг ёки оқ) бўлиб, катта шарсимон саватчаларда жойлашган.Мевалари – тескари тухумсимон тепасида тожсимон тукли уруғ саватчада зич бўлиб

жойлашган, узунлиги 5-8 мм, кенглиги 2-4 мм; меванинг тепаси қийшиқ кесмали, асоси юмалоқ, юзаси ялтироқ, силлиқ, баъзан бўйлама буришган. Меваси оч жигаррангдан қора ранггача бўлади, кўпинча доғсимон, баъзида мовий рангда бўлади. Ҳеч қандай ҳиди йўқ, таъми аччиқ. Бутун ёз гуллайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-5264-sonli Farmoni. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 01.12.2017 y., 06/17/5264/0339-son)

2. Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari (maqolalar to‘plami, SH.Nurmatov, Q.Mirzajonov, A.Avliyoqulov va b. Tahriri ostida). - Toshkent: O‘zPITI, 2007. - 147 b.

3.Dospexov B.A. Statisticheskaya obrabotka dannыx polevogo opыta. - Zemledeliye, 1965. -№10.

4 Dospexov B.A. Metodika polevogo opыta. - M.: Kolos, 1979. - 415s

5. **Internet saytlar** http://www.abcslim.ru/articles/346/artishok

http://kafe-5.narod.ru/artishoke.htm

«ЖҮРЕККЕ ЖЫРЛАРЫН ҰЯЛАТҚАН ТӨЛЕГЕН АЙБЕРГЕНОВ»

Гулжайнар Бектай қызы Байдуллаева
Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институтының
Қазақ тілі және әдебиеті бағытының I курс студенті
Ғылыми жетекші: Жандос Абдазимович Байзаков

АННОТАЦИЯ

Кең дарияны сусындатқан Төлеген Айбергенов ақынның өлеңдеріне басқа жандардың ой пікірлері. Ақынның өлеңдеріне келешек ұрпаққа деген мінездемелері туралы түсінік.

Кілтті сөздер: өнер тұлғасы, дарын иесі, келеңсіз кезең, тәрбиелік мәні.

ANNOTATION

Tolegen Aibergenov, who watered the wide river. The concept of the characteristics of the poet's poems for future generations.

Keywords: personality, talent, negative period, educational value.

Дүниеде бір ақын бар,
Біреу танып, біреу танымаған.
Сол ақынды жырларымен сусындатқан,
Әрбір жанға жылу сыйлайтын.
Жырлары барда,
Қалайша көңілге сыйдырмаспыз жырларын.
Бұл ақынды танимыз енді бүгін,
Өзі білген өмірдегі өткен күннен.
Жырлайық, жырларын құрметпенен,
Айбергеновтей лайықты ақынменен.

Төлеген Айбергенов 1937 жылы 8 наурызда Қарақалпақ елінің Қоңырат деген жерінде дүниеге келген. Жетісу тайпасының Табын руынан шыққан 1959 жылы Ташкенттің Низами атындағы педагогика институтының қазақ тілі мен әдебиеті факультетін бітіріп, туған ауылында мұғалімдік қызмет атқарады.

Шымкент облысының Сарағаш ауданындағы кешкі жастар мектебінде директор болып 1965 жылдан Қазақстан жазушылар одағы жанындағы әдебиетті насихаттау бюросында қызмет істеді.

Төлеген Айбергеновтің «Ақ ерке, Ақ жайық», «Жаңғырған Маңғыстау», «Қазақстан», «Сені ойладым», «Мені ойла», «Ақ қайыңдар», «Бір тойым бар», т.б. өлеңдеріне жазылған әндер ел арасында кеңінен танымал. Мына бір өлеңінде:

-Маңғыстау маңғаз өлке шежірелі

-Киелі бабалардың өзіме еді.

-Ақ таулар бара қалсам құшақ жайып,

-Құлыным келдіңбе деп, көз тігеді.

-Ежелгі даңқыменен бай, көркімен

-Қастерлеп үш жүз алпыз әулиесін,

-Әлемді таңдандырып желкен керген.

Төлеген Айбергеновтің өлеңдері республикалық баспасөзде 1957 жылдан жарияланды. 1961 жылы шыққан «жас дәурен» атты топтама жинақта басылды. 1997 жылы ақынның «Таңдамалы өлеңдер» жинағы мен ол туралы жазылған «Біргемін мен сендермен» атты естелік кітабын жарық көрді. Содан соң оның ел арасына танымал болған «Ана» туралы өлеңінде

-Арманыңды ақтарамба жүрегімді тербесең

-Айға сіңілі, қарындассың қасиетті жерге сен.

-Мен өзіңді теңдесі жоқ құдірет деп түсінем

-Сендік қуат мың есе артық жердің тарту күшінен.

Ана керек, о адамдар ана керек адамға

Анасыздар аң сияқты күн кешіп жүр ғаламда.

Пікірімді ұнатпаған таптық та дер дананы,

Даналықтың қажеті жоқ сылау үшін ананы

деп ақын өзінің жүрегіндегі ой маржандарын осы бір өлеңге төгіп салады. Аналарымыздың осы бір қасиетін, перзентіне деген мейір-шапағаты, сүйіспеншілігін жырлаумен бірге бауырмалдылыққа бөлейді. Осы бір өлеңнен оқырмандар деген бір түйдек қорытындыны түйіндейді. Ақын Төлеген Айбергенов өлеңде ананың бейнесін сызғандай етіп дәріптейді. Міне, ана деген сөздің өзі ғана барлық асыл қасиеттерді өз мойына алады. Қазақтың арнасы кең жыр дариясына сонау алпысыншы жылдар аяғында бір бүйірден апшып келіп, бір ақжал толқын ұрғаны есте. Төлеген толқын. Арқырап ақжалданып шиыршық атап келген толқын.

1925-1934 жылға дейін баспасөзде және баспа орындарын да әр түрлі қызметтер атқарады. жылдары «Қазақ әдебиеті» газетінің редакторы болып істейді. 1934-1937 жылы жазықсыз тұтқындалып, қызыл қырғын саяси репресиясының құрбаны болды. Сол 28 тамыз күні қайтыс болды. Бұрын дәрі ішіп көрмеген адам еді. Бас аяғы бір айдың ішінде аурудан сылқ құлады.

Қорыта келе, Төлеген Айбергенов осы келеңсіз өмірінде, тек қана өз дәуірінің дарынды тұлғасы емес, келешек ұрпақтында танымал ақыны болуымен қатар өлеңдері қыл қаламнан сиядай боп аққан аса кемел өнер тұлғасы.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1.Батыс Қазақстан облысы энциклопедия Алматы «Арыс» баспасы 2002 жыл

2.Саяси түсіндірме сөздік Алматы 2007 жыл

3.Ислам энциклопедиялық оныңтомалық Алматы 2010 жыл.

LOVIYA VA MOSH EKINLARINING UMUMIY AHAMIYATI VA BIOLOGIK XUSUSIYATLARINI TAHLILIY O‘RGANISH

Xalima Nazarovna Atabaeva
q.x.f.d., professor
Toshkent davlat agrar universiteti
Idrisov Xusanjon Abdujabborovich.,
q.x.f.f.d (PhD)
Email: idrisovhusanzon@gmail.com
FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrasi mudiri

Annotatsiya: Ushbu maqolada loviya va mosh ekinlarining ahamiyati, bioilogik xususiyatlari to‘g‘risida batafsil ma’lumotlar keltirilgan va shu asosida etishtirish texnologiyasini ishlab chiqish zarurdir.

Kalit so‘zlar: loviya,mosh, oqsil,biologik xususiyat, urug, dukkak, hosil

Loviya to‘yimli, juda lazzatli oziq-ovqat ekinidir. Uning urug‘i va pishmagan dukkaklari pishirib eyiladi va konserva sanoatida ishlatiladi. Urug‘i tez pishadi, yaxshi hazm bo‘ladi. To‘la pishmagan dukkaklari tarkibida 18% oqsil, 2% qand, 22 mg. 100 g S vitamini bo‘ladi. Donning tarkibida 20-31% oqsil, 07-3,6% yog‘, 50-60% kraxmal, 2,3-7,1% klechatka, 3,1-4,8% kul moddasi mavjud.

Mayda urug‘li loviya qadimdan Janubiy Osiyo, Hindiston, Yaponiya, Xitoyda ma’lum bo‘lgan. Bu loviyaning dunyo bo‘yicha ekiladigan maydoni 27 mln, bu dukkakli don ekinlari orasida ikkinchi o‘rinni egallaydi. O‘zbekistonda loviyaning yirik va mayda urug‘li turlari ekiladi, hosildorligi 1,5-2,0 t ga boradi.

Sistematikasi va biologiyasi. Loviya – *Phaseolus vulgaris* L., avlodining Fabaceae oilasiga mansub bo‘lib o‘z ichiga 150 dan ortiq turlarni qamrab olgan bir yillik o‘simlikdir. Bu turlar tropik va subtropik mintaqalar – AQSH, Osiyo, Afrikada tarqalgan. Dehqonchilikda 20, 30 ga yaqin turlari ekilmoqda.

V.N. Chirkov (1975) ma’lumotlariga ko‘ra loviya eng ko‘p tarqalgan va qimmatli oziq-ovqat o‘simligidir. Uning doni tarkibida o‘rtacha 28% oqsil bor. Loviya qadimgi ekinlar qatoriga kiradi. Uning yirik donli yangi turlari juda qadim zamonda tropik Amerikadan kelib chiqqan, mayda donli eski dunyo turlari (mosh va boshqalar) Osiyo mamlakatlarida bundan 6-8 ming yil ilgarilari ekilar edi. Yirik donli loviya XVI asrda Markaziy Amerikadan Evropaga olib kelingan. Rossiyada XVIII asr oxirida ekila boshlagan.

Mosh loviyalar Rhaseolus turkumiga oid o‘simlik bo‘lib, Osiyo loviyalarini tashkil qiladi. Ma’lumki loviya turlarini bir guruhi Janubiy Amerikadan kelib chiqqan (oddiy, ko‘pgulli, Lima, Tepari turlari) bo‘lib, bir guruhi Osiyodan kelib chiqqan: mosh-Rhaseolus aureus L, adzuki- Rhaseolus angularis Wilch, sholisimon-Rhaseolus calcaratus Piper. Mosh dehqonchilikda bundan 5-6 ming yil oldin qo‘llanilgan.

Moshning vatani Janubiy-G‘arbiy Osiyo hisoblanib, dunyoning Hindiston, Afg‘oniston, Eron, Pokiston, Birma, Yaponiya, Xitoy, V’etnam, O‘zbekiston, Turkmaniston, Tojikiston va MDH mamlakatlarida etishtirilib kelinadi.

Moshning kelib chiqishi bo‘yicha munozarali fikrlar mavjud bo‘lib, moshni va boshqa dukkakli-don o‘simliklarini mimozasimonlardan kelib chikqan degan fikrni ilgari suradi.

Mosh dukkakdoshlar oilasiga mansub bir yillik o‘simlik. Mosh Hindiston, Xitoy va Eron kenja turlariga bo‘linadi.

G. M. Popova Ph. aureus turini 3 ta kenja turga ajratadi:

1.s. sp. indicus G. Pop dukkaklari juda ham nozik, dukkaklar bo‘yining uzunligi 7 sm gacha va eni 0,3-0,5 sm bo‘lib, doni mayda, 1000 dona don og‘irligi 15-30 g.keladi. O‘rtapishar va kechpishar shakllari mavjud. Ular asosan Hindistonda tarqalgan. Bunday mosh kenja turi vakillarining asosiy poyasi mustahkam va to‘g‘ri turuvchi shaklga ega bo‘lib, hosilini kombaynda yig‘ib olishga juda qulay hisoblanadi;

2. s. sp. chinensis Q. Pop dukkagi katta, 9-17 sm uzunlikda, yo‘g‘on (10 mmgacha); urug‘i ham katta. Tezpishar. Xitoy va Uzoq Sharq mamlakatlarida

tarqalgan. Sobiq Ittifoq mamlakatlari uchun ushbu kenja tur bebaho turlar sirasiga kiradi,

3. s. sp. iranicus G. Pop dukkagi o‘rtacha uzunlikda, uning uzunligi 7-8 sm bo‘lib, 1000 dona don og‘irligi 35-38 g. O‘rtapishar, O‘rta Osiyo mamlakatlarida, Afg‘oniston va Eronda keng tarqalgan. O‘simligi erga yoyilib o‘sadi. Mosh mezofit o‘simligi bo‘lib, o‘zini-o‘zi changlatadi.

Ildizi o‘q ildizli bo‘lib tuproqqa 10-15 m chuqurlikka kirib boradi. Asosiy va yon ildizlarida tuproqda rizobium bakteriyalari mavjud bo‘lganda tuganaklar hosil bo‘ladi. Bu tuganaklarda havo azotini o‘zlashtiradigan bakteriyalar yashaydi. Poyasi o‘tsimon, qirrali, poya balandligi 20-100 sm, tukli, sershox, chirmashuvchi. Barglari murakkab, uch yaproqli, uzun bandli, yirik, tukli. O‘simlikning barcha organlari tukli. Gullari yirik, sariq yoki qizg‘ish sariq, gullar shingil shakldagi gulto‘plamga to‘plangan. Har shingilida 10-12 ta gul hosil qiladi. Mevasi silindr shakldagi dukkak, eni tor, qayrilgan yoki to‘g‘ri, qo‘ng‘ir, qora, 8-25 ta urug‘li. Urug‘i mayda 3-6 mm kattalikda, dumaloq, silindrcimon, yashil, sarg‘ish, qo‘ng‘ir, 1000 ta urug‘ning vazni 30-80 g.

Mosh issiqsevar ekin.Urug‘i tuproq xarorati 12-13°S bo‘lganda 5-7 kunda ko‘karadi. Urug‘larni unishi uchun maqbul xarorat 20-25°S. Maysalari 1-2°S sovuqqa nobud bo‘ladi. Mosh-qisqa kunli o‘simlik. O‘zbekistonda bahorda ekilganda 85-95 kunda, yozning ikkinchi yarmida ekilgani 60-65 kunda etiladi. Namsevar o‘simlik. Mosh sug‘oriladigan erlarda etishtiriladi. Sho‘rlangan va botqoqlangan tuproqlarda yaxshi o‘smaydi. Mosh o‘suv davrining birinchi yarmida suvga talabchan ekindir.

O‘tkazilgan izlanishlar, tadqiqotlar bo‘yicha mosh urug‘ining qiyg‘os unib chiqishi uchun eng qulay harorat kamida 12-15^{0}S bo‘lishi kerak deb xulosa qilingan. Yaxshi rivojlanishi uchun esa eng qulay harorat 18-22°S. YOzgi jazirama issiqlar moshning normal gullab yuqori hosil berishiga qulay sharoit yaratadi hamda kunduzgi issiq va kechasi bo‘ladigan salqin havoning o‘zgarishiga bardoshli. Uning shonalash va gullash fazalarida 20-25°S qulay sharoit hisoblanadi. Bunday sharoit mosh ang‘izda etishtirilganda yozning ikkinchi yarmining oxirlarida yuzaga keladi. Moshning namlikka bo‘lgan talabi o‘rtacha bo‘lib, uning "Radost" navi zahira suvi bilan o‘ziga

xos texnologiya bo‘yicha etishtirilganda ildizlari erning namli qatlamlariga tobora kirib boravergan.

Mosh takroriy ekin sifatida etishtirilsa, gullash davri birmuncha qisqaradi. Bahorda ekilganida esa gullashi 15-20 kun davom etadi.

Mosh o‘zidan changlanuvchi o‘simlik.Changlanishi guli ochilmay sodir bo‘ladi. Gullash o‘simlikning pastki yarusidan boshlanib yuqoriga qarab boradi.

Don tarkibida 24-30% oqsil, 2-4% moy, 46-50% kraxmal va turli vitaminlar bor. Poyasi tarkibida 8-15% oqsil mavjub, chorva mollari uchun to‘yimli oziqa hisoblanadi.

I.S.Popovning ma’lumotlari asosida 1kg mosh donida 1,24 ozuqa birligi, 175 xazm oqsili, xashagida esa 0,44 ozuqa birligi, 30 xazm oqsili bo‘lishi aniqlangan. Mosh gullash davrida ko‘kat o‘g‘it sifatida tuproqqa qo‘shib hadab yuborish mumkin.

Mosh ko‘proq Osiyo mamlakatlarida etishtirilib, uning o‘zbekcha nomi mosh, ruscha nomi esa fasol zolotistaya deb yuritiladi. Moshning lotincha

nomi barcha ilmiy manbalarda *Rhaseo1is aireis* deb yuritiladi.

Oziq-ovqat uchun ishlatiladigan dukkakli-don ekinlari orasida mosh doni oziqalik qimmati, oqsil va vitaminlarga boy bo‘lishi, kalloriyasining ko‘pligi bilan ajralib turadi. Mosh oziqalik qiymati bilan bug‘doy, loviya, no‘xat, ko‘k no‘xat va javdar donlaridan 1,5-2 baravar, to‘yimliligi bo‘yicha esa 1,5 baravar ustun turadi. Mosh tarkibidagi oqsilning hazmlanishi 86% ga etadi. Mosh tarkibida oqsil 24-28%, lizin 8%, arginin 7% bo‘ladi, V va RR vitaminlar ko‘p bo‘ladi.

Markaziy Osiyo va Kavkazorti respublikalarida moshdan oziq-ovqat sanoatida keng foydalaniladilar. Moshdan tayyorlangan un makaronga qo‘shilsa uning to‘yimliligi yanada ortadi. Mosh dukkakli-don ekinlar guruxiga mansub bo‘lib, donida ko‘p mikdorda 17-32 % oqsil to‘planadi. Undan oziq-ovqat sanoati bilan birga chorva xayvonlari uchun to‘yimli em-xashak xam etishtirish mumkin. Shuningdek moshning ildizlarida tuganak bakteriya rivojlanib, erkin azotni o‘zlashtirib, tuproq unumdorligini oshiradi .

Undan tashqari mosh doni aminokislotalar va magniy, kalsiy, oltingugurt, natriy, temir, marganets, mis, bor, kobalt, nikel, yod, fosfor tuzlariga boy. Ayrim

mamlakatlarda ham mosh donidan salat tayyorlanadi, Makaron va konditer sanoatida mosh unidan 30% qo‘shilsa sifati tubdan yaxshilanadi. Em-xashak sifatida etakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Mosh pichani tarkibida o‘rtacha 15% oqsil bo‘ladi. Mosh siderat sifatida ang‘izda etishtirilsa, undan 200-250 s/ga ko‘k massa olish mumkin.

Ma’lumki, chorva xayvonlaridan yuqori va sifatli mahsulot olish uchun ularning ozuqa tarkibini o‘zida oqsil, uglevod, yog‘, shuningdek vitaminlar, mineral tuzlar bilan boyigan pichan, siloslar bilan doimiy ta’minlash zarur. Moshning yashil massasi, pichani, poxoli va kepagi eng yaxshi ozuqa xisoblanadi. Makkajo‘xori bilan moshni aralashtirib tayyorlangan silosi ozuqalik sifati yuqoriligi bilan farq qiladi.

Mosh-eng yaxshi siderat ekin hisoblanadi, u ko‘kat o‘g‘it sifatida ishlatilganda tuprokda 70 s.ga quruq modda to‘planadi. Bu 100 azot demakdir. Mosh makkajo‘xori, sabzavot va boshka ekinlar ekiladigan erlarda eng yaxshi siderat xisoblanadi. Mosh erda azot to‘plovchi sifatida don, texnika ekinlari va sabzavotlardan oldin ekiladigan eng yaxshi o‘tmishdosh ekinlardan biri. Uni bahorda, yozda ham ekish mumkin. Mosh er osti suvlari yuza joylashganligidan zararlanmaydi, tez o‘sadi, erni yaxshi soyalaydi va begona o‘tlardan tozalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Atabaeva X.N, Sattarov M.A, Idrisov X.A Sug‘oriladigan maydonlarda mosh etishtirishning intensiv texnologiyasi bo‘yicha tavsiyanoma. Toshkent 2019

2.Atabaeva X.N, Xudoyqulov J.B O‘simlikshunoslik.T “Fan va texnologiya”. 2018

3. Atabaeva X.N.. Idrisov X.A Vliyanie srokov seva na formirovanie urojaynosti sortov masha. Aktualnie problemi sovremennoy nauki. Informatsionno-analiticheskiy jurnal Rossiya.Moskva 2019 g, № 4 (107) 118-121 str.

4. Atabaeva X.N.. Idrisov Opit vozdelivaniya masha v Uzbekistane. evelopment Evraziyskiy sentr innovatsionnogo razvitiya actual questions and Innovations in science ii Mejdunarodnaya nauchnaya Konferensiya Balikesir 9 oktyabrya 2019 g, Tursiya 231-234 str.

5. Atabaeva X.N., Xudoyqulov J.B., Anorboev A.R.. Idrisov X.A. Mosh etishtirish. Qo‘llanma Toshkent.2021 yil.

6.Atabaeva X.N.. Idrisov Mosh etishtirish texnologiyasini takomillashtitrish. Monografiya. Far’gona. 2021 yil.

7.Dospexov B.A. Metodika polevogo опыта. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.

8.Dala tajribalarini olib borish metodikasi O‘zPITI.2007 yil .

9.Idrisov X.A, Nurmatov U.O Sug‘oriladigan maydonlarda mosh hosildorligiga ekish muddati va me’yorining ta’sirini o‘rganish. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-10-31-37.

10.Idrisov X.A M.A.Yusupova,M.A.G‘aziev,J.J. Qodirov,R.F.Akbarov, Z.T.Sodiqova. Results of Analytical Study of Growth, Development, Grain Yield and Quality of Mung Bean varieties as main and Reproductive crops. National Volatiles & Essent. Oils (NVEO), SCOPUS. 8(4):12574-12585, 2021 y.

11. Idrisov X.A , Darmonov D.Y, Gaziev M. A, Kodirov J. J, Muqimov Z. A, N. Z Sotvoldiev, Nurmatov U. O. Mamatkulov O.O. Rasulov A..Asqarov H. Results of analytical study of growth, development and grain yield of mung bean (*Phaseo1is aireis Piper*) varieties. INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION, SCOPUS. Vol.37, No.3, 2022.8880-8886 betlar.

12. Idrisov X.A Muhammadjonova Sh. Moshning kolleksiya (Phaseolus aureus piper) ko‘chatzoridagi nav namunalarini qimmatli xo‘jalik belgilarini o‘rnanish natijalari. “International conference on learning and teaching-1” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan 15-February. 2022 y, 111-115 betlar.

13. Idrisov X.A, Soliev A. Moshning (Phaseolus aureus Piper) nav tanlov ko‘chatzorida o‘tkazilgan tadqiqot natijalari. “International conference on learning and

teaching-1” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-February.2022 y, 116-122 .betlar.

14. Idrisov X.A Abduraximova M. Moshning (Phaseolus aureus Piper) “Navro‘z” navi boshlang‘ich urug‘chiligini o‘tloqo-botqoq tuproqlar sharoitida tashkil etish. “International conference on learning and teaching-1” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-February. 2022 y, 123-127 betlar.

15. Idrisov X.A, Soliev A. Qishloq xo‘jalik ekinlari xosildorligini oshirishda asalarilar yordamida changlatishning ahamiyati. “International conference on learning and teaching-2” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 28-February.2022 y, 294-299 betlar.

16. Idrisov X.A, Soliev A. Moshning (Phaseolus aureus piper) takroriy ekin sifatida o‘rni va ahamiyati. “International conference on learning and teaching-4” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 30-Mart. 2022 y, 134-138 betlar.

17. Idrisov X.A, Soliev A. Mosh (Phaseolus aureus Piper) etishtirish agrotexnikasi to‘grisida fermerlarga zarur tavsiyalar. “International conference on learning and teaching-4” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 30-Mart.2022 y, 139-143 betlar.

18. Idrisov X.A, Soliev A. Soya ekininig inson salomatlogida tutgan o‘rni va ahamiyati. “International conference on learning and teaching-5” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-aprel.2022 y, 27-32 betlar.

19. Idrisov X.A, Soliev A. Toshkent viloyati tuproq-iqlim sharoiti va soya (*glycine hispida l)* ekinining mahalliy navlari. “International conference on learning and teaching-4” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-aprel.2022 y, 20-26 betlar.

20. Sattarov M.A., Axmedova Z.R., Idrisov X.A J.U.Hamdamov. Different new variaties of soybean (Glycine hispida l) and mungbean Phaselus aureus piper) plants’

tuber production abilities and primary indicators of symbiotic activity EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) SJIF Impact Factor:7.032 ISI I.F.Value:1.188 ISSN(Online): 2455-3662 DOI:10.36713/epra 2013, Volume-6, Issue-9, September 2020, 377-391 betlar.

21.Saimnazarov Y.B. va boshqalar. O‘zbekistonda dukkakli-don ekinlari etishtirish bo‘yicha tavsiyalar. Toshkent.2009 y.9 bet.

ИХТИСОСЛАШГАН ТИББИЙ НАШРЛАРДА COVID-19'НИНГ ЁРИТИЛИШИ

Шахноза Иномжоновна Ҳайталиева
магистр
Ўзбекистон журналистика ва оммавий
коммуникациялар университети
Тошкент, Ўзбекистон

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада тиббиётга ихтисослашган нашрларда журналист маҳорати, унинг саломатлик мавзусини ёритишдаги тутган ўрни қай даражада эканлиги очиб берилган.

Тиббий нашрларда пандемия шароити ва COVID-19' мавзусини ёритишда журналистларнинг ахборот билан ишлашдаги ютуқ ва муаммолари таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: тиббиёт журналистикаси, тиббийлаштириш, маҳорат мактаби, ихтисослашув, кўникма, мақсадга содиқлик, газета тили, журналист маҳорати.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан 2020 йил 11 март куни эълон қилинган коронавирус пандемияси дунёдаги ҳар бир мамлакат ва жамиятнинг барча жабҳаларига катта таъсир кўрсатади. Касалликнинг оммавий таҳдиди туфайли давлатлар чегараларининг ёпилиши ва мисли кўрилмаган хавфсизлик чораларини жорий этилишини эълон қилди.

COVID-19 илк маротаба аниқлангач, даставвал унга эътибор берилмаган бўлса-да, бу ижтимоий ҳодиса сифатида қисқа муддатда кенг ўрганишга

киришилган мавзуга айланди. Бу жараён дунё оммавий ахборот воситаларида бирдек пайдо бўлган ҳодиса бўлиб, илк бемор аниқланган вақтдан буён тўхтовсиз ёритиб келинмоқда. Бу мавзунинг оммавий ахборот воситаларида ёритилиш жараёнини оладиган бўлсак, унинг кўлами секин-асталик билан бутун дунё оммавий ахборот воситаларида бирдек ёритила бошланди. У нафақат ихтисослашган нашрларнинг, балки оммавий матбуот ва интернет саҳифаларининг асосий мавзусига айланди.

Аста-секин медиа майдони оддий одамлар, шоу-бизнес юлдузлари, сиёсатчилар, амалдорлар, дин арбоблари ва бошқаларда аниқланган коронавирус ҳақидаги хабарлар билан тўлдирила бошланди. Буларнинг барчаси мақоми, касбий фаолияти, этник-маданий ёки конфессиявий мансублигидан қатъи назар, ҳар қандай одам юқтиришга мойил бўлган инфекциянинг ҳамма жойда мавжудлигини кўрсатди. Бундай хабарлар ҳимоясизлик, ночорлик, тўлиқ заифлик ва ишончсизлик тушунчасини шакллантиради. Ижтимоий-табақавий тафовутлар йўқолиб бораётган бундай давлатни В.Бек “қўрқув жамияти” деб атаган.[99]

Google Трендс хизмати маълумотларига кўра, коронавирус мавзуси бўйича энг машҳур қидирув сўровларининг юқори чўққиси 2020 йилнинг март-апрель ойларига тўғри келади. Бундан ташқари, ушбу даврда қидирув сўровларининг максимал сони "коронавирус бўйича тавсиялар" сўровига тўғри келади. Ушбу иборани киритганингизда, Google биринчи навбатда коронавирус инфекцияси тарқалишининг олдини олиш йўллари ва профилактика чоралари ҳақида маълумотни ўз ичига олган саҳифаларни ўчириб қўяди. Шундай қилиб, айтишимиз мумкинки, 2020 йилнинг март ва апрель ойларида коронавирус мавзуси бўйича қидирув сўровларининг юқори интенсивлиги аҳолининг ташвишли кайфияти, қўрқуви ва ҳимояланиш истагидан далолат беради.

[99] Бек У. Общество риска. На пути к новому модерну. М.: Прогресс, 2001. 381 с.

[100]

Шундай қилиб, биз коронавирус, эпидемия, пандемия ҳақида сўз юритиладиган ахборот материалларининг динамикасини ижтимоий кайфият динамикаси, хусусан, жамоатчилик ташвишларининг ўсиши, шунингдек, аҳолининг ўсиши билан солиштириш мумкинлигини кўрамиз. Бунда, биринчи навбатда, жамиятда қўрқув кучайиб боришида телевидениенинг бевосита ролини таъкидлаш керак. Коронавирус билан касалланишдан қўрққанларнинг 56 фоизи анъанавий оммавий ахборот воситаларидан (телевидение, газета, радио), 35 фоизи Интернетдан хабар олган, қўрқмаганларнинг кўпчилиги (48%) интернет янгиликлари истеъмолчилари бўлган. [101]

Коронавируснинг “хулқ-атвори” тўғрисида аниқ илмий маълумотларнинг йўқлиги фонида ОАВ янги инфекциянинг келиб чиқиш сабаблари, тарқалиш йўллари, ҳимояланиш усуллари, олдини олиш ҳамда даволаш хусусиятлари ва бошқаларга оид қарама-қарши хабарларни тарқата бошлади. Буни бир қанча аспектларда кўришимиз мумкин.

[100] Коронавирус «заразил» соцсети и СМИ. URL: https://www.mlg.ru/blog/viral_smm/7268/
[101] Опрос коронаЗонд: опасения и игнорирование болезни https://media.fom.ru/fom-static/20200608%20Ф-2%20Опасения%20и%20игнорирование%20коронавируса%20(6).pdf

1. Пандемияни тугатиш муддатлари. Оммавий ахборот воситалари пандемия тугашининг турли муддатларини - 20 май, 1 август, 7 август деб белгилаб боришди. Шу билан бирга, маълумотлар тўғри эмаслиги таъкидланди.[102] Сингапур Технология ва Дизайн Университети (СУТД) тадқиқотчилари апрель ойи охирида пандемия 20 июлда тугаши ҳақида хабар беришди.[103]

2. Тиббий ниқоблардан фойдаланиш зарурати ва уларнинг самарадорлиги. Коронавирус инфекциясини юқтириш хавфини камайтириш воситаси сифатида ниқоблар ҳақида оммавий ахборот воситаларида қарама-қарши фикрлар тарқалди. 2020 йил февраль ойида тиббий ниқоблар коронавирусдан ҳимояланишнинг самарали воситаси эканлигини маълум қилинди. Апрель ойида оммавий ахборот воситаларида ЖССТ вакили томонидан айтилган тиббий ниқоблар коронавирусдан қутқармайди, деган маълумот пайдо бўлди. Аммо июнь бошида ЖССТ ниқобларга муносабатни қайта кўриб чиқди ва барчага ниқоб кийишни тавсия қилди.[104]

3. Чекиш ва коронавирус инфекцияси. 2020 йил февраль ойида оммавий ахборот воситаларида Хитойда коронавирусга чалинганларнинг 80 фоиздан ортиғи (касалланганлар ўртасида ўтказилган сўров маълумотлари) чекмайдиганлар эканлиги ҳақида маълумот пайдо бўлди. 2020 йил 4 апрель куни «Вести 24» телеканалида тақдим этилган ахборотларнинг бирида ёшлар орасида коронавирус билан касалланишнинг кўплиги ёшларнинг кўп чекиши билан изоҳланган “ва бу ўпкага инфекциянинг кириб келишини сонлаштиради".[105] Апрель ойида, илмий тадқиқотлар натижаларига асосланиб, чекиш коронавирус инфекциясининг оғир шакллари хавфи билан боғлиқлиги ҳақида баёнот эълон

[102] Ученые рассказали, когда в России завершится вспышка коронавируса. URL: https://ria.ru/20200427/1570640481.html;
[103] Ученые из Сингапура назвали дату завершения вспышки коронавируса в РФ. URL: https://rg.ru/2020/04/27/uchenye-iz-singapura-nazvali-datu-zaversheniia-vspyshki-koronavirusa-v-rf.html
[104] ВОЗ пересмотрела взгляды на маски и советует носить их всем https://www.interfax.ru/world/712063
[105] Эксперт объяснил, почему так много заразившейся молодежи на аппаратах ИВЛ. URL: https://www.vesti.ru/article/2395753

қилинди.[106] 2020 йил май ойи бошида МК.РУ сайти («Московский комсомолец») хабар беришича, энди нафақат хорижлик, балки россиялик шифокорлар ҳам чекувчиларга кам таъсир қиладиган коронавируснинг «ғаройиблигига» эътибор қаратишган.[107] Июнь ойи бошида, исроиллик шифокорларнинг фикрига кўра, чекиш коронавирус инфекциясини юқтириш хавфини камайтиради, деган хабарлар пайдо бўлди.[108]

4. **Коронавирус инфекциясининг фаоллигига ҳаво ҳарорати таъсир қилади.** Оммавий ахборот воситаларида ёзда пандемия камайиши ва ҳатто, эҳтимол, инфекциянинг тарқалиши тўхташи мумкинлиги ҳақида фикрлар билдирилди. Аммо 2020 йил март ойида Россия Гидрометеорология маркази илмий директори Роман Вилфанд ёзги жазирама коронавирус тарқалишини тўхтатади деган назарияни танқид қилди. Далил сифатида иссиқ мамлакатларда - Туркия, Таиланд ва бошқа давлатларда касалланиш билан боғлиқ вазият келтирилди. Бироқ, 2020 йил май ойи бошида +30 даража ҳароратда коронавирус ўзининг юқумли фаоллигини йўқотиши ҳақида маълумот тарқатди.[109]

Оммавий ахборот воситаларида коронавирус инфекцияси ҳақида қарама-қарши маълумотлар пайдо бўлишининг сабабларидан қатъи назар, бундай маълумотлар ваҳима манбаи бўлиб, ташвиш, чалкашлик, онг ва хатти-ҳаракатларнинг тартибсизлигини енгишга ёрдам бермайди. Оммавий алоқа назариётчилари (Березин В.М., Шерковин Ю.А.) К. Шеннон концепциясига асосланиб, оммавий ахборот тушунчасини ноаниқликни бартараф этиш билан боғладилар.[110] Ахборот воқеликни тузиш, содир бўлаётган нарсаларни тартибга солиш, ҳақиқатни тушунтириш ва талқин қилиш имконини беради ва шу билан

[106] Курение связали с повышенным риском тяжелых форм коронавирусной инфекции. URL: https://nauka.tass.ru/nauka/8268571
[107] Российские врачи заметили странность с коронавирусом и курением. URL: https://www.mk.ru/social/2020/05/04/rossiyskie-vrachi-zametili-strannost-s-koronavirusom-i-kureniem.html
[108] Израильские ученые сделали удивительное открытие о влиянии курения на COVID-19. URL: https://riafan.ru/1281742-izrailskie-uchenye-sdelali-udivitelnoe-otkrytie-o-vliyanii-kureniya-na-covid-19
[109] Роспотребнадзор рассказал о влиянии теплой погоды на коронавирус. URL: https://ria.ru/20200508/1571160403.html
[110] Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. М.: Мысль, 1973. 215 с.

қўрқув ва хавотирнинг интенсивлигини камайтиришга ёрдам беради. Оммавий ахборот воситаларининг нормал ишлаши маълумот олишдан олдин мавжуд бўлган ноаниқликни камайтириши керак деб тахмин қилинади. Кўплар оммавий ахборот воситаларига шундай муносабатда бўлишади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, табиий офат ёки фавқулодда вазиятлар тўғрисида аҳолини тўлиқ ва ҳаққоний хабардор қилиш ваҳима, қўрқувнинг олдини олишга хизмат қилади, таҳдид ҳақида тўғри тушунчани шакллантиришга ва нотўғри хатти-ҳаракатларни бартараф этадиган тегишли хулқ-атвор стратегиясини танлашга ёрдам беради.[111]

Бундай шароитда шифокорлар, экспертлар ва сиёсатчиларнинг оммавий ахборот воситаларидаги қарама-қарши баёнотлари травматик омил бўлиб хизмат қилади ва анъанавий оммавий ахборот воситаларига ишончсизлик кайфиятини юзага келтиради.

Умуман олганда оммавий ахборот воситаларида ёритилаётган мавзулар кўлами даврий аҳамиятга эга бўлиб, муҳимлик даражаси ортгани сари ахборотга бўлган талаб ҳам орта боради. Шу сабабли асосли маълумотларни тўғрисини нотўғрисидан ажратиб олиш учун бир нечта манбалар орқали текшириб, холисини қабул қилиш зарурати юзага келади.

АДАБИЁТЛАР

1. Олий журналистика курсларида ихтисослашув масалалари мавзуида II илмий-амалий семинар материаллари. – Т.: 2010.
2. М.А. Вуса. Информационное общество: Информационные войны. Информационное управление. Информационная безопасность. Издательство С. – Петербургского университета, 1999.

[111] Aleksandrovskiy Yu.A., Lobastov O.S., Spivak L.I., Щukin B.P. Razvitiye sostoyaniy paniki // Psixologiya sostoyaniy. M.: PER SE; SPb.: Rech, 2004. S. 445-447.

3. Кузнецов Алексей Викторович. «Социальные взаимоотношения врачей, пациентов и СМИ». Автореферат. Волглград – 2009 йил. 13 бет.

4. Медицина и средство массовой информации. Ред. В.И.Покровский, Д.С.Саркисов, М.Медицина. 1991.

5. Олег Семенович. «Психология здорового образа жизни и средства массовой информации». Диссертация. 2005 йил.

6. Пилипцев Н. Н., Часнойть Р. А., Павлович Т. П. Здоровый образ жизни — ведущий фактор, обуславливающий здоровье // Вопросы организации и информатизации здравоохранения. — 2016. — № 2.

7. Лукащук В. Тенденции развития спорта в условиях рыночных преобразований. — М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2011.

8. Гавриченкова, Е. А. Роль средств массовой информа в формировании здорового образа жизни. / Е. А. Гавриченкова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 18 (204).

9. Шаповалолва О.А. Роль каналов неличной коммуникации в формировании ценностного отношения к здоровью //Материалы докладов XIV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И.А. Алешковский, А.И. Андреев. Том 3. — М.: Издательский центр Факультета журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007.

10. Аткина, А.М. Участие белгородских СМИ в реализации государственной молодежной политики / А.М. Аткина // URL: https://cyberleninka.ru/article/v/uchastie-belgorodskih-smi-v-realizatsii-gosudarstvennoy-molodezhnoypolitiki

КЎКДУМОЛАҚ МАЙДОНОНИ ҚУЙИ ВА ЎРТА ЮРА ЁТҚИЗИҚЛАРИНИНГ ЛИТОЛОГИК ТАВСИФИ

Панжиев Ҳикмат Аҳадиллаевич

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Аннотация: Мақолада Бухоро-Хива нефтгазли хавзасини кўкдумолоқ майдонинг геологик тузилиши ва чўкинди қатламининг минералогик таркиби килтирилган. Кўкдумалоқ майдонининг стратиграфик тузилиши килтирилган. Кўкдумалоқ майдонининг юра даври ётқизиқлар нефт ва газга истиқболли ҳисобланади.

Калит сўзлар: палеозой, мезазой ва кайнозой, Зекри, Дивалкак, Кушаб, юра, карбонат формацияси, туз ангидрит формацияси, неоком, альб.

Annotation: The article describes the geological structure of the Bukhara-Khiva oil and gas basin and the mineralogical composition of the sedimentary layer. The stratigraphic structure of the blue area is shown. The Jurassic deposits of the Kokdumalak area are promising for oil and gas..

Keywords: Paleozoic, Mesozoic and Cenozoic, Zekri, Divalkak, Kushab, Jurassic, carbonate formation, salt anhydride formation, neocom, alb.

Ўрганилаётган ҳудуднинг геологик тузилишида палеозой, мезозой, кайнозой ёшидаги ётқизиқлар иштирок этади. Буларнинг ичида меза-кайназой даври ётқизиқлари кўпроқ ўрганилган. Чунки бу давр ётқизиқлари нефт ва газга истиқболли ҳисобланади.

Палеозой эротемаси - PZ

Чоржов тектоник поғонаси марказий қисмида олиб борилган чуқур бурғулаш ишлари натижасида палеозой ётқизиқлари асосан чўкинди ва метаморфик тоғ жинсларидан (оҳактошлар, рифли оҳактошлар шунингдек туфлар) иборат эканлиги аниқланган. Палеозой ётқизиқлари 2907-3027м (Зекри майдони 4,5,6,7-қудуқларида), 2935м (Дивалкак, 1-қудуқ), 2675м (Чандир 4-қудуқ), 3195м (Уртабулак 102-қудуқ), 3707м (Кушаб 1-қудуқ), 3934м Памук 1-қудуқ) чуқурликларида очилган.

Мезозой эротемаси - MZ

Мезозой ётқизиқлари палеозой ётқизиқлари устида бурчакли номувофиқлик билан ётади ва улардан метоморфизмга учрамаганлиги, алохида горизонтлар мустаҳкамланганлиги билан фарқланади. Уларнинг қалинлиги жанубдан шимолга қараб қисқариб боради. Юра кесмасининг қисқариши, асосан, туз-гипс ётқизиқлари қалинлиги камайиши ҳисобига юз беради.

Юра системаси – J

Ўрганилаётган майдон юра ётқизиқлари барча қудуқларда очилган ва терриген, карбонат ва туз-ангидритли ётқизиқлардан ташкил топган. Терриген ётқизиқлари ҳосил бўлиши, айнан, қуйи-ўрта юра комплекси, фундамент блокининг бир йўналишида нотекис ҳаракатланиши билан боғлик.

Юра ётқизиқлари кесмасининг пастки қисми терриген континентал ва юқори қисмида денгиз-лагуна ҳосилаларидан ташкил топган. Континентал ётқизиқлар қумтошлар, алевролитлар ва гиллар билан алмашиб ётувчи юпқа қатламли аргиллитлардан такиб топган.Терриген юра ётқизиқлари Испанли-Чандир кўтарилмасида 435 м дан (2 қудуқ, Дивалкак) 683 м гача (1 қудуқ, Крук), Денгизкул кўтарилмасида 565 м (102 қудуқ, Ўртабулак), Култак кўтарилмасида -741 м гача (3 қудуқ, Кўкдумолақ) ўзгаради.

Юра терриген жинслари қалинлиги қисқарган зоналарида ётқизиқларнинг қумлиги ортади.

Қудуқдаги геофизик тадқиқотлари (ГИС) маълумотларига кўра терриген юра ётқизиқларида XVII, XVIII, XIX ва XX коллектор горизонтлар ажратилган бўлиб, улар бир неча майдонларда (Дивалкак, Ўртабулак, Помуқ, Шимолий Алан, Кўкдумолақ ва бошкалар) маҳсулдор эканлиги кузатилган.

Карбонат формацияси ётқизиқлари терриген формацияси ётқизиқларига мувофиқ ётади ва қалинлиги 84м дан 352м гача ўзгарадиган фациал ўзаро боғланган карбонатли жинсларнинг турли хил комплексларидан иборат.

Карбонатли юра кўпинча оҳактошлардан, унинг фациал ўзгариши туфайли вужудга келган оолитли, уюшиқли, пелитоморф оҳактошлари ва уларнинг оралиқ турларидан ташкил топган. Коллектор жинслари уюшиқли, оолитли, уюшиқли-сувўтли оҳактошлар ҳисобланади.Оҳактошлар қисман ёки кучли доломитлашган.

Т6 қайтарувчи горизонти шу ётқизиқлар юзасига тегишли (К+О). Карбонатли ётқизиқлар қалинлиги 84 м дан 352 м гача боради. Келловей-оксфорднинг карбонатли ётқизиқлари устида кимеридж-титоннинг туз-ангидритли ётқизиқлари ётади, бу қатламлар XV-1 (Т6) горизонтининг газ учун тутқич вазифасини ўтайди. Киммериж-титон ётқизиқлари ангидрит, оч қизғиш рангдаги гиллар, алевролит ва доломитлашган оҳактош линзалари ҳамда мергеллар бўлган қумтошларидан ташкил топган. Ўрганилаётган майдонда кимеридж -титон ётқизиқларининг қалинлиги 160м дан 402м гача ўзгаради.

Бўр системаси - К

Бўр ётқизиқлари карбонатлар ёки ангидритларнинг ювилган юзаси ётади, қуйи ва юқори бўлимларга ажралади.

Қуйи бўр - $К_1$

Қуйи бўр неокомнинг қизил рангли континентал терриген ётқизиклари ҳамда апт ва альбнинг кулранг денгиз чўкинди терриген ётқизиқларидан ташкил топган. Ўтказувчан қумтошлар XII, XIII, XIV горизонтларга ажратилган. Қуйи

бўр ётқизиқлари қалинлиги ўрганаётган майдонда 350 метрдан 700 метргача ўзгаради.

Юқори бўр - $К_2$

Юқори бўр сенон-турон яруслари ва юқори сеноман яруси ётқизиқларидан ташкил топган бўлиб, кам миқдорда оҳактош ва мергел қатламчаларига эга бўлган кулранг терриген чўкинди жинслардан ташкил топган. Юқори бўр қалинлиги 800 метрдан 1100 метргача ўзгаради.

Кайнозой эратемаси - KZ

Кайнозой ётқизиқлари палеоген, неоген ва антропоген ётқизиқларидан ташкил топган.

Палеоген системаси – P

Палеогеннинг қуйи қисми палеоценнинг бухоро қатлалари кулранг оҳактошларидан, сарғиш-кулранг зич, баъзан дарзлашган ва ғовакли қумтошлардан иборат. Бу ётқизиқлар ўрганилаётган майдоннинг барча қисмида мавжуд ва ишончли сейсмик таянч вазифасини ўтайди. Уларнинг қалинлиги 75м дан 230 м гача ўзгаради.

Палеоген оҳактошларида эоценнинг органик моддаларига бой қора кулранг ва яшил-кулранг гиллари ривожланган (40м чамаси).

Неоген – N

Палеоген ётқизиқларининг ювилган юзасига қумтош, гил, алевролитлардан ташкил топган неоген (0-110м) ётқизиқлари ётади.

Тўртламчи давр ётқизиқлари – Q

Тўртламчи давр ётқизиқлари гил, соз тупроқ, қумтошлар ва суглинкалардан ташкил топган бўлиб, уларнинг қалинлиги 30-40 м дан ошмайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Акрамходжаев А.М. и др. Литология, стратиграфия, нефтегазоносность Южного и Западного Узбекистана, Ташкент. ФАН. 1971. С. 200.

2. Арифджанов М.Х. Рифовые комплексы карбонатов келловей оксфорда Узбекистана. Ташкент. ФАН. 1975. С. 162.

3. Бабаев А.Г. Карбонатная формация юрского возраста платформенной области Узбекистана и ее нефтегазоносность. Ташкент. ФАН. 1983. С. 1-160.

4. Бабаев А.Г., Симоненко А.Н. и др. Формация юрских палеоседимен-тационных бассейнов Узбекистана и ее нефтегазоносность. Ташкент. 1990. С. 1-292.

«ҚҰЙРЫҚТЫ ЖҰЛДЫЗДАЙ ЖАРЫҚ ЕТКЕН ШОҚАН УӘЛИХАНОВ»

Азада Абдуғафурова Махаммадкәрім қызы
Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты
Қазақ тілі және әдебиет бағытының I курс студенті
Ғылыми жетекші: Жандос Абдазимович Байзаков

АННОТАЦИЯ

Шоқан Уәлиханов өз дәуіріндегі қоғам қайраткері болумен бірге Кадет корпусының ең басты жақтаушысы. Аз ғұмырында да халыққа қазына сыйға тартқан ұлы тұлға.

Кілітті сөздер:қоғам қайраткері, этнограф ақын, генерал-губернатор,пейзаж ұстасы,бейнелеушы суреткер.

ANNOTATION

Chokan Valikhanov was a public figure of his time and a major supporter of the Cadet Corps. He is a great person who gave treasures to the people in his short life.

Keywords: public figure, ethnographer, poet, governor-general, landscape painter, fine artist.

Шоқан Уалиханов Шығыстану әлемінде "құйрықты жұлдыздай жарық етіп шыға келгенде орыстын Шығысты зерттеуші ғалымдары оны ерекше құбылыс деп түгел мойындап,түркі халқының тағдыры туралы онан маңызы зор,ұлы жаңалықтар ашуды күткен еді.Бірақ Шоқаннын мезгілсіз өлімі біздің бұл үмітімізді үзіп кетті!

Николай Иванович Васеловский

Шоқан Шыңғысұлы Уалихан 1835 жылдың қараша айында Құсмұрын бекетінде қазіргі Қостанай облысы Әулиекөл ауданындағы Құсмұрын жерінде атақты аға сұлтаны Шыңғыс Уәлихановотбасында дүниеге келген.Ақыннын

шын есімі Мұхаммед Қанафия болған, әжесі бала күнінде "Шоқаным" деп еркелетіп айтуымен Шоқан аталып кеткен.Щоқанның өз атасы Уали орта жүздің ханы болған, арғы атасы Қазақ Ордасының Ұлы ханы Абылай, Шоқан шөбересі. Балалығы қыс кезінде Обаған бойындағы Күнтимес ордасында, жазда Есілдің бойы Аққанбұрлық алабында өткен. Әжесі Айғаным Шоқанға тәлім-тәрбие беріп, көптеген даналық сөздерін жиі айтып отырған. Ол 12 жасында Құсмұрындағы мектепте мұсылманша дәріс алады.

1847 жылы 12 жасар Шоқан әкесі сол кездегі ең таңдаулы оқу орны болып есептелген Сібір кадеті корпусына оқуға орналастырады. Оқуда ол көптеген пәндер әскери сабақтарға қоса орыс, батыс әдебиеті, география, тарих, философия, физика математика негіздері, шетел тілдері оқытылып, орыстың озық ойлы интелегенттерінің өкілдері сабақ берген.

Шоқанды кадет корпусын бітіріп шығуымен 1853 жылы генерал-губернатор өзіне жәрдемші етіп алады.Ол туралы және оның талапты адам екені туралы қала чиновниктері мен зиялылары арасында талай әңгімелер тарайды сол жерде Шоқан атақты саяхатшы ғалым Семенов - Таян Шанскиймен танысады.Ол Шоқанға зор ықыласпен қоғамға мүше болуын жоқтайды. 1859 жылғы жаз, күз айларында Шоқан сол әкелген материалын сұрыптап, ретке келтіреді де 1860 жылдың басында Петербургқа келеді. Амал қанша, Петербургта ұзақ қала алмады. Оқуға түсіп, ұзақ қалу мақсаты орындалмады. Күні түні ізденіп, оқумен жүргенде ауруын қайта қоздырып алды да кері еліне оралуына тура келді. 1861 жылдары ол еліне келіп, емделіп, ұзақ уақыт ауылда жатты. Денсаулығын жөндеп, демалып сауыққаннан кейін Шоқан ауылдағы қоғам жұмысына орналасты. Шоқан ауылдағы қоғам жұмысына араласты. Шоқан әлсіздігіне қарамай, көптеген жұмыстарды атқарып ел билігі үшін күресті. Саяси жұмыстардың өкілі этногрф, әдебиеттанушы ақын көптеген жерлерде болып мемлекеттердің жырларын, дастандарын зерттеп, түрлі түсініктемелер берген. Саяси жұмысында да Петербургдегі дастары Потанинмен хат жазып тұрды.

Ауруынан біраз сауыға келе, 1863 жылдары омскіге келіп әскери қызметке қайта орналысады.Реформаға ақын өз жобасын ұсынады.Ол 1864 жылы жаз айында әскери қызметпен Жетісуға барады.Оңтүстік Қазақстан,Қырғыз өлкелеріне жіберілген отрядпен бірге Шоқан Верныйға келеді.Қоғамдық жұмыстар атқарып,ел билеу жайларын жаңарту әрекеттерін де қарастырада.Осылайша қызу жұмыс үстенде жүріп,Шоқан 1865 жылы қайта науқастанып,біржола төсек тартып жатып қалады.Асқынған көкірек ауруы күзгі салқынға ұшырап Шоқанды тез билеп алады.Осы аурудың кесірінен Шоқан 30 жасында тым жас кезінде дүние салады.Оның мәйіті Қапал жақтағы Қоянкөз бекетіне жақын жердегі Көшентоған қазіргі Алтынемел бектеріне жерленеді.Орыс достары оның басына мәрмәр ескерткіш қойған. 1959 жылы Шоқан қабірінің үстіне оның жас ұрпағы сәулетті мүсін - ескерткіш орнатқан.

Қорыта келгенде, Шоқанның қазақ әдебиеті тарихында белгілі орны бар.Ол-қазақ әдебиетіне демократиялық,ағартушылық,әлеуметтік озық идея енгізуші,оның дамуы үшін көп еңбек еткен білімді әдебиетші.Оның мақалалары мен хаттары- қазақ әдебиеті туралы алғаш пікір көтергені маңызды еңбек.Тікелей, бір ауызбен айтқанда жаужүрек қоғам қайраткері.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Қазақ мәдениеті.Энциклопедиялық анықтамалық.Алматы.2005 жыл.

2.Х.Сүйіншіәлиев "Қазақ әдебиетінің тарихы" Алматы.2006.

3.Абай.Энциклопедия.Алматы."Атамұра"2005.

4.Отырар.Энциклопедия.Алматы."Арыс".2005.

ӨЗБЕК ӘДЕБИЕТІНІҢ ТАРИХЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ

Ибраимова Жайна Кумусбек қызы
Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институтының
2-курс студенті

Аннотация:Өзбек әдебиеті тарихын тек ғана өзбек ұлт өкілдері ғана емес, сонымен қатар қазақ ұлт өкілдері де тереңінен үйреніп, оны дамыту жолында, өзінің көмегін тигізіп отыруы көңілге қонымды іс-әрекет екендігі бәрімізге белгілі.

Кіліт сөздері:Редакция,дәуір ,ақын,әдебиет,жазушылар,шығармашылық.

Аннотация: всё мы знаем, что хорошо, что не только узбеки, но и казахи глубоко изучают историю узбекской литературы и помогают ее развитию.

Ключевые слова: Редакция, эпоха, поэт, литература, писатели, творчество.

Annotation: We all know that it is a good thing that not only Uzbeks, but also Kazakhs study the history of Uzbek literature in depth and help to develop it.

Keywords: Editorial, epoch, poet, literature, writers, creativity.

7 ғасырға дейін Өңдеу

Авесто: Авесто – әлемдік мәдениеттің, оның ішінде Орталық Азия мен Иран халықтарының тарихының көне және бірегей ескерткіші «Зороастризмнің киелі кітабы ретінде бір шынайы Тәңірге табыну»осы ілімнен басталды. Бұл кітап мазмұны, айтылу стилі, таңбалар жүйесі жағынан әдеби дереккөздерге жақын. Авестодағы (Варахша, Вахш) аталған жер-су атауларына сүйене отырып, оның Амудария жағасында құрылғаны белгілі. Осы негізде оның отаны Хорезм деген көзқарастар бар. **Ақшаға өкіну**: Монизм көне түркі халықтарының наным-сеніміндегі жеке ағым болса, хуастуанифт («Мониян тәубесі») оның теориялық

қайнар көзі және діни ескерткіші. Бұл ескерткішті 5-6 ғасырларда ежелгі ұйғырлар қалыптастырған. **Орхон-Энасой ескерткіштері:** Орхон-Энасой ескерткіштері 5-7 ғасырлардағы көне түркі тілі мен жазуындағы тарихи ескерткіш ретінде құнды. Моңғолиядағы Орхон өзені мен Оңтүстік Сібірдегі Енасай өзенінің жағасында кездесетіндіктен осылай аталған. Моңғолиядан Солтүстік теңізге дейін, Оралдан Сахалинге дейінгі аумақта бұл жазудың жазулары бар. Орхон жазуы XV ғасырда Солтүстік Кавказда да қолданылған. Өзбекстанда (Ферғана, Сурхандария, т.б.) 20-дан астам түркі-руникалық ескерткіштер табылған.

8-13 ғасырлар Редакциялау

Ахмад Ясауи: Алғашқы түрік сопы, Йасауи (жахри) тариқатының негізін салушы, Орифона поэзиясының негізін салушы. Ол 11 ғасырдың аяғында Сайрам ауылында Шейх Ибраһимнің отбасында дүниеге келген. Ол шейх Арсланбобтан білім алған. Бұхарада Юсуф Хамадонидің үшінші халифасы болды, ал шейх Хамадонидің төртінші халифасы Абдухалик Гиждуваниге тапсырылып, Яссиге оралды. Алпыс үш жасында чиллахона қазып, «Ұлы түрік пірінің аспанын тербетеді» (Әлішер Науаи).

Оғызнома: «Оғызнома» дастаны түркі халықтарының библиялық эпостарының бірі. Түркі халықтарының тарихында «Дада Қорқыт кітабы» және «Оғызнома» атты екі библиялық эпос бар. **Махмұд Қашғари:** Махмуд ибн Хусайн ибн Мұхаммед әл-Қашғари, энциклопедист, фиқһ және хадис ғалымы. Қашқарда дүниеге келген (күні белгісіз), Қарахан мемлекетінің астанасы Болашақоғда тұрған. «Девону лұғотит-түрк» (1068) еңбегімен түркітану ғылымының негізін қалады. «Девонда» айтылған «Жавохирун-нахви фи лұғатит-түрки» («Түркі тілдерінің грамматика ережелері») еңбегі бізге жеткен жоқ.**Юсуф Хас Хаджиб (балалық шақ):** Тұңғыш түрік эпос жазушысы Болашақта дүниеге келіп, Қарахандар сарайында қызмет еткен. Хижраның 462 жылы (м. 1069-70) аяқталған «Құтадғу билиг» («Бақытқа жетелейтін білім») еңбегі Қарахан мемлекетінің берік тұғырын орнатуға қызмет еткен жарғы болып

табылады. Үш данасы бар (Вена, Каир және Наманган). Бұл Фитрат 1923 жылы алған және Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясында сақталған Наманғанның салыстырмалы түрде толық көшірмесі. Ол 6329 байттан тұрады және маснавиде жазылған (яғни, «мутакориби мусаммани махзуф»). **Адиб Ахмад Югнаки:** Адиб Ахмад бинни Махмуд Югнаки – ұлы жазушы, хадисші және оқу дидактикалық әдебиетінің өкілі. **Носириддин Рабғузи:** Ұлы жазушы және теолог. Хорезмдік Работи Оғыз ауылында дүниеге келіп, сол жерде қазы болған. Моңғол шапқыншылығы кезінде жасалған бірден-бір ірі еңбек «Қисасул-Рабғузидің» авторы. Шығарма хижраның 710 жылы (м. 1310 ж.) Моңғол билеушісі Тоқбұғаның атынан жазылған.

Өзбек классикалық әдебиетінің редакциясы

(XIV ғасыр – XIX ғасырдың бірінші жартысы)

Тимуридтер дәуіріндегі әдебиет (14-15 ғғ.) Редакция

Тимуридтер дәуіріндегі әдебиет (14-15 ғғ.)

Лутфий: 15 ғасырдағы өзбек поэзиясының дамуында түйеқұс жанрының шебері Мәликул-каломның (Науаи) алатын орны ерекше. **Хорезми:** Талантты ақын, Тимуридтер дәуірі әдебиетінің ірі өкілі. Хорезм ақынының әдеби лақап аты, есімі және өмірдегі оқиғалары белгісіз. Оның жалғыз еңбегі «Мухаббатнома» (1353) Сырдария өзенінің жағасында жазылған және Алтын Орда билеушілерінің бірі Мұхаммед Қожабекке (Алтын Орда ханы Жәнібектің ұлы) арналған. **Хусейни (Хусейн Бойқаро):** Белгілі ақын және мемлекет қайраткері. Гератқа жақын жерде дүниеге келген. 1469 жылдан өмірінің соңына дейін Хорасан патшасы болды. Оның билігі кезінде шаруашылық пен мәдени өмір жақсарды. Науаидың сыныптасы және қамқоршысы. **Әлішер Науаи:** Өзбектің ұлы ақыны, ойшылы және мемлекет қайраткері. Батыста Шығатой әдебиеттің ірі өкілі болып саналса, Шығыста оған «Низами ұлти ва д-дин» (дін мен ұлт конституциясы) деген атақ берілді. **Захириддин Мұхаммед Бобур:** Ұлы өзбек ақыны, ойшылы, тарихшысы және мемлекет қайраткері; орталықтандырылған мемлекет пен Бабуридтер патшалығының негізін салушы.

Атойи: Классикалық поэзиядағы ғазал жанрының дамуына үлес қосқан ақын. Ол Балхта өмір сүрген Ясауи шейхы Исмаилдың ұлы. Мирзо Ұлықбек бірнеше ақын-ғұламаны сарайға шақырғанда, олардың арасында Атойы да бар. **Саккоки:** Ол 15 ғасыр поэзиясының ең дарынды өкілдерінің бірі. Ол классикалық әдебиеттің дамуында ақын-жырау ретінде танылды. Мовараннахрда дүниеге келген ол өмірінің көп бөлігін Самарқанда Шахрух Мирзо мен Ұлықбек сарайларында өткізді. **Гадой:** Өзбек классикалық поэзиясының белгілі өкілі, 1403-04 жылдары дүниеге келген деген болжам бар. Тимуридтер әулетінің өкілдерінің бірі.

16-19 ғасырдың бірінші әдебиет жартысындағы өңдеу

Шайбани: Белгілі өзбек ақыны, мемлекет қайраткері, өзбек әулетінің негізін қалаушы оған «Хазрет Имамуз-замон халифатур-рахмон» (қазіргі имам және халифа) атағы берілді. **Мухаммад Солих:**Өзбек эпикалық поэзиясының дамуында өзіндік ізін қалдырған талантты ақын Шайбани сарайында «Амирул-Умаро» және «Маликүш-Шуаро» атақтарын алды. **Убайдий:** Белгілі ақын, мемлекет қайраткері, мистикалық әдебиет өкілі. Бұқарада туған, Шайбаниханның жиені. Ол Бұхара ханы (1533-1539) ретінде елдегі көріктендіру мен мәдени-ағарту жұмыстарын жүргізді. **Әбілғазы Баходирхан** :Атақты жазушы, тарихшы, ғұлама және мемлекет қайраткері, түркі халықтарының шежіре ағашының негізін салушылардың бірі. Әбілғазы Баходирхан Хиуа ханы Арабмұхаммедтің (1603) отбасында дүниеге келген. Он үш жасынан бастап (1616 ж.) тақ үшін күреске қатысады. Әбілғази 1644 жылы Хорезм тағына отырып, 20 жыл билік жүргізіп, 1644 жылы сәуірде қайтыс болды. **Сопы Оллохёр:** Өзбектің ұлы жазушысы, мистикалық әдебиеттің өкілі. Самарқандағы Мыңдар ауылында дүниеге келген (1644). Он жасында Бұхараға оқуға түсіп, 25 жасында Бұхара кеденінде кеденші болып жұмыс істейді. Кейін шейх Наурыздан 12 жыл білім алды. 1721 жылы Сурхандария Вахшиарда қайтыс болды. Оның қабірі сонда. **Боборахим Машраб:** Өзбектің ұлы ақыны, мистикалық әдебиеттің белді тұлғасы Бабурахим Машраб молла Уәлидің (1653)

отбасында дүниеге келген. Мулло Базар Ахунның қол астында оқиды. 1665 жылы Қашқарға Офоқ қожадан оқуға барады. 1673 жылдан өмірінің соңына дейін күнтізбелік өмір сүрді. Оны Балхтың губернаторы Махмұд Қатаған (1711) дарға асты. **Мухаммадниёз Нишоти:**Белгілі өзбек ақынының лиро-эпостық поэзияның дамуында алатын орны ерекше. Ол Хорезмде дүниеге келген (1701). Шығармашылық мұрасынан лирикалық өлеңдер мен «Хұсну Діл» дастаны шыққан. Оның өлеңдері «Ғазалиёт ва мухаммасоти Нишотий», «Баёзи мутафаррика», «Баёзи комплексаи ашъар» сияқты дереккөздерде жинақталған. Мұхаммед Юсуф Шоқар көшірген девон (1903) FA FA SHI (инв.1197, 7013,1117, 1027, 7054) сақтаулы. **Ходжаназар Хувайдо:** Талантты ақын, мистикалық әдебиеттің ірі өкілі. Қожаназар Ғойыпназар Чимён қаласында дүниеге келген (1704). Ол Оштан, ал әкесі Ғойыпназар Шығыс әлеміне әйгілі Қашқарлық Офоқ қожаның мүриді болған. Хувайдо алдымен Шымғанда, одан кейін Қоқан медреселерінде оқиды. Бейіті жатқан Шымғанда қайтыс болды (1780). **Нұрмұхаммед Андалиб:** Талантты жазушының эпикалық поэзияның дамуында алар орны ерекше. Хиуа қаласында туып, Хиуа мен Бұхара медреселерінде білім алған. Мунис пен Огахидің Фирдавсул-Иқбалында, Баянидің Шаджараи Хорезмшахиінде ой бар. **Шермұхаммед Мунис:** Өзбектің ұлы ақыны, тарихшысы, мемлекет қайраткері Шермұхаммад Мунис Хиуа маңындағы Қиыт ауылында Авазбий мирабының отбасында дүниеге келген (1778). 1800 жылы оның әкесі мен ағалары қайтыс болды. Ол Хорезмде Авазбий иноқ пен оның ұлы Елтұзархан тұсында өмір сүріп, сарайда бас мираб қызметін атқарған. Мунис «Фирдавсул-иқбол» атты тарихи еңбегін Елтұзарханның ұсынысымен жаза бастайды. Онда ежелгі дәуірден 1813 жылға дейінгі оқиғалар жазылған. Огахи жұмысын аяқтайды. Мунис 51 жасында обадан болды . **Увайсий:**Белгілі ақын, өзбек ақындарының жаттықтырушысы Жахонотин Увайси Марғилан қаласында дүниеге келген. Әкесі Сыддық Бобо екі тілде өлең жазған. Анасы Чиннибибі Отиной, ал ағасы Ахунжон хафиз ретінде танымал болған. Увайсиді Хаджихан деген шеберге ауыстырады, бірақ оның жеке өмірі бақытты болмады. Нодираға

жанашырлық танытып, Қоқандағы хан сарайында тұра бастайды. 65 жасында Марғилан қаласында қайтыс болды.**Әмір (Әмір Омархан):** Ол өзбектің ұлы ақыны, әдеби мектептің негізін салушы, тарихшы және мемлекет қайраткері болды. Әмірсаид Мұхаммед Умархан Қоқанда туған, Қоқан ханы Әлімханның інісі. Марғилан губернаторы (1807-1810), Қоқан ханы (1810-22) болды. 1808 жылы Әндіжан губернаторы Рахмонкулибидің қызы Мохларойымға (Нодира) үйленді. Құрастырушы «Умарнома» дастанының авторы Девон. Оның шығармалары әртүрлі журналдарда жарияланды, соның ішінде Османлы халифасы Махмуд II-ге сыйға тартылған «Махаббат хаттары» жинағы. **Нодира (Комила):** Белгілі ақын, мемлекет қайраткері. Оның шын есімі Мохларойим, Әндіжан губернаторы Рахмонкулиби отбасында дүниеге келген. 1808 жылы Марғиланның сол кездегі губернаторы Әмір Умарханға үйленеді. 1810 жылы ағасы Олимханның орнына отырған Умарханмен бірге Қоқанға келеді. 1822 жылы Омархан қайғылы қазадан кейін ұлы Мадалиханмен бірге Қоқан хандығын басқарды. Медреселер, мешіттер, керуен сарайлар салады. Білім иелеріне жол көрсетеді, кедейлерге демеушілік жасайды. 1842 жылы Бұхара ханы Әмір Насрулла өлім жазасына кесті. **Мұхаммедшариф Гүлхани** Белгілі өзбек жазушысы, өзбек әдебиетінің сатиралық мектебінің негізін салушылардың бірі. Оратепада (кейбір деректерде Наманған облысы) туған, өмір сүрген жылдары белгісіз. Түрік және парсы тілдерінде жұмыс істейді. «Зәрбұлмасалды» Умархан жазған. Ол туралы Фазлидің «Маджмуаи Шойрон», Возехтің «Тухфатул-Ахбоб» және Авазмұхаммад Аттордың «Тарихи Жаһаннама» атты еңбегінде айтылады. **Мухаммад Ризо Огахи:** Өзбектің ұлы ақыны, тарихшысы, аударма мектебінің негізін салушы және мемлекет қайраткері Мұхаммед Ризо Огахи Хиуа маңындағы Қиёт ауылында Ерниёзбек мирабының отбасында дүниеге келген (1809). Үш жасында әкесі қайтыс болып, ағасы Мунистің қолында өседі. 1829 жылы Мунис қайтыс болғаннан кейін Огахи бас мираб болып тағайындалды. 1857 жылы мирабтан бас тартты. Ол қалған өмірін шығармашылыққа арнайды. Ол 1874 жылы 65 жасында қайтыс болды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- Сұлтанова М., Шығармашылық беттер, Ташкент, 1975; Зульфия [библиография], Ташкент, 1977; Сұлтанова М., Зульфия, Ташкент, 1985; Ибрагимов М., Шуақты ақын, Ташкент, 1986; Құрмет [ред.: Рахима Шомансурова, Рано Рахмонова], Ташкент, 1995 ж.
- O‘zME. Бірінші том. Ташкент, 2000 ж

ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ЛОЙИҲАЛАШ ВА ҚЎЛЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ҚОНУНИЯТЛАРИ

Нурбобоев Шокир Бойназарович
Самарқанд Давлат университети мустақил тадқиқотчиси
shokirjon1991@email.com

Аннотация. Кўп босқичли узлуксиз олий таълим жараёнини таъминлаш учун ўқитиш воситаларини илмий асосланган лойиҳалаш, яратиш ва қўллашнинг замонавий концепцияларини ёритишдан иборат.

Калит сўзлар. Узлуксиз таълим, концептуал мулоҳазалари, ўқитиш воситалари дидактик тизим.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХ СРЕДСТВ

Аннотация. Освещение современных концепций наукоемкого проектирования, создания и применения средств обучения для обеспечения многоступенчатого непрерывного процесса высшего образования.

Ключевые слова. Концептуальные аспекты непрерывного образования Учебно-методическая система

PEDAGOGICAL LAWS FOR THE FORMATION AND APPLICATION OF EDUCATIONAL AIDS

Annotation. Illumination of modern concepts of science-intensive design, creation and application of teaching aids to ensure a multi-stage continuous process of higher education

Key words. Conceptual aspects of continuous education Educational and methodological system

КИРИШ

Коронавирус пандемияси даврида инсоният ҳаётининг барча соҳаларида мисли кўрилмаган ўзгаришлар рўй бермоқда. Йиллар давомида шаклланган қадриятлар, анъаналар ва тамойилларнинг “бўлиниши” га олиб келди. Хусусан, нуфузли олимлар, халқаро ташкилотлар экспертлари томонидан яқин ва ўрта муддатли истиқболда ерларнинг ўзлаштирилишига таҳдид солувчи хавфлар бўйича берилган прогноз кўрсаткичлари тасдиқланмаган. Аммо бу аниқ: агар дунё бир бутун сифатида ҳаракат қилмаса, инсон ўта хавфли вазиятнинг қурбонига айланиб бораётганига шубҳа йўқ. Нажотнинг ягона йўли – тўпланган билим, шаклланган кўникма ва хулосаларни ягона мақсад сари йўналтириш, билим ва тажрибани самарали уйғунлаштиришдир.

Билим ва билимнинг шаклланиши эса бевосита таълим тизимидан келиб чиқади. Таълим тизимининг самарадорлиги бевосита ўқитувчининг савиясига, талаба эҳтиёжларига, ўқув адабиётлари мазмунига ва мустақил таълимни шакллантиришга қаратилган инфратузилмага боғлиқ. Бинобарин, илғор кадрлар тайёрлаш, уларнинг меҳнат бозори талаблари асосида рақобатбардошлигини ошириш, ижодий фикрлайдиган мутахассисларни тайёрлаш таълим муассасаларида йўлга қўйилган ўқув жараёни билан чамбарчас боғлиқ.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Таълим фаолияти нафақат инновацион таълим технологиялари асосида ўқитишга, балки талабани мустақил таълим олишга, таълимга янгича ёндашувга ўргатиш, зарур ва чуқур назарий билимларни олиш, меҳнат бозори талаблари асосида амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган. Бу тизим талабанинг касбий ривожланиши ва камолотига ҳамда унинг ҳаёт давомида билимларни эгаллашни таъминлашга ва меҳнат бозорининг замонавий талабларига жавоб бера оладиган инсон капиталини шакллантиришга қаратилган.

Тарихан шундай шаклланганки, назарий муаммолар ўрганилаверган, амалий

иш эса муайян даражада ажралган ҳолда олиб борилган. Ўқитиш воситалари илмий ёндашувларни етарлича концептуал асослашсиз, тизимсиз, уларни қўллашнинг аниқ шароитларидан ташқарида яратилган, таълим жараёнининг ташқи ва ички омиллари ҳамда бўғинларининг булар билан алоқасини ҳисобга олмасдан, уларнинг ўзаро алоқасини эътиборга олмасдан лойиҳалаштирилган. Таълим жараёнидаги уларнинг ўрни ва ролини етарли даражада илмий асослашсиз, ўқитишнинг мақсадлари ва мазмунини амалга ошириш қўлланилаётган шакллари ва усулларининг функционал-дидактик имкониятларисиз педагогик жараёнига қандайдир илова бўлиб хизмат қилган, бу эса уларни қўллаш самарадорлигини сезиларли даражада камайтирган.[112]

НАТИЖАЛАР

Узлуксиз таълим жараёнида ўқув воситаларини дидактик лойиҳалаш ва модулли қўллаш олий таълимининг қуйидаги дидактик қонуниятларини: шахснинг шаклланиши, олий таълим ва ўзаро алоқалари; педагогик ва амалиёт жараёнларининг ўзаро ҳаракати; касбга йўналтириш интеграцияси, дифференциациянинг бирлиги; профессионал ва олий таълимнинг ўзаро алоқаси; шахс шаклланишидаги ижтимоийлашув ва профессионаллашувининг ўзаро боғлиқлигини [Беляева А.П.] ҳисобга олган ҳолда, шунингдек, ўқитиш жараёни услубий қонуниятларини:олий таълимнинг услубий (ёки технологик)тизимидаги асосий бўғинларнинг ўзаро алоқаси ва ўзаро ҳаракати бирлиги; ўқитиш ва билим олиш жараёнининг бирлиги (билимлар, малака ва кўникмалар шаклланишига психологик-педагогик қонуниятлар ва дидактик тамойилларнинг таъсиридан ўзаро бир-биридан келиб чиқадиган ўқув фаолиятидаги ўқитувчининг ҳамда талабаларнинг ўқитиш ва ўқиш фаолияти бирлиги); ўқитиш воситаларининг функционал имкониятлари ва ўқитувчининг ўқитиш фаолияти ҳамда талабалар ўқув фаолияти ўқитиш мазмуни ва элементлари воситаланиш жараёнидаги намоён бўлиши даражаларининг ўзаро алоқаси, ўқитишни ташкил этиш шаклларини

[112] Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. … док.пед.наук. - СПб.: 1995. – 43 с.

ҳисобга олган ҳолда ўтказилиши лозим.[113]

Биз ишлаб чиққан концепциянинг асосини яхлит педагогик тизим сифатидаги ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва қўллашга модулли ёндашув ташкил этади.

ХУЛОСА

Таълим олиш шароитларида мутахассисликка тайёрлашнинг замонавий тенденциялари, мақсадлари, педагогик қонуниятлари, тамойиллари, ҳамда талабларига асосланган ҳолда ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизимининг қуйидаги ***етакчи, услубий, концептуал мулоҳазалари*** шакллантирилди:

- ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизими башоратловчи, модулли-мақсадли, кўп босқичли, кўп соҳали, очиқ, умумий, дидактик-услубий тизим бўлиб, ундан ўқитиш воситалари модулли илмий асосланган лойиҳалаш ҳамда булар билан олий таълим ихтисосликлари ва касбларининг турли ўқув фанлари, тайёрлаш (таълим) йўналишларини таъминлаш учун фойдаланиш мумкин.

- Дидактик тизим тузилмаси унинг фаолият кўрсатишига таъсир қилувчи ички ва ташқи омиллар ва шароитлар; ўқитиш воситаларини дидактик лойиҳалаш ва модулли қўллаш жараёнларига қўйиладиган ўзига хос тамойиллар ва талаблар; дидактик технологиялар ҳамда унинг воситалари; ўқитиш воситаларини лойиҳалаш, тажриба-конструкторлик ишлаб чиқилиши ва яратилиши; ўқув-тарбия жараёнида уларни модулли қўллаш билан белгиланади.

- Ўқув воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш дидактик тизимининг амал қилиши ва ривожланиши мутахассисларини тайёрлаш (ўқитиш) йўналишларининг дидактик ва услубий қонуниятларига, умумий дидактик ҳамда махсус касбий тамойилларига асосланади.

- Ўқитиш воситаларини лойиҳалаштириш ва модулли қўллаш дидактик-технологик яхлитликдан иборат бўлган, башоратлаш, режалаштириш, ўқитиш воситаларини танлаш, уларнинг мажмуи таркибини бутлаш, оптималлигини

[113] Джураева Б.Р. Формирование педагогической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки при изучении дисциплин педагогическогоссикла: Дис. … канд. пед. наук. – Т., 2002. – 146 с.

баҳолаш, ишлаб чиқиш, яратиш ва таълим жараёнида модулли қўллаш жараёнларининг турли даража ва босқичларини қамраб олувчи инновацион технология асосидаги дидактик педагогик лойиҳалаш босқичларининг мантиқий ўзаро боғлиқлигида амалга оширилади.

- Ўқитиш воситаларининг модулли лойиҳалашнинг дидактик технологияси ва унинг воситалари олий таълим педагогикаси, дидактика ҳамда назарий ва амалиёт таълим услубиётига таянади, буларда ўқитиш воситаларига дидактик функциялар ҳамда ўқув вазифаларига эга бўлган ва таълим тизими объектлари ва жараёнларини таҳлил қилиш ҳамда моделлаштиришга бўлган тизимли, шахсли-фаолиятли, технологик ва алгоритмли ёндашувлар асосида амалга ошириладиган мустақил етакчи педагогик категория сифатида қаралади, буларда ўқитиш воситаси педагогнинг ўқитиш фаолияти бошқа бўғинлари: мақсадлари, мазмуни, шакли, усуллари ва технологиялари ҳамда талабаларнинг ўқув фаолияти билан тизим яратувчи алоқага эга бўлган энг муҳим бўғин сифатида юзага чиқади.

Ўқитиш воситаларини дидактик лойиҳалаш ва модулли қўллашнинг ўзига хос тамойиллари дейилганда бошланғич талаблар ва қоидалар мажмуи тушинилади. Буларга риоя қилинганда зарурий ўқув воситаларини илмий асосланган режалаштириш ва танлаш ҳамда уларнинг мажмуаларини яратиш, кўп босқичли, узлуксиз касбга тайёрлаш жараёнида буларни самарали қўллаш таъминланади.[114]

Ўқитиш воситаларини лойиҳалаштиришнинг ўзига хос тамойиллари жумласига: ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва қўллашнинг дидактик зарурати ва мақсадга мувофиқлиги; лойиҳалашнинг илғор хусусияти; модуллик ва кўп функциявийлик; ўқитиш воситаларида ўқув маълумотининг бирлашуви ва фарқланиши, вариативлик ва муқобиллик; оптималлик; дидактик ва техник лойиҳалашнинг бирлиги киради.[115]

Ўқитиш воситалари мажмуаларини лойиҳалаш дидактик технологиясининг

[114] Ибрагимов Х.И. Автогенная тренировка как средство самовоспитания. – М.: Педагогический вестник, 1996. – 115 с.

[115] Исақулова Н.Ж. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро екологик тарбия беришнинг назарияси ва амалиёти (Умумий ўрта таълим ва педагогика коллежининг “Бошланғич таълим” йўналиши мисолида). Дис.пед.фан док. – Т.: ЎМКҲТТКМО ва УҚТИ, 2012. –Б. 288

асосий воситалари: ўқитиш воситаларининг атамали тушунчалари ва таснифи; ўқитиш жараёнидаги функционал-дидактик имкониятлар ҳамда ўқитиш воситаларини оқилона қўллаш соҳалари; ўқитиш воситаларининг ўқитиш жараёнида ушбу жараённи билиш, ўрганиш, унинг ривожини башорат қилиш ҳамда ўқитиш воситаларини лойиҳалаш ва модулли қўллаш шароитларида уларни бошқариш учун ҳисобга олиниши зарур бўлган бошқа тизим яратувчи бўғинлари

билан ўзаро алоқасидир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 41 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 92 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш консепсиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06/19/5712/3034-сон, 29.04.2019 й.
4. Бегимқулов У.СҲ. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил етиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док. ...дисс. – Т., 2007. – 305 б.
5. Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования: Автореф. дисс. … док.пед.наук. - СПб.: 1995. – 43 с.
6. Джураева Б.Р. Формирование педагогической культуры будущих учителей в процессе профессиональной подготовки при изучении дисциплин педагогическогоссикла: Дис. … канд. пед. наук. – Т., 2002. – 146 с.

7. Ибрагимов Х.И. Автогенная тренировка как средство самовоспитания. – М.: Педагогический вестник, 1996. – 115 с.

8. Исақулова Н.Ж. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро екологик тарбия беришнинг назарияси ва амалиёти (Умумий ўрта таълим ва педагогика коллежининг “Бошланғич таълим” йўналиши мисолида). Дис.пед.фан док. – Т.: ЎМКҲТТКМО ва УҚТИ, 2012. –Б. 288

LEPIDOPTERA ТУРКУМИГА МАНСУБ БЎЛГАН ТАНАХЎР ЗАРАРКУНАНДАЛАР БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА УЧРАШ ДАРАЖАСИ

А.А.Раҳимова

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Ўсимликлар ва қишлоқ хўжалик махсулотлари карантини кафедраси ассистенти

Аннотация:Ушбу мақолада Андижон ва Тошкент вилоятларининг боғ ва ўрмон биоценозида учрайдиган дарахт танаси зараркунандаларидан дарахт сассиқхўри (*Cossus cossus* L), йирик тиниққанот (Aegeria apiformis Cl.), қорамтир терак тиниққаноти (Parathrene tabaniformis Rtt.), олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*)нинг учраш даражаси, биоэкологияси ўрганилган ва қарши кураш чоралари келтирилган.

Калит сўзлар; ўрмон, биоценоз,тангачақанотлилар, танахўр, Cossus cossus, *Synanthedon myopaeformis*, Aegeria ariformis Cl., Parathrene tabaniformis Rtt., личинка, биоэкология, кураш усуллари.

BIOECOLOGY AND THE LEVEL OF OCCURRENCE STEM PESTS BELONGING TO THE ORDER LEPIDOPTERA

Abstract; in this article, the occurrence, bioecology and control measures of the odorous woodworm (Cossus cossus L), poplar glassworm (Aegeria apiformisCl.), poplar dark glassworm (Parathrene tabaniformis Rtt.) and apple glassworm (Synanthedon myopaeformis) found in forest biocenoses and gardens of Andijan and Tashkent regions were studied.

Keywords: forest, biocenosis, Lepidoptera, stem-eater, cossus cossus, Synanthedon myopaeformis, Aegeria apiformis Cl., Parathrene tabaniformis Rtt., larvae, bioecology, control measures.

Ўрмон биоценозида манзарали ва ёғочбоп дарахтларга жиддий зарар етказадиган Lepidoptera туркуми вакиллари бўлган сассиқ дарахтхўр, олма ойнадори, терак ойнадори, кичик терак шишасимони ва бошқа зараркунандалар иқтисодий жихатдан зарар етказмоқда. Дарахтхўр зараркунандалар Ўрта Осиёда кенг тарқалган бўлиб, жумладан Ўзбекистоннинг аксарият туманларида қайд қилинган. Бундан ташқари бу зараркунанда Қирғизистон ва Тожикистоннинг воҳа ва тоғ зоналарида кўп учрайди. Шунингдек, Приморье, Сахалин, Монголия ва Хитой ўрмонларида ҳам кенг тарқалган.

Танахўр зараркунандалар баргхўрларга қараганда биоэколик жихатдан фарқ қилади, чунки уларнинг асосий ривожланиш босқичлари дарахт танасида кечади ва уларга қарши кураш чоралари ҳам бир мунча қийинчиликлар келтириб чиқаради. Кузатишларимиз давомида Андижон ўрмон хўжаликлари ва Тошкент вилояти Дўстлик боғида учровчи дарахт тана зараркунандаларининг биоэкологияси ва уларнинг ривожланиш даражалари, ўрмон биоценозида тарқалиши ҳамда учраш даражаларини мониторинг қилинган.

Андижон вилоятида Кўмакай ўрмон бўлимида ўтказилган тадқиқот натижаларига кўра, ўрмон биоценозида икки оилага мансуб бўлган уч турдаги тана зараркунандалари учраши аниқланди. Cossidae оиласига мансуб битта тур (*Cossus cossus* L) зараркунандаси 55,2 % учраши маьлум бўлди. Aegeridae оиласига мансуб йирик тиниққанот (Aegeria ariformis Cl.) 24.5% ва қорамтир терак тиниққаноти (Parathrene tabaniformis Rtt.) 21,5% учраши аниқланди.(расм-1)

Дарахт сассиқхўри *(Cossus cossus* L.) капалакнинг олдинги қанотлари кўнғир-кулранг тусда. Қанотлари ноаниқ кулранг-оқиш доғлари ва кўндалангига

тўлқинсимон чизиқлари бор.Орқа қанотлари тўқ-жигарранг кўринишда бўлиб, хира тўлқинсимон чизиқлари бор. Кўкрак қисмининг уст томони тўқ, қорни оқ ва йўғон, эркагининг қанотлари ўлчами 65-70 мм. Урғочисининг қанотлари эса 80-95 мм. Янги чиққан личинкалар тўқ-қизил, кейинроқ эса оч-қизил рангда бўлади. Боши қора ялтироқ. Вояга етган личинкаси 80-95 мм, нафас олиш тешиклари жигарранг. Агар личинкаларга бирор нарса тегиб кетса ўзидан мушк ҳидли суюқлик ажратади. Ғумбаги қалин ипаксимон пилласининг ичида жойлашган. Қўнғир рангда. Ғумбагининг узунлиги тахминан 60 мм. Тухуми овалсимон, тиниқ- жигар ранг, қора йўллари бор, ҳажми 1,2 мм.

Ёғоч қурти кўпгина япроқ баргли дарахтларни, жумладан, терак, тол, заранг, оқ қайин, эман ва бошқа мевали дарахт турларининг луб қаватини ва ёғочлик қисмини ўйиб еб катта зарар етказади.

Бу зараркунанданинг табиатга учиб чиқиши Ўрта Осиё шароитида май ойи охирлари ва июн ойларида бошланади. В.И.Плотников ва И.К.Махновский маълумотларига кўра, бу капалак кўпгина кўчатзор ва теракзорларга 20% дан 50% гача зарар етказилганлиги қайд қилинган.

Табиатда танахўрининг капалаклари учиб юриши одатда 14-15 кун давом этади. Личинкалар аввал дарахтнинг луб қаватини кемиради, кейинчалик дарахт танасининг пастки қисмининг ёғочлик қисмини ҳам ҳар томонлама (кўндалангига, тиккасига) тешиб ташлайди. Улар ҳосил қилган тешик йўлларнинг девори личинкалар ҳосил қилган суюқлик билан заҳарланиб, жигарранг ёки қора рангли бўлиб қолади. Дарахт барглари тўкила бошлаганда личинкалар озиқланишни тўхтатади ва ўзлари ясаган хандакларда қишлайди. Улар шу ерда келгуси йил дарахтлар барг ёзгунига қадар ётади. Кулгуси йил баҳорда личинкалар яна озиқланишни давом эттиради ва кузга бориб ғумбакка айланиб, иккинчи марта қишлайди. Ғумбакка айланиш босқичи 3-6 хафта давом этади.

Урғочи капалак дарахт ёриқлари, пўстлоқ остига ёки зарарланган тешикларга 20-25 тадан тўп-тўп қилиб тухум қўяди. Тахминан 14-15 кундан сўнг тухумлардан ёш личинкалар чиқади. Ёғоч қуртининг кўпайиши (генерацияси) икки йиллик.

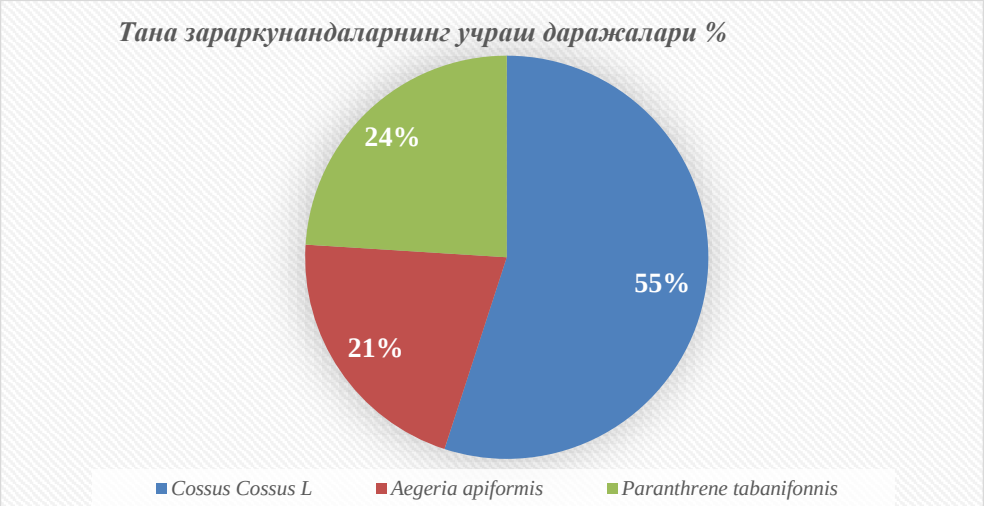

1-расм. Ўрмон биоценозида тана зараркунандаларининг учраш даражалари. (Андижон ўрмон биоценози 2018-2019 йй).

Личинкалар ҳосил қилган дарахт ичи хандак (тешик)ларининг узунлиги ўртача 50 см баъзан 1-1,5 м га ҳам етиши мумкин. Личинкалар озиқланиши бутун ёз бўйи ва кузгача давом этади. Иккинчи марта (вояга етган) личинкалар яна қишлайди. Келгуси йил апрел май ойларига бориб, улар ғумбакка айланади. Орадан маълум муддат ўтиб ғумбакдан ёш капалакчалар учиб чиқади.

Тадқиқотларни кейинги босқичида Тошкент ва Андижон ўрмон хўжаликларида олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*) зараркунандасини ўрганиш бўйича тадқиқотларни давом этирдик.

Олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*) зараркунандаси нафақат тоғли худудларда балки охирги йилларда катта миқдордаги олма боғларида ҳам кенг тарқалаётгани маълум бўлмоқда. (расм-2.)

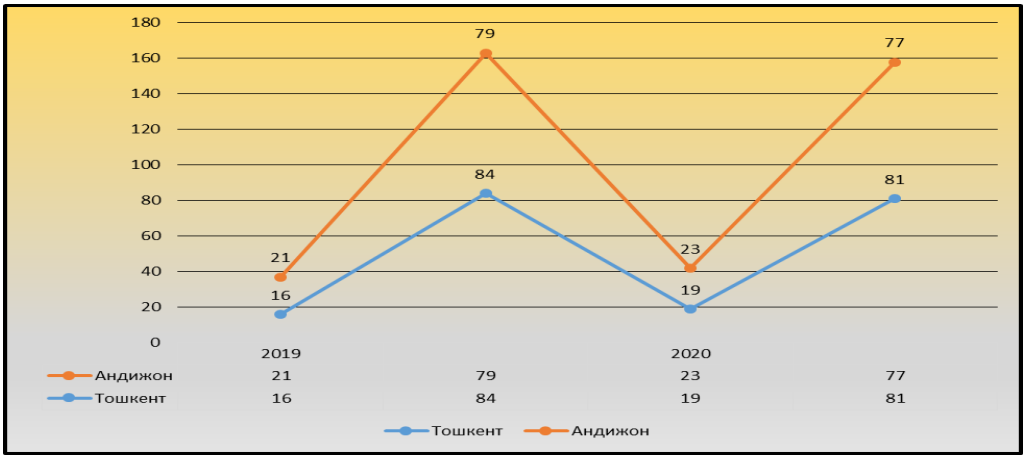

2-Расм. Тошкент ва Андижон вилоятларида олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*) ва бошқа зараркунандаларнинг учраш даражалари.2019-2020йй.

Олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*) зараркунандаси Тошкент ва Андижон вилоятларининг турли худудларида учраш даражалари турлича эканлиги маълум бўлди. Унга кўра, 2019 йилда Тошкент вилоятининг тоғли худудларидаги олиб борилган тадқиқотларда олма биоценозида учрайдиган умумий зараркунандалар билан зарарланган олма дарахтида 16% ни олма ойнадори ташкил этди. Шу йили Андижон вилоятида олиб борилган тадқиқотларга кўра олма ойнадори зараркунандаси 21% эканлиги тадқиқотлар натижасида маълум бўлди.

Тадқиқотларни кенгайтириш ва яна ҳам аниқлик киритиш мақсадида ушбу тадқиқотлар 2020 йилда ҳам амалга оширилди. Натижада, олма ойнадори Андижон ўрмон хўжалик биоценозида 23%, Тошкент вилоятида 19% учраши кузатилди. Бундан кўриниб турибдики, ушбу олма ойнадори (*Synanthedon myopaeformis*) зараркунандаси йиллар давомида кўпроқ учраб катта майдонларда зарар етказиши ортмоқда. Юқоридаги зараркунанда турлари мамлакатимизнинг

нафақат ўрмон биоценозида, балки боғ агробиоценозида ҳам катта иқтисодий зарар етказиб келмоқда.

Қарши кураш чоралари;Тана зараркунандалари билан зарарланган новдаларни икки марта август ва сентябрда кесиб ёқиб ташлаш лозим. Кимёвий прераратлардан Zolon 35%em.k.(2.0-4.0 г/га) пуркаш йўли билан йўқотилади. Биологик кураш усулида тухумхўр паразит *Trichogramma dendrolimi* энтомофаги зараркунанда зичлигига қараб 1-3гр га қўллаш тавсия этилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1.Бей-Биенко Г.Я.Общая энтомология Москва «Высщая школа» 1980. –Б.245-246.

2.Сулаймонов Б.А. Ўсимликларни биологик химоя қилиш воситалари

Тошкент 2018–Б.172.

3. Рахимова А. Андижон ўрмон хўжаликларида учрайдиган Lepidoptera туркуми вакиллари // “Agro Kimyo Himoya va o‘simliklar karantini” илмий-амалий журнали –№1–Б. 31-32.

4 Хўжаев Ш.Т Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган химоя қилиш,ҳамда агротоксикология асослари «Navroz»нашриёти Тошкент-2014–Б. 360-361.

5.Эсанбаев Ш., Жумаев Р.А., Анорбаев А.Р. Ўрмон агробиоценози энтомофаунасида фитофаг турларини ҳисобга олиш ва паразит хўжайин муносабатлари миқдорини тиклаш // Агро Кимё химоя ва ўсимликларни карантини. Республика илмий-амалий журнал. –№ 1(1) 2017. –Б. 36-39.

АЖДОДЛАР МЕРОСИНИ ЎРГАНИШДА КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Очилова Н.Р.
ҚарМИИ “Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти

Аннотация: Кейинги йилларда аждодларимиз меросига, китобхонлик ва илму маърифатга бўлган эътибор анчагина сусайиб қолган эди. Республикамиздаги вилоят, туман, шаҳар марказларига эътибор берсангиз, қўша-қўша бозор, юзлаб супермаркетлар орасида китоб дўконлари деярли кўринмай қолди. Ҳозирги кунда юртимизда бошланган адабиёт тантаналари халқаро эътирофларга сабабчи бўлмоқда

Калит сўзлар: зулмат, жаҳолат, залолат, китоб дўконлари, илм олишлик, онг, англаш ва тафаккур қилиш, аждодлар мероси, маънавий-маърифий ишлар

Бутун инсониятни зулмат, жаҳолат, залолатдан фақат илму маърифатгина халос эта олиши барчага маълумдир. Ва мана шу илму маърифат китоб ўқиш, илм олиш билангина бўлади. «Илм» сўзи Қуръони каримнинг 811 жойида турли маъноларда келган. Қуръон ва суннатда илм инсониятни турли ахлоқсизликлар, ҳаром-харишлар, ёмон йўл ва амаллардан қайтариши зикр этилган. Дарҳақиқат, илм олишлик, онг, англаш ва тафаккур қилиш, биз инсонларни Аллоҳ таоло томонидан яратилган бошқа махлуқотлардан ажратиб турувчи меъзон, инсонни улуғловчи неъмат саналади.

Давлатимиз раҳбари 2020 йилнинг 20 май куни Адиблар хиёбонига ташрифи чоғида: “Адабиёт– халқнинг юраги, элнинг маънавиятини кўрсатади. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак. Аждодлар меросини ўрганиш, буюк маданиятимизга муносиб буюк адабиёт

яратиш учун ҳамма шароитларни яратамиз”, деган эди. 2021 йилнинг 19 январь куни Шавкат Мирзиёев маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалалари бўйича ўтказган видеоселектор йиғилишида эса ушбу фикрларига асос ҳозирлади. Хусусан, давлат раҳбарининг “Маънавият ва ижодни қўллаб-қувватлаш мақсадли жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорида кўрсатилганидек, энди халқимизнинг қадимий тарихи, бой маданияти, асрий анъанаю қадриятлари куйланган, миллий маънавиятимизнинг мазмун-моҳияти теран бадиий ифодасини топган мумтоз, замонавий адабиётимиз намуналари хорижий тилларга тизимли таржима қилинади ҳамда жаҳон ахборот тармоғида кенг тарғиб этилади. Бинобарин, миллий меросимиз, буюк аждодларимизнинг жаҳон тамаддунига қўшган улкан ҳиссалари дунё миқёсига олиб чиқилади. Мамлакатимиз ва халқаро доирада илмий-маърифий тадбирлар, адабий анжуманлар, фестиваллар, танловлар, халқ сайиллари китоб ва адабиёт байрамлари тарзидаги адабий-мусиқий кечалар ўтказилади.

Ҳазрат Навоий айтганларидек, элнинг адаби, юксак маънавияти унинг ҳар не бойлигидан устун туради. Айни пайтда ана шу руҳий устуворлик, мустаҳкам маънавий пойдевор учун улкан саъй-ҳаракатлар бўлаётгани қувонарлидир.

Ҳозирги кунда юртимизда бошланган адабиёт тантаналари халқаро эътирофларга сабабчи бўлмоқда. Устозимиз Абдулла Орипов хотирасига бағишланган “Олтин сўз” халқаро мушоирасида ҳам биз бундай эътирофлардан беҳад қувондик. Алишер Навоий бобомизнинг 580 йиллиги тантаналари эса ҳатто Америка Қўшма штатларида ҳам нишонланди. Навоийшунос Бенедик Перининг, “Навоийдек қуёши бор юрт ошиғиман”, деган таъкиди ҳам биз учун ғурурбахш.

Устозлар “бошидан кечирган”, ҳатто ўзимиз ҳам гувоҳ бўлган “ўтган кунлар”имиз машаққатлари ҳақида гап кетганида Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг мана бу мисралари ёдимга келади:

Бир вақтлар илҳомнинг ўтли тиғида,

Фалакни кўзларди менинг ҳам созим.

Лекин икки дарё оралиғида

Қолиб кетди менинг ўшал овозим.

Шу ўринда бир ҳақиқатни таъкидлаб ўтиш зарур. Мамлакат адабий ҳаётида, адабий жараён ва жамоатчилик орасида , айниқса, ёш ижодкорлар учун нуфузи ва мақомига кўра том маънода чинакам адабиёт байрамига айланган, не-не устозлару шогирдларнинг юракларини жимирлатиб орзиқтирган Зомин семинарлари ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ. Ўриклисойнинг бетимсол табиати манзаралари билан ака-ука, опа-сингил тутинган адабиёт байрамларининг, ёшлик ва сурур анжуманларининг ҳақиқий ижодкори, чин ташаббускори Президентимиз Шавкат Мирзиёев бўлган. Ўша кезларда ижтимоий фаолиятию иш тартиби ўта тиғизлигига қарамай, катта эътибор ва хайрихоҳлик билан ўзи эгалик қилиб, ўзи бош-қош бўлган ҳолда анжуманни юксак мақомда ташкиллаштирган. Шу боис мазкур семинар акс-садолари билан, қувончу ҳайратлари билан тез орада бутун мамлакатга ёйилиб кетди. Ташаббус билан ғоя – адабиётсевар ва маърифатпарвар раҳбарга тааллуқли бўлгани, ғоя ва ният муаллифининг ўзи уни амалга оширишда бевосита раҳбарлик қилиб иштирок этаётгани-ю, ёш шоирлар билан баб-баравар завққа тўлиб, қувониб-шодланиб ўтиргани-шу биргина ҳолатнинг ўзи семинарнинг нуфузини ҳам, мавқеини ҳам янада юксалтириб юборган эди. Бу кутилмаган эътибор ва хайрихоҳликдан анча-мунча давра кўрган тажрибали устозлар ҳам ҳаяжонга тушгани ёдимда... Ўша пайтларда шаҳар ва туман миқёсида ўтадиган кўпгина адабий йиғинларда аксарият маҳаллий раҳбарларнинг қатнашиши у ёқда турсин, ижод аҳлига рўйхуш бермасдан, адабий-маънавий тадбирларга нописанд қараганига кўп бора дуч келган, шунга кўниккан кексароқ адиблар учун бу янгилик ростакамига ҳайратланарли эди.

Бугун энди ўйлаб, муқояса қилиб кўрсак, адабиёт ва ижод аҳлига эътибор, ёш истеъдодларга кўрсатилаётган амалий ғамхўрлик, китоб ва китобхонлик

масалалари, Адиблар хиёбони ва унинг доирасида Ёзувчилар уюшмасининг янги биносини бунёд этиш сингари эзгу ишлар доирасида қабул қилинган қарор ва ҳужжатлар, халқ қабулхоналарию одамлар билан очиқдан очиқ мулоқот қилишдек эзгу амалларнинг илк тамал тошлари ҳам ўша Зоминдаги муборак анжуманларда қўйилган, десак муболаға бўлмайди. Одамзоднинг жаҳолатга қарши биринчи муқоваланган исёни китобдир. Риёю разолат, тубанлик, пастликка қарши одам болалари бино этган илк истеҳком ҳам китоб саналади. Бизнинг боболаримиз бутун рўйи оламни, ерни ҳам, самони ҳам билим билан, тафаккур ва китоб билан забт этишган. Серюлдуз осмон, Мирзо Улуғбек бобомизнинг дурахшон кутубхонасига ўхшайди. Термизийлардан, Бухорийгача, Ибн Синолару Бухорийлар, Фарғоний ва ал-Хоразмий боболаргача жаҳонни ақлу заковат, илму ҳикмат билан эгаллаган буюк жаҳонгирлар бўлишган.

“Не мулк ичраки бир фармон йибордим, Анинг забтиға бир девон йибордим”, деганларида Навоий ҳазратлари биргина ўзлари эмас, илму маърифати билан жаҳонкушойлик қилган сарзаминимизнинг барча буюк алломалари, донғи оламшумул боболаримизни ҳам айнан назарда тутган бўлса, ажаб эмас. Ҳалигача у ёғи Амриқою бу ёғи Оврупо қадар, Ҳинду Хитойдан тортиб Парижу Австриёгача, Эрону Қоҳира, Истанбулу Лондондан токи Токиога қадар бирон бир китоб “Бобурнома” янглиғ ер юзи ўлкаларни бунчалик бардавом забт эта олган эмас. Жаҳонгирлик мана бундоғ бўлибди десак, япон бобуршуноси жаноб Эвжи Мано ўрнидан туриб ҳурмат билан тавозе бажо келтирмоғи ҳам айни ҳақиқат.

Бироқ кейинги йилларда аждодларимиз меросига, китобхонлик ва илму маърифатга бўлган эътибор анчагина сусайиб қолган эди. Республикамиздаги вилоят, туман, шаҳар марказларига эътибор берсангиз, қўша-қўша бозор, юзлаб супермаркетлар орасида китоб дўконлари деярли кўринмай қолди. Демак, энг аввало, китобхонлик ва китоб мутолааси муаммосини ҳал қилиш учун китоб етказиб бериш, китоб тарқатиш масаласини жиддий ҳал қилиш керак эди. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқтаиш

тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги Президент фармойиши айни вақтида қабул қилинган муҳташам ва зарурий ҳужжат бўлди.

Аслида, она Ватанимизнинг ўзи буюк ва бетимсол китоб. Бу улғвор китобни ўқиб англамоқ учун, садоқатли, маърифатли ва билимли фарзанди бўлиб шарафламоқ учун аввало Ватан равнақи, тинчлиги, ободлиги учун хизмат қилиш зарурлигини англаб етган ҳар бир ўғил-қиз шарафли ва муқаддас бурчни адо этган бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқидан. Ўзбекистон – ёшлар мамлакати. Тараққиёт стратегияси маркази. 27721 | 24 Июль 2019 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожатномаси 22 декабрь 2017 йил. – Тошкент. “Ўзбекистон”, 2018.-16 бет.

3. Мирзиёев Ш. “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш хамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентиннинг 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами Тошкент. 2017. № 38 5-8 бетлар.

4. М.Тожимаматова. Биз ёзмасак ким ёзгайдир бу кунларнинг “Хамса”син”. Янги Ўзбекистон. 30 март.2021й

5. *М.Миржалилов* . Китоблар улуғликка элтувчи йўлдир. 27 окт.2020й.

АНИЖОН ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА КОМОСТОК ҚУРТИ БИОЛОГИЯСИ ТАРҚАЛИШИ ЗАРАРИ

Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна
Доцент.
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти
Парпиева Махмудахон Қурбоналиевна
Катта ўқитувчи

Анотация: Комсток қуртининг ватани Япония ва Хитой давлати бўлиб, энтомолог С.Куван 1902 йилда бу қуртни таърифлайди ва унга америка энтомологи Комсток шарафига Комсток номини беради. Комоток қурти тенг қанотлилар туркумининг, кокцидлар – *Coccinea* кенжа туркумига, сўрувчи ҳашаротларнинг унғуборли қуртлар оиласига мансуб бўлиб, хавфли ички карантин ҳашаротдир.

Калит сўзлар: Комосток курт линичка имого туркум оила.

Annotation: The Comstock worm comes from Japan and China, the entomologist S. Kuvan described the worm in 1902 and named it Comstock in honor of the American entomologist Comstock. The lump worm is a dangerous domestic quarantine insect of the genus Coccinea, a subfamily of coccidia, a family of sucking insects.

Key words: Komostok kurt lynka imo family series.

Кириш: Ушбу зараркурандани барча мевали ва манзарали дарахт, дарахтсимон ўсимликлар ҳамда айрим ўтсимон ўсимликларда (ҳатто тут қаторларига яқин жойларда, ғўзада ҳам) учратиш мумкин. Мевали дарахтлардан анор, олма, нок, шафтоли, шунингдек тутларни қаттиқ зарарлайди. Комсток қурти ҳар қандай дарахтда учраши, панада ҳаёт кечириши, биологик

хусусиятлари жуда кўп уруғли бўлиб, табиатда тез тарқалиши ҳисобига унга қарши курашиш жуда қийиндир.Комсток қурти Ўрта Осиёнинг барча Республикаларига Қозоғистонга, шунингдек Гурузия, Арманистон ва Озарбайжонга тарқалган.Унинг Ўзбекистонга кириб келган вақтдан бери ўтган бўлсада 75 йил мобайнида карантин чора-тадбирлари қатъий олиб борилишига қарамасдан тарқалмоқда. Бугунги кунда МДҲ давлатларида комсток қурти барча минтақаларга кенг тарқалиб кетиш хавфи мавжуд. Комсток қурти тарқалмаган ҳудудларни ундан муҳофаза қилиш учун кўчатларни, ўсимлик маҳсулотларини киритиш ва чиқаришида барча карантин қоидаларига амал қилиш ва унга қарши кураш чора-тадбирларини кенг кўламли олиб бориш лозим. Комсток қуртининг биологик ривожланиш вақтини ва унга қарши кураш чора-тадбир усулларини яхши билиш, бу вазифани муваффақиятли бажарилишини таъминлайди.

Тарқалиши. Комсток қурти тўғрисида кўп йиллар мобайнида адабиёт манбаларида маълумотлар берилмаган. 1920 йилга келиб матбуотда унинг янги ўчоқлари пайдо бўлиши тўғрисида хабарлар тарқала бошлади.Ҳозирги вақтда комсток қурти Осиё, Африка, Австралия, Америка ва Европанинг кўпгина мамлакатларида тарқалган. МДҲда комсток қурти биринчи марта 1939 йилнинг август ойида Ўрта Осиё ипакчилик институтининг Тошкент шаҳри яқинидаги Жарариқ тажриба хўжалигида Японияда келтирилган йирик баргли тут кўчатларида аниқланди. Ўзбекистонда комсток қурти Тошкент вилоятининг бутун суғориладиган қисмида тарқалиб, сўнгра Республиканинг бошқа вилоятларига ҳам тарқалиб кетди. Фарғона вилоятида комсток қурти 1947 йилда топилди. Бу ерда қуртнинг тарқалиши Тошкент вилоятидагига қараганда тезроқ бўлди.1953 йилда бутун Фарғона вилоятига комсток қурти тарқалиб бўлган эди. Боғларнинг, дарахтзорларнинг кўплиги, тутларнинг қалин ўтказилиши ва ариқлар қуртнинг

тез тарқалишига ёрдам берди.1953-1957 йилларда Андижон вилоятининг барча туманларида комсток қурти жуда тез тарқалди. Ушбу зараркунанда 1957 йил Жиззах вилоятининг Зомин, Самарқанд вилоятининг Иштихон тумани ва Самарқанд шаҳрида, 1960 йил эса Бухоро, Навоий вилоятлари ва 1961 йилда Сурхондарё вилоятининг Афғонистон билан чегарадош туманларида тарқалган. Хоразм ва Урганчда 1962 йилда, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида 1964 йилларда пайдо бўлди. Комсток қурти сўнгги йилларда бутун Ўзбекистон ҳудудлари бўйлаб тарқалиб бормоқда.

Морфологик белгилари. Эркак ва урғочи зотлари ташқи тузилиши бўйича кескин фарқланади. Урғочиси ясси шаклли, қанотсиз, кам ҳаракат ва усти оқ мумсимон доғлар билан қопланиб 5 мм узунликда бўлади. Танасининг ён томонида 17 жуфт мумсимон ўсимталари бор, дум қисми сезиларли даражада чўзинчоқ бўлади. Мўйловлари саккиз бўғинли бўлади .Комсток қуртининг эркаги 1 жуфт шаффоф қанотли, серҳаракат, ранги қизғиш-жигарранг тусда, узунлиги 1-1,5 мм, мўйловлари 10 бўғинли. **Тухуми**нинг узунлиги 0,3 мм, бир томонидан торайган овал шаклда. Ранги сариқ-зарғалдоқ бўлиб, юпқа оқ гард билан қопланган. Комсток қурти – танасининг катталиги ва дум қисмининг узунлиги билан бир – биридан фарқ қилувчи учта личинкалик ёшини ўтайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Саувач А.Х., Мусолин Д.Л. Биология и экология паразитических перепончатокрыл (Hymeneptera: Apocrita: Parasitica). Санкт-петербург. 2013.-С3.

2. Коладева Л.М. Определитель вредных и полезных насекомых и клещей плодовыягодимах культур в Ленинград. «Колос» 1984. С 32-33.

3. Штернщис М.В., Джалилов У., Андреева И.В.,Томилова О.Г Биологическая защита растенин “Колос” -Москва.: 2004. -С 101.

4. Хамраев А.Ш., Насриддинов К. Ўсимликларни биологик ҳимоялаш. Халқ

мероси нашрёти. Тошкент 2003. 212 б.

Андижон қишлоқ хўжаликги ва агротехнологиялар институти ўсимликлар ва қишлоқ хўжалик махсулотлари карантини кафедраси мудири дотцент М.Рахмонова магистр С.Абдулазизова

ОПТИК ЛИНИЯ ТРАКТИДА СИГНАЛЛАРНИ УЗАТИШНИНГ АСОСИЙ ТАЛАБЛАРИ

Самандаров Улуғбек Мурод ўғли
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ
II-босқич магистранти

Аннотация: Ишда оптик линия трактида сигналларни сифатли узатиш масалалари, уларнинг асосий хусусиятлари ҳамда линия кодларига асосланган усуллари кўриб чиқилган. Тўлқин узунлиги бўйича зичлаштирилган оптик тизимларда линяи кодларини ишлатишнинг самарадорлиги кўрсатилган. Шунингдек, оптик линия тракти орқали сигналларни сифатли узатиш талаблари асосланган.

Калит сўзлар: оптик линия тракти, толали оптик узатиш тизимлари, рақамли код, кодлаш, линия кодлари, скрембирлаш, тўлқин узунлиги бўйича мультиплекслаш.

Annotation: The paper discusses the issues of qualitative signal transmission in the optical line path, their basic properties, and methods based on line codes. The use of linear codes in optical wavelength-density optical systems is demonstrated. Similarly, the requirements for qualitative transmission of signals through the optical line path are justified.

Keywords: optical line path, fiber optic transmission systems, digital code, encoding, line codes, scrambling, multiplexing by wavelength.

ТОУТларнинг линия кодлари стандартлаштириш даражаси ва PDH, SDH ва бошқа баъзи, масалан, оптик компьютер тармоқлари мультиплекслаш қурилмаларига эга бўлган мавжуд бир тўлқинли узатиш тизимларида

қўлланилиши бўйича таснифланади. 1-расмда ТОУТлар линия кодларининг таснифланиши келтирилган бўлиб, уларга скремблирланган; ортиқчаликсиз кодлар; 1B2B; блокли mBnB ва қўшимчалли; икки сатҳли, яъни иккита мантиқий ҳолатлар – юқори ва паст оптик қувват сатҳларига эга бўлган кодлар киради.

NRZ (Non Return to Zero – такт интервалида нолга қайтишсиз) узатиш форматидаги скремблирланган линия коди рақамли SDH ТОУТ учун биринчи глобал линия кодлаши стандарти ҳсобланади. Уни шакллантириш алгоритми ХЭАИ-Т G.707 тавсиясида келтирилган. Код линия сигналларига қўйиладиган талабларнинг бажарилишини таъминлайди. Скремблирланган коднинг айрим характеристикалари ҳам оптик линия трактида сигналларни узатиш хоссаларига бевосита боғлиқ.

ТОУТ линия трактлари орқали узатиладиган сигналларга қуйидаги асосий талаблар қўйилади:

- энергетик спектрининг узлуксиз қисми паст частоталар соҳасида минимал спектрал зичликка ва минимум юқори частотали ташкил этувчиларга эга бўлиши керак;

- чизиқли сигнал такт частотаси ҳақидаги маълумотларга эга бўлиши лозим;

- спектрнинг узлуксиз қисми такт частотаси яқинида минимал бўлиши керак;

- спектр энергиясининг асосий улуши чекланган частоталар соҳасида бўлиши лозим;

- линияли кодлаш жараёни ахборот сигналининг статистикасига боғлиқ бўлмаслиги керак;

- линия сигналларини шакллантириш алгоритми регенерациялаш хатоликларини ишончли назорат қилишни таъминлаши керак.

1-расм. Рақамли ТОУТлари трактларида линия кодларининг таснифланиши

Нисбий кодлар линия сигналларига қўйиладиган талабларга мос келмаслиги сабабли кодлар кенг қўлланилмайди. Ортиқчаликсиз кодлаш (NRZ-L, NRZ-S, NRZ-M) ва NRZ ва RZ чизиқли код формати тушунчаларини фарқлаш керак. Формат узаткичнинг такт интервалидаги активлигини аниқлайди. NRZ формати бутун такт интервалдаги активликка мос келади, RZ формати эса тактли интервалнинг бир қисмидаги (50% ёки 25%) узаткичнинг активлигига мос келади. 1B2B синфдаги линия кодлари деганда дастлабки сигналнинг бир бити икки битли комбинацияга ўзгартириладиган кодлар тушунилади. Бунда бу битларнинг давомийлиги ўзгартириладиган битларнинг давомийлигидан икки баравар кичик бўлади. Шундай қилиб, чизиқли сигналнинг такт частотаси икки баравар ошади ва линиядаги узатиш тезлиги дастлабки кетма-кетликдан икки баравар катта бўлади. 1B2B синфдаги линия кодларига қуйидагилар киради:

- BI-L (биимпульсли абсолют);
- BI-M (биимпульсли M нисбий);
- BI-S (биимпульсли S нисбий);
- DBI (дифференциал икки фазали);
- CMI (символлар гуруҳлари инверсияланадиган);

- MCMI (модификацияланган CMI) ва ҳ.к.

1B2B синфдаги чизиқли кодларнинг афзалликларига бир хил символларнинг кам сонли кетма-кетликлари, кодер/декодерлар схемаларининг кичик ўлчамлари, яхши мувозанатланганлик ва барқарор такт синхронизми киради. Бу кодларнинг камчилиги сифатида узатиш тезлигининг икки каррага ошиши ва шунга мос равишда сигналларни ўтказиш полосасининг кенгайишини ҳисоблаш мумкин.

Қўшимчали кодларга мисоллар mB1C; mB1P; mB1P1R кодлар ҳисобланади. mB1C кодларни шакллантиришда m ахборот символларига охирги m га инверс қийматга эга бўлган қўшимча битта C қўшилади. Агар m битлардан охиргиси “1” бўлса, у ҳолда C символ “0” бўлади ва аксинча, Агар m битлардан охиргиси “0” бўлса, C символ “1” (3B1C, 8B1C) бўлади. mB1P кодларда m – ахборот символларининг сони, P – қўшимча символ. Агар m блокдаги бирлар сони тоқ бўлса, у ҳолда P символ “1” қийматини олади, агар у тоқ бўлса, P символ “0” га тенг (10B1P, 17B1P) бўлади.

Агар линия трактида хизмат кўрсатиш алоқасини ташкил қилиш керак бўлса, у ҳолда дастлабки иккилик кетма-кетлик mB1P алгоритмига мувофиқ кодланади, кейин эса яна бир R бит – хизмат алоқаси бити қўшилади. mB1P1R чизиқли код олинади. Мисол: 10B1P1R.

Кўп даражали кодлар нурланишни ташқи модуляциялашда оптик узатиш тизимларида, шунингдек тўғридан-тўғри модуляциялаш қатъий чизиқли модуляцион характеристикалари бўлганда қўлланилиши мумкин. Мисол сифатида ХЭАИ-Т G.703 тавсияларида кўзда тутилган HDB-3 opt уч даражали чизиқли кодлашни келтириш мумкин.

ТОУТлар турли линия кодларини қиёсий таҳлил қилиш учун бир қатор стандартлаштирилган характеристикалардан фойдаланиш таклиф этилади:

- ортиқчалик сигналга керакли хусусиятларни беради ва такт частотасини оширади;

- нисбий узатиш тезлиги узатиш тезлигининг ўзгариши коэффициентини кўрсатади.

Кетма-кет келадиган бир хил символларнинг максимал сони такт частотасини ажратиш барқарорлигини аниқлайди. Номутаносиблик тактли синхронлаштиришга таъсир қиладиган кодлар комбинацияларидаги бирлар ва ноллар сонининг тенг эмаслиги ҳисобланади. Чизиқли код элементар импульсининг 90% энергиясига эга бўлган частоталар полосаси кенглиги такт интервалидаги (T) энергетик спектр узлуксиз қисмининг солиштирма қисмини тавсифлайди:

$$R = 1 - \frac{m}{n} \qquad (1)$$

Рақамли йиғинди n-даражали коднинг (n=2, 3, ...) вақт оралиғидаги қийматлари бўйича қўшни сатҳлар фарқларининг абсолют қийматига келтирилган импульслар амплитудаларининг йиғиндиси ҳисобланади.

Скремблирлаш дастлабки иккилик кетма-кетликнинг иккинчи модул бўйича қўшиш мантиқий операциясини амалга оширадиган ва псевдо-тасодифий кетма-кетлик сифатида қўлланиладиган тасодифий сигнални ўзгартирадиган қурилма ёрдамида амалга оширилади (2-расм).

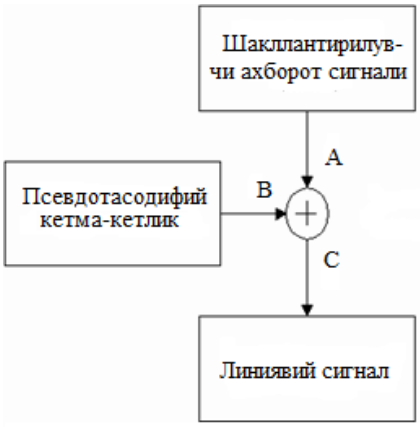

2-расм. Скремблирланган чизиқли сигнални шакллантириш схемаси

Иккинчи модул бўйича қўшиш операцияси қуйидагидан иборат: ТОУТда чизиқли кодлаш учун псевдо-тасодифий кетма-кетлик циклли шакллантирилади, масалан, SDH тизимларининг линия коди 127 та тактларда такрорланади. NRZ форматдаги линияли скремблирланган кодни шакллантириш учун $g(x)=1+x^6+x^7$ схема бўйича ҳосил қилувчи полином генерацияланади, бу ерда x^n *n*-чи разряддаги, яъни 6 ва 7-разрядлардаги бирни билдиради. Скремблирлаш кетма-кетлигининг умумий узунлиги 7 га тенг.

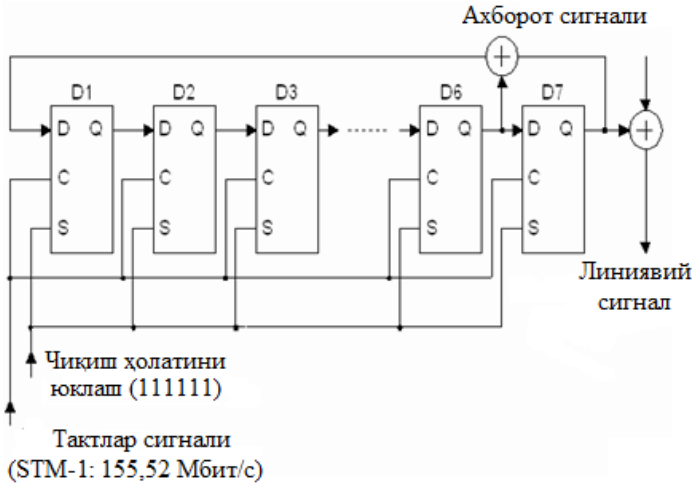

3-расм. Скремблирлаш кетма-кетлигини шакллантириш схемаси

SDH тизимининг линия сигналини скремблирлашда STM-N циклининг бошланишида жойлашган иккилик символлар гуруҳи скремблерда ўзгартирилмайди. Бу символлар гуруҳи (N=6 байтдан) қабул қилиш томонида STM-N циклини ажратиш учун зарур бўладиган синхронлаштириш сўзини ҳосил қилади. Қабул қилиш қисмида STM-N циклини аниқлаш дескремблирлаш процедурасини ишга тушириш ва линия сигналидан ахборот сигналини қайта тиклаш имконини беради.

Юқоридагилар қуйидаги хулосаларни келтириш ўринли:

1. Тўлқин узунлиги бўйича мультиплекслашда узатишни амалга ошириш учун линия трактларига қўйиладиган қатор талабларни бажариш керак: булар оптик кабелларнинг характеристикалари ХЭАИ-Т тавсия этган G.652, G.653, G.654, G.655, G.656 стандартларга, характеристикалари бўйича оптик чизиқли кучайтиргичлар ХЭАИ-Т тавсия этган G.661, G.662, G.663, G.665 тавсияларига,

линия трактнинг пассив оптик компонентлари ўз характеристикалари бўйича ХЭАИ-Т G.671 тавсияларига мос келиши керак.

3. Ҳозирги вақтда тўлқин узунликли тизимларнинг линия трактларини лойиҳалашнинг жуда аниқ усуллари мавжуд. Бироқ, тўлқин узунликли узатиш техникасини ишлаб чиқарувчилар бундай техникани олувчиларга бундай усулларни очиқ шаклда тақдим этмайди. Бунда улар зарур ҳисоблашларни амалга ошириш учун тайёр дастурий маҳсулотлар билан қурилмаларни етказиб беради.

Магистрал узатиш оралиқларида янги толали оптик линияларни лойиҳалашда сурилган нолга тенг бўлмаган дисперсия (NZDSF) масалан, True Wave учун ХЭАИ-Т G.655 тавсиясига жавоб берадиган шиша толали оптик кабеллардан фойдаланиш керак бўлади. Бу тола учун дисперсион характеристика нафақат учинчи шаффофлик ойнасида (1530-1565 нм), балки тўртинчи шаффофлик ойнасида (1565-1620 нм), яъни C ва L диапазонларда спектрал мультиплекслашда оптимал ҳисобланади.

IMPROVING INTERETHNIC HARMONY IN OUR COUNTRY

Elboeva Shakhnoza Buriniyozovna
Senior teacher of social sciences
Karshi Engineering and Economic Institute

Abstract: From the first days of independence, given the multinational nature of Uzbekistan, special attention was paid to strengthening interethnic harmony and solidarity. Also, national-cultural centers are public organizations that serve the national-cultural needs of certain nationalities living in Uzbekistan.

Keywords: national cultural centers, national culture, language, customs, traditions, friendship, cooperation, cultural and educational relations, activities of centers.

From the first days of independence, given the multinational nature of Uzbekistan, special attention was paid to strengthening interethnic harmony and solidarity. The policy of the state in this area, the main directions of which are set out in the Constitution of the Republic of Uzbekistan on the basis of universally recognized universal values and principles.

National cultural centers are public organizations that serve the national cultural needs of certain nationalities living in Uzbekistan. National cultural centers voluntarily unite citizens of Uzbekistan interested in studying, preserving and developing the national culture, language, customs, traditions and customs inherent in a particular nation.It is based on the Law of the Republic of Uzbekistan "On non-governmental and non-profit organizations" (April 14, 1999). The charter is registered by the relevant judicial organizations (Ministry of Justice or regional and municipal departments of justice). Carries out its activities directly or through its branches in the territory of the Republic of Uzbekistan.

National Cultural Centers Some of the main national cultural centers living in Uzbekistan were established in 1989 by Koreans, Kazakhs, Jews and Armenians in the

regions of the republic. was created in. The real development and prosperity of these centers began after Uzbekistan gained independence. In connection with the acquisition of independence by Uzbekistan, ample opportunities have been created for their effective work. As a result, the number of national cultural centers is growing every year.If in 1992 there were 10 national cultural centers, then in 1995 their number increased to 72, and in 2003 - to 135. They include cultural centers of the republic, regional, city, district cultural centers.

Decree of the President of the Russian Federation "On measures to further improve interethnic relations and friendly relations with foreign countries", adopted on May 19, 2017, opens up new prospects for organizing national and cultural events in the spirit of the times, expanding cultural and educational ties with foreign countries. countries [1].

The main goal of the further development of national culture is the formation of a harmoniously developed personality and the strengthening of social cohesion through the improvement of the cultural and social sphere.

The following are the main principles for the further development of national culture:

- freedom of creativity, equality in intercultural relations, human rights,
- respect for national and universal values and preservation of cultural diversity;
- ensuring the structure, scientific character and continuity of education in the field of culture and art;
- Achieving publicity and transparency of work on the further development of culture and art;
- to form a mood of intolerance towards ideas that negatively affect the psyche and maturity of a person [2].

The main way to achieve interethnic harmony and solidarity is the development and strengthening of the importance of national and universal values. Bukhara has long been a unique region of ethnic and religious tolerance. Currently, various ethnic groups and religious communities live peacefully in the oasis [3].

In 2002, about 15 thousand Tatars lived in our region, including more than 8 thousand in Bukhara. Glum Gibadullin, chairman of the National Cultural Center, said: “We live and work in peace with Uzbeks, Tajiks, Russians and representatives of other nationalities, like children of one family. We are careful. In achieving these noble goals, we are assisted by regional and city khokimiyats, as well as sponsoring organizations such as Pakhtasanoat JSC[4].

The Turkish National Center was founded on June 27, 1991. Registered by the Department of Justice of the Executive Committee of Bukhara on January 22, 1992. The center is headed by Shakhriev Kamal Suleimanovich.

The center is in contact with the Turkish state. The Turks sought to revive their customs and traditions, national songs and dances. The center celebrates the national holidays of Turkey.

Many young Turks often come to the center to learn about their national traditions.

They learn national songs and dances. The center also cooperates with other national centers in the region. The center is located on Rikova Street in Bukhara.

One of the national cultural centers of our country, making a worthy contribution to improving interethnic harmony, is the Tajik national cultural center "Orieno".

The center was established in Tashkent on June 8, 1990. In a short time, the Center has done a lot to strengthen our independence and ensure interethnic stability. The main goal of the center is the preservation, development and study of the culture, language and traditions of the Tajik people, as well as the culture of other fraternal peoples [5].

USED LITERATURES

1. Sh. Mirziyoyev. On measures for the further improvement of interethnic relations and friendly relations with foreign countries. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, May 19, 2017

2. The concept of further development of national culture in the Republic of Uzbekistan. APPENDIX 1 to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 28, 2018 No. PQ-4038.

3. Kurbonova M. B. Bukhara oasis-land of interethnic tolerance.// Prospects for modernization, innovative development and tolerance. Collection of materials of the Republican scientific conference. Book 3. T., 2010. - B. 5.

1. Akhmedova S. Joys of "Sabantoy - 2002". / Buxoronoma. 2002, July 6, No. 27, - B.
2. Kudratov A. Created Tajik cultural center. / Truth of Bukhara. January 6, 1990
3. Ochilova N. THE MAIN FEATURES OF WESTERN EUROPE MEDIEVAL, MODERN PHILOSOPHY AND PHILOSOPHICAL VIEWS IN THE 9TH-12TH CENTURIES IN CENTRAL ASIA. Journal of Critical Reviews. ISSN-2394-5125 Vol 7, Issue 14, 2020 . Received: 04/09/2020. p-192-199

4. Ochilova N. THE DEVELOPMENT OF THINKING IN STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. International Engineering Journal For Research & Development. Vol.5 Issue 3 E-ISSN NO:-2349-0721 Impact factor : 6.193 www.iejrd.com 1-4 p

5. Ochilova N.R. HOW TO INFLUENCE YOUR ATTITUDE TO A PERSON. Academy.Scientific methodical magazine. No. 11 (50), 2019 18-21 Russian impact factor: 0.19 ISSN 2412-8236 (Print) ISSN 2542-0755 (Online)

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INTERFAOL USUL ORQALI TA`LIM BERISH

Otajonov J.M.
FarDU, Maktabgacha ta`lim kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)
Ahmadjonova A.D.
FarDU, 1 kurs magistranti
E-mail: otajonov.jamshidbek@mail.ru

Annotasiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta`lim tashkilotlarida mashg‘ulot o‘tishning asosiy shartlaridan biri uning sifatida barcha bosqichlarida o‘qitishning interfaol usullaridan foydalangan holda bolalarning aqliy faoliyatini yanada rivojlantirish jarayoni yiritilgan.

Kalit so‘zlar: Interfaol texnologiyalar, javobgarlik hissi? o‘z-o‘ziga tanqidiy munosabat, ta`lim jarayoni, muloqot, bolalar, maktabgacha ta`lim tashkiloti, metod, usul, mashg‘ulot, rasm, guruh.

TEACHING PRESCHOOL CHILDREN THROUGH INTERACTIVE METHOD

Annotation. In this article, the process of further development of the mental activity of children using interactive methods of teaching at all stages as one of the main conditions for training in preschool organizations is torn.

Keywords. Interactive technology, sense of responsibility, self-critical attitude, educational process, communication, Children, organization of preschool education, method, method, occupation, painting, group.

Interfaol usullar – ta`lim jarayonida o‘zaro muloqot qilishni anglatadi, bu o‘z navbatida kognitiv va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning alohida shakli hisoblanib, unda barcha ishtirokchilarni muloqot bilan qamrab olish nazarda tutiladi.

(ya`ni hamma erkin muloqotga kirisha oladi, shu bilan bir qatorda muammoni teng muhokama qilishda ishtiroki ta`minlanadi).

Interfaollik bolada javobgarlik hissini, o‘z-o‘ziga tanqidiy munosabatni shakllantiradi, muammolarni hal qilishda ijodiy yondashishni rivojlantirib, o‘zining kuchli tomonlarini to‘g‘ri va holisona baholashga, bilimlaridagi ishlovga moyil jihatlarini ko‘ra bilishga o‘rgatadi. Interfaol darsning asosiy tarkibiy qismi bu dialogdir. Interfaol ta`lim jarayonida bolalar faol muloqotda bo‘ladilar, ba`zan bahslashadilar, suhbatdoshlari bilan o‘zaro tortishib, o‘z fikrini isbotlashga harakat qiladilar.

Maktabgacha ta`lim muassasalarida mashg‘ulot o‘tishning asosiy shartlaridan biri uning barcha bosqichlarida o‘qitishning interfaol usullaridan foydalanib, bolalarning aqliy faoliyatini yanada rivojlantirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga interfaol usulllari orqali ta`lim berish - bu o‘quv faoliyatini tashkil etishning o‘ziga xos shakli bo‘lib, u asosida har bir bolaga o‘z muvaffaqiyatini his qila olishini va muayyan intellektual ishlarni bajarib, yuqori ko‘rsatkichlarga erishishi ta`minlab borish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish amalga oshiriladi.

Interfaol o‘qitish metodlari deganda, bolalarga juftlikda, guruh bo‘lib yoki kichik guruhlarda suhbatlashish, bahslashish va turli nuqtai nazarlarni muhokama qilish orqali o‘quv materiali ustida ishlash imkonini beradigan faoliyat tushuniladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish va rivojlantirishning interfaol usullari

Mikrofon - bu usul davomida bolalar o‘qituvchi bilan birgalikda davra hosil qiladilar mikrofonga taqlid qilishadi yoki o‘yinchoq mikrofonni bir-biriga uzatib, berilgan mavzu bo‘yicha o‘z fikrlarini bildiradilar.

Misol uchun, bola mikrofonni oladi, o‘zi haqida bir necha og‘iz gapiradi, so‘ng mikrofonni boshqa bolaga uzatadi. Bolalarning barcha mulohazalari qabul qilinadi, qanoatlantiriladi, lekin muhokama qilinmaydi.

Munozara - bu usulda bolalar aylana bo‘lib turib oladilar, mikrofonni bir-biriga uzatayotganlarida berilgan mavzu bo‘yicha o‘z fikrlarini bildiradilar, keltirilgan mulohazalar muhokama qilinib, bir-birlariga savollar berishadi, ularga javob berayotib, muammoni hal qilish yo‘llarini birgalikda izlaydilar.

Juftlik – bu bolalar o‘zaro juftliklarni tuzib, berilgan topshiriqlarni birgalikda bajaruvchi usul hisoblanadi, masalan, navbatma-navbat rasmni tasvirlab berish.

Zanjir - usul davomida bolalar berilgan topshiriqlarni muhokama qilishadi va o‘z takliflarini zanjirlarda ifodalashadi. Masalan, ular jadval bo‘yicha ertak tuzib, ertakning qanday borishini chizmalarda yoki shartli belgilarda ko‘rsatib boradilar.

Yumaloq qor – bunda bolalar kichik-kichik guruhlarga bo‘linib muammoli vaziyatni muhokama qilishadi yoki umumiy vazifani bajarib, jamoaning har bir a`zosi uchun aniq harakatlar ketma-ketligini kelishib oladilar.

Deylik, ular uy qurishmoqchi, oldindan jamoaning har bir a`zosini harakatlar ketma-ketligi va u yoki bu bolaning qaysi rang bilan ishlashi haqida oldindan kelishib olinadi.

Fikrlarni sintez qilish - bu bolalarni kichik guruhlarga birlashtiradigan, ma`lum bir vazifani bajarishni yuklaydigan usul hisoblanadi. Masalan, qog‘ozga rasm chizishni olishimiz mumkin.

Bir guruh rasm chizishni boshlaydi va chizilgan rasmni boshqa guruhga o‘tkazadi, ikkinchi guruh a`zolari esa bajarilgan vazifani yakunlaydilar. Ish nihoyalangandan so‘ng, ular nima uchun rasm chizganliklari haqida umumiy hikoya tuzadilar.

G‘oyalar xalqasi - bu interfaol o‘qitish usullaridan biri bo‘lib, bunda har bir bola yoki har bir guruh bitta vazifani bajaradi, masalan, bolalar yangicha usulda ertak tuzishadi, uni muhokama qilishadi, so‘ngra taklif yoki g‘oyalar bildirishadi. (masalan, ertakni yana qanday tugatish mumkin Bo‘g‘irsoq tirik qoladi yoki unga tulkini yengib o‘tishga qanday yordam berish kerak va hokazo). Bu orqali bolalar mustaqil fikrlaydilar, o‘zaro guruh bo‘lib ishlash ko‘nikmalari ham shakllanadi.

Birlashgan gul - bu usulda bolalar umumiy muammoni hal qilish uchun bir nechta guruhlarga bo‘linadilar: doskaga ma`lum bir tushunchaning tasviri tushirilgan gulning “o‘rtasi” yopishtiriladi. Masalan, “o‘yinchoqlar”, “gullar”, “mevalar”, “hayvonlar”.

Har bir guruh ushbu tushuncha atrofiga uni izohlovchi so‘zlarni yoki rasmlarni tanlab yopishtiradilar va eng katta gulni yaratgan jamoa g‘olib bo‘ladi (eng mos rasmlar yoki so‘zlarni to‘g‘ri tanlash bilan).

Ko‘p tarmoqli faoliyat usuli - bu bolalar bilan ishlash davomida turli xil analizatorlar (ko‘rish, eshitish, teginish, ta`m, hid bilish)ni majburiy ravishda ishtirokini ta`minlaydigan usuldir. Masalan, rasmni ko‘rishda quyidagi ketma-ketlikni qo‘llash maqsadga muvofiq: rasmda tasvirlangan narsalarni ajratib ko‘rsatish yoki ob`ektlarni turli analizatorlar tomonidan idrok etish orqali tasvirlash.

Bolalarga rasmda tasvirlangan barcha ob`ektlarni ko‘rib chiqqanlaridan so‘ng, quyidagicha ijodiy vazifalar beriladi:

• “quloqchinlar” orqali rasmdagi tovushlarni “tinglash”;

• tasvirlangan qahramonlar bilan virtual muloqotlar o‘tkazish;

• rasmda tasvirlangan gullarning “xushbo‘y hidini” his qilish;

• “tasvir mavzusidan tashqariga chiqish”;

• rasmni aqlan his etish: uning yuzasi (issiq, sovuq), ob-havo sharoitining qandayligi (shamolli, yomg‘irli, quyoshli, issiq, ayoz) va boshqalarni aniqlash.

Misol uchun, "O‘rmonda sayr" rasmi muhokama qilinayotganda, quyidagi savollarni berishingiz mumkin: Sizningcha, qizlar nima haqida gaplashmoqda? Daraxtlarning po‘stlog‘ini qanday tuzilganini ko‘rib chiqing. Barglarning shitirlashini, maynalarning chiyillashi va hokazolarni tinglang.

“Aqliy hujum” ham bolaning, ham kattalarning ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradigan usullardan biri. Bu usul ko‘proq murakkab muammolar yoki vaziyatlarni muhokama qilishda foydalidir.

Muammo ustida individual fikr yuritish uchun ma`lum bir vaqt beriladi (hatto 10 daqiqagacha ham berilsa bo‘ladi) va belgilangan vaqt o‘tgach, qaror haqida qo‘shimcha ma`lumotlar yig‘iladi.

Bolalar – ya`ni "aqliy hujum" ishtirokchilari muammoni hal qilishning barcha ehtimolli bo‘lgan (va mantiq nuqtai nazaridan imkonsiz) variantlarini ko‘rib chiqishlari kerak, so‘ng ularni tinglab, yagona to‘g‘ri qaror qabul qilinadi.

“Nima? Qachon? Qayerda?” - usuli, undan foydalanish jarayonida hamkorlik, ijodiy muammolarni hal qilish, shaxsiy bilim va ko‘nikmalarni va o‘zaro fikrlarni almashish uchun juda kerakli usul hisoblanadi.

“Tarafdor va qarshilar” – ushbu bolalar bilan ishlash usuli davomida muammoni ikki xil usulda hal etish taklif qilinadi: tarafdorlar va qarshi tomonlar. Misol uchun, nima uchun qishni yoqtirishingizni ("tarafdor" argumenti) va nima uchun qishni yoqtirmasligingizni ("qarshi"argumenti) aytib berish.

“Agar mana bunday bo‘lganida ... nima bo‘ladi?” – bu usul bolalarga o‘ylash va o‘z taxminlarini ifoda etish taklif qilinadigan usul hisoblanib, bolalarga savol beriladi, masalan: “Agar yerdagi barcha daraxtlar yo‘q bo‘lib ketsa nima bo‘ladi?”, “Agar ertaklardagi yirtqich hayvonlar vegetarian bo‘lib qolsa nima bo‘ladi?” va hokazo.

Xayoliy rasm – ushbu usul mobaynida bolalar aylana bo‘lib turishga taklif qilinadi va har bir bola o‘z navbatida xayoliy rasmni tasvirlaydi (birinchi bolaga bo‘sh qog‘oz beriladi go‘yoki rasm chizilgandek, keyin esa varoqni navbatdagi sherigiga uzatadi, so‘ngra qog‘oz xayoliy rasm tasviri bilan o‘yinning boshqa ishtirokchisiga beriladi va o‘yin shu tarzda davom etadi).

“Nima qilish kerak …?” bu usulda, bolalar ob`ektlarning ko‘p qirrali xususiyatlarini anglashni o‘rganadilar. Masalan: “Qalamdan foydalanishning boshqa usulini tasavvur qiling-a? (ko‘rsatkich drijer tayoqchasi, termometr, tayoqcha va boshqalar).

Yangicha ifodalash – bu interfaol o‘qitish usulida, bolalar turli jamoalarga bo‘linishlari va o‘zlarini biron bir ob`ekt (kitoblar, qalamlar, stollar, qo‘g‘irchoqlar va boshqalar) o‘rnida tasavvur qilishlari kerak bo‘ladi va obrazlarini tanlangan rol nuqtai nazaridan ko‘rsatib berish talab etiladi.

Teskari ertak – faoliyat usulida bolalar ikki jamoaga bo‘linib, asosiy tushunchalarni qarama-qarshi tushunchalar bilan almashtirib, o‘z ertaklarini boshqacha

bir tarzda tuzishlari taklif qilinadi. Har bir jamoaga vazifa beriladi: jamoalar o‘z ertaklarini tuzadilar va ikkinchi jamoaning boshqacha tarzda tuzgan ertaklarini topishga harakat qiladilar.

Misol uchun: “Qadim zamonda chol va kampir yashagan ekan. Ularning Olapar laqabli kuchuklari bor ekan. Kunlardan bir kun Olapar ularga oddiy suyak emas, balki antiqa bir suyak keltiribdi. Kampir xursand bo‘lib uni qozonga solib qaynatibdi, qaynatibdi pishirolmabdi. Keyin Chol ham urinib ko‘ribdi lekin u ham uddalolmabdi. Birdan mushuk sakrab tushibdi va qozon ag‘darilib ketibdi, mushuk suyakni ham olib, qochib ketibdi. Chol va kampir rosa xafa bo‘lishibdi, shunda Olapar chol va kampirga: "Men sizga mazali ovqat pishirishingiz uchun yana bir suyak olib kelaman, lekin boshqacha emas, balki oddiysini keltiraman",– debdi.

Kollaj - bu usulda, bolalar ikki jamoaga bo‘linib, qog‘ozga mavjud materiallardan foydalanib o‘zlarining rasmlarini (masalan, noto‘g‘ri shakldagi figurani) chizishlari va rasm haqida 2-3 gap tuzishlari talab etiladi.

Reklama - bu o‘qitish usulida ham, bolalardan ikkita jamoaga bo‘linishlari va har bir jamoa a`zolari biror bir predmetni tanlab, uni boshqalarning e`tiborini jalb qiladigan barcha ijobiy xususiyatlari hamda vazifalarini maqtashlari talab etiladi.

Afsuski, hozirgi kunda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash davomida interfaol o‘qitish usullari haligacha yetarli darajada qo‘llanilmaydi. Buning o‘ziga yarasha bir qancha sabablari bor (A. Kononkoning fikricha):

• ko‘pchilik pedagog-tarbiyachilarning o‘z faoliyatida tushuntirish va illyustrativ ko‘rgazmalardan, monolog usullaridan foydalanishga moyillik ko‘rsatishlarining sustligi va boshqalardek talab va tamoyillarga so‘zsiz bo‘ysunish odati;

• tarbiyachilarning ko‘pchilik qismi innovatsion usullarga ishonmasligi va ulardan qo‘rqishi;

• ularni samarali qo‘llash va faol aniqlay olish, mas`uliyat bilan qaror qabul qilish, imtiyozlardan foydalanish tajribasining yo‘qligi;

• o‘zgalar nazarida kulgili, ojiz, tajribasiz “uquvsiz”ga o‘xshab qolishdan qo‘rqish;

• o‘z-o‘ziga baho berishning pastligi tarbiyachilarni haddan tashqari tashvishga solishi;

• yoki haddan tashqari tanqidiy munosabatda bo‘lish tendentsiyasi;

• yangi shart-sharoit va talablarga tez moslasha olmaslik;

• o‘z-o‘zini xolis baholay olish, o‘z imkoniyatlarini, xohish-istaklarini zamon talablari bilan moslashtirish qobiliyatining va o‘zini tahlil qilish ko‘nikmasining shakllanmaganligi sabab bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, o`quv jarayoniga interfaol usullarni joriy etish shart chunki:

• bugungi kunda tarbiyalanuvchilarni o‘qitishda maktabgacha ta`lim tizimi talablarini yangilashga bo‘lgan talab har qachongidan ham ortib bormoqda;

• maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda tabaqalanish va individuallashtirishga qarshi kurashish;

• maktabgacha ta`lim sifatiga qo‘yiladigan talablarning o‘zgarib borishi, uni nafaqat bilimga tayyorgarlik darajasi, balki maktabgacha ta`lim tashkilotlari bitiruvchilarining boshlang‘ich bilish kompetensiyalarini, bilimlarini o‘z hayotida qo‘llay olishlari, ularni doimiy ravishda yangilash va boyitib borishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ochiq pedagogik forum: Pedagogik g‘oyalar festivali “Ochiq dars”: www.festival.1september.ru “Maktabgacha ta`lim o‘qituvchisi faoliyatini tashkil etishda AKTdan foydalanish: tajriba, muammolar, istiqbollar” maqolasi mualliflar Buzmakova Svetlana Vladimirovna, tarbiyachi Krivopalova Galina Aleksandrovna

2. Tarbiyalanuvchi va kompyuter / Ed. L.A.Leonova. M., 2004 yil.

3. A. Kononko Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kompyuter. Moskva: EKSMO nashriyoti, 2006 yil.

ЭЛЕКТР МАЙДОНИДА ТУННЕЛЬ ДИОДИДА ҲОСИЛ БЎЛАДИГАН ОРТИҚЧА ТОКНИНГ ВОЛЬТ-АМПЕР ХАРАКТЕРИСТИКАСИГА ТАЪСИРИ

Дадамирзаев Мухаммаджон Гуломкодирович,
Наманган муҳандислик - қурилиш институти
Ўктамова Мунира Комилжон қизи
Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги Яримўтказгичлар физикаси ва микроэлектроника илмий-тадқиқот институти
E-mail: umk9391@gmail.com

Аннотация: Ушбу ишда туннель диодида хосил бўладиган ортиқча ток Чайновет модели асосида тахлил қилиб чиқилди. Туннель диодидаги ортиқча токнинг ўзгариши бўйича Франц-Кельдеш модели асосида электр майдоннинг турли қийматларида туннел диодининг волть-ампер характеристикаси олинди. Тсу–Эсаки модельи асосида диффузион ток таъсирини ҳам ўрганилди.

Калит сўзлар:, Чайновет модели, Тсу-Эсаки модели, барернинг шаффофлик коэффициенти, ортиқча ток, Франц-Кельдеш эффекти.

Туннель диодидаги ортиқча токни ҳисоблаш учун аниқ моделлар ишлаб чиқилган. Моделлар қанча кўп бўлмасин асосан улардан туннель диодига хос бўлган асосий учта зарурий сифатлар мавжуд бўлиши керак эди. Яъни туннелланиш кучли бўлган чўққи токи, туннелланиш эҳтимоллиги минималь бўлган дрейф токининг бошланишига мос келувчи токининг чуқурдаги энг кичик қиймати ва дрейф токининг кучайиши билан боғлиқ бўлган токининг кўпайиш режимига ўтишидир. Чайновет туннель диодидаги ортиқча ток ифодаси $I_{CH} = D_K * P$ дан [1], шаффофлик коэффициенти эса қуйидаги $P =$

$\exp\left(-\frac{\alpha E_t^{\frac{3}{2}}}{F}\right)$ ифодадан фойдаланиб, бу ерда F-майдон кучланганлиги, $E_t = E_g - qV + \mu_n + \mu_p$; $\alpha = \theta\frac{4\sqrt{2m_e}}{3qh}$; $\theta \approx 1$ (θ-Чайновет моделининг ўзгармас параметри) тенгликлардан қуйидаги ифодага эга бўламиз[2]:

$$\boldsymbol{I} = I_t + I_x + I_{\text{диф}} =$$

$$\boldsymbol{A}\int_0^{\mu_n+\mu_p-qV}\exp\left(-\frac{\theta\frac{4\sqrt{2m_e}}{3qh}(E_g-qV+\mu_n+\mu_p)^{\frac{3}{2}}}{F}\right)\sqrt{\varepsilon(\mu_n+\mu_p-\varepsilon-qV)}*\left(\frac{1}{\exp\left(\frac{\varepsilon-\mu_n}{kT}\right)}-\frac{1}{exp\left(\frac{\varepsilon-\mu_n+qV}{kT}\right)+1}\right)d\varepsilon + D*\exp\left(-\frac{\alpha E_t^{\frac{3}{2}}}{F}\right) + I_0\left(exp\left(-\frac{qV}{kT}\right)-1\right) \qquad (1)$$

I_t-туннель токи, I_x –ортиқча ток , $I_{\text{диф}}$ – диффузия токи, бунда P(F) ни ўзгарувчан ва ортиқча токни, диффузия токини ҳисобга олиб (1) ифодамиздан фойдаланган ҳолда электр майдонни ўзгармас бўлганда ҳароратнинг ортиши билан I_p –туннель токининг энг юқори нуқтасидаги қиймати ва диффузион токни ортишини 2-расмда кўришимиз ва 1-расмдаги тажриба графиги билан мослигини тахлил қилишимиз мумкин. Ортиқча ток ифодасидаги ҳолатлар зичлиги – D ни бирга тенг деб олдик.

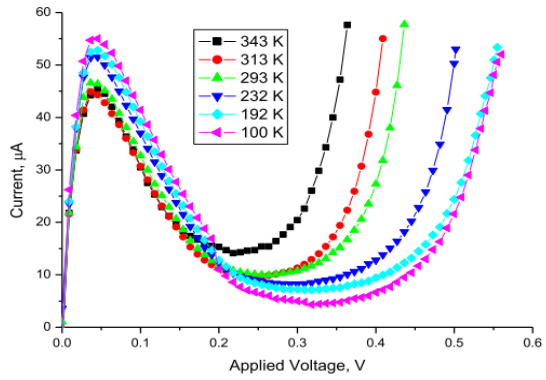

1-расм. BD4 Ge-асосли туннел диодида турли хароратлар учун олинган тажриба графиги **[3]**

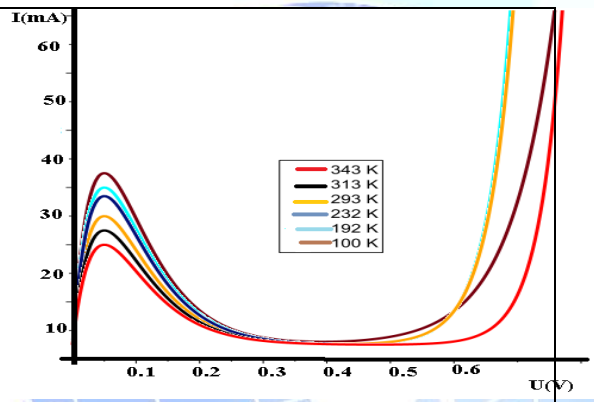

2-расм. (1) ифодага кўра туннел диоди ВАХси

P(F) ни ўзгарувчан ва ортиқча токни хамда, диффузион токни ҳисобга олмаган холда (1) ифодамиздан фойдаланиб электр майдонини ўзгарувчан бўлганда

ҳароратнинг ортиши билан I_p –туннель токининг энг юқори нуқтасидаги қиймати харорат ортиши билан камайишини 3-расмда кўришимиз мумкин.

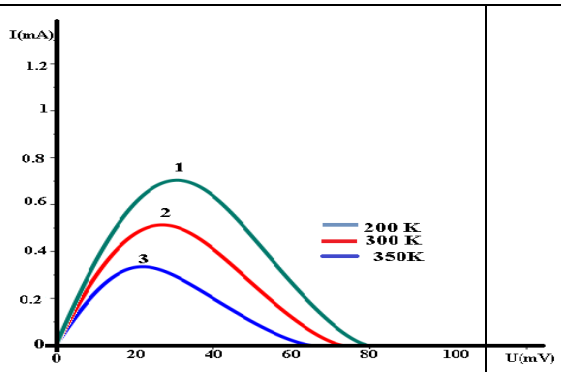

3-расм. (1) ифодамиздан фойдаланган ҳолда туннель диоди учун турли электр майдонлари $\boldsymbol{F_1 = 2 * 10^4(\frac{V}{m})}$, $\boldsymbol{F_2 = 2.5 * 10^4(\frac{V}{m})}$, $\boldsymbol{F_3 = 2.8 * 10^4\left(\frac{V}{m}\right)}$ олинган ВАХ си.Бунда ортиқча ток ва диффузион токни ҳисобга олмаймиз

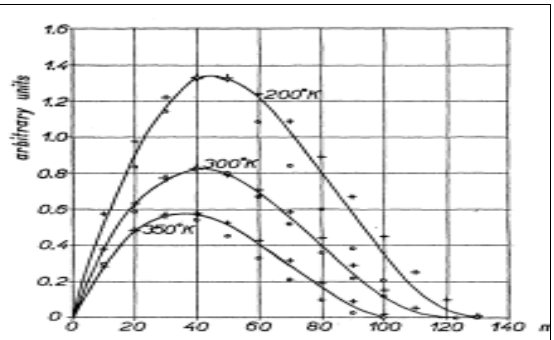

4-расм. Карловскй модели асосида олинган туннель диодининг волть-ампер характеристикаси **[4]**

Хулоса

Чайновет моделида ортиқча ток ифодаси P га тўғри пропорционал бўлганлиги учун унинг ВАХси электр майдон зичлигига (E) га боғлиқ равишда ўзгаради [5,7]. Бу ерда ортиқча ток деярли сезилмаган, диффузия токи ҳароратга боғлиқ равишда ортиқча токга нисбатан устунлик қилади. Демак, тажрибаларда олинган туннель диодида ҳосил бўладиган токни баҳолаш учун бошқа моделлерга нисбатан Франц-Кельдеш эффекти асосида кўрилган Чайновез модели бўйича юқори аниқликда текшириш мумкинлиги кўрсатилди.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР

1. **A.G.**Chynoweth, W.L.Feldman and R.A.Logan,**Phys. *Rev.* 121,684 (1961).**

2. N. Moulin, Mohamed Amara, F. Mandorlo, M. Lemiti. Tunnel junction I (V) characteristics: Review and a new model for p-n homojunctions. Journal of Applied

Physics, American Institute of Physics, 2019, 126 (3), pp.033105. ff10.1063/1.5104314ff. ffhal-03035269ff

3.W. Abd El-Basit, Z.I.M. Awad, S.A. Kamh, F.A.S. Soliman Electronic Research Lab., Physics Dept., Faculty of Women for Arts, Science, and Education, Ain-shams University, Cairo, Egypt0 Nuclear Materials Authority, P. O. Box 530, Maadi, 11728, Cairo, Egypt Temperature dependence of backward tunnel diode oscillator circuit.

4. Jaroslav Karlovsky. Simple Method for Calculating the Tunneling Current of an Esaki Diode. Popov Research Institute of Radio Communications, Praha, Czechoslovakia (Received January 3, 1962).

5. Yury Turkulets and Ilan Shalish. Franz-Keldysh effect in semiconductor built-in fields. 22 April 2018

6. T.A.De Massa and D.P.Knott, **Solid-St. Electron. 13,131(1970).**

7. Tyler A. Growden, Evan M. Cornuelle, David F. Storm, Weidong Zhang, Elliott R. Brown, Logan M. Whitaker, Jeffrey W. Daulton, Richard Molnar, David J. Meyer and Paul R. Berger.930 kA/cm^2 peak tunneling current density in GaN/AlN resonant tunneling diodes grown on MOCVD GaN-on-sapphire template. Cite as: Appl. Phys. Lett. 114, 203503 (2019); **doi:10.1063/1.5095056.**

ФРАНЦ КАФКА ИЖОДИДА МОДЕРНИЗМ

Шаҳноза Куванова Омоновна
Қарши давлат университети эркин тадқиқотчиси
E-mail:kuvanova_7576@list.ru

Бозорова Мухлиса Бахром кизи
Қарши давлат университети иккинчи курс талабаси
E-mail:bozorova_2002@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Кафканинг Дунёни нисбатан шафқатсиз, ҳиссиз, бюрократ золим сифатида қабул қилиши ва ҳамиша салбий қараши, қўрқув ва адоқсиз виждон азобию соғинч туйғуси, шунингдек, мазкур мавҳум Маконда Инсоннинг ўзини тополмай яшаши ортидан жамиятдан руҳан, маънан ва қалбан олислашув оқибатида туғилган ажойиб асарларни модернизмнинг экзистенциализми билан боғлашлари мақолада таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: роман, ёзувчи, матн, ўқиш, яратиш, бадиий тасвир, яшаш, ообект, ижодкорлик, қўрқув, сабаб, жалб қилиш.

ANNOTATION

The article analyzes the worldview of Kafka as a relatively cruel, insensitive, bureaucratic tyrant, his constant negative attitude, fear and endless remorse and nostalgia. Kafka was completely uninterested in social conflicts, revolutions and wars and therefore he bypassed the socio-philosophical theories that arose during his period. Nevertheless, the writer's work found its logical basis in that tragic period, the beginning of the era of dreamers.

Key words: novel, wreiter, text, reading, creation, artistic image, life, object, creativity, fear, reason,engagement.

Кафканинг дунёни нисбатан шафқатсиз, ҳиссиз, бюрократ золим сифатида қабул қилиши ва ҳамиша салбий қараши, қўрқув ва адоқсиз виждон азобию соғинч туйғуси, шунингдек, мазкур мавҳум Маконда Инсоннинг ўзини тополмай яшаши ортидан жамиятдан руҳан, маънан ва қалбан олислашув оқибатида туғилган ажойиб асарларни модернизмнинг экзистенциализми билан боғлашди. Кафка ҳақда ёзилган ҳеч бир китобда уни на миллати ва на ватани эслатиларди, немисзабон ёзувчининг келиб чиқиши яҳудий, маданий қадриятларига кўра, австриялик эди. “Баъзан инсоннинг жаннатдан қувилгани ва бу қадар гуноҳга ботганини сабабини бошқалардан қўпроқ англайдигандай туюламан”, кундалигида ёзилган сўзларидан адиб дунёсида инсон туғилибоқ гуноҳкор саналади, отасининг умидларини оқламагани учун унинг олдида икки карра айбдор сезиши табиий ҳол. Шунга қарамай Кафка ўзига содиқ қолди. Отасига битилган мактуб, унинг нафақат гуноҳкорлик, балки иқрорлик даври ҳам эди, ҳатто илтижо ҳам эди. «Отамга мактуб» (1919) — адибнинг ҳақиқий хати саналади, адабий тўқимаси эмас. Мактубда отаю ўғил орасидаги келишмовчилик ошкор қилинмаган, бироқ эгасига жўнатилмаган эди. «Азиз отажоним! Куни кеча нега бунча сендан қўрқишимни сўрадинг...» Айтиш жоизки, мазкур хат Франц отасига ўзининг икки асари — “Жазо калониясида” ва “Қишлоқ табиби”ни ўқишга тутқазгани, бироқ отаси уларга, ҳатто очиб қарамаганидан дили оғригани туфайли ёзилган. Айни мана шу эътиборсизлик, беписанд қараш туфайли ҳам Кафкадай ёзувчи адабиётда пайдо бўлди.

Адибнинг тириклик вақтларида ниҳоятда оз нарсалари босилган: «Америка»нинг биринчи боби «Ўтёқар» («Der Hcizer», 1913) номи остида, «Ҳукм» («Das Urteil», 1916) ва «Эврилиш» («Der Verwandlung», 1916) новелласи, «Қишлоқ табиби» ҳикоялар тўплами («Ein Landarzt», 1919), “Жазо колониясида” («In der Strafkolonie», 1919), «Оч» ҳикоялар тўплами («Ein Hungerkunstler»), «Жараён»дан пачалар («Der Prozcp», 1915—1916). Бор ёғи шу, энг қизиқарлиси,

адиб уларни ўлимидан сўнг ёқишни васият қилиб қолдирмаган, яъни ўлимга ҳукм этмаган асарлари, десак ҳам бўлади. Ёзувчининг вафотидан кейин «Жараён» 1925 йил, «Америка» тўлиқ ҳолда 1927 йилда, «Қўрғон» («Das Schloß»), дастлаб 1921 —1922, сўнг 1926 йилларда нашр қилинган. Кафка меросининг ажралмас қисми бу унинг «Кундалилар»и («Tagebücher» 1910—1923) саналади, «Мактублар» («Briefe», 1902—1924), «Миленага мактублар» («Briefe an Milena», «Фелицияга мактублар» («Briefe an Felice») адабиётшуносларга Кафка руҳиятини англашга ёрдам берди, десак янглишмаймиз. Буларнинг бари ёзувчининг дунёнинг фақат ўз қарашлари орқали тасаввур қилгани, уни ўз “Мен”и орқали қабул қилганидан далолат беради ва кундалигидаги мазкур сўзларидан англаш қийин эмас: «Ташқарига чиқишга ҳожат йўқ. Столинг олдида ўтир ва қулоқ сол, ҳатто эшитмагин, шунчаки кут, қимир этма ва ёлғизликка маҳкум эт ўзингни ва Дунё сенга эшик очади, чунки унинг бошқа иложи йўқ» Оламни қабул қилишнинг модернистик услуби, бу гўзал бўёқлардан холи бироз ваҳимага солувчи адабиётдир. Фелиция Бауэр (Кафканинг қаллиғи бўлган, ёзувчи негадир тўйга яқин қолганида, у билан фотиҳасини бузган.) Кафка ҳақида сўзлаганида, унинг хотирасида қолган бир гапини такрорлашни севарди: «Камина адабий қизиқишларидан холи. Фақат адабиётдан иборат одамман». Айни мана шу жойда адибнинг кимлиги маълум бўлади. У ўз ижодига сингиб кетган модернист. Адиб ижодини ўрганишга киришганлар ҳамиша шу жиҳатга аҳамият қаратишади, яъни Кафка ижоди автобиографик характерга эга, у реалликни яшириб ўтирмайди, асар қаҳрамонларининг ниқоби олинса, Кафка қиёфасини осонликча кўриш мумкин. Масалан, у кўпгина қаҳрамонларининг исми олдида «К» [4:68] ҳарфини тиқиштириб қўяди ёки «Иосиф» деган исм ҳам кўп учрайди ёхуд оддийгина «у» деган олмошни қўллайди, бу билан ёзувчи ҳамиша ўзини назарда тутади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. “Гашек ва Кафка” мақоласи//Чех файласуфи Карел Козик.

2. М.Гус. “Ниқобсиз модернизм”. — М.: Советский писатель, 1966, 68-бет.

3. Franz Kafka. Der Process. Novell. Fischer publisching house. Frankfurt am Main,2010. pp.— 9., 11.,18.,233.,238.,240.,241.

4. Felix Weltsch. Relegation und humor in the liefe and work of Franz Kafka, F.A. Herbig publisch bookstore. Munich 2009, - p. 22.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY MOSLASHUVI VA JAMIYATGA INTEGRATSIYALASHUVINI TAMINLASH

Ergasheva Nasiba Ne’matulla qizi
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: maqolada bolalarni jamiyatga ijtimoiy moslashtirish to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan. Ota- onalarga bu borada tavsiyalar berilgan. Ijtimoiy moslashtirishda erta ta’limning ahamiyatli ekanligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: erta ta’lim, ijtimoiy moslashtirish, men tuyg‘usi, to‘g‘ri tarbiya usullari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy moslashuvi bolaning jamiyat qadriyatlari, urf- odatlari va madaniyatini, hamda jamiyatda qulay hayot kechirishga yordam beradigan shaxsning ijtimoiy xususiyatlarini o‘zlashtiradi. Ijtimoiy moslashuv jarayoni orqali bolalar muayyan qoidalar asosida yashashni o‘rganadilar va xatti-harakatlar normalarini hisobga olishadi.

Faol ravishda muloqot qilish va axborot almashinuvi tufayli bolada ijtimoiy salohiyat oshadi. Ijtimoiy mas’uliyatsiz bo‘lgan bolalar ko‘pincha kattalar va tengdoshlari bilan muloqot qilmaydi, boshqalarning tajribalarini rad etadi.

Bola o‘zini to‘g‘ri baholay olishi va o‘ziga ishonchi bo‘lishi muhim hisoblanadi. Sababi, bolalarning o‘z- o‘zini baholashi ularning ijtimoiy salomatligiga va xatti-harakatlariga bevosita ta’sir qiladi. Bola shaxsining uyg‘un rivojlanishi uchun bolalarning ijtimoiy rivojlanishi yaxlit pedagogik tizimga asoslangan bo‘lishi kerak. Bolaning ijtimoiy maqomini shakllantirishga ta’sir qiluvchi usullardan biri bu o‘yindir. O‘yin orqali bolalar o‘zlarini jamiyatning to‘la- to‘kis a’zolari deb his etishadi, ya’ni o‘yinda ular turli jamiyat a’zolari ro‘llarini o‘ynashadi. Bunda bolalar o‘zlari bilgan kasb- xunar egalari ro‘llarini ijro etishadi. Asosan, pedagog, shifokor,

melitsioner, haydovchi, bog‘bon, dehqon, sotuvchi ro‘llarini ijro etib, kim bilan qanday munosabat qilishni o‘rganib, jamiyat hayotiga ijtimoiylashib boradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvda dastlab “Xola- xola” o‘yini va shu kabi o‘yinlardan foydalanishadi.

Masaru Ibukaning ta’kidlashicha: “Barcha odamlar, agar jismoniy nuqsonlari bo‘lmasa, deyarli bir xil holatda tug‘iladilar. Bolalarning aqlli yoki nodon, ma’sum yoki tajovuzkor bo‘lishi ularning tarbiyasiga bog‘liq. Agar har bir bolaga kerakli narsa zarur vaqtda berilsa, u o‘tkir zehnli va kuchli irodaga ega bo‘lib ulg‘ayadi”.

Biz ko‘pincha bolalarimizni tug‘ilganidan erkalab, uning hamma talablarini bajarishga harakat qilamiz, lekin bu har doyim ham samarali bo‘lmaydi. Ya’ni biz bolani yoshligidan erka qilib qo‘yishimiz mumkin, hatto ikki- uch yoshida bola xudbin bo‘lib qolishi ham hech gap emas. Bunday bolalarni nazorat qilish ham qiyin bo‘ladi. Bolada shunday holatlarni kuzatgan ota- ona endilikda farzandini jilovlay boshlaydi. Bola biror narsani xato qilsa, urushadilar va jazolaydilar, bu bolaga yomon ta’sir qiladi. Sababi shu vaqtgacha hamma uni ko‘ngliga qarab, uning talablarini so‘zsiz bajarishmoqda edi, endi bo‘lsa uni hohishlariga cheklovlar qo‘yilmoqda. Uning ongida shu vaqtgacha mehribon bo‘lgan ota- onasi, birdan o‘zgarib qattiqqo‘l odamga aylanib qoladi. Bolalarni jamiyatga to‘g‘ri moslashtirish uchun biz bolani boshidan to‘g‘ri tarbiya qilmog‘imiz zarur. Bu borada “erta ta’lim” usullaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Masaru Ibukaning fikricha: “Uch yoshgacha bo‘lgan bolaga ota- ona “majburlashi” va yod olish (tushunmasdan yodlash) mos keladi, shu bois ota- onalar bolalarni yo‘naltirishi va yaxshilikka o‘rgatishi zarur. Bu yoshda bola ko‘p narsalarni anglamay, faqatgina takrorlab bilib olishi mumkin. Bu davrda bolaning miyasi tanqidiy va tahliliy qobiliyatlarga ega emas, u huddi yozilmagan oq qog‘ozga o‘xshaydi. Ma’lumotni qabul qilish uchun uni tushunishi yoki anglashi zarur emas. Ammo bu paytda bola o‘z holiga tashlab qo‘yilsa, u ajratmasdan faqatgina yaxshi ma’lumotni emas, balki yomon ma’lumotni ham qabul qiladi va bu uning shaxsi shakllanishida asos bo‘ladi. Shu bois ota- onalar doimiy ravishda o‘zlari to‘g‘ri deb

bilgan xatti- harakat usulini mustaqil ravishda nima yaxshi, nima yomonligini bilmaydigan yosh bolaning miyasiga singdirib borishlari shart. Bunga esa ota- onaning “majburlashi” ham mos keladi”.

Bola jamiyatga ijtimoiy moslashishida avvalo, ota- onaning o‘rni yuqoridir. Agar ota- ona yoki yaqinlar bolani kamsitsa, masxara qilsa unda yomon odatlar shakllanishi, bolada jamoaga qo‘shila olmaslik, uyatchanlik, tortinchoqlik sifatlarini keltirib chiqarishi mumkin.

Masaru Ibuka ota- onalarning bunday harakatini shafqatsizlik deb baholaydi va bu holat haqida shunday fikrlarni bildiradi: “Ko‘pgina ota- onalar farzandlar kamchiligini begonalar oldida muhokama qiladilar va: “Bolalar hech narsa tushunmaydi”, – deb o‘ylaydilar. Ammo kamchilik qanchalik kichik bo‘lmasin, uni ko‘pchilik oldida oshkor etish bolaga qanday zarar yetkazishini hech qachon taxmin qilib bo‘lmaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, biz farzandimizni kelajakda qanday ko‘rishni istasak, tug‘ilganidan boshlab to‘g‘ri tarbiya qila olishimiz kerak. To‘g‘ri tarbiya qilishda kerak bo‘lsa, qattiqqo‘llik ham foyda beradi, faqat bola o‘z “meni”ni taniguncha bu usul foyda beradi. “Men” tuyg‘usi shakllangan bolaga qattiqqo‘llik qilishni zararli taraflari ko‘p. Masalan, bunday holatda bolada “Men yaxshi bola emasman” degan tasavvur paydo bo‘ladi, hamda bu bir qator jiddiy salbiy sifatlar(o‘ziga bo‘lgan bahoning pastligi, ko‘p narsalardan hadiksirash, kayfiyatning beqarorligi, o‘zini aybdor deb hisoblashning yuqoriligi va shu kabilar)ning paydo bo‘lishiga olib keladi. To‘g‘ri tarbiya qilingan bola esa jamoaga ham, jamiyatga ham tezda moslashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Masaru Ibuka “Uchdan keyin kech” Toshkent. “Akademnashr”2021.
2. Masaru Ibuka “Uchgacha ayni vaqti” Toshkent. “Akademnashr”2021.
3. Ashirova O‘g‘iloy “Bolalarni aqliy rivojlantirishda erta ta’limning ahamiyati”. Journal of New Century Innovations. 2022.

4. Ashirova O‘g‘iloy “Erta ta’limni to‘g‘ri qo‘llash orqali bolalarni jamiyatga ijtimoiy moslashtirish”. “International conference on learning and teaching 2022/6” nomli xalqaro konferensiya.

5. Uz.tierient.com.

ADABIY TIL VA BUVAYDA TUMANI SHEVALARI

Mo‘sojonova Durdonaxon Bahodirjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti magistranti
R.Shukurov
Filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiy til va Buvayda tumani shevalaridagi so‘zlarning farqlari, shevadagi sòzlarning qisqagina lug‘ati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: adabiy til, sheva, dialekt, leksik, semantik, Buvayda shevalari, me’yor, fonetik, grammatik.

LITERARY LANGUAGE AND THE DIALECT OF BUVAYDA DISTRICT

Abstract: This article explains the differences between the literary language and the dialects of Buvayda district, as well as a short dictionary of dialect words.

Key words: literary language, dialect, dialect, lexical, semantic, Buvayda dialects, norms, phonetics, grammar.

O‘zbek dialektologiyasi o‘zbek shevalarining fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini, uning shakllanish va tarqalish chegaralarini o‘rganadi. Shevalar har bir milliy tilning asosini tashkil etadi hamda u milliy ma’naviy qadriyatimiz hisoblanadi. Aslida ham ona tili deganda sheva tushunilishi haqiqatga yaqindir. Shuning uchun ham uni asrab-avaylash, qadrlash zarur. Demak, shevalar to‘g‘risidagi fanni o‘rganish talabalarni milliy g‘oya ruhida tarbiyalash imkoniyatini tug‘diradi. To‘g‘ri, har bir madaniyatli shaxs rasmiy doiralarda o‘zbek adabiy tilida muomala qilishi shart, lekin bu o‘z shevasini unutishi kerak degan so‘z emas.

“Hozirgi o‘zbek adabiy tili o‘zbek milliy tilining oliy formasi — ishlov berilgan. me'yorlashtirilgan, millat vakillarining barchasi uchun umumiy bo‘lgan barqaror

shaklidir”.[116] Demak, u milliy tilga zid qo‘yilmaydi, undan boshqa tizim ham emas, balki shu milliy tilning yuqoriroq bosqichi, tartibga solingan bosh ko‘rinishi. xolos.

Dialekt — umumxalq tilining malum etnik guruhga mansub ko‘rinishi.

Sheva — mahalliy dialektning fonetik, leksik, grammatik umumiylikka ega bo‘lgan, bir yoki bir necha qishloqni o‘z ichiga oluvchi kichik bir qismi. Dialekt va shevalar adabiy tilning shakllanishida ishtirok etadi, ammo adabiy tildan quyidagi belgilari bilan farqlanadi:

a) adabiy til millatninng barcha vakillari uchun umumiydir, dialect va shevalar esa millat tarkibidagi etnik guruhlarning har biri uchun alohidaalohida bo‘ladi, bir-biridan fonetik, leksik, grammatik jihatdan farqlanadi;

b) adabiy tilning yozma shakli mavjud: u ma’lum me’yorlarga bo‘ysundirilgan yozuv sistemasiga asoslanadi. Dialekt va shevalar uchun alohida adabiy-orfografik yozuv yo‘q;

d) adabiy tilning qo‘llanishi hududiy (territorial) jihatdan chegaralanmaydi, dialekt va shevalarning qo‘llanishi esa bu jihatdan chegaralangandir;

e) adabiy tilda davlat ishlari — xalq ta’limi, matbuot, radio-televideniya, ilm-fan, ma’muriy-idoraviy hujjatlashtirish ishlari olib boriladi; qonun, farmon va qarorlar shu tilda e’lon qilinadi. Dialekt va shevalar bu funksiyada qo‘llanmaydi.

Buvayda Farg‘ona viloyatining Qo‘qon shahriga yondosh tumanlaridan. Shaharga yaqin qishloqlarda Qo‘qon shevasining ta’siri seziladi. Boshqa joylarda Farg‘ona viloyatining Bag‘dod, O‘zbekiston, Beshariq, Furqat tumanlari lahjasiga yaqin shevada so‘zlashiladi. Quyida e’tiboringizga havola etilayotgan mo‘jaz lug‘at ko‘proq ana shu hududga xos so‘zlardan iborat. Bu hudud odamlari uquvsizlik, lanjlik, manfaatparastlik kabi illatlarni juda yomon ko‘radi, chog‘i, tanbeh ma’nosidagi so‘zlar ko‘p.

Bu so‘zlarning ayrimlari nafaqat Farg‘onada, balki boshqa viloyatlarimizda ham ishlatilishi mumkin.

[116] Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi.“NAVRO‘Z” nashriyoti 2016

Bo‘riq – makka yoki jo‘xori poyasining mol-qo‘y yeganidan so‘ng qolgan bargsiz qismi.

Yoz kunlari tandirni bo‘riq yoqib ham oqartirish mumkin.

Dimiqtirmoq – boshini suvga tiqib, suv yuttirmoq, shu yo‘l bilan qiynamoq.

Aka, anavini qarang, dimiqtiraman deyapti.

Yemgo‘sh – til-jag‘li, o‘zining gapini ma’qullab turaveradigan odam.

E-e, g‘irt yemgo‘sh ekansan-ku! Ko‘rganni eshitgan yengibdi, deb shuni aytishsa kerak-da!

Jippang‘ – to‘la, labigacha to‘ldirilgan, to‘kilay-to‘kilay deb turgan.

Paqirni jippang‘ qilib qo‘ygan ekansan, cho‘mich solgan edim, suvi to‘kildi.

Kesmaldak, keskaldirik – bargsiz, quruq tut novdasi.

Kesmaldaklarni bostirmaning tomiga bosib qo‘ydik.

Lashim – yirik-mayda aralash, yoppasiga.

Kartoshkani lashim besh ming so‘mdan sotdik.

Katta – boboga shunday murojaat qilinadi. “Katta ota” iborasining qisqartmasi bo‘lsa kerak. Biroq bu so‘z hozir iste’moldan chiqib ketyapti. Uning o‘rniga “opoqi”, “opoqdada”, “bobo” so‘zlari ishlatilyapti.

Kattamning ham yoshlari o‘tib, esi kirdi-chiqdi bo‘lib qoldi.

Nushqut – nishxurd, yem-xashak, o‘t qoldig‘i.

Yangiqo‘rg‘ondan olib kelgan qo‘yim juda yaxshi chiqdi, umuman nushqut chiqarmaydi.

Ozitqi – adashtirib, yo‘ldan ozdiruvchi maxluq, ajina.

“Bemahalda yurma, ozitqi ozdirib ketadi”, deb tayinladi enam.

Otaqari – kattalarning gapiga aralashib, aql o‘rgatadigan bolaga nisbatan ishlatiladi.

“Tushunmagan narsangga otaqarilik qilma, bolam”, – dedi enam.

Enaqari – kattalarning gapiga aralashib, aql o‘rgatadigan bolaga nisbatan ishlatiladi.

"Sen enaqarilik qilma, qizim " deb koyidilar oyim.

Palg‘ari – uzum novdasini yerga ko‘mib, boshqa joyga o‘tqazish. Yerga ko‘milgan qism kelajakda tomirga aylanadi va tok kuchli oziqlanadi.

Bugun o‘n tup uzumni palg‘ari qildim.

Poldir – dovdir, qo‘pol harakat bilan yon-atrofidagi narsalarni ag‘dar-to‘ntar qilib yuradigan odamga nisbatan ishlatiladi.

Buncha poldiraysan? Sendaqa poldirni ko‘rmaganman, bir chekkada turgan obdastani ag‘darib ketganingni qara!

Polpis – kir-chir, o‘ziga e’tiborsiz yuradigan odam.

Polpisga o‘xshaysan-a! Kiygan kiyiming – bir ahvol, yag‘iri chiqib yotibdi!

Po‘nka – qarg‘ani shu nom bilan ham atashadi.

Hozir po‘nkalar yozda ham uchib ketmayapti.

Sumalanmoq – lapashanglik, lanjlik qilmoq. Menimcha, bu so‘z “sumalak” so‘zi bilan o‘zakdosh. Sumalak juda sekin pishadi, suyuq bo‘ladi. Odatda, lavangtabiat odamlar atalaga ham o‘xshatiladi.

Buncha sumalanasan, tezroq yursang-chi!

So‘ltamat – biror ishni eplamay, doim bo‘shashib yuradigan odam.

So‘ltamatlanma, qadamingdan o‘t chaqnasin, o‘t!

Uchelish – “T” shaklidagi uch yo‘l tutashmasi, bir tomoni berk chorraha.

Uchelishda o‘rtog‘im Umidjonni ko‘rib qoldim.

Qapishtirmoq – futbol o‘yinida to‘pni raqibga qarata qattiq zarb bilan yo‘naltirmoq. Ko‘pincha katta yoshlilar kichiklarni qapishtirib, qo‘rqitadi. Shu orqali oson aldab o‘tib, gol urishga harakat qiladi.

“Jonli devorga turmayman, qapishtiradi”, dedi u akasiga.

Qiyratmoq – sho‘xlik qilib qiynamoq.

Gulchehraning o‘g‘li juda sho‘x bo‘libdi, onasini kuni bo‘yi qiyratadi.

G‘ijirqum – ariq ostida yig‘ilib qoladigan mayda qum. Bu so‘z o‘rnida “shilqum” so‘zi ham ishlatiladi.

Sotib olsang, ortib qoladi. Bu yerni suvagani Qilovlidan g‘ijirqum olib kelsang ham yetadi.

Ho‘pitmoq – cho‘milmoq.

Bugun Oqariqqa ho‘pitgani boramiz.

Yag‘ir- kir, hamma yog‘i iflos bo‘lgan odamga nisbatan aytiladi.

Ahvolingni qara, yag‘ir bòlib ketibsan.

Hovdir- doimo shoshilib yuradigan, shoshilib hovdiraydigan insonga nisbatan ishlatiladigan so‘z.

Hovdir, buyoqqa kel, qara nima ish qilib qo‘yganingni!

Buvo- dadaning ukasi, amaki.

Men bugun do‘konda buvomni ko‘rdim.

Zakan- ariqdan ko‘ra kattaroq qilib ko‘vlangan, turli suv o‘tlari o‘sadigan joy.

Zakanni chuqurroq kovlatib yana ham kengaytirish kerak, buni boshqarmaga ayting aytinglar.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Buvayda tumani shevalari adabiy tildan ancha yiroqda ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Hozirgi kunda o‘sib borayotgan yosh avlodlarimizning aksariyat qismi adabiy tilda sopzlashmoqdalar bu esa shevalarning va shevadagi ba’zi bir adabiy tilda umuman uchramaydigan faqatgina shevaga xos so‘zlarning yo‘qolib ketishiga olib keladi. Buning oldini olish uchun shevaga xos bo‘lgan barcha so‘zlarni, iboralarni va jumlalarni yozib, ularni kelajak avlod uchun yetkazishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Каримов И. Ватан ва халк мангу колади. - Тошкент: Алиишер Навоий номидаги Узбекистан Миллий кутубхонаси нашриети, 2010. — Б. 123.

2. Ashirboev S. O‘zbek dialektologiyasi. •- Toshkent, 2011, 2013.

3.Бегалиев М. К- Узбек тилининг К^орабулок шеваси лексикаси.- Тошкент: Iqtisod-Moliya, 2007.

4. Бобожонов Й. Жанубий Хоразм этнографик лексикаси. НДА.

5. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi.“NAVRO‘Z” nashriyoti 2016

Elektron talim resurslari

6.www.pedagog.uz

7.www.edu.uz

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA 5-6 YOSHLI BOLALARGA INGLIZ TILINI O‘RGATISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Mamirqulova Gulnoza Tolibjon qizi
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: maqolada bolalarni ingliz tiliga o‘rgatishda multimedia texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati haqida so‘z boradi. Bu borada turli o‘yinlardan ham foydalanish tavsiya etilgan. Chet tillarini o‘rganishda ham erta ta’limning ahamiyatli ekanligi ta’kidlangan

Kalit so‘zlar: Rasmlar so‘zlaganda usuli, mutfilmlar, multimedia texnologiyasi, “Rasmlarni guruhla” o‘yini.

Hozirgi kunda xorijiy tillarni bilish ko‘nikmasi ta'limning ajralmas qismlaridan biri bo‘lib bormoqda. Bu maktabgacha ta’lim jarayonini ham chetda qoldirgani yo‘q. Yoshlar ta’limi davomida xorijiy tillarni o‘rgatishning ahamiyati sezilarli darajada oshdi. Xorijiy tillar xonalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya, multimedia texnologiyalari va o‘qitishning ilgor texnik vositalari bilan jihozlash, teleradiokanallarda bolalarni xorijiy tillarga o‘rgatuvchi ko‘rsatuv va eshittirishlarni berib borish, xorijiy badiiy va multiplikatsion filmlar, multfilmlarni muntazam namoyish etish chet tillarini oson o‘rganish imkonini berdi.

Multimedia – zamonaviy texnik va dasturiy vositalardan foydalangan holda interaktiv dasturiy ta’minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o‘zaro ta’siri, ular matn, ovoz, grafik, fotosuratlar, videolarni bitta raqamli tasvirda birlashtiradi.

Rasmlar so‘zlaganda usuli ancha qulay bo‘lib, Rus tilini o‘rgatishda, bolalarning ogzaki nutqini rivojlantirishda yordam beradi, buning uchun mavzuga oid rasmlardan foydalanish lozim. Kviz kartochkalari bolalarning soniga qarab kartochkalar tarqatiladi va hamma bolalarga bir vaqtda mashg‘ulotda ishtirok etishi imkonini beradi bu esa vaqtni tejaydi.

Multfilmlar. Har qanday bolani e’tiborini tortadigan qiziqarli, chet tilidagi multfilmlar juda ko‘p. Bolalar chet tilini o‘rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunmasa-da, multfilmdagi qahramonlarning harakatlari orqali ular ishlatayotgan so‘zlarni tushunishga harakat qiladi. Bu esa bolalar uchun til o‘rganishda qiziq va samarali yo‘l hisoblanadi. Bolalar uchun ingliz tilidagi qo‘shiqlardan tortib she’r va hikoyalar, videoroliklar, mutfilmalar orqali tili o‘rgatish samarali hisoblanadi.

Masaru Ibuka bu haqida shunday degan: : “Qayerdadir eshitganman” degan tajriba keyinchalik bola qobiliyatlarini rivojlantirishga turtki bo‘ladi… Shu bois qiyofalar davrida bola o‘ziga kelayotgan ma’lumotni tushunishi muhim emas, asosiysi, katta hajmdagi ma’lumot bilan uni qamrab olish ekanini ta’kidlashdan charchamayman.

Ayniqsa, til va musiqa ta’limida – bu yerda hissiy qabul qilish mantiqiy anglashdan mumimroq hisoblanadi”.

“Rasmlarni guruhla" o‘yinida bolalarga rasmli kartochkalar to‘plamlari aralashtirib beriladi. Masala, idish tovoqlar, texnika jihozlari, uy hayvonlari, yovvoyi hayvonlar va shu kabi to‘plamlar rasmlari aralashtirib beriladi, bolalar esa ularni nomlarini ingliz tilida aytib, rasmli kartochkalarni guruhlarga ajratadi. Bu o‘yin ma'lum bir mavzu asosida bolalarning olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida o‘tkaziladi. O‘yin qatorlar musobaqasi yoki kichik guruhlarda ishlash shaklida tashkil etiladi. Masalan, uy hayvonlarini toping va ularning nomini to‘g‘ri ayting deb, guruhlarga topshiriq beriladi. O‘yini davomida qaysi guruh vazifalarni tez va to‘g‘ri bajarsa, shu guruh g‘olib bo‘ladi.

Bolalarga bir vaqtning o‘zida multimedia texnologiyalari orqali bir necha tillarni o‘rgatsa bo‘ladi. Buning isbotini Yaponiyalik Masao Nagata farzandlarida ko‘rishimiz mumkin. Uning o‘g‘li ikki yarim yosh, qizi esa uch oylik edi. Bolalar yosh bo‘lishiga qaramay ota ularga bor e’tiborini qaratib, ularning aqliy qobiliyatlarini namoyon qilishga kirishdi. Nagata farzandlariga ingliz, ispan, italyan, nemis, fransuz tillarida so‘zlashuvni o‘qitishni deyarli bir vaqtda boshlagan. U ko‘pgina tillar bir paytda o‘rgatilsa, o‘qitish usulini umumlashtirish mumkin degan, hamda buni amaliyotda

qo‘llab ko‘rgan. Ya’ni farzandlariga radioda fransuz tili darslari ingliz tilida tushuntirib borilgan. Ayni shu vaqtda farzandlari pianino chalishni o‘rganish jarayonida , ular o‘rganayotgan notalar italyan tilida izohlangan, tajimasi esa ingliz, nemis va fransuz tillarida bo‘lgan. Agar ular izohni tushunmasalar, chalishni ham o‘rganolmas edilar. Shunday qilib ular bir necha tilni bir vaqtda o‘zlashtirishgan.

Masaru Ibuka chet tillarini o‘rganish bo‘yicha quyidagi fikrlarni bildirgan: “Agar bolaga qiyofalarni anglash qobiliyati eng yaxshi ishlaydigan davrda turli ma’lumotlar berilmasa, uning aqli rivojlanmaydi. Kattalar xorijiy tillarni o‘rganishi juda qiyin, chunki ularda bu qobiliyat zaiflashadi, ular biror narsani xotirada saqlashi uchun avval tahlil qilishi va tushunishi zarur. Shu bois avval chet tilining grammatikasini o‘rgansangiz, keyin unda so‘zlashish qiyin bo‘ladi.

Grammatikani 5-6 sinfdan o‘rganish kerak, go‘daklikda to‘tidek oddiygina takrorlash lozim. Chunki qiyofalar yoshida bola rivojlanishi uchun eng keraklisi tashqi rag‘batlarni doimiy takrorlashdan iborat.

Xulosa qilib aytib o‘tish kerakki, farzandlarimiz yetuk kadr bo‘lib yetishlarida avvalambor, maktabgacha ta'limning o‘rni ahamiyatlidir. Biz ularni zamonaviy texnalogiyalar va zamonaviy ta'lim tizimi bilan ta’minlashimiz talab etiladi. Chet tillarini o‘rganish bolalarga kelajakda yangi imkoniyatlar eshigini ochishi, ular malakali kadr bo‘lib yetishishi, butun jamiyat uchun nafi tegadigan shaxs bo‘lib kamol topishlari uchun ham ahamiyatlidir. Shuning uchun ham bolalarimizga yoshligidan ta'lim berib borishimiz, turli xil qiziqarli o‘yinlar, multimedia texnologiyalari bilan e'tiborlarini tortishimiz, chet tillarini o‘rgatish davomida muntazam rag‘batlantirib borishimiz ularni kelgusidagi ta'limlari uchun dastlabki qadam bo‘ladi, desak adashmagan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1.V.I.Loginova, P.G.Samorukovalar taxriri ostida «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi».«O‘qituvchi»T.,1991y.
2. Masaru Ibuka “Uchgacha ayni vaqti” Toshkent. “Akademnashr”2021.

3. Masaru Ibuka “Uchdan keyin kech” Toshkent. “Akademnashr”2021.

4. Ashirova O‘g‘iloy “Bolalarni aqliy rivojlantirishda erta ta’limning ahamiyati” Journal of new century innovations. 2022.

BOLALARNI RUS TILIGA O‘RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Mannobova Mukarramxon Murodali qizi
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada bolalarni chet tiliga turli o‘yinlar orqali o‘rgatish samarali ekanligi yoritib berilgan. Rus tilini zamonaviy usullaridan foydalanib bolalarga oson o‘rgatish xususidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: chet tillar tizimi, o‘yin va metodika, “Rasmdagi so‘zlar o‘yini”, “Quvnoq topishmoqlar”, “Pantomima”, multfilmlar.

Xorijiy tillarni o‘rgatishda bolalarning yoshi, fiziologik, psixologik xususiyatlarini hisobga olish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o‘yin tarzidagi darslar va og‘zaki nutq darslari shaklida chet tillarini o‘rgatishni amalga oshirish, haqiqatan, kichik yoshdagi bolalarga mosdir. Ta'limda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish, eng samarali vositalardan biridir. O‘yin davomida ularning tafakkuri, dunyoqarashi, fikrlashi kengayib boradi. Olimlar ta'limga o‘yin orqali yondashuv ta'lim jarayonini osonlashtiradi, deb hisoblagan. Nafaqat osonlashtiradi, balki bu tilga qiziqishini kuchaytirib, bolani chuqur bilim olishiga undaydi. O‘yin tarzidagi darslar bolalarning og‘zaki nutqini rivojlanishiga yordam beradi. Bolalar rasmli yoki videoli turli ko‘rishlarni juda yaxshi ko‘rishadi. Turli xil rangli rasmlar orqali, ularning nutqlarini o‘stirishda o‘yinlardan muntazam foydalanib turish lozim. Masalan, Bu nima?, Bu kim?, Kim ko‘p so‘z biladi? kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. O‘yin jarayonida bolalarning so‘zlarni eslab qolishi, to‘g‘ri talaffuz etishiga qarab rag‘batlantirib borish zarur. Bolalarning so‘z boyliklarini ortib borishiga qarab boshqa turdagi o‘yinlar, turli xil musobaqalarni tashkil etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarga dastlab meva nomlari, kasblar, uy jihozlari kabi mavzulardagi mashqlarni o‘yinlar yordamida bajartirish mumkin. So‘ngra ular kompyuterdagi rang-barang tasvirlarga uyg‘un holatda ko‘rsatilsa, o‘quvchilarning nutqi rivojlanib, atrof-muhitga munosabat doirasi kengayadi. Yangi mavzuni namoyish etish bosqichida ekranda

so‘zlar va uni aks ettiruvchi rasmlar paydo bo‘ladi. Bolalar so‘zlarni tinglab, ularni talaffuz etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Mavzuni kompyuter yordamida taqdim etishda ta’limni individuallashtirish printsipiga e’tibor berish lozim. Ayrim bolalar so‘zning grafik, ayrimlari esa tovushli obrazni qabul qilishda qiyinchilikka uchraydilar. Kompyuter u yoki bu qiyinchilikni mashqlar vositasida bartaraf etib, bolalarning rus tilidan o‘zlashtirishga qiynalayotgan jihatlarini topishga va ularni bartaraf etishga yordam beradi.

Hozirgi kunda ta'lim jaroyonida ko‘proq interfaol metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Quyidagi innovatsion metodlardan foydalanib, tarbiyachilar bolalarga Rus tilini yoki boshqa chet tillarini oson o‘rgatishlari mumkin:

“Quvnoq topishmoqlar" bolalarga topishmoqlar o‘rgatish. Rus tilini o‘rgatishda muhim ahamiyatga ega, ular o‘zlariga notanish bo‘lgan so‘zlarni o‘rganadilar va o‘ylab topishmoq javobini topadilar.

Pantomima bu usul o‘tilgan mavzular mustahkamlanishi kerak bo‘lgan mashg‘ulotlarda yoki bolalar charchagan paytda foydalansa bo‘ladi. Hikoya zanjiri usuli bolalarning o‘gzaki nutqini oshirishda va xotirani mustahkamlashda yordam beradi. Rasmlar so‘zlaganda usuli ancha qulay bo‘lib, Rus tilini o‘rgatishda, bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda yordam beradi, buning uchun mavzuga oid rasmlardan foydalanish lozim.

Multfilmlar. Bolalar chet tilini o‘rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunmasa-da, multfilmdagi qahramonlarning harakatlari orqali ular ishlatayotgan so‘zlarni tushunishga harakat qiladi. Bu esa bolalar uchun til o‘rganishda qiziq va samarali yo‘l hisoblanadi. Bolalar uchun rus tili qo‘shiqlaridan tortib she’r va hikoyalar, videoroliklar orqali rus tilini samarali o‘rgatish mukin.

“Rasmdagi so‘zlar o‘yini". Bu o‘yin bolalarni xotirasini charxlashga va topqir bo‘lishga undaydi. Kartalarda har xil predmetlar rasmlari bor, masalan: koptok, guldon, kitob, ruchka, qalam, stol, stul va shu kabi rasmlar bor. Tarbiyachi rasmli kartalardan birini ko‘rsatadi (daftar) va so‘raydi: Что это? (Bu nima?) O‘quvchilar o‘zlarida xuddi shunday rasmni topadilar va javob beradilar: Эта тетрадь (Bu daftar).

Xulosa o‘rnida ta'kidlash joizki, rus tilini o‘qitishda bolalarni yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, ulardagi chet tilini o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqish, ehtiyojini to‘la qondirishga yordam beruvchi pedagogik texnologiyalarga asoslangan zamonaviy didaktik ishlanmalarni tayyorlash va ularni amalga oshirishning mustahkam mexanizmini ishlab chiqish muaommoning amaliy yechimini ta'minlaydi. Chet til o‘rganish ko‘p qirrali ta’limot bo‘lib, bu jarayonda inson murakkab psixologik o‘zgarishlarni boshdan kechiradi. Jumladan, ona tili bilan chet tilini taqqoslash jarayoni yuzaga keladi. Bu jarayonda o‘rgatishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida chet til bilan ona tilini taqqoslab o‘rgatish samarali natija beradi. Chet til o‘rgatish uning metodikasiga oid bilimlarga ega bo‘lishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yuliya Papina, Maksuda Karimova. “Rus tilini o‘rganamiz”. Akademnashr. 2019.
2. A. Absalomov. “Rus tilini o‘rganishning eng samarali usullari”. Yangi asr avlodi. 2013.
3. http://hozir.org.

NUTQ O‘STIRISH JARAYONIDA BOLALAR ADABIYOTI NAMUNALARIDAN FOYDALANISH

Niyozmatova Shahnozabonu Ismoil Qizi
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada bolalar adabiyoti namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqini rivojlantirish masalasi tahlil qilingan. Zero maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqini o‘stirishda bolalar adabiyoti namunalari muhim ahmiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: bolalar adabiyoti namunalari, maktabgacha ta’lim muassasasi.

Davlatimiz rahbari yosh avlod ta’limi va tarbiyasi jarayonida o‘z ishini puxta biladigan, malakali va har bir bolaga individual yondasha oladigan pedagog-kadrlarni jalb qilgan holda, ularni go‘dakligidan fikr va tafakkurini to‘g‘ri shakllantirib bormasak, kelajakda yuksak saviya, bilim va ma’naviyatga ega bo‘lgan barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodni tarbiyalashning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilishi lozimligini ta’kidlaganlar.

Ertak – xalq og‘zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri, to‘qima va uydirmaga asoslangan sehrli sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar. Maktabgacha yoshdagi bolalarga aytib, o‘qib, hikoya qilib beriladigan ertaklardan ko‘zlangan maqsad, birinchidan, bolalarni insoniy fazilatlar asosida tarbiyalash bo‘lsa, ikkinchidan bo‘lsa bolalarni dunyoqarashini hamda nutqini o‘stirish, ularda diqqat, xotira, tasavvur va motivlarni shakllantirishdan iboratdir.

Maqol xalq og‘zaki badiiy ijodining keng tarqalgan janrlaridan biridir. Maktabgacha ta’lim muassasalarida mashg‘ulotlarda maqollardan foydalanish bolalarning nutq malakasini shakllantirishi, ularda hayotiy tushunchalarning boyitishi, eng asosiysi, har bir maqol mazmunidagi insoniy fazilatlar; vatanparvarlik, mehnatsevarlik, ota-onaga hurmat, kichiklarga izzat, do‘stlik va uni qadriga yetish,

kamtarinlik, rostgo‘ylik, halollikka o‘rgatish va aksincha, yomon illatlardan holi bo‘lishga da’vat etilishi masalalari o‘z aksini topgan. Jumladan, maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida nutqiy vazifalarni hal etish uchun u yerda turli shartsharoit yaratish muhim zamin hisoblanadi. Bunday sharoit bolalarda gapirish, atrofdagilarni nomlash, nutqiy muomalaga kirishish istagini tug‘dirishi kerak.

Hikoya qilishga (monologik nutqqa) o‘rgatish. Monologik nutqni egallash bolalarni maktabga tayyorlash uchun muhimdir. Maktabda esa bu fazilat mustahkamlanadi. Bog‘lanishli nutq tafakkurning, uning turli xususiyatlarining shakllanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, hikoya bolaning so‘z boyligini hosil qilishiga, jumla tuza olishiga, mazmunni kompozitsiyaga sola olishiga yordam beradi. Bunda bolada ko‘rgazmali bo‘lmagan har qanday og‘zaki hikoyani tinglay olish, ularni tushunish, so‘ng esa tinglaganlariga taqlid qilish, ya’ni o‘ziga ham qayta hikoya qilish ko‘nikmalari hosil bo‘ladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarga o‘zlari ham oddiy hikoyalar tuzish o‘rgatiladi.

Badiiy adabiyot bilan tanishtirish. Maktabgacha ta’lim muassasasidagi tarbiyalanuvchilar bolalar adabiyotining eng yaxshi asarlari bilan tanishtiriladi. Tarbiyachi bolalarda ayrim oddiy ko‘nikmalarni tarbiyalaydi. Bular badiiy asarni tinglash va tushunish, uning qahramonlari to‘g‘risida mulohaza bildirish kabilardan iboratdir. Bolalar ayrim mazmunan sodda va oson she’rlarni eslab kolishlari, ifodali o‘qishlari, yod aytishlari lozim. Bu vazifalarning barchasi bolada axloqiy qiyofa va estetik tuyg‘ularni tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liq. Tarbiyachi har bir bolada suratlarni tomosha qilish va o‘qishga qiziqish uyg‘otishi, kitob bilan to‘g‘ri muomala qilishga, o‘z bilimlarini o‘rtoqlari bilan baham ko‘rishga o‘rgatishi kerak. Shunga erishish kerakki, bog‘chada badiiy so‘z bolalarning doimiy hamrohiga aylansin. U kundalik so‘zlashuv nutqida yangrab tursin, tantanali, bayramona kayfiyat baxsh etsin, inssenirovkalar, dramalashtirilgan o‘yinlar, kinofilmlar orqali jonlanib, bolalar bo‘sh vaqtini to‘ldirib tursin.

Yuqorida biz bolalar nutqini o‘stirishning yettita asosiy vazifasidan ikkitasini ajratib ko‘rib chiqdik. Bu vazifalarning ko‘pchiligi maktabgacha ta’lim muassasining

barcha yosh guruhlarida hal etiladi. Faqat ularning aniq mazmuni har xil bo‘ladi. Chunki u bolalarning yosh imkoniyatlariga bog‘liqdir. Ko‘rsatilgan vazifalarning har biri ham ta’limiy, ham tarbiyaviy jihatga ega.

Hulosa qilib aytadigan bo‘lsak, 4-5 yoshli bolalar faol ravishda suhbatga kirishadilar, jamoaviy suhbatda ishtirok etishlari, ertak va qisqa hikoyalarni aytib berishlari, o‘yinchoqlar va rasmlardan foydalanib mustaqil ravishda hikoya tuzishlari mumkin. Biroq, ularning izchil nutqi hali ham nomukammal. Ular savollarni to‘g‘ri shakllantirishni, o‘rtoqlarining javobini to‘ldirishni va tuzatishni bilishmaydi. Ularning hikoyalari ko‘p hollarda kattalar modelini ko‘chiradi, mantiqning buzilishini o‘z ichiga oladi, hikoya ichidagi gaplar ko‘pincha faqat rasmiy (ko‘proq, keyinroq) bog‘lanadi.

O‘rta maktabgacha yoshda matnni tushunish va tushunishda bolaning hayoti va adabiy tajribasining kengayishi bilan bog‘liq bo‘lgan ba'zi o‘zgarishlar mavjud. Bolalar qahramonlarning harakatlarini to‘g‘ri baholaydilar. Beshinchi yilda so‘zga munosabat, unga qiziqish, uni qayta-qayta takrorlash, tushunish istagi bor.

4-5 yoshli bolada idrok etilayotgan matnning semantik mazmunining yaxlit tasvirini shakllantirish mexanizmi to‘liq ishlay boshlaydi.Adabiy asarni idrok etish, mazmuni bilan bir qatorda badiiy ifoda xususiyatlarini anglash qobiliyati o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi, u butun maktabgacha yoshda asta-sekin shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini bilish, so‘z haqida g‘oyalarni shakllantirish, uning semantikasini o‘zlashtirish, nutqning ifodali va obrazli vositalarini ajratish ona tilini bolalar bog‘chasida o‘zlashtirishga yordam beradi va shu bilan bolani tayyorlash muammosini hal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sodiqova Sh.A - Maktabgacha pedagogika. Darslik - T.: Tafakkur bo‘stoni.- 470 b.

2. Qodirova F.R.- Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi ruhiy omillari - T.: “ISTIQLOL”, 2006y. - O„quv qo„llanma.

3. O.Yusupov, I.Mirzaeva, A.Mukhamedaminov, D.Shigabutdinova, S.Nazarov, U.Muradov, T.Toshpulatov, Sh.Fayziev, Sh.Fayziev. Phraseological Units with Colour Designation Component as a Means of Reflecting the Self-Consciousness of the English People. LINGUISTICA ANTVERPIENSIA, 2021. P. 719-731

4. http://hozir.org.

MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA MADANIY VA TARIXIY QADRIYATLARNING O‘RNI

Rajabova Nafosat Iskandar qizi
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni qadriyatlar asosida tarbiyalash muhimdir. Bolalarni tarbiyalashda tarixiy qadriyatlarimizning o‘rni beqiyosdir. Ushbu maqolada madaniy va tarixiy qadriyatlarning maktabgacha yoshdagi bolalarning tarbiyasidagi o‘rni xaqida so‘z ketgan.

Kalit so‘zlar: qadriyatlar, milliy iftixor, qadr, madaniy-tarixiy meros, vatanparvarlik hissi.

Har bir mamlakatning barqaror taraqqiyoti hamda rivojlanishi inson omiliga, xususan, yosh avlodning ilmiy, ijodiy va ma’naviy salohiyatiga bog‘liqdir. Bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi muammolar deyarli barcha davlatlar uchun umumiy masaladir. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni madaniy va tarixiy qadriyatlar asosida tarbiyalashda uning mohiyatini tushunib yetish kerak. Qadriyatlar o‘zining mohiyatiga ko‘ra bir necha turga bo‘linadi. Jumladan, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Jamiyatimizda ro‘y berayotgan tub o‘zgarishlarning, islohotlarning barchasi kishilar hayoti to‘q, boy, go‘zal bo‘lishi, inson o‘zini chinakam erkin his etishi, o‘z mehnati natijasining, o‘z taqdirining, o‘z mamlakatining egasi bo‘lishini ta’minlashga qaratilgandir. Kishining qurshab turgan cheksiz ko‘p narsa va hodisalar, shu jumladan, milliy ma’naviyat ichidan ham, muayyan shaxs yoki ijtimoiy guruh, yoki konkret millat, yohud butun insoniyat uchun alohida ahamiyatga, qadrga ega bo‘lganlari qadriyat deyiladi.

Qadriyat — voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko’rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha. Inson va

insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, go‘zallik, moddiy va ma’naviy boyliklar, an’ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi. Ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo‘lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta’rif berishga intilishgan.

Qadriyat kategoriyasi faqat buyum va narsalarning iqtisodiy qiymatini emas, jamiyat va inson uchun biror ahamiyatga ega bo‘lgan voqelikning shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar, talab va tartiblar va boshqalarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladi.

Ijtimoiy jarayonlar ta’sirida kishilarning qadriyatlar to‘g‘risidagi qarashlari o‘zgarib boradi. Tarixiy zaruriyatga qarab goh u, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning oldingi safiga chiqadi. Masalan, yurtni yov bosganida — ozodlik, urush davrida — tinchlik, tutqunlikda — erkinlik, kasal yoki bemorlikda — sihat-salomatlikning qadri oshib ketadi.

Qadriyatlar ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot mahsuli sifatida o‘z tarixiy ildizi, rivoji, vorislik jihatlariga ega. Qadriyatlar umumbashariy, milliy, shaxsiy bo‘lishi mumkin. Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, qonun-qoidalarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydigan, abadiy qadriyatlardir.

Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, ma’naviyati, urf-odat va an’analari, o‘tmishi va kelajagi bilan bog‘liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir.

Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e’tiqodi, umr ma’nosi, odobi, go‘zalligi bilan bog‘liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir. qadriyatlar komil insonni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbek xalqining asriy an'analari, jumladan, tarbiya sohasidagi an'analari ajdodlarimizning tabarruk dini bilan bog‘liq. Yoshi kattalarga salom berish, ularni hurmat qilish, yoshi kichiklar va kuchsizlarni avaylash, ilm olish va kasb o‘rganishga da'vat, halol mehnat qilishga chaqirish, qo‘shnilar bilan xushmuomala

bo‘lish kabi an'analar o‘zbek oilalarida, ularning dinga munosabatlaridan qat'iy nazar, yoshlarga singdirib kelingan. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning qiziqish va qobiliyatlarining milliy shakllarini rivojlantirish maktabgacha ta’lim tashkiloti oldiga qo‘yilgan muhim vazifalardandir. Qadriyatlar qanchalik bir-biriga yaqinlashib, ta’sir ko‘rsatmasin, har bir millat uchun ma’naviy kamolotning asosiy yo‘li va mezoni milliy qadriyatlar bo‘lib qoladi. Biron millatning yaxshi urf odatlari, marosimlari qachonki boshqa millat ruhiga, milliy ma’naviy ehtiyoji va talablariga mos kelgandagina shu millat hayotida chuqur tomir otish imkoniga ega bo‘ladi. Har bir xalq qadrlagan narsa yoki hodisa, birinchi navbatda, uning milliy ma’naviyati bilan bog‘liq bo‘ladi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni madaniy va tarixiy qadriyatlar asosida tarbiyalash, bu yosh avloddan milliy g‘oya asosidagi tafakkur, chuqur bilim va ixtisoslikni talab qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy maqsad va vazifalari bolalarni aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish va maktabga tayyorlash, ularning ruhiyati, shaxsiy qobiliyati, intilishi va ehtiyojlari milliy, madaniy va tarixiy qadriyatlar hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda rivojlanishni ta'minlash, ularni maktab ta'limiga tayyorlashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Azizova Z. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda qo‘g‘irchoq teatri vositasida axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish. -T., 2010.

2. “ Maktabgacha pedagogika” Sh. Sodikova. Toshkent -2013 y.

3. Boboyeva D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o‘stirish

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA O‘YIN FAOLIYATINING AHAMIYATI

Davirova Xulkarxon Berdibekovna
Guliston davlat universiteti magistranti

Annotatsiya:maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin faoliyatining ahamiyati yoritilgan. O‘yinning foydali xususiyatlari haqida so‘z borgan. O‘yin orqali tarbiya va ta’limni to‘g‘ri berish mumkinligi aytilgan. Ota- onalar va tarbiyachi-pedagoglarga bu borada tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘yin, tanishtiruvchi o‘yin, ro‘lli o‘yin, ijodiy o‘yin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin bolalar hayotining kun tartibiga doimiy qilib kiritilgan. O‘yinlar uchun nonushtagacha va undan keyin, mashg‘ulotlardan so‘ng, sayrlardan so‘ng, bolalar uylariga ketishidan oldin vaqt ajratiladi.

Masaru Ibukaning ta’kidlashicha: “O‘yinlar bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishini rag‘batlantiradi, o‘yinlarda uning shaxsiyati shakllanadi. Bu jarayonga ota- onaning munosabati o‘yinchoqlar asosiy vazifasini yo‘qotishi yoki , aksincha, kichkintoyning rivojlanishiga kuchli turtki bo‘lishini belgilab beradi. Shuning uchun onalar o‘z farzandlarining o‘yinlariga e’tiborliroq bo‘lishlari kerak.

Ota- onalar o‘z farzandlarining o‘yinlariga e’tiborli bo‘lishlari kerak deganimda ular bolaning hayotida o‘yinlarning ahamiyatini tushunishlari va o‘yinlar yordamida mustaqil rivojlanishiga yordam berishlarini nazarda tutmoqdaman”.

O‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etadi. Bunda o‘yin, mehnat va ta’lim bilan uzviy aloqada bo‘lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bola shug‘ullanadigan asosiy ishlar o‘yin shaklida bo‘ladi. O‘yin bola faoliyati uchun kerakli jarayondir, sababi o‘yinda bola harakat qiladi, o‘ylaydi, gapiradi, idrok etadi.

Ilk yoshdagi bolalar o‘yin faoliyatining birinchi bosqichi tanishtiruvchi o‘yin bo‘lib, u narsa- buyum o‘yin faoliyatidir. Uning mazmuni qo‘l ishidagi murakkab va nozik harakatlardir.

Keyingi bosqich aks ettirish o‘yini hisoblanadi. Bu ilk yoshli bolalar o‘yini psixologik mazmuning rivojlanishida eng yuqori nuqta hisoblanadi.

Birinchi yoshning ohiri va ikkinchi yoshdagi bolalar o‘yinida syujetni aks ettirish yuzaga keladi. Bola qo‘lidagi buyum bilan undan qanday foydalanish kerakligini aks ettiradi.

Navbatdagi bosqich ro‘lli o‘yin bo‘lib, unda bolalar o‘zlariga tanish bo‘lgan kattalar mehnati va kishilarning ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradilar.

Bolalar o‘yin faoliyatining bosqichma- bosqich rivojlanishi to‘g‘risidagi ilmiy tasavvurlar har xil yosh guruhlarida bolalarning o‘yin faoliyatiga rahbarlikning aniq sistemasi tavsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin faoliyatining o‘rni juda katta bo‘lib, o‘yindan maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta’lim berishda keng foydalaniladi. Zero:

- ✓ O‘yin bolalarning mustaqil faoliyati bo‘lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo‘ladi;
- ✓ O‘yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir;
- ✓ O‘yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
- ✓ O‘yin bolalarga ta’lim va tarbiya berishning metod va usulidir;
- ✓ O‘yin bolalar o‘quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir.

O‘yinda bola organizmiga xos bo‘lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, berdamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash sistemasida o‘yin munosib o‘rin egallaydi.

O‘yin ta’lim va mashg‘ulotlar hamda kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib juda katta ta’lim- tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ijodiy o‘yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi, bu bolaning aqliy kuchini ishga solidi,

tafakkurini , hayolini, diqqatini, xotirani faollashtirishni talab qiladi, bola masalalarni mustaqil hal qilishga o‘rganadi, o‘ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o‘ylab topadi, o‘z bilimlaridan foydalanish va uni so‘z bilan ifodalashga o‘rganadi.

Bolalar aql- idrokini o‘yin va musiqa orqali tabiiy ravishda o‘stirib boramiz. Biz, ota- onalar, bunga qo‘ldan kelgancha yordam berishimiz kerak. Bizning bu harakatlarimiz farzandlarimizning kelajagiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, o‘yin orqali bolaga tarbiyaning barcha turlarini o‘rgatish mumkin. Bolalar hayotni o‘yinlar orqali o‘rgansa yaxshi samara beradi. Mashg‘ulotda egallangan bilim va ko‘nikmalar o‘yin orqali rivojlantiriladi hamda mustahkamlanadi. Bolalarning o‘zlari ijodiy o‘yinlar o‘ylab topishsa ham foydalidir.

Ijodiy o‘yinlar – bolalarning mustaqil o‘yini bo‘lib, o‘yin mazmunini bolalarning o‘zlari o‘ylab topadilar.

Barcha o‘yinlar ham bolalar uchun foydali bo‘lmay, ularga zarar ham yetkazishi mumkin. Shuning uchun biz tarbiyachi- pedagoglar o‘yin tanlashda e’tiborli bo‘lib, mashg‘ulot yoki shu kabi jarayonlar uchun kerakli o‘yinlardan foydalana olishimiz kerak. Ko‘pchilik ota- onalar farzandining dangasaligidan nolishadi, dangasalikni ham o‘yin orqali yo‘q qilish mumkin. Qanday deysizmi? Farzandingizni biror ishni qilishini istasangiz unga buni buyruq ohangida emas, balki o‘yin tarzida ayting, shunda bola o‘yin o‘ynayapman deb, o‘zi bilmagan holatda mehnat qiladi, bu orqali unda mehnatsevarlik ham rivojlanadi. O‘yinlar orqali tarbiyachilar bolalarda juda ko‘p yaxshi sifatlarni rivojlantirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

4. Masaru Ibuka “Uchdan keyin kech” Toshkent. “Akademnashr”2021.
5. Masaru Ibuka “Uchgacha ayni vaqti” Toshkent. “Akademnashr”2021.
6. Nargiza Qayumova “Maktabgacha pedagogika”o‘quv qo‘llanma. Toshkent-2013.
7. https://fayllar.org

TALABALARDA KASBIY KOMPITENTLIKNI SHAKILANTIRISHDA QO‘LANILAIGAN METODLAR VA ULARNING IMKONIYATLARI

Abdusamatova Shaxodat Xojiakbar qizi
Islom Karimov nomidagi TDTU
Olmaliq filiali qoshidag akademik litsey hodimi tel:
e-mail: abdusamatovashahodat@gmail.com

Quvondiqova Fero‘za Muzaffar qizi
Muhammad al Xorazimiy nomidagi TATU
AKT sohasida KT fakulteti 3-kurs talabasi
e-mail: quvondiqovaferuza1@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalara kasbiy kompetentlikni shakillantirishda qo‘laniladigan zamonaviy metod va texnologiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy mahorat, metod, texnologiya, kasbiy kompetentlik

Mutaxassisning malakasi va nuqtai nazari uning ish joyidagi faoliyatiga ta'sir qiladi shunday ekan yaxshi mutahasis bo‘lib yetishish uchun talabalar o‘z bilimlarini yangi bilimlar bilan bog‘lashlari kerak, bu esa ulardan foydalanish mumkin bo‘lgan bilimlarga ega bo‘lishi kerak. Tegishli bilimga ega bo‘lish o‘quvchilarga muammoni hal qilish, xulosalar chiqarish va nuqtai nazaridan kelib chiqib fikr yuritish imkonini beradi. Bilim o‘quvchining muammoni tasvirlashiga ta'sir qiladi, bu esa o‘quvchining muammoni hal qilishdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tishlariga ta'sir qilishi mumkin. Mutaxassislar muammoni ko‘rsatish bilan bog‘liq yuqori darajada tashkil etilgan bilim tuzilmalariga ega, bu esa tegishli bilimlarga osonlik bilan kirish va ulardan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lish imkonini beradi, lekin bu darajaga erishish mushkil. Turli

fanlar har xil tashkiliy xususiyatga ega bo‘lganligi sababli, o‘quvchilar mavzuning mazmunini ham, tashkil etilishini ham bilishlari kerak, shundagina ular asil mohiyatni anglab yetadilar va bu bilimlardan kelajakda mustaqil o‘zlari foydalana oladilar.

Eng yaxshi o‘quvchilar va muammoni hal qiluvchilar usullarini oldindan tushunadilar va yangi ehtiyojlarni qondirish uchun strategiyalarni o‘zgartirishga qodir, ular "metakognitiv" qobiliyatlarga ega. Mutaxassislar singari, odamlar kundalik sharoitlarda va muayyan kontekstlarda ijtimoiy me'yorlar ostida ishlaydi va boshqa vaziyatlarda bajara olmaydigan vazifalarni bajarishga imkon beradigan vositalar to‘plamidan foydalanadi.

Ta'lim, o‘qitish va o‘rganish muhiti bo‘yicha ushbu tadqiqotga asoslanib, Bransford va boshqalar. ta'lim muhiti o‘quvchilarga yo‘naltirilgan bo‘lishi, mazmunini, mazmunini o‘rganish sabablarini va maqsadli o‘zlashtirishni aniq ko‘rsatuvchi bilimga yo‘naltirilgan muhitni ta'minlashni taklif qilish. Ushbu muhitlar talabalarning o‘rganishini (formativ) doimiy ravishda baholashi va jamiyatga asoslangan yondashuvni o‘z ichiga olishi kerak.

Talabalar kasbiy kompitentligini shakillantirishning quyidagi texnologiyalari mavjud:

– Amaliyotdagi birinchi o‘zgarish o‘qituvchi o‘rganish uchun mas'ul bo‘lgan nuqtai nazardan o‘qituvchi va talabalar o‘rganish kuchiga ega bo‘lgan nuqtai nazarga o‘tishni talab qiladi. Talabalar o‘z ta'limlarida o‘z so‘zlariga ega bo‘lsalar, ular vazifani bajarishda ishtirok etish uchun ko‘proq motivatsiyaga ega bo‘lishadi. Misol uchun, talabalarning o‘z oldiga yuqori maqsadlar qo‘yishlari va ularga erishish uchun harakat qilishlari talabalarni o‘z o‘rganishlari uchun mas'ul bo‘lishga undaydi.

– Amalda ikkinchi o‘zgarish tarkib bilan bog‘liq. Kontentga yo‘naltirilgan sinfda o‘qituvchilar tarkibni "qoplaydilar", talabalar esa uni "o‘zlashtiradilar". Bundan farqli o‘laroq, o‘quvchilarga yo‘naltirilgan sinfda o‘qituvchilar va talabalar bilimlarni qurish uchun tarkibdan foydalanadilar. Natijada, o‘quvchilarning oldingi bilimlari birinchi o‘ringa chiqadi, talabalar bilimning turli shakllaridan foydalanadilar va bilim qurish ijtimoiy tashabbusga aylanadi. Talabalar bilimlarni qurish ustida ishlaganlarida, ular

o‘zlariga savollar berish va ularga javob izlash orqali ko‘proq o‘rganishga qiziqish uyg‘otadilar.

– Amaliyotdagi uchinchi o‘zgarish o‘qituvchining roliga qaratilgan. Yuqorida aytib o‘tilganidek, o‘qituvchilar va talabalar o‘quvchilarga qaratilgan sinfda kuchni baham ko‘radilar. Bu o‘qituvchi rolini ma'lumot beruvchidan fasilitatorgacha, ya'ni talabalarga mazmun bilan samarali tarzda o‘zaro aloqada bo‘lishga yordam beradigan rolini qayta ta'riflashga aylanadi. O‘qituvchi talabalarga kontentdan unumli foydalanishga yordam berishning ikkita eng yaxshi usuli (ya’ni, soha mutaxassislarining ko‘nikmalari, malakalari va qobiliyatlarini rivojlantirish) mavzuning muhimligini ko‘rsatish va dars materialini real hayot bilan bog‘lashdir. vaziyatlar. Bu ikki strategiya IDEA 4-maqsadiga erishish bilan mustahkam bog‘langan. O‘qituvchilar ko‘pincha bu maqsadga erishish uchun haqiqiy muammoli topshiriqlar va amaliy tadqiqotlardan foydalanadilar.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, talabalar o‘quvchilarga yo‘naltirilgan muhitda faol ishtirokchilarga aylanish orqali mutaxassislarga zarur bo‘lgan ko‘nikmalar, malakalar va nuqtai nazarlarni rivojlantiradilar. Ushbu muhitdagi o‘qituvchilar va talabalar bir-biridan loyiha yoki ish bilan bog‘liq shaxslararo muloqot, atrof-muhit bilan o‘zaro aloqalar va guruh ishini ifodalovchi vositalardan foydalanish orqali o‘rganadigan amaliyot hamjamiyatini tashkil qiladi. Vaqt o‘tishi bilan amaliyot hamjamiyatida faol ishtirok etish kontentni o‘rganishni yaxshilaydi va ishtirokchilarga yangi boshlovchilikdan ekspert maqomiga o‘tishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTAR

1. Nensi Makklyur “Mutaxassislari uchun zarur bo‘lgan aniq ko‘nikmalar, malakalar va nuqtai nazarlarni rivojlantirish” Fairmont shtat universiteti.

2. Walvoord, BE va Anderson, VJ (1998). Samarali baholash: o‘rganish va baholash uchun vosita

ROSSIYADA FEVRAL INQILOBI

Amonjonov Sardorbek Nabijon o‘g‘li
Andijon davlat universiteti
Tarix fakulteti talabasi
E-mail: Sardorbek_3200@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rossiya imperiyasida fevral inqilobi haqida fikr mulohaza yuritamiz

Kalit so‘zlar: Petrograd, mustabid, muvaqqat, matbuot, ittifoqlar tuzish, Chor hukumati, tanazzullik.

1917-yil 28-fevralda Petropavlovsk qal'asi va qishki saroy bosib olish, chor hukumati vazirlarini qamash bilan Petrogradda inqilobiy voqealar nihoyasiga yetdi. Ishchilarning ish tashlashi, umumshaxar namoyishlari, mirshablat bilan bo‘lib o‘tgan qonli janglar, soldatlarning qo‘zg‘alon ko‘targan haloyiq bilan birodarlashuvi, siquvi ostida chor mustabid hokimyatining qo‘rg‘onlari taslim bo‘ldi. Rossiya imperiyasi poytaxtida demokratik inqilob g‘alaba qozondi, bu inqilobni butun mamlakat qollab-quvvatladi.

2-martda ishchi va soldat deputatlari Petrograd sovetining burjua partiyalari va tashkilotlari vakillaridan iborat bo‘lgan hamda "Progressivniy blok" nomi bilan birlashgan Davlat dumasi Muvaqqat qo‘mitasi bilan kelishuv asosida Rossiyada Muvaqqat hukumat tuzildi. Rossiyada qo‘shhokimyatchilik - ikki diktatura: Muvaqqat hukumat siymosida demokratik diktatura va Sovetlar siymosids prolitariat va dehqonlarning inqilobiy-demokratik diktaturasining o‘ziga xos qo‘shiluvi yuzaga keldi. Bu hodisa g‘olibona Fevral demokratik inqilobining o‘ziga xosligoni, uning harakatlantiruvchi kuchlari va sabablarini aks ettirdi hamda mamlakatdagi voqealarnishundan keyingi rivojlanishida o‘ziga hos iz qoldirdi.

Muvaqqat hukumat 3-martda e'lon qilgan Bayonnomasida va 6-martda e'lon qilgan Rossiya fuqarolaroga Murojatnomasida o‘z dasturini bayon qilib berdi. Hukumat siyosiy erkinliklar-so‘z, matbuot, ittifoqlar tuzish, yig‘ilishlar va ishtashlashlar erkinligini joriy etdi, barcha tabaqa, diniy va milliy cheklashlarni bekor qildi, boshqaruv shaklini va mamlakat konstitutsiyasini belgilanishi lozim bo‘lgan hamda umumiy, teng, to‘ppa-to‘g‘ri va yashirin ovoz berish asosida mahalliz o‘zini o‘zi boshqarish organlargi saylov o‘tkazish; polisiyani halq militsiyasi bilan almashtirish; to‘la amnitsiya e'lon qilish lozimligini tantanali ma'lum qildi.[1.23]

1917-yilgi fevral inqilobi Rossiyada tub o‘zgarishlarning yuz berishiga olib kelmadi. Buning boisi shundaki, Muvaqqat hukumat o‘zining tor manfaatlari doirasidan chetga chiqa olmay, yetilgan tub masalalarni hal etishga ojizlik qildi. Natijada siyosiy tuzumda o‘zgarish bo‘lgani holda muhim ijtimoiy-iqtisodiy, agrar, milliy, sulh masalalalari yechilmay qola berdi. Bu esa mamlakat hayotini yanada boshi berk ko‘chaga kirib, tanglik, tanazzullik holatlarining kuchayib borishiga sabab bo‘ladi. Ayniqsa rus armiyasini 1-jahon urushini davom etishi va fro‘ntda ketma ket mag‘lubiyat umumxalq noroziligini va qahr-gázabini tobora kuchaytirmoqda edi. Negaki urushning butun og‘irligi xalq ommasining Zimmasiga tushayotgan edi.Rossiyaning iqtisodiy halokat tomon borishi ijtimoiy tanglik va inqiroziy jarayonlarning zo‘rayishi esa Muvvaqat hukumatning tobora obro‘sizlanishiga xalqdan yakkalanib qolishiga oqibatta esa vaziyatning keskinlashuviga olib kelayotgan edi.Lenin boshliq bolsheviklar xuddi mana shu qaltis vaziyatdan ustamonlik bilan foydalandi.

Shuni xulosa qilish mumkinki 1917-yilgi inqilob 3 asr Rossiyada hukmronlik qilgan Romanovlar sulolasiga hukmronligini tugashi bilan yakunlandi. Rossiya imperiyasi xalqi Romanovlar sulolsi davrida to‘xtovsiz samoderjaviya zulmiga qarshi kurash olib borgan. Fevral inqilobi natijasida hokimyat tepasiga Rossiya burjaziyasi doiralari vakillari keldi va Muvaqqat hukumat tuzadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M.Jo‘rayev O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida 2-kitob “Sharq” nashriyoti –matbaa konserni bosh taxririyati Toskent 2000

2. Q. Usmonov va boshqalar O‘zbekiston tarixi“Sharq” nashriyoti –matbaa aksiyadorlik jamiyati kompanyasi bosh taxririyati Toskent 2014

SEYSMIK FAOL HUDUDLARDA SEYSMIK HIMOYA QURILMALARINI QO‘LLASH

Yuvmitov Anvar Sayfiddinovich
TAQI, PhD, dotsent
Juraev Jurabek Furqatovich
Farg‘ona politexnika instituti M1-21BIQ magistranti
e-mail: jurabekjurayev1990@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada seymik faol hududlarda himoya qurilmalarini jahon tajribalari asosida o‘rganish keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tebranish, himoyalash, dinamik xarakteristikalar, seysmik kuchlar.

Annotation: The article presents a study of protective devices in seismically active areas based on world experience.

Key words: vibration, protection, dynamic characteristics, seismic forces.

Seysmik mustahkam qurilish boshlanganida bu maqsad inshootlarni qurishda tebranishlarni so‘ndiruvchi materialni qo‘llash orqali amalga oshiriladi. Qadimgi davrda, ba’zi hollarda, quruvchilar bino va inshootlarga zilzilalar ta’sirini kamaytirish maqsadida maxsus qorishma yoki qamishli prokladka ko‘rinishidagi yumshoq prokladkalarni poydevorning yuqori qismiga o‘rnatish yo‘li bilan poydevorni izolyatsiyalashgan. Bu usullarni hammasini konstruktsiyaning o‘zida joylashgan bino va inshootlarni seysmik kuchlardan himoyalash usuli deb nomlash mumkin. Ba’zi mualliflar ularni bino va inshootlarni zilzila ta’siridan himoya qilinishni passiv usullari deb atashadi [1-20].

Bino va inshootlarni faol himoya qilish usuli moslamalarining konstruktsiyalari xilma-xildir. Har bir turdagi moslamadan bino va inshootlarning har xil qismlarida foydalanish ularning geometrik parametrlarini o‘zgartirish bilan dinamik

xarakteristikalarini yaxshilash imkonini beradi. Natijada, ularni seysmik mustahkamligini ta’minlashda sezilarli natijaga erishish mumkin bo‘ladi.

Bino va inshootlarni zilziladan faol (aktiv) himoyalashga quruq ishqalanish bog‘lamalarini, gisterezist tipidagi ishqalanishlarni, ulanuvchi va o‘chiriluvchi bog‘lamalarni va boshqalarni kiritish mumkin. Seysmiklikka qarshi faol choralar orasida turli xil so‘ndirgichlar va dempferlar muhim o‘rin tutadi. Ular bino va inshootlarni dinamik xarakteristikalarini yaxshilash imkonini beradi. Hozirgi vaqtda butun dunyo bo‘yicha qurilish sohasida rezinametall tayanchli, sirg‘anuvchi tayanchli, pulat tayanchli, yoysimon qo‘rg‘oshin tayanchli, gidravlik amortizatorli va friktsion dempfer va b. ko‘rinishidagi so‘ndiruvchi moslamalar keng tarqalgan.

Energiyani yutuvchi vazifasini bajaruvchi vertikal silindrik qo‘rg‘oshin o‘zakli rezinametll tayanchlar ishlarda taklif qilingan. Qo‘rg‘oshin o‘zak vertikal yo‘nalishda yuqori qattiqlikni ta’minlaydi deb hisoblangan. Kuchli seysmik ta’sirlarda o‘zakda katta plastik deformatsiyalar paydo bo‘ladi, bu esa tebranishlarni so‘nishini 3-5 barobar oshirishga imkon beradi. Bunday konstruktsiya seysmik izolyatsiyaning eng tejamkor sistemasi hisoblanadi, biroq tadqiqotlar,ba’zi hollarda qo‘rg‘oshin o‘zakni buzilib ketishi mumkinligini ko‘rsatdi (1-rasm).

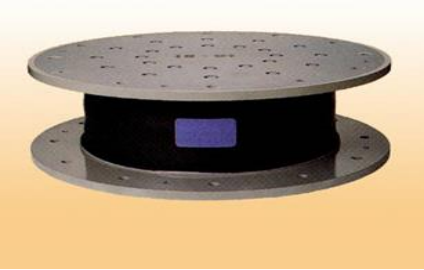

1- rasm. Rezinametall tayanch

Yapon olimlari tomonidan bino va inshootlarni seysmik mustahkamligini oshirish uchun po‘lat tayanchlar ixtiro qilingan. Bunday tayanchlar zilzila paytida ko‘ndalang, bo‘ylama, vertikal va aylanma (burama) tebranishda ishlashga imkon berdi. Yaponiyada Kobesko zilzilasi sodir bo‘lganidan buyon, ya’ni 1995 yildan har yili quriladigan uylarning 150 dan ortig‘i bunday turdagi tayanchlarni qo‘llash bilan qurilgan. Ushbu tayanch poydevor bilan binoning sokol qismi orasiga o‘rnatilgan. Zilzila paytida tayanch sokol ostidagi poydevorni aralashtirishga imkon berdi va

natijada poydevor qismi enargiyasining asosiy qismi binoning yer ustki qismiga o‘tmaydi. Bu izolyatsiyani qo‘llashda seysmik kuch deyarli ikki barobar kamayadi. Tayanch to‘rtta dumaloq prujina ko‘rinishida mustahkamligi yuqori bo‘lgan elastik po‘latdan yasalgan (2-rasm). Bu seysmik izolyatsiyalovchi tayanchning kamchiligi nam sharoitda korroziyaga uchraydi (zanglaydi) va ko‘p yillar o‘tishi bilan kuchlanishlar ta’siri hisobiga po‘lat o‘z mustahkamligini yo‘qotadi.

2-rasm. Po‘lat tayanch

Yapon olimlari tomonidan qo‘rg‘oshindan yoysimon shakl ko‘rinishida seysmik izolyatsiyalovchi tayanch ixtiro qilingan. Tayanch sokol poydevoriga qattiq mahkamlanadi va poydevor bilan binoning sokol qismiga o‘rnatiladi (3-rasm). Bu tayanch rezinametall va po‘lat tayanch bilan ishlatiladi.Qo‘rg‘oshin plastik xususiyatlarga ega, shuning uchun zilzila paytida poydevorda paydo bo‘ladigan energiyaning asosiy qismi tayanchning plastiklik xususiyatlari hisobiga yo‘qoladi. Bu turdagi izolyatsiyalovchi tayanchning effekti sezilarli bo‘lib, seysmik kuch deyarli ikki barobardan ko‘p kamayadi.

3-rasm. Yoysimon qo‘rg‘oshin tayanch

Bulardan tashqari jahon amaliyotida yopishqoq ishqplanishli amortizatorlar, friksion dempferlar, mayatnikli so‘ndirgichlar, ulanuvchi va ajraluvchi bog‘lanishlarni qo‘llash bilan . zilzilalardan himoya qilishning samarali choralari ishlab chiqilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Siavash Khajehpoor. Optimal Conceptual Design of Highrise Office Building. Waterloo, Ontario, Canada. 2011. -207 p.

2. Коренев Б.Г., Шейнин И.С., Устройство для гашения колебаний механических систем // Бюллетень изобретений,1962,- № 23.

3. Окомото Ш. Сейсмостойкость инженерных сооружений. –М.: Стройиздат, 1980. – 342 с.

4. Назаров А.Г. Метод инженерного анализа сейсмических сил. – Ереван: АН Арм. 1959. – 285 с.

5. Mahkamov, Y. M., & Mirzababaeva, S. M. (2020). Strength of bending reinforced concrete elements under action of transverse forces under influence of high temperatures. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *10*(5), 618-624.

6. Makhkamov, Y. M., & Mirzababaeva, S. M. (2021). RIGIDITY OF BENT REINFORCED CONCRETE ELEMENTS UNDER THE ACTION OF SHEAR FORCES AND HIGH TEMPERATURES. *Scientific-technical journal*, *4*(2), 93-97.

7. Махкамов, Й. М., & Мирзабабаева, С. М. (2019). ТЕМПЕРАТУРНЫЕ ПРОГИБЫ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ БАЛОК В УСЛОВИЯХ ВОЗДЕЙСТВИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ТЕМПЕРАТУР. *Проблемы современной науки и образования*, (11-1), 45-48.

8. Mamazhonovich, M. Y., & Mirzaakbarovna, M. S. (2021). To Calculation Of Bended Elements Working Under The Conditions Of Exposure To High And High Temperatures On The Lateral Force By A New Method. *The American Journal of Applied sciences*, *3*(5), 210-218.

9. Mamajonov, A. U., Yunusaliev, E. M., & Mirzababaeva, S. M. (2020). Production test for producing porous filler from barkhan sand with additives of hydrocastic clay and oil waste. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *10*(5), 629-635.

10. Махкамов, Й. М., & Мирзабабаева, С. М. (2019). Образование и развитие трещин в изгибаемых железобетонных элементах при высоких температурах, их деформации и жесткость. *Научно-технический журнал ФерПИ*, (3), 160.

11. Мирзажонович, Қ. Ғ., & Мирзабабаева, С. М. (2022). БИНОЛАРНИ ЎРОВЧИ КОНСТРУКЦИЯЛАРИНИ ТУЗЛАР ТАЪСИРИДАГИ СОРБЦИОН ХУСУСИЯТИНИ ЯХШИЛАШ. *RESEARCH AND EDUCATION*, 86.

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA “GENDERLIK” XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLIB TA’LIM-TARBIYA BERISH

O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti
tyutor
Ilesova Lazzat Asan qizi
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti
MAT-21/5 guruh talabasi
ilesovalazzat102@gmail.com

Annotatsiya: Jamiyat ravnaqi va istiqboli undagi ta’lim sohasining qanchalik rivojlanganligi bilan bog‘liq.Bolalar maktabda bilim, ko‘nikma va malakalarning dastlabki bosqichini turli darajada o‘zlashtirishadi.Bunga sabab ularning o‘ziga xosliklaridan biri – bosh miya yarimsharlari assimetriyasi tipining inson jinsiga bog‘liqligidir.Shu sababli ham o‘g‘il va qiz bolalar turli darajada bilimlarni egallashadi.

Kalit so‘zlar: Gender, gender farqlari, verbal , noverbal , xotira,

Annotation: The development and prospects of a society depend on the level of development of its education. Children acquire the initial stage of knowledge and skills at school at different levels.

Keywords: Gender gender differences verbal noverbal memory

Bolalarni maktabga tayyorlash, ularga ta’lim-tarbiya berish va yoshiga mos ravishda qiyin bo‘lmagan birlamchi bilim,ko‘nikma va malakalarni egallashlariga qaratilgan bo‘lishi bilan birga,ularda nutq, tafakkur va axloqiy sifatlarini rivojlantirish bilan o‘zaro uyg‘unlikda amalga oshirilishini taqazo etadi.Chunki bu

bosqich bolalarni o‘ta murakkab psixikaga ega bo‘lgan insonga aylanayotgan davri bo‘lib, bu davrda ularning bilimlarni o‘zlashtirishi hamda bilish faolligi bir qator o‘ziga xosliklarga ega.Bu xosliklardan biri – yarimsharlar assimetriyasi tipi insonning jinsiga bog‘liq xususiyatlaridir.Bu fanda ,,insonning gender xususiyatlari’’ deb ataladi.Ingliz tilida ,,gender’’ tushunchasi ,,jins’’ degan ma’noni anglatadi.Tadqiqotchilar bolaning nutqi va tafakkurining rivojlanishida bosh miya yarimsharlari faoliyatining bola jinsiga ham bog‘liq ekanligini isbotlaganlar.Bola hayotining birinchi yillaridanoq uning xulqi va psixikasi uning jinsiga ham bog‘liqligi bilinadi.O‘g‘il va qiz bolalarda psixik jarayonlar turlicha kechadi.Ularning terisi, eshitish organlarining faoliyati,nutqining chiqishi va boshqa jarayonlar turlicha kechadi.Bosh miya yarimsharlarining o‘zaro aloqasiga ma’sul bo‘lgan qadoqsimon tanadagi nerv hujayralari ma’lumotlarni sintez qilish vazifasini bajaradi.Bu hujayralar soni qiz bolalarda o‘g‘il bolalarga qaraganda ko‘p bo‘ladi shuning uchun ham qizlar ma’lumotlarni sintez qilish jarayoni yaxshiroq amalga oshadi.Qizlarda verbal xotira hajmi va tafakkur o‘g‘il bolalardagiga nisbatan yuqoriroq bo‘lganligi sababli ularda verbal ta’lim nisbatan muvaffaqiyatli kechadi. O‘g‘il bolalar bosh miyasining o‘ng yarim shari yaxshi rivojlangan shuning uchun ular predmetlarning tarkibi va shakli to‘g‘risida ko‘rish va eshitish orqali olingan ma’lumotlar tahlili hamda abstrakt tafakkur uchun javob beradi. Menimcha bu xususiyatlarni o‘rganish va amalda qo‘llash faqat ta’lim muassasalarida emas balki oilada ham shu doirada ishlar olib borish lozim.Chunki oilada bola boshlang‘ich tarbiyani oladi.

Ta’lim jarayonini tashkil etishda bolalarning jins xususiyatlarini hisobga olish.

O‘g‘il bolalarda:

1.Vizual xotira ko‘rsatgichlarini hisobga olish(slayd,video ko‘rsatish orqali bilim berish) .

2.Berilayotgan ma’lumotlarning soda va osonroq shaklda aytish(chunki ma’lumotlar sintezi sekin kechadi).

3. Ularni izlanishga va faol tafakkur talab qiladigan topshiriqlarni berish.

4.Tanqid va etirozlarning qisqa va lo‘nda bo‘lishi(Emotsional zo‘riqishga bardosh bera olmaydilar).

Qiz bolalarda:

1.Verbal yani eshitib esda saqlash qobiliyati yuqori bo‘lganligi uchun ma’lumotlarni maruza shaklida bayon qilish.

2.Berilayotgan ma’lumotlar birmuncha qiyinroq bo‘lishi va amalga oshirish jarayonini oldin ketma-ketligini ko‘rib chiqishi lozim.

3.Tanbeh yoki etirozlarni bildirganda emotsional holatlarga alohida etibor berish lozim(chunki qattiq qo‘llik qizlar psixikasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi).

Xulosa: Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki bolalarning bilim olishdagi tafovutlari jinsiga balki individual xususiyatlariga ham bog‘liq.Qizlarda ma’lumotlar analiz- sintez jarayoni sekin kechishi ham mumkin.Yoki bo‘lmasa bazi o‘g‘il balalarda ham verbal xotira yaxshi rivojlangan bo‘lishi mumkin.Bunga sabab oilada ijtimoiy muhitning yaxshiligi va psixik jarayonlarning normada kechganligi.Shuni hisobga olgan holda har bir bolaning shaxsiy psixik rivojlanish bosqichlariga alohida e’tibor berish lozim.Rivojlanishdan ortda qolmasliklari uchun.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.G‘ulomov J va boshqalar. Neyropedagogika/uslubiy qo‘llanma-Toshkent:TDPU,2017 yil.

2. G‘ulomov J.Neyropedagogika:rivojlantirish asoslari ,, Pedagogika’’ J.,№4,-TDPU 2015 yil.

3.G‘ulomov J.R.O‘quvchilarni kasb –hunarga yo‘naltirishda ularning neyropedagogik xususiyatlarini hisobga olish/,,Pedagogika’’ J.,2017 yil.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Туркманова Зиёдахон Авазбек Кизи
Магистрант направления Дошкольное образование
Андижанского государственного университета

Аннотация: В статье проанализированы научно-методические и нормативные основы творческих способностей и обучения дошкольников к творческой деятельности. Рассмотрены такие понятия как творчество, творческая деятельность.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, дошкольник, учебная программа.

Abstract: the article analyzes the scientific, methodological and normative foundations of creative abilities and teaching preschoolers to creative activity. Such concepts as creativity, creative activity are considered**.**

Keywords: creativity, creative activity, preschool children, curriculum**.**

Преобразования, происходящие в обществе, порождают в образовании новые требования к подготовке детей к школе. Одним из них является развитие творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста.

Концепция развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года разработана во исполнение постановления Президента Республики Узбекистан от 30 сентября 2018 года **N ПП-3955 "О мерах по совершенствованию системы управления дошкольным образованием"** для создания условий для всестороннего интеллектуального, нравственного, творческого, эстетического и физического развития детей дошкольного возраста требует пересмотра существующего порядка организации образовательно-

воспитательного процесса в дошкольных образовательных учреждениях и внедрения современных методов оказания услуг дошкольного образования.

В государственной учебной программе Республики Узбекистан дошкольного образовательного учреждения **«Первый шаг»** говорится об учебно-воспитательной деятельности в области «Творчество» ребенок в возрасте 6-7 лет[1]:

•проявляет интерес к искусству и культуре;

•ценит национальные традиции и воспринимает их частью повседневной жизни;

•самостоятельно выражает предпочтения определенному виду искусства;

•применяет полученные знания и навыки для создания и воплощения творческого замысла в различных жизненных ситуациях;

•понимает созидательную роль человека в преобразовании мира.

Анализ проблемы развития творческих способностей во многом будет предопределяться тем содержанием, которое мы будем вкладывать в это понятие. Очень часто в обыденном сознании творческие способности отождествляются со способностями к различным видам художественной деятельности, с умением красиво рисовать, сочинять стихи, писать музыку и т.п. Что такое творческие способности на самом деле?

Очевидно, что рассматриваемое понятие тесным образом связано с понятием "творчество", "творческая деятельность". Под творческой деятельностью следует понимать такую деятельность человека, в результате которой создается нечто новое – будь это предмет внешнего мира или построение мышления, приводящее к новым знаниям о мире, или чувство, отражающее новое отношение к действительности.

Если внимательно рассмотреть поведение человека, его деятельность в любой области, то можно выделить два основных вида поступков. Одни действия человека можно назвать воспроизводящими или репродуктивными. Такой вид деятельности тесно связан с нашей памятью и его сущность заключается в том,

что человек воспроизводит или повторяет уже ранее созданные и выработанные приемы поведения и действия.

Кроме репродуктивной деятельности в поведении человека присутствует творческая деятельность, результатом которой является не воспроизведение бывших в его опыте впечатлений или действий, а создание новых образов или действий. В основе этого вида деятельности лежат творческие способности. Таким образом, в самом общем виде определение творческих способностей выглядит следующим образом. Творческие способности – это индивидуальные особенности качества человека, которые определяют успешность выполнения им творческой деятельности различного рода.

Так как элемент творчества может присутствовать в любом виде человеческой деятельности, то справедливо говорить не только о художественных творческих способностях, но и о технических творческих способностях, о математических творческих способностях, и т.д.

Государственные требования Республики Узбекистан определяются в следующих областях развития ребенка:

- ✓ физическое развитие и формирование здорового образа жизни;
- ✓ социально-эмоциональное развитие;
- ✓ речь, общение, навыки чтения и письма;
- ✓ познавательное развитие;
- ✓ творческое развитие.

Область **«Творческое развитие»** распределяется по следующим подобластям:

- художественное видение мира;
- художественно-творческие способности[2]

Говоря о формировании творческих способностей, необходимо остановиться на вопросе о том, когда, с какого возраста следует развивать музыкальные творческие способности детей. Психологи называют различные сроки от полутора до пяти лет. Также существует гипотеза, что развивать

музыкально- творческие способности необходимо с самого раннего возраста. Эта гипотеза находит подтверждение в физиологии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная учебная программа Республики Узбекистан «Илк кадам», Ташкент – 2018

2. Государственные требования к развитию детей раннего и дошкольного возраста Республики Узбекистан были разработаны и тиражированы при технической поддержке Представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Узбекистане. 2018 год

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИА В КЛАССЕ

Икрамова. Н.А
Магистрант,
Педагогический институт Бухарского
Государственного Университета

АННОТАЦИЯ

Использование средств массовой информации является требованием на сегодняшний день. В этой статье также обсуждается использование различных технологии и последствия, которые могут последовать много лет в жизьне дошкльного возраста.

Ключевые слова: Рекреационное время, занятия в классе, образовательное и обогащающие технологии, средства массовой информации.

Понимание распространенности и характера использования технологий и средств массовой информации в классе имеет важное значение поскольку эти действия могут отвлекать от обучения в классе. Что касается домашних условий, исследователи предполагают, что время, проведенное со средствами массовой информации, может нанести ущерб развитию детей, поскольку оно вытесняет другие полезные занятия, такие как совместное чтение и взаимодействие воспитателя и ребенка. Кроме того, как количество, так и качество речи опекуна и взаимодействия опекуна с ребенком ниже во время просмотра телевизора по сравнению со свободной игрой или другими видами деятельности. Имеются также некоторые свидетельства связи между использованием домашних средств массовой информации дошкольниками и более низким уровнем готовности к

школе. У детей старшего возраста использование менее 2 часов рекреационного времени перед экраном в день было связано с более высокими общими когнитивными показателям.

Менее ясно, как эта динамика может проявляться в классе. Однако занятия в классе, скорее всего, будут в первую очередь образовательными и обогащающими, а это означает, что использование технологий и средств массовой информации в классе, не связанное с высококачественным обучением, может быть еще более разрушительным для развития, чем использование дома. Технологии и средства массовой информации могут предоставляться в качестве развлечения, в том числе в качестве вознаграждения, что может привести к сокращению времени на обучение. Кроме того, если обучение происходит с использованием технологий и средств массовой информации, оно может быть не таким качественным, как другие виды обучения. Например, данные свидетельствуют о том, что многие «образовательные» приложения не основаны на данных о том, как дети лучше всего учатся, не предоставляют соответствующих их развитию рекомендаций, таких как обратная связь, и редко предоставляют достаточно информации для учителей, чтобы сделать осознанный выбор до использования. Даже если использование технологий и средств массовой информации не вытесняет обучение, оно может происходить во время центра или во время свободного выбора, что может уменьшить социальное взаимодействие со сверстниками и учителями, потенциально препятствуя развитию социально-эмоциональных навыков.

Кроме того, некоторые исследования показывают, что определенные типы использования медиа связаны с более низкими навыками исполнительной функции сразу после воздействия. Учитывая, что управляющая функция необходима для развития навыков, использование этих технологии в классе может нарушить возможности обучения впоследствии.

Помимо описания распространенности и характера использования технологий и средств массовой информации в классе, важно изучить

характеристики учителя, класса и программы, которые могут быть связаны с использованием технологий и средств массовой информации. Эта информация будет полезна для понимания того, должны ли программы или учителя с особыми характеристиками быть нацелены на будущие вмешательства, направленные на влияние на технологии в классе и использование средств массовой информации. Действительно, существующие данные свидетельствуют о том, что использование технологий и средств массовой информации может варьироваться в зависимости от характеристик учителя, класса и программы. Учёные обнаружили, что более высокий уровень педагогического образования был связан с меньшим количеством времени, проводимого за экраном в детских дошкольных учреждениях, тогда как обнаружили, что опыт учителей был связан с более негативным отношением к использованию технологий в классе и более низким уровнем использования.

Еще они также обнаружили, что расписание программ и нахождение в районе с низким уровнем SES были связаны с более высоким просмотром телепередач. Точно так же Блэквелл и соавт. (2014) обнаружили, что учителя, которые обучали учащихся с более низким SES, имели более благоприятное отношение к использованию технологий в классе и более высокие уровни использования. Совсем недавно обнаружили, что в опросе 2020 года программы, не связанные с центрами Head-Start, имели больший доступ к технологиям, чем программы Head Start, но не значительно чаще использовали эти устройства. Эти данные свидетельствуют о том, что характеристики учителя, класса и программы могут влиять на использование технологий и средств массовой информации детьми в дошкольных учреждениях. Однако, как и в случае с остальной литературой в этой области, эти исследования были сосредоточены в первую очередь на частоте использования, а не на том, как медиа и технологии используются разными учителями и программами.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

1. National Association for the Education of Young Children [NAEYC] (2019). Position Statement: Technology and Young Children. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

2. Northwestern University (2019). Technology in the Lives of Educators and Early Childhood Programs: Trends in Access, Use, and Professional Development from 2020 to 2021. Evanston, IL: Northwestern University.

3. Aminovna, A. I. (2021). An Artistic Analysis of the Works of the English Writer Thomas Eliot. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 10, 47-50.

4. Икрамова, Азиза Аминовна. "Использование терминов драмы и драматургии в английской литературе." Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (2022): 245-247.

5. IKRAMOVA, Aziza Aminovna. "THE GENESIS OF DRAMA IN WESTERN AND UZBEK LITERATURE." E-Conference Globe. 2021.

6. Aziza I. SYNCRETIC PHENOMENA IN THE SYSTEM OF PARTS OF SPEECH IN SOME WORKS OF RUSSIAN WRITERS //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 277-283.

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO‘ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH TAMOYILLARI

H. Do‘smatov

f.f.f.d Tilshunoslik kafedrasi o‘qituvchisi, FarDu

Shodiyeva Gulrux Nazir qizi

Farg‘ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida morfologik yo‘nalishda amalga oshirilgan islohotlar, jumladan so‘zlarni turkumlarga ajratish masalalari tarixi va bugungi kundagi holati muhokama etilgan. Maqolada turli olimlarning qarashlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: so‘z turkumi, semantik, morfologik, sintaktik, mustaqil,èrdamchi, alohida olingan so‘zlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается история и современное состояние морфологических реформ в узбекском языкознании, в том числе классификации слов. В статье рассматриваются взгляды различных ученых.

Ключевые слова: группа слов, семантические, морфологические, синтаксические, самостоятельные, вспомогательные, изолированные слова.

Annotation: This article discusses the history and current state of morphological reforms in Uzbek linguistics, including the classification of words. The article discusses the views of various scholars.

Keywords: word group, semantic, morphological, syntactic, independent, auxiliary, isolated words.

KIRISH

Turkiy tilshunoslikda morfologiyaga oid qarashlar arab tilshunosligi ta’sirida IX-XI asrlarda shakllana boshlagan. M.Qoshg‘ariy o‘zining «Devonu lug‘otit turk» asarining katta qismini «So‘z yasalishi» va «Morfologiya»ga bag‘ishlangan. Asarning 2-jildi asosan olimning morfologiyaga oid qarashlarini o‘zida aks ettirgan. Avvalo, olim so‘zlarni uchta turkumga ajratadi va bular ichida fe’l va fe’l shakllari bo‘yicha o‘z qarashlarini bildirib o‘tadi. Professor A.Nurmonov ta’kidlaganidek, «M.Qoshg‘ariyning «Devonu lug‘otit turk» asari X-XI asr turkiy tillar morfologiyasi haqida to‘la tasavvur beruvchi qomusiy asardir». Olim asarda fe’l zamon shakllari, masdar (harakat nomi), fe’l mayllari, son shaklining ifodalanishi, hurmat shakli, bo‘lishli- bo‘lishsizlik, nisbat shakllari haqidagi o‘z qarashlarini bayon qiladi. Turkiy tilshunoslikda muallifi noma’lum bo‘lgan va yozilgan o‘rni munozarali holda turgan «At-tuxfatuz zakiyatu fillug‘otit turkiya» asarining lug‘atdan keyin berilgan grammatika qismi ikki jihatdan ahamiyatli hisoblanadi[117]:

1) asarni turkiy tillarning ilk grammatikasi deyish mumkin;

2) solishtirma (chog‘ishtirma) grammatikaning ilk namunasi deyish mumkin (A.Nurmonov). Kitobning 29-89-betlari leksik-grammatik ocherk tarzida berilgan bo‘lib, asosiy grammatikaga oid ma’lumotlar shu qismdadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turkiy til (eski o‘zbek adabiy tili)ning morfologiyasiga oid ayrim qarashlar Navoiyning «Muhokamat ul-lug‘atayn» asarida uchraydi. Albatta, Navoiy turkiy til morfologiyasi bo‘yicha maxsus asar yozgan emas. Muallif turkiy tillarga xos otlar va fe’llarning ba’zi morfologik jihatlarini qayd etish bilan cheklangan. Uning tilshunos sifatidagi faoliyati o‘rganilgan maxsus ishda mazkur sohaga oid qarashlari imkon darajasida yoritilganligi ma’lum[118].

Olimlarimiz B.To‘ychiboev, M.Qurbonovalar tomonidan Fitratning tilshunos sifatidagi faoliyati, grammatikaga, jumladan, morfologiyaga oid qarashlari jiddiy

[117] Nurmonov A., Mahmudov N. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent:Qatortol–Kamolot, 2010. – B.48.
[118] Tojiev Y. O‘zbek tili morfologiyasi tadqiqi tarixidan. Zamonaviy o‘zbek tili. Morfologiya. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2018. – B. 25–56.

tadqiq etilgan. Shu bilan birga A.Nurmonov va N.Mahmudovlarning «O‘zbek tilshunosligi tarixi» darsligida Fitratning morfologik qarashlariga alohida e’tibor qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Demak, har bir tilning grammatik qurilishi ma’lum normalarga, qonun-qoidalarga egadir. Chunonchi, o‘zbek tilida: sifatlovchining sifatlanmishdan oldin kelishi, bunda inversiyaning bo‘lmasligi, qaratqich va qaralmish distant holatda bo‘lganda, odatdagi bo‘lakning aniqlanmishga qarashli bo‘lishi, ergash gapning, ko‘pincha, bosh gapdan yoki bosh gapdagi hokim elementdan avval kelishi, qaratqich va qaralmishning shaxs jihatidan moslashishi kabilarni misol sifatida keltirish mumkin. Yoki til orqali fikrlashishda, aloqa- aralashuv hodisasida, nutqda, til materiallaridan shu qonun-qoidalar asosidafoydalaniladi, bu bilan tilning realizatsiya, tildan foydalanishning aniq ko‘rinishlari, nutq hosil bo‘lishi shubhasizdir. Chunki tildan foydalanish aniq qoidalar, normalar asosida bo‘lib, bu til tuzilishining o‘zida bor, grammatikada shular, qoidalar, ma’lum tartibda bayon qilinadi. Masalan, Men bordim. Bola yugurdi. Qiz kuyladi. Bedana sayradi. Film boshlandi kabi gaplarning hammasi bir yagona qoida - model asosida tuzilgan gaplar sifatida qaraladi[119].

Tilshunoslik nuqtai nazaridan, ko‘pgina tillarning grammatik qurilishida o‘xshashliklar borligini ko‘ramiz, lekin, ikkinchi tomondan, bir oilaga kiradigan tillarning orasida ham ma’lum farqlar mavjud. Bunda o‘xshashlik nisbatan sintaksisda seziladi, farqlanish, noo‘xshashlik esa so‘z shakllarida kuchli hisoblanadi.

Grammatika tilning grammatik qurilishiga xos bo‘lgan qonun- qoidalarni, normalarni tasvirlaydi, uning turli xususiyatlarini tekshiradi. Misol uchun o‘zbek tilining grammatik qurilishiga doir ayrim hodisalarni eslab o‘tamiz: eganing bosh kelishikda bo‘lishi, shaxs jihatidan moslanish (men boraman, sen borasan kabi), so‘zlarning birikishidagi ichki moslik (ma’noning bir-biriga to‘g‘ri kelishi, bunday moslik, umuman, hamma tillarda bo‘ladi: tafakkur qonunlari internatsional xarakterga

[119] Shamsiev M., Щerbek. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 2012.

ega) – muvofiqlik. Masalan, -inqira affiksini olgan so‘z harakatning yuzaga kelishidagi «kuchsizlik, kamlik, normadan pastlik» ma’nosini bildiradi, shunga ko‘ra bu so‘z semantik jihatdan mos ravishda «sal», «bir oz» so‘zlari bilan birika oladi (rangi sal oqarinqiradi kabi), -roq affiksini olgan so‘z ham shunday (sal oqarganroq kabi), bular «juda» tipidagi kuchaytiruvchi element bilan qo‘shila olmaydi, chunki ichki tomoni, mazmun to‘g‘ri kelmaydi, moslashmaydi.

“O‘zbek tili grammatika”si kitobining 54-55-betlarida tilning grammatik qurilish me’yorlari, tilning leksik va fonetik sistemalarida bo‘lganidek, til taraqqiyotining turli davrlariga ko‘ra o‘zgarib, farqlanib turishi asoslangan. Masalan, 1. Navoiy davri o‘zbek tilida, eski o‘zbek tilida, -roq affiksining (yumshoq variantda ham) asosiy xususiyati chog‘ishtirish bilan bog‘langan qiyos-ortiqlik ma’nosini anglatish bo‘lgan (...barchadinyaxshiroqdir hayot guli. Navoiy), hozirgi zamon o‘zbek tilida bu affiks kamlikni, belgining normadan kuchsizligini bildirish bilan xarakterlanadi (undan yaxshi: belgining odatdagi, qiyosdagi, nisbiy ortiqligi, yaxshiroq: sal yaxshi - ortiqlikning o‘zi odatdagidan, normadan kuchsiz. 2. Kesim majhul formadagi fe’l bilan ifodalangan bo‘lsa, shu gapning egasi logik ob’ektni (o‘sha fe’l kesimdan anglashilgan harakatning ob’ektini) bildiradigan so‘z bilan ifodalanib, logik sub’ekt, odatda, ifodalanmaydi.

Sh.Shoabdurahmonov, M.Asqarova, A.Xojiev, I.Rasulov, X.Doniyorovlar tomonidan nashr etilgan. Hozirgi o‘zbek arabiy tili darsligida so‘z turkumlarni 12 turga bo‘lib mustaqil so‘zlarni - ot, sifat, son, olmosh, fel, ravish; yordamchi so‘zlarni – ko‘makchi, bog‘lovchi, yuklama; bundan tashqari modal so‘zlar, undov va taqlid so‘zlar tarzida o‘rganganligini ko‘ramiz. Lekin o‘zbek tili grammatikasining praktikumi kitobida esa so‘z turkumlarni to‘rtta katta guruhga, turkumga ajratgan[120]:

1. Mustaqil so‘zlar – ot, sifat, son, olmosh, ravish.
2. Yordamchi so‘zlar – ko‘makchi, bog‘lovchi, yuklama.
3. Undov va taqlid so‘zlar.

[120] Shamsiev M., O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 2012.

4. Modal so‘zlar.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib inson ko‘rgan, eshitgan va his qilgan narsalarning hammasini turlari guruhlarga ajratishga odatlangan. Qiyoslash inson tajribasiga asoslangan asosiy metoddir. Lekin guruhlarga ajratishini asosiy shartlaridan biri ajratilgan narsa yoki predmet kamida ikkita bo‘lishi lozim. Demak, narsa, predmet va hodisalarni turkumlarni ajratish uchun ma’lum o‘lchovlar, shartlar, mezonlarga asoslanish kerak. Olimlar ham so‘zlarni turkumlarga ajratish uchun asos bo‘ladigan mezonlar, belgilar, asoslari 3 turga bo‘ldi:

1. Strukturalizmgacha bo‘lgan davr.
2. Strukturalizm davri.
3. Strukturalizmdan keyingi davr.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Nurmonov A., Mahmudov N. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent:Qatortol–Kamolot, 2010. – B.48.
2. Роливанов Е.Д. Краткая грамматика узбекского языка» – Москва, 2016.
3. Tojiev Y. O‘zbek tili morfemikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
4. Tojiev Y. O‘zbek tili morfologiyasi tadqiqi tarixidan. Zamonaviy o‘zbek tili. Morfologiya. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2018. – B. 25–56.
5. To‘ychiboev B. Fitrat–tilshunos. –Toshkent, 2015. – B.24-26.
6. Shamsiev M., O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 2012.
7. O‘zbek tili grammatikasi.Toshkent: Fan, 2006.-B.54-55
8. Gulrux Nazir kizi Shodiyeva, H. Dustmatov Classification of words in Uzbek and English: in the example of verbs (pp. 234-237) https://caajsr.uz/storage/app/media/2-4.%20037.%20234-237.pdf
9. Gulrukh Nazir qizi Shodieva, Mashkhurakhon Azamatjon qizi Rakhmonova Information period change of people's outlook, negative and positive impact of the internet (pp. 563-566) http://scientificprogress.uz/storage/app/media/2-

LINGUISTIC FEATURES OF WORD MEANING IN ENGLISH AND UZBEK

Jalilova Kholidakhon Fayzullo kizi
Namangan state university
First-year student of Master’s Degree

ABSTRACT

This article deals with the problems of notion of word and word meaning which studies the linguistic features of word meaning. It discusses some approaches and theories to word meaning.

Keywords: approach, lexical meaning, grammatical meaning, notion, theory, word meaning.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются проблемы понятия слова и значения слова, изучающие лингвистические особенности значения слова. В нем обсуждаются некоторые подходы и теории к значению слова

Ключевые слова: подход, лексическое значение, грамматическое значение, понятие, теория, слова значение

INTRODUCTION

As it known, word meaning has played a significant role in modern linguistics of language, which was mainly concerned with the structural, functional, lexical features of sentence meaning. These days, it is well-established that the think about of word meaning is vital to the request into the elemental properties of human dialect. This section gives an diagram of the way issues related to word meaning have been investigated in linguistics. Though the emphasis will be on linguistic issues, contributions from linguistics will be considered, as word meaning research is highly interdisciplinary.

MAIN PART

The concepts of word and word meaning are difficult to define, which is mirrored in the problems in establishing the core terminology of lexical semantics. This is due in part to the fact that the term 'word' is very polysemous. For example, the term 'word' has unclear meanings in everyday usage (as in "Color and colour two spellings of the same word"). There are linguistic techniques that characterize the concept of word by focusing on its explanatory role in linguistic study. These approaches frequently result in the division of the concept of word into a variety of finer-grained and theoretically comprehensible notions, but they nevertheless view 'word' as a term that pinpoints a scientifically valid concept. For example, words are the primary locus of stress and tone assignment, the basic domain of morphological conditions on affixation, clitization, compounding, and the theme of phonological and morphological processes of assimilation, vowel shift, metathesis, and reduplication.

English, Uzbek like any other language, has distinct characteristics in terms of how words are pronounced and ordered in a sentence, as well as the actual words employed. The following pages go through these linguistic characteristics in great detail: Phonology and Phonetics are two terms that are used interchangeably. Phonetics is the study of speech sounds and their classification, while phonology is the study of speech sound interactions. How do you pronounce particular sounds, in other words? What effect does context have on the pronunciation?Grammar, often known as "syntax," is a language trait that varies by dialect. In a sentence, how do you structure your words? This article also has information on prosodic traits, which include stress and intonation patterns in a language or dialect. Which sounds do you stress in a word or phrase? Do you have a certain pitch pattern that you employ throughout a sentence? The lexicon of a dialect is its vocabulary. How do you describe anything with words? Do you have any unique phrases?

Actually, every natural language has a lexicon, which is divided into lexical entries and contains information about word types and lexemes. These are the smallest linguistic phrases that can be articulated in isolation to communicate semantic content

and are traditionally connected with a non-compositional meaning. In phonological theory, word kinds are related to word tokens and occurrences, much as phonemes are related to phones. Consider the differences in the location of articulation of the phoneme /n/, which is pronounced as the voiced bilabial nasal [m] in "ten bags" and as the voiced velar nasal [ŋ] in "ten gates" to grasp the parallelism. Lexemes can be described as abstract representations of sets of words (each defining one method the lexeme can be instantiated in sentences), just as phonemes are abstract representations of sets of phones (each defining one way the phoneme can be instantiated in speech). Thus, morphologically and graphically indicated realizations of the same abstract word type do are 'do‘, 'does', 'done', and 'doing.' The lexical entries in a lexicon define the parameters that determine the instantiation potential of word types in sentences, utterances, and inscriptions. Unless otherwise stated, any references to "word meaning" should be interpreted as "word type meaning" or "lexeme meaning" in the sense we just described.

Additionally, there are different theories on word meaning. One is a semantic theory of word meaning, which aims to elucidate what meaning-determining information is conveyed by natural language words. A semantic theory of word meaning would be a framework that establishes that the word 'bachelor' conveys the lexical concept mature unmarried male.

Also, The nominative function of an independent word meaning is not always centered on just one thing or content, action, or character when it comes to linguistic aspects of word meaning. Something can sometimes be referred to by a single name. In English, the words free time, spare time, and leisure represent "leisure" in Uzbek. These words are used in different situations in English depending on their meaning. After work or on weekends, spare time refers to leisure time. Leisure time is time that is not spent working or studying. The word leisure connotes a period of rest. There are many other words in English that mean rest, break, cultural leisure, including recreation, rest, relaxation, amusement, entertainment. These words also vary in their use.

CONCLUSION

Taking everything into consideration, in the nineteenth century, the study of word meaning developed into a mature academic endeavor. However, in the past, issues concerning word meaning were a hot topic of discussion. As previously stated, some techniques were distinguished to word meaning and linguistic pecularities of it. So, words symbolize "concepts" or "ideas" in a wide sense, and the dynamics of sensory modulation, extension, and contraction that underpin lexical evolution correlate to broader patterns of conceptual activity in the human mind.

REFERENCES

1. Aitchison, J., 2012, Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon, 4th edn., London: Wiley-Blackwell.

2. Allan, K. (ed.), 2013, The Oxford Handbook of the History of Linguistics, Oxford: Oxford University Press.

3. ArnoldI.V.The English Word. M. 1973.

4. Alward, P., 2005, “Between the Lines of Age: Reflections on the Metaphysics of Words”, Pacific Philosophical Quarterly, 86: 172–187.

5. Bilgrami, A., 1992, Meaning and Belief, Oxford: Blackwell.

6. Booij, G., 2007, The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.

7. Chafe W. L. Meaning and the Structure of Language. Chicago, 1970.

8. Di Sciullo, A.-M. and E. Williams, 1987, On the Definition of Word, Cambridge, MA: MIT Press.

9. Egré, P., 2015, “Explanation in Linguistics”, Philosophy Compass, 10: 451–462.

10. Lieber, R., 2010, Introducing Morphology, Cambridge: Cambridge University Press.

11. Matthews, P.H., 1991, Morphology, 2nd edn., Cambridge: Cambridge University Press.

12. Murphy, M.L., 2010, Lexical Meaning, Cambridge: Cambridge University Press.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No. Paper/ Author
1
GRAMMATICAL GENDER IS A REFLECTION OF NATURAL GENDER IN MODERN LINGUISTICS Laylo Xalilova **Page No.: 3-6**
2
ПОНЯТИЕ ПОСЛОВИЦЫ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ, ЕЕ ОТЛИЧИЕ ОТ ДРУГИХ ЖАНРОВ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА Собирова Фотима Собир қизи **Page No.: 7-13**
3
TOYLASH QUTISIGA PAXTA MAHSULOTLARINI JOYLASH VA SHIBBALASH Bekdjayeva Fotima Egamberdi qizi **Page No.: 14-17**
4
O'ZBEK VA YAPON TILIDA MAJHUL NISBATNING O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI Asatullayeva Dilrabo G'ulomovna **Page No.: 18-21**
5
BOSHLANG'ICH MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARINING JISMONIY RIVOJANISH TARAQQIYOTI Alimjonov Sherzod Erkinjon o'g'li, Matyakubova Noila Poziljon qizi **Page No.: 22-25**
6
OILANING JAMIYAT HAYOTIDA TUTGAN O'RNI VA ROLI Abdusalimova Fotima Valijon qizi **Page No.: 26-28**
7
UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA VOLEYBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI Ahmadjonov Humoyun Pahlavon o'g'li, Aliyev Botir Bahodirjon og'li **Page No.: 29-33**

8
YENGIL ATLETIKA SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA’SIRI Abduxakimova Nargiza Sobitovna, Abdunazarova Mashhura Abdusattor qizi, **Page No.: 34-38**
9
UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA HARAKATLI O‘YINLARNI O‘QUVCHILAR HARAKAT SIFATLARIGA TA’SIR ETISHDAGI AHAMIYATI Ibragimov Muslim Artikmashrabovich, Aliyev Botir Bahodirjon og‘li **Page No.: 39-42**
10
TALABALARNING PEDAGOGIK AMALIYOTINI TASHKIL QILISH Saydaxmetova Shaxnoza Ravshanbekovna **Page No.: 43-46**
11
DORIVOR AMARANT O‘SIMLIGINING AHAMIYATI Yuldashev Akmal Axmadjonovich, Abduxalilova Madinaxon Abdurayim qizi **Page No.: 47-49**
12
ПРЕДМЕТ И ЗАДАЧИ НАУКИ СТРОИТЕЛЬНОЙ МЕХАНИКИ Жуланов Исок Одилович **Page No.: 50-56**
13
“ҚИРҚ ЙИГИТ” ҚАЛЪАСИ Бекбосынов Жалғасбай,Саатов Батирбек **Page No.: 57-62**
14
DEMOGRAFIYADA OILA VA UNING TARAQQIYOTI Dilshoda Inomjonova **Page No.: 63-67**
15
MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINING O‘SISHIDA BOLALAR ADABIYOTINING O‘RNI Erdanova Dilbar Xursanovna **Page No.: 68-71**

16
O‘QITUVCHI VA UNING O‘QUVCHILAR BILAN SHAXSIY FAOLIYATI G‘ofirjonova Asila Ismailjonovna,Muradova Mashxura Yunusjonovna **Page No.: 72-75**
17
MILLIY HARAKATLI O‘YINLARNING O‘QUVCHILAR YOSHIGA MOS TANLANISHI VA JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA QO‘LLASHNING AHAMIYATI Ibragimov Muslim Artikmashrabovich,Siddiqova Feruza Abdulxayevna **Page No.: 76-80**
18
SPECIAL CEMENT FOR CONCRETE PREPATION Teshaboeva Nodira Djuraevna, No‘monov Jasurbek Omonullo o‘g‘li **Page No.: 81-84**
19
DIODNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASIGA MAGNIT MAYDON VA YORUG‘LIKNING TA`SIRINI O‘RGANISH Gulyamov Gafur, Davlataliyeva Navbaxor Muhammadjon qizi **Page No.: 85-89**
20
СРАВНЕНИЕ ДИФФУЗИОННЫХ ЕМКОСТЕЙ ТРЕХМЕРНЫХ 3D И ДВУМЕРНЫХ 2D p-n—ПЕРЕХОДОВ Косимова Мамура Одилжоновна, Сайфиддинов Осимхон Обиддин ўғли **Page No.: 90-94**
21
КРЕМНИЙ АСОСЛИ P-N ЎТИШ ДИОДЛАРИ КВАЗИ ФЕРМИ САТҲИГА ЁРУҒЛИК ВА ДЕФОРМАЦИЯ ТАЪСИРИ Шахобиддинов Баҳодир Бахтиёр ўғли,Номозов Иқболжон Иброхим ўғли **Page No.: 95-98**
22
ҲАЙНРИХ БЁЛЛ ВА РЕАЛИЗМ Шаҳноза Куванова Омоновна,Суюнов Бекзод Хасан ўғли **Page No.: 99-102**
23
MATEMATIKANI O‘QITISHDA KASBGA YO‘NALTIRILGAN MASALALAR MAZMUNING AHAMIYATI Akmalov Abbos Akramovich, Abduvahobov Doston Abdumannop o‘g‘li **Page No.: 103-106**

24
QUYOSH FOTOELEMENTINING QUVVATIGA MAGNIT MAYDON TA`SIRI Majidova Gulnoza Nurmuxamedovna, Mirzakbarov Azamatjon Abdulnosir o‘g‘li **Page No.: 107-111**
25
БИР ЎЛЧАМЛИ СИГНАЛЛАРГА ИШЛОВ БЕРИШДА ДОБЕШИ ВЕЙВЛЕТИДАН ФОЙДАЛАНИШ Сафарова Гулноза Тошпўлатовна, Эшманова Нигора Фарходовна **Page No.: 112-115**
26
DIODNING EFFEKTIV MAGNITOQARSHILIGI VA VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASINI O‘RGANISH Majidova Gulnoza Nurmuxamedovna, Adasheva Madinabonu Ahmadjon qizi **Page No.: 116-119**
27
CONDITIONS FOR OBTAINING HYDOPHOBIC CEMENT Teshaboeva Nodira Djuraevna, No‘monov Jasurbek Omonullo o‘g‘li **Page No.: 120-123**
28
DUNYO BO‘YICHA NOAN’ANAVIY GAZ RESURSLARINING TARQALISHI VA ISBOTLANGAN ZAXIRALARI Axmedov Xolxo‘ja Raxmatullayevich **Page No.: 124-128**
29
ФУРФУРОЛИДЕНДИКАРБАМИД МОЛЕКУЛАСИНИНИНГ КВАНТ-КИМЁВИЙ ХИСОБИ Мухаммедов Саидмурод Боходиржон ўғли, Исақов Хаятулла **Page No.: 129-132**
30
ЭЛЕКТРОН РАҚАМЛИ ХАРИТАЛАРДАГИ КОНТУРЛАР ЧЕГАРАСИ УЛАРНИ МАЙДОН (ПОЛИГОН) КЎРИНИШДА ЧИЗИШНИНГ ARCGIS ДАСТУРИЙ ТАЬМИНОТИ ОРҚАЛИ АВТОМАТЛАШГАН УСУЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ Абдукадирова Мухаррамхон Араббоевна, Ёкубов Шерзодбек Шавкат ўғли **Page No.: 133-136**
31

NAFAS YO‘LLARI KASALLIKLARIDA ISHLATILADIGAN AYRIM DORIVOR O‘SIMLIKLAR
To‘rayeva Parizoda Axliddin qizi
PAGE NO.: 137-139

32

ПРОИЗВОДСТВО ОТДЕЛОЧНЫХ ПЛИТ ДЛЯ С ТЕН НА ОСНОВЕ МЕСТНОГО РАКУШЕЧНИКА
Гончарова Наталья Ивановна
Page No.: 140-147

33

QASHQADARYO VILOYATINING SUG‘ORILADIGAN YERLARI VA EKIN TURLARI
Xujamova Muhabbat Tog‘ay qizi
Page No.: 148-151

34

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA INSON HUQUQLARINING KAFOLATLARIGA E’TIBOR
Mo‘minjonov Bobur Qobiljon o‘g‘li
Page No.: 152-156

35

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA HUQUQ USTUVORLIGINI TA’MINLASH SOHASIDAGI AMALIY ISHLAR
Parxatov Mardonbek Davronbekovich
Page No.: 157-160

36

MAHALLIY VAKILLIK ORGANLARINING NAZORAT FAOLIYATI TUSHUNCHASI, MAQSAD VA VAZIFALARI
Shukurov Dilshod Shokir o‘g‘li
Page No.: 161-168

37

INSON HUQUQLARI BO‘YICHA XALQARO NAZORAT INSTITUTI TUSHUNCHASI VA ASOSIY XUSUSIYATLARI
Mo‘minjonov Bobur Qobiljon o‘g‘li
Page No.: 169-173

38
АНАЛИЗ ДЕФОРМАЦИЙ И НАПРЯЖЕНИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ДВУТАВРОВОЙ БАЛКИ Давлятов Шохрух Муратович **Page No.: 174-180**
39
ПРОГНОЗИРОВАНИЕ НАДЕЖНОСТИ И ДОЛГОВЕЧНОСТИ ЭНЕРГОЭКОНОМНЫХ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ Мирзаахмедов Абдухалим Тахирович, Байматов Сардорбек Игамбердиевич **Page No.: 181-184**
40
BOLA ASRAB OLGAN OILA BILAN OLIB BORILADIGAN FAOLIYAT Fayzullayeva Xolida Ahmadjon qizi, Abduvohidov Abbos Narzullayevich **Page No.: 185-187**
41
TA’LIMDA PLAGIATNI OLDINI OLISH Kosimova Mukammal Umaraliyevna, Mo‘minov Asadbek Mamurjon o‘g‘li **Page No.: 188-190**
42
USE OF GRAPHIC ORGANIZERS AND EVALUATION OF EFFICIENCY IN PHYSICS TEACHING Mislidinov Baxtiyor Zaynidinovich **Page No.: 191-195**
43
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVIDA OILAVIY MUHITNING AHAMIYATI Yuldasheva Shahlo Nosirjonovna **Page No.: 196-199**
44
О РОЛИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ Хисматова Халиса Фаитовна **Page No.: 200-203**
45
РАСЧЕТА ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ПРИ ОДНОМЕРНОМ РАСПРЕДЕЛЕНИИ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ Мирзаахмедов Абдухалим Тахирович, Байматов Сардорбек Игамбердиевич **Page No.: 204-208**

46
BINOLARNING KONSTRUKTIV ELEMENTLARIDA UCHRAYDIGAN SHIKASTLANISH VA DEFORMATSIYALARNI BARTARAF ETISH Mirzaaxmedova O‘g‘iloy Abduxalimjonovna, Maxmudov Akbarjon Akmaljon o‘g‘li **Page No.: 209-215**
47
SEMANTIC, DERIVATIONAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OFNEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH Almardonova Mohinur Fazliddin qizi,Alimova Gulnazhon Yuldoshaliyevna **Page No.: 216-221**
48
SOVET DAVRIDA ARXITEKTURA VA SHAHARSOZLIK Axmedov To‘lqinjon Obidovich, Rustamova Dildoraxon Qaxramon qizi **Page No.: 222-227**
49
DAVLAT YER KADASTRIDA GIS TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH Abduraxmonov Abduhokim Abduvahobovich, Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li **Page No.: 228-233**
50
POLIGONOMETRIYA YO‘LINI O‘TKAZISHDA OLINGAN DALA O‘LCHASH NATIJALARINI TENGLASHTIRISH VA UNING PUNKTLARI KOORDINATALARINI HISOBLASH Axmedov Baxriddin Madaminovich,Alisherov Shoxruxbek Mirzohidjon og‘li **Page No.: 234-239**
51
DANAKLI MEVA KASALLIKLARIGA QARSHI KURASHISH YO‘LLARI Mamatqulov Orifjon Odiljon o‘g‘li, Sodiqova Zabida Tolqinovna **Page No.: 240-244**
52
O‘ZBEKISTONDA ISLOM MOLIYASI, ISLOM BANKLARINING RIVOJLANISHI VA ISLOMIY SUG‘URTA ASOSLARI Abdurahimova Dilora Karimovna, Muxitdinova Dilnozaxon Faxriddin qizi **Page No.: 245-251**

53
KARTALARNING RAQAMLI MODELINI YARATISH Manopov Xasan Valiyevich, Kasimov Maxmud **Page No.: 252-285**
54
DIVALKAK GAZKONDENSAT KONI TERRIGEN YURA KOMPLEKSINING MAHSULDOR VA NOMAHSULDOR GORIZONTLARINING KO‘RSATGICHLARI Usmonov Kuvonchbek Mannonovich, Raximov Sayfiddin Sodiq o‘g‘li **Page No.: 259-264**
55
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОПРЕДЕЛЯЮЩИМ СТРУКТУРУ ПЕНОБЕТОНА Мирзаахмедова Угилой Абдухалимжановна, Кадиров Гиёз Мирзажанович **Page No.: 265-269**
56
MECHANICAL BEHAVIOR OF FIBER-REINFORCED LIGHTWEIGHT CONCRETE Sardorbek Rustamov **Page No.: 270-276**
57
ELEKTR TA’MINOTI TIZIMLARIDA ELEKTR STANSIYALAR VA PODSTANSIYALARNI MODELLASHTIRISH ASOSIDA LOYIHALASHTIRISH Xoljigitov Asliddin Rajabali o‘g‘li, Izzatillayev Jo‘rabek Olimjonovich **Page No.: 277-282**
58
О МАТЕМАТИЧЕСКОМ МОДЕЛИРОВАНИИ ФОТОЭЛЕКТРИЧЕСКИХ БАТАРЕЙ Салиев Адил Ганиевич, Холбоев Бобур-Мирзо Маъруфжон угли **Page No.: 283-286**
59
КАДАСТР СЁМКАСИНИ БАЖАРИШ УЧУН ТОПОГРАФИК АСОСЛАР Ахмедов Бахриддин Мадаминович, Ёкубов Шерзодбек Шавкат ўғли **Page No.: 287-291**
60

ORDER OF INSTALLATION OF ELEMENTS OF ASSEMBLY-MONOLITHIC FLOORS AND COVERINGS
A.S.Nazirov, Z.A.Mirzayeva
Page No.: 292-296

61

QURILISH SOHASIDA KOMPOZIT POLIMER ARMATURALARIDAN FOYDALANISH
Erkaboyev Aliyorbek Avazjon o‘g‘li
Solijonov Foziljon Sodiqjon o‘g‘li
Page No.: 297-304

62

ГРУНТЛИ ТЎҒОНЛАРНИ КУЧЛАНИШ-ДЕФОРМАЦИЯ ҲОЛАТИ
Турдикулов Хусанбой Худойназарович
Page No.: 305-310

63

AGRESSIV MUHIT VA IQLIM TA’SIRIDAGI DEVORLARNI NAMLIK HOLATI VA UZOQQA CHIDAMLILIGI
Turaboyev Olamjon Xayridinovich, G‘ulomov Qurbonali Ibrohim o‘g‘li
Page No.: 311-315

64

OQOVA SUVLARNI IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA SUV RESURSLARINI TIKLASH YO‘LLARI
Usmonova Nodiraxon Akramovna , Abdug‘aniyeva Gulchexraxon Soliyevna
Page No.: 316-319

65

VOLEYBOLCHI TALABALARNI DARS MASHG‘ULOTLARIGA FAOL ISHTIROKINI TAMINLASHDA O‘YIN USULINING AHAMIYATI
Abdullayev Botir Rahimjonovich, Yuldashev Rashid Yigitaliyevich
Page No.: 320-324

66

AMARANT O‘SIMLIGINI ZARARKUNANDALAR BILAN ZARARLANISHI
Saidganiyeva Shahodatxon Talatbek qizi
Page No.: 325-328

67
INSON VA FUQAROLARNING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINI CHEKLASHNING AMALGA OSHIRILISH USULLARI Islomov Bekzod Bektosh o‘g‘li **Page No.: 329-338**
68
БИР ЭКСПОНАТ ТАРИХИДАН Носирова С.С **Page No.: 339-342**
69
P-N O‘TISHLI YARIMO‘TKAZGICHLARNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKALARIGA MAGNIT MAYDONNING TA’SIRI Majidova Gulnoza Nurmuhamedovna, Muhitdinova Feruza Rustam qizi, **Page No.: 343-346**
70
ZAMONAVIY INGLIZ TILI ASPEKTLARINI NAZARIY VA AMALIY O‘QITISH MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI Saidqulova Muxlisa Ilhomjonovna **Page No.: 347-350**
71
"USING SONGS IN TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS" Nozima Jalilova **Page No.: 351-354**
72
ALLERGIK RINIT KASALLIKLARIDA KLINIK–LABORATORIYA DIAGNOSTIKASINI VA DAVOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH Axmadxo‘jayev Doniyorxo‘ja Ilhomxo‘ja o‘g‘li **Page No.: 355-358**
73
QORAKO‘LCHILIK MAXSULOTLARIGA ISHLOV BERISHDA BIOTEXNOLOGIK JARAYONLARDAN FOYDALANISH Baratov Kamol Urolboy o‘g‘li, Mirzayev Sanjar Kilichevich **Page No.: 359-364**

74
QO‘YLARNI KO‘PAYTIRISHDA BIOTEXNOLOGIYADAN FOYDALANISH,TURLI YOSHDAGI QO‘CHQORLARNING JINSIY FAOLLIGI VA URUG‘ SIFATINI BAHOLASH Baratov Kamol Urolboy o‘g‘li, Mirzayev Sanjar Kilichevich **Page No.: 365-369**
75
CHALLENGES OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS IN ECONOMICS Yunusova Feruzakhon Hodjiakbarovna Shermuhamedova Dilnozakhon Rakhimdjanovna **Page No.: 370-374**
76
TA’LIM SOHASIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VA TALABALARNING BULUTLI TEXNOLOGIYALARGA EHTIYOJLARI Egamov Zafarbek Raximboy o‘g‘li **Page No.: 375-380**
77
XALQ TA’LIM SOHASIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Egamov Zafarbek Raximboy o‘g‘li **Page No.: 381-387**
78
MEVALI BOG‘LARDAGI KALIFORNIYA QALQONDORI BIOLOGIYASI, ZARARI VA UCHRASH DARAJASI Raxmonova Madina Kimsanboyevna, Imomaliyev Erali Nurali o‘g‘li **Page No.: 388-391**
79
ZAMONAVIY MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHISINING KASBIY KOMPETENSIYASI G‘afforova Dilshoda Amirqulovna, Ergashova Munisa Hoshim qizi **Page No.: 392-395**
80
USMON AZIM IJODIDA “ALPOMISH” DOSTONI Boynazarova Gulbahor Rustamovna **Page No.: 396-398**

81
ЯССИ ҚУЁШ КОЛЛЕКТОРЛАРИНИ ИШЛАШ ПАРАМЕТРЛАРИНИ ОПТИММАЛЛАШТИРИШ М.М.Исмоилов, Н.А.Олимов **Page No.: 399-402**
82
GANDBOL TO‘PINI UZATISHDA TANLOV REAKSIYASINING AHAMIYATI Jiyanov Oxunjon Mirzaxmad o‘g‘li, Ergasheva Madina Zafarjon qizi **Page No.: 403-408**
83
YENGIL ATLETIKANING 13-14 YOSHLI O‘QUVCHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI Jonibekova Fotima Gulomjonovna **Page No.: 409-413**
84
SIRT POTENSIALINI O‘LCHASHNING DINAMIK VA STATIK KONDENSATOR USULI USULLARI O‘rinboyev Dostonbek Rustamjon o‘g‘li, Suvanov Jahongir Xusniddin o‘g‘li **Page No.: 414-418**
85
МУҲАММАД АЛИНИНГ “УЛУҒ САЛТАНАТ” ТЕТРОЛОГИЯСИДА ЁЗУВЧИ ДУНЁҚАРАШИ ВА ҚАҲРАМОН ТАБИАТИ Мардонова Лобар Умаралиевна **Page No.: 419-422**
86
MOYCHECHAK (MATRIGARIA) VA UNING ZARARKUNANDALARIGA QARSHI KURASH, DORIVORLIK XUSUSIYATLARI Hosilova Nilufar Akmaljon qizi, Ismoilov Dilshodbek Sherzodjon o‘g‘li **Page No.: 423-425**
87
INCREASING PROFESSIONAL SKILLS OF MEDICAL STUDENTS BASED ON LINGUO-DIDACTIC APPROACH Khujaakhmatova Qunduz Baxtiyarovna **Page No.: 426-429**

88
ICHIMLIK SUVLARINI ZARARSIZLANTIRISHDA ENERGIYA TEJAMKOR TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Qurbonova Sarvinoz Nosirali qizi **Page No.: 430- 435**
89
TALABALARGA “YARIMO‘TKAZGICHLI DIODLARNING VAX INI OLISH” LABARATORIYA MASHG‘ULOTINI O‘QITISHDA AKT DAN UNUMLI FOYDALANISH Madumarova Saodat Qudiratulla qizi, Mingboyev Murodjon **Page No.: 436-439**
90
OILADA TARBIYA ASOSLARI Ermakova Sevinch Shavkat qizi **Page No.: 440-442**
91
‘‘TRIGONOMETRIK SHAKLDA BERILGAN KOMPLEKS SONLARNING KO‘PAYTMASI VA BO‘LINMASI’’ MAVZUSINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH Yangiboyeva Maftuna, Saydaliyeva Feruza **Page No.: 443-448**
92
Ўзбек эстрада мусиқаси жанрлари. Янги оқимлари. Аудио – визуал санъатларнинг шижоатли ривожланиши натижасида юзага келган шакллар Артыкбаева Дурдона Алишеровна **Page No.: 449-453**
93
INGLIZ TILINI O‘QITISHDA AXBOROT VOSITALARINING O‘RNI Yusupov Nodirjon Nosirjon O‘g‘li **Page No.: 454-457**
94
YARIMO‘TKAZGICHLI DIODNING VOLT-AMPER XARAKTERISTIKASINI ANIQLASHDA MAPLE DASTURIDAN FOYDALANISH Madumarova Saodat Qudiratulla qizi , Talaba Bahodirov Azizjon **Page No.: 458-461**

95
БАЗАЛЬТ ФИБРАСИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ Абдуллаев Иброҳим Нуманович, Рахимов Расулжон Равшанбек ўғли, **Page No.: 462-466**
96
YUQORI SINF ONA TILI DARSLARIDA TEST TOPSHIRIQLARINING AMALIY AHAMIYATI Xusenova Nargiza **Page No.: 467-471**
97
BUGUN PILLA-ERTAGA TILLA Jumanozarova Dilrabo Bahrom qizi **Page No.: 472-475**
98
APPLICATION OF ZONES IN WORKS Ikhtiyorbek Norov Kamoliddin og‘li, Amaniyazova Gulbanu **Page No.: 476-478**
99
GANDBOLCHILARNING HUJUM VA HIMOYADAGI TAKTIK HARAKATLARINI MASHG‘ULOTLARDA MUSOBAQA USULI ORQALI RIVOJLANTIRISH Muradova Mashxura Yunusjonovna, Ababakirov Otabek Abdumutalibovich **Page No.: 479-483**
100
MAKTABGACHA TA`LIM TASHKILOTLARIDA YOZGI SOG‘LOMLASHTIRISH DAVRINING BOLALAR SALOMATLIGIGA IJOBIY TA`SIRLARI Muxammadiyeva Salomat Erkinovna **Page No.: 484-486**
101
АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ФОЙДАЛАНИШ АФЗАЛЛИКЛАРИ **Мухиятдинов Н.С.** **Page No.: 487-490**

102
GANDBOLCHILAR O‘YIN TEXNIKASI SHAKILLANTIRISHDA MURABBIY FAOLIYATINING AHAMIYATINI Azizov Nosirjon, Sarbarova Zulayxo Asqarjon qizi **Page No.: 491-493**
103
O‘ZBEKISTON OZIQ OVQAT ISHLAB CHIQARISHIGA ORGANIK FOOD STANDARTLARINI JORIY QILISHNING AHAMIYATI Xaqberdiyev O‘tkir Xolmuradovich **Page No.: 494-499**
104
PSIXOLOGIYA VA PEDAGOGIKA FANI METODOLOGIK ASOSLARIGA INNOVATSION YONDASHUVLAR Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor og‘li, Elmurodov Bunyod Lapas o‘g‘li **Page No.: 500-503**
105
KUCH TRANSFORMATORI ENERGIYA TIZIMINING EKSPLUTATSION REJIMLARDA ISHLASH XUSUSIYATLARI Amirov Sulton Fayzullayevich, Qayumov Sanjar Yuldosh o‘g‘li **Page No.: 504-506**
106
BINOLARNI LOYIHALASHDA IQLIM KO‘RSATKICHLARINI TA’SIRI Nabiyev Mo‘minjon, Abduaxatova Dildora Mamadyoqub qizi, **Page No.: 507-512**
107
SPORTCHILARNI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI Sarbarova Zulayxo Asqarjon qizi **Page No.: 513-515**
108
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALAR TARBIYASIDA SHARQONA ODATLAR VA BOLA RIVOJLANISHIDA OILA MUHITINING AHAMIYATI Sattorova Feruza Choriyevna **Page No.: 516-519**

109
O‘ZBEK TILI UCHUN TARJIMA TEXNOLOGIYASINI AVTOMATLASHTIRISHNING LINGVISTIK ASOSLARI Shamsiyeva Gulshoda Asliddin qizi **Page No.: 520-528**
110
YADRO ULOQTIRUVCHILARNING CHO‘ZILUVCHI MUSKULLARI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNI AHAMIYATI Jahongirov Shaxriyor Jahonjirivich **Page No.: 529-533**
111
TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Haqberdiyeva Yodgora, Jabborova Orzigul **Page No.: 534-536**
112
THE USE OF EXERCISES AND ASSIGNMENTS TO IMPROVE STUDENTS' SPEAKING ACTIVITIES AT THE B2 LEVEL BASED ON A COMPETENCY-BASED APPROACH Yuldashova Umida Bakhtiyar qizi **Page No.: 537-540**
113
O‘ZBEK VA FORS TILLARIDA SIFAT DARAJALARINING QO‘LLANILISHI Tillayeva Xurshidaxon Avazekovna **Page No.: 541-544**
114
TOPONIMLARNI O‘RGANISH JARAYONIDAGI LINGVODIDAKTIK MUAMMOLAR VA ULARNING MUQOBIL YECHIMI Xalilova Zarnigor Muhammadjon qizi **Page No.: 545-547**
115
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTILARI HODIMLARIDA TOLERANTLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK YO‘LLARI Tursunova Gulhayo Sherxonovna **Page No.: 548-551**

116
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕДИА В ДОШКОЛЬНЫХ КЛАССАХ Икрамова. Н.А **Page No.: 552-555**
117
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi, Atabekova Ulbosin Baydulla qizi **Page No.: 556-559**
118
PREDGROVIDAR DAVRDA COVID–19 BILAN OG‘RIGAN HOMILADOR AYOLLARNING KLINIK HOLATI Umirjonova Shohsanam **Page No.: 560-565**
119
UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI KELAJAGI Uteniyazov Maxsud Baxıtbay o‘g‘li **Page No.: 566-569**
120
QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINI QURITISHDA INFRA QIZIL NURLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI TAHLILI Ungarov Azizbek Abdumo‘min o‘g‘li **Page No.: 570-573**
121
UOLT UILTMAN NASRIDA “AMERIKA ORZUSI” KONSEPTI Fayzullayeva Nigina Sur’at qizi **Page No.: 574-576**
122
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARDA SOG‘LOM RAQOBATNI SHAKLLANTIRISH INTELEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISH O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi , Ustayeva Dinola Nuraliyevna **Page No.: 577-580**

123
VOL’TERRA INTEGRAL TENGLAMALARIGA KELADIGAN BA’ZI MASALALAR Nortajiyev Hayitmurod Menliboy o‘g‘li, Toshboyev Humoyiddin Soatmurodovich **Page No.: 581-585**
124
FOYDALANILAYOTGAN G‘ISHTLI DEVORLARNI MUSTAHKAMLIGINI QAYTA TIKLASHDA BAZALT TOLALALI FIBRABETON QO‘LLASHNI TADQIQ ETISH Xakimov Xumoyun Axadjon o‘g‘li, Halilova Nozimaxon Xasanboy qizi **Page No.: 586-590**
124
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AQLIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi, Xolnazarova Mahina Faxriddinovna **Page No.: 591-594**
125
VOLEYBOL TO‘PINI UZATISHDA TANLOV REAKSIYASINING AHAMIYATI Yuldashev Rashid Yigitaliyevich, Abdullayev Botir Rahimjonovich **Page No.: 595-599**
126
«АҚЫНДАРДЫҢ ДҮРІ-МАЙЛЫҚОЖА» Азада Абдуғафурова Махаммадкәрім қызы **Page No.: 600-602**
127
МЕТОДЫ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА Амонова Нафиса **Page No.: 603-607**
128
ТОМОРҚА ЕР ЭГАЛАРИ ХАРАЖАТЛАРИНИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ Хакимов Зафар Ибрагимович **Page No.: 608-614**

129
“ТОМОРҚА ХИЗМАТИ” МЧЖ ЛАР ФАОЛИЯТИНИ СУҒУРТА ХИЗМАТИ ОРҚАЛИ МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ –АҲОЛИ ТОМОРҚАЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ГАРОВИДИР Хакимов Зафар Ибрагимович **Page No.: 615-625**
130
INGLIZ YOZUVCHISI, SHOIR VA HIKOYACHISI JOZEF RUDYARD KIPLINGNING “MAUGLI “ASARIDA **HAYVONLAR OBRAZI TAHLILI** **Qudratova Muxiba Kamol qizi** **Page No.: 626-630**
131
ОЛМА ҚУРТИ (CAROCOPCA POMONELLA L.) ТУХУМҲЎРИ TRICHOGRAMMA EMBRIOPHAGUMНИ БИОЛОГИК САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна Хамдамов Жамшидбек Кимсанбоевич **Page No.: 631-636**
132
ҚУШҚЎНМАС (SILYBUM MARIANUM) ЎСИМЛИГИНИ ЕТИШТИРИШ ВА ДОРИВОРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна,Хамдамов Жасурбек Кимсанбоевич **Page No.: 637-640**
133
«ЖҮРЕККЕ ЖЫРЛАРЫН ҰЯЛАТҚАН ТӨЛЕГЕН АЙБЕРГЕНОВ» Гулжайнар Бектай қызы Байдуллаева **Page No.: 641-643**
134
LOVIYA VA MOSH EKINLARINING UMUMIY AHAMIYATI VA BIOLOGIK XUSUSIYATLARINI TAHLILIY O‘RGANISH Xalima Nazarovna Atabaeva, Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, **Page No.: 644-651**
135
ИХТИСОСЛАШГАН ТИББИЙ НАШРЛАРДА COVID-19'НИНГ ЁРИТИЛИШИ Шахноза Иномжоновна Ҳайталиева **Page No.: 652-658**
136

КЎКДУМОЛАҚ МАЙДОНОНИ ҚУЙИ ВА ЎРТА ЮРА ЁТҚИЗИҚЛАРИНИНГ ЛИТОЛОГИК ТАВСИФИ
Панжиев Ҳикмат Аҳадиллаевич
Page No.: 659-663

137

«ҚУЙРЫҚТЫ ЖҰЛДЫЗДАЙ ЖАРЫҚ ЕТКЕН ШОҚАН УӘЛИХАНОВ»
Азада Абдуғафурова Махаммадкәрім қызы
Page No.: 664-666

138

ӨЗБЕК ӘДЕБИЕТІНІҢ ТАРИХЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ
Ибраимова Жайна Кумусбек қызы
Page No.: 667-673

139

ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ЛОЙИҲАЛАШ ВА ҚЎЛЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ҚОНУНИЯТЛАРИ
Нурбобоев Шокир Бойназарович
Page No.: 674-680

140

LEPIDOPTERA ТУРКУМИГА МАНСУБ БЎЛГАН ТАНАХЎР ЗАРАРКУНАНДАЛАР БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА УЧРАШ ДАРАЖАСИ
BIOECOLOGY AND THE LEVEL OF OCCURRENCE STEM PESTS BELONGING TO THE ORDER LEPIDOPTERA
А.А.Раҳимова
Page No.: 681-686

141

АЖДОДЛАР МЕРОСИНИ ЎРГАНИШДА КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
Очилова Н.Р.
Page No.: 687-691

142

АНИЖОН ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА КОМОСТОК ҚУРТИ БИОЛОГИЯСИ ТАРҚАЛИШИ ЗАРАРИ
Рахмонова Мадинахон Кимсанбоевна, Парпиева Махмудахон Қурбоналиевна
Page No.: 692-695

143
ОПТИК ЛИНИЯ ТРАКТИДА СИГНАЛЛАРНИ УЗАТИШНИНГ АСОСИЙ ТАЛАБЛАРИ Самандаров Улуғбек Мурод ўғли **Page No.: 696-702**
144
IMPROVING INTERETHNIC HARMONY IN OUR COUNTRY Elboeva Shakhnoza Buriniyozovna **Page No.: 703-706**
145
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA INTERFAOL USUL ORQALI TA`LIM BERISH Otajonov J.M., Ahmadjonova A.D. **Page No.: 707-713**
146
ЭЛЕКТР МАЙДОНИДА ТУННЕЛЬ ДИОДИДА ҲОСИЛ БЎЛАДИГАН ОРТИҚЧА ТОКНИНГ ВОЛЬТ-АМПЕР ХАРАКТЕРИСТИКАСИГА ТАЪСИРИ Дадамирзаев Мухаммаджон Гуломкодирович, Ўктамова Мунира Комилжон қизи **Page No.: 714-717**
147
ФРАНЦ КАФКА ИЖОДИДА МОДЕРНИЗМ Шаҳноза Куванова Омоновна, Бозорова Мухлиса Бахром кизи **Page No.: 718-721**
148
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY MOSLASHUVI VA JAMIYATGA INTEGRATSIYALASHUVINI TAMINLASH Ergasheva Nasiba Ne’matulla qizi **Page No.: 722-725**
149
ADABIY TIL VA BUVAYDA TUMANI SHEVALARI Mo‘sojonova Durdonaxon Bahodirjon qizi R.Shukurov **Page No.: 726-730**

150
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA 5-6 YOSHLI BOLALARGA INGLIZ TILINI O‘RGATISHDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Mamirqulova Gulnoza Tolibjon qizi **Page No.: 731-734**
151
BOLALARNI RUS TILIGA O‘RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI Mannobova Mukarramxon Murodali qizi **Page No.: 735-737**
152
NUTQ O‘STIRISH JARAYONIDA BOLALAR ADABIYOTI NAMUNALARIDAN FOYDALANISH Niyozmatova Shahnozabonu Ismoil Qizi **Page No.: 738-741**
153
MAKTABGACHA TA’LIM VA TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA MADANIY VA TARIXIY QADRIYATLARNING O‘RNI Rajabova Nafosat Iskandar qizi **Page No.: 742-744**
154
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA O‘YIN FAOLIYATINING AHAMIYATI Davirova Xulkarxon Berdibekovna **Page No.: 745-747**
155
TALABALARDA KASBIY KOMPITENTLIKNI SHAKILANTIRISHDA QO‘LANILAIGAN METODLAR VA ULARNING IMKONIYATLARI Abdusamatova Shaxodat Xojiakbar qizi Quvondiqova Fero‘za Muzaffar qizi **Page No.: 748-750**
156
ROSSIYADA FEVRAL INQILOBI Amonjonov Sardorbek Nabijon o‘g‘li **Page No.: 751-753**

157
SEYSMIK FAOL HUDUDLARDA SEYSMIK **HIMOYA QURILMALARINI QO‘LLASH** Yuvmitov Anvar Sayfiddinovich, Juraev Jurabek Furqatovich **Page No.: 754-758**
158
TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA “GENDERLIK” XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLIB TA’LIM-TARBIYA BERISH O‘razaliyeva Sojida Tojiboy qizi , Ilesova Lazzat Asan qizi **Page No.: 759-761**
159
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Туркманова Зиёдахон Авазбек Кизи **Page No.: 762-765**
160
ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИА В КЛАССЕ Икрамова. Н.А **Page No.: 766-769**
161
O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO‘ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH TAMOYILLARI H. Do‘smatov, Shodiyeva Gulrux Nazir qizi **Page No.: 770-774**
162
LINGUISTIC FEATURES OF WORD MEANING IN ENGLISH AND UZBEK Jalilova Kholidakhon Fayzullo kizi **Page No.: 775-798**